

8761

శ్రీమద్రామాయణము

బాలకాండము

అయోధ్యకాండము

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా

తాత్పర్య సహితము

వాక్యైరి

విరచితము

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౧౭

స ౭౦

వికుక్షేస్తు = వికుక్షికిని; మహాతే
జాః = అధికమయినకాంతిగలవాఁ
డును; ప్రతాపవాక్ = పరాక్రమ
శాలియునగు; బాణః = బాణుడ
ను; పుత్రః = కొడుకు; ఉదపద్యత (అ
ధ్యాహృతము) = పుట్టెను.

కుక్షికి, శ్రీమంతుండగువికుక్షి
యనుకొడుకు పుట్టెను; వికుక్షికి, మ
హాతేజుండును బరాక్రమశాలియున
గు, బాణుండను పుత్రుండు పుట్టెను.
అని, తాత్పర్యము.

బాణస్యతు మహాతేజా అనరణ్యః ప్రతాపవాక్

అనరణ్య తృధు జజ్ఞే త్రిశంకు స్తు పృథోస్సు తః. ౨౧

టీక॥ బాణస్యతు = బాణునకును; మహాతేజాః = అధికమయినకాంతి
గలవాఁడును; ప్రతాపవాక్ = పరా
క్రమశాలియునగు; అనరణ్యః = అన
రణ్యుండనువాఁడు; జజ్ఞే (అధ్యాహృ
తము) = పుట్టెను. అనరణ్యతే = అ
నరణ్యునివలన; పృథుః = పృథువను
వాఁడు; జజ్ఞే = పుట్టెను. పృథో

స్తు = పృథువునకును; త్రిశంకుః = త్రి
శంకువను; సుతః = కొడుకు; జజ్ఞే =
(అధ్యాహృతము) పుట్టెను.

బాణునకు, మహాతేజుండును బ
రాక్రమశాలియునగు ననరణ్యుండు
పుట్టెను; అనరణ్యునకుఁ బృథువను
వాఁడు పుట్టెను; పృథువుత్రుండు, త్రి
శంకువు. అని, తాత్పర్యము.

త్రిశంకో రభవ త్పృథో దుందుమారో మహాయశాః

యువనాశ్వసుతస్తా సీ న్మాంధాతా పృథివీపతిః. ౨౨

టీక॥ త్రిశంకోః = త్రిశంకువునకు; మహాయశాః = అధికమయినకీ
ర్తిగల; దుందుమారః = దుందుమా
రుండను; పుత్రః = కొడుకు; అభ
వత్ = కలిగెను. యువనాశ్వసుత
స్తు = యువనాశ్వుండనునామాంత
రముగల, దుందుమారునికొడుకు

ను; పృథివీపతిః = భూమికిఁ బ్రభువ
యిన; మాంధాతా = మాంధాత
యనువాఁడు; అసీత్ = ఆయెను.

త్రిశంకువునకు మహాయశుండ
గుదుందుమారుండనుకొడుకు పుట్టె
ను; అతనికి యువనాశ్వుండను నా
మాంతరముగలదు; అతనికి మాంధా

తయనువాడుపుతుండయ్యె. అని, తాత్పర్యము.

మాంధాతుస్తు సుత శ్రీమాన్ సుసంధి రుదపద్యత
సుసంధేరపి పుత్రా ద్వా ధ్రువసంధిః ప్రసేనజిత్. ౨౩

టీక॥ మాంధాతుస్తు = మాంధా ద్వా = ఇద్దఱు; పుత్రా = కొడుకులు;
తకును; శ్రీమాన్ = సంపదగల; సు ఉదపద్యతాం (అధ్యాహృతము) =
సంధిః = సుసంధియనెడు; సు పుట్టిరి.

తః = కొడుకు; ఉదపద్యత = పుట్టెను. మాంధాతకు, శ్రీమంతుండగు సుసం
సుసంధేరపి = సుసంధికిని; ధ్రువసం ధియనువాడు పుట్టెను; సుసంధికి ని
ధిః = ధ్రువసంధియనువాడును; పౌ ధ్రువసంధియని ప్రసేనజిత్తని, నిర్వ
సేనజిత్ = ప్రసేనజిత్తనువాడును; రుకొడుకులుగల్గిరి. అని తాత్పర్యము

యశస్వీ ధ్రువసంధేస్తు భరతోనామ నామతః
భరతాత్తు మహాతేజా అసితోనామ జాతవాన్. ౨౪

టీక॥ ధ్రువసంధేస్తు = ధ్రువసం అసితుండనువాడు; జాతవాన్ =
ధికిని; యశస్వీ = ప్రశస్తంబుగఁగిరి పుట్టెను.
గల; నామతః = పేరువలన; భరతో ధ్రువసంధికిఁగిరి శాలియగుభ
నామ = భరతుండని ప్రసిద్ధుండైన రతుండనువాడుపుట్టెను; భరతున
వాడు; జాతవాన్ = (అధ్యాహృత కు, మహాపరాక్రమశాలి యుయిన
ము) పుట్టెను. భరతాత్తు = భరతుని యసితుండను పుత్తుండు జనియిం
వలనను; మహాతేజాః = అధికమయి చెను.
నపరాక్రమంబుగల; అసితోనామ = అని, తాత్పర్యము.

యస్యై తే ప్రతిరాజాన ఉదపద్యంత శత్రవః
హైహయా స్తాలజంఘాశ్చ శూరా శ్వశబిందవః. ౨౫

టీక॥ యస్య = ఏయసితునకు; రును; తాలజంఘాశ్చ = తాలజంఘ
హైహయాః = హైహయలనువా లనువారును; శూరాః = యుద్ధము

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౧

సరి

నందుభయపడనట్టి; శశిబిందవశ్య=
శశిబిందువులనువారును; ఏతే=ఈ;
ప్రతిరాజానం= ప్రతిపక్షరాజులు;
శత్రవః=హింసించువారుగా; ఉద
పద్యంత=పుట్టిరో.

అయసితునకు, హైహయులును
దాలజంఘులును చూరులగుశశిబిం
దువులునుఈరాజులు, శత్రువులయి
హింససేయుచుండిరి.
అని, తాత్పర్యము.

తాంస్తు స ప్రతియుద్ధ్యక్ వై యుద్ధే రాజా ప్రివాసితః

టీక|| రాజా=రాజైన; సతు=
అయసితుండును; తా=అతడు
వులనుగూచి; ప్రతియుద్ధ్యక్=బ
దులుయుద్ధముసేయుచు ("వై" అ
నునది పాదపూరణార్థము); యు
ద్ధే=జగడమునందు; ప్రవాసితః=

ఊరు వెడలఁగొట్టుబడెను.
అయసితుండును, వారలుయు
ద్ధమునకురాఁగావారలతోఁ బోరు
చుండఁగా, నాయుద్ధమునందే, ప
రాజితుండై, యూరు వెడలఁగొట్టు
బడెను. అని, తాత్పర్యము.

హిమంవంత ముపాగమ్య భృగుప్రసవణేఽవసత్. ౨౬

అని తోల్పబలో రాజా మంత్రిభి స్సహిత స్తదా

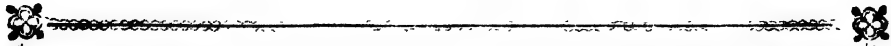
టీక|| తదా=అప్పుడు; రాజా=
ప్రభువయిన; అసితః = అసితుం
డు; అల్పబలః=కొంచెపునైస్యము
గలవాడై; మంత్రిభిః= మంత్రుల
తో; సహితః=కూడినవాడై; హి
మవంతం= హిమవత్పర్వతమును;
ఉపాగమ్య=పోంది; భృగుప్రసవ
ణే=భృగుప్రసవణమును శిఖరము

నందు; అవసత్=ఉండెను.
అప్పుడు, అసితుండు, అల్పంబ
గుసేనంగూడి, మంత్రులతో, హిమ
వత్పర్వతంబునకుఁబోయి, యచ్చట
భృగు ప్రసవణంబును శిఖరంబున,
వాసముసేయుచుండెను.
అని, తాత్పర్యము.

ద్వేచా స్య భార్యే గర్భిణ్యౌ బభూవతు రితి శ్రుతమ్. ౨౭

టీక || అస్య=ఈయసితునియొక్క; భార్యే=పెండ్లాములు; ద్వే

౧౦౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము. స ౭౦

చ=ఇర్వురును; గభాఁశౌ=చూలు	అష్టదా యసితునిభార్య లిర్వు
గలవారలుగా; బహువతుః=అయి	రును, గభాములుధరించిరి; అని, విని
రి; ఇతి=అని; శుభ్రతం=వినబడినది.	యున్నాను. అని, తాత్పర్యము.

ఏకా గర్భవినాశాయ సపత్యై సగరం దదౌ

టీక॥ ఏకా=ఒకతె; సపత్యై=	ఆభార్యలలోనొక్కతె, తనచ
చవతికొఱకు; గభావినాశాయ=	వతికి, దానిగభామునశించుటకై, వి
గభాముయొక్కనశించుటకొఱకు;	షముపెట్టినభక్త్యంబునిచ్చినది.
సగరం=విషముతోఁగూడినదాని; ద	అని, తాత్పర్యము.
దౌ=ఇచ్చెను.	

తత శ్వేలవరం రమ్యం బహువా భిరతో మునిః. ౨౮

భార్గవ శ్చ్యవనో నామ హిమవంత ముపాశ్రితః

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; భా	మును; ఉపాశ్రితః=సొందినవాఁడు;
గభావః=భృగువంశమునందుఁబుట్టి	బహువ=అయెను.
న; చ్యవనోనామ=చ్యవనుండనెడు;	అంత, భృగువంశంబునంబుట్టిన
మునిః=ముని; అభిరతః=సంతసించి	చ్యవనుండనుమహర్షి, యసితున
నవాడె; రమ్యం=మనోహరమును;	సుగ్రహింపఁగోరి, రమణీయంబును
శ్వేలవరం=పర్వతంబులకుఁబ్రభువు	బర్హతరాజంబునగు హిమవత్పర్వ
నగు; హిమవంతం=హిమవత్పర్వత	తంబునకువచ్చెను. అని తాత్పర్యము

తత్రై కాతు మహాభాగా భార్గవం దేవవర్చసమ్. ౨౯

వవందే పద్మపతాక్షీ కాంక్షంతీ సుత మాత్మనః

టీక॥ తత్ర=అయిరువురిభార్యల	గలదియునగు; ఏకాతు=ఒక్కతె
లో; మహాభాగా=పూజ్యమయిన	మాత్రము; ఆత్మనః=తనయొక్క;
భాగ్యము గలదియు; పద్మపతా	సుతం=కొడుకును; కాంక్షంతీ=కో
క్షీ=తామరపూరేకులవంటికండ్లు	రుచు; దేవవర్చసం = వేల్పుయొ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౨౧

స ౨౦

కకాంతివంటికాంతిగల; భాగవం—భృగువంశమునంబుట్టిన చ్యవనుని; వవంజే=నమస్కరించెను.

ఆయిర్వురిలో, మిక్కిలియుభాగ్య శాలియుఁ దామర పూరెకుల వంటికండ్లుగలదియునగునది విషం

బుభక్షించినభార్య, తనకొడుకుడై మంబుగాఁబుట్టవలెననికోరి, వేల్పునకుంబోలెఁగాంతిగల భాగవండుగు, చ్యవనుననుస్కరించెను.

అని, తాత్పర్యము.

త మృషిం సా భ్యుపాగమ్య కాళిందీచా భ్యవాదయత్. ౩౦

టీక || సా=ఆచవతికివిషంబిడిన; కాళిందీచ= కాళిందియనునది యును; తం=ఆ; ఋషిం=ఆచ్యవనమహాషిఁని; అభ్యుపాగమ్య=జేరి; అభ్యవాదయత్=నమస్కరించెను

అట్లు, చవతికివిషంబిడిన కాళిందియనుమఱియొక భార్యయును, ఆచ్యవనడగ్గఱి, యతనికి నమస్కరింబు గావించెను.

అని, తాత్పర్యము.

స తా మభ్యవద ద్విషాః పుత్రేత్సం పుత్రేజన్మని

టీక|| సః=ఆ; విషః=బ్రాహ్మణుండగుచ్యవనుండు; పుత్రేత్సం=కొడుకును గోరుచున్న; తాం=ఆ మొదట నమస్కరించినదానింగూచి; పుత్రజన్మని=కొడుకు పుట్టుట విషయమై; అభ్యవదత్=చెప్పెను.

బ్రాహ్మణుండగునాచ్యవనుండు కొడుకుంగోరి తనకుమొదట, నమస్కరించినవిషంబు దిన్నదానింజూచి, కొడుకుజన్మించువిషయమై, యిట్లు ని, చెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

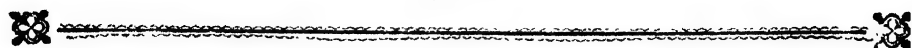
తవ కుతౌ మహాభాగే సుపుత్రే స్సుమహాబలః. ౩

మహావీర్యో మహాతేజా అచిరా త్సంజన్మత్యి

గరేణ సహిత శ్రీమాన్ మాశుచః కమలేక్షణే. ౩౨

౧౦౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౦

టీక॥ మహాభాగే=పూజ్యమయి, నస్వభావముగల; కమలేక్షణే=తామరపూలవంటి కండ్లుగలయాడు దానా! తవ=నీయొక్క; కుతూ=కడుపునందు; సుమహాబలః=మిక్కిలి యునధికమయిన బలముగలవాఁడు ను; మహావీర్యః=అధికమయిన పరాక్రమముగలవాఁడును ; మహాతేజాః= అధికమయినకాంతిగలవాఁడును; శ్రీమాన్ = సంపదగలవాఁడునగు; సుపుత్రః=మంచికొడుకు;

గరేణ=విషముతో; సహితః=కూడినవాఁడై; అచిరాత్ = శీఘ్రముగా; సంజనివ్యతి = పుట్టగలఁడు. మాశుచః=దుఃఖింపకుము.

మహాభాగ్యశాలివగు చిన్నదానా! నీకడుపునందు, మహాబలుండునుమహాపరాక్రమశాలియునుమహాతేజుండును శ్రీమంతుండునగుమంచి పుత్రుండు, విషముతోఁగూడినవాఁడై, శీఘ్రముగాఁబుట్టును. అని, చ్యవనంతు నమస్కృత్య రాజపుత్ర పతివ్రతా పతిశోకాతురా తస్మాత్పుత్రం దేవీ వ్యజాయత. ౩౩

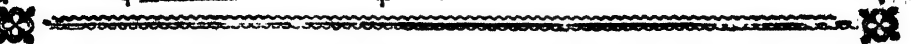
టీక॥ పతివ్రతా=పతిభక్తిగలదియును; దేవీ=పట్టపురాణియునగు; రాజపుత్రీ=రాచకొమార్తె; చ్యవనంతు= చ్యవనునిమాత్రము; నమస్కృత్య=మొక్కి; పతిశోకాతురా= పెనిమిటివలనిదుఃఖముచే బీడింపబడినదై; తస్మాత్=అచ్యవనునియనుగ్రహంబువలన; పుత్రం=

కొడుకును; వ్యజాయత=కనెను. పతివ్రతయునుబట్టపురాణియునగు నారాచకొమార్తె చ్యవనునకు మొక్కి, యంతఁజెనిమిటిచనిపోవఁగా మిక్కిలియుదుఃఖింబునొంది, చ్యవనుననుగ్రహంబునంజేసి , పుత్రుంకనెను. అని, తాత్పర్యము.

సపత్న్యాతు గర స్తస్యై దత్తౌ గర్భజిఘాంసయా సహ తేన గరేణైవ జాత స్స సగరో భవత్. ౩౪

టీక॥ సపత్న్యాతు=చవతిచేతను; గర్భజిఘాంసయా=గర్భము

నుజంపనిచ్చుచేత; తస్యై=అవిడకొఱకు; గరః=విషము; దత్తః= ఇవ్వఁ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౨౩

స ౭౦

బడినది. తేన=ఆ; గ రేణస హైవ=వి
షముతోఁగూడనే; జాతః=పుట్టిన,
(కావుననే); సః=ఆపుత్రుఁడు; సగ
రః = సగరుండనువాఁడు (విషము
తోఁగూడినవాఁడు); అధవత్=ఆ
యెను.

ఆబిడకుఁ, జవతి, గర్భమునుబోఁ
గొట్టఁదలంచి, విషముఁ బెట్టెను; ఆవి
షముతోఁగూడనే పుట్టినందున, నాపు
త్రుండు సగరుండనఁబడెను.

అని, తాత్పర్యము.

సగరస్యా సమంజ స్తు అసమంజా త్తథాం శుమాన్

దిలీపోం శుమతః పుత్రో దిలీపస్య భగీరథః ౩౫

టీక॥ సగరస్యతు=సగరునియొక్కయొక్క; పుత్రః (అధ్యాహృతము)=కొడుకు; అసమంజః = అసమంజుండనువాఁడు; తథా=అట్లు; అసమంజాత్=అసమంజు నివలన; అంశుమాన్=అంశుమంతుండనువాఁడు; జాతః (అధ్యాహృతము)=పుట్టెను. అంశుమతః=అంశుమంతునియొక్క; పుత్రః=కొడుకు; దిలీ

పః=దిలీపుండు. దిలీపస్య = దిలీపునియొక్క; పుత్రః (అధ్యాహృతము)=కొడుకు; భగీరథః = భగీరథుండనువాఁడు.

సగరునక సమంజుండు పుట్టెను; అసమంజు న కంశుమంతుండు జనించెను; అంశుమంతునకు దిలీపుండనువాడు కలెను. దిలీపునకు భగీరథుండు పుట్టెను. అని, తాత్పర్యము.

భగీరథా త్క-కుత్స్థస్త్వ కకుత్స్థస్య రఘుస్సుతః

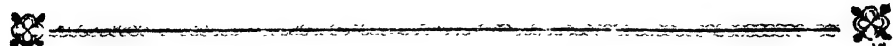
టీక॥ భగీరథాచ్చ=భగీరథునివలనను; కకుత్స్థస్త్వ=కకుత్స్థుండనువాఁడు; జాతః= (అధ్యాహృతము) పుట్టెను; కకుత్స్థస్య = కకుత్స్థునియొక్క; సుతః = కొడుకు; ర

ఘుః=రఘువునువాఁడు.

భగీరథునకుఁ గకుత్స్థుండు పుట్టెను; కకుత్స్థునకు రఘువనువాఁడు కలిగెను. అని, తాత్పర్యము.

రఘోస్తు పుత్ర స్తేజస్వీ ప్రవృద్ధః పురుషాదకః. ౩౬

కల్తాషపాదో హ్యభవ త్తస్మా జ్జాత స్తు శంఖణః

టిక॥ రఘుశ్రు = రఘువుయొక్క
యను; పుత్రః = కొడుకు; తేజస్వీ =
కాంతిగల; ప్రవృద్ధః = ప్రవృద్ధుండ
నుపేరుగల వాడును; పురుషాద
కః = (మనుష్యులందినువాడును) పు
రుషాదకుండనువాడును; కల్తాష
పాదః = (కల్తాషముపాదమునం
దుగలవాడును) కల్తాషపాదుండ
నువాడునుగా; అభవత్ హే = అ
యెనుగాదా! తస్మాత్తు = అతనివలన
ను; శంఖణః = శంఖణుండనువాడు;
జాతః = పుట్టెను.

రఘువునకుఁ, బూర్వము ప్రవృ
ద్ధుండనుపేరొంది, యవ్వలవసిష్ఠుని
శాపంబున రాక్షసుండై పురుషా
దుండనునామంబునొందియంతదా
నువసిష్ఠునిశపింపజలము గ్రహించి
తనభార్యయుఁబడింపఁగా దానివి
డిచిననది తనకాళ్ల మీదంబడుటవల
నఁ గల్తాషపాదుండనుపేరం బ్రసి
ద్ధుండైన, పుత్రుండుగల్గెను; అతనికి
శంఖణుండనువాడుపుట్టెను.

అని, తాత్పర్యము.

సుదర్శన శ్శంఖణస్య అగ్నివణః సుదర్శనాత్. 32

టిక॥ శంఖణస్య = శంఖణునకు;
సుదర్శనః = సుదర్శనుండనువాడు;
జాతః (అధ్యాహృతము) = పుట్టెను.
సుదర్శనాత్ = సుదర్శనునివలన; అ
గ్నివణః = అగ్నివర్ణుండనువాడు;

జాతః (అధ్యాహృతము) = పుట్టెను.

శంఖణునకు సుదర్శనుండుపుట్టె
ను; సుదర్శనునకగ్నివణుండు, జ
నించెను. అని, తాత్పర్యము.

శీఘ్రగ స్త్వగ్నివణస్య శీఘ్రగస్య మరు స్సతః

మరోః ప్రశుశ్రుక స్త్వాసీ దంబరీషః ప్రశుశ్రుకాత్. 3౩

టిక॥ అగ్నివణస్య = అగ్నివ
ణునకును; శీఘ్రగః = శీఘ్రగుండ
నువాడు; ఆసీత్ (అధ్యాహృత
ము) = కలిగెను. శీఘ్రగస్య = శీఘ్ర

గునకు; మరుః = మరుండను; సుతః =
కొడుకు; ఆసీత్ (అధ్యాహృత
ము) = కలిగెను. మరోస్తు = మరువున
కును; ప్రశుశ్రుకః = ప్రశుశ్రుకుం

డనువాఁడు, ఆసీత్ = కలిగెను. ప్రశు ను; శీఘ్రగునకు మరువు బలించెను; వా
శ్రుకాత్ = ప్రశుశ్రుకునివలన; అ రువునకుఁ బ్రశుశ్రుకులందుకిని నెడు;
బరీషః = అంబరీషుండనువాఁడు; ఆ ప్రశుశ్రుకునకంబరీషుండఁ పుట్టెను.
సీత్ (అధ్యాహృతము) = కలిగెను. అని, తాత్పర్యము.
అగ్నివర్ణునకు శీఘ్రగుండఁ పుట్టె

అంబరీషస్య పుత్రో ధూ న్నహుషః పృథివీపతిః
నహుషస్య యయాతి స్తు నాభాగ స్తు యయాతిజః. ౩౯

టీక॥ అంబరీషస్య = అంబరీషున ధూత్ (అధ్యాహృతము) = అయ్యె
కు; పృథివీపతిః = ధూమికిఁబ్రభువ ను.
యిన; నహుషః = నహుషుండనువాఁ అంబరీషునకు ధూపతియయి నన
డు; పుత్రః = కొడుకు; అధూత్ = క హుషుండనువాఁడు పుత్రుండయ్యె;
లిగెను. నహుషస్యతు = నహుషున నహుషునకు యయాతి పుట్టె; య
కును; యయాతిస్తు = యయాతియ యాతికి నాభాగుండనువాఁడు జనిం
నువాఁడు; అధూత్ (అధ్యాహృత చ్చె. అని, తాత్పర్యము.
ము) = కలిగెను. యయాతిజస్తు = య ఈనహుషుండును యయాతియు
యాతిఁవలనంబుట్టినవాఁడును; నా నువేటు; చంద్రవంశంబునఁబుట్టిన న
భాగః = నాభాగుండనువాఁడు; అ హుషయయాతులువేటు.

నాభాగస్య బహువా జః అజా ద్దశరథో భవత్
అస్తా ద్దశరథా జ్ఞాతా భ్రాతరా రామలక్ష్మణౌ. ౪౦

టీక॥ నాభాగస్య = నాభాగున భాత్ = దశరథునివలన; భ్రాత
కు; అజః = అజుండనువాఁడు; బహు ర్ = తోడంబుట్టువులయిన; రామ
వ = కలిగెను. అజాత్ = అజునివలన; లక్ష్మణౌ = రామలక్ష్మణులు; జా
దశరథః = దశరథుండు; అభవత్ = తా = పుట్టిరి.
కలిగెను. అస్తాత్ = ఈ; దశర నాభాగున కజుండనువాఁడు

౧౦౨౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౦

పుట్టెను; అజనకుదశరథుండు జన్మించి | గునీరామలత్తు ణులుపుట్టిరి.
చెను; ఈదశరథునకు సహోదరుల | అని, తాత్పర్యము.

అదివంశవిశుద్ధానాం రాజ్ఞాం పరమధర్మణామ్
ఇత్యైకుకులజాతానాం వీరాణాం సత్యవాదినామ్. ౪౧
రామలత్తుణయోరథే త్వత్సుతే వరయే నృప
సదృశాభ్యా స్మరశ్రేష్ఠ సదృశే దాతు మహాసి. ౪౨

<p>టీక నృప=జనకమహారాజా! అదివంశవిశుద్ధానాం=మొదటనుండి వివంశముచేరిరిశుద్ధులును; పరమ ధర్మణాం = మిక్కిలియుధర్మ ముగలవారలును; వీరాణాం = ప రాక్రమంబుగలవారలును; సత్యవా దినాం=సత్యమునేమాటలాడువా రలు నగు; ఇత్యైకు కులజాతా నాం=ఇత్యైకువంశంబునందుంబు ట్టిన; రాజ్ఞాం=రాజులసంబంధుల ; రామలత్తుణయోరథే=రా మలకులకుగాను; త్వత్సుతే= నువ్వతొలనిదడలును; వరయే= వరము. మ. నరశ్రేష్ఠ=పురు షశ్రేష్ఠుడు. జనకుడా! సదృశా</p>	<p>భ్యాం=సమానులయిన రామలత్తు ణులకొఱకు; సదృశే=సమానులగు కూతులను; దాతుం=ఇచ్చుటకు; అహాసి=తగుదువు. జనకుడా! మొదటనుండిపరిశు ద్ధంబగువంశంబుగల్గి పరమధర్మ కులై, పరాక్రమశాలులై, సత్యవా దులయిన, ఇత్యైకు వంశ్యులగు రాజులకులమునందుంబుట్టిన రామల త్తుణులకునీకొమాతొలనిమ్మనీకొ రెదను; వీరును నీకొమాతొలును రూపసౌందర్యంబుల నీడుగానున్న వారు; వీరికి నీకొమాతొలనిచ్చుట యుక్తంబగు. అని, వసిష్ఠుండు, జన కునితోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, అదికావ్యే,

బాలకాండే, సప్తతితమస్సగః:

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౨౭

స ౭౧

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండన ప్రతితమసగ్గటిక,
ముగిసినది.

(అ)

ఏక స ప్రతి త మ స గ్గ ప్రా రం భః.

ఏవం బ్రవాణం జనకః ప్రత్యువాచ కృతాంజలిః

టీక || జనకః=జనకుడు; కృ ప్రత్యువాచ=బదులుచెప్పెను.
తాంజలిః=చేయఁబడినచేమొడ్డు వసిష్ఠుండట్లుచెప్పఁగానే, జన
గలవాడై; ఏవం=ఇట్లు; బ్రవా కుండు చేతులుమొగిచ్చి వసిష్ఠునకు
ణం=చెప్పుచున్న వసిష్ఠునింగూర్చి; బదులుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

శ్రోతు మహాసి భద్రం తే కులం నః పరికీర్తితమ్. ౧

టీక || తే=నీకు; భద్రం=మంగళ సి=తగుదువు.
ము; అస్తు(అధ్యాహృతము)=అ సీకుమంగళమగుఁగాక; పొగడ్త
గుఁగాక. నః=మా యొక్క; పరికీ కెక్కినమావంశమును సీవువినవల
తితం=పొగడఁబడిన; కులం=వం యును.
శమును; శ్రోతుం=వినుటకు; అర్హా అని, తాత్పర్యము.

ప్రదానే హి మునిశ్రేష్ఠ కులం నిరవశేషతః

వక్తవ్యం కులజాతేన తన్నిబోధ మహామునే. ౨

టీక || మునిశ్రేష్ఠ=మునులలో వశేషతః= సాకల్యముగా; వక్త
మేటివయినవసిష్ఠుఁడా! కులజాతే వ్యం= చెప్పఁబడవలసినది; మహా
న=మంచికులంబునందుఁబుట్టినవా మునే= పూజ్యుండగుమునివగు వ
నిచేత; ప్రదానే=కన్యనిచ్చుటవిష సిష్ఠుఁడా! తతః=ఆవంశమును; ని
యమునందు; కులం=వంశము; నిర బోధ=తెలిసికొనుము.

౧౦౨౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.
స ౭౧

ముని శ్రేష్ఠుండవగువసిష్ఠుడా! తనపశుశమునంతయు, నిశ్రేష్ఠుంబు
మంచికులంబునందుఁ బుట్టినవాఁడు గాఁ జెప్పవలయును; నావంశము
తానుగన్యాదానంబు సేయునపుడు చెప్పెదవినుము. అని, తాత్పర్యము.

రాజా ధూ త్రిషు లోకేషు విశ్రుత స్వేన కమణా
సిమిః పరమ ధర్మాత్మా సర్వసత్త్వవతాం పరః. ౩

టీక॥ స్వేన=తనదైన; కమణా=యను; రాజా=రాజు; అభూత్=
ణా=కార్యముచేత; క్రమ=మూఁ డుండెను.
దైన; లోకేషు=లోకంబులయందు; తనకమణంబులచేత ముల్లోకం
విశ్రుతః=ప్రసిద్ధుండును; పరమధ బులందునుంబ్రసిద్ధికెక్కి, పరమధా
ర్మాత్మా=మిక్కిలియును ధర్మ మింకండై బలవంతుల నెల్లరిలోను
బుద్ధి గలవాఁడును; సర్వసత్త్వవ శ్రేష్ఠుండై నిమియను నొకరాజుం
తాం=ఎల్లబలముగలవారిలోను; ప డెను. అని, తాత్పర్యము.
రః=శ్రేష్ఠుండునగు; సిమిః=సిమి

తస్య చిత్రో మిథి నామ మిథిలా యేన సిమితా
ప్రథమో జనకో నామ జనకా దభ్యుదావసుః. ౪

టీక॥ తస్య=అనిమియొక్క; పు కుండనిప్రసిద్ధుండయినవాఁడు. జన
త్రః=కొడుకు; యేన=ఎవ్వనిచేత; కాదపి=జనకునివలనను; ఉదావ
మిథిలా=మిథిలాపట్టణము; సిమి సుః=ఉదావసువు; బభూవ(అభ్యా
తా= సిమింపఁబడినదో; సః= హృతము)=కలిగెను.
(అభ్యాహృతము) అట్టి; మిథినా= అనిమికుమారుండు మిథియను
మ=మిథియనువాఁడు; అభవత్= వాఁడు; అతనిచేతనే యిమిథిలని
(అభ్యాహృతము) అయ్యెను. సః= మింపఁబడినది; అతండే మొదటి
(అభ్యాహృతము) వాఁడు; ప్రథ జనకుండు; అతనికి దావసువు కలిగె
మః=మొదటి; జనకోనామ= జన ను. అని, తాత్పర్యము.

ఉదావసోస్తు ధర్మాత్మా జాతోవై సందివధానః

శ్రీమద్రామాయణము * చాలకొండము. ౧౦౨౯

సరి ౧

నందివధాన పుత్రస్తు సుకేతు ర్నామ తః. ౫

టీక॥ ఉదావసౌస్తు=ఉదావసు లన; సుకేతుర్నామ= సుకేతువని పునకును; ధర్మాత్మా=ధర్మబుద్ధి ప్రసిద్ధుడు. గల; నందివధానః=నందివధా నుం ఉదావసుపునకు, ధర్మాత్ముం డగు నందివధా నుండు పుట్టెను; నం దివధా నునకు సుకేతువని ప్రసిద్ధుం డయిన కొడుకు గలెను. సునికొడుకును; నామతః=పేరువ అని, తాత్పర్యము.

సుకేతోరపి ధర్మాత్మా దేవరాతో మహాబలః

దేవరాతస్య రాజషేఁ బృహద్రథగతి స్త్వతః. ౬

టీక॥ సుకేతోరపి=సుకేతువున తః=చెప్పబడినవాండు; బహువ= కును; ధర్మాత్మా=ధర్మబుద్ధిగల (అధ్యాత్మతము) కల్గెను. వాండును; మహాబలః=అధికమయి సుకేతువునకు ధర్మాత్ముండు నబలము గలవాండునగు; దేవరా ను అధికమయిన బలముగలవాండున గు దేవరాతుండు జనించెను; రాజ షేఁ=రాజును ఋషియునగు; పృహద్ర షేఁ=రాజును ఋషియునగు; దే వరాతస్య=దేవరాతునకు; బృహ ద్రథగతి=బృహద్రథుండన; స్త్వ

బృహదగ్రస్య ఖారో భూ స్తహావీరః ప్రతాపవాన్

మహావీరస్య ధృతిమాన్ సుధృతి స్సత్యవిక్రమః. ౭

టీక॥ బృహద్రథస్య=బృహదగ్ర పరాక్రమంబు గలవాండునగు; మ థునకు; ఖారః=యుద్ధమునందు భ హావీరః=మహావీరుండనువాండు; అ యపదనివాండును; ప్రతాపవాన్= భూత్=కలిగెను. మహావీరస్య=మ

హావీరునకు; ధృతిమాన్ = ఎచ్చు
గాఢైశ్యముగలవాఁడును; సత్యవిక్ర
మః = ఎచ్చటనువ్యభాముకానిపరా
క్రమంబుగలవాఁడునగు; సుధృతిః =
సుధృతియనువాఁడు; అఘాత్ =
(అధ్యాహృతము) కలిగెను.

బృహద్రథునకు శూరుండును
బరాక్రమశాలియునగు మహావీరుం
డుకలిగెను; మహావీరునకు ధైర్యశా
లియు సత్యపరాక్రమండునగు సు
ధృతిజన్మించెను.

అని, తాత్పర్యము.

సుధృతేరపి ధర్మాత్మా దృష్టకేతు స్సుధామికః
దృష్టకేతోస్తు రాజషే హార్యశ్వఇతి విశ్రుతః. ౮

టీక॥ సుధృతేరపి = సుధృతికిని;
ధర్మాత్మా = ధర్మబుద్ధిగలవాఁ
డును; సుధామికః = చక్కగాధ
ర్మమునాచరించువాఁడునగు; దృ
ష్టకేతుః = దృష్టకేతువనువాఁడు;
అఘాత్ (అధ్యాహృతము) = కల్గె
ను. రాజషేః = రాజున ఋషియు
నగు; దృష్టకేతోస్తు = దృష్టకేతువున
కును; హార్యశ్వఇతి = హార్యశ్వండు

ని; విశ్రుతః = ప్రసిద్ధుఁడయినవాఁ
డు; అఘాత్ (అధ్యాహృతము) =
కల్గెను.

సుధృతికి, ధర్మబుద్ధిగలిగి ధ
ర్మంబునాచరించుచుండెన దృష్టకే
తువు జన్మించెను; రాజషియగు
దృష్టకేతువునకును హార్యశ్వండును
వాఁడుకల్గెను. అని, తాత్పర్యము.

హార్యశ్వస్య మరుః పుత్రో మరోః పుత్రః ప్రతింధకః
ప్రతింధకస్య ధర్మాత్మా రాజా కీర్తిరథ స్సుతః. ౯
టీక॥ హార్యశ్వస్య = హార్యశ్వని
యొక్క; పుత్రః = కొడుకు; మరుః =
మరువనువాఁడు. మరోః = మరువు
యొక్క; పుత్రః = కొడుకు; ప్రతింధ
కః = ప్రతింధకుఁడు. ప్రతింధకస్య =

పుత్రో మరోః పుత్రః ప్రతింధకః
రాజా కీర్తిరథ స్సుతః. ౯

ప్రతింధకునియొక్క; సుతః = కొడు
కు; ధర్మాత్మా = ధర్మబుద్ధిగల
కీర్తిరథః = కీర్తిరథుఁడును; రా
జా = రాజు.

హార్యశ్వనికొడుకుమరువనంబు

డియె; షరువునకుఁబ్రతిఁధకుఁడు; భుజనుపుత్రుండగుల్లే.
ప్రతింధకునకుఁధమఁబుద్ధిగలకీర్తిఁర | అని, తాత్పర్యము.

పుత్రః కీర్తిరథస్యాపి దేవమీధఇతి స్మృతః
దేవమీధస్య విబుధో విబుధస్య మహీధృకః. ౧౦

టీక|| కీర్తిరథస్యాపి=కీర్తిరథుఁ కుఁడు; అభవత్ (అధ్యాహృత
నియొక్కయు; పుత్రః=కొడుకు; దే ము)=కలిగెను.
వమీధఇతి = దేవమీధుఁడని; స్మృతః కీర్తిరథునిపుత్రుండుదేవమీధుం
తః = చెప్పఁబడినాఁడు. దేవమీధ డనఁబడెను; దేవమీధునకువిబుధుం
స్య=దేవమీధునకు; విబుధః = విబు డనువాఁడుకల్గెను; విబుధునకుమ
ధుండనువాఁడు; అభవత్ (అధ్యా హీంధృకుఁడఁబన్నించె.
హృతము)=కలిగెను. విబుధస్య=వి అని, తాత్పర్యము.
బుధునకు; మహీధృకః = మహీధృ

మహీధృకసుతో రాజా కీర్తిరాతో మహాబలః

కీర్తిరాతస్య రాజషేఖ మహారోమా వ్యజాయత. ౧౧

టీక|| మహీధృకసుతః = మహీ డు; వ్యజాయత=పుట్టెను.
ధృకునికొడుకు; మహాబలః=అధిక మహీధృకునకుమహాబలుండగు
మైనబలముగల; రాజా=రాజుని కీర్తిరాతుండనువాఁడుకల్గెను; రాజ
న; కీర్తిరాతః = కీర్తిరాతుండను షియగుకీర్తిరాతునకు మహారో
వాఁడు. రాజషేఖః=రాజునుఋషి ముండఁబన్నించెను.
యునగు; కీర్తిరాతస్య=కీర్తిరాతు అని, తాత్పర్యము.
నకు; మహారోమా=మహారోముం

మహారోష్ణస్తు ధర్మాత్మా స్వరారోమా వ్యజాయత

స్వరారోష్ణస్తు రాజర్షే హాస్వరోమా వ్యజాయత. ౧౨

టీక|| మహారోష్ణస్తు=మహారోమునకును; ధర్మాత్మా=ధర్మము

౧౦౩౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

సరిగ

ద్విగళ; స్వణారోమా=స్వణారో గను.

ముండనువాడ; వ్యజాయత=కలి

గను. రాజదేశః = రాజునుముషి

యునగు; స్వణారోమస్త=స్వణా

రోముపకును; హ్రస్వరోమా=హ్ర

స్వరోముండు; వ్యజాయత = కలి

మహారోమునకు ధామిరుండ

గస్వణారోముండుకల్లెను; రాజర్షి

యగునాస్వణారోమునకు హ్రస్వ

రోమంబు జన్మించెను.

అని, తాత్పర్యము.

విస్మయపుత్రుడగుచు జన్మింపఁగల ధర్మజ్ఞస్య మహాత్మనః

శ్రేష్ఠోఽహ మనుజో భారతా వమ వీరః కుశధ్వజః. ౧౩

టీక॥ధర్మజ్ఞస్య=ధర్మమునె

టింగినవాఁడును; మహాత్మనః=పూ

జ్యంబగుస్వభావముగలవాఁడునగు;

తస్య=ఆహ్రస్వరోమునకు; పుత్ర

ుడయిం= కొడుకులయొక్క-జంట;

జన్మే=పుట్టినది. అహం=నేను; శ్రే

ష్ఠః=పెద్దవాఁడను; మమ=నాకు; అ

నుజః = చిన్నవాఁడైన; భారతా=

తోడఁబుట్టువు; వీరః=పరాక్రమము

గల; కుశధ్వజః=కుశధ్వజుండు.

ధర్మముల నెటింగినవాఁడును

మహాత్ముండునగునాహ్రస్వరోము

నకు మేమిర్వురముకొడుకులముపుట్టి

తిమి; నేను బెద్దవాఁడను; నాతమ్ముం

డు, పరాక్రమశాలియగుకుశధ్వజుం

డు. అని, తాత్పర్యము.

మాం తు శ్రేష్ఠం పితా రాశ్యే సోభిషిచ్య నరాధిపః

కుశధ్వజం సమావేశ్య భారం మయి వనం గతః. ౧౪

టీక॥పితా = తండ్రియైన;

సః=ఆ; నరాధిపః=మనుష్యులకు

బ్రభువయినహ్రస్వరోముండు; శ్రే

ష్ఠం=పెద్దవాఁడనగు; మాంతు=న

న్నమాత్రము; రాశ్యే = దొరతన

మునందు; అభిషిచ్య=అభిషేకించి;

మయి=నాయందు; కుశధ్వజం=కు

శధ్వజుని; భారం= పోషింపఁదగిన

వానిఁగా; సమావేశ్య = ఉంచి; వ

నం=అడవిని; గతః=పోయెను.

మాతండ్రియగు నాహ్రస్వరో

ముండు, శ్రేష్ఠపుతుఁడనగునన్ను

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౩౩
స ౭౧

రాజ్యాభిషి క్తునింజేసి, కుశధ్వజునిర | పోవనంబునకుంబోదెను.
క్షిించుభారమునాయుందుంచి, త | అని, తాత్పర్యము.

వృద్ధే పితరి స్వర్యాతే ధమేణ ధుర మావహమ్
భ్రాతరం దేవసంకాశం స్నేహ తృశ్యక్ కుశధ్వజమ్. ౧౫

<p>టీక వృద్ధే=ముదుసలియగు; పి త; ధురం=భారమును; ఆవహం=వ తరి=తండ్రి; స్వర్యాతే=స్వగృహంబు సొంచితిని. నాండఁగానే; అహం(అధ్యాత్మత ముదుసలియగు తండ్రిచనిపోవఁగా ము)=నేను; దేవసంకాశం=దేవత నే నేను దేవసమానుండు దమ్ముం తోసమానుఁడయిన; భ్రాతరం=త డునగుకుశధ్వజుని స్నేహంబునంజూ మ్ముండగు; కుశధ్వజం=కుశధ్వజుని; చుచు, ధమేణున, రాజ్యభారంబు స్నేహాత్=చెలిమివలన; పశ్యక్= వహించితిని. అని, తాత్పర్యము. చూచుచు; ధమేణ=ధమముచే</p>	
--	--

కస్యచి త్వథ కాలస్య సాంకాశ్యా దగమ త్పురాత్
సుధన్వా వీర్యవా న్రాజా మిథిలా మవరోధకః. ౧౬

<p>టీక అథ=అటుపిమ్మట; కస్య వాఁడై; మిథిలాం = మిథిలను; అగ చిత్=కొంత; కాలస్య=కాలము; గ మత్=పొందెను. తే(అధ్యాత్మతము)తు= పోఁగా అంతఁ గొంతకాలమయినపిమ్మ నే; సాంకాశ్యాత్=సాంకాశ్యమ ట, సాంకాశ్యపురంబునుండి, పరా నెడు; పురాత్=పట్టణమునుండి; ఏ క్రమశాలియగుసుధన్వుండ నెదురా ర్యవాన్=పరాక్రమముగల; సుధ జు, ముట్టడివేయుటకై, మిథిలకువ న్వా = సుధన్వుండ నెడు; రాజా= చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము. రాజు; అవరోధకః = ముట్టడించు</p>	
---	--

సద మే ప్రేషయామాస శైవం ధను రను త్రమమ్
సీతా కన్యావ పద్మాక్షీ మహ్యం నై దీయతా మిలి. ౧౭

టీక॥ సచ = ఆసుధన్వండును;	(అధ్యాహృతము) రాయబారుల
“అనుత్తమం = తనకన్న శ్రేష్ఠములే	ను; మే = నాకు; ప్రేషయామాస =
ని; శైవం = శివునిదైన; ధనుః = విల్లు	పంపెను.
ను; పద్మాక్షీ = తామరపూలవంటి	ఆసుధన్వండును, “శ్రేష్ఠంబగు,
కండ్లుగల; సీతా = సీతయనెడు; క	శివధనువును దామరపూలవంటికం
న్యాచ = పడుచును; మహ్యం = నా	డ్లుగల సీతను నాకీవలయును” అని,
కొఱకు (“వై అనునది పాదపూర	దూతల నాయొద్దకిఁబంపెను.
కాథఁము); దీయతాం = ఇయ్యఁబ	అని, తాత్పర్యము.
డుఁ గాక; ఇ = అని; దూతా =	

తస్యా ప్రదానా ద్రుప్త్యా షే యుద్ధ మాసీ న్మయా సహ

టీక॥ బ్రహ్మ షే = బ్రాహ్మణుం	అసీత్ = కల్గినది.
డవృయుషివగువసిష్ఠుఁడా! అసదా	బ్రహ్మ షేవగువసిష్ఠుఁడా! నే
నాత్ = ఇయ్యుండుటవలన; త	నాసుధన్వనకు శివధనువనీతను ఇ
న్య = ఆసుధన్వనకు; మయాసహ =	య్యుండుటంజేసి, నాకును అతనికి
నాతోఁగూడ; యుద్ధం = జగడము;	నియుద్ధమైనది. అని, తాత్పర్యము.

స హతో భిముఖో రాజా సుధన్వాతు మయా రణే. ౧౮

టీక॥ రాజా = రాజైన; సః = ఆసు	చంపంబడినాఁడు.
ధన్వాతు = సుధన్వండును; రణే =	ఆసుధన్వండును యుద్ధమునం
యుద్ధమునందు; అభిముఖః = ఎదురు	దునాకెదురునడిచినాచేఁ జంపంబ
ముగమై; మయా = నాచే; హతః =	డెను. అని, తాత్పర్యము.

నిహత్య తం మునిశ్రేష్ఠ సుధన్వానం నరాధిపమ్

సాంకాశ్యే భ్రాతరం వీర మభ్యషించం కుశద్వజమ్. ౧౯

టీక॥ మునిశ్రేష్ఠ = మునులలోమే	ఘృలకుఁబ్రభువైన; తం = ఆ; సుధ
టివగువసిష్ఠుఁడా! నరాధిపం = మను	న్వానం = సుధన్వుని; నిహత్య = చంపి;

సాంకాశ్యే = సాంకాశ్యపట్టణము
నందు; వీరం = పరాక్రమశాలియ
గు; భ్రాతరం = తమ్ముడయిన; కు
శధ్వజం = కుశధ్వజుని; అభ్యపిం
చం = అభిషేకించితిని.

మునిశ్రేష్ఠుండవగువసిష్ఠుడా!

మనుష్యులకుఁబ్రభువయిన యాసు
ధన్వనిం జంపి సాంకాశ్యపట్టణము
నందు పరాక్రమశాలియగు నాత
మ్ముడయినకుశధ్వజునిఁ బట్టాభిషే
క్తునిఁ గావించితిని.

అని, తాత్పర్యము.

కసీయా నేష మే భ్రాతా అహం శ్రేష్ఠో మహామునే
దదామి పరమప్రీతో వధ్వా తే మునిపుంగవ. ౨౦

టీక॥ మహామునే = పూజ్యుడగు
మునివయినవసిష్ఠుడా! ఏషం = వీర
డు; మే = నాయొక్క; కసీయాన్ =
చిన్నవాడైన; భ్రాతా = తోఁబుట్టు
వు. అహం = నేను; శ్రేష్ఠః = పెద్ద
వాడను. అహం = (అధ్యాత్మత
ము) నేను. మునిపుంగవ = మునిశ్రే
ష్ఠుండవగువసిష్ఠుడా! పరమప్రీ
తః = మిక్కిలియు సంతసించినవాఁ

డనై; తే = ఆ; వధ్వా = (శ్రీ) లసిద్ధు
న; దదామి = ఇచ్చెదను.

మునిశ్రేష్ఠుండవగు వసిష్ఠమహా
ముని! వీడు, నాతమ్ముండగు కుశ
ధ్వజుండు; నేను శ్రేష్ఠుండను; నీవడి
గినట్లు, పరమసంతోషంబున, నాయి
ద్దఱఁగొమా. తెఱ లనిచ్చెదను.

అని, తాత్పర్యము.

సీతాం రామాయ భద్రం తే ఊర్మిశాం లక్ష్మణాయ చ

టీక॥ తే = నీకు; భద్రం = మంగళ
ము; అస్తు (అధ్యాత్మతము) = అ
గుఁగాక. రామాయ = రామునికొ
ఱకు; సీతాం = సీతను; లక్ష్మణౌ
య = లక్ష్మణునికొఱకు; ఊర్మిశాం

శాంచ = ఊర్మిశను; దదామి =
(అధ్యాత్మతము) ఇచ్చెదను.

నీకుమంగళమగుఁగాక; రాము
నకు సీతనులక్ష్మణునకూర్మిశను ఇ
చ్చెదను. అని, తాత్పర్యము.

వీర్యశుల్కాం మమ సుతాం సీతాం సురసుతోపమామ్. ౨౧

౧౦౩౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౭౧

ద్వితీయా మూర్తిశాంచైవ త్రి యోగదామి న సంశయః

టీక॥ వీర్యశుల్కాం=పరాక్ర శయః=సందేహము;న=లేదు.
మంబేవేలగాఁగలదియును; మమ= పరాక్రమంబు గలవానికె యి
నాయొక్క; సుతాం=కూతురు చ్చునట్లునిశ్చయింపబడినదియు దే
ను; సురసుతోపమాం=దేవతయొ వపుత్రివంటిదియునగునాకూతుర
క్క కూతురుతోఁ బోల్చిగలది యనసీతను రెండవకూతురయిన
యునగు; సీతాం=సీతను; ద్వితీ యూర్తిశను,మనోవాక్కాయంబు
యాం=రెండవకూతురయిన; డా లచేతను,ఇచ్చెదను; సందియంబులే
మూర్తిశాంచైవ=ఊర్తిశను; త్రి= దు.అని,వసిష్ఠునితోఁజెప్పెను.
మూడయిన మనోవాక్కాయము అని,తాత్పర్యము.
లచేతను;దదామి=ఇచ్చెదను. సం

దదామి పరమప్రీతో వధ్వా తే రఘునందన

టీక॥రఘునందన=దశరథుఁడా! తోషంబున,సీతనుఊర్తిశను, ఇచ్చె
అహం (అధ్యాహృతము)=నేను; దను. అని,తాత్పర్యము.
పరమప్రీతః=మిక్కిలియు సంతసిం ఈయర్థశ్లోకంబు, వ్యాఖ్యానం
చినవాఁడనై; తే=ఆ;వధ్వా=స్త్రీ బులంబరిగణితంబు కాకుండుటంజే
లను;దదామి=ఇచ్చెదను. సి,లెక్కింపఁబడదయ్యె.
దశరథుఁడా! నేను, బరమసం

రామలక్ష్మణయో రాజ్ గోదానం కారయస్వ హ. ౨౨

పితృకార్యంద భద్రం తే తతో వైవాహికం కరు

టీక॥రాజ్=దశరథమహారా యించుము. ("హ" అనునదిపాద
జా! రామలక్ష్మణయోః=రామున పూరణార్థము)తే=నీకు; భద్రం=
కునులక్ష్మణునకును; గోదానం=స మంగళము; అస్తు=(అధ్యాహృత
మావర్తనమును; కారయస్వ=దే ము)అగుఁగాక. తతః=అటుపిమ్మ

ట; వైవాహికం = వివాహమునం
దండేయవలసిన; పితృకార్యంచ =
నాందీ శ్రాద్ధమును; కురు = చేయు
ము, చేయించుమనట.

దశరథుడా! రామలక్ష్మణులకు

సమావర్తనముచేయించుము; నీకు
మంగళమగుఁగాక; అట్లున్నట్లు,
నాందీశ్రాద్ధమును జేయించుము.
అని, తాత్పర్యము.

మఘాహ్య ద్య మహాబాహూ తృతీయే దివసే ప్రభో. ౨౩
ఫల్గున్యా ముత్తరే రాజం నైస్త్విక్ వైవాహికం కురు

టీక|| మహాబాహూ = గొప్పచే
తులుగల; ప్రభో = ఒడయఁడవగు
దశరథుడా! అద్య = ఈదినమునం
దు; మఘాహీ = మఘానక్షత్రము
గదా! ఫల్గున్యాం = ఫల్గునియనెడు; ర
తస్త్విక్ = ఆ; ఉత్తరే = ఉత్తరనక్ష
త్రమునందు; వైవాహికం = వివాహ
కార్యమును; కురు = చేయుము.

మహాబాహుండవగు దశరథమ
హారాజా! ఈదినమునందు మఘాన
క్షత్రముగదా! ఇంక నేటికిమూడవ
దినమునందు శుభప్రదంబగు నుత్త
ర ఫల్గునీ నక్షత్రమునందు వివాహ
కార్యమును జేయించుము.
అని, తాత్పర్యము.

రామలక్ష్మణయో రాజక్ దానం కార్యం సుఖోదయమ్. ౨౪

టీక|| రాజక్ = దశరథమహారా
జా! రామలక్ష్మణయో = రామల
క్ష్మణులకు; సుఖోదయం = సుఖమే
రాఁగల ఫలముగాఁగల; దానం =
గోదానముమొదలగు దానమును;
కార్యం = చేయఁదగినది.

దశరథమహారాజా! సుఖముగ
లిగించునట్టిగోదానాది దానంబుల
ను, రామలక్ష్మణులచేజేయింప వ
లయును. అని, జనకుండు, దశర
థునితోఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, అదికావ్యే,
బాలకాండే, ఏకసప్తతితమస్సగః.

ఇది, సప్తార్థము.

౧౦౩౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౭౨

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యాసంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర)
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండైకసప్రతితమసర్గటిక,
ముగిసినది.

॥

ద్వీ సప్రతితమ సగః ప్రారంభః.
తముక్తవంతం వైదేహం విశ్వమితో మహామనిః
ఉవాచ వచనం వీరం వసిష్ఠ సహితో నృపమ్. ౧

టీక॥ మహామునిః = పూజ్యుడ	ఆ; వైదేహం = జనకునిగూర్చి; వచ
యనమునియగు; విశ్వమితః = వి	నం = మాటను; ఉవాచ = చెప్పెను.
శ్వమిత్రుడు; వసిష్ఠసహితః = వసి	విశ్వమిత్రమహామని, వసిష్ఠ
ష్ఠసహితౌగూడినవాడై; ఉక్తవం	నింగూడి, ఇట్లుచెప్పి యూరకున్నప
తం = మాటలాడినవాడును; వీరం =	రాక్రమశాలియగు జనకమహారా
పరాక్రమశాలియును; నృపం = మను	జుం బాచి, ఇట్లుని, చెప్పెను.
స్యులంబాలించువాడునుగు; తం =	అని, తాత్పర్యము.

అచింత్యాన్య ప్రమేయాని కులాని నరపుంగవ

ఇత్వోక్తాణాం విదేహానాం వైషాం తుల్య స్తికశ్చన. ౨

టీక॥ నరపుంగవ = పురుషశ్రేష్ఠుండవ	లకును విదేహ దేశపురాజులకును;
గుజనకుడా! ఇత్వోక్తాణాం = ఇ	తుల్యః = సరియయినవాడు; కశ్చ
త్వోక్తవంశపురాజులయొక్కయు;	న = ఎవ్వడును; నాస్తి = లేడు.
విదేహానాం = విదేహదేశపురాజు	పురుషశ్రేష్ఠుండవగుజనకుడా!
లయొక్కయు; కులాని = వంశములు;	ఇత్వోక్తవంశపురాజుల వంశమును
అచింత్యాని = తలంపరానివి. అ	విదేహదేశపురాజులవంశమును, త
ప్రమేయాని = కొలతపెట్టరానివి.	లంపను గొలతపెట్టనుంగూడనట్టిమ
వైషాం = ఈయిత్వోక్తవంశపురాజు	హినుగలవి; వీరలకు సరియెవ్వండు

నులేడు. అని, తాత్పర్యము.

సదృశో ధర్మసంబంధ స్సదృశో రూపసంపదా

రామలక్ష్మణయో రాజ౯ సీతాచో మిత్రయాసహ. ౩

టీక || రాజ౯ = జనకమహారాజా! అయిం (అధ్యాపూతము) = ఈ; ధర్మసంబంధః = వివాహరూపమైన ధర్మసంబంధము; సదృశః = తగినది.

రూపసంపదా = సౌందర్యమయై కల అతిశయము చేతను; సదృశః = సరియైనది. సీతాచ = సీతయును; ఊర్తిశయాసహ = ఊర్తిశతోఁగూడ; రామలక్ష్మణయోః = రామలక్ష్మణులకును; సదృశః = (అధ్యాపూతము) సరియైనది ("సీతాచ" అనుస్థలముననుండుచకారముచే; రామః, ల

క్ష్మణేనసహ, సీతోర్తిశయోః, సదృశః = రాముండు, లక్ష్మణునితోఁగూడ, సీతోర్తిశలకు, సరియైనవాండు)

ఈవివాహసంబంధము, సమానములగు కులంబులకుఁ గల్గుటచేసి, తగియున్నది; వధూవరులకుం గలసౌందర్యముచేతను, జాలనొప్పియున్నది; సీతయును ఊర్తిశయును, రామలక్ష్మణులకుం దగియున్నవారు; రామలక్ష్మణులును, సీతకును ఊర్తిశకునుదగియున్నవారు.

అని, తాత్పర్యము.

వక్తవ్యంచ నరశ్రేష్ఠ శ్రూయతాం వచనం మమ

టీక || నరశ్రేష్ఠ = పురుషులలో మేటివగుజనకుండా; వక్తవ్యంచ = చెప్పఁబడవలసినదియును; అస్తి (అధ్యాపూతము) = కలదు మమ = నాయొక్క; వచనం = మాట; శ్రూయ

తాం = వినఁబడుఁగాక. పురుషశ్రేష్ఠుండవగుజనకుండా! ఇంకంజెప్పవలసినది కొంచెమున్నది; నాచెప్పునదివినుము. అని, తాత్పర్యము.

భ్రాత౯ యవీయా౯ ధర్మజ్ఞః ఏష రాజా కుశధ్వజః. ౪

టీక || రాజా = రాజుని; యవీయా౯ = చిన్నవాడైన; భ్రాత౯ = ఈ; కుశధ్వజః = కుశధ్వజుండు;

యవీయా౯ = చిన్నవాడైన; భ్రాత౯ = తోడఁబుట్టువు; ధర్మజ్ఞః =

౧౦౪౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.
సరి ౨

ధర్మము నెఱింగినవాఁడు.

ఈకుశధ్వజమహారాజు, నీకుఁడ

మృందు, చాలధర్మములులనెఱింగి

నవాఁడు. అని, తాత్పర్యము.

అస్య ధర్మాత్మనో రాజక్ రూపేణాప్రతిమం భువి

సుతాద్వయం నరశ్రేష్ఠ పత్న్యథాం వరయామహే. ౫

టీక॥ నరశ్రేష్ఠ=పురుషులలో మేటివయిన; రాజక్=జనకమహారాజా! ధర్మాత్మనః=ధర్మబుద్ధిగల;

అస్య = ఈకుశధ్వజునియొక్క; భువి=భూమియందు; రూపేణ=సౌందర్యముచేత; అప్రతిమం=సరిలేని;

సుతాద్వయం= కూతులయొక్క జంటను; పత్న్యర్థం = భార్యార్థం

అని, తాత్పర్యము.

ముగా; వరయామహే=వరించుచున్నాము.

పురుషశ్రేష్ఠుండవగుజనకుఁడా!

ధర్మాత్తుండగు నీకుశధ్వజుని కూతులనిద్దఱను రూపంబున భూమి

యం దెచ్చటను సరిలేనివారలను, భార్యార్థముగావరించెదము.

అని, తాత్పర్యము.

భరతస్య కుమారస్య శత్రుఘ్నస్యచ ధీమతః

వరయామ స్సుతే రాజక్ తయో రథే మహాత్మనోః. ౬

టీక॥ రాజక్ = జనకమహారాజా! కుమారస్య=పిన్నవాఁడైన; భరతస్య=భరతునియొక్కయు; ధీమతః = బుద్ధిమంతుండగు; శత్రుఘ్నస్యచ=శత్రుఘ్నునియొక్కయు; మహాత్మనోః= అధికమయినపరాక్రమముగల; తయోః=నారలయొక్క; అథే=ప్రయోజనముకొఱకు; సు

తే = కూతులనిద్దఱను; వరయామః=వరించుచున్నాము.

జనకమహారాజా! భరతునికొఱకును ధీమంతుండగుశత్రుఘ్నునికొఱకును మహాపరాక్రమశాలులగునీ

యిద్దఱికిఁబ్రాక, కుశధ్వజుకూతులనిద్దఱనువరించుచున్నాము.

అని, తాత్పర్యము.

పుత్రా దశరథస్యే మే రూపయావనశాలినః

లోకపాలోపమా స్సర్వే దేవతుల్య పరాక్రిమాః. ౭

పుత్రా దశరథస్యే మే రూపయావనశాలినః

లోకపాలోపమా స్సర్వే దేవతుల్య పరాక్రిమాః. ౭

శ్రీమద్రామాయణము * చాలకాండము. ౧౦౪౧

స ౭౨

<p>టీక॥ దశరథస్య = దశరథునియొక్క; పరాక్రమము గలవారలు.</p> <p>ఇమే = ఈ; పుత్రాః = కొడుకులు; ఈ దశరథుని కొడుకులందఱును.</p> <p>సర్వే = అందఱును; రూపయావన సౌందర్యమునను యావనబునను.</p> <p>శాలినః = సౌందర్యముచేతనయావ స్వచ్ఛందవారు; దిక్పాలురతోసాటి</p> <p>నముచేతనుంబ్రకాశించువారు. లో గేయందగుదురు; దేవతలకుంబో</p> <p>కపాలోపమాః = దిక్పాలురతోఁ బ్రబరాక్రమంబుగలవారలు.</p> <p>బోల్కిగలవారు. దేవతల్యపరాక్ర ముని, తాత్పర్యము.</p> <p>మాః = దేవతలతోనమానవయిన</p>	<p>పరాక్రమము గలవారలు.</p> <p>ఈ దశరథుని కొడుకులందఱును.</p> <p>సౌందర్యమునను యావనబునను.</p> <p>స్వచ్ఛందవారు; దిక్పాలురతోసాటి</p> <p>గేయందగుదురు; దేవతలకుంబో</p> <p>ప్రబరాక్రమంబుగలవారలు.</p> <p>అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఉభయోరపి రాజేంద్ర సంబంధేనా సుబధ్యతామ్

ఇత్యైవోః కల మవ్యగ్రం భవతః పుణ్యకర్మణః. ౮

<p>టీక॥ రాజేంద్ర = రాజశేషుండ వగుజనకుండ! ఇత్యైవోః = ఇత్యైవ</p> <p>కుపుయొక్కయు; పుణ్యకర్మణః = బండుగాక.</p> <p>పరిశుద్ధమయిన కార్యములుగల; భ జనకుండా! నిదోపంబగుని</p> <p>వతః = నీయొక్కయు; ఉభయోర ట్వాకువంశమును బుణ్యకర్మకండ</p> <p>పి = ఇద్దఱియొక్కయు; అవ్యగ్రం = వగునీవంశమును ఈ రెండును, వియ్య</p> <p>కలంకములేని; కలం = వంశము, సం ముచేసి, చుట్టటికము గలవగుంగా</p> <p>బంధేన = వియ్యముచేత; అనుబధ్య క. అని, విశ్వామిత్రుండ జనకునితోఁ</p> <p>శెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>	<p>తాం = చుట్టటికముగలదిగాఁజేయం</p> <p>బండుగాక.</p> <p>జనకుండా! నిదోపంబగుని</p> <p>ట్వాకువంశమును బుణ్యకర్మకండ</p> <p>వగునీవంశమును ఈ రెండును, వియ్య</p> <p>ముచేసి, చుట్టటికము గలవగుంగా</p> <p>క. అని, విశ్వామిత్రుండ జనకునితోఁ</p> <p>శెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

విశ్వామిత్రవచ శ్రుత్వా వసిష్ఠస్య మతే తదా

జనకః ప్రాంజలి ర్వాక్య మువాచ మనిపుంగవో. ౯

<p>టీక॥ తదా = అప్పుడు; జనకః = జనకుండ; విశ్వామిత్రవచః = విశ్వా</p> <p>మిత్రునిమాటను; శ్రుత్వా = విని; వ సిష్ఠస్య = వసిష్ఠునియొక్క; మతే =</p>	<p>ఇష్టమునందు; స్థితః = (అధ్యాహృత ము) ఉన్నవాండై; పాంజలిః = మం</p> <p>చిదేమోడ్చుగలవాండై; మనిపుంగ వా = మనిశ్రేష్ఠులగు విశ్వామిత్రవ</p>
---	--

౧౦౪౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

సరి ౨

సింఘలను గూచి; వాక్యం=మాట
ను; ఉవాచ=చెప్పెను.

అప్పుడు, జనకమహారాజు, వి
శ్వామిత్రుడు చెప్పిన మాటవిని, ప

సింఘని యనుజ్ఞ నొంది, చేతులు మొ
గిచ్చి కొని, యా విశ్వామిత్రవసింఘలం

జూచి, యిట్లని, చెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

కులం ధన్య మిదం మన్యే యేషాం నో మునిపుంగవౌ

సదృశం కులసంబంధం యదా జ్ఞాపయథ స్వయమ్. ౧౦

టీక॥ మునిపుంగవౌ=ముని శ్రే (అధ్యాపూతము) అట్టి మాయొ
స్థులగు విశ్వామిత్రవసింఘలారా !
యఃవాం (అధ్యాపూతము)=మీర
లు; యత్=ఏకారణమువలన; యే
షాం=ఏ; నః=మాకు; సదృశం=స
రియయిన; కులసంబంధం=వంశము
తోటివియ్యమును; స్వయం=మీరల
య్యె; ఆజ్ఞాపయథః=అనతిచ్చుచు
న్నారో; తత్=(అధ్యాపూతము)
ఆకారణము వలన; యేషాంనః=

క్క; ఇదం=ఈ; కులం=వంశము
ను; ధన్యం=పుణ్యముగలదానిగా;
మన్యే=తలచుచున్నాను.

ముని శ్రేస్థులగు విశ్వామిత్రవ
సింఘలారా! మీరు మాకు సరియయిన
వంశముతో వియ్యము చేయువని మీ
రలయ్యెయ్యాజ్ఞాపించుచున్నారు కా
వున, మా వంశము ధన్యంబనితలంచు
చున్నాను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం భవతు భద్రం వః కుశధ్వజ సుతే ఇమే

పత్న్యై భజేతాం సహితౌ శత్రుఘ్నభరతౌ వృథౌ. ౧౧

టీక॥ ఏవం=ఇట్లు; భవతు=అ
గుఁగాక. వః=మీకు; భద్రం=మంగ
ళము; అస్తు (అధ్యాపూతము)=అ
గుఁగాక. శత్రుఘ్నభరతౌ=శత్రు
ఘ్నుండును భరతుండును; ఉథౌ=
ఇద్దఱును; సహితౌ=కూడినవారల
య; ఇమే=ఈ; కుశధ్వజసుతే=

కుశధ్వజుని కూతుల నిద్దఱును; ప
త్న్యై=పెండ్లాములనుగా; భజే
తాం=పొందుదురుగాక.

మీరు చెప్పినట్లు గుఁగాక; మీకు
మంగళమగుఁగాక; శత్రుఘ్నుండు
ను భరతుండును వీరిద్దఱునంగూడి,
యీ కుశధ్వజుని కూతుల నిద్దఱునుం

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౪౩

స ౬౨

బెండ్లాడుదురు గాక. అని, తాత్పర్యము.

ఏకాహ్న రాజపుత్రీతాం చతస్మాదాం మహామునే
పాణీక్ గృహ్లాంతు చత్వారో రాజపుత్రా మహాబలాః. ౧౨

టీక॥ మహామునే=పూజ్యుడవ త్రీతాం= రాచకొమారెలయొ
యినమునివగువిశ్వామిత్రుడా! ఏ క్క; పాణీక్=హస్తములను; గృ
కాహ్న(ఏకాహేన)= (సప్తమ్య హ్లాంతు=పట్టుకొనుదురు గాక.
భామందుచ్చతీయ) ఒక్కపగటి విశ్వామిత్రమహామునీ! మహాబ
యందు; మహాబలాః=అధికమయి లలగురాజపుత్రులనల్వరును, ఒ
నబలముగల; రాజపుత్రాః=రాచ క్కపగటనే, నల్వరరాజపుత్రుల
కొమరులు; చత్వారః=నల్వరు; చ ను బెండ్లాడుదురు గాక.
తస్మాదాం=నల్వరయిన; రాజపు అని, తాత్పర్యము.

ఉత్తరే దివసే బ్రహ్మక్ ఫల్గునీభ్యాం మనీషిణః
వైవాహికం ప్రశంసంతి భగో యత్ర ప్రజాపతే. ౧౩

టీక॥ బ్రహ్మక్=బ్రాహ్మణుడవ నందు; దివసే=పగటియందు; మనీ
యినవిశ్వామిత్రుడా! యత్ర=ఏన షిణః=పండితులు; వైవాహికం=
క్షత్రమునందు; ప్రజాపతే=సంతా వివాహకార్యమును; ప్రశంసంతి=
నమునకధిపతియైన, సంతానము కొనియాడుచున్నారు.
నిచ్చువాడయినయసుట; భగః=భ విశ్వామిత్రుడా! ప్రజాపతియ
గుండు; దేవతా= (అధ్యాత్మ త గుభగుండు దేవతగాంగలయుత్తర
ము)దేవతయో; తస్మిక్=(అధ్యా ఫల్గునీసక్షత్రమందు బగలువివాహ
త్మము)అట్టి; ఫల్గునీభ్యాం (సప్త ముసేయుటప్రశస్తమని పండితులు
మ్యభామందుచ్చతీయ)= ఫల్గుని చెప్పచున్నారు. అని, జనకుండుచె
యనెడు; ఉత్తరే=ఉత్తరనక్షత్రము ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త్యా వచ స్సౌమ్యం ప్రత్యుత్థాయ కృతాంజలిః

౧౦౪౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౭౨

ఉభౌ మునివరౌ రాజౌ జనకో వాక్య మబ్రవీత్. ౧౪

<p>టీక॥ రాజౌ=రాజుని; జన కః=జనకుండు; ఏవం=ఇట్లు; సౌ మ్యం=తిన్నని; వచః=మాటను; ఉ క్త్వా=చెప్పి; కృతాంజలిః=చేయఁ బడినచేమోడ్చుగలవాఁడై; మునివ రా=మునిశ్రేష్ఠులగు విశ్వామిత్రవ సిష్ఠులను; ఉభౌ=ఇద్దఱను; ప్రత్యు</p>	<p>త్థాయ=ఎదుర్కొని; వాక్యం= మాటను; అబ్రవీత్=చెప్పెను. జనకమహారాజిట్లు తిన్నదనము గాఁజెప్పి, చేతులు ముగిచ్చి, మునిశ్రే ష్ఠులగు విశ్వామిత్రవసిష్ఠుల నెదు ర్కొనియిట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

పరో ధమః కృణో మహ్యం శిష్యోస్తి భవతో సదా

<p>టీక॥ మహ్యం=నాకొఱకు; ప రః=అధికమయిన; ధమః=ధర్మః మఃకృతః = చేయఁబడినట్టి భవ తోః=మీకు; సదా = ఎల్లప్పుడు; శి ష్యః = శిష్యుఁడను; అస్తి=అగుచు</p>	<p>న్నాను. మీరలు నాకు, గన్యాదానఫలంబౌ నగూర్చి చాలధర్మంబుగలుగఁజేసి నారలు; మీకు నేనెల్లప్పుడును శిష్యుఁ డనైతి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

ఇమాన్యా సనముఖ్యాని ఆసాతాం మనిపుంగవౌ. ౧౫

<p>టీక॥ మునిపుంగవౌ=మునిశ్రేష్ఠు లగు విశ్వామిత్రవసిష్ఠులు, మీరలను ట; ఇమాని=ఈ; ఆసనముఖ్యాని= ఆసనములలో శ్రేష్ఠములయినసింహా సనములను (సింహాసనము లనట చే, రాజ్యములు సూచింపఁబడుచు న్నవి); ఆసాతాం = అధిష్ఠింతురు</p>	<p>గాక. మునిశ్రేష్ఠులగు మీరలు, ఈ మూఁడుసింహాసనముల నెక్కి, నా రాజ్యమును గుశభ్యజుని రాజ్యమును దశరథుని రాజ్యమునుం బాలింపుఁ డు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

యథా దశరథస్యే యం తథా యోధ్యా పురీ మమ

ప్రభుత్వేనాస్తి సందేహో యథాహం కర్తుమహంథ. ౧౬

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౪౫

౧౭౭

టీక॥ దశరథస్య=దశరథునకు; ఇయం=ఈమిథిల; యథా=ఎట్లు; మమ=నాకు; అయోధ్యా=అయోధ్య; ధ్యాయసు; పురీ=పట్టణము; తథా=అట్లు; యవమోః (అధ్యాహ్నాదు ము)=మీకు; ప్రభుత్వే = ప్రభువుల గుటయందు; సంజేహః=సంజయము; వాస్తీ=లేదు; యథాహృత=యథాయోగ్యముగా; కర్తుం = చేయుటకు; అహృత=తగదరు.

ఈమిథిల ఎట్లు దశరథునకు సొంతమో; అట్లు, అయోధ్య నాకు సొంతము; కావున, నేనుదశరథరాజ్యమును మీకేవచ్చును; కాబట్టి, మీకు మూడు రాజ్యములందును ప్రభుత్వంబు గల్గుట ఇందు సులభమగుటలేదు; యథాయోగ్యముగా నేయుండు. అని, జనకుండు, విశ్వామిత్రునిపలతోడజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

తథా బ్రవతి వై దేహీ జనకే రఘునందనః

రాజా దశరథో హృష్టః ప్రత్యువాచ షడహీపతిమ్. ౧౭

టీక॥ వై దేహీ=విదేహదేశపు రాజుని; జనకే = జనకుండు; తథా=అట్లు; బ్రవతి=చెప్పుచుండగా; రఘునందనః=రఘువునుసంతసింపజేయునట్టి; రాజా=రాజుని; దశరథః=దశరథుండు; హృష్టః=సంతసించినవాడై; షడహీతిం=

నూమిత్రులబ్రహ్మవై నజనకునింగూర్చి; ప్రత్యువాచ=బదులుచెప్పెను. విదేహధిపుండగు జనకుండట్లు చెప్పగా, రఘువంశంబునంబుట్టిన దశరథమహారాజు, సంతోషించి, జనకమహారాజులబూచి, యిట్లుని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

యువా మసంఖ్యేయగుణౌ భ్రాతరా మిథిలేశ్వరా

ఋషయో రాజసంఘాశ్చ భవద్భాగ్య మభిపూజితాః. ౧౮

టీక॥ మిథిలేశ్వరా=మిథిలకుం బ్రభువులును; భ్రాతరా=తోడబుట్టువులునగు; యువాం=మీరలు; అ

సంఖ్యేయగుణౌ=లెక్కింపరానిగుణంబులుగలవారలు. భవద్భాగ్యం=మీదేశ; ఋషయః= ఋషులును;

౧౦౪౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము. స ౭౨

రాజనఃసూక్ష్మ=రాజులసమాహారములును; అభిపూజితాః=పూజింపఁబడిరి.

మిథిలకునాథులరు సహౌదరు

లరునగుమీగుణంబులలెక్కింపనలవిగాదు;మీరుఋషులను బెక్కిండ్చి రాజులనుం జక్క-గఁబూజించితిరి.

అని, తాత్పర్యము.

స్వస్తి ప్రాప్నుహి భద్రం తే గమిష్యామి స్వ మాలయమ్ శా'ద్ధకమాణి సర్వాణి విధాన్యామి తిచా బ్రహ్మ. ౧౯

టీక||స్వస్తి=మంగళమును;ప్రాప్నుహి=పొందుదువుగాక. తే=నీకు;భద్రం=మంగళము; అస్తు=(అధ్యాహృతము)అగుఁగాక (ఆదరాతిశయంబున రెండుమాటలుచెప్పఁబడినది);స్వం=నాదైన;ఆలయం=ఇంటిని; గమిష్యామి=పొందెదను. శా'ద్ధకమాణి= నాందీశ్రాద్ధము మొవలగుకమములను;స ర్వాణి=

అన్నింటిని; విధాన్యామి=చేసెదను.ఇతిచ=అనియును; అబ్రహ్మ=చెప్పెను. నీవుమంగళమును బొందుదువుగాక; నీకుమంగళమగుఁగాక; నాయొంటికింబోయెదను; నాందీశ్రాద్ధము మొదలగుకమములనన్నింటిని నేఱవేర్చెదను. అని,దశరథుఁడుజనకునితోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

త మాపృష్ట్యా నరపతిం రాజా దశరథ స్తదా

మునిందౌ తౌ పురస్కృత్య జగామా శు మహాయశాః. ౨౦

టీక|| తదా=అప్పుడు; మహాయశాః = అధికమయినకీర్తిగల; రాజా=రాజుని; దశరథః=దశరథుఁడు;తం=ఆ; నరపతిం=మనుష్యులకుఁబ్రభువయినజనకుని;ఆపృష్టౌ(ఆపృచ్ఛ్య)=వీడ్చొని; మునిందౌ=మునిశ్రేష్ఠులగు; తౌ=ఆ వసిష్ఠవిశ్వమిత్రులను; పురస్కృ

త్య=మున్నిడికొని; ఆశు=శీఘ్రముగా;జ గామ=పోయెను. అప్పుడు, మహాయశుండగునా దశరథమహారాజు, జనకమహారాజునువీడుకొని,మునిశ్రేష్ఠులగు వసిష్ఠ విశ్వమిత్రులమున్నిడికొని, శీఘ్రంబు గాఁబోయెను. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * చాలకాండము. ౧౦౪౨

స ౨౨

స గత్వా నిలయం రాజా శ్రాద్ధం కృత్వా విధానతః
ప్రభాతే కాల్య ముత్థాయ చక్రే గోదాన ముత్తమం. ౨౧

టీక॥ సః=ఆ; రాజా=దశరథ మహారాజు; నిలయం=ఇంటిని; గత్వా=పొంది; విధానతః= శాస్త్ర పద్ధతిని; శ్రాద్ధం= నాందీశ్రాద్ధమును; కృత్వా=చేసి; ప్రభాతే=ప్రాతఃకాలమునందు; ఉత్థాయ=లేచి; కాల్యం=కాలమునందు జేయవలసిన; ఉత్తమం=శ్రేష్ఠముగు; గోదాచెను. అని, తాత్పర్యము.

సం=సమావతానమును; చక్రే=ఆదేశంబుండు తనవిడిచిం బోయి, యథావిధిగా నాందీశ్రాద్ధము చేయించి, ప్రాతఃకాలమునందు లేచి, యప్పుడు జేయవలసిన యుత్తమంబగు సమావతానంబు చేయించెను. అని, తాత్పర్యము.

గవాం శతసహస్రాణి బ్రాహ్మణేభ్యో సరాధిపః

ఏకైకశో దదౌ రాజా పుత్రా ముద్దిశ్య ధర్మతః. ౨౨

టీక॥ సరాధిపః= మనుష్యులకుం బ్రభువయిన; రాజా=దశరథమహారాజు; పుత్రాః=కొడుకులను; ఏకైకశః= ఒక్కొక్కనిగా; ఉద్దిశ్య=ఉద్దేశించి; గవాం=ఆవులయొక్క; శతసహస్రాణి=నూలువేలను; బ్రాహ్మణేభ్యః=బ్రాహ్మణులకొఱకు; దదౌ=ఇచ్చెను.

మనుష్యులకధిపుండగు, నాదశరథమహారాజు, కొడుకులకొక్కొక్కనికిగాను, లక్షగోవులచొప్పున, బ్రాహ్మణులకొసంగెను. అని, తాత్పర్యము.

సువర్ణశృంగా స్సంపన్నా స్సవత్సాః కాంస్యదోహనాః

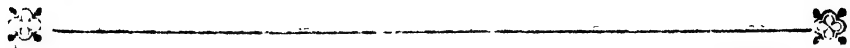
గవాం శతసహస్రాణి చ త్వారి పురుషర్షభాః. ౨౩

విత్త మన్యచ్చ సుబహు ద్విజేభ్యో రఘునందనః

దదౌ గోదాన ముద్దిశ్య పుత్రాశాం పుత్రవత్సలః. ౨౪

టీక॥ పురుషవత్సభాః= పురుషశ్రేష్ఠుండును; పుత్రవత్సలః=కొడుకుల

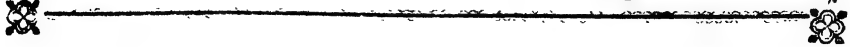
౧౦౪౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౭౨

<p>యోచ్యుఁడై యగలవాఁడనగు; రఘు నందనః = దశగుండఁ; పుతా ణాఁ = కొడుకులయొక్క; గోద నం = సమాన ర్తనమున; ఉద్రిశ్య = ఉ ద్దేశించి; గవాఁ = ఆవులయొక్క; సు వర్ణశృంగాః = బంగారుపేకారి మలయిన కొమ్ములు గలవియును (పులింగశ్వమాషఁ ము, ఇట్లెముం దునుం బొడుకొనునవి) ; సుప న్నాః = పాలచేత, సమృద్ధములయి నవియును; సపత్నాః = లేతనూడ లతోఁ గూడినవియును; కాంస్యదో హనాః = కంచుచియైన పిశుకుపా త్రములు గలవియునగు; శతసహ స్రాడి = నూలుపేలను; చత్వారి =</p>	<p>చాల్పింటిని; అన్యత్ = ఇతరమయిన; సుబహు = మిక్కిలియైనధికమయి న; విత్తంచ = ధనమును; ద్విజేభ్యః = బ్రాహ్మణులకు; దదౌ = ఇచ్చెను. పురుషశ్రేష్ఠుండగునాదశరథసు హారాజు, పుత్రులయందువాత్సల్య ముగలవాఁడుకావున, కొడుకులన మావతఁ నోత్పవమునుద్దేశించి, నా లుగు లతులగోవులను బంగారుకొ మ్ములునుక్షీరసమృద్ధియునులేకూడ లునుగంచుతోఁ జేసిన దోహనపా త్రంబులునుం ల్లిసవానిని, మఱియు సధికముగా, సితరమయినధనమును బ్రాహ్మణులకొసంగెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

సనుతైః కృతగోదానై ర్వృక్షస్తు నృపతిస్తువా
లోకవానై రినాభాతి వృత స్సౌమ్యః ప్రజాపతిః. ౨౫

<p>టీక. త వా = అప్పుడు; కృతగోదా నైః = చేయఁబడినసమాన ర్తనముగ ల; సుతైః = కొడుకులచేత; వృతః = చుట్టఁబడిన, సః = ఆ; నృపతిస్తు = మ నుష్యులకుఁ బ్రభువయినదశరథుఁడు మూత్రము; లోక పాత్రైః = విక్రాలు రచేత; వృతః = చుట్టఁబడిన; సౌమ్యః = ప్రసన్నుండగు; ప్రజాపతిరివ = బ్ర</p>	<p></p> హ్మదేవుఁడువలె; ఆభాతి = (ఘాతా భావమందులట్) ప్రకాశించెను. అప్పుడాదశరథమహారాజు, స మావతఁ నముచేసికొనినకొడుకుల చేఁబరివేష్టించఁబడి, దిక్పాలురచేఁబ రివేష్టించఁబడిప్రసన్నుండైయుండు బ్రాహ్మదేవుఁడుంబోలెఁ బ్రకాశించె ను. అని, తాత్పర్యము.
---	---

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౪

స ౭౩

ఇత్యావే, శ్రీమద్రామాయణే, అధికావ్యే,

బాలకాండే, ద్విస ప్రతితమస్సగః:

ఇది, స్వప్తార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాద్య

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ ద్విస ప్రతితమస్సగః టిక,

ముగిసింది.

(ఇది

త్రి స ప్ర తి త మ స గ ణ ప్రా రం భః.

యస్మిం స్తు దివసే రాజా చక్రే గోదాన ముత్తమమ్

తస్మిం స్తు దివసే శూరో యుధాజి త్సముపేయివాక్. ౧

టిక॥ యస్మిన్=ఏ; దివసేతు=దిన | జిత్తనువాడు; సముపేయివాక్= మునందే; రాజా=దశరథమహారా | వచ్చెను.

జు; ఉత్తమం=శ్రేష్ఠమయిన; గోదా | ఏదినమునందు, దశరథమహారా | నం=సమావతానమును; చక్రే=చే | జు, కొడుకులకు ఉత్తమంబగు సమావ

సెనో; తస్మిన్=ఆ; దివసేతు=దిన | తా నంబుచేసెనో; ఆదినమునందే, | మునందే; శూరో=యుద్ధమునందు | శూరుండగు యుధాజిత్తుదశరథుని

భయపడని; యుధాజిత్=యుధా | కడకువచ్చెను. అని, తాత్పర్యము.

పుత్రః కేకయరాజస్య సాక్షాద్భరతమాతులః

దృష్ట్వా పృష్ట్వాచ కుశలం రాజాన మిద మబ్రవీత్. ౨

టిక॥ సాక్షాద్భరతమాతులః= | రాజును; దృష్ట్వా=చూచి; కుశలం= భరతుని యెడములేసి మేనమామ | క్షేమమును; పృష్ట్వాచ=అడిగియు;

యును; కేకయరాజస్య=కేకయరా | ఇదం=ఈమాటను; అబ్రవీత్=చె | జునకు; పుత్రః=కొడుకునగు, యు | ప్పెను.

ధాజిత్తు; రాజానం=దశరథమహా | భరతునకు, తల్లితోడఁబుట్టినమే

౧౦౫౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము:

~ 23

నమామయనుగేకయరాజునకుఁగ | ధుంజాచి, కుశలంబుకెగి, యెట్లని, చె
మారుండునగుయధాజిత్తు, దశర | ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

కేకయాధిపతీ రాజా స్నేహం తుకుశల మబ్రవీత్

యేషాం కుశలకామో సి తేషాం సంప్రశ్య నామయమ్. ౩

టీక॥ రాజా = రాజయిన; కేక | సంప్రతి=ఇప్పుడు; అనామయం=
యాధిపతిః = కేకయరాజు; స్నే | ఆరోగ్యము; అస్తీ (అధ్యాహృత
హత్ = చెలిమివలన; కుశలం = తే | ము) = కలదు.

మమును; అబ్రవీత్ = చెప్పెను. త్వం | కేకయరాజు, స్నేహంబున నీకు
(అధ్యాహృతము) = నీవు; యే | శలంబునుగుమనెను; నీవెవ్వరితోమం
షాం = ఎవరియొక్క; కుశలకామః = | బుకోరుదువో, అట్టి మేమండఱము
తేమమునుగోరువాడవు; అసి = అ | తేమంబుగ నున్నవారము.

గుచున్నావో; తేషాం = వారలకు; | అని, తాత్పర్యము.

స్వస్త్రియం మమ రాజేంద్ర ద్రష్టుకామో మహీపతిః

తదర్థ ముపయాతోహ మయోధ్యాం రఘునందన. ౪

టీక॥ రాజేంద్ర = రాజశ్రేష్ఠుం | ధ్యాం = అయోధ్యను; ఉపయాతః =
డవగుదశరథుఁడా ! మహీపతిః = | పొందినవాడను.

ఘామికీ బ్రభువయిన కేకయరా | రాజశ్రేష్ఠుఁడవగుదశరథుఁడా!
జు; మమ = నాయొక్క; స్వస్త్రియం = | నాతండ్రియయిన కేకయరాజు, నా
మేనల్లుడయిన భరతుని; ద్రష్టుకా | మేనల్లుండగు భరతుంబాడఁగోరు
మః = చూడఁగోరువాఁడు. రఘునం | చున్నాఁడు; నేను, అందునిమిత్తము
దన = దశరథుఁడా ! ఆహం = నేను; | భరతుంగొనిపోవుటకై, యయోధ్య
తదర్థకం = దానికోఱకు; అయో | కుంబోలిని. అని, తాత్పర్యము.

శ్రుత్వా త్వహ మయోధ్యాయాం వివాహార్థం తవా త్వజాన్
మిథివా ముపయాతాంస్తు త్వయాసహ మహీపతే. ౫

త్వరయా భ్యుపయాతో హం ద్రష్టుకామ స్వసుస్సుతమ్

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౫౧

సరి ౩

టీక॥ మహిపతే=భూమికిఁబ
భుండవయినదశరథుఁడా! అహం=
నేను; అయోధ్యాయాం=అయోధ్య
యందు; వివాహార్థం=మెండ్లికొ
ఱకు; శ్వయాసహ=నీతోఁగూడ; మి
థిలాం=మిథిలను; ఉపయాతా=
పొందిన; తవ=నీయొక్క; ఆత్మజాం
స్తు=కొడుకులను; శ్రుత్వాతు=విని
నంతనే; అహం=నేను; స్వసుం=
తోఁబుట్టినదానియొక్క; సుతం=
కొడుకును; ద్రష్టుకామః=చూడఁ

గోరువాఁడనై; త్వరయా=వేగము
చేత; అభ్యుపయాతః=వచ్చివాఁడ
ను.

దశరథమహారాజా! నేనయో
ధ్యాపట్టణమునందు, “సేవుననీకొ
డుకులునువివాహార్థముమిథిలకువ
చ్చియుండుటనువిని, నామేనల్లుఁ
జూడంగోరి, శీఘ్రముగావచ్చినాఁ
డను. అని, యుధాజిత్తు, దశరథుని
తోఁజెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

అథ రాజా దశరథః ప్రియాతిథి ముపస్థితమ్. ౬

దృష్ట్వా పరమసత్కారైః పూజార్హం సమపూజయత్

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; రా
జా=రాజుని; దశరథః=దశర
థుఁడు; ఉపస్థితం=వచ్చిన; పూ
జాహం=పూజకుఁడనిన; ప్రియా
తిథిం=ప్రియుఁడును అతిథియునగు,
యుధాజిత్తును; దృష్ట్వా=చూచి; ప
రమసత్కారైః=శ్రేష్ఠములయిన

పూజలచేత; సమపూజయత్=చ
క్క-గాఁబూజించెను.

అంత, దశరథమహారాజు, ప్రి
యాతిథియునియుధాజిత్తువచ్చు
టంబూచి, పూజాహంఁడగునతని
నిమిక్కిలీయుఁబూజించెను.

అని, తాత్పర్యము.

తత స్తా మపితో రాత్రిం సహపుత్రైః మహాత్మభిః. ౭

టీక. తతః=అంతట; సః(అథ్యా
హృతము) = ఆదశరథుఁడు; మహ
త్మభిః= అధికమయినపరాక్రమము

గల; పుత్రైః=స్వహం=కొడుకులతోఁ
గూడ; తాం = ఆ; రాత్రిం=రాత్రి
యంతయు; ఉపితిః=ఉండెను.

౧౦౫౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౭౩

అంత, నాదశరభుండు, మహాపయా రాత్రియంతయుండెను.
రాక్రమశాలులగు శ్రుతులంగూడి, అని, తాత్పర్యము.

ప్రభాతే పున రుత్థాయ కృత్వా కర్మాణి కర్మవిత్
ఋషీం స్తదా పురస్కృత్య యజ్ఞవాట ముపాగమత్. ౮

టీక॥ కర్మవిత్ = కార్యంబుల పాగమత్ = పోయెను.
నెఱింగినదశరభుండు; పునః = మఱి ఏకాలమునం దేకర్మము చేయవ
ల; ప్రభాతే = ప్రాతఃకాలమునం బయునోవానినన్నింటి నెఱింగిన దశ
దు; ఉత్థాయ = మేల్కొని; కర్మా రభుండు, ప్రాతఃకాలమునందు మే
ణి = కర్మములను; కృత్వా = చేసి; త ల్కని, యప్పటికర్మాంబులందీర్చి,
దా = అప్పుడు; ఋషీం = ఋషుల యంత, ఋషులంబురస్కరించికొ
ను; పురస్కృత్య = ముప్పిడికొని; య వి, జనకుని యాగశాలకుఁబోయెను.
జ్ఞవాటం = యాగశాలనుగూర్చి; ఉ అని, తాత్పర్యము.

యుక్తే మహూతే విజయే సర్వాభరణభూషితైః
భ్రాతృభి స్సహితో రామః కృతకాతుకమంశః. ౯
వసిష్ఠం పురతః కృత్వా మహషీ నపరా నపి

టీక॥ యుక్తే = వివాహమున వై; వసిష్ఠం = వసిష్ఠుని; అపరా =
కుండగిన; విజయే = విజయంబ ఇతరులయిన; మహర్షీ నపి = పూజ్యు
నెడు; మహూతే = మహూతంబై నై నఋషులను; పురతః = ముందట;
మనందు; రామః = రామంబు; స కృత్వా = చేసికొని, ఉంచికొనియ
ర్వాభరణభూషితైః = ఎల్లభూష నుట; ఉపాగమత్ (అధ్యాహృత
ణంబుల చేతను అలంకరింపఁబడిన; ము) = పోయెను.
భ్రాతృభిః = తమ్ములతో; సహితః = రాముండు, సమస్తభూషణం
కూడినవాడై; కృతకాతుకమంశ ఋల చేతను అలంకరింపఁబడియున్న
శః = చేయఁబడినతోరముగట్టుకొను తమ్ములంగూడి, తోరముగట్టుకొని, వి
టయ నెడుమంగళాచారముగలవాఁ వాహుంబునకుండగినవిజయంబునెడు

మహాతాపంబునందు, వసిష్ఠుని మన్నిడికొని, తండ్రీవెంటఁబోయెను.
రియుఁజెక్కఁడమహానాథుఁడనుము | అని, తాత్పర్యము.

పితృస్సమీప మశ్రిశ్య తస్థౌ భ్రాతృభి రావృతః

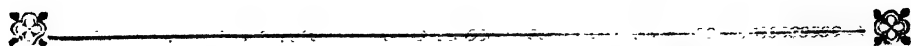
టీక రామః (అభ్యాహృతము) =	ఇట్లు, రాముఁడు, తమ్ములఁగూ
రాముఁడు; భ్రాతృభిః = తమ్ములచే	డి, తండ్రీసమీపంబునందుండెను.
తఃప్రవృత్తిః = చట్టబడినవాఁడై;	అని, తాత్పర్యము.
పితృః = తండ్రీయొక్క;	ఈమధ్య జ్ఞాకంబు, వ్యాఖ్యానం
రువన; ఆశ్రిశ్య = పొంది; తస్థౌ = ఉం	బుల నుదాహరింపబడకుండుటంజే
డెను.	సి, యిచ్చొలెక్కెంపఁ బడదయ్యె.

వసిష్ఠో భగవా నేత్య వై శహ మిద మబ్రవీత్. ౧౦

టీక భగవాన్ = మహాత్మ్యము	పెను.
గల; వసిష్ఠః = వసిష్ఠుఁడు; వై శ	భగవంతుఁడగువసిష్ఠుండు, ముం
హఁ = జనకుని; ఏత్య = పొంది; ఇ	దుగాజనకునికడకుఁబోయి, యిట్లు
దం = ఈమాటను; అబ్రవీత్ = చె	చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

రాజా దశరథో రాజః కృతకాతుకమంగతైః

పుత్రై) నరవరశ్రేష్ఠ దాతార మధికాంక్షతే. ౧౧

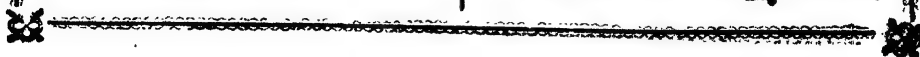
<p>టీక॥ నరవరశ్రేష్ఠ=మనుష్యుల కలబ్రథువులయినవారిలో మేటివ యిన; రాజన్=జనకమహారాజా! రాజా=రాజైన; దశరథః=దశర థుడు; కృతకౌతుకమంగలైః=చే యబడినతోరము గట్టుకొనుటయ నెచుమంగళాచారముగల; పుత్రై) (సహ)=కొడుకులతోఁగూడ; దా</p>	<p>తారం=కన్యలనిచ్చునట్టిఁను; అధి కాంక్షతే= ఎదురుచూచుచున్నా డు. రాజశ్రేష్ఠుండవగు జనకమహా రాజా! దశరథమహారాజా, తోరము గట్టుకొనియున్న కొడుకులతోఁగూ డ, దాతవగుఁ నైదురుచూచుచు న్నాడు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

దాతృప్రతిగ్రహీతృభ్యాం సర్వాధాః ప్రభవంతి హ
స్వధమణం ప్రతిపద్యస్వ కృత్వా వైవాహ్య ముత్తమమ్. ౧౨

<p>టీక॥ దాతృప్రతిగ్రహీతృభ్యాం= ఇచ్చువానికొఱకును బుచ్చుకొనువా నికొఱకును; సర్వాధాః=ఎల్లపురు షార్థంబులును; ప్రభవంతిహ=కలు గుచున్నవిగాదా! ఉత్తమం=శ్రేష్ఠమ యిన; వైవాహ్యం=వివాహమును; కృత్వా=చేసి; స్వధమణం=నీదైన ప్రతిజ్ఞయనెడుధమణమును; ప్రతిప</p>	<p>ద్యస్వ=పొందుము. దాతకును బ్రతిగ్రహీతకునువీర లకిద్దఱకును, సమస్తపురుషాధాము లును, సమకూరును. కావున, నీవు, క న్యాదానముచేసి, నీప్రతిజ్ఞనుదీర్చి కొనుము. అనివసిష్ఠుండుజనకునితోఁ జెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఇత్యుక్తః పరమోదారో వసిష్ఠేన మహాత్మనా
ప్రత్యువాచ మహాతేజా వాక్యం పరమధమణవీత్. ౧౩

<p>టీక॥ పరమోదారః=మిక్కిలి యు దాతయును ; పరమధమణ వీత్ = మిక్కిలియుధమణములనె</p>	<p>ఱింగినవాఁడును; మహాతేజాః=అ ధికమయిన పరాక్రమంబు గలవాఁ డునగుజనకుండు; మహాత్మనా=అధి</p>
---	--

కమయినబుద్ధిగల; వసిష్ఠేన = వసిష్ఠుని చేత; ఇతి = ఇట్లు; ఉక్తం = చెప్పఁబడినవాఁడై; వాక్యం = మాటలు; ప్రత్యువాచ = బదులు చెప్పెను.

పరమోదారుండును సమస్తధ

మకంబుల సైతంగినవాఁడును మహాపరాక్రమకాలియునగు జనకంబును, మహాబుద్ధికాలియును వసిష్ఠుని మాటలు విని, యిట్లని, బదులు చెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

కస్థితః ప్రతిహారో మే కన్యాక్షా సంప్రతిష్ఠ్యతే

స్వగృహే కో విచాగో స్తి యథా రాజ్యమిదం తవ. ౧౪

టీక॥ మే = నాయొక్క; ప్రతిహారః =

రః = ద్వారపాలుఁడు; కం = ఎవ్వఁడు; స్థితః = ఉన్నాఁడు? కన్య = ఎవ్వనియొక్క; ఆక్షా = పనులు; సంప్రతిష్ఠ్యతే = ఎదురుచూడఁబడుచున్నది. స్వగృహే = తనయంటియందు; విచారః = ఆలోచన; కో = ఏమి; అస్తి = ఉన్నది? రాజ్యం = సీమారతనమునకు లోబడిన క్షేత్రము; యథా = ఎట్లో; ఇదం = ఈ రాజ్యము; తవ = నీకు; త

థా (అధ్యాహృతము) = అట్లు.

నాద్వారపాలకుఁడెవ్వఁడుకావలియున్నాఁడు? ఏలలోపలికిరాఁగూడదు? ఎవరియజ్ఞకుఁ గనిపెట్టియున్నావు? స్వగృహమునందేమి విచారమున్నది? సీరాజ్యము నీకెట్లో, నాయీరాజ్యమును నీకట్లే సొంతము. (ఇదివశరథునుద్దేశించి చెప్పఁబడినది). అని, తాత్పర్యము.

కృతికౌతుకసర్వస్వా వేదిమూలముపాగతాః

మమ కన్యా మనిశ్రేష్ఠ దీప్తా వహ్నేరివార్చితః. ౧౫

టీక॥ మనిశ్రేష్ఠ = మనులలో మేటివగువసిష్ఠుఁడా! మమ = నాయొక్క; కన్యా = కొమార్తెలు; కృతకౌతుకసర్వస్వాః = చేయఁబడిన మంగళాచారము లంతయును గలవారలై; వేదిమూలం = వేదిసమీపమును; ఉపాగతాః = పొందినవార

లై; వహ్నేరివార్చితః = నిష్పయొక్క; దీప్తాః = మండిన; అర్చితఇతః (స్థితాః) = మంటలనునట్లున్నవారు. మనిశ్రేష్ఠుఁడవగు వసిష్ఠుఁడా! నాకొమార్తెలు, వివాహమునకుఁ గావలసినమంగళములనన్నింటిని జేసికొని, వేదిమూలమునందు, మండు

చున్నయన్నిజ్వాలలుబోలె, వెలుంగుచున్నవారు. అని, తాత్పర్యము.

నజ్జో హం త్వత్ప్రీతికో స్త్వి వేద్యా మస్యాం ప్రతిష్ఠితః
అవిఘ్నం కురుతాం రాజా కిమర్థ మవలంబతే. ౧౬

టీక॥ అహం = నేను; నజ్జో = నీ	దొకొంటకు; అవలంబతే = బాగుసే
ద్ధండనై; అస్యాం = ఈ; వేద్యాం =	యుచున్నాడ?
వేదియందు; ప్రతిష్ఠితిః = ఉన్నవాడ	నేను సిద్ధుండనై యీ వేదియం
నై; త్వత్ప్రీతికో = నీ స్నేహముచూచు	దుండి మిన్నుల నెవరుచూచుచు
వాడను; అస్త్వి = అగుచున్నాను రా	న్నాడను; దశరథుండు, నిష్క్రమం
జా = దశరథమహారాజు; అవి	బుగంజేయుంగాక; బాగుసేయనే
ఘ్నం = విఘ్నములేనట్లు; కురు	ల? అని, జనకుండు, వసిష్ఠునితోఁజె
తాం = చేయుంగాక. కిమర్థం = ఎ	ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

తద్వాక్యం జనకేనోక్తం శ్రుత్వా దశరథస్తదా

ప్రవేశయామాన సుతా సర్వా నృషిగణానపి. ౧౭

టీక॥ తదా = అప్పుడు; దశర	థు; ప్రవేశయామాన = ప్రవేశింపఁ
థః = దశరథుండు; జనకేన = జనకుని	జేసెను.
చేత; ఉక్తం = చెప్పబడిన; తత్ =	జనకుండుచెప్పిన యామాటను
ఆ; వాక్యం = మాటను; శ్రుత్వా = వి	వి; దశరథుండుతనకొడుకులనుబు
ని; సుతా = కొడుకులను; స	ఘలనందఱను, గూడఁదీసికొని, యా
ర్వా = సమస్తములయిన; ఋషి	గళాలఁబ్రవేశించెను.
గణానపి = ఋషులసమూహముల	అని, తాత్పర్యము.

తతో రాజా విదేశానాం వసిష్ఠ మిదమబ్రవీత్

టీక॥ తతో = అటుపిమ్మట; విదే	టను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
శానాం = విదేశాదేశమునకు; రా	అంత, విదేశాదేశంబునకు రా
జా = ప్రభువయిన జనకుండు; వసి	జయిన జనకుండు, వసిష్ఠుంబాచి,
ష్ఠం = వసిష్ఠునిగూర్చి; ఇదం = ఈమా	యిట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము

కార్యస్య ఋషేనర్వ మృషిభి స్సహధామిక. ౧౮
రావస్య లోకరామస్య క్రియాం వైవాహికీం ఽభో

టీక॥ ధామిక=ధర్మ మనా కార్యమును; సర్వం=అంతను; కా
చరించునట్టి ఽభో=ఒడయడవైన; రయస్య=చేయించుము.
ఋషే=వసిష్ఠమహర్షి! త్వం(ఆ ఽసిద్ధమహర్షి! నీవుధామిక
ధ్యాపృతము)=నీవు; ఋషిభ్యస్స కుండవు; నీవమాకుం బ్రభుండవు;
హ=ఋషులతోఁగూడ; లోకరావ లోకుల నందఱునురమియింపఁ జే
స్య=జనులుక్రిందించుస్థానమైన; రా యంగలరామునకు వివాహకర్మం
మస్య=రామునకు; వైవాహికీం = బునంతయు, నీవుఋషులంగూడిచే
వివాహముతోఁజేరిన; క్రియాం = యింపుము. అని, తాత్పర్యము.

తథే త్యుక్త్వాతు జనకం వసీష్ఠో భగవా నృషిః. ౧౯
విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య శతానందంచ ధామికమ్
ప్రపామధ్యేతు విధివ ద్వేదిం కృత్వా మహతపాః. ౨౦
అలంచకార తాం వేదిం గంధపుష్పే స్సమంతతః
సువర్ణపాలికాభిశ్చ చిద్రకుంభైశ్చ సాంకురైః. ౨౧
అంకురాశ్చై శ్చరావైశ్చ ధూపపాత్రై స్సధూపతైః
శంఖపాత్రై స్సువైస్సుగ్భిః పాత్రై రర్హ్యాభిఘ్నాతైః. ౨౨
లాజపూర్ణై శ్చపాత్రీభి రక్షతై రభిసంస్కృతైః

టీక॥ మహతపాః=అధికమయి శతానందంచ=శతానందుని; పుర
నతపస్సుగలవాఁడును; భగవాన్= సకృత్య = మున్నిడికొని; ప్రపామ
మాహాత్మ్యముగలవాఁడునగు; వసి ధ్యేతు=పండినడుమనే; విధివతే=
వ్యః=వసిష్ఠుండనెడు; ఋషిః=ఋ యథాశాస్త్రముగా; వేదిం=అగ్ని
షి; జనకంతు = జనకునింగూర్చి; త స్థానమును; కృత్వా = చేసి ;
థాఇతి=అలాగేయని; ఉక్త్వా=చె తాం=ఆ; వేదిం= అగ్నిస్థానమును;
ప్పి; విశ్వామిత్రం=విశ్వామిత్రుని; సమంతతః = అంతటను; గంధ
ధార్మికం=ధర్మమునాచరించునట్టి; పుష్పేః= గంధములచేతనుబూ

౧౦౫౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౭౩

లచేతను; సాంకురాభి: (అధ్యా
హృతము)=మొలకలతో (జాబాల
తో)ఁగూడిన; సువణపాలికాభి
శ్చ=బంగారుపాలికలచేతను; సాం
కురైః=మొలకలతోఁగూడిన; భిద్ర
కుంభైశ్చ=అడుగులేనిపానీలచేత
ను; అంకురాఘ్రైః=మొలకలుగల;
శరావైశ్చ=మూఁకళ్లుచేతను; స
ధూపతైః=ధూపముతోఁగూడిన;
ధూపపారైః=ధూపమువేయు
పాత్రలచేతను; శంఖపాత్రైః=
శంఖమువంటి పాత్రములచేతను;
స్రుజైః=హోమముసేయునుపః
రణములయిన స్రువంబులనెడుపా
త్రలచేతను; స్రుగ్భిః=హోమముసే
యునుపకరణములయిన స్రుక్కుల
నెడుపాత్రములచేతను; అర్హ్యభి
పూరితైః=పూజాభామగుజలము
చేసింపబడిన; పాత్రైః=పాత్ర
లచేతను; లాజపూర్ణైః=పేలాల

చేసిండిన; పాత్రీభిశ్చ(పాత్రైః)=
పాత్రములచేతను; అభిసంస్కృ
తైః = సంస్కరింపబడిన; అక్ష
తైః = అక్షతలచేతను; అలంచకా
ర=అలంకరించెను.

అధికంబగుతపస్సుగలవాఁడునుభ
గవంతుండునగువసిష్ఠమహర్షి, జన
కునకు“అలాగే”యనిచెప్పి, విశ్వామి
త్రునిధామిఁకుండగుశతానందునిం
బురస్కరించికొని, పెండ్లిపండిలిన
డుమనువేదినిగవ్వించి, యావేదీకిం,
బట్టును, గంధపుష్పంబులును, జా
బాలతోనింపియుండుబంగారుపాలి
కలును, జాబాలతోఁగూడిన అడుగు
లేనిపాత్రలును మూఁకళ్లును, ధూప
ముతోఁగూడినధూపపాత్రలును శం
ఖమువంటిపాత్రంబులును, స్రుక్కు
వంబులును, అర్హ్యపాత్రంబులును బే
లాలతోనిండినపాత్రంబులును, ఉంచి
యలంకరించెను. అని, తాత్పర్యము.

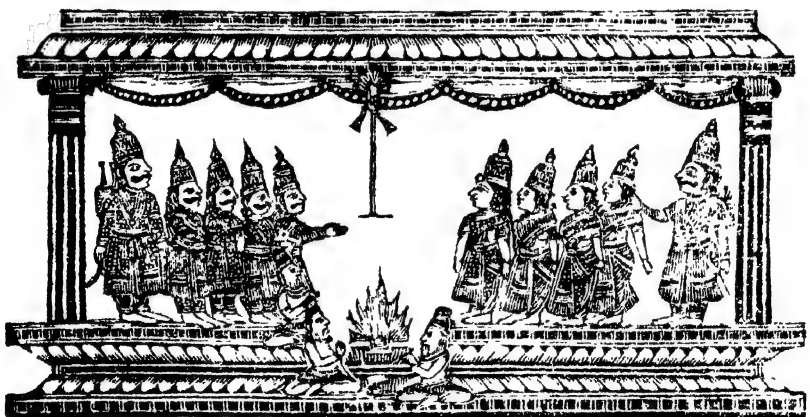
దర్శైః స్సమై స్సమాస్తీర్య విభవన్త్రపూర్వకమ్. ౨౩
అగ్ని మాదాయ వేద్యాం తు విధిమన్త్రపురస్కృతమ్
బుహు వాగ్నో మహాతేజా వసిష్ఠో భగవాన్మహిః. ౨౪

టీక॥ మహాతేజాః=అధికమయి వాక్= మాహాత్మ్యముగలవాఁడు
నబ్రహ్మవర్చస్సుగలవాఁడును; భగ

వృత్తిః=వసిష్ఠుండు; వేద్యాం=వేదియం
దు; అగ్నిం=ఋషును; ఆదాయతః=
గ్రహించినంతనె; విధివత్=యథా
శాస్త్రముగా; మంత్రఘోషకం=
మంత్రముమందుగల్గునట్లుగా; స
మైః = ఒక వానికొకటిసమానము
గానుండు; దర్శైః=దర్శలచేత;
సమాస్తీర్య=సఱచి; అగ్నా=అగ్ని
హోత్రమునందు; విధిమంత్రపుర
స్కృతం=వేదమునందలిమంత్రము

లుమున్నిడం బడినవిగాఁ గల్గినట్లు
గా; జుహవ=హోమముచేసెను.
మహాతేజుండునభగవంతుండు
నగువసిష్ఠమహాపితా, వేదియంద
గ్నింబ్రసింపించి, శాస్త్రోపధ్యక్షిని, స
మంత్రకముగా, నొకవానికొకటి
యెచ్చుతక్కువలులేని, దర్శలంబటి
చి, వైదికమంత్రంబులచే, వధూవరు
లకభ్యుదయాధంబు, హోమము
చేసెను. అని, తాత్పర్యము.

— ❁ శ్రీసీతారామవివాహాభిషేకః ❁ —

తత స్సీతాం సమాసీయ సర్వాభరణధూషితామ్
సమక్ష మగ్నే స్పృష్ఠాస్య రాఘవాభిముఖే తదా. ౧౫
అబ్రవీ జ్జుహో రాజా కాసల్యానందవధానమ్

టీక|| తతః = అటుపిమ్మట; త | జనకః = జనకుండు; సర్వాభరణధూ
దా=అప్పుడు; రాజా=రాజును; సీతాం=ఎల్లసొమ్ములచేతనలలం

౧౦౨౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

సరి 3

కరింపఁబడిన; సీతాం = సీతను; సమా
నీయ = తోడ్కొనివచ్చి; అగ్నేః = అ
గ్నిహేమాత్రమునకు; సమతుల్యం = ఎదు
టను; రాఘవాభిముఖే = రాముని
యొక్క ఎదుటను; సంస్థాప్య = నిలిపి;
కౌసల్యానందవర్ధనం = కౌసల్యసం
తోషమును వృద్ధిబొందించునట్టిరా
మునింగూర్చి; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

అంతె, నెప్పుడు, జనకమహారా
జు, సొమ్ములన్నియుఁ బెట్టియలంక
రింపఁబడియున్న సీతందోడ్కొనివ
చ్చి, యగ్నికీసరామునకును ఎదుటను
నిల్చి, కౌసల్యకుసంతోషవృద్ధిసేయు
రాముఁజూచి, యిట్లు, చెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఇయం సీతా మమ సుతా సహధర్మః చరీ తవ. ౨౬

ప్రతిచ్ఛదైనాం భద్రం లే పాణిం గృహీష్వా పాణినా

టీక|| మమ = నాయొక్క; సు
తా = కొమార్తెయైన; ఇ
యం = ఈ; సీతా = సీత; తవ = నీకు;
సహధర్మః = చరీ = కూడధర్మము
నాచరించునది, ధర్మః పత్ని యను
ట; భవీష్యతి (అధ్యాహృతము) =
కాఁగలదు. ఏనాం = ఈసీతను; ప్ర
తిచ్ఛ = ప్రతిగ్రహింపుము. ("చకారి
ముపాదపూరణార్థః కము) లే =
నీకు; భద్రం = చుంగళము; అస్తు =
(అధ్యాహృతము) అగుఁగాక. పా
ణినా = హస్తముచేత; పాణిం = హ
స్తమును; గృహీష్వా = పట్టుకొనుము.
నాకొమార్తె = సీత యిదిగో!
ఈవిడ నీకు ధర్మః పత్ని కాఁగలదు;

ఈవిడన బ్రతిగ్రహింపుము; నీకుచుం
గళమగుఁగాక; సీహస్తమున సీవిడ
హస్తముగ్రహింపుము.

అని, తాత్పర్యము.
విశేషార్థములు. — ఇయం =
"ఇదిగో" నిపుపరాక్రమంబున శివధ
నువును విఠిచిజయించినది "ఇదిగో"
దీనియొకపంబుచు సౌందర్యంబును లా
వణ్యంబునుంజూడుము; సీతా = నాఁ
గటిచాలు, అందుఁబట్టుటవలననా
పేరుగలది. ఇది, చరిత్రసౌందర్యా
దులుగల్గినదిమాత్రంబెకాదునాఁగ
టిచాలునఁబట్టుటంజేసి, అయోని
జకావున, దీనియందు సమస్తగుణం
బులును ఒప్పుయొందును. ఇయం సీ

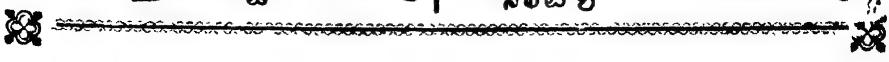

తా=“ఇదిగో! సీత; సీత సిద్ధాశ్రమం
బున జనకునియొద్ద నివసించుచున్నది,
దాని వంచిన వాడనిని కూతురి
యని నీతలచెట్లుండగలడు” అని,
విన్నపపటనుండి, సీతంగల్గిన కుతూ
హలంబునకు విషయంబుగానుండిన
సీత ఇదిగో! చూడుము; లేక; సీత మే
ఱపువంటిది కావున, సీతలంబుడగ
నే, మేఱపులబూచినట్లు, కండ్లకేమి
యుంగనుపడగటంజేసి, మొదట
నాపాతంబుగ సీతా శరీరకాంతిల
జూచి నంతనె, సీతా శరీరంబునం
గూడలబూడనేరక, సుభ్రాంతలబు
లయినకండ్లతోనన్న, రాములబూ
చి, జనకుండు “ఇయ సీతా (ఇదిగో!
సీత)” అని, చెప్పచున్నాడు; లేక;
సిద్ధాశ్రమంబుననుండి, సీతయందు
గుతూహలంబు రామ నిమనంబున నె
లకొనియందుటంజేసి, “పాపా
దేసాపథిపథివ సాపృథక్సాపుర
స్సా” (మేడపయినిప్రతిమాగమ
నందును వెనుకనుముందటను అదియే
కన్నట్లుచున్నది) అని, చెప్పఁబడి
యుండురీతి, విరహి జనబలకు, భా
వనా విశేషంబున, బియ జనంబె
ల్లడలను గాన్పించుచుండుగావున,

నట్లు ప్రవచించుటయు సీతాను
యంబుగఁబూచుచున్న సీతాను
జనకుండయ్యుంబోవు సీతని విశేషంబు
గాఁడనియుటకై జనకుండు “ఇయం
సీతా” (ఇదిగో! సీత) యని చెప్పచు
న్నాడు. ఇమనుతా=నాకూతు
రు, నాచేబెంపఁబడినది; సౌంద
ర్యంబు గల్గియున్నను, యయోజ
యైనను, దుష్టకల సహవాసం
బునదూషిత యని శిలంపవలదు;
కమలమని వినుతి కెక్కినమాచే
బోషించఁ బడినది; కావున, జన్మ
శుద్ధిమాత్రంబెగాక, కులశుద్ధియు
నంగల్గియున్నది; లేక; మమను
తా=నాకూతురు, సీతెట్లుదశరథు
నకుఁబ్రయోకుమారుడవో, అట్లే,
యదినాకుఁబ్రయపుత్రి; కావున, సీపు
దీనియందుద్ధిరంబుగఁ బ్రేమయంచ
వలయు; తపసహధమకచరీ=సీకు
భర్త పక్షికాంగలదు, సీపుభోగంబు
చకుమాత్రంబెయివనితయని తలం
చకుము, దీనితోడనేసీపుభర్తములనా
చరింపుడు, దీనినేధమకపత్నిగాఁ జే
కొనము; అయోజితత్వరూపంబగు
జన్మశుద్ధి యిట్టులాండుస్థలంబునం
బూడలేము, అట్లే, కులశుద్ధియునుం

<p>శేరి, రెండు సుంగలదిదొరకొనదనుటచేప్పనక్కఱలేదు; కావున, దీనిం దక్కమఱియొక్కదానిభనుకపత్తి గాఁజేకొనుటయు క్తంబుగాదనుట; లేక; తపనహధమకచరి=నీకు సరియైన ధనుఃమునాచరించునది, నీవెట్లేధనుఃమునాచరింతువో, ఇదియును అట్లే అధనుఃమునె యాచరించునది; లోకంబున, నొక్కనివలె మఱియొక్కరుడను; ఇదియట్లుగాదు; లోకవిలక్షణంబుగా, నీయట్లే యుండుటంజేసి, నీకీసీతయెరిగినది, దీనిం దక్కమఱియేవనితయునీకుఁబత్తియగుటకానేరదు. ఏనాఁప్రతీచ్చచ = ఈసీతను, ప్రతిగ్రహింపుము, (చకారంబున) ధర్మపత్నిగాఁజేకొనుము. ఇట్టిలక్షణంబులు గలదిగావున, పరాక్రమంబునజయింపఁబడినదనిసాధారణ బుద్ధియుంచక, నేనుజెప్పినట్లు, దీనినేధర్మపత్నిగావరింపుము. తేభద్రం=నీకుమంగళమగుఁగాక, ఇట్టిశుభలక్షణంబులుగలదానింబెండ్లాడుటవలన నీకుసమస్తమంగళంబులునుఘట్టిల్లును; లేక; దృష్టిదోషంబుగాకుండుఁగాక. పాణినాపాణింగృష్టిష్ట=నీహస్తముచేదీనిహస్తమునుబట్టుకొనుము; ప్ర</p>	<p>ణయికోపంబుగల్గినకాలంబుననీహస్తంబునఁబాదంబుపట్టుకొనుటయుఘట్టిల్లుఁగాక, ఇప్పుడుమాత్రముహస్తమునేపట్టుకొనుము; లేక; సిద్ధాశ్రయంబునుండి, సీతావిషయకఁబగుననురాగంబు రామునకుం గల్గియున్నదగుటంజేసి, భావనాబలంబున, సీతకుఁ బ్రణయికోపంబు గల్గినట్లుదోచి, యందుమీఁదఁబాదంబునెపట్టుకొనుట సంభవించుననెఱుఁచి, “పాణింగృష్టిష్ట(హస్తమునుబట్టుకొనుము)” అని, చెప్పుచున్నాఁడు. ఎవ్వరికినింగదలింపనుం గూడనిశివధనువును రాముండులీలమెయి విఱచుటవలనను, రామునియప్రమేయంబగురూపంబునను, ఆకాలమునందుఁగలిగినసంవిధానవైచిత్రీవలనను, జనకుండు, బ్రహ్మనిష్ఠుండుకావున, రాముండువిష్ణుదేవుండనియుసీతశ్రీ దేవియనియునునంబున నెఱింగి, దేవరహస్యంబు వెల్లడియగుట ఇష్టముకాకుండుటంజేసి, స్పష్టముగాఁగాకున్నను, ధ్వనివృత్తిచే, సీతారాములయనాదిసంబంధంబునుసూచింపుచున్నాఁడు. — ఇయం=ఇదిగో! జగత్సృష్ట్యాది కారణభూతుండవు</p>
--	---

సాక్షాద్విష్ణుచేత్రుండవగు నీవురామ
 రూపంబుననవతరించినట్లే, లక్ష్మీ
 యను సీతారూపంబున నవతరించి
 యున్నది; చూడుము ; మీకుదాంప
 త్యంబునిత్యంబయినను , మనుష్య
 త్వంబుననునరించి, వేగసీతలబెండ్లు
 గుము; సీతా = నాఁగటిచాలునఁబ
 ట్టినదగుటంజేసి, యయోనిబ; నీవు,
 దేవకార్యాధకంబుగాఁ, గౌనల్య
 గర్భంబునఁ, బట్టినవాడవు, అట్లు
 పుట్టుకయేలేనిదై నిన్ననునరించుట
 కై మనుష్యత్వంబున మాత్రలబవలం
 బించి, సన్నెవరింపుచు, నీకునుండన
 కును నిత్యదాంపత్యం బున్నట్లు ;
 సూచింపుచున్నది. మమసుతా = నా
 కూతురు; నాయంటంబెరిగినందు
 ననేను కూతురుగా భావించి నీకు
 దానము సేయుచున్నాను. తవసహ
 ధర్మచరీ = నీకధర్మకపన్ని, నీయట్లు
 ధర్మకంబులనాచరించునట్టిది, నీవలె
 నుండునది, నీకవినాభూతయై జగ
 త్స్పృహ్యదులందునీకుఁదోడ్పాటును
 వహించియుండునది. ఏనాంప్రతీచ్ఛ
 చ = దీనినంగీకారమునుం జేయు
 ము, నిత్యపత్నిగానున్నదైనను, ఇప్పు
 డు, మనుష్యత్వంబునభినయించుట

వై, యంగీకరింపుము; తేనెను
 కువంగిశవగఁగాక; మనుష్యుడవై
 మనుష్యుండవైయున్నను బగదీర్చు
 రుండవగ నీకు నిత్యసేవయగుదానిని
 చేర్చి ననిచెప్పటకు సాహసించుటకు
 మున్నవనఁను. పాణినాపాణిఁగృ
 హ్నిష్ఠ = హస్తముచేహస్తముఁబట్టు
 కొనుము, నీవెప్పుడువత్సలంబునధ
 రింకినవాడవు, ఇప్పుడుమనుష్యుల
 ననుసరించుటకై, హస్తంబును బ
 ట్టుకొనుము, లేక , నీవిదివఱకెన్ని
 మాఱులోఁద్రణయికోపకాలంబునం
 దుహస్తముచే దీనిపాదంబులంబట్టి
 యుందువు; ఇప్పుడు, చిరవియోగం
 బుగల్గుటంజేసి, విరహిజనసాధార
 గంబైనయుత్కంఠాబలంబునఁ, ప్రి
 యననునయించుటకై, పాదంబులం
 బట్టజూతువుకాబోలు; అట్లుచేయ
 కుము ; వివాహమునందువేముచే
 యునట్లు, ఇప్పుడుమాత్రము, చేతిం
 బట్టుకొనుము.

ఇయం = ఈ, ఇదివీర్యశుల్క,
 “పరాక్రమంబుఁజూపి, క్రయంబున
 కుంబోలెఁగొనంబడినది, శివధనువు
 నువిజించినందున నాచే జయింపఁబ
 డినది” అనియలఁతిగాఁదలంపవల

దు; మెఱపుంబోలె మెఱయు మన్నది,
 “ఇదిగో!” చూడము; నీకునుగౌర
 మించదగినది; నీ వెంతగౌరవించిన
 నువాసిందగినది; నీతా=నాఁగట
 చాలునఁబట్టించి, నీవు మొదలగున
 మస్తజంత్రుజాలంబులభరించుచున్న
 సొత్తొన్ను జేసికొంగూతురు, కావు
 న, నీవిష్ణుమనఃశృంబు నీవిడయం
 దుబహుమానం బుంచవలయును;
 భార్యగానుండునప్పుడు విశేషంబు
 గాబహుమానించవలయుననిచెప్ప
 నేల; మరియు, నీత=ఇదియయోజ,
 నీవుకౌసల్యకుంబుట్టినవాడవుకావు
 ననీకును దీనినిం జాలనంతరంబు
 న్నది, ఇందువలనన నీవుదీనియందుఁ
 జాలగౌరవబుద్ధి యుంచవలసియు
 న్నది. మమసుతా=నాకొమారె,
 రాజరాజుండనగునాచేఁబెంపఁబడి
 నది, కావున, నాయందుండుగౌరవం
 బును నీవు దీనియందుం జూపవల
 యును; మమసుతా=నాకుమార్తె,
 నేనుబ్రహ్మనిష్ఠుండను, జాలఁదపస్వి
 ని, దీనియందుగౌరవంబుంచకున్న
 చో, నాకుంగోపంబుగల్గు, దానంజే
 సినీకుఁగడువాటిల్లు; తనసహధర్మ
 చరీ=నీకుధర్మపత్ని, నీవుదీనిన

గ్రహితిగానుంచుకొనవలయును; ఏ
 నాం=పతిచ్చచ, దీనింబ్రహ్మహిం
 పుము; తేభద్రం=అట్లుమేముజెప్పిన
 ట్లుచేసిననీకుమంగళంబుడవు.

ఇయం=ఈ; నీవెవ్వరికినింగద
 లింపనుగూడని శివధనువునురెండు
 గావెటిచి యసదృశంబగు పరాక్ర
 మంబుఁజూపి, జయించినది, ఇదియె,
 నీ పరాక్రమంబునకు సరియైనది
 కాకున్ననుగరుణింపవలయుననుట;
 నీతా=నాఁగటచాలునఁబట్టినది, త
 ల్లిలేనది, లోకంబునందల్లి లేనవిడ్డు
 యందుఁబ్రేమయెచ్చుగాఁ జేయుదు
 రు, నీవునట్లుతప్పకదీనియందుదయ
 యుంచవలయు; మమసుతా=నా
 కూతురు, నేనుబెంచినవాడను,
 నేను బ్రహ్మనిష్ఠుండను గావున నా
 వలనఁబెంపుడు సౌఖ్యంబును దీని
 కిఁ గల్గి యుండదు; అట్లు నేను
 బ్రహ్మనిష్ఠుండనై యుంటంజేసి, నీవు
 దీని నుపేక్షించిననువిచారించు వా
 రులేరగుటవలన, నట్లుచేయక, దీని
 యందు దృఢంబగు ప్రేమయుంచ
 వలయునని, యిప్పుడెచెప్పెదను;
 తనసహధర్మచరీ = నీకుధర్మ
 పత్ని, నీవుధర్మపత్నిగాగ్రహించి

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౬౫

స ౭౩

నంబాలు, మేముకడకు తులముకావు ననదియెమాటచాగ్రహియింబు; ఏ నాంప్రతీచ్ఛ = దీనినంగీకరింపుము; చాలగారవసంగల్లిన, తలిదండ్రులి వ్వంగాంబుచ్చుకొనుటకుందామెత్వ రపడుదురు; ఇట్టిదానింబుచ్చుకొను టకుఁగొంతప్రాధికించినంగనికా దనుట. తేభద్రీం = నీకుమంగళవగుఁ గాక; ఇట్టివారియందుఁబ్రేమయుం చుటవలనను, బ్రహ్మసింఘలమగమా మాట వినుటవలనను, నీకుమంగళం బుగల్గును.

తనిశ్లోకి. — ఇయం = ఇదిగో! రూపసౌందర్యంబుల నేనయధికుండ నని గర్వంబునొంది యూరకుండకు ము, నీవలెరూపసౌందర్యంబులుగల్గియుండునీతంజూడుము; నీతా = నాఁగటిచాలునంబుట్టినది, బంగారు తీగెయును భూమియందేవుట్టును, అట్లు, బంగారుతీగెవంటిదికావున, భూమియందుఁబుట్టినది; అట్లయోని జకావున, నాభికాత్యవిచారంబెయ క్కఱలేదు; మమసుతా = నాకొ మాతె, ఇట్టిదినాచేఁ బెంపబ డుటంజేసి, నేనుధన్యుండనైతిని; తవ సహధర్మచరీ = నీకు, కూడధర్మ

మనాచరించునది, ధర్మమనాచ రించుటకు సహాయురాలు, నీవుచే యుధర్మకంబులకుఁ బ్రవర్తకురా లు; ఏనాంప్రతీచ్ఛ = నిన్నువరించి యున్నదీని, విడిచిపెట్టక, యాదరిం చిగ్రహింపుము. భద్రం తే = నీకుమం గళంబగుఁగాక; ముందుప్రాధికం పంబోవుకార్యంబునకు నను కూలుం డవుగము; పాణినాపాణిం, గృస్తీ హ్వ = హస్తముచేహస్తమును బట్టు కొనుము, నీవు, ఎవ్వరికినింగదలింప నుంఁగూడనిశివధనువును లీలమెయివి యవదగినంతటి హస్తంబగులవాఁ డవు, నీతహస్తంబతిమ్మదులంబు, కావునఁ, దిన్నగాఁ, బట్టుకొనుము, మఱికొందఱువచ్చింపుచున్నారు — ఇయం = ఈ, నిన్నువిడువనప్పుడు మాత్రంబెయుండునది; సాధారణ పతివ్రతయె, భర్తనువిడిచియుండనే రదని, “ఆర్తార్థేముదితేహృష్టాప్రో పితేమలినాకృతా మృశేమియేత యానారీసాస్త్రీజ్ఞేయాపతివ్రతా” (భర్త, దుఃఖితుండయినదుఃఖిత, సంతసించినసంతసించునది, దూర జేశంబునకుఁ బోయినపుడు మలిన మైకృతాంగియగునది, మృతుండ

౧౦౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము:

సరి 3

యినచో బాణంబు విడుచునది, యిట్టి
 (స్త్రీ), పతివ్రతయని తెలియందగు)
 మొదలగు శాస్త్రంబులఁ జెప్పఁబడి
 యుండు; లోక విలక్షణయును సర్వో
 త్తమయును గునిదియిట్లుని చెప్పనేల?
 ఇయం=ఈ, నీయాత్మయని నీశరీరం
 బునీశాయయని వేదంబులఁ జెప్పఁబ
 డినది; కావున, నిదిని దోషయే; ఒక
 వేళ దోషంబుండినది నీదేగదా!
 స్వాత్మదోషంబుగాని, స్వశరీరదో
 షంబుగాని, స్వచ్ఛాయా దోషంబు
 గాని, కన దేకదా! నీవెట్లునిదోష
 ముండవో, అట్లు, యిదియునిదోష
 రాలు; నీతా=నాఁగటిచాలునంబు
 ట్టినది; అట్లు, ఛూమియందుఁ బు
 ట్టినది, "మాతరమంగనాః (స్త్రీలు
 గుణంబులందల్లిఁబోలుదురు)" అని,
 యుండుటవలన, ఛూడేవి కొమా
 తెయగుటంజేసి, క్షమాదీనధ్వుం
 బులున్నవని చెప్పఁబనిలేదు. మమసు
 తా=నాకొమాదై, ఛూమికొమా

తేయయినను, నేనుబురాకృతపు
 ణ్యవశంబునదీనింజెంచినవాఁడనగు
 టవలన, నీకిచ్చుచున్నవాఁడను; ఏ
 నాంప్రతిచ్ఛవ= ఇట్టిదానినగీకా
 రమునుంజేయుము, ఇట్టిదానినీవం
 టిప్రాజ్ఞులు, తామెకోరుదురు, కా
 వున, అంగీకరింపుమని చెప్పటయం
 గూడ నుపచారార్థంబగుచున్నది.
 భద్రంతే= నీకుమంగళమగుఁగాక,
 ఇదియిట్టి లక్షణంబులుగల్గియుండు
 టనీకేనఫలంబు, భోగ్యంబగుపదా
 ర్థంబు ప్రఫులంబగుటభోక్తకేకదా!
 ఫలంబుగల్గించును; పాణినా పాణిం
 గృహీత్వా= నీహస్తముచేదీనిహస్త
 మును, గ్రహింపుము, నీతమగ్ధకావు
 నచెయిచాఁచి నీచెయిఁబట్టుకొనం
 జాలదు, కావుననీవేఁట్టుకొనుము.
 (ఈశనిశ్లోకియందు, ముందు
 వ్రాయఁబడినవానికభిన్నంబులగున
 భాంబులు, విస్తరభయంబున, విడు
 వంబడినవి).

పతివ్రతా మహాభాగా ఛాయేవానుగతా సదా. ౨౭

టీక|| ఇయం(అధ్యాహృతము)=ఈ
 సీత; పతివ్రతా=పతియందువిడువని
 భక్తిగలదై; మహాభాగా=పూజ్య

మైనభాగ్యముగలదై; సదా=ఎల్ల
 ప్పుడు; ఛాయేవ=నీడవలె; త్వాం
 (అధ్యాహృతము)=నిన్ను; అనుగ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౬౭

స 23

తా = వెంబడించినదై; భవిష్యతి	సరింపుచుండంగలదు. అని, జనకుం
(అధ్యాహ్నము) = ఉండంగలదు.	మరాఘనతోడై పును.
ఈసీత, పతివ్రతయ్యి, మహా	అని, తాత్పర్యము.
భాగ్యంబునొంది, నిన్ను నీడవలెనను	

ఇత్యుక్త్వా పాక్షిపదాజ్ఞా మంత్రీపూతం జలంతదా

టీక॥ రాజా = జనకమహారాజు;	రామునిచేతియందు; పాక్షిపత్ =
తదా = అప్పుడు; ఇతి = ఇట్లు; ఉ	విడిచెను.
క్త్వా = చెప్పి; మంత్రపూతం = మంత్ర	అప్పుడు జనకమహారాజుట్లుచె
ముచేబరిశుద్ధమయిన; జలం = నీటి	ప్పి, రామునిహస్తంబున సమంత్రం
ః; రామహస్తే (అధ్యాహ్నము) =	బుగానీళ్లుపెడిచెను. అని తాత్పర్యము

సాధు సాధ్వీతిచేవానా మృషీకాం వదతాం తదా. ౨౮
దేవదుందుభి నిఘోషః పుష్పవనోఽవహసభూత్

టీక॥ తదా = అప్పుడు; దేవా	రులధ్వనియును; పుష్పవనః = పూ
నాం = దేవతలును; ఋషీకాం =	లవానయును; అభూత్ = కల్గినది.
ఋషులును; సాధుసాధు = బలే! బ	అప్పుడు, దేవతలును ఋషులు
లే! ఇతి = అని; వదతాం = చెప్పుచుం	ను, “బలే! బలే!” అని, చెప్పిరి; దేవత
డఁగా; మహాః = అధికమయిన; దే	లు భేరులవాయించిరి, పూలవానగు
వదుందుభినిఘోషః = దేవతలభే	రిపించిరి. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం దత్వా తదా సీతాం మంత్రోదకపురస్కృతామ్. ౨౯
అబ్రవీ జ్వరకో రాజా హషేత్తా భిపరిభ్రతః

టీక॥ తదా = అప్పుడు; రాజా =	దకపురస్కృతాం = మంత్రీములును
రాజయిన; జనకః = జనకుండు; ఏ	నీళ్లును ముండిడఁబడినది గాఁగలదా
వం = ఇట్లు; సీతాం = సీతను; మంత్రో	డఁగా; దత్వా = ఇచ్చి; హషేత్ =

౧౦౬౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

జ

జ

సంతోషముచేత; అభివర్ణితః=త
డపబడినవాడై; అబ్రవీత్=చె
ప్పెను.

అప్పుడు, జనకమహారాజు, ఇ

ట్లు, మంత్రజలంబులతోఁగూడనీతి
నురామనకొసంగి, సంతోషంబునం
దడిసి, ఇట్లుని, చెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

లక్ష్మణా గచ్ఛ భద్రం తే ఊమి=శా ముద్యతాం మయా. ౩౦
ప్రతిచ్చ పాణిం గృహ్నిష్ఠాష్వ మాధూ తాకలస్య పర్యః

టీక||లక్ష్మణ=లక్ష్మణుడా! ఆ
గచ్ఛ=రమ్ము; తే=నీకు; భద్రం=
మంగళము; అస్తు=(అధ్యాహృత
ము)అగుఁగాక. మయా=నాచేత;
ఉద్యతం= ఇవ్వనిశ్చయింపబడిన;
ఊమి=శాం= ఊమి=శను; ప్రతి
చ్చ=అంగీకరింపుము; పాణిం=హ
స్తమును; గృహ్నిష్ఠాష్వ=గ్రహింపుము.
కాలస్య= కాలముయొక్క; పర్య

యః= అతిక్రమించుట; మాధూ
త=కాకిపోవుఁగాక.

లక్ష్మణుడా! రమ్ము; నీకుమంగ
ళమగుఁగాక; నేను నీకుర్చి శనిచ్చెద
నంగీకరింపుము; పాణిగ్రహణముం
జేయుము; నాగుసేయకుము. అని,
జనకుండు లక్ష్మణునితోఁజెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

త మేవ ముక్త్యా జనకో భరతుచా భ్యభాషత. ౩౧

టీక||జనకః=జనకుండు; ఏవం=
ఇట్లు; తం=ఆలక్ష్మణుంఁగూర్చి; ఉ
క్త్యా=చెప్పి; భరతుంచ= భరతునిం
గూర్చియు; అభ్యభాషత=చెప్పెను.

జనకుండు, ఇట్లు, లక్ష్మణునితోఁ
జెప్పి, భరతునితోను, ఇట్లుని, చెప్పె
ను. అని, తాత్పర్యము.

గృహ్ణం పాణిం మాండవ్యాః పాణినా రఘునందన

టీక|| రఘునందనః=భరతుడా!
మాండవ్యాః= మాండవియొక్క;

పాణిం=హస్తమును; పాణినా=
హస్తముచేత; గృహ్ణం=గ్రహిం

జ

జ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౧౩

స౧౪

కిం మయాఽప్రకృతం తస్య మహావైర్భావితాత్మనః
యన్తామనాగసం భక్తా మిష్టాం శృజతి ధామిణి కః. ౮

<p>టీక॥ భావితాత్మనః=ధ్యానిం పఠడినపరమాత్మగల; తస్య=ఆ; మహావైః = పూజ్యుడైనఋషి యగువసిష్ఠునకు; మయా=నాచేత; కిం=ఏమి; అప్రకృతం=అపకారము చేయఁబడినది. యత్=ఏకారణము వలన; ధామిణి కః=ధర్మ మునాచ రించునట్టివసిష్ఠుడు; అనాగసం= అపరాధములేని దానను, భక్తాం=</p>	<p>అనురాగముగలదానను; ఇష్టాం= కోరఁబడిన దాననునగు; మాం=న న్ను; త్యజతి=విడుచునో. ధామిణి కుండగువసిష్ఠుండు, నిర పరాధినియును భక్తురాలునుఁబ్రయ యనగునన్ను విడుచునంతటి యప కారము, అత్త వేత్తయగువసిష్ఠునకే మిచేసితిని. అని, చింతించెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఇతి సా చింతయిత్వా తు వినిశ్చ్యస్య పునఃపునః
నిర్ధూయ తాం స్తదా భృత్యా శతశ శ్శత్రుసూదన
జగమా నిలవేగేన పాదమూలం మహాత్మనః. ౯

<p>టీక॥ శత్రుసూదన=పగతురం జంపురాముఁడా! సా=ఆకామధే నువు; ఇతి=ఇట్లు; చింతయిత్వా తు=ఆలోచించినంతనే; పునఃపు నః=మాటిమాటికి; వినిశ్చ్యస్య= నిట్టూపుకొనిడిచి; తదా=అప్పుడు; తా=ఆ; భృత్యా=భటులను; శతశః=నూలునూలుగా; నిర్ధూయ య=విడిలించి; మహాత్మనః=పూ</p>	<p>జ్యస్వభావముగలవసిష్ఠునియొక్క; పాదమూలం=అడుగులదరిని; అ నిలవేగేన=వాయువేగముచేత; జ గమ=పోంచెను. శత్రువులం జంపునట్టి రాముఁ డా! ఆకామధేనువిట్లు చింతించి, మా టిమాటికి ట్టుర్పునిగుడించుచు, ఒ క్కొకమాటు నూలునూలుమందిని గానాభటులనందఱువిడిలించి, వా</p>
---	---

౧౧౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.
స౧౪

యువేగంబున, మహాత్ముండగువని
మనిపాదమూలంబుఁజేరెను.

అని, తాత్పర్యము.

శబళా సా రుదంతీ చ క్రోశంతీ చే ద మబ్రవీత్
వసిష్ఠస్యా గ్రత స్థిత్యా మేఘదుందుభిరావిణే. ౬

టీక॥ సా=అ; శబళా=కామధే
నువు; వసిష్ఠస్య=వసిష్ఠునియొక్క;
అగ్రతః=ముందటఁగి త్యా-డండి;
రుదంతీచ= ఏడ్చుచును; క్రోశంతీ
చ=అటచుచును; మేఘదుందుభిరా
విణే=మబ్బువలెను భేరివలెనుధ్వనిం

చుచు; ఇదం=దీనిని; అబ్రవీత్=పలి
కెను.

అకామధేనువు, వసిష్ఠునిముంద
ట, నిలిచి, యేడ్చుచు, మేఘదుందు
భులుంబోలెనటచుచు, ఇట్లు, చె
ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

భగవత్ కిం పరిత్యక్తా త్వయాహం బ్రహ్మణస్సుత
యస్తా ద్రాజభృతా మాం హి నయంతే త్వత్సకాశతః. ౭

టీక॥ బ్రహ్మణః=బ్రహ్మదేవుని
యొక్క; సుత=కుమారుండవగు;
భగవత్=మహాత్మ్యముగల వసిష్ఠుఁ
డా? త్వయా=నీచేత; అహం=నే
ను; పరిత్యక్తాకిం= విడువఁబడితి నా
యేమి? యస్తాత్=ఏకారణమువల
న; రాజభృతాః=రాజుయొక్కనా
కరులు; త్వత్సకాశతః=నీసమీపము

నుండి; మాం=నన్ను; నయంతే
సా=కొనిపోవుచున్నారో.

బ్రహ్మపుత్రుండవుభగవంతుండ
వునగువసిష్ఠుడా! నీవునన్నువిడిచి
నావాయేమి? నన్నేలయీరాజభ
టులునీసమీపమునుండి యీడ్చికొని
పోయెదరు. అని, కామధేనువు వసి
ష్ఠునితోఁజెప్పెను. అని తాత్పర్యము.

ఏవముక్తస్తు బ్రహ్మర్షి రిదం వచన మబ్రవీత్

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౧౯

స ౫౪

టీక॥ బ్రహ్మషిః = బ్రాహ్మణుండును; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
 దును ఋషియు నగు వసిష్ఠుండు; బ్రహ్మషిః యగు వసిష్ఠుండు,
 ఏవం = ఇట్లు; ఉక్తః = చెప్పబడిన కామధేనువుచెప్పినమాటవిని, యిట్లు
 వాడె; ఇదం = ఈ; వచనం = మా నిబదులుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము

శోకసంతప్తహృదయాం స్వసార మివ దుఃఖతామ్. ౮
 నత్వాం త్యజామి శబలే నాపిమేఽపకృతంత్వయా
 ఏష త్వాం నయతే రాజా బలా స్తత్తో మహాబలిః. ౯
 నహితుల్యం బలం మహ్యం రాజాత్వద్య విశేషతః
 బలీ రాజా క్షత్రియశ్చ పృథివ్యాః పతిరేవచ. ౧౦

టీక॥ శబలే = కామధేనువా; శోక సంతప్తహృదయాం, శోక = న్నాండు; మహ్యం, మమ = నాకు (ష
 దుఃఖముచేత, సంతప్త = తపింపబ వ్యర్థమందుఁజతుర్థి); తుల్యం = వి
 దుచున్న, హృదయాం = మనంబుగ శ్వామిత్రమహారాజుతో సరియైన; బ
 ల; స్వసారమివ = చెల్లెలివలె; దుః లం = సేనాబలము; నహి = లేదుగ
 ఖతాం = ఏడ్చుచున్న; త్వాం = ని దా; (తపోబలముచేసి గ్రహించుట
 న్ను; నత్యజామి = విడిచిపెట్టను; త్వ మిత్రుఁడు; అద్యవిశేషతః = ఇవ్వబడి
 యా = సీచేతన; మే = నాకొఱకు; నయతిభ్యముగల యాదినమందె; అ
 నాపకృతం = అపకారముజేయఁ వభ్యః (అధ్యాహృతము) = చంపఁద
 బడలేదు; మహాబలిః, మహాత్ = గినవాఁడుకాడు; బలీ = బలవంతుఁ
 అధికమైన; బలిః = పరాక్రమముగల; డైన; రాజా = రాజు; (మరియు) పృ
 ఏషః = ఈ; రాజా = విశ్వామిత్రమ థివ్యాః = భూమికి; పతిరేవచ = పరి
 హారాజు; మత్తో = నాసమీపమునుం పాలించు ప్రభువునుగానున్నాడు
 డి; త్వాం = నీన్ను; బలాత్ = బలము (కావునఁజంపఁగూడదనుట).
 వల్ల; నయతే = తీసుకొనిపోవుచు ఓకామధేనువా, దుఃఖముచేద

౯౨౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సృశ

పింపబడుచున్నమనస్సుగల్గితోబుట్టు
వువలె నేడ్చుచున్న నిన్నునే విడు
వంజాలను మహాబలవంతుండగు నీ
విశ్వామిత్రమహారాజునాసమీపము
నుండినిన్ను బలాత్కారముగాఁ దీసి
కొనిపోవుచున్నాఁడు, నాకారాజు
తోసరియైన సేనాబలములేదు, త
పోబలముచే నిగ్రహించుటకుఁ బ

పాలించునట్టి రాజుగానున్నాఁడు,
మఱియు, నిష్పడేయాతిభ్యమిచ్చితి
గావునజంపగూడదు. ఇంతియెగా
క, పృథ్వీపతింజంపినమహాపాతక
ము. అని, కామధేనువుతో, వసిష్ఠ
మహర్షిచేప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఇయ మఝోహిణీ పూర్ణా సవాజిరథ సంకులా
హస్తి ధ్వజసమాకీర్ణా తేనాసా బలవత్తరః. ౧౧

టీక॥ హస్తిధ్వజసమాకీర్ణా, వాఁడు.
హస్తి = ఏనుగులయందు గట్టబ
డిన, ధ్వజ = పెక్కములచేత, స
మాకీర్ణా = వ్యాప్తమై; సవాజిర
థసంకులా, సవాజి = గుఱ్ఱములతోఁ
గూడియున్న, రథ = అరదములచే
త; సంకులా = కిక్కిరిసికొనియున్న
ట్టి; ఇయం = ఈ; అఝోహిణీ =
సేన; పూర్ణా = నిండుగనున్న
ది; తేనాసా = దానిచేత; అసా =
ఈ విశ్వామిత్ర మహారాజు; బలవ
త్తరః = అతీతయించిన బలముగల

వాఁడు.
ఓకామధేనువా యేనుగుల
యందుగట్టబడినధ్వజములచేసంకీ
ర్ణమై గుఱ్ఱములు గట్టబడిన రథ
ములచే వ్యాప్తమైయున్న యీవి
శ్వామిత్రమహారాజుయొక్క సేన
సంపూర్ణముగా నున్నది కావున
నావిశ్వామిత్రుండుమిక్కిలిబలము
గలవాఁడై యున్నాఁడని, వసిష్ఠమ
హర్షినికామధేనువుతోఁ జెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఏవముక్తా వసిష్ఠేన ప్రత్యువాచ విసితవత్
వచనం వచనా నా బ్రహ్మషిక మమితప్రభమ్. ౧౨

శ్రీమద్రామాయణము * చాలకాండము. ౮౨౧

స ౫౪

టీక॥ ఏవం = ఈ ప్రకారము; వసిష్ఠేన = వసిష్ఠ మహామునిచేత; ఉక్తా = చెప్పబడినదియు; వినితవత్, వినితా = వినితయైనదియు; వచనా = వచనములుచెప్పెను. వచనస్వారస్యముదలసినయాకామధేనువువసిష్ఠ మహామునిచే నెట్లుజేసినదియునైన; సా = ఆకామధేనువు; అమితప్రభం, అమిత = మితలేని, ప్రభం = కాంతిగల; బ్రహ్మషిక్షం = బ్రాహ్మశ్రవణజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

నబలం క్షత్రియస్యాహు ర్బ్రాహ్మణో బలవత్తరః

బ్రహ్మక్ బ్రహ్మబలం దివ్యం క్షత్ర త్తు బలవత్తరమ్. ౧౩

టీ॥ బ్రహ్మక్ = బ్రాహ్మణుడా! క్షత్రియస్య = క్షత్రియునియొక్క; బలం = బలము; నబలం = అల్పబలము; బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుడు; బలవత్తరః = ఎక్కుడుబలముగలవాడు; బ్రహ్మబలం = బ్రాహ్మణబలము; క్షత్రతేతు = క్షత్రియబలమునకంటె; దివ్యం = శ్రేష్ఠమైనది; బలవత్తరం = అధికబలయుక్తమైనది; ఇహి (అధ్యాహృతము) = అని; ఆహుః = చెప్పదురు. బ్రాహ్మణుడవగు నోవసిష్ఠ మహామునీ, క్షత్రియునియొక్క బలము అల్పబలము బ్రాహ్మణుడుమిగులబలముగలవాడు; బ్రాహ్మణునిబలముక్షత్రియునిబలమునకన్నను శ్రేష్ఠంబునధికబలివ్వంబుననిపెద్దలుచెప్పుదురు. అని, తాత్పర్యము.

అప్రమేయబలం తుభ్యం న త్వయా బలవత్తరః

విశ్వామిత్రో మహావీర్య సైజస్తవ దురాదమ్. ౧౪

టీక॥ బ్రహ్మక్ (అధ్యాహృతము) = బ్రాహ్మణుడా! తుభ్యం (తవ) (ప్రత్య) = నీయొక్క; బలం = (అధ్యాహృతము) = తపోబల

౧౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము

స ౫౪

ము; అప్రమేయబలం = కొలతపెట్టు ప్రభావము; దురాసదం = స
టకలవిగానిబలము; మహావీర్యం = అ హింపశక్యమైనదికాదు.
ధికమైనపరాక్రమముగల; విశ్వామి వసిష్ఠమహామునీ నీయొక్క బల
త్రం = విశ్వామిత్రమహారాజు; త్వ మింతనిచెప్పట కలవిగాదు మిగు
యా(త్వత్తః) (పంచమ్యర్థమందుత్వ లపరాక్రమము గలవాడైనను వి
తీయా) = నీకంటె; బలవత్తరః = శ్వామిత్రమహారాజు నీకంటెనతిశ
అధికమైన బలముగలవాడు; న = యుండుకాడునీప్రభావమే మిక్కిలి
కాడు; తవ = నీయొక్క; తేజః = యునధికమైనది. అని, తాత్పర్యము.

నియుజ్జ్త్వమాం మహాభాగ త్వద్వత్సబలసంభృతామ్
తస్య దపకబలం యత న్నాశయామి దురాత్మనః. ౧౫

టీక॥ మహాభాగ = పూజ్యుడవై ముగేతనైన; బలం = బలము; యత్ =
నవసిష్ఠమహామునీ; త్వద్వత్సబలసం ఏదికలదో; తత్ = దానిని; నాశయా
భృతాం, త్వత్ = నీయొక్క; బత్సబ మి = పోగొట్టుచున్నాను.
ల = మంత్రబలముచేత; సంభృ పూజ్యుడవై నవసిష్ఠమహావీర
తాం = వృద్ధిబొందినప్రభావముగల; నీమంత్రప్రభావమువలన వృద్ధిబొం
మాం = నన్ను; నియుజ్జ్త్వ = నియో దినమహిమగల నన్ను నియోగింపు
గింపుము; దురాత్మనః = దుష్టస్వభా ముదురాత్ముండగు నావిశ్వామిత్రు
వముగల; తస్య = అవిశ్వామిత్రుని నియొక్క గర్వబలమంతయు నాశ
యొక్క; దపకబలం, దపక = గర్వ ముంజేసెదను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యుక్తస్తు తయారామ వసిష్ఠస్సు మహాయశాః
స్మజస్వేతి తదోవాచ బలం పరబలారుజమ్. ౧౬

టీక॥ రామ = రాముడా! సుమ సిష్ఠమహామునీ; (తులనునది పాద
హాయశాః, సుమహత్ = అధికమై పూరణార్థము) తయా = ఆకామ
న, యశాః = కీర్తిగల; వసిష్ఠః = వ ధేనువుచేత; ఇతి = ఇట్లు; ఉక్తః = చె

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౩

స ౫౪

ప్రబడినవాడై; తదా-అప్పుడు; పరబలారుజం, పరబల=శత్రుబలమును, ఆరుజం=చంపునట్టి; బలం=నైస్యమును; సృజన్వ=సృజియింపుము; ఇతి=అని; ఉవాచ=పలికెను.

రాముడా ! మహా యశుండ

గునావసిష్ఠమహాషిః, కామధేనువు చేనిట్లు జెప్పబడిన వాడైయన్వడు శత్రుబలంబుల నడగదొక్కఁగలబలమును సృజియింపుమనియఁకామధేనువుతో జెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సురభి స్సా సృజత్తదా

టీక॥ సా=ఆ; సురభిః = కామధేనువు; తస్య=ఆవసిష్ఠమహామనియొక్క; తత్=ఆ; వచనం=మాటను; శ్రుత్వా=విని; తదా=అప్పుడు;

అసృజత్=సృజించెను. ఆకామధేనువావసిష్ఠమహాషిః మాటవినియప్పుడు సృజించెను. అని, తాత్పర్యము.

తస్యా హుంభా రవోత్సృష్టాః పల్లవా శ్చతశో నృప. ౧౭
నాశయంతి బలం సర్వం విశ్వామిత్రస్య పశ్యతః

టీక ॥ నృప = రాజు ! తస్యాః = ఆకామధేనువుయొక్క; హుంభారవోత్సృష్టాః, హుంభా= (పశువులుజేయు) హుంభాఅను, రవ=ధ్వనిచేత, ఉత్సృష్టాః = నిమింపఁబడిన; శతశః=వేనవేలైన; పల్లవాః = పల్లవులను మ్లేచ్ఛజాతీయులు; విశ్వామిత్రస్య=విశ్వామిత్రమహారాజు; పశ్యతః=చూచుచుండగానే; (అనాదరమందుషష్ఠి)

సర్వం=సమస్తమైన; బలం=విశ్వామిత్రుని నైస్యమును; నాశయంతి= (ఘాతార్థమందులట్) నశింపఁజేసిరి. రాముడా ! ఆకామధేనువుయొక్క పశువులు సేయు హుంభాయనుశబ్దముచేనిమింపఁబడినపల్లవులను మ్లేచ్ఛుల విశ్వామిత్రమహారాజు చూచుచుండగా నతని నైస్యమంతయుంజంపిరి. అని తాత్పర్యము

౧౨౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౫౪

బలం భగ్నం తతో దృష్ట్వా రథేనాక్రమ్య కాశికః. ౧౮
సరాజా పరమ కుద్ధో రోషవిష్కారితే త్తుణి
పల్లవా న్నాశయామాస శస్త్రై రుచ్చావచైరపి. ౧౯

టీక॥ తతః=పిమ్మట; కాశికః=	వ్యాపించునట్టి; శస్త్రైః=ఆయుధము
కుశికపుత్రుండును; రాజా=ప్రభు	లచేత; పల్లవా=పల్లవసంజ్ఞగల
వునగు; సః=ఆవిశ్వామిత్రుడు; భ	ష్టేచ్ఛలను; నాశయామాస=చం
గ్నం = భంగపఱచఁ బడిన; బ	పెను.
లం==తననైన్యమును; దృష్ట్వా=	ఆపిమ్మట కుశికపుత్రుండగు వి
చూచి; పరమక్రుద్ధః=మిక్కిలికోప	శ్వామిత్రమహారాజు నాశమునొం
ముగలవాఁడై; రోషవిష్కారితేత్తు	దిన తన నైన్యమును జూచి రోష
ణి; రోష=రోషముచేత, విష్కారి	ముచేగన్నులుముచు నత్యంతకొ
త=చక్కగాఁడెరవఁబడిన, ఈత్తు	పముతోష్టేచ్ఛలను రథముచే నా
ణి=నేత్రములుగలవాఁడగుచు; ర	క్రమించి యద్భుతంబులగు శస్త్ర
థేన=రథముచేత; అక్రమ్య=అరి	ములచేతఁజంపెను.
కట్టి; ఉచ్చావచైః=మీదనుగ్రిందను	అని, తాత్పర్యము.

విశ్వామిత్రా ర్థితా దృష్ట్వా పల్లవాం చృతశస్త్రదా.
ధూయఏవా సృజతోపా చృకాయవన మిశ్రితా. ౨౦

టీక॥ సా=(అధ్యాహృతము)ఆకా	లనుష్టేచ్ఛలను; దృష్ట్వా=చూచి;
మధేనువు; తదా=అప్పుడు; శతశః=	కోపాత్=కోపమువలన; యవన
నూలునూలులుగా; విశ్వామిత్రా	మిశ్రితా=యవనులతోఁగూడికొ
దితా, విశ్వామిత్ర=విశ్వామి	నియున్న; శకా=శకసంజ్ఞగలష్టే
త్రమహారాజుచేత, అదితా=	చ్ఛలను; ధూయఏవ=ఱిరిగియును;
హింసింపఁబడిన; పల్లవా=పల్లవు	అసృజత్=పుట్టించెను.

అప్పుడాకామధేనువు, కలకొ
లందిగావిశ్వామిత్రునిచేతం జంపబ
డినపల్లవ సంజ్ఞికులగు మ్లేచ్చులం
బాచికోపముతోయవనలతోఁ గూ
డియున్నశకసంజ్ఞిలగు మ్లేచ్చులనును
రలస్పదించెను. అని, తాత్పర్యము.

తై రాసీ త్వంవృతాభూమి శ్చకై ర్యవసమిశ్రితైః

టీక॥ తైః=ఆ; యవసమిశ్రితైః= ఆయవనలతోఁ గూడియున్న
యవనలతోడం గూడియున్న; శ శకసంజ్ఞిగల మ్లేచ్చులచేత భూమి
కైః = శకసంజ్ఞి క మ్లేచ్చులచేసి; యంతయు నావరింపఁ బడినదా
భూమిః=భూమి; సంవృతా=ఆవ రెను.
రింపఁబడినది; అసీత్ = ఆయెను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రభావద్భి మహావీరైః హేమకింజల్క-సన్నిభైః. ౨౧
దీఘాః పట్టసథరై హేమవర్ణాంబరావృతైః
నిర్దగ్ధం త ద్బలం సర్వం ప్రదీప్తై రివ పావకైః. ౨౨

టీక॥ ప్రభావద్భిః=ప్రకాశము బంగారమువన్నెగల, అంబర = వ
గలవారును; మహావీరైః=మిక్కి- త్రుములచేత, ఆవృతైః=కట్టఁబడి
టంబగు పరాక్రమముగలవారును; యున్నవారునగు; శకైః=(ఆధ్యా
హేమకింజల్క-సన్నిభైః, హేమ= హృతము) శకసంజ్ఞి క మ్లేచ్చులచేత;
సంపంగిపువ్వుయొక్క, కింజల్క= ప్రదీప్తైః = మిక్కిలియుమండుచు
శేసరములతో, సన్నిభైః=సమాన న్న; పావకై రివ= నిష్పలచేతవలె;
కాంతిగలవారును; దీఘాః=పొడవైన, అసి= తద్బలం, తత్=ఆవిశ్వామిత్రునియొ
కత్తులను, పట్టస=పట్టసములను, ధ క్క, బలం=నైర్దగ్ధము; సర్వం=ఆం
రైః=ధరించినవారును; హేమవ తయును; నిర్దగ్ధం=కాల్పఁబడెను.
దాంబరావృతైః, హేమవర్ణా= మిగులఁ బ్రకాశించుచున్నట్టి
యు మిక్కిటంబగు పరాక్రమము

౧౨౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.
స౧౪

గల్గి, సంపంగితోకులకు సరియైన
కాంతులుగల్గిపొడవైనకత్తులు పట్ట
సములునుధరించికొని బంగారువ
న్నెబట్టుగలయా మ్లేచ్ఛులచేతనా

విశ్వామిత్ర మహారాజు బలమంత
యును, మందుచున్న నిష్పలచేతంబ
లె నిశ్చేషమగుఁగాల్పించెను.
అని, తాత్పర్యము.

తతో స్త్రాణి మహాతేజా విశ్వామిత్రో ముమోచ హ
తైస్తై ర్యవనకాంభోజాః పల్లవాశ్చ కుశీకృతాః. ౨౩

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; మహా
తేజాః=అధికమైన పరాక్రమముగ
ల; విశ్వామిత్రః=విశ్వామిత్రమహా
రాజు; అస్త్రాణి= అస్త్రములను;
ముమోచ = ప్రయోగించెను;
("హ" అనునది పాదపూరణార్థము)
తైస్తైః=ఆయాయస్త్రములచే
త; యవనకాంభోజాః=యవనులు
కాంభోజులును; పల్లవాశ్చ=పల్లవు
లును; ఆకుశీకృతాః=కలశనొందిన

వారుగాఁజేయఁబడిరి.
అంతమిగులఁబరాక్రమవంతుం
డగు, విశ్వామిత్ర మహారాజుమో
ఘంబులగునస్త్రములం బ్రయోగిం
చెనంతనాయస్త్రములచేతయవను
లు, కాంభోజులు, పల్లవులు, అనుపే
రంబరగిన మ్లేచ్ఛులందఱును, వ్యాకు
లముఁగలవారుగాఁజేయఁబడిరి.
అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషేః, శ్రీమద్రామాయణే, బాలకాండే,
చతుఃపంచాశస్సగళః

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండచతుఃపంచాశస్సగళ టీక,
ముగిసినది.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౭

స ౫౫

అ

పంచపంచాశసర్గప్రారంభః.

తతస్తానాకులాద్దృష్ట్వావిశ్వామిత్రాస్త్రమోహితాః
వసిష్ఠశ్చోదయామాసకామధుకృజయోగతః. ౧

<p>టీక॥ తతః=పిమ్మట; వసిష్ఠః=వ సిష్ఠమహర్షి; విశ్వామిత్రాస్త్రమో హితాః, విశ్వామిత్ర = విశ్వామి త్రునియొక్క, అస్త్ర=అస్త్రంబుల చేత, మోహితాః = మోహము నొందింపబడినట్టియు; ఆకులాః=</p>	<p>ధ్యాహృతము) ఆయవనాదులను; సృజ=పుట్టింపుము; ఇతి = (అధ్యా హృతము) అని; చోదయామాస= ప్రేరేపించెను. పిమ్మటవసిష్ఠమహర్షివిశ్వామి త్రమసరాజుయొక్కయస్త్రవేటు లకోర్వజాలకపరువిడుచున్నతనపై నికులంబూచి యొకామధేనువాని పుయోగమహిమవలన మరలనాయ వనాదులను సృజింపుమని ప్రేరేపిం చెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తస్యా హుంభారవాజ్ఞాతాః కాంభోజారవిసన్నిభాః
ఊధసస్త్యథసంజాతాః పల్లవాశ్శత్రుపాణయః. ౨
యోనిదేశాచ్చయవనాశ్శకృద్దేశాచ్చకాస్తథా
రోమకూపేషుచ మైచ్ఛాహరీతాస్సకిరాతకాః. ౩

<p>టీక॥ తస్యాః=ఆకామధేనువు యొక్క; హుంభారవాత్, హుం భ=హుంభయను; ఆరవాత్=ధ్వని</p>	<p>వలన; రవిసన్నిభాః, రవి=సూర్యుని తో, సన్నిభాః = సమానులయిన; కాంభోజాః=కాంభోజులనువార</p>
--	--

౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము

స ౫౫

లు;జాతాః=పుట్టిరి;అథ=వీడ్చుట; డోధసః=స్తనంబులనుండి; శస్త్ర పాణయః, శస్త్ర=ఆయుధములు; పాణయః = చేతులందుగల;పష్ట వాః=పష్టపులనువారలును; యోని దేశాత్ = యోనిప్రదేశమునుండి; యవనాశ్చ=యవనులనువారలును; తథా=అలాగుననే;శక్యదైశాత్= పురిషప్రదేశముననుండి; శకాః=శ కులనువారును;రోమకూపెషు, రో ము= వెంట్రుకలయొక్క, కూపే షు=కుదుళ్లయందు; (ఇచటపంచ మృథకమందునప్తమి)ష్టేచ్ఛాశ్చ= తురకలును; సకిరాతకాః=బొయ లతోకూడిన; హరీతాః=హరీతుల నువారును;సంజాతాః=పుట్టిరి. ఆకామధేనువుయొక్కహుంభ యను ధ్వనివలన సూర్యునితోసమా

నులయిన కాంభోజులును స్తనప్ర దేశంబువలననస్త్రములను ధరించి న పష్టపులనువారలును యోనిప్ర దేశంబునుండియవనులనువారలును శక్యత్ప్రదేశమునుండి శకులనువా రలును,రోమకూపములనుండి తుర కలును,బొయలతోకూడిన హరీతు లనువారలునుబుట్టిరి. అని, తాత్పర్యము. (ఇచట, ర శ్లోకములు,— “తస్యాఇత్యాదిచత్వారః” అని, గోవిందరాజులు వారు వ్యాఖ్యాన మందుప్రతీకచేసియున్నారు, సర్వ దేశపుస్తకములందును ౩, శ్లోక ములే కనుపడుచున్నవి, కాబట్టి, నాలవశ్లోకముపండితులు వెదుకంద గినదిగానున్నది.

తైస్తై ర్నిశూదితం సర్వం విశ్వామిత్రస్య తత్త్వణాత్
సపదాతిగజం సాశ్వం సరథం రఘునందన. ౫

టీక, రఘునందన=రాముడా! స పదాతిగజం=కాలుబలములతోను గజములతోనుంగూడినదియు; సా శ్వం=గుఱ్ఱములతోగూడినదియు;

సరథం=రథములతోగూడినదియు నగు;విశ్వామిత్రస్య=విశ్వామిత్రమ హారాజుయొక్క; సర్వం=సమస్త మైన;తత్=అనైన్యము;తైస్తైః=అ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮-౨౯

స ౫౫

యాకాంభోజ సప్తవ యవనాదుల
చేత; తుదాత్ = తుణమాత్రములో
నేసిసూదితం = చంపబడినది.

రామఁడా! కాలబలముతోను
గజములతోను గుఱ్ఱములతోను రథ

ములతోనుంగూడిన విశ్వామిత్రము
హారాజుయొక్క సర్వనైస్యమును
నిమిషకాలములోనాకాంభోజపష్ట
వయవనాదిష్టెచ్చులచేతఁ జంపబ
డినది. అని, తాత్పర్యము.

దృష్ట్వా సిఘాదితం నైస్యం వసిష్ఠేన మహాత్మనా
విశ్వామిత్ర సుతానాంచ శతం నానావిధా యుధమ్. ౬
అభ్యధావ త్సుసంక్రద్ధం వసిష్ఠం జపతాంఽరమ్

టీక|| నానావిధాయుధం, నా
నావిధ = పలుఁడెఱంగులైన, అయు
ధం = ఆయుధములుగల; విశ్వామిత్ర
సుతానాం, విశ్వామిత్ర = విశ్వామి
త్రునియొక్క, సుతానాం = కొడు
కులయొక్క; శతంచ = నూరును; మ
హాత్మనా = పూజ్యుడైన; వసిష్ఠేన =
వసిష్ఠమహామునిచేత; సిఘాదితం =
చంపబడిన; నైస్యం = బలమును; దృ
ష్ట్వా = చూచి; సుసంక్రద్ధం = విశేష
కోపముతోఁ గూడి యున్న; జప
తాం = తపస్సు చేయువారలలో; వ

రం = శ్రేష్ఠుఁడైన; వసిష్ఠం = వసిష్ఠ
మహర్షినిగూచి; అభ్యధావత్ =
పరువెత్తెను.

విశ్వామిత్రునియొక్క కొడుకు
లనూగుఁగరునుమహాత్ముఁడైన వ
సిష్ఠమహామునిచేతఁజంపబడినతమ
నైస్యమునుజూచి మిగుల కోపము
తోఁగూడుకొనియున్నట్టియు తప
ముఁజేయు వారలలో శ్రేష్ఠుఁడైన
ట్టివసిష్ఠమహర్షినిగూచి పరువెత్తి
రి. అని, తాత్పర్యము.

హుంకారేదైవతాన్ సర్వాన్ దదాహ భగవాన్ సుషిః. ౭

టీక|| భగవాన్ = మాహాత్మ్య
ముగల; ఋషిః = వసిష్ఠమహర్షి; దదాహ =

తాన్ = వారలను; సర్వాన్ = అం
దలను; హుంకారేదైవ = హుంకార

ముచేతనే; దదాహ=దహించెను. పివా రలనందరను హుంకారము
మాహాత్మ్యముగల వసీష్ఠమహాచేతనేదహించెను. అని తాత్పర్యము

తే సాశ్వరథపాదాతా వసిష్ఠేన మహాత్మనా
భస్మీకృతా ముహూర్తేన విశ్వామిత్రసుతాస్తదా. ౮

టీక॥ తదా=అప్పుడు; సాశ్వర థేన=వసిష్ఠమహాపితాచేత; భస్మీ
థపాదాతాః=అశ్వములతోనురథ కృతాః=బూడిదగాఁజేయఁబడిరి.
ములతోనుపదాతులతోనుంగూడిన; అప్పుడు చతురంగబలముతోఁ
తే=ఆ; విశ్వామిత్రసుతాః=విశ్వా గూడిన నావిశ్వామిత్రునికొమారు
మిత్రునికొడుకులు; ముహూర్తే లుమహాప్రభావముగల వసిష్ఠునిచే
న=ముహూర్తకాలములో; మహా తముమూర్తకాలములో బూడి
త్మనా=మహాప్రభావముగల; వసి దగాఁజేయఁబడిరి. అని తాత్పర్యము

దృష్ట్వా వినాశితాః పుత్రాః బలంచ సుమహాయశాః
సప్రీడ శ్చింతయావిష్టో విశ్వామిత్రో భవత్తదా. ౯

టీక॥ తదా=అప్పుడు; సుమహా యశాః=మిగులనతిశయించినకీర్తి
యశాః=మిగులనతిశయించినకీర్తి యు; అభవత్=ఆయెను.
గల; విశ్వామిత్రః = విశ్వామిత్రమ అప్పుడుమహాకీర్తిసంపన్నుండ
హారాజు; వినాశితాః = నాశము గువిశ్వామిత్రమహారాజుచనిపోయి
నొందింపఁబడిన; పుత్రాః=కొడు నతనకొడులనుఁ జతురంగబలమును
కులను; బలంచ = బలమును; దృ భాచిలజ్జతోనుచింతతోనుంగూడిన
ష్ట్వా=చూచి; సప్రీడః=లజ్జతోఁగూ వాఁడాయెను.
డినవాడగుచు; చింతయా=చింత అని, తాత్పర్యము.

సముద్రభవ నిర్వేగో భగ్నదంష్ట్రో ఇవోరగః

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౩౧

స ౫౫

ఉపరక్త ఇవాదిత్య స్సద్యోని వృత్తిభతాం గతః. ౧౦

టీక||సః(అధ్యాహృతము)-అ సూర్యుఁడవలె;సద్యః=అప్పుడు;ని విశ్వామిత్రుఁడు; సముద్రభవ = స వృత్తిభతాం = తేజోహీనమగుట ముద్రుఁడువలె;నిర్వేగః=యుద్ధ ప్ర ను;గతః=పొందెను. వృత్తిలేనివాఁడై; భగ్నదంష్ట్రః, అప్పుడావిశ్వామిత్రుఁడు, వేగములే భగ్న = విరవఁబడిన, దంష్ట్రః= నిసముద్రమువలె యుద్ధప్రవృత్తిలేని కోరలుగల; ఉరగభవ=సర్పమువ వాఁడై తీయబడిన కోరలుగలసర్ప మువలె శక్తిలేనివాఁడగుచురాహు శక్తిలేనివాఁడై; ఉపరక్తః = రా వృత్తిగ్రహంపఁబడిన సూర్యునింబలె హు గ్రస్తుఁడైన; ఆదిత్యభవ - తేజోహైన్యమునుబొందెను. అని, తాత్పర్యము.

హతపుత్రబలో దీనో లూనపక్ష ఇవద్విజః

హతదహో హతోత్సాహా నిర్వేదం సమపద్యత. ౧౧

టీక||హతపుత్రబలః, హత=చం త్సాహః= ఉత్సాహశక్తిగలవాఁ పఁబడిన, పుత్ర = కొడుకులును;బ దునునై; నిర్వేదం=చతురంగబల లః=చతురంగబలమునుగల; సః= మందునిష్ఫలత్వబుద్ధిని;సమపద్యత= (అధ్యాహృతము) ఆవిశ్వామిత్రుఁ పొందెను. ఁ;లూనపక్షః, లూన=చేదించఁబడి చంపఁబడినకొడుకులునునైనన్యము నుంగల యావిశ్వామిత్రుఁడుచేదించ న;పక్షః=తొక్కులుగల;ద్విజభవ= పఁబడిన యీకెలుగలపక్షివలె దీ పక్షివలె; దీనః=దీనుఁడై; హతద నుఁడై గర్వమునుత్సాహమును ర్పః, హత=కొట్టఁబడిన, దహః= లేనివాఁడై చతురంగబలము మొద అంతస్సారముగలవాఁడును;హతో లగువానియందు నిష్ఫలత్వ బుద్ధిని త్సాహః, హత = కొట్టఁబడిన, ఉ బొందెను. అని, తాత్పర్యము.

స పుత్ర మేకం రాజ్యాయ పాలయేతి నియుజ్యత

౧౩౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౫

పృథివీం త్మత్రధర్మైః వనమేవా న్వపద్యత. ౧౨

టీక॥ సః=ఆవిశ్వామిత్రుఁడు; పృథ్వీ=పృథ్వీ; చి కారము పాద
కం=ఒక్కఁడై మిగిలియున్న; పు పూరణార్థము.
త్రం=కొడుకును; త్మత్రధర్మైః= ఆవిశ్వామిత్రుఁడు తన పుత్రులలోఁ
త్మత్రధర్మము చేత; పృథ్వీం=భూ జావక మిగిలియున్న యొక కుమా
రుని; పాలయ=పరిపాలింపుము; ఇ రుని త్మత్రధర్మముతో భూమిఁబరి
తి=అని; రాజ్యాయ=రాజ్యము చే పాలింపుచుండుమని రాజ్యము సేయ
యటకొఱకు; నియజ్య=నియోగిం నియమించి తానరణ్యమునకుంబో
చి; వనమేవ=అరణ్యమునె; అన్వప యెను. అని, తాత్పర్యము.

స గత్వా హిమవత్పార్శ్వం కిన్నరో రగసేవితమ్

మహాదేవప్రసాదార్థం తపస్తేపే మహతపాః. ౧౩

టీక॥ మహతపాః=అధికమైన తప స్సుగల; సః=ఆవిశ్వామిత్రుఁడు; మ త్వా=పొంది; తపః=తపమును; తే
హాదేవప్రసాదార్థం, మహాదేవ= పే = తపించెను; చేసెననుట.
ఈశ్వరుని యొక్క, ప్రసాదార్థం= అతిశయంబగు తపముగల యావి
అనుగ్రహముగలుగుటకొఱకు; కిన్న రోరగసేవితం, కిన్నర=కిన్నరుల చే శ్వామిత్రుఁడీశ్వరానుగ్రహముగల్గు
తను, ఉరగ=సపకముల చేతను, సే టకై కిన్నరులు సపకములు నువాస
వితం=సేవింపఁబడుచున్న; హిమ ము సేయుచుండు నట్టి హిమాల
వత్పార్శ్వం, హిమవత్=మంచు యపార్శ్వాంతప్రదేశమునాశ్రయించి
తపంబొనర్చెను. అని, తాత్పర్యము.

కన చిత్త్వథ కాలేన దేవేకో వృషభధ్వజః

దశకాయామాన వరదో విశ్వామిత్రం మహాబలమ్. ౧౪

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౩౩

స౧౫

టీక॥ అథ=విమ్మట; కేనచిత్ కాలే నం=(అధ్యాహృతము) తనస్వరూపమును; దశకయామాన = చూపించెను.
 నతు=కొంతకాలమునకు; దేవేశః, పిమ్మట షటికొంతకాలమునకు
 దేవ=దేవతలకు, ఈశః= ప్రభువై దేవతలకుఁ బ్రభువును వరంబులనొ
 న; వరదః=కోర్కులనిచ్చునట్టి; వృ సంగునట్టి పరమేశ్వరుఁడు మహాబ
 షభధ్వజః = వృషభముపెక్కము లుండగువిశ్వామిత్రునకుఁడనప్పర
 గాగలయీశ్వరుఁడు; మహాబలం= పంబుగనుపరచెనని, తాత్పర్యము.
 అధికమైన బలముగల ; విశ్వామిత్రం=విశ్వామిత్రునిఁగూర్చి; అత్తా

కిమర్థం తస్యసై రాజక్ బ్రూహి య తై వివక్షితమ్
 వరదో స్త్రి వరో య సై కాంక్షిత స్సోభిధీయతామ్. ౧౫

టీక॥ రాజక్=రాజైనవిశ్వామిత్రుఁడా; కిమర్థం=చేసికొనుటకు; తే=నీయొక్క; వివక్షితం=ఇష్టార్థము; యత్=ఏదో; బ్రూహి=చెప్పుము. అహం=(అధ్యాహృతము)నేను; వరదః=వరమునిచ్చువాఁడను; అస్త్రి=అగుచున్నాను; తే=నీయొక్క; కాంక్షితః=కోరఁబడిన; వరః=వరము; యః=ఏదో; సః=ఆవరము; అభిధీయతాం=చెప్పఁబడుగాక.
 ఓరాజా! ఎందునిమిత్తముతపముసేయుచున్నావు, నీవివక్షితార్థమేదిచెప్పుము. నేను వరములనిచ్చువాఁడనునీచే గోరఁబడువరమేదోదానించెప్పుము.
 అని, తాత్పర్యము.

ఏవము క్తస్తు దేవేన విశ్వామిత్రో మహాతపాః
 ప్రణిపత్య మహాదేవ మిదం వచన మబ్రవీత్. ౧౬

టీక॥ మహాతపాః=అధికమైనతపస్సుగల; విశ్వామిత్రస్తు=విశ్వామిత్రు

త్రుండును; దేవేన = ఈశ్వరునిచేత;
 వీవం = ఇట్లు; ఉక్తి = పలుకబడిన
 వాండ్రై; మహాదేవం = పరమేశ్వరు
 ని; ప్రణిపత్య = నమస్కరించి; ఇ
 దం = ఈ; వచనం = మాటను; అబ్ర
 వీత్ = పలికెను.

అధికమైన తపముగల విశ్వామి
 త్రమహారాజు యీశ్వరునిచే నిట్లుండె
 ప్పబడినవాండగుచు నాపరమేశ్వరు
 నమస్కరించి యీమాట బెప్పెను.
 అని, తాత్పర్యము.

యది తుష్టో మహాదేవ ధనుర్వేదో మమానఘ
 సాంగోపాంగోపనిషద స్సరహస్యః ప్రదీయతామ్. ౧౨

టీక॥ అనఘ = పాపరహితుండ
 వైన; మహాదేవ = ఈశ్వరుడా!
 తుష్టాయది = సంతృప్తుండవైతివేని;
 సాంగోపాంగోపనిషదః, సాంగ =
 అంగములతోను; ఉపాంగ = ఉపాం
 గములతోను; ఉపనిషదః = ఉపనిష
 త్తులతోనుం గూడినయు; (అకా
 రాంతమాషకము) సరహస్యః = ఉ
 పదేశగమ్యంబులగు రహస్యమంత్ర

ములతోనుం గూడినదియునగు; ధను
 ర్వేదః = ధనుర్వేదము; మమ = నాకు;
 ప్రదీయతాం = ఇవ్వఁబడుగాక.
 పాపరహితుండవగునో మహా
 దేవుడా! నీవు సంతృప్తుండవైతివేని
 యంగములు పాంగములు పనిషత్తు
 లుమఱియు నుపదేశగమ్యంబులగు
 రహస్యమంత్రములు వీనితోఁ గూడి
 యుండు ధనుర్వేదమునాకుఁ దయ
 చేయుము. అని, తాత్పర్యము.

యాని దేవేషు చాస్త్రాణి దానవేషు మహర్షిషు
 గంధర్వయక్షరక్షస్సు ప్రతిభాంతు మమానఘ. ౧౩

టీక॥ అనఘ = పాపరహితుండ
 వైనయోస్యామి; దేవేషు = దేవత
 లందును; దానవేషు = దానవులయం
 దును; మహర్షిషు = మహర్షులందు

ను; గంధర్వయక్షరక్షస్సుచ = గంధ
 ర్వులందును యక్షులందును రాక్షసు
 లయందును; యాని = ఏ; అస్త్రాణి =
 ఆస్త్రములు; సఖి = (అధ్యాత్మత

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౩౫

స ౫౫

ము)కలవో; తాని=(అధ్యాహృతము)=అవన్నియు; మమ=నాయం దు(సప్తమ్యర్థమందుపపి)ప్రతిభాంతు=ప్రకాశించుగాక.

పాపరహితుండవైనయోస్వామీ

దేవదానవమహాపితౄగంధర్వయితః రతస్సలయందే యేషాస్త్రములు గలవోయవియన్నియు నాయందుఁ బ్రకాశించుగాక.

అని, తాత్పర్యము.

తవప్రసాదా ద్భవతు దేవదేవ మమేష్వితమ్

టీక॥ దేవదేవ= దేవతలకుదే అగుగాక.

వుండవైనయోస్వామీ; మమ=నా యొక్క; అన్యదపి=(అధ్యాహృతము)వేరైన; ఈష్వితం= మనోరథమును; తవ=నీయొక్క; ప్రసాదాత్=అనుగ్రహమువలన; భవతు=

దేవతలకు దేవుండవైన యోస్వామీ? మఱియొక నామనోరథమునుమీప్రసాదమువల్లనగుగాక. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ మస్తీతి దేవేశో వాక్య ముక్త్వా గత స్తదా. ౧౯

టీక॥ తదా=అప్పుడు; దేవేశః= డాయెను.

దేవతలకుఁ బ్రభువైన యీశ్వరుఁడు; ఏవం=ఇట్లు; అస్తు=అగుగాక; ఇతి=అని; వాక్యం=వచనమును; ఉక్త్వా=పలికి; గతః=అంతహితుఁ

అప్పుడుదేవదేవుండగునీశ్వరుఁ డిట్లుగుగాకయని వరమిచ్చి యంత హితుఁడాయెను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రాప్య చాస్త్రాశి రాజపితౄన్విశ్వామిత్రో మహాబలః
దర్శ్యం మహాతాయుక్తో దర్శపూర్ణో భవత్తదా. ౨౦

టీక ॥ మహాబలః=అధికమైనబలముగల; రాజునిఁ బుష్టి

౪౩౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౫౫

యునగు;విశ్వామిత్రం = విశ్వామిత్రుడు;అస్త్రాణి=అస్త్రములను; ప్రాప్య=పొంది; మహతా=అధికమైన;దర్శణ = గర్వముతో;యుక్తం=కూడుకొనిన వాడయ్యును; దర్పపూర్ణశ్చ,దపః=గర్వముచేత;పూర్ణశ్చ=నిండినవాడును; అ	భవత్=ఆయెను. అప్పుడుమహాబలుండును రాజశిష్యునగు విశ్వామిత్రుడు తుత్రియత్వాదిప్రయుక్తగర్వముగలవాడయ్యుననస్త్రబలమబ్బుటచేమరంతగర్వము గలవాడాయెను. అని, తాత్పర్యము.
---	---

వివర్ధమానో వీర్యేణ సముద్ర ఇవ పర్వణి
హతమేవ తదామేనై వసిష్ఠ మృషిసత్తమమ్. ౨౦

టీక॥ తదా=అప్పుడు;సః=(అధ్యాహృతము) అవిశ్వామిత్రుడు; పర్వణి=పర్వమునందు; సముద్రఇవ=సముద్రమువలె; వీర్యేణ=పరాక్రమముచేత;వివర్ధమానః=వృద్ధిబొందినవాడగుచు ; ఋషిసత్తమం=ఋషిశ్రేష్ఠుడగు; వసిష్ఠం=వసిష్ఠమహాషిః; హతమేవ=చల	పలబడినవానిగానే; మేనై = తలంచెను. అప్పుడా విశ్వామిత్రుడు పర్వమందు సముద్రమువలె పరాక్రమముచేవృద్ధిబొందుచు ఋషిశ్రేష్ఠుడగు వసిష్ఠమహాషిఃనిజంపలబడినవానిగానేతలంచెను. అని, తాత్పర్యము.
---	---

తతో గత్వాశ్రమపదం ముమోచాస్త్రాణి పార్థివః
ఘోస్తత్ర పోవనం సర్వం నిర్దగ్ధం చాస్త్రేతేజసా. ౨౧

టీక॥ తతో=పిమ్మట; పార్థివః=విశ్వామిత్రమహారాజు; ఆశ్రమపదం, ఆశ్రమ=వసిష్ఠాశ్రమముయొక్క, పదం=ప్రదేశమును; గత్వా=పొంది;తాని-(అధ్యాహృతము)అ;అస్త్రాణి=అస్త్రములను; ముమోచ=విడిచిపెట్టెను.ఘోః=విఘోస్త్రములచేతను; అస్త్రేతేజసా	
--	--

చ=స్వతేజస్సుచేతన; తత్తపోవ
నం, తత్=ఆవసితమహషికయొ
క్క, తపోవనం=తపోవనము; స
ర్వం=అంతయును; నిదగ్ధం=కా
ల్పబడెనో;

ఆపిమ్మట విశ్వామిత్రమహారాజు

వసిష్ఠాశ్రమప్రదేశమంతో యేను
స్త్రీములచేతనుస్వతేజస్సుచేతను
నావసితమహషికయొక్కతపోవ
నమంతయుఁ గాల్పబడినదో యా
యస్త్రీములనవిడిచిపెట్టెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఉదీర్యమాణ మస్త్రీం త ద్విశ్వామిత్రస్య ధీమతః

దృష్ట్వా విప్రద్రుతాస్సర్వే మనయ శ్శశశో దిశః. ౨౩

టీక॥ తత్=(అధ్యాహృతము) ఆయాశ్రమమందున్న; మనయః=మునులు; ధీమతః=ధైర్యవంతుడైన; విశ్వామిత్రస్య=విశ్వామిత్రమహారాజుయొక్క; ఉదీర్యమాణం=ప్రయోగింపబడుచున్న; తత్=ఆ; అస్త్రీం=అస్త్రీజాతమున; దృష్ట్వా=చూచి; శతశః=నూర్వరు

నూర్వరుగా; దిశః=దిక్కులను; గూర్చి; విప్రద్రుతాః=పరువెత్తిరి. ఆవసిష్ఠాశ్రమమందుండు మనులందరునుఁ బ్రయోగింపబడుచున్న ధైర్యవంతుండగు విశ్వామిత్రునియొక్కయాయస్త్రీములంజూచిగుంపులుగుంపులు గానలుచెనలంబారిరి.

అని, తాత్పర్యము.

వసిష్ఠస్యచయే శిష్యా సైధైవ మృగపక్షిణః

విద్రవంతి భయాద్భీతా నానాదిగ్భ్య స్సహస్రశః. ౨౪

టీక॥ వసిష్ఠస్య=వసిష్ఠమహామునియొక్క; శిష్యా=శిష్యులు; యే=ఎవరో; తే=(అధ్యాహృతము)వారు; యథా=(అధ్యాహృతము)ఎట్లు; విద్రవంతి=పరుగెత్తిరి; తైధైవ=అలాగుననే; మృగప

క్షిణశ్చ=మృగములును, పిట్టలును; భయాత్=భయమునుగలుగఁజేయుచున్న యస్త్రీము వలన; భీతాః=భయముఁడినవై; నానాదిగ్భ్యః=తమతమ స్థానములనుండి; సహస్రశః=వేనవేలుగా; విద్రవంతి

(ఘాతాథామందులట్) = పరులును భయము గలుగఁ జేయుచు గెత్తినవి.

అస్పృశ్యుడవటనున్న వసిష్ఠమహాత్మునియొక్కశిష్యులందఱు ట్టుబడిననై వేనవేలుగాఁ దమతమ వెత్తిరో యట్లు మృగములునుబయు అని, తాత్పర్యము.

వసిష్ఠస్యాశ్రమపదం శూన్యమాసీత్ స్వహత్తనః

టీక॥ మహాత్మనః=పూజ్యుడైన వసిష్ఠమహర్షియొక్కతపోవనము, చెట్లుపొదలుము క్కః ఆశ్రమపదం=తపోవనము; దలగునవిలేనిదియై యుండెను. శూన్యః=చెట్లుపొదలు లేనివిగా; అని, తాత్పర్యము. సీత్=ఉండెను.

ముహూర్తమివ నిశ్శబ్ద మాసీ దిరిణ సన్నిభమ్. ౨౫

టీక॥ కింఽ=(అధ్యాహృతము) ఉండెను. మఱియును; ముహూర్తం = ము మఱియు నాతపోవనము ము హూర్తకాలము; నిశ్శబ్దమివ = శబ్ద హూర్తకాలముశబ్ద రహితముగా ములేనిదానివలెను; ఇరిణసన్నిభం, ను నూషరక్షేత్రమునకుసరియైనది ఇరిణ = ఊషరక్షేత్రముతో, సన్ని గానుండెను. భం = సరియైనదిగాను; అసీత్ = అని, తాత్పర్యము.

వదతోవై వసిష్ఠస్య మాభైరితి ముహూర్తుహుః

నాశయా మృద్య గాధేయం నీహార మివభాస్కరః. ౨౬

టీక॥ భాస్కరః=సూర్యుడు; యం=విశ్వామిత్రుని; అద్య=ఇప్పుడు; నీహారమివ = మంచునువలె; గాధే దు; నాశయామి = చంపుచున్నాను;

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౩౯

స ౫౫

మాభైః=భయముపడకుడు; ఇతి= అని; ముహుర్ముహుః=మాటిమాటికిని; వసిష్ఠస్య=వసిష్ఠమహాముని; వదతః = చెప్పుచుండఁగ (అనాదరమండుపపి) విద్రవంతి, ఇతి (అధ్యాహృతము)=పరుగెత్తిరనిపూర్వముతోనన్వయము.

రక్షకుఁడైన నేనుండగామీకేమి

భయము, సూర్యుఁడుమంచునువలె నేనిప్పు డావిశ్వామిత్రునింజుంపుచున్నానభయము పడవలదనివసిష్ఠమహామనిమాటిమాటికిం జెప్పుచుండగానాయనమాటను లక్ష్యపెట్టకభయముపడియందున్నవారందరునుపలాయితులైరి.

అని, తాత్పర్యము.

ఏవముక్త్వా మహాతేజా వసిష్ఠో జపతాం వరః
విశ్వామిత్రం తదా వాక్యం సరోష మిద మబ్రవీత్. ౨౭

టీక॥ మహాతేజాః=అతిశయించినతేజస్సుగల; జపతాంవరః=తపముచేయువారలలోశ్రేష్ఠుఁడైన; వసిష్ఠః=వసిష్ఠమహాముని; ఏవం = ఇట్లు; స్వాక్=(అధ్యాహృతము)తపజనములగూర్చి; ఉక్త్వా=చెప్పి; తదా=అప్పుడు; విశ్వామిత్రం = విశ్వామిత్రునిఁగూర్చి; సరోషం = రోషముతోఁగూడిన; ఇదం = ఈ;

వాక్యం=మాటను; అబ్రవీత్ = పలికెను.

అధికతేజోవంతుఁడును తపముచేయువారలలోశ్రేష్ఠుఁడైనయీ వసిష్ఠమహాముని యిట్లు స్వజనముతోఁజెప్పి యంతనావిశ్వామిత్రునిం గూర్చిరోషముతోఁగూడినయీమాటఁజెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఆశ్రమం చిరసంవృద్ధం యద్వినాశిత వానసి
దురాచారోసి తస్మాథ తస్మాత్త్వం న భవిష్యసి. ౨౮

టీక॥ మూఢ=తెలివితేనివిశ్వామిత్రుఁడా! త్వం=నీవు; చిరసంవృద్ధం=

ద్దం, చిర=బహుకాలమునుండి, సంవృద్ధం = వృద్ధిఁజేయఁబడిన; ఆశ్ర

౪౪౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము

స ౫౫

మం=ఆశ్రమమును; యత్=ఏకార
ణమువలన; వినాశితవాక్=నాశ
ముఁజేసినవాఁడవు; అసి=అయిత
హ్; తత్=ఆకారణమువలన; దురా
చారః=దుష్టమగునాచారముగల
వాడవు; అసి=అయితఁ; తస్మాత్=అందువలన; సభవిష్యసి=ఉండవు.

మూఁడువయినవిశ్వామిత్రుఁ
డా! చిరకాలమునుండి వృద్ధిబొం
దింపఁబడిననాయాశ్రమము నెందు
వల్లనాశముఁజేసినవాఁడవయితహ్
అందు వలన నింద్యమైన యాచార
ము గలవాఁడవయితవి నీవందువల
ననెమిగులవు. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యుక్త్వా పరమక్రుద్ధో దండ ముద్యమ్య సత్వరః

విధూమ మివ కాలాగ్నిం యమదండ మివాపరమ్. ౨౯

టీక॥ పరమక్రుద్ధః=మిక్కిలికో
పముతోఁగూడియున్న వసిష్ఠమహా
ముని; ఇతి=ఇట్లు; ఉక్త్వా=పలికి; స
త్వరః=త్వరతోకూడినవాఁడగుచు;
విధూమం=పొగలేని; కాలాగ్నిమి
వ=ప్రలయాగ్నినివలెను; అపరం=
రెండవదైన; యమదండమివ=కాల
దండమువలె; స్థితం=(అధ్యాత్మత
ము) ఉన్నట్టి; దండం=బ్రహ్మదండ

మును; ఉద్యమ్య=ఎత్తుకొని; తస్థా=
(అధ్యాత్మతము) ఉండెను.
మిక్కిలికోపముతోఁగూడియు
న్నవసిష్ఠమహామునియిట్లు చేపిత్వర
తోఁగూడినవాఁడై పొగలేనికాలా
గ్నివలెను రెండవదగుకాలదండము
నుంబలెనున్న బ్రహ్మదండముం బట్టి
యుండెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషేః, శ్రీమద్రామాయణే, బాలకాండే,

పంచపంచాశస్సగః

ఇతి, స్పష్టాన్థము.

ఇతి, పరమాశ్శచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండపంచపంచాశస్సగః టీక,

ముగిసినది.

అమై

పట్నం చాశసర్గ ప్రారంభః.

ఏవ ముక్తో వసిష్ఠేన విశ్వమిత్రో మహాబలః
ఆగ్నేయ మస్త్ర ముత్తిష్ఠ తిష్ఠ తిష్ఠేతి చా బ్రవీత్. ౧

టీక॥ మహాబలః = అధికబలవంతుడగు, విశ్వమిత్రః = విశ్వమిత్రుడు; వసిష్ఠేన = వసిష్ఠునిచేత; ఏవం = ఈ ప్రకారము; ఉత్తః = పలుకబడినవాడగుచు; ఆగ్నేయం = అగ్నిదేవతాకమైన; అస్త్రం = ఆస్త్రమును; ఉత్తిష్ఠ = ఎత్తి; తిష్ఠ =	ష్ఠ = నిలుగెలు; ఇతివ = అనియను; అబ్రవీత్ = పలికెను. అధికబలముగల విశ్వమిత్రుడు, వసిష్ఠుని చేసెట్లు బలకబడినవాడగుచు ఆగ్నేయాస్త్రముఁ జేతంబట్టి నిలువ నిపలికెను. అని, తాత్పర్యము.
---	--

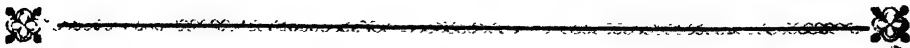
బ్రహ్మదండం సముత్తిష్ఠ కాలదండ మివాఽపరమ్
వసిష్ఠో భగవాన్ క్రోధా దిదం వచన మబ్రవీత్. ౨

టీక॥ భగవాన్ = మాహాత్మ్యముగల; వసిష్ఠః = వసిష్ఠుడు; అపరం = రెండవదైన; కాలదండమివ = యమదండమువలెనున్నట్టి; బ్రహ్మదండం = బ్రహ్మదండమును; ఉత్తిష్ఠ = ఎత్తి; క్రోధాత్ = కోపమువలన; ఇదం = ఈ; వచనం = మఱియు; అబ్రవీత్ = పలికెను. మాహాత్మ్యముగల వసిష్ఠుడగు రెండవకాలదండముంబలె నున్న బ్రహ్మదండమెత్తి క్రోధమువలన నిమఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
--

క్షత్రబంధో స్థితోన్మేష యద్బలం తద్విదర్శయ
నాశయా మ్యద్య తే దర్శం శస్త్రస్య తవ గాధిజ. ౩

౪౪౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము

స ౫౬

<p>టీక॥ ఊత్రబంధో=ఊత్రియాధ ముండవగు విశ్వామిత్రుడా ! ఏ వః=ఇదుగో; స్థితః=ఉన్నవాడను; అస్మి=అగుచున్నాను; తవ=నీయొక్క; బలం=బలము; మహత్=ఏదో; తత్=దాన్ని; విదశయ=విస్తరించిచూపుము; గాధిజ=గాధిపుత్రుడవగువిశ్వామిత్రుడా! అద్య=ఇప్పుడు; తే=నీయొక్క; శస్త్ర=</p>	<p>శస్త్రముయొక్క; దర్పం=గర్వమును; నాశయామి=నాశముజేయుచున్నాను. ఊత్రియాధముండ వగు విశ్వామిత్రుడా! ఇదుగోయున్నాడను, నీబలమెట్టిదో దానింజక్క-గాఁజూపుము, నీయొక్క-యనీశస్త్రముయొక్క-య, గర్వమును నాశముజేయుచున్నాడను. అని తాత్పర్యము.</p>
---	--

క్వచ తే ఊత్రియబలం క్వచ బ్రహ్మబలం మహత్
పశ్య బ్రహ్మబలం దివ్యం మమ ఊత్రియపాంసన. ౪

<p>టీక॥ ఊత్రియపాంసన= ఊత్రియాధముడా; తే=నీయొక్క; ఊత్రియబలం=ఊత్రబలము; క్వచ=ఎక్కడ; మహత్=గొప్పదైన; బ్రహ్మబలం=బ్రాహ్మణబలము; క్వచ=ఎక్కడ; మమ=నాయొక్క; దివ్యం=అమోఘమైన; బ్రహ్మబలం=బ్రాహ్మ</p>	<p>ణబలమును; పశ్య=చూడుము. ఊత్రియాధముడా! నీయొక్క ఊత్రియబలమెక్కడ, గొప్పదగు బ్రహ్మబలమెక్కడ! శ్రేష్ఠంబగునా బ్రహ్మబలమునఁజూడుమని, వసిష్ఠంబు విశ్వామిత్రునితోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

తస్యా శ్రోం గాధిపుత్రస్య ఘోర మాగ్నేయ ముద్యతమ్
బ్రహ్మదండేన తచ్ఛాంత మగ్నైర్వైగ ఇవాంభసా. ౫

<p>టీక॥ గాధిపుత్రస్య=గాధికొడుగు; తస్య = అవిశ్వామిత్రునియొక్క; ఘోరం=భయంకరమగు; ఉద్యతం=ప్రయోగింపబడిన; అగ్నైర్వైగ=</p>	<p>అగ్ని; తాత్పర్యము.</p>
--	---------------------------

యం = అగ్ని దేవతాకమైన; అ
స్త్రం = అస్త్రము; యత్ = (అధ్యా
హృతము) ఏదో; తత్ = ఆయస్త్ర
ము; బ్రహ్మదం చేన = బ్రహ్మదండము
చేత; ఆంభసా = నీటిచేత; అగ్నేః =
నిప్పుయొక్క; నేగభవ = వేడిమివలె;
కాంతం = చల్లార్పబడెను.

గాధికొమారుండగు నావిశ్వా
మిత్రునిచే బ్రహ్మగింపబడి ఘోరం
బుగ మండుచున్న నాయాగ్నేయా
స్త్రము, నీటిచే నార్పబడినిప్పులవే
డిమివలె నాబ్రహ్మదండముచేతం జ
ల్లారెను.
అని, తాత్పర్యము.

వారుణం చైవ రౌద్రం చ ఐంద్రం పాశుపతం తథా
ఐషికం చాపి చిత్రైవ కపితో గాధినదనః. ౬

టీక॥ గాధినదనః = గాధికొమా
రుండగువిశ్వామిత్రుడు; కపిః =
కోపముగలవాండగుచు; వారుణం
చైవ = వరుణదేవతాకమైనయస్త్ర
మును; రౌద్రంచ = రుద్రదేవతాకమ
గునస్త్రమును; ఐంద్రం = ఇంద్రదేవ
తాకమగునస్త్రమును; తథా = ఆ
లాగుననే; పాశుపతం = పశుపతిదే
వతాకమగునస్త్రమును; ఐషికంచా

పి = ఐషికాస్త్రమును; చిత్రైవ =
పడవైచెను.
అంత గాధిపుత్రుండగువిశ్వామి
త్రుండమిగులఁ గోపముగలవాండ
గుచువారుడాస్త్రమురౌద్రాస్త్ర
మునైంద్రాస్త్రము పాశుపతా
స్త్రమునైషికాస్త్రము, అను న
స్త్రములు నొక్కపెట్టునంబడవై
చెను. అని, తాత్పర్యము.

మానవం మోహనం చైవ గాంధర్వం స్వాపనంతథా
జృంభణం మాదనం చైవ సంతాపన విలాపనై. ౭
శోషణం దారణం చైవ వజ్రమస్త్రం సుదుర్జయమ్
బ్రహ్మపాశం కాలపాశం వారుణం పాశమేవ. ౮
పైనాకాస్త్రం చ దయితం శుష్కార్ద్రై అశనీ ఉభే

౪౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స౪౬

దండాస్త్ర మథ మైశాచం క్రాంచ మస్త్రం తథైవచ. ౯
 ధర్మచక్రం కాలచక్రం విష్ణుచక్రం తథైవచ
 వాయవ్యం మథనంచైవ అస్త్రం హయశిరస్తథా. ౧౦
 శక్తివ్యయంచ చిత్తేష కంకాళం ముసలం శథా
 వైద్యాధరం మహాస్త్రం చ కాలాస్త్ర మథ దారుణమ్. ౧౧
 శ్రీహూల మస్త్రం ఘోరంచ కాపాల మథ కలకణమ్
 ఏతాన్యస్త్రాణి చిత్తేష సర్వాణి రఘునందన. ౧౨

టీక॥ రఘునందన = రాముడా! మైనాకాస్త్రం = మైనాకమనున
 మానవం = మనుజేవ తాకమగున స్త్రీమును; దయితం = దయితమను
 స్త్రీమును; మోహనం = మోహ దానిని; శుష్కార్ద్రే = శుష్కము,
 నాస్త్రీమును; గాంధర్వం = గంధ ఆర్ద్రమలను; ఉథే = రెండైన; ఆ
 ర్వదేవతాకాస్త్రీమును; తథా = శసి = విడుగులను; దండాస్త్రం = దం
 డాస్త్రీమును; అథ = అపిష్కట; అ
 థై; స్వాపనం = నిద్రంబుట్టించున డాస్త్రీమును; అథ = అపిష్కట;
 స్త్రీమును; జ్యంభణం = ఆవలింపబు మైశాచం = మైశాచాస్త్రీమును
 ట్టించున స్త్రీమును; మాదన = మత్తు దానిని; తథైవ = అలాగుననే; క్రాం
 గలుగజేయున స్త్రీమును; సంతాపన చమస్త్రం = క్రాంచమనుదానిని;
 విలాపనే = సంతాపవిలాపములంగ ధర్మచక్రం = ధర్మచక్రమనుదా
 ల్లంజేయున స్త్రీములను; శోషణం = నిని; కాలచక్రం = కాలచక్రమనుదా
 శోషణమనుదానిని; దారణంచైవ = నిని; తథైవచ = అలాగుననే; వి
 దారణమనుదానిని; సుదుర్జయం = జ ళ్లుచక్రం = విష్ణుచక్రమును; వాయ
 యింపనలవిగాని; వజ్రం = వజ్రమ వ్యం = వాయుదేవతాకాస్త్రీము
 నున స్త్రీమును; బ్రహ్మపాశం = బ్రహ్మ ను; మథనంచైవ = మథనమనుదా
 పాశమును; కాలపాశం = కాలపా నిని; తథా = అట్లు; హయశిరిః = హ
 శమును; వారుణం = వరుణదేవతా యగ్రీవమను; అస్త్రం = అస్త్రీము
 కమగు; పాశమేవచ = పాశమును; ను; శక్తివ్యయంచ = రెండుశక్తులను;

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౪౫

స ౫౬

చిత్తేప=పడవైచెను; తథా = అ	కంకాళం=కంకాళవనుదాసి	సర్వాణి=నా
ట్లు; కంకాళం=కంకాళవనుదాసి	స్తమలైస; ఏతాన=ఈ	
సి; ముగలం=ముగలవనుదాసి; ఎ	ణి=అ	మలను; చిత్తేప=పడి
హస్తస్త్రిచ= గొప్పయిస్త్రమగు;	చిత్తేపైను.	
వైద్యాధరం=విద్యాధరాస్త్రము	అంతట నావిశ్వామిత్రుడు	
ను; కాలాస్త్రం=కాలాస్త్రమును;	కృతులగు కోపమతోమానవ	
అథ=పిమ్మట; దారుణం=దారుణ	ననది మొదలు కంకణమును వర	
మనుదాసి; తిశూలం=తిశూలము	కనీనామంబులచేత బేరొనలబడి	
నుదాసి; ఘోరమస్త్రం = ఘో	యన్నగుస్త్రములనన్నింటినిగ్ర	
రాస్త్రమును; కాపాలం=కాపాల	వముగఁబ్రయోగించెను.	
మనుదాసి; అథ=పిదప; కంకణం=	అని, తాత్పర్యము.	

వసిష్ఠే జపతాం శ్రేష్ఠే తదద్భుత మివాభవత్

టీక జపతాం=తపమునరించు	లేపోవఁతలలో మేటియగునా
వారలలా; శ్రేష్ఠే=ఉత్తముడైన;	వసిష్ఠమహామని పిషణమైయూ
వసిష్ఠే= వసిష్ఠమహామనియందు;	స్త్రీప్రయోగము గార్యలేశమైనం
తత్=ఆయిస్త్రీయేసణము; అద్భు	శేయంజాలకిపోవుటవల్ల మిగులనా
తమవ = ఆశ్చర్యముంబలె; అభ	శ్చర్యముగనుండెను.
వత్=అయెను.	అని, తాత్పర్యము.

తాని సర్వాణి దండెన గ్రసతే బ్రహ్మణస్సుతః. ౧౩

టీక బ్రహ్మణస్సుతః=బ్రహ్మపు	లన; గ్రసతే= అగ్రసత (ఘాతా
త్రుండైనవసిష్ఠమహామని; దండేన=	ధక మందులట్) మింగెను.
బ్రహ్మదండముచేత; తాని = ఆ; స	బ్రహ్మపుత్రుడైన వసిష్ఠమహా
ర్వాణి=సమస్తములైన యస్త్రము	మనియాయస్త్రములనన్నింటినియ

౪౪౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౫౬

ద్భృతమగునట్లు, తనబ్రహ్మదండముచేగ్రసించెను. అని, తాత్పర్యము.

తేషు శాంతేషు బ్రహ్మస్త్రం షీ ప్రవాక్ గాధినందనః

టీక || గాధినందనః=విశ్వామిత్రీశ్ (అధ్యాత్మతము)= ఆయె
ప్రసాదు; తేషు=ఆయస్త్రములన్ని ను.
యః; శాంతేషు=చల్లఁబడినవగు విశ్వామిత్రుఁడు, తనయస్త్ర
చుండగా; బ్రహ్మస్త్రం=బ్రహ్మదేవ ములన్నియువ్యథా ములుకాఁగా న
తాకమగుగొప్పయస్త్రమును; షీ యదు బ్రహ్మస్త్రమునుఁబ్రయోగించె
ప్రవాక్=ప్రయోగించినవాఁడు; ను. అని, తాత్పర్యము.

తదస్త్ర ముద్యతం దృష్ట్వా దేవాస్సగ్ని పురోగమాః. ౧౪
దేవషణ్మయశ్చ సంభ్రాంతా గంధర్వా స్సమహారగాః

టీక || సాగ్నిపురోగమాః=మ భ్రాంతాః= తొట్టు పాటుగలవా
న్నిడుకొనఁబడినయగ్నిదేవుడుగల; రలు; అభవత్ (అధ్యాత్మతము)=
దేవాః= దేవతలును; దేవషణ్మయ అయిరి.
శ్చ=దేవవిశేషులును ఋషులును, స అప్పుడు, అగ్నిదేవుఁడుమందు
మహారగాః= గొప్పసర్పము గాగల దేవతలును దేవఘటలును
లతోఁగూడిన; గంధర్వాశ్చ=గం గంధర్వులును మహారగులును వి
ధర్వులును; ఉద్యతం=ప్రయోగింపఁ శ్వామిత్రునిచేఁబ్రయోగింపఁబడిన,
బడిన; తత్=ఆ; అస్త్రం=బ్రహ్మ బ్రహ్మస్త్రముం బాచి భ్రాంతచిత్తు
స్త్రమును; దృష్ట్వా=చూచి; సం లైరి. అని, తాత్పర్యము.

త్రైలోక్య మాసీత్సంతప్తం బ్రహ్మస్త్రే సముదీరితే. ౧౫

టీక || బ్రహ్మస్త్రే=బ్రహ్మస్త్రము; సముదీరితే=ప్రయోగింపఁబడుచుండఁ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౪౩

స ౫౬

గానే; త్రైలోక్యం = ముల్లోకము
లును; సంత్ర స్తం = మిక్కిలిభయము
పడినది; ఆసీత్ = ఆయెను.

(బ్రహ్మస్త్ర)మునుం బ్రయోగించు
గానేముల్లోకములుండిల్లెదన్లు.
అని, తాత్పర్యము.

తదబ్రహ్మస్త్రం మహాఘోరం బ్రాహ్మం బ్రాహ్మణ తేజసా
వసిష్ఠో గ్రసతే సర్వం బ్రహ్మచిదేన రాఘవ. ౧౬

టీక॥ రాఘవ = రాముడా! వసి
ష్ఠః = వసిష్ఠమహర్షిః; బ్రాహ్మం = బ్ర
హ్మచేవతాకమైన; మహాఘోరం =
అతిఘోరమైన; తత్ = ఆ; అస్త్ర
మపి = అస్త్రమును; సర్వం = అంత
యును; బ్రాహ్మణ = బ్రహ్మవిద్య
భ్యాసమువలన గలిగిన; తేజసా = తే
జస్సుచేవృద్ధిబొందింపబడిన; బ్రహ్మ
చిదేన = బ్రహ్మచండముచేత; గ్రస

తే (అగ్రసతే) మ్రింగెను. ఇచట (పు
త్రైర్గదః భీభారం హతి) అన్తట్లు
గ్రాసక్రియయందు దండమునకన్వ
యములేదు. అందువలననే వత్స
మాశార్థమునకు విరోధము లేదు
రాముడా! వసిష్ఠమహర్షి బ్రహ్మచే
వతాకమై మహాఘోరంబుగనున్న
నాఁడుస్త్రమంతయునుదనబ్రహ్మచం
డముచేతమ్రుంగెను. అని తాత్పర్యము

బ్రహ్మస్త్రం గ్రసమానస్య వసిష్ఠస్య మహాత్మనః
త్రైలోక్యమోహనం రౌద్రం రూప మాసీత్సు దారుణమ్. ౧౭

టీక॥ బ్రహ్మస్త్రం = బ్రహ్మస్త్ర
మును; గ్రసమానస్య = మ్రుంగుచున్న
ట్టి; మహాత్మనః = మహానభావుండ
గు; వసిష్ఠస్య = వసిష్ఠునియొక్క; రూ
పం = స్వరూపము; త్రైలోక్యమో
హనం, త్రైలోక్య = ముల్లోకముల

వారికి, మోహనం = మూర్ఛనాం
దించునదియు; రౌద్రం = భయంక
రమైనదియు; సుదారుణం = చూడ
శక్యముగానిదియునుగా; ఆసీత్ =
ఆయెను.
అప్పుడుబ్రహ్మస్త్రమును మ్రుంగ

౪౩౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సగ

జ్ఞ

జ్ఞ

గానే వసిష్ఠమహామునికేంద్రైలోక్య దారుణంబును నగరూపముగలి
మోహనంబును భయంకరంబునును గెను. అని, తాత్పర్యము.

రోమకూపేషు సర్వేషు వసిష్ఠస్య మహాత్మనః

మరీచ్య ఇవ నిష్పేతు రగ్నే ధూమాకులాచ్ఛిషః. ౧౮

టీక॥ మహాత్మనః = మహాప్రభావుం
డైన; వసిష్ఠస్య = వసిష్ఠమహాషి
యొక్క; సర్వేషు = సమస్తమైన;
రోమకూపేషు, రోమ = వెంట్రుక
లయొక్క; కూపేషు = కుదుర్లనుం
డి; (పంచమ్యర్థమందున ప్రతి) ధూ
మాకులాచ్ఛిషః, ధూమ = పొగచేత,
ఆకుల = సంకులమైన; అచిషః =

మంటలుగల; అగ్నేరివ = అగ్నివల్ల
వలె; మరీచ్య = విస్ఫులింగములు;
నిష్పేతు = రాలినవి.
మహాత్ముండగు వసిష్ఠమహాషి
యొక్క సమస్తములయిన రోమకూ
పములనుండి పొగతోఁగూడినమంట
లుగలినిప్పునుండి విస్ఫులింగముల
చాట్టున న్నూలలుబయలుపడినవి.
అని, తాత్పర్యము.

ప్రాజ్వల బ్రహ్మాదండశ్చ వసిష్ఠస్య కరోద్యతః

విధూమ ఇవ కాలాగ్ని ర్యమదండ ఇవాపరః. ౧౯

టీక॥ వసిష్ఠస్య = వసిష్ఠమహాము
నియొక్క; కరోద్యతః, కర = హస్త
ముచేత, ఉద్యతః = ఎత్తబడియు
న్న; బ్రహ్మాదండశ్చ = బ్రహ్మాదండము
ను; అపరః = రెండవదియగు; యమ
దండఇవ = కాలదండమువలె; వి
ధూమ = పొగలే; కాలాగ్నిరివ =
ప్రళయాగ్నివలెను; అస్త్రీగానే
న(అధ్యాహృతము) = అస్త్రీయను

మింగటచేత; ప్రాజ్వలత్ = అధిక
ముగమండెను.
వసిష్ఠమహామునియొక్క హస్త
మందుధరింపబడియున్న బ్రహ్మాదం
డమును రెండవదియగు యమదండ
ముమాట్టియుధూమము లేక జ్వ
లించుచున్న కాలాగ్నియనుబోలె
మిగులమండుచుండెను.
అని, తాత్పర్యము.

జ్ఞ

జ్ఞ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము.

౧౪౯

స౧౬

తతోఽస్తువక్ మునిగణౌ వసిష్ఠం జపతాం వరమ్
అమోఘం తే బలం బ్రహ్మ తేజో ధారయ తేజసాః ౨౦
నిగృహీత స్త్వయా బ్రహ్మ విశ్వామిత్రో మహాతపాః
ప్రసీద జపతాంశ్రేష్ఠ లోకా స్సంతు గతవ్యధాః. ౨౧

<p>టీక తతః=పిమ్మట; మునిగణౌ=మునిమునులయొక్క; గణౌ=సమూహములు; బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణుడా! తే=నీయొక్క; బలం=బలము; అమోఘం=శ్రేష్ఠమైనది; తేజసా = మహిమచేత; తేజః=బ్రహ్మస్త్రీతేజస్సును; ధారయ=ఉపశమింపుము; బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణుడా; మహాతపాః = అధికమయినతపముగల; విశ్వామిత్రః= విశ్వామిత్రుడు; త్వయా= నీచేత; నిగృహీతః = ఓటువడినాడు; జపతాంశ్రేష్ఠ=జపించువారలలోశ్రేష్ఠుడవైనవసిష్ఠుడా; ప్రసీద=ప్రసన్నుడవగుము; లోకాః=జనులు; గతవ్యధాః, గత=పోయిన,</p>	<p>వ్యధాః=దుఃఖముగలవారలు; సంతో=అగుదురుగాక; ఇతి=(అధ్యాత్మ) అని; జపతాంవరం = జపించువారలలో శ్రేష్ఠుడైన; వసిష్ఠం=వసిష్ఠమహామునిని; అస్తువక్=స్తోత్రముజేసిరి. ఓబ్రాహ్మణుడవగు వసిష్ఠుడా నీబలమెక్కువైనది నీమహిమచేనా (బ్రహ్మస్త్రీ)తేజముపశమింపుము. అధికమైనతపముగల విశ్వామిత్రుడు నీచేనోటువడెనుజపముచేయువారలలోనుత్తముడవైనవసిష్ఠుడా జనులందఱు దుఃఖములేని వారలగుదురుగాకయనిపూజ్యుడైనవసిష్ఠమహర్షినిస్తోత్రముజేసిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఏవ ముక్తో మహాతేజా శ్శమం చక్రే మహాతపాః

<p>టీక మహాతపాః=అధికమైనతపముగలవాడును; మహాతేజాః=</p>	<p>అధికమైన తేజస్సుగలవాడునగువసిష్ఠుడు; ఏవం = ఇట్లు; ఉక్తః=చె</p>
--	---

౫౫౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము

ప్రబడినవాడగుచు; శమం=కోప
శాంతిని; చక్ర=చేసెను.
అధికతపమును తేజస్సునుగలవ

నిష్ఠుఁడు. మునులచేనిట్లుచాక్రిం
పఁబడికోపశమనముఁ జేసెను.
అని, తాత్పర్యము.

విశ్వామిత్రోపి నికృతో వినిశ్వస్యే ద మబ్రవీత్. ౨౨

టీక॥ విశ్వామిత్రోపి=విశ్వామి
తుఁడును; నికృతః=తిరస్కరింపఁ
బడినవాడగుచు; వినిశ్వస్య=నిట్టూ
ర్నువిడిచి; ఇదం=దీన్ని; అబ్రవీత్=
పలికెను.

పరాభవ మొందిన విశ్వామి
తుఁడును, నిట్టూర్పునిగుడించియీ
మాటఁ జెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ధిగ్బలం త్కత్రియబలం బ్రహ్మతేజోబలం బలమ్
ఏకేన బ్రహ్మదండేన సర్వాస్త్రాణి హతాని మె. ౨౩

టీక॥ త్కత్రియబలం, త్కత్రియ=త్క
త్రసంబంధియగు; బలం= బలము;
ధిక్=నిందింపఁదగినబలము; బ్రహ్మ
తేజోబలం, బ్రహ్మ= బ్రాహ్మణ్యరూ
పమైన; తేజః=తేజస్సుయొక్క; బ
లం=బల మే; బలం=ప్రశస్తమయిన
బలము; ఏకేన=ఒకటైన; బ్రహ్మదం
డేన=బ్రహ్మదండముచేత; మె=నా
యొక్క; సర్వాస్త్రాణి=బ్రహ్మస్త్ర
ముదక్కఁదక్కిన యస్త్రములన్ని

యు; హతాని=కొట్టువడినవి.
త్కత్రియబలమునిందింపదగిన బ
లము బ్రాహ్మణ్యరూపమగు తేజోబ
లమె, మిక్కిలియు శ్రేష్ఠమయినబల
ము, ఇప్పుడొక బ్రహ్మదండముచే నా
యొక్క బ్రహ్మస్త్ర వ్యతిరిక్తంబుల
గునన్నియస్త్రములునుం గొట్టువ
డినవని, విశ్వామిత్రుఁడు సెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

తదే తత్సమవేక్ష్యాహం ప్రసన్నోద్రియమానసః

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౫౦

స ౫౬

తపామహ తస్మాన్థాస్యే యద్యై బ్రహ్మత్వకారణమ్. ౮౪

టీక॥ తచేతత్ = అయీరెంటిని; అవలంబించెదను.

సమవేష్య = చూచి; ప్రసన్నైంద్రియ	ఈరెండుబలములకుంగల యె
మానసః, ప్రసన్న = శాంతమైన, ఇం	చ్చుతగ్గులంబూచి విడువంబడినక్షత్ర
ద్రియమానసః = ఇంద్రియములుమ	రోషముగల నేను ముందు బ్రాహ్మ
నస్సునుగల; అహం = నేను; యత్ =	ద్యాపాదకమైన తపమెట్టియో య
ఏది; బ్రహ్మత్వకారణం = బ్రాహ్మ	ట్టిగొప్పతపంబునవలంబించెదనని,
ద్యాపాదకమైనదో; తత్ (అధ్యా	విశ్వామిత్రుండుచెప్పెను.
హృతము) = ఆ; షహత్ = గొప్పదై	అని, తాత్పర్యము.
న; తపః = తపస్సును; సమాన్థాస్యే =	

ఇత్యాషే, శ్రీషద్రామాయణే, బాలకాండే,

షట్పంచాశస్సగ్

ఇతి, స్పష్టార్థము.

ఇతి, పరమాథశ్చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండషట్పంచాశస్సగ్ టీక,

ముగిసినది.

౧౫౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితముః
స౫౭

(౨)

స ప్రపంచాశస్రప్రా రభః.

తత స్సంతప్తహృదయస్తస్మిన్ నిగ్రహ మాత్మనః
వినిశ్చవస్య వినిశ్చవస్య కృతవైరో మహాత్మనా. ౧
స దక్షిణాం దిశం గత్వా మహిష్యా సహ రాఘవ
తతాప పరమం ఘోరం విశ్వామిత్రో మహాత్తపః. ౨

టీక॥ రాఘవ=రఘువంశమునం
దుఃఖుఁడైన రాముఁడా! తతః=పిమ్మ
ట; సంతప్తహృదయః, సంతప్త=
అధికముగఁ దపింపఁ బడుచున్న,
హృదయః= మనంబుగలవాఁడును,
ఆత్మనః= మనస్సుయొక్క; నిగ్ర
హం = నిరోధమును; స్మర=స్మ
రించుచున్నవాఁడును; మహాత్మనా=
మహాప్రభావముగలవసిష్ఠునితో; కృ
తవైరః=చేయఁబడినవిరోధముగల
వాఁడనగు; సః=ఆ; విశ్వామిత్రః=
విశ్వామిత్రుఁడు; వినిశ్చవస్యవినిశ్చ
వస్య = నిట్టూర్పువిడిచినిట్టూర్పువిడి
చి; మహిష్యాసహ=భార్యతోఁగూ
డ; దక్షిణాం=శరావతీనదికి దక్షిణ

మైన; దిశం=దిక్కును; గత్వా=
పోంది; ఘోరం=కఠినమైన; మహ
త్తపః= అధికంబగుతపమును; పర
మం= ఉత్కృష్టమగునట్లు; తతా
ప=తపించెను, (చేసెననుట.)
రాముఁడా! అటువెనుక సంతా
పముందిన మనంబుతో మనోని
గ్రహము సేయవలయునను తలంపు
గలిగి మహానుభావుండగువసిష్ఠునితో
ద్వేషించియున్నయా విశ్వామిత్రు
డు, మాటిమాటికినిట్టూర్పులు విడు
చుచు భార్యతోఁగూడ శరావతీనది
క్షిణపుదిక్కు నాశ్రయించి కఠినంబ
గు, గొప్పతపస్సును, సర్వోత్కృష్ట
మగునట్లొనర్చెను. అని తాత్పర్యము.

ఫలమూలాశనోదాంత శ్చకార సుమహాత్తపః

టీక॥ సః=(అధ్యాహృతము) ఆ విశ్వామిత్రుఁడు; ఫలమూలాశనః,

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౫౩

స ౫౭

ఫల=ఫలములు, మూల=గడ్డలు, అశ
నః=అహారము గాఁగలవాఁడగుచు;
దాంతః= ఇంద్రియనిగ్రహముగల
వాఁడై; మహత్తపః=శ్రేష్ఠమగుత
పమును; చకార=చేసెను.

మఱియు నావిశ్వామిత్రుఁడఁడ ఫ
లమూలంబులాహారము గాఁగైకొని
నియమముతోను త్రమంబగుతపంబు
సల్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

{ ఈయధఃశ్లోకము గోవిందరాజులు లెక్కింపకుండినను }
{ మహేశతిథులు వ్యాఖ్యానించినందున టికించబడెను. }

అథాస్య జజ్ఞిరే పుత్రతా స్సత్య ధర్మపరాయణాః
హవిష్యందో మధుష్యందో దృఢనేత్రో మహారథః. ౩

టీక॥ అథ=పిమ్మట; అస్య=ఈ
విశ్వామిత్రుని కు; సత్యధర్మ పరా
యణాః, సత్య=సత్యమందును; ధ
ర్మ= ధర్మమందును; పరాయ
ణాః=ఆసక్తులగు; హవిష్యందః=
హవిష్యందుడు; మధుష్యందః=మ
ధుష్యందుడు; దృఢనేత్రః=దృఢనే
త్రుడు; మహారథః=మహారథుడు

(ఈనామంబులుగల); పుత్రతాః=
కొడుకులు; జజ్ఞిరే=కిలిగిరి.

పిమ్మట, నీవిశ్వామిత్రుని కు సత్య
వంతులును, ధార్మికులునగు, హవి
ష్యందుడు, మధుష్యందుడు, దృఢ
నేత్రుడు, మహారథుడు, అనుపే
రుఁగలకొడుకులు జనించిరి.

అని, తాత్పర్యము.

పూర్ణై వషణసహస్రేతు బ్రహ్మ లోక పితామహః
అబ్రవీ న్మధురం వాక్యం విశ్వామిత్రం తపోధనమ్. ౪

టీక॥ వషణసహస్రే=వేయిసం
వత్సరములు; పూర్ణై=నిండగానే;
లోకపితామహః, లోక=లోకముల
కన్నిటికి, పితామహః=తాతయైన;
బ్రహ్మ = బ్రహ్మదేవుడు; ఆగత్య=

(అధ్యాత్మతము)వచ్చి ; తపోధ
నం=తపస్సుధనము గాగల; విశ్వా
మిత్రం= విశ్వామిత్రునిఁగూచి;
మధురం=చెవులకింపైన; వాక్యం=
మాటను; అబ్రవీత్=చెప్పెను.

౧౫౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౫౭

అట్లుండపంబు సేయుచుండ వె | యావిశ్వామిత్రునిం గూర్చిమధురం
య్యిసంవత్సరములు నిండగానేన | బగుమాటఁజెప్పెను.
కలలోకపితామహుండగుబ్రహ్మదే | అని, తాత్పర్యము.
వుండు వచ్చితపమే ధనముగాఁగల

జితా రాజర్షిలోకాస్తే తపసా కుశికాత్మజ
అనేన తపసా త్వాంతు రాజర్షి రితి విద్మహే. ౫

టీక || కుశికాత్మజ = కుశికపు (ఆత్మనే పదమావళము) ఎఱింగి
తుండవగువిశ్వామిత్రుడా! తే = తిమి.
నీయొక్క; తపసా = తపస్సుచేత; విశ్వామిత్రుడా! నీతపస్సుచే
రాజర్షిలోకాః = రాజులు ఋ రాజర్షిలోకంబులు జయింపఁబడి
షులునగుజనులు; జితాః = జయం నవి నీహానరించినయీతపముచేత,
పఁబడిరి; అనేన = ఈసేచేఁజేయఁబ నిన్నిపుడు, రాజర్షివనితలంచేదమ
డిన; తపసాతు = తపస్సుచేతనే; ని బ్రహ్మదేవుండు, విశ్వామిత్రుని
త్వాం = నీన్ను; రాజర్షిః = రాజు తోఁజెప్పెను.
ఋషివి; ఇతి = అని; విద్మహే = అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త్యా మహాతేజా జగామ సహ దైవతైః

త్రివిష్టపం బ్రహ్మలోకం లోకానాం పరమేశ్వరః. ౬

టీక || లోకానాం = లోకముల గూడ; త్రివిష్టపం = స్వర్గమును; గ
కు; పరమేశ్వరః = ముఖ్యప్రభువగు; త్వా(అధ్యాహృతము) = పొంది;
మహాతేజాః = అధిక తేజస్సుగలబ్ర తదను(అధ్యాహృతము) = ఆపిమ్మ
హ్మదేవుండు; ఏవం = ఇట్లు; ఉక్త్యా = ట; బ్రహ్మలోకం = స్వలోకమునుఁ
పలికి; దైవతైస్సహ = దేవతలతోఁ గూచి; జగామ = పోయెను.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౫౫

స ౫౭

సకలలోకములకుఁ బ్రభువును, మునకు వెల్లి, యాపిమ్మటఁదనదగు బ
మహాతేజుండునగు బ్రహ్మదేవుఁడెట్లు స్థూలకముంగూర్చి వెల్లెను.
వలికి, దేవతలతోడంగూడి స్వగఁ అని, తాత్పర్యము.

విశ్వామిత్రోపి తచ్చుత్వా స్రోయా కించి దవాఙ్ముఖః
దుఃఖేన మహతాఽవిష్ట స్సమన్య రిద మబ్రవీత్. ౭

టీక॥ విశ్వామిత్రోపి=విశ్వామిత్రుఁడును; తత్=ఆమాటను; శున్నిః=అబ్రవీత్=చెప్పెను.
త్వా=విని; హ్రీయా=సిగ్గుచేత; కించిత్=కొంచెము; అవాఙ్ముఖః=జ్జడేఁ గొంచముదలవంచుకొని మహాదుఃఖముతోఁగూడిదైన్యమునొందినవాఁడగుచునీమాటఁజెప్పెను.
హతా=అధికమయిన; దుఃఖేన=అని, తాత్పర్యము.
వ్యసనముచే; ఆవిష్టః=ఆక్రమింపఁబడినవాఁడై; సమన్యః= దైన్యము

తపశ్చ సుమహత్తప్తం రాజషిః రితి మాంవిదుః

దేవా స్పషిఃగణా స్సర్వే నా స్తి మస్యే తపఃఫలమ్. ౮

టీక॥ సుమహత్=మిక్కిలియధిస్సునకుసరియైనఫలము; నా స్తి=లేకమైన; తపశ్చ=తపమును; తప్తం=దుఃఖి=(అధ్యాత్మతము)అని; మతపింపఁబడెను; (దేయఁబడెననుట) న్నే=తలఁచెదను, అనిమందఱకన్యాయము.
సషిఃగణాః= ఋషిసమూహము గొప్పతపస్సుజేసితిని ఋషిగణములతోఁగూడినదేవతలందఱునన్ను
లతోఁగూడిన; దేవాః=దేవతలు; సర్వే=అందఱు; మాం=నన్ను; రాజషిః=రాజ ఋషియు; ఇతి=అని; రాజర్షివని నాతపస్సునకిదిసరియైనఫలముకాదని తలంచెదననివిశ్వా
విదుః=ఎఱింగిరి; తపఃఫలం = తప

౪౫౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స౫౭

మిత్రుఁడుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇతినిశ్చిత్య మనసా భూయ ఏవ మహతపాః

తపశ్చకార కాకుత్స్థ పరమం పరమాత్మవాక్. ౯

టీక॥ కాకుత్స్థ=రాముఁడా! మను; చకార=చేసెను.

మహతపాః=పూజ్యమైనతపస్సుగల;

రాముఁడా! మహతపుండునుమ

పరమాత్మవాక్ = అతశయమగు

హయత్నముగలవాఁడునగు విశ్వా

యత్నముగల విశ్వామిత్రుఁడు; ఇ

మిత్రుఁడిట్లు మనంబున నిశ్చయించి

తి-ఇట్లు; మనసా-మనస్సుచేత; ని

మున్నుతాఁజేసియున్నతపమునకం

శ్చిత్య=స్థిరపఱచికొని; భూయఏ

టెనెక్కుఁడగుతపమునచ్చెను.

వ=తిరిగియు; పరమం=మునుపటి

అని, తాత్పర్యము.

కన్ననెక్కువయగు; తపః=తపస్సు

ఏతస్మిన్నేవకాలేతు సత్యవాదీ జితేంద్రియః

త్రిశంకురితి విఖ్యాత ఇత్వోక్తు కులవర్ధనః. ౧౦

టీక॥ ఏతస్మిన్=ఈ; కాలఏవ=సమ

పు; ఇతి=అని; విఖ్యాతః=ప్రసిద్ధుఁ

యమందే; (తులనునది పాదపూర

డు; యః(అధ్యాహృతము)=ఎవఁ

గార్థము)సత్యవాదీ=సత్యముబలు

డు; అభూత్=(అధ్యాహృతము)

కువాఁడును; జితేంద్రియః=ఇంద్రి

ఉండెనో.

యనిగ్రహముగలవాఁడును; ఇత్వో

ఈసమయమందేసత్యవంతుఁడు

కుకులవర్ధనః, ఇత్వోక్తు= ఇత్వోక్తు

నుజితేంద్రియుండునునిత్వోక్తువంశ

మహారాజుయొక్క, కులవర్ధనః=కు

వర్ధనుఁడునగుతిశంకువనుప్రసిద్ధుఁ

లదీపకుఁడును; త్రిశంకుః=త్రిశంకు

డెవఁడుండెనో. అని, తాత్పర్యము.

తస్య బుద్ధి స్సముత్పన్నా యజేయ మితి రాఘవ

గచ్ఛేయం సశరీరేణ దేవానాం పరమాం గతిమ్. ౧౧

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము: ౮౫౭

స ౫౭

<p>టీక॥ రాఘవ = రాముడా! దే వానాం = దేవతలకు; పరమాం = ఉ త్కృష్టమైన; గతిం = స్థానమయిన స్వర్గమను; శరీరేణ = శరీరముతో గూడిన; ఆత్మనా = (అధ్యాత్మత ము)నాచేతను; గచ్ఛేయం = పొంద వలయును; యశేయం = యజ్ఞము చేయవలయును; ఇతి = అని; స</p>	<p>స్య = ఆత్రిశంకువునకు; బుద్ధిః = జ్ఞాన ము; సముత్పన్నా = పుట్టెను. ఓ రాముడా! దేవతాయో గ్యమయిన స్వగమ, నీనాశరీర మతోఽహం దవలెను, అందుకనువై నయాగముచేయవలెను, అని యా త్రిశంకువునకుఁదలంపుగలిగెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

సవసిష్ఠం సమావహాయ కథయామాస చింతితమ్
అశక్య మితి చాప్యక్తో వసిష్ఠేన మహాత్మనా. ౧౨

<p>టీక॥ సః = ఆత్రిశంకుమహారా జు; వసిష్ఠం = వసిష్ఠమహాషిఁగి; స మావహాయ = పలుపించి; చింతి తం = శరీరముతోస్వగమం జేరు టకనవయిన యజ్ఞముచేయుటను; కథయామాస = చెప్పెను; మహాత్మ నా = మహాప్రభావుండగు; వసిష్ఠే న = వసిష్ఠమహాషిఁగేత; అశక్యం = అట్టి యజ్ఞము జేయుట కలవిగా</p>	<p>దుఃఖః = అని; ఉక్తోఽపి = చెప్పబ డినవాఁడనయ్యెను. ఆత్రిశంకుమహారాజు వసిష్ఠమ హాషిఁగిరావించి శరీరముతోస్వర్గ ముం జేరుటకనవైన యజ్ఞముచే యుటనుఁజెప్పిమహాను భావుండగు నావసిష్ఠునిచే నట్టి యజ్ఞముజేయు టనీకశక్యమనియుం జెప్పఁబడినవా డాయెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ప్రత్యాఖ్యాతో వసిష్ఠేన స యయా దక్షిణాం దిశమ్
తత స్తత్కమణిధ్యర్థం పుత్రాంత్రస్య గతోస్థపః. ౧౩

టీక॥ వసిష్ఠేన = వసిష్ఠమహామునిచేత; ప్రత్యాఖ్యాతః = నిరాకరింపఁ

౧౫౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స౫౭

బడినఃసం = ఆత్రిశంకువు; దక్షిణాం = దక్షిణపు దైవ; దిశం = దిక్కునుగూర్చి; యయా = వెల్లెను; తతః = పిమ్మట; న్యపః = త్రిశంకువు; తత్కము = సిద్ధ్యర్థం, తత్ = ఆ, కము = సశరీరస్వర్గసాధనకముముయొక్క, సిద్ధ్యర్థం = సిద్ధించుటకొఱకు; తస్య = ఆవసిష్టమహామునియొక్క; పు

త్రాణ = కొడుకులను; గతః = పొందెను.

వసిష్టమహాషికచేత నిరాకరింపబడిన నాత్రిశంకువుదక్షిణదిక్కునకు వెల్లిపిమ్మట నాయజ్ఞకము సిద్ధి కొఱకు వసిష్టమహాముని కొడుకులంబొందెను. అని, తాత్పర్యము.

వాసిష్ఠా దీఘతపస స్తపో యత్రహీ తేపిరే
త్రిశంకు స్సుమహాతేజా శ్శతం పరమ భాస్వరమ్. ౧౪
వసిష్ఠ పుత్రాణాం దద్యశే తప్యమానాన్ యశస్వినః

టీక॥ దీఘతపసః = ఎక్కుడుతపముగల; వాసిష్ఠాః = వసిష్ఠునికొమారులు; ఇత్ర = ఎచ్చోటను; తపః = తపస్సును; తేపిరే = తపించుచున్నారో; ("హి" అనునది పాదపూరణార్థము) తత్రగత్వా = (అధ్యాప్య తము) అచ్చోటునబొంది; సుమహాతేజాః = అధికమయిన పరాక్రమముగల; త్రిశంకుః = త్రిశంకుమహారాజు; పరమభాస్వరం = మిగులఁబ్రకాశించుచున్న; శతం = సూర్యురైన; (బహ్వర్థమందు శతమనినిపా

తమగుట వలన సామానాధికరణ్యముగలదు) యశస్వినః = కీర్తివంతులగు; తప్యమానాన్ = తపముఁజేయుచున్న; వసిష్ఠపుత్రాణాం = వసిష్ఠునికొమారులను; దద్యశే = చూచెను.

అధికమైన పరాక్రమముగల త్రిశంకుమహారాజు దీఘతపస్సుగల వసిష్ఠపుత్రులెచ్చోటఁదపముజేయుచుండిరో యచ్చోటకి వెల్లిమిక్కిలిఁ బ్రకాశించుచుఁగిరితిమంతులై తపంబొనర్చుచున్న వసిష్ఠపుత్రల సూర్యురంజూచెను. అని, తాత్పర్యము.

సోభిగవ్య మహాత్మాన స్సర్వానేవ గురో స్సుతాన్. ౧౫

శ్రీమద్రామాయణము * చాలకాండము. ౮౫౯

స ౫౭

అభివాద్యాను పూర్వ్యేణ హియా కించి దవాఙ్ముఖః
అబ్రవీ త్సుమహాభాగా సర్వానేవ కృతాంజలిః. ౧౬

టీక||సః=అత్రిశంకుమహారాజు;
మహాత్మానః (మహాత్మనః)= పూ
జ్యులైన; గురోః=గురువగువసిష్ఠమ
హామునియొక్క; సుతా=కొడు
కులను; సర్వా ఏవ=అందఱను; అ
భిగమ్య=పొండి; హియా=సిగ్గుచే
త; కించిత్ = కొంచము, అవాఙ్ము
ఖః= వంపఁబడినముఖముగలవాఁడ
గుచు; అనుపూర్వ్యేణ=వరుసగా;
అభివాద్య = ప్రణమిల్లి; కృతాంజ
లిః = చేయఁబడినచేమోడ్పులుగల
వాఁడగుచు; సుమహాభాగా=మి

గులశైవులగు; సర్వానేవ= అంద
రంగూర్చి; అబ్రవీత్ = పలికెను.

అత్రిశంకుమహారాజు పూజ్యుల
గుగురువుత్రులనందరంగనుంగొనివ
సిష్ఠమహామునియొక్కనిరాకరణము
వల్లఁగలిగినసిగ్గుచేగొంచముఁగఁద
లవంచికొనిజ్యేష్ఠానుక్రమముందప్ప
కనమస్కరించిచేమోడ్పుగలవాఁడ
గుచుమహానుభావులగు వసిష్ఠపుత్రు
లనందరంగూర్చిపలికెను.

అని, తాత్పర్యము.

శరణం వః ప్రపద్యే హం శరణ్యా శరణాగతః
ప్రత్యాఖ్యాతో స్త్రి భద్రం వో వసిష్ఠేన మహాత్మనా. ౧౭

టీక||శరణాగతః; శరణం=రక్షి
త్రపేక్షచేత, ఆగతః=వచ్చిన; అ
హం=నేను; శరణ్యా=రక్షించు
టయందుసమర్థులగు; వః=మి
మ్ము; శరణం= రక్షించువారలుఁ
గా; ప్రపద్యే=పొందుచున్నాఁడను;
వః=మీకు; భద్రం=మంగళము; మ

హాత్మనా=మహాప్రభావుండగు; వ
సిష్ఠేన=వసిష్ఠమహామునిచేత; ప్ర
త్యాఖ్యాతః = నిరాకరింపఁబడిన
వాఁడను; అస్త్రి=అగుచున్నాఁడను.

రక్షకులనపేక్షించివచ్చిన నేను
రక్షణసమర్థులగుమిమ్మరక్షకులు
గాఁబొందుచున్నాఁడనుమీకుమంగ

౪౬౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము. స ౫౭

శమగుఁగాకమహాచుభావుండగు వ | నని, త్రిశంగపుజెప్పెను.
సిద్ధ మహాపితాచేనిరాకరింపఁబడితి | అని, తాత్పర్యము.

యష్టుకామో మహాయజ్ఞం తదనుజ్ఞాతు మహాథ
గురుపుత్రా సహంసర్వా న్నమస్కృత్య ప్రసాదయే. ౧౮

టీక॥ మహాయజ్ఞం = గొప్పక్రతు త్య = నమస్కారము చేసి; ప్రసాద
వును; యష్టుకామః = చేయవల యే = ప్రసన్నులుగఁజేసికొనుచు
యునని యిచ్చగలవాఁడను; శతే = న్నాఁడను.
ఆ యజ్ఞానుష్ఠానమును; అనుజ్ఞా గొప్పయజ్ఞముచేయఁగోర్కొగ
తుం = అనుగ్రహించుటకు; యూ లవాఁడ నట్టియజ్ఞానుష్ఠానమును గ్ర
యం = (అధ్యాహృతము) మీరు; అ హించుటకుమీరుండగియున్నారునే
హాథ = తగుదురు; అహం = నేను; గురుపుత్రులనందఱునమస్కరించిప్ర
సర్వాక్ = సమస్తులైన; గురుపు సన్నులుకావలయునని ప్రాథికంచు
త్రాక్ = గురుపుత్రులను; నమస్కృ చున్నాఁడను. అని, తాత్పర్యము.

శిరసా ప్రణతో యాచే బ్రాహ్మణా తపసిస్థితా
తే మాం భవంత సిద్ధ్యర్థం యాజయంతు సమాహితాః. ౧౯
సశరీరో యథాహం హి దేవలోక మవాప్నుయామ్

టీక॥ తపసి = తపమందు; స్థి డనగుచు; దేవలోకం = స్వర్గము
తా = ఉన్నట్టి; బ్రాహ్మణా = బ ను; అప్పు యాంహి = పొందగలనో;
హ్మచేత్తలైన; పః = మిమ్ము; శిరసా = తథా (అధ్యాహృతము) = అట్లు;
తలచేత; ప్రణతః = నమస్కరించిన తే = ప్రసిద్ధులగు; భవంతః = మీరు;
వాడనగుచు; యాచే = యాచించెద సమాహితాః = అవహితులై; సి
ను; అహం = నేను; యథా = ఎట్లు; ధ్యర్థం = ఇష్టము సిద్ధించుట కొ
సశరీర = శరీరముతోఁగూడినవాఁ కు; మాం = నన్ను; యాజయంతు =

శ్రీమద్రామాయణము * చాలికాండము. ౮౬౦

సృ ౩

యజింసఁజేయదురు గాక.

తపోఽమలును బహువేదల
నగు మిమ్ము శరంబుచే నమస్క
రించియాచించెదను, నేనెట్లు శరీర
ముతోఁ గూడ స్వగత లోకముం

బాంధవగలనో, యట్లుఁబ్రసిద్ధులగు
మీగలుసావధానచిత్తులైనై నాముష్ట
ముసిద్ధించునట్లు నన్ను యడంపఁజే
యుఁడనియాప్రిశంకుమహారాజుఁజే
ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రత్యాఖ్యాతో వసిష్ఠేన గతి మన్యాం తపోధనాః. ౨౦
గురుపుత్రా నృతే సర్వా న్నాహం పశ్యామి కాం చన

టీక॥ తపోధనాః=తపమేధనము
గాఁగలగురుపుత్రులారా ; వసిష్ఠే
న=వసిష్ఠమహామునిచేత; ప్రత్యా
ఖ్యాతః = నిరాకృతుఁడనైన; అ
హం=నేను; సర్వా = సమస్తుల
గు; గురుపుత్రాః=గురువుయొక్క
కుమారులను; ఋతే=వినాయించి;
అన్యాం=వేరైన; కాంచనగతిం=ఏ
యొక్కయజనోపాయమును; నప

శ్యామి=చూడలేను.
తపోవంతులగు గురుపుత్రులారా!
రా! వసిష్ఠమహాషిః చేనిరాకృతుఁ
డనైన నేను, గురుపుత్రులయినమి
మ్ముందక్క యజ్ఞసాధనోపాయ
మగుమఱియొక గతియున్నట్లు చూడ
లేనప్రిశంకువునెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యేకాశాం హి సర్వేషాం పురోధాః పరమా గతిః. ౨౧
పురోధన స్తు విద్వాంస ప్రాయంతి సదా నృపాః

టీక॥ ఇత్యేకాశాం=ఇత్యేక
వంశజులగు; సర్వేషాం=రాజుల
కందజును; పురోధాః=పురోహి
తుఁడగువసిష్ఠుఁడు; పరమా=ము

ఖ్యమైన; గతిహి=తారకము గ
దా? విద్వాంసః=పండితులగు;
పురోధనస్తు = పురోహితులును;
సదా=ఎల్లప్పుడు; నృపాః=రా

౧౬౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

సృజ

<p>జులను; తారయంకి = తరింపఁజేయుచున్నారు.</p> <p>వేత్తలగు పురోహితులు సర్వ కాలములయందు రాజులనుఁదరింపఁజేయుచున్నారు ఇట్లేకువంశపు</p>	<p>రాజులకందఱకును బురోహితుండగు వసిష్ఠచూషణయే ముఖ్యతారకముగదా ! యనిత్రిశంకువుఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

తస్మా దనంతరం సర్వే భవంతో దైవతం మమ. ౨౨

<p>టీక తస్మాత్ = ఆవసిష్ఠనికం, పెరినంతరం = పిమ్మట; భవంతః = మీరు; సర్వే = అందఱును; మమ = నాకు; దైవతం = దైవములు.</p> <p>సర్వరక్షకుఁడగు వసిష్ఠునికి వె</p>	<p>నుకనాకుగురువుత్సరిగు మీరందరు దరింపఁ జేయ వలసినదైవములుగదా ! యనిత్రిశంకువుఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఇత్యాపే, శ్రీమద్రామాయణే, బాలకాండ,
సప్తపంచాశసగళి.

ఇతి, స్పష్టార్థము.

ఇతి, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ సప్తపంచాశసగళి టీక,
ముగిసినది.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౬౧

స ౫౮

అ

అష్టపంచాశసరప్రారంభః.

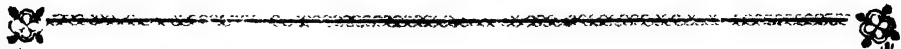
తతః ప్రీతం శంకో ర్వచనం శ్రుత్వా కోధ సమన్వితమ్
ఋషిపుత్రశతం రామ రాజాన మిద మబ్రవీత్. ౧

టీక॥ రామ=రాముడా! శ్రీశం	జైనత్రిశంకువుంగూచిః; ఇదం=ఈ
కోః=శ్రీశంకుమహారాజయొక్క;	మాటను; అబ్రవీత్=చెప్పెను.
వచనం=మాటను; శ్రుత్వా=విని;	రాముడా! శ్రీశంకుండు చె
తతః=పిమ్మట; కోధసమన్వితం=	ప్పినమాటనిని, పిమ్మట, కోపము
కోపముతోఁ గూడుకొని యున్న;	నొందిన యావనివ్యమహమునియొ
ఋషిపుత్రశతం, ఋషిపుత్ర=ఋ	క్కొడుకులందఱునారాజునఁ
షియగు వసిష్ఠముని కొడుకులయొ	గూచియీమాటఁజెప్పిరి.
క్క; శతం=నూరు; రాజానం=రా	అని, తాత్పర్యము.

ప్రత్యాఖ్యాతో హి దుర్బుధౌ గురుణౌ సత్యవాదినా
తం కథంసమతిక్రమ్య శాఖాంతర ముపేయివాక్. ౨౨

టీక॥ దుర్బుధౌ=చెడ్డతలంపుగ	పేయివాక్=అవలంబించిన వాఁడ
లత్రిశంకుడా! సత్యవాదినా=త	వు; అసీ (అధ్యాహృతము)=విడివి.
ధ్యముపలుకుచున్నట్టి; గురుణౌ=గు	దుమాఁగూడవగు శ్రీశంకుఁ
రువగువసిష్ఠమహర్షిచేత; ప్రత్యా	డా! కల్పాంతర వృత్తాంత పరి
ఖ్యాతః హి=నిరాకరింపఁబడితివి	జ్ఞాతగావునయధాధమాఁ జెప్పిన
దా? తం=ఆయనను; సమతిక్రమ్య=	గురువువలననిరాకరింపఁబడితివి స
విడిచిపెట్టి; శాఖాంతరం= అశ్ర	రిగదా? పిమ్మటనాయననువిడిచి
యాంతరమును; కథం=ఎట్లు; ఉ	యాశ్రయాంతరమునెందు కవలం

౧౬౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము స ౫౮

చించితవి. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్వాకూకాం హి సర్వేషాం పురోధాః పరమో గురుః
నచాక్రమితుంశక్యం వచనం సత్యవాదినః. ౩

<p>టీక ఇత్వాకూకాం=ఇత్వాకు వంశజులయిన ; సర్వేషాం = అందఱకును; పురోధాః=పురోహి తుండగు వసిష్ఠ మహాముని ; పర మః=ఎక్కువైన; గురుః=అచార్యు డు; సత్యవాదినః, సత్య = యథార్థ మును, వాదినః=పలుకుచున్నయావ సిష్ఠునియొక్క; వచనం=మాట; అతి</p>	<p>క్రమితుంచ = చాటుటకును; శ క్యం=సాధ్యమైనది; న=కాదు. ఇత్వాకువంశమురాజులకందఱ కునుబురోహింతుండగు వసిష్ఠుండు పరమాచార్యుండు, సత్యవంతుండ గునాయనచెప్పినమాటయతిక్రమిం ప నలవి గానిదియనిచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

అశక్య మిహోవాచ వసిష్ఠో భగవాన్మహిః
తంవయం వై సమాహతుణాం క్రతుంశక్తాః కథంతవ. ౪

<p>టీక భగవాన్=మాహాత్మ్యము గలవాఁడును; ఋషిః=ఋషియున గు; వసిష్ఠః=వసిష్ఠుండు; యం = (అధ్యాప్యతమ) ఏజన్మమును; అ శక్యం=చేయనలవి గానిది; ఇతివ= అనియును; ఉవాచ=పలికెనో; త వ=నీయొక్క; తం= అటువంటి; క్ర తుం=జన్మమును; వయం=మేము; (‘వై’ అనునది పాదపూరణార్థము)</p>	<p>సమాహతుణాం=చేయించుటకు; క థం=ఎట్లు; శక్తాః=సమర్థులము. మాహాత్మ్యముగల ఋషియగు వసిష్ఠుడే యజ్ఞమునుజేయుటకశ క్యంబనిచెప్పెనో నీయొక్కయాక్ర తువునుం జేయించుటకు మేమెట్లు సమర్థులముగుదుమనిచెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

శ్రీమద్రామాయణము * చాలకాండము. ౮౬౫

స ౫౮

చాలిశస్త్రం నరశ్రేష్ఠ గమ్యతాం స్వపురం పునః
యాజనై భగవాం చ్చక్త సైలోక్యస్యాపి పాథీకవ. ౫

టీక నరశ్రేష్ఠ=మనుష్యులలోను	ష్ఠండు; శక్తః=సమర్థుడైయున్న
త్రముండవగు రాజా; త్వం = నీవు;	వాడు.
చాలిశః == మూర్ఖుండవు; పు	రాజామూర్ఖుండవు గనున్నా
నః = మఱి; స్వపురం=నీయొక్క	పుమఱిలనీవు నీపట్టణమునకు వెళ్లుము
పట్టణము; గమ్యతాం=పోదలెడు	మాహాశ్త్రముగలవసిష్ఠమహాముని
గాక; పాథీకవ=రాజా; త్రైలో	మూడులోకములయందును యాగ
క్యస్యాపి, (త్రిష్వపిలోకేషు) = ము	ములుజేయించుటకు సామర్థ్యము
ల్లోకముల యందును; యాజనై =	గలవాడని చెప్పెను.
యాజ్ఞములుజేయించుటయందు; భ	అని, తాత్పర్యము.
గవాన్ = మాహాశ్త్రముగలవని	

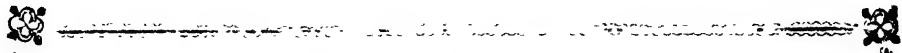
అవమానంచ తత్కర్తుం తస్య శత్ర్యమహే కథమ్

టీక తత్=అసాధ్యమైనయా	శత్ర్యమహే=సమర్థులమగుదుము
యాజ్ఞమును; తస్య=అవసిష్ఠమహాము	సాధింపశక్యముగాని యాజ్ఞము
నిక; అవమానంచ=తిరస్కారము	ను నావసిష్ఠమహామునికవమానము
ను; కర్తుం=చేయుటకు; వయం=(అ	నుంజేయుటకు మేమెట్లు సమర్థులమ
ధ్యాత్వాతము) మేము; కథం=ఎట్లు;	గుదుము. అని, తాత్పర్యము.

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా క్రోధపర్యా కులాక్షరమ్. ౬
స రాజా పునరేతై తా నిదం వచన మబ్రవీత్

టీక|| సః=ఆ; రాజా=త్రిశంకుమహారాజు; క్రోధపర్యాకులాక్షరం,

౮౬౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౫౮

కోధ=కోపముచేత, పర్యాకుల=	న;వచనం = మాటను;అబ్రవీత్ =
కలుషమగు, అక్షరం=వణకములు	చెప్పెను.
గల; తేషాం=ఆవసిష్ఠపుత్రులయొ	త్రశంకుమహారాజు,కోపముతో
క్క; తత్=ఆ;వచనం=మాటను;	మేళనమైయుండు నత్తరములు గల
శ్రుత్వా=విని; పునరేవ=తిరిగియు	యావసిష్ఠపుత్రులయొక్కయామా
ను; ఏతాన్=ఈవసిష్ఠపుత్రులంగూ	టవినివీరలంగూర్చివఱల నిమాట
ర్చి; ఇదం=చెప్పబోవుప్రకారమై	జెప్పెను అనితాత్పర్యము.

ప్రత్యాఖ్యాతోస్తి గురుణా గురుపుత్రై స్తథైవచ. 2
అన్యోం గతిం గమిష్యామి స్వస్తి వాస్తు తపోధనాః

టీక॥ తపోధనాః=తపమేధన	నేను;అన్యోం=మఱియొక; గతిం=
ముఁగాగలవసిష్ఠపుత్రులారా! గు	యాజకుని; గమిష్యామి=పొందగల
రుణా=గురువగువసిష్ఠునిచేత; ప్ర	ను.(అనిచెప్పెనని పూర్వక్రియతోన
త్యాఖ్యాతః = నిరాకరింపబడిన	స్వయము).
వాఁడను;అస్తి=ఐతిని; తథైవ=ఆ	తపోధనులగు వసిష్ఠపుత్రుల
లాగుననే; గురుపుత్రైః=గురుపు	రా!నాగురువుచేతనల్లెగురుపుత్రు
త్రులరగుమీచేతను; ప్రత్యాఖ్యా	లరగుమీచేతంబ్రత్యాఖ్యాతుండనై
తః అస్తి(అధ్యాహృతము)=నిరా	తినిమీకు మంగళముగు గాకనేను మ
కరింపబడినవాఁడనైతిని; వః=మీ	ఱియొకయాజకునింబొందెదను అ
కు;స్వస్తి=మంగళము; అస్తు=అగు	ని, త్రశంకువుచెప్పెను.
గాక. అహం=(అధ్యాహృతము)	అని, తాత్పర్యము.

ఋషిపుత్రాస్తు తద్భ్రత్యా వాక్యం ఘోరాభి సంహితమ్. ౮
శేపుః పరమసంక్రుద్ధా శ్చండాలత్వం గమిష్యసి

టీక॥ ఋషిపుత్రాః తు=వసిష్ఠమహామునికొడుకులును; ఘోరాభి

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౬౭

సగౌ

సంహితం, ఘోరః=ఘోరిమగు, అ
భిసంహితం= అభిప్రాయముతోఁ
గూడియున్న; తత్=ఆ; వాక్యం=ప
లుకును; శ్రుత్వా=నిని; పరమక్ర
ద్ధాః=అతిశయమగు కోపముగల
వారగుచు; చండాలత్వం=చండాల
భావమును; గమిష్యసి=పొందఁగ
లవు; ఇతి=(అధ్యాత్మతము) అని;
శేఫుః=శపించిరి.

అష్టాదావసిష్ఠమహామనః బాం
కులుసాక్షాత్కులగుచుండఁగు
వృక్షుత్ప్రండునగువసిష్ఠ నాత్రిమిం
చి పురోహితాంతరాశ్రయణము
చేసెదనననట్టి ఘోరాభిప్రాయ
యుక్తంబగు నాశ్రితంకునిమాటవి
నిపరమకోపనులగుచు చండాలుండ
వుగమ్మని, నాశ్రితంకువునకు, శాపం
బిచ్చిరి. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త్యా మహాత్మానో వివిశు స్తై స్వ మాశ్రమమ్.

టీక॥ మహాత్మానః= మహాప్ర
భావముగల; తె=ఆవసిష్ఠునికోడు
కులు; ఏవం=ఇట్లు; ఉక్త్యా=పలికి;
స్వం=తమదైన; ఆశ్రమం=తపోవన

మును; వివిశుః=ప్రవేశించిరి.
మహామహిమంబుగల నావసిష్ఠ
పుత్రులిట్లుశపించి తమ యాశ్రమ
ముంజేరిరి. అని, తాత్పర్యము.

అథరాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం రాజా చండాలతాం గతః
నీలవస్త్ర ధరో నీలః పరుషో ధ్వస్తమూర్ధజః. ౧౦
చిత్యమాల్యానులేపశ్చ ఆయసా భరణోధవత్

టీక॥ అథ=పిమ్మట; రాత్ర్యాం=
ఆరాత్రుఃవ్యతీతాయాం=కడచివోఁ
గానె; రాజా = త్రిశంకుమహారా
జు; చండాలతాం= చండాలభావ
మును; గతః=పొందినవాడగుచు; నీ
లవస్త్రధరః, నీల = నల్లవైన, వ

స్త్ర=బట్టలను; ధరః=ధరించినవాం
డును; నీలః=నల్లవైనవాడగును; పరు
షః = బిరువైనదేహముగలవాండు
ను; ధ్వస్తమూర్ధజః, ధ్వస్త=కులు
వలైన, మూర్ధజః=తలవెండ్రుక
లుగలవాడగును; చిత్యమాల్యానులే

౨౬౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

పశ్య, చిత్వ = శ్మశానమందుగల, మాత్య=పూలదండలును, అనులేప శ్చ = బూడిదమైపూతయునుగల వాఁడును; ఆయసాభరణః, ఆయస=ఇనుముతోఁ జేయఁబడిన ; ఆభరణః= సొమ్ములుగలవాఁడును; అభవతే=ఆయెను.

పిష్టుటఁ దెల్లవారగానేయాత్రిశంకుమహారాజు, చండాలదేహము నొందినల్లని బట్టలుగట్టుకొని నల్లని

వాఁడై బిరుసైనశరీరముగల్గి కుటుచలగు తలవెంట్రుకలతో శ్మశానమందుండుపూలదండలుం గల్గియందలి బూడిదెను దేహమంతయుం బూసికొని యినుముతోఁ జేయఁబడినసొమ్ములుగలవాఁడుగా నుండెను. (అనఁగా దొల్తరాజుధరించిన వస్తువులన్నియు నీరూపములుగలవిగానాయెననుట.)

అని, తాత్పర్యము.

తం దృష్ట్వా మంత్రిణస్సర్వే త్యజ్య చండాలరూపిణమ్. ౧౧
ప్రాద్రవక్ సహితా రామ పారాయె స్యానుగామినః

టీక॥ రామ=రాముఁడా! అస్య(ఇమం)= ఈరాజును; అనుగామినః= వెంబడించిపోయిన; పారాః=పురిజనులు; యె=ఎవరో; తే=(అధ్యాహృతము)వారును; సర్వే=సమస్తులైన; మంత్రిణః=మంత్రులును; చండాలరూపిణం= చండాలరూపమునొందిన; తం=ఆత్రిశంకువును; దృష్ట్వా=చూచి; త్యజ్య=విడిచిపెట్టి;

సహితాః = గుంపుఁగూడుకొని; ప్రాద్రవక్=పరుగెత్తిరి. రాముఁడా! ఈరాజును వెంబడించివచ్చిన పురిజనులునుమంత్రులును, అందరు చండాలరూపమునొందినయాత్రిశంకువునుబాచి త్యజించిగుంపుగూడిపరుగెత్తిరి. అని, తాత్పర్యము.

ఏకోహి రాజా కాకుత్స్థః జగామ పరమాత్మవాక్. ౧౨
దహ్యామానో దివారాత్రం విశ్వామిత్రం తపోధనమ్

టీక॥ కాకుత్స్థ=రాముడా!
రాజా=త్రిశంకుమహారాజు; పరి
మాత్సవాక్=మిక్కిలిచెప్పగల
వాడై; దుఃఖేన=(అధ్యాపూత
ము)వ్యసనముచేత; దివారాత్రం=
రేయింబవలు; దహ్యామానః=ద
హింపబడుచున్నవాడగుచు; ఏకో
హి=ఒక్కఁడుగానే; తపోధనం=
తపము ధనముగాగల; మిశ్వామి

త్రం=వసిష్ఠవేద్యుని విశ్వామిత్రుని
నిఁగూచి; జగామ=వెళ్లెను.
రాముడా! త్రిశంకుమహారా
జుమిక్కిలిచెప్పగలవాడై వ్య
సనముచేత, రేయింబవలుదహించు
చున్నవాడగుచు, ఒక్కఁడుగానే
వసిష్ఠరోధియైన, తపోవంతుండ
గు, విశ్వామిత్రునిఁగూచి వెళ్లెను.
అని, తాత్పర్యము.

విశ్వామిత్ర స్తుతందృష్ట్వా రాజానం విభలీకృతమ్. ౧౩
చండాళరూపిణం రామ మునిః కారుణ్య మగతః

టీక॥ రామ = రాముడా!ము
నిః=మననశీలఁడైన; విశ్వామిత్ర
స్తు=విశ్వామిత్రుఁడును; విభలీకృ
తం=వసిష్ఠవాసిష్ఠులచే వ్యభాము
గఁజేయఁబడినమనోరథముగలవాఁ
డును; చండాళరూపిణం=చండాల
రూపమునొందినవాఁడునగు; తం=
ఆ; రాజానం=త్రిశంకుమహారాజు

ను;దృష్ట్వా=చూచి; కారుణ్యం=ద
యను; ఆగతః=పొందెను
రాముడా! మననశీలఁడగు విశ్వా
మిత్రమహామునివసిష్ఠులచేతనతనిపు
త్రులచేతను వ్యర్థమనోరథుఁడుగాఁ
జేయఁబడిచండాళరూపమునొందిన
నా త్రిశంకుమహారాజునుజూచి ద
యగలవాడాయెనని, తాత్పర్యము

కారుణ్య త్సమహాతేజా వాక్యం పరమధామికః. ౧౪
ఇదం జగాద భద్రం తే రాజానం ఘోరరూపిణమ్

టీక॥ రాజా=(అధ్యాపూతము)
త్రిశంకుడా! తే=నీకు; భద్రం=మం
గళము; అస్త్విత్యక్త్వా=(అధ్యా

పూతము)అగుఁగాకయనిచెప్పి; పర
మధామికః=మిగులధర్మాత్ముఁ
డును; సుమహాతేజాః=అధికమగు

౪౭౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

సగ

తేజస్సుగలవాఁడునునగు; సః=ఆ
విశ్వామిత్రుఁడు; కారుణ్యోత్=ద
యవలన; ఘోరరూపిణం=ఁ రోర
రూపముగల; రాజానం=త్రీశంకు
మహా రాజునుఁ గూచిఁ; ఇదం= ఈ
మాటను; జ గాడ=పలికెను.

త్రీశంకుఁడా! నీకుమంగళమగు

గాకయనిచెప్పి పరమధార్మికుండు
నుమహా తేజోవంతుండునగు, నావి
శ్వామిత్రుఁడు ఘోరరూపమునాం
దియున్న, త్రీశంకుమహారాజునుం
గూచిఁ దయతో నీమాటఁ జెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

కి మాగమనకార్యం తే రాజపుత్ర మహాబల. ౧౫

అయోధ్యాధిపతే వీర శాపా చ్చండాలతాం గతః

టీక || మహాబలం=అధికమైనబ
లముగలవాఁడవు; రాజపుత్ర=రా
చకొమరుండవు; వీర=శూరుండవు,
నగు; అయోధ్యాధిపతే = అయో
ధ్యకురాజునైన త్రీశంకుఁడా! తే=
నీయొక్క; ఆగమనకార్యం=వచ్చిన
పని; కిం=ఏమి; కేన హీతునా =
(అధ్యాహృతము) ఏకారణముచే
త; శాపాత్=శాపమువలన; చం

డాలతాం=చండాలత్వమును; గ
తః=పొందినవాఁడవయితివి.
మహాబలుండవురాజ పుత్రుండవు
శూరుండవు నయోధ్యాపరివీయు
నగు త్రీశంకుమహారాజా! నీవు,
వచ్చిపసియేమి యేకారణముచే
త శాపమువలనఁ జండాల భావ
మునొందితివని, విశ్వామిత్రుండడిగ
ను. అని, తాత్పర్యము.

అథ తద్వాక్య మాజ్ఞాయ రాజా చండాలతాం గతః. ౧౬

అబ్రవీ త్ప్రింజలి ర్వాక్యం వాక్యజ్ఞో వాక్యకోవిదమ్

టీక || అథ=పిమ్మట; చండాల
తాం=చండాలభావమును; గతః=

పొందియున్న; రాజా=త్రీశంకుమ
హారాజు; తద్వాక్యం, తత్ = అని

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౭౧

స ౫౮

శ్వామిత్రునియొక్క; వాక్యం=పలుకును, ఆజ్ఞాయ = విని; వాక్యజ్ఞః=వాక్యమెఱింగిన త్రిశంకుడు హారాజు; ప్రాజలిః= శ్రేష్ఠమైనచేమోద్భుగలవాడగుచు; వాక్యకోవిదం, వాక్య=మాటలాడుటయందు; కోవిదం=సమర్థుడైన విశ్వామిత్రుని గూర్చి వాక్యం = మాటను; అబ్రవీత్ - చెప్పెను.

విష్ణుటం జుడాశశ్వము నొందిన త్రిశంకు వహారాని విశ్వామిత్రునిచే జెప్పబడిన మాట వినిమాటలాడుటయందుచతురుండగు నా త్రిశంకుడుమంచిచేమోద్భుగలవాడగుచుమాటలయందు సమర్థుడగు విశ్వామిత్రునిగూర్చి వాక్యముచెప్పెను, అని, తాత్పర్యము.

ప్రత్యాఖ్యాతోన్మిగురుణా గురువులై స్తథైవచ. ౧౭
అనవాప్యైవ తం కామం మయా పాప్తా విపర్యయః

టీక॥ గురుణా=గురువగువసిష్ఠునిచేత; ప్రత్యాఖ్యాతః = నిరాకరింపబడినవాడను; అస్మి-అయితిని; తథైవ=అలాగుననే; గురువులై శ్రీచ, గురు=గురువగువసిష్ఠునియొక్క; పుత్రైశ్చ = కొడుకులచేతను; ప్రత్యాఖ్యాతః అస్మి = (అధ్యాపృతము) నిరాకరింపబడినవాడనైతిని; యం(అధ్యాపృతము)=ఏకోరికనుద్దేశించి; (గుర్వాద్యుపాసనము చేయఁబడెనో) తం=ఆ; కామం= కోరికను; అనవా

ప్యైవ=పొందకయే; మయా=నాచేత; విపర్యయః=జాతిభ్రంశము; ప్రాప్తా=పొందబడెను. విశ్వామిత్రుడా! నేనునాయొక్కగురువుచేతను గురువుత్తులచేతను నిరాకరింపబడినవాడనైతిని యేకోరికనుద్దేశించి గురువుగురువుత్తులును బ్రార్థింపబడినో యానామనోరథమునుబొందకయే విపరీతప్రయోజనమగుజాతి భ్రంశమునాచేనొందఁబడినదియని త్రిశంకువుజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

సశరీరో దివం యాయా మితి మే సౌమ్య దశకనమ్. ౧౮

౧౨౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స౧౮

మయాచేష్టం క్రతుశతం తచ్చనావాప్యతే ఫలమ్

టీక॥ సౌమ్య = సౌమ్యుడవగు ము; మయా = నాచేత; నావాప్యతే
విశ్వామిత్రుడా ! సశరీరః = శరీరే = పొందబడలేదు.
రమతోఁగూడినవాడనై; దివం = సౌమ్యుడవగు విశ్వామిత్రుడా !
స్వగఁమును; యాయాం = పొందవ డా ! యీశరీరముతోడనే స్వగఁ
లెను; ఇతి = అని; మే = నాయొక్క; మునకు బోవలయునని, నాసంక
దశ = నం = సంకల్పము; మయాచ = ల్పము నేను నూరుయజ్ఞములు చే
నాచేతను; క్రతుశతం = జన్మముల సీతనిదానిఫలమేమియునాచేబొం
యొక్కనూరు; ఇష్టం = యిదింపఁ దఁబడలేదు అని, త్రిశంకుడు, చె
బడినది; తత్ ఫలం = ఆక్రతుశతఫల ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

అన్యతం నోక్తపూర్వం మే నచ వత్సేక దాచనం.
కృచ్ఛేవపి గతి స్సౌమ్య త్కత్రధమేకం తే శపె

టీక॥ సౌమ్య = సుముఖుడవైన తః = (అధ్యాత్మతము) ఎదుటను; శ
విశ్వామిత్రుడా; మే (మయా) = నా పే = శపథముచేసెదను.
చేత; అన్యతం = అసత్యము; ఉక్త సుముఖుడవైన విశ్వామిత్రుడా!
పూర్వం = ముందుచెప్పబడినది; డా! నాచేనసత్యమింతకుమున్నుజె
న = కాదు; కృచ్ఛేషు = ఆపత్తులను; ప్పబడలే దిక ముందు నెటువంటి
(ద్వితీయార్థమందున వ్రమి) గతో యాపత్తులువచ్చినప్పటి కన్యతమా
పి = పొందినవాడనయ్యెను; క దాచ డజాలను, అని, యిప్పుడు నీయెదుట
న = ఎప్పుడును; నచ వత్సేక = చెప్పుట నాత్మత్రధమముసాక్షి గాఁబ్రమా
యేలేదు; త్కత్రధమేకం = త్కత్రయ ణముజేసెదను.
త్వసాక్షిగా; తే = నీయొక్క; పుర అని, తాత్పర్యము.

యజ్ఞైర్భహువిదైరిష్టం ప్రజాధర్తేణ పాలితాః. ౨౦
గురవశ్చ మహాత్మానశ్శీలవృత్తేన తోషితాః

టీక || మయా (అధ్యాపృత గముతోఁ గూడిన యాచారముచే; ము)=నాచేత; బహువిధైః=పలుతె తోషితాః = సంతసింపఁ జేయఁ బడిరి.
అంగులయిన; యుక్తైః=యాగముల నేను, నానావిధంబులగు యా విధంబులగు యాగంబులుచేయఁబడి గంబులంజేసితిని; ధర్మంబునంబ్రజ నవనుట. ప్రజాః=జనులు; ధర్మేణ= లఁబాలించితిని; మహాత్ములగుగురు ధర్మముచేత; పాలితాః=రక్షింపఁ జనంబుల వినయాదిగుణంబులచేత బడిరి. మహాత్మానః=పూజ్యమయిన నుబూజాదులచేతను సంతోషపఱచితిని. అని, తాత్పర్యము.
స్వభావముగల; గురవశ్య = ఆచార్యులును; శీలప్యతైన = మంచిగు

ధర్మే ప్రయతమానస్య యజ్ఞం చా హర్తు మిచ్ఛతః, ౨౧
పరితోషం నగచ్ఛంతి గురవో మునిపుంగవ

టీక|| మునిపుంగవ=మునిశ్రేష్ఠుఁ యోషం = సంతోషమును; నగచ్ఛం డవయినవిశ్వామిత్రుఁడా! మమ= తి=పొందరు.
నేను; ధర్మే=ధర్మమందు; ప్రియ మునిశ్రేష్ఠుండ వగు విశ్వామి తమానస్య= ప్రయత్నించుచుండఁ త్తుఁడా! నేనెట్లుధర్మముసంపా దించుటకై ప్రయత్నించుచు, యాగ ముసేయనిచ్చగింపఁగా, నాగురువు ఇచ్చయించుచుండఁగా; గురవః= లు, సంతోషమునొందరు.
ఆచార్యులయిన వసిష్ఠాదులు; పరి అని, తాత్పర్యము.

దైవ మేవ పరం మన్యే పౌరుషంతు నిరర్థకమ్. ౨౨

దైవేనా క్రమ్యతే సర్వం దైవం హి పరమా గతిః

టీక|| దైవమేవ=ప్రారభమగునదృష్టమునే; పరం=అధిక మైనదిగా;

౪౭౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
సగళ

మన్యే = తలచెదను. పౌరుషం	సృష్టానముగదా!
తు=పురుషకారముమాత్రము; ని	కావున, ప్రారబ్ధమగు నదృష్టమే
రథాకం=ప్రయోజనములేనిది. దై	యధికంబనితలంతు; పురుషకారం
వేన=ప్రారబ్ధమగునదృష్టముచేత;	బునంబ్రయోజనంబేమియులేదు; ఆ
సర్వం=అంతయును; ఆక్రమ్యతే=	యదృష్టంబంతయు యాపుమాపితా
తిరస్కరింపబడుచున్నది. దైవం=	నేస్థిరంబుగానిలుచు; కావున, నది
ప్రారబ్ధమగునదృష్టము; పరమా=	యేపరమగతి.
ఉత్కృష్టమయిన; గతిఃపా=పా)	అని, తాత్పర్యము.

తస్య మే పరమార్తస్య ప్రసాద మభికాంక్షతః. ౨౩
కర్తు మహాసి భద్రం తే దైవోపహతకమణః

టీక॥ పరమార్తస్య=మిక్కిలి	తే=నీకు; భద్రం=మంగళము; అస్తు
యుదుఃఖితుండను; దైవోపహతక	(అధ్యాహృతము)=అగుఁగాక.
మణః=దైవముచేఁ గొట్టబడిన	ఇట్లు, పరమదుఃఖితుండ; నా
పురుషకారముగలవాఁడను; ప్రసా	పురుషకారంబు దైవంబునంగొట్టు
దం=అనుగ్రహమును; అభికాంక్ష	బడియె; నీయనుగ్రహంబుఁగోరెద
తః=కోరువాఁడనగు; తస్య=అట్టి;	ను; అట్టి, నాయందనుగ్రహంబుసే
మే=నాకు; ప్రసాదం(అధ్యాహృ	యవలయు; నీకుమంగళమగుఁగాక.
తము)=అనుగ్రహమును; కర్తుం=	అని, తాత్పర్యము.
చేయుటకు; అహాసి=తగుదువు.	

నాన్యం గతిం గమిష్యామి నాన్య శ్చరణ మస్తిమే. ౨౪
దైవం పురుషకారేణ నివర్తయితు మహాసి

టీక॥ అన్యం=ఇతరమయిన; గ	పొందను. మే=నాకు; అన్యః=ఇత
తిం=స్థానమును; నగమిష్యామి =	రుఁడు; శరణం=రక్షకుఁడుగా; నా

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౭౫

స ౫౯

స్త్రీ=లేదు.పురుషకారేణ=పౌరుషముచేత; దైవం=దైవమును; నివతః=త్రిప్పటకు; అహా=సి=తగుదువు.

నేను, మఱియొక్కనియొద్దకుఁ బోను; నీవుదక్కనాకురక్షకుండుమ

జీయెవ్వండునులేదు. నీవు, పౌరుషంబున, దైవంబుత్రిప్పి, నాకుఁ కూలంబుగాఁజేయవలయును. అని, త్రిశంకువు, విశ్వామిత్రునితోఁ జెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, అదికావ్యే,

బాలకాండే, అష్టపంచాశస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండాష్టపంచాశస్సర్గః, టీక,

ముగిసినది.

అ

ఏ కో న వ ప్తి త మ స ర్గ ప్త రం భః.

ఉక్తవాక్యంతు రాజానం కృపయా కుశికాత్మజః

అబ్రవీత్సద్గురం వాక్యం సాక్షాత్సంధాలరూపిణమ్. ౧

టీక॥ కుశికాత్మజస్తు=కుశవంశమందుఁబుట్టినవాని కొడుకయినవిశ్వామిత్రుండును; ఉక్తవాక్యం=చెప్పఁబడిన మాటగలవాఁడును; సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షముగా; చండాళరూపిణం=చండాలునియొక్కయారముగలవాఁడునగు; రాజా

నం= త్రిశంకుమహారాజునుగూర్చి; కృపయా=దయతో; మధురం=ఇంపైన; వాక్యం = మాటను; అబ్రవీత్=చెప్పెను.

విశ్వామిత్రుండును, ఇట్లుమాటలాడి, చండాళరూపంబుతో నెదుటనున్నచ్ఛ్రిశంకువుంబాచి, దయగల్గి,

౪౭౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౫౯

ఇట్లని, మధురంబగునొకమాటచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఐత్వోక స్వాగతం వత్స జానామి త్వాం సుధామికమ్
శరణం తే భవిష్యామి మాభైషీ నృపపుంగవ. ౨

<p>టీక॥ ఐత్వోక=ఇత్వోకువంశం బునంబుట్టిన; వత్స=బాలుఁడా! తే (అధ్యాహృతము) = నీకు; స్వాగ గతం=సుఖముతోడిరాక; అస్తు(అ ధ్యాహృతము) = అగుఁగాక. త్వాం=నిన్ను; సుధార్మికం=చక్క గాధర్మమునాచరించువానిఁగా; జా నామి=ఎఱుంగుదును. తే=నీకు; శర ణం=రక్షకుఁడను; భవిష్యామి=అ</p>	<p>య్యెదను. నృపపుంగవ = రాజశ్రీ స్పృండవయినత్రిశంకూ; మాభైషీ= భయపడకుము. ఇత్వోకువంశంబునంబుట్టిన త్రి శంకుమహారాజా! నీకుస్వాగతంబ గుఁగాక; నీవుమిక్కిలియుధామిక కుండవనియెఱుంగుదు; నిన్నుప్రక్షం చెదను; నీవురాజులకందఱుకనుమేటి విభయపడవలదు. అని తాత్పర్యము.</p>
---	---

అహ మామంత్రయే సర్వా స్తహషీన్పుణ్యకర్మణః
యజ్ఞసాహ్యకరా రాజ తతోయత్యసి నిర్వృతః. ౩

<p>టీక॥ అహం=నేను; పుణ్యకర్మ ణః=పరిశుద్ధంబులగు కర్మణంబులు గలవారును; యజ్ఞసాహ్యకరా= యాగమునకుఁ దోడ్పాటుసేయు వారునగు; మహాషీన్=పూజ్యుల యినఋషులను; సర్వా=అందఱ ను; అమంత్రయే = పిలిచెదను. రా జ=త్రిశంకుమహారాజా! తతో=</p>	<p>అంతట; నిర్వృతః=సుఖముగలవాఁ డవై; యత్యసి= యాగముసేయఁ గలవు. నేను బుణ్యకర్మములును యాగ మునకుఁ దోడ్పాటుసేయంగలవా రునగు మహర్షుల నందఱం బిలిచెద ను; అంత, నీవు, సుఖంబున, యాగ ముసేయఁగలవు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

శ్రీమద్రామాయణము * చాలకాండము. ౮౭౭

స ౫౯

గురుశాపకృతంరూపం యదిదం త్వయివతఃతే
అనేన సహయాపేణ సశరీరో గమిష్యసి. ౮

<p>టీక॥ త్వయి=నీయందు; యత్ = ఏ; ఇదం=ఈ; గురుశాపకృతం=గురువులశాపంబుచేత జేయబడిన; రూపం=చందాళరూపము; వతః=తే; ఉన్నదో; తేన(అధ్యాహృతము)=ఆ; అనేన=ఈ; యాపేణసహ=చందాళరూపముతోఁగూడ; సశరీరః=దేహముతోఁగూడినవాడవై; స్వ</p>	<p>గఁఁ(అధ్యాహృతము)=స్వర్గమును; గమిష్యసి=పొందఁగలవు. నీయందిష్టదు, గురుశాపంబు సంగల్గిన యేచందాళరూపం బున్నదో, చానితోఁగూడనే, సశరీరుడవై, స్వర్గమునొందెదవు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

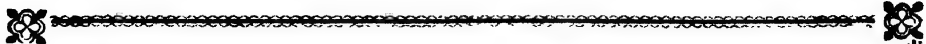
హస్తపాస్త్ర మహం మన్యే స్వగఁం తవ సరాధిప
యస్తం కౌశిక మాగమ్య శరణ్యం శరణాగతః. ౫

<p>టీక॥ సరాధిప=మనుష్యులకుఁ బ్రస్తుతమైనతెనకంకూ; యః = ఏ; త్వం=నీవు; శరణ్యం=శరణుచొరఁదగినవాడగు; కౌశికం = విశ్వామిత్రుని; ఆగమ్య = పొంది; శరణాగతః = శరణుచొచ్చితివో; తస్య(అధ్యాహృతము)=అట్టి; తవ=నీకు; స్వగఁం=స్వర్గము; హస్తపాస్త్రం=అఱచేతనున్నదానిగా; అ</p>	<p>హం=నేను; మన్యే=తలఁచెదను. తెనకంకుమహారాజా! నీవు, శరణుచొరఁదగినవాడయిన, విశ్వామిత్రుని శరణుచొచ్చినావు, కావున, నీకు, స్వర్గము, అఱచేతనున్న విధంబున, ననాయాసంబుగా ఘటిల్లఁగలదని, తలఁచెదను. అని, విశ్వామిత్రుఁడు, తెనకంకువుతోఁ జెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఏవ ముక్త్యా మహాతేజాః పుత్రాః పరమధామికాః
వ్యాదిదేశ మహాపాక్షాః యజ్ఞసంభారకారణాత్. ౬

౪౭౫ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము

స ౫౯

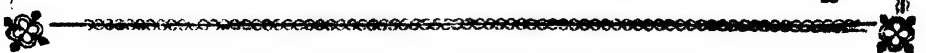
టీక॥ ఏవం=ఇట్లు; ఉక్త్వా=చెప్పించెను.	
ప్రి; మహాతేజాః=అధికమైనప్రభా	ఇట్లుచెప్పి, మహాతేజుండగు వి
వముగలవిశ్వామిత్రుడు; పరమధా	శ్వామిత్రుడు, మిక్కిలియు ధా
ర్మికాఁ=మిక్కిలియుధర్మమునా	ర్మికులును, గొప్ప పండితులునగు
చరించువారును; మహాప్రాజ్ఞాఁ=	తన కొడుకులం బాచి, “మీరలు
గొప్పపండితులునగు ; పుత్రాఁ=	యాగంబునకుఁ గావలసినవానిసం
కొడుకులను ; యజ్ఞసంభారకార	పాడింపుఁడు” అని, యాజ్ఞాపించె
ణాత్=యాగమునకుఁ గావలసినవ	ను. అని, తాత్పర్యము.
స్తువులకై; వ్యాధిదేశ = ఆజ్ఞా	

సర్వా శిష్యా శ్రమాహూయ వాక్యమేత దువాచ హ

టీక॥ విశ్వామిత్రః(అధ్యాపృతము) - విశ్వామిత్రుడు; శిష్యాఁ=	పైను. “హ” అనునది పాదపూర
శిష్యులను; సర్వాఁ=అందఱను; స	ణార్థకము.
మాహూయ=పిలిచి; ఏతత్=ఈ;	విశ్వామిత్రుడుదనశిష్యులనంద
వాక్యం=మాటను; ఉవాచ=చె	అందిలిచి, వారలతో, నిట్లుని, చెప్పె
	ను. అని, తాత్పర్యము.

సర్వా సృషిగణాన్వత్సా ఆనయధ్వం మమాజ్ఞయా శి
సశిష్యసుహృదశ్చైవ సర్విజస్స బహుశ్రీతాః

టీక॥ వత్సాః=బాలురా ! మ	లతోఁ గూడినవియును; సబహుశ్ర
మ=నాయొక్క; ఆజ్ఞయా=ఆజ్ఞ	తాఁ = చాలవిద్యగల వారితోఁ
చేత; సశిష్యసుహృదశ్చైవ= శి	గూడినవియునగు; ఋషిగణాఁ=
ష్యులతోను స్నేహితులతోనుంగూ	ఋషుల సమూహ ములను; స
డినవియును; సర్విజః=ఋత్విజు	ర్వాఁ=అన్నింటిని; ఆనయధ్వం=

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౭౯

స౪౯

తోడ్కొనిరండు.

బాలురా! నాయాజ్ఞ చేబోయి
శిష్యులతోను స్నేహితులతోను ఋ

త్విజులతోను బంధితులతోనుంగూడి
నఋషుల నందఱుం దోడ్కొని
డు. అని, తాత్పర్యము.

యదన్యో వచనం బ్రూయా న్మద్వాక్యబలచోదితః. ౮
తత్సర్వ మఖిలేనోక్తం మమా భ్యేయ మనాదృతమ్

టీక॥ అన్యః=ఇతరుండు; మద్వాక్య
బలచోదితః= నామాటబల్కిచే
బ్రేరేపించబడినవాడై; యత్=ఏ
మాటను; బ్రూయాత్=చెప్పనో;
తత్=ఆ; అనాదృతం=మన్నన
లేకుండునట్లు; అఖిలేన = అంద
ఱిచేతను; ఉక్తం=చెప్పబడినది; స
ర్వం=అంతయు; మమ=నాకు; ఆ

భ్యేయం=చెప్పదగినది.
మీరు గాక, మఱియెవ్వడైనను
నామాటవినినంతనే, యేదైనను జె
ప్పేనేని, యట్లనాదరణచే జెప్పిన
మాటలన్నియు నాకు జెప్పవల
యును. అని, విశ్వామిత్రుండు, శిష్యు
లకుజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా దిశో జగ్తు స్తదాజ్ఞయా. ౯

టీక॥ తే(అధ్యాహృతము)=ఆ
శిష్యులు; తస్య=ఆవిశ్వామిత్రునియొ
క్క; తత్=ఆ; వచనం=మాటను;
శ్రుత్వా = విని; తదాజ్ఞయా=ఆవి
శ్వామిత్రునియాజ్ఞ చేత; దిశః = ది

క్కులంగూర్చి; జగ్తుః=పోయిరి.
విశ్వామిత్రుండుచెప్పిన మాట
నువిని, యతనియాజ్ఞను, శిష్యులంద
ఱు, దిక్కులంగూర్చిపోయిరి.
అని, తాత్పర్యము.

ఆజగ్తు రథ దేశేభ్య స్సర్వేభ్యో బ్రహ్మవాదినః

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; సర్వేభ్యః = సమస్తములయిన ; దేశే

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

సౌఖ్య

భ్యః = దేశములనుండి; బ్రహ్మవాది
నః = బ్రహ్మమును జెప్పనట్టి ఋషులు;
ఆజగ్తుః = వచ్చిరి.

అంత, సమస్తదేశంబులనుండి
యు, బ్రహ్మవాదులగు మునులు, వచ్చి
రి. అని, తాత్పర్యము.

తేచ శిష్యా స్సమాగమ్య మునిం జ్వలిత తేజసమ్. ౧౦
ఉచ్యత వచనం సర్వే సర్వేషాం బ్రహ్మవాదినామ్

టీక॥ తే = ఆ; శిష్యాశ్చ = శిష్యు
లును; సర్వేచ = అందఱును; జ్వలిత
తేజసం = ప్రకాశించుచున్న కాంతి
గల; మునిం = విశ్వామిత్రమహాముని
ని; సమాగమ్య = చేరి; బ్రహ్మవాది
నాం = బ్రహ్మమును జెప్పనట్టి మునుల
యొక్క; సర్వేషాం = అందఱియొ

క్కయు; వచనం = మాటను; ఉచ్య
తః = చెప్పిరి.
ఆశిష్యులు నందఱుఁ గాంతిచేఁబ్ర
కాశించుచున్న విశ్వామిత్రుం జేరి,
బ్రహ్మవాదులగు మునులందఱును ద
మతోఁజెప్పినమాట, నిట్లని, చెప్పిరి.
అని, తాత్పర్యము.

శ్రుత్వా తే వచనం సర్వే సమాయంతి ద్విజాతయః. ౧౧

టీక॥ ద్విజాతయః = బ్రాహ్మణు
లు; సర్వే = అందఱును; తే = నీయొ
క్క; వచనం = మాటను; శ్రుత్వా =
విని; సమాయంతి = వచ్చుచున్నారు

నీమాటను విని, బ్రాహ్మణులంద
ఱును వచ్చుచున్నారు.
అని, తాత్పర్యము.

సర్వదేశేషు చాగచ్ఛత్ వర్జయత్వా మహోదయమ్

టీక॥ సర్వదేశేషుచ = సమస్తదేశ
శంబులందును; స్థితాః (అధ్యాపృ
తము) = ఉన్నవారు; మహోద
యం = మహోదయుఁడనువాని; వ
ర్జయత్వా = విడిచి; ఆగచ్ఛత్ = వ

చ్చిరి.
మహోదయుండుదక్క, సమ
స్తదేశంబులందుండు మునులును వ
చ్చినారు. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౧

స ౫౯

వాసిష్ఠం తచ్చతం సర్వం క్రోధపర్యా కులాత్మరమ్. ౧౨
యదాహ వచనం సర్వం శ్రుణు త్వం మునిపుంగవ

టీక॥ మునిపుంగవ = మునిశ్రేష్ఠి (అధ్యాత్మతము) దాని; సర్వం =
ష్టండవగువిశ్వామిత్రుడా! తత్ = అంతను; త్వం = నీవు; శ్రుణు = విను
ఆ; వాసిష్ఠం = వసిష్ఠునికొడుకులు; ము.
శతం = నూగురును; సర్వం = అం
దఱును; క్రోధపర్యాకులాత్మరం =
కోపముచేదడబడుచున్నయత్మర
ములుగలవారలై; యత్ = ఏ; వచ
నం = మాటను; ఆహ (ధూతాథా
మందులట్) = చెప్పిరో; తత్ =
మునిశ్రేష్ఠుండవగువిశ్వామిత్రుడా!
వసిష్ఠునికొడుకులునూర్వురు,
కోపమునందడబడుచున్న మాట
లుగలవారలై, చెప్పినమాటలనంత
యొకజెప్పెదము; వినుము.
అని, తాత్పర్యము.

క్షత్రియో యాజకో యస్య చండాళస్య విశేషతః. ౧౩
కథం సదసి భోక్తారో హవిస్తస్య సురషఃయః

టీక॥ విశేషతః = విశేషించి; య
స్య = ఏ; చండాళస్య = చండాళున
కు; క్షత్రియః = క్షత్రియుడు; యాజ
కః = యాగముసేయించువాడో;
తస్య = ఆచండాళునియొక్క; సద
సి = యాగసభయందు; సురషః
యః = దేవతలునుఋషులును; హ
విః = హవిస్సును; కథం = ఎట్లు; భో
క్తారః = భుజింపగలరు.
యాగముచేయించువాడు క్ష
త్రియుడైనవిశ్వామిత్రుడు; మఱి
చేయించాడు, చండాళుడు, అట్టి
చండాలునియాగమునందు దేవతలె
ట్లుహవిస్సునుభుజింపుదురు? ఋష
లుగాని యార్తిజ్యమవలంబించి,
హామముసేయంగా మిగిలినహవి
స్సునెట్లుభుజింపగలరు?
అని, తాత్పర్యము.

బ్రాహ్మణానా మహత్త్వానో భుక్త్వా చండాళభోజనమ్. ౧౪
కథంస్వగం గమిష్యంతి విశ్వామిత్రేణ పాలితాః

౧౫౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౯

టీక॥ విశ్వామిత్రేణ=విశ్వామి
త్రునిచేత; పాలితాః=పాలింపఁబ
డిన, మహాత్మానః=పూజ్యమయిన స్వ
భావముగల; బ్రాహ్మణావా=బ్రా
హ్మణులుగాని; చండాళభోజనం=
చండాలునియన్నమును; ఘక్త్య=తి
ని; కథం=ఎట్లు; స్వర్గం=స్వర్గమును;
గమిష్యంతి=పొందఁగలరు?
విశ్వామిత్రునిమాటవిని చండా
ళాన్నము భక్షించు మహాత్ములగు
బ్రాహ్మణులు నెట్లు, స్వగౌంబునొం
దఁగలరు? అని, తాత్పర్యము.

ఏత ద్వచన నైఘర్య మూచు స్సంర క్తలోచనాః. ౧౫
వాసిష్ఠా మునిశాదూఢల సర్వే తే స మహూదయాః

టీక॥ మునిశాదూఢల=మునిశ్రే
ష్ఠుండవ యునవిశ్వామిత్రుఁడా! సమ
హూదయాః= మహూదయున
తోఁగూడిన; తే=ఆ; వాసిష్ఠాః=వసి
ష్ఠునికొడుకులు; సర్వే=అందఱును;
సంర క్తలోచనాః=మిక్కిలియు నె
ఱ్ఱరికండ్లుగలవారలై; ఏతత్=ఈ
మాటను; వచననైఘర్యం=మాట
యందుఁ గారిత్యముగల్గునట్లు; డా
చుఁ=చెప్పిరి.
మునిశ్రేష్ఠుండవగు విశ్వామి
త్రుఁడా! మహూదయుండనువ
సిష్ఠుత్వమునందఱును, గోపంబు
ననెఱ్ఱనైనకండ్లుగల్గి, యతిసరుషం
బుగానిప్పుడుచెప్పినట్లు, చెప్పిరి. అ
ని, శిష్యులు విశ్వామిత్రునితోఁ జె
ప్పిరి.
అని, తాత్పర్యము.

తేషాం త ద్వచనం శ్రుత్వా సర్వేషాం మునిపుంగవః. ౧౬
క్రోధ సంర క్తనయన స్సరోష మిద మబ్రవీత్

తేక॥ తేషాం= ఆశిష్యులయొ
క్క; సర్వేషాం=అందఱియొక్క
యు; తత్=ఆ; వచనం=మాటను;
శ్రుత్వా=విని; మునిపుంగవః=ము
నిశ్రేష్ఠుండయిన విశ్వామిత్రుఁడు;
క్రోధసంర క్తనయనః=కోపముచే
మిక్కిలియు నెఱ్ఱనయిన కండ్లుగల
వాడై; సరోషం=రోషముతోఁ
గూడునట్లు; ఇదం=ఈమాటను; అ
బ్రవీత్=చెప్పెను.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౮౩

స ౫౯

అశిష్యులందఱునుం జెప్పినమాటలు విని, మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రుండు, కోపంబున నెఱిగినై నకం

ధ్వుగలవాడై, రోషముతో నిట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

యే నూషయంత్యదుష్టం మాం తప ఉగ్రం సమాస్థితమ్. ౧౭
భస్తీఛూతా దురాత్మానో భవిష్యంతి నసంశయః

టీక || యే=ఎవరు; ఉగ్రం=భయంకరమయిన; తపః=తపస్సును; సమాస్థితం=అవలంబించియున్న; (కావుననే) అదుష్టం = దోషములేని; మాం=నన్ను; నూషయంతి=దూషించు చున్నారో; దురాత్మానః = దుష్టస్వభావముగల; తే=అధ్యాత్మతము) వారు; భస్తీఛూతాః = బూడిదగానయినవారలు;

భవిష్యంతి = కాంగలరు; సంశయః=సందేహము; న=లేదు. భయంకరంబగు తపస్సు సేయుచుండుటంబట్టి యదుష్టుండనగు నన్నెవ్వరు దూషించెదరో; దురాత్ములగు నా వసిష్ఠపుత్రులును మహాదయండును, భస్తీఛూతులు కాంగలరు; ఇందు, సందియంబులేదు. అని, తాత్పర్యము.

అద్య తే కాలపాశేన నీతా వై వస్వతక్షయమ్. ౧౮
సప్తజాతి శతాన్యేవ మృతపా స్సంతు సర్వశః

టీక || తే=ఆ వసిష్ఠపుత్రులు; అద్య=ఇప్పుడు; కాలపాశేన=యముని త్రాడుచేత; వై వస్వతక్షయం = యమునిగృహమును; నీతాః=కొనిపోబడినవారలై; సప్తజాతిశతాన్యేవ = ఏడునూలుజన్మములవఱకు; సర్వశః = అన్నివిధములుగాను; మృతపాః=శవముల

ద్రాగువారుగా, శవములభక్షించువారుగాననుట; సంతు=అగుదురుగాక. ఆ వసిష్ఠునికొడుకులు, ఇప్పుడు, కాలపాశంబున యమునియొద్దకునయింపబడిపిమ్మట, సేడునూలుజన్మములవఱకును పీనుగుమాంసంబులందినుచుందురుగాక. అని, తాత్పర్యము.

౧౮౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

సర్గ

శ్వమాంసనియతాహారా మష్టికా నామ నిర్ఘృతాః. ౧౮
వికృతాశ్చ విరూపాశ్చ లోకా ననుచరంతిమాన్

టీక॥ లే(అధ్యాహృతము)=ఆ
వసిష్ఠపుత్రులు; ముష్టికానామ=ము
ష్టికులనుహీనజాతులయి; శ్వమాం
సనియతాహారాః=కుక్కమాంస
మే నిత్యమైన యాహారము గాఁగ
లవారలయి; నిఘృతాః=దయలేని
వారలయి; వికృతాశ్చ=వికారము
గలవారలయి, వికారముగలయా
చారాదులు గలవారలయియనుట;
విరూపాశ్చ = వికృతమయినయా
కారముగలవారలయి; ఇమాన్=

ఈ; లోకాన్=లోకంబులను; అను
చరంతు= అనుసరించితిరుగుదురు
గాక.

ఆవసిష్ఠపుత్రులు, ముష్టికులను
హీనజాతియందుఁ బుట్టి, కుక్క-
మాంసమునె నియతముగాఁ దినుచు
నిదఁయులై, వికృతమయినయాచా-
రంబును, ఆకారంబునుంగల్గి, యీ
లోకంబులంజరింతురుగాక.

అని, తాత్పర్యము.

మహేంద్రాయస్తుదుర్బుద్ధిమాన్మదూష్యంహ్యదూషయత్. ౨౦
దూషిత స్సర్వలోకేషు నిషాదత్వం గమిష్యతి

టీక॥ దుర్బుద్ధిః=దుష్టబుద్ధిగల;
మహేంద్రాయస్తు= మహేంద్రయుం
డును; అనూష్యం=దూషింపఁదగ
ని; మాం = నన్ను; అనూషయత్
హి=దూషించెనుగాదా! సః(అధ్యా
హృతము)=ఆమహేంద్రాయుండు;
సర్వలోకేషు= సమస్తలోకంబులం
దును; దూషితః=దూషింపఁబడిన

వాఁడై; నిషాదత్వం=బోయవాడ
గుటను; గమిష్యతి=పొందఁగలడు.
దుర్బుద్ధియగుమహేంద్రాయుం
డు, దూషింపఁగూడనినన్నుదూషిం
చెనుగాదా! అతండుసమస్తలోకం
బులందునుదూషితుండైనాదజాతి
యందుఁబుట్టును. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౫౫

సర్గ

ప్రాణాతిపాతనిరతో నిరనుక్రోశతాం గతః. ౨౦

దీఘకాలం మమ క్రోధా ద్దుర్గతిం వత్యయిష్యతి

టీక||సః(అధ్యాహృతము)అమ దుష్టజీవికను; వత్యయిష్యతి=సోం హేవాదయుండు; ప్రాణాతిపాతని దంగలడు.

రతః=ప్రాణములయొక్కనాశము ఆమ హేవాదయుండు, ప్రాణ సేయుటయందాసక్తుడై; నిరను నాశమందెయాసక్తుడై, నిర్దయుం క్రోశతాం=దయలేకుండుటను;గ డై, నాదుకోపంబునంజేసి, చిరకా తః=పొందినవాడై;మమ=నాయొ లంబు,నిందినీయంబగు జీవికనవలం క్క;క్రోధాత్=కోపమువలన; దీ వించియుండంగలడు. అని, విశ్వామి ర్ఘకాలం=చిరకాలము; దుర్గతిం= త్తుండు, చెప్పెను. అని తాత్పర్యము.

ఏతావ దుక్త్వా వచనం విశ్వామిత్రో మహాతపాః. ౨౧

విరరామ మహాతేజా ఋషిమధ్యే మహామునిః

టీక||మహామునిః=పూజ్యుడైన నం=మాటను;ఉక్త్వా = చెప్పి;విర మునియును;మహాతపాః=అధికమ రామ=ఊరకుం డెను.

యినతపస్సుగలవాడును; మహాతే అధికమైనతపంబును బ్రభావం జాః= అధికమయినప్రభావముగల బునుంగల విశ్వామిత్ర మహాముని, వాడునగు; విశ్వామిత్రః=విశ్వా ఋషులనడుమ,నింతమట్టుకుండెప్పి, మిత్రుడు; ఋషిమధ్యే=ఋషులన యంతసూరకుండెను. డుమను;ఏతావత్ = ఇంత;వచ అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యావే, శ్రీమద్రామాయణే, అదికావ్యే,

బాలకాండే, ఏకోనషష్ఠితమస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు , శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండైకోనషష్ఠితమస్సర్గటీక,

ముగిసినది.

౧౦౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము

స ౬౦

(౫౨)

షష్ఠితమసగకప్రారంభః.

తపోబలహతాః కృత్వా వాసిష్ఠాః సమహేలాదయాః
ఋషిమధ్యే మహాతేజా విశ్వామిత్రో భృభాషతః ౧

టీక॥ మహాతేజాః = అధికమైనప్రభావముగల; విశ్వామిత్రః = విశ్వామిత్రుఁడు; సమహేలాదయాః = మహాప్రభావుండగు మహేలాదయునితోఁ గూడిన; వాసిష్ఠాః = వసిష్ఠునికొడుకులను; తపోబలహతాః = తపముయొక్కబల్లిచేఁజంపఁబడినవారినిగా; కృత్వా = చేసి; ఋషిమధ్యే = ఋషులన	దుమను; అభ్యభాషతః = పలికెను. మహాప్రభావుండగు విశ్వామిత్రుండు తనతపోబలంబున, మహేలాదయునితోఁగూడ, వసిష్ఠపుత్రుల, నందఱహతులఁగామించి, మరల, ఋషులనదుమను, నిట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
--	---

అయ మిత్యైకుదాయాద త్రిశంకురితి విశ్రుతః
ధర్మిః శ్రుత్య వదాన్యశ్చ మాంచైవ శరణంగతః. ౨
తేనానేన శరీరేణ దేవలోకజిగీషయా

టీక॥ అయం = ఏడు; ఇత్యైకుదాయాదః = ఇత్యైకుపుయొక్కవంశమునందుఁబుట్టినవాఁడు. త్రిశంకురితి = త్రిశంకువని; విశ్రుతః = ప్రసిద్ధుఁడు. ధర్మిః శ్రుత్య = మిక్కిలియుధార్మిఁకుండును. వదాన్యశ్చ = చాలనీవిగలవాఁడును. తేన = అట్టిదియును, పూర్వముక్షాత్రియరూపముగానున్నదియుననుట; అనేన = ఇట్టిదియునగు, ఇప్పుడుచండాశరూపముగానున్నదియునగుననుట; శరీరేణ = దేహముచేత; దేవలోకజిగీషయా = స్వర్గమునుజయింపనిచ్చచేత; మాంచైవ = నన్నె; శరణం = రక్షకునిఁగా; గతః = పొందినాఁడు.
--

ఏడు, ఇత్యైకువంశంబునఁబుట్టినవాఁడు; త్రిశంకువని వీనిపేరు; ఇతండు, మిగులధార్మిఁకుఁడు, దా

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౭

స ౬౦

తయు, ఇతఁడు, పూర్వముక్షత్రియ రూపముగానుండి, యిష్టదుశాప బునఁ, జండాశత్ప్రవచనాంచినతనశరీ	రిముతోనే, స్వగళమునొండఁగో, నన్నుశరణఁచూచ్చినాఁడు. అని, తాత్పర్యము.
--	--

యథాయం స్వశరీరేణ స్వగళలోకం గమిష్యతి. ౩
తథా ప్రవత్యతాం యజ్ఞో భవద్భిశ్చ మయాసహ

టీక॥ యథా=ఎట్లు; అయం= ఈత్రీశంకువు; స్వశరీరేణ = తనదేహముతో; స్వగళలోకం=స్వగళలోకమును; గమిష్యతి=పోందునొ; తథా=అట్లు; భవద్భిశ్చ=మీచేతను; మయాసహ=నాతోఁగూడ; యజ్ఞః=యాగము; ప్రవత్యతాం=	గమపఁబడుఁగాక. ఈత్రీశంకువెట్లు, తనదేహంబుతో, స్వగళమునొందునో; అట్లుమీరు, నన్నుఁగూడ, యాగముజరిగింపుఁడు. అని, విశ్వామిత్రుఁడుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
---	---

విశ్వామిత్రవచ శ్రుత్వా సర్వవీవ మహావళయః. ౪
ఉచు స్సమేత్య సహితా ధర్మక్షా ధర్మసంహితమ్

టీక॥ విశ్వామిత్రవచః=విశ్వామిత్రునిమాటను; శ్రుత్వా=విని; ధర్మక్షాః= ధర్మంబులనెఱింగిన; మహావళయః= పూజ్యులయినఋషులు; సర్వవీవ = అందఱునే; సమేత్య=వచ్చి; సహితాః= ఒకటిగాఁగూడుకొనినవారలయి; ధర్మసం	హితం= ధర్మముతోఁగూడియుండునట్లు; ఉచుః=చెప్పకొనిరి. విశ్వామిత్రునిమాటవిని, ధర్మక్షులగునామహర్షులందఱును, ఒకటిగాఁజేరి, పరస్పరమిట్లని, ధర్మయుక్తంబుగామాటలాడుకొనిరి. అని, తాత్పర్యము.
--	---

అయం కుశికదాయాదో మునిః పరమకోపనః. ౫
యదాహ వచనం సమ్యగేత త్కార్యం నసంశయః

౪౮౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితముః

స౬౦

<p>టీక॥ కుశిక దాయాదః=కుశికుని వంశమునందుఁబుట్టిన; పరమకోప నః=మిక్కిలియుఁగోపించునట్టి; అ యం=ఈ; మునిః=విశ్వామిత్రు హముని; యత్=ఏ; వచనం=మాట ను; ఆహ=చెప్పుచున్నాఁడో; తత్ (అధ్యాహృతము)=ఆ; ఏతత్=ఇ ది; సమ్యక్=చక్కగా; కార్యం =</p>	<p>చేయఁదగినది. సంశయః=సందేహ ము; న=లేదు. కుశికవంశంబునం బుట్టినయీవి శ్వామిత్రుండు, మిగులఁగోపంబుగ లవాఁడు; ఇతండు, చెప్పినది, చక్క గాఁజేయఁదగినదే; సంశయములే దు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

అగ్నికల్పో హి భగవాన్ శాపం దాస్యతి రోషితః. ౬

<p>టీక॥ భగవాన్=మాహాత్మ్య ముగలవిశ్వామిత్రుండు; అగ్నికల్పో హి = నిప్పుతోసరివచ్చువాఁడుగ దా! రోషితః=కోపింపఁజేయఁబడి నవాఁడై; శాపం=శాపమును; దా</p>	<p>స్యతి=ఇచ్చును. భగవంతుండగు విశ్వామిత్రుం డు, నిప్పువంటివాఁడు; ఇతనికిఁగో పంబుగలుగఁజేసితిమేని, మనలశపిం చును. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తస్మా ప్రవత్యతాం యజ్ఞ స్సశరీరో యథా దివమ్
గచ్ఛే దిత్వాకుదాయాదో విశ్వామిత్రస్య తేజసా. ౭
తథా ప్రవత్యతాం యజ్ఞ స్సర్వే సమధితివృత్త

<p>టీక॥ తస్మాత్=అందువలన; య జ్ఞః=యాగము; ప్రవత్యతాం=జ రిగింపఁబడుఁ గాక. యథా=ఎట్లు; ఇత్వాకు దాయాదః= ఇత్వాకువం శంబునంబుట్టినత్రిశంకువు; విశ్వామి త్రస్య=విశ్వామిత్రునియొక్క; తేజ సా=ప్రభావముచేత; సశరీరః=దే</p>	<p>హముతోఁగూడినవాఁడై; దివం= స్వర్గమును; గచ్ఛేత్=పొందునో; తథా=అట్లు; యజ్ఞః=యాగము; ప్రవత్యతాం=జరిగింపఁబడుఁగా క. సర్వే=అందఱును; సమధితివృత్త= ఆరంభింపుఁడు. కావున, యాగము జరిగింపుఁడు,</p>
---	---

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౫

స ౬౦

ఈత్రీశంకువు, విశ్వామిత్రునితేజం
బున, నెట్లు, సశరీరంబుగాస్వగళ
మునొందునో, అట్లు, యాగముసే

యింపుడు; అందఱు నారంభింపు
డు, అని, ఋషులు, పరస్పరముమాట
లాడుకొనిరి. అని, తాత్పర్యము.

ఏవముక్త్యా మహావళయ శ్చక్ర స్తాస్తాః క్రియాస్తదా. ౮
యాజకశ్చ మహాతేజా విశ్వామిత్రో భవత్యత్రా

టీక॥ మహర్షయః = పూజ్యుల
యినఋషులు; ఏవం = ఇట్లు; ఉ
క్త్యా = చెప్పి; దా = అప్పుడు; తా
స్తాః = ఆయా; క్రియాః = కార్యముల
ను; చక్రః = చేసిరి. క్రితా - యాగ
మునందు; యాజకశ్చ = యాగముసే
యించువాఁడను; మహాతేజాః = అ
ధికమయినప్రభావముగల; విశ్వామి

త్రః = విశ్వామిత్రుడు; అభవత్ -
అయ్యెను.
మహర్షునిట్లు, పరస్పరముమాట
లాడిరిగాయించికొని, అప్పుడు,
యాగమునందయ్యేకార్యంబులందే
సిరి; మహాతేజుండగవిశ్వామిత్రుం
డను, అధ్వర్యుండయ్యె.
అని, తాత్పర్యము.

ఋత్విజ శ్చానుపూర్వ్యేణ మంత్రవత్సంత్రకోవిదాః. ౯
చక్రః కమాణి సర్వాణి యథాకల్పం యథావిధి

టీక॥ మంత్రకోవిదాః = మంత్రం
బులందుఁబండితులయిన; ఋత్విజ
శ్చ = ఋత్విజులును; ఆనుపూర్వ్యే
ణ = వరుసచేత; కర్తాణి = కార్యంబు
లను; సర్వాణి = అన్నింటిని; మంత్ర
వత్ = మంత్రముగల్గినట్లుగాను; య
థాకల్పం = కల్పసూత్రప్రకారము

గాను; యథావిధి - యథాశాస్త్ర
ముగాను; చక్రః = చేసిరి.
మంత్రజ్ఞులగు, ఋత్విజులును, వ
రుసగా, సమస్తకమాంబుల, మం
త్రయుక్తంబుగఁ, గల్పసూత్రంబు
నఁజెప్పఁబడినట్లు యథాశాస్త్రం
బుగఁజేసిరి. అని, తాత్పర్యము.

తతః కాలేన మహతా విశ్వామిత్రో మహాతపాః. ౧౦
చకారా వాహనం తత్ర ధాగాథకం సర్వజేవతాః

౧౦౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము:

స౦౦

టీక॥ తతః=అంతట; తత్ర=అ స్తదేవతలంగూర్చి; ఆవాహనం=పి
యాగమునందు; మహతపాః=అధి లువును; చకార=చేసెను.
కమయిన తపస్సుగల ; విశ్వామి అంత, నాయాగంబునందు, మహ
త్రీః=విశ్వామిత్రుఁడు; మహతా= తపస్వియగువిశ్వామిత్రుఁడు, హ
అధికమయిన; కాలేన=కాలముచే విర్భాగములనిచ్చుటకై, సమస్తదే
త; భాగార్థం= హవిర్భాగములని వతలఁ, జిరకాలము, మంత్రంబుల
చ్చుటకొఱకు; సర్వదేవతాః=సమ చేచిలచెను. అని, తాత్పర్యము.

నాధ్యాగమంస్తదాహూతా భాగాథం సర్వదేవతాః. ౧౧

టీక॥ సర్వదేవతాః=సమస్తదే లై; నాధ్యాగమః=రాత్రైరి.
వతలు; భాగార్థం = హవిర్భా ఆవిశ్వామిత్రుఁడు హవిర్భాగ
గముకొఱకు; తదాహూతాః=ఆ మొసంగుటకంతపిచినను, దేవత
విశ్వామిత్రునిచేచి బలివఁబడినవార లెవ్వరునురాత్రైరి. అని తాత్పర్యము.

తతః క్రోధసమావిప్లో విశ్వామిత్రో మహామునిః

స్రువమద్యమ్య సక్రోధ ప్రీశంకు మిద మబ్రవీత్. ౧౨

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; మహా కోపముతోఁగూడినవాఁడై; త్రిశం
మునిః=పూజ్యుఁడైనమునియగు; వి కుం=త్రిశంకువునుగూర్చి; ఇదం=
శ్వామిత్రః=విశ్వామిత్రుఁడు; కో ఈమాటను; అబ్రవీత్=చెప్పెను.
ధసమావిప్లః= కోపముచేనావేళిం అంత, విశ్వామిత్రమహాముని,
పఁబడినవాఁడై; స్రవం=స్రవమ కోపంబునొంది, స్రువంబెత్తి, రో
నెడు హేమముచేయు నుపకరణ వంబున, ద్రిశంకునింజూచి, యిట్లుని,
మును; ఉద్యమ్య=ఎత్తి; సక్రోధః= చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

పశ్య మే తపసోవీర్యం స్వాజితస్య నరేశ్వర

ఏష త్వాం సశరీరేణ సయామి స్వగః మోజసా. ౧౩

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము.

స ౬౦

టీక॥ నరేశ్వరమనుష్యులకుఁ
(బ్రభువైనత్రీశంకూ! మేనాయొ
క్క; స్వాజితస్యచక్కగాసం
పాదించబడిన; తపసః తపస్సు
యొక్క; వీర్యంప్రభావమును; ప
శ్య చూడుము. ఏషఃఈ; అ
హం(అధ్యాత్మము)నేను; ఓజ
సాప్రభావముచేత; త్వాం ని
న్ను; సశరీరేణదేహముతోఁగూడ;

స్వగంస్వర్గమును; నయామి
పొందించెదను.

త్రీశంకుమహారాజా! నాదు
స్వాజితంబగు తపంబు ప్రభావ
ముఁజూడు; ఇదిగో! తపఃప్రభావం
బున, సిన్నిప్పుడు, సశరీరంబుగా స్వ
గమునకుఁబోవునట్లు, చేసెదను.
అని, తాత్పర్యము.

దుష్ప్రపం సశరీరేణ దివం గచ్ఛ నరాధిప

టీక॥ నరాధిపమనుష్యులకుఁ
(బ్రభువైన, త్రీశంకూ! దుష్ప్రపం
పొందఁగూడని; దివంస్వగము
ను; సశరీరేణదేహముతోఁగూడ;
గచ్ఛపొందుము.

త్రీశంకుమహారాజా! ఇతరులెవ
రికినిబొందఁగూడనిస్వగమును, నీ
వు, సశరీరంబుగాఁబొందుము.
అని, తాత్పర్యము.

స్వాజితం కించి దప్యస్తి మయా హి తపసః ఫలమ్. ౧౪
రాజక్ స్వతేజసా తస్య సశరీరో దివం వ్రజ

టీక॥ రాజక్—త్రీశంకుమహా
రాజా! మయానాచేత; స్వాజిత
తంచక్కగా సంపాదించబడిన;
తపసఃతపస్సుయొక్క; ఫలంఫల
ము; కించిదపికోంచెమైనను; అస్తి
హిఉన్నదిగాదా! తస్యఅతపః

ఫలముయొక్క; స్వతేజసాతనప్ర
భావముచేత; సశరీరః—దేహము
తోఁగూడినవాఁడవై; దివంస్వగ
మును; వ్రజపొందుము.

త్రీశంకుమహారాజా! నేనుసంపా
దించిన తపఃఫలంబు కొంచెంబైన

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౦

నున్నదిగదా! దానిప్రభావంబునంబునకరుగుము. అని, విశ్వామిత్రుఁ
జేసి, నీవు దేహంబుతోఁగూడస్వర్గం దుసేప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఉ క్తవాక్యే మునో తస్మిన్ సశరీరో నరేశ్వరః. ౧౫
దివం జగమ కాకుత్స్థ మునీనాం పశ్యతాం తదా

టీక॥ కాకుత్స్థ=రాముఁడా! త	నవాఁడై; దివం=స్వర్గమును; జ
స్మిన్=అ; మునో= విశ్వామిత్రమ	గామ=పొందెను.
హముని; ఉ క్తవాక్యే=చెప్పబడిన	రాముఁడా! ఇట్లు, విశ్వామిత్ర
మాటగలవాఁడుకాఁగా; తదా=అ	మహాముని చెప్పఁగానే, యప్పు
ప్పుడు; మునీనాం=మునులు; పశ్య	డు మునులందఱుఁ బూచుచుండ ద్రి
తాం= చూచుచుండఁగా; నరేశ్వ	శంకువు, దేహంబుతోఁగూడ, స్వ
రః=మనుష్యులకుఁ బ్రభువైనశ్రీశం	గఁబునొందెను.
కువు; సశరీరః=దేహముతోఁగూడి	అని, తాత్పర్యము.

దేవలోకగతం దృష్ట్వా త్రిశంకుం పాకశాసనః. ౧౬
సహసర్వై స్సురగణై రిదం వచన మబ్రవీత్

టీక॥ పాకశాసనః= పాకుండ	ఇదం=ఈ; వచనం=మాటను; అబ్ర
నురాక్షసునిశీఁచినయింద్రుండు;	వీత్=చెప్పెను.
దేవలోకగతం=స్వర్గమునుబొం	దేవేంద్రుండు, ఇట్లు సశరీరంబు
దిన; త్రిశంకుం=త్రిశంకువును; దృ	గాస్వర్గంబునొందిన త్రిశంకువుం
ష్ట్వా=చూచి; సర్వైః=సమస్తము	బూచి, దేవతలనందఱుఁగూడి, యిట్లు
లయిన; సురగణైఃసహ = దేవతల	ని, చెప్పెను.
యొక్క సమూహములతోఁగూడ;	అని, తాత్పర్యము.

త్రిశంకో గచ్ఛ భూయ స్త్వం నాసి స్వర్గ కృతాలయః. ౧౭
గురుశాపహతో మూఢ పత భూమి మవాక్ష్మిరాః

టీక॥ త్రిశంకూ = త్రిశంకూ! క్రింది మొగమయిన తలగలవాడ
 త్వం=నీవు; ధూయః = మఱి; గ
 చ్చ=పొమ్ము; స్వగృ కృతాలయః= వై; ధూమిం=ధూమిగూచి; ప
 స్వగృమనందుఁ జేయఁబడినయుని త=పడుము, లేక, పొమ్ము.
 కిగలవాడవు; స్వగృమనందుండఁ నీవు స్వర్గంబునందుండఁదగవు; తెలివి
 దగినవాడవనుట; నాసి= కావు. లేనివాఁడా! నీవు గురుశాపంబునఁ
 మూఢ=తెలివిలేనిత్రిశంకూ! గురు గొట్టువడితివి; తలక్రిందుగా నేలంబ
 శాపహతః=గురువులశాపంబుచేఁ దుము. అని, యింద్రుండు త్రిశంకు
 గొట్టఁబడినవాడవు. అవాక్కిరాః= తోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్తో మహేంద్రేణ త్రిశంకు రపత త్పునః. ౧౮
 విక్రోశమాన స్త్రాహీతి విశ్వామిత్రం తపోధనమ్

టీక॥ త్రిశంకుః=త్రిశంకువు; మ పునః=మఱి; అపతత్=పడెను.
 మహేంద్రేణ = దేవేంద్రునిచేత; ఏ ఇట్లు, దేవేంద్రుండుచెప్పఁగా
 వం=ఇట్లు; ఉక్తః=చెప్పఁబడినవాఁ నే, స్త్రీశంకువు, తపోధనుండగువిశ్వా
 డై; తపోధనం=తపస్సేధనముగాఁ మిత్రుండుచ్చి “ఁక్షింపుము.” అనియ
 గల; విశ్వామిత్రం=విశ్వామిత్రునిం బడుచుమఱిలంబడెను.
 గూర్చి; “త్రాహీ=రక్షింపుము”; ఇ అని, తాత్పర్యము.
 తి=అని; విక్రోశమానః=అబడుచు;

త ద్భుత్వా వచనం తస్య క్రోశమానస్య కౌశికః. ౧౯
 రోష మాహరయ త్ప్రవం తివృత్తిపేతిచా బ్రవీత్

టీక॥ క్రోశమానస్య=అబడుచు డు; త్ప్రవం=తీవ్రమయిన; రోషం=
 న్న; తస్య = ఆత్రిశంకువుయొక్క; కోపమును; ఆహరయత్=చేసెను.
 తత్=ఆ; వచనం = మాటను; తు “తివృత్తి=నిలునిలు;” ఇతి=అని; అ
 త్వా=విని; కౌశికః=విశ్వామిత్రుఁ బ్రవీచ్చి=చెప్పెను.

౧౯౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స౧౦

ఇట్లు అచుచున్న యాత్రిశంకుమా కుంబాచి, "నిలునిలు" మని చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఋషిమధ్యే స తేజస్వీ ప్రజాపతి రివా పరః. ౨౦
సృజన్ దక్షిణమాగన్ధాన్ సప్తషీ నపరాన్ వునః

టీక॥ తేజస్వీ-ప్రభావముగ డైన; ప్రజాపతివ=బ్రహ్మదేవుడ లనః-ఆవిశ్వామిత్రుడు; ఋషి సునఱ్ఱు; అథూత్ (అధ్యాహృత మధ్యే=ఋషులనడుమను; వునః= ము)=ఉండెను. మహాప్రభావుండగు నావిశ్వా మిత్రుండు, ఋషులనడుమనుండి, దక్షిణమాగన్ధాన్ = దక్షిణపుది మిత్రుండు, ఋషులనడుమనుండి, ద క్కునందలి మాగన్ధాన్మునందుండ; ఋషులనుండి, వేలుగా, సప్త సప్తషీ=ఏడువరుఋషులను; సృ ర్దులసృజించి, రెండవబ్రహ్మదేవుండ జన్=సృజించుచు; అపరః=ఇతరుల నందగి, యుండెను. అని తాత్పర్యము.

నక్షత్రమాలా మపరా మసృజ త్రోధమూర్చితః. ౨౧
దక్షిణాం దిశమాస్థాయ మునిమధ్యే మహాయశాః

టీక॥ మహాయశాః=అధికమయి డ్మత్రమాలాం=నక్షత్రములపక్షి నకీర్తిగలవిశ్వామిత్రుడు; క్రోధ ని; అసృజత్=సృజించెను. అధికంబగు కీర్తిగల విశ్వామి మూర్చితః=కోపముచేవ్యాపింపఁ త్రుండు, చాలగోపించి, మునులన బడినవాడై; మునిమధ్యే=మునులన డుమనుండి, దక్షిణపుదిక్కునందు, దక్షిణాం = దక్షిణపుది క్రొత్తగానక్షత్రంబుల సృజించెను. శం=దిక్కును; ఆస్థాయ=అవలం బించి; అపరాం=ఇతరమయిన; న అని, తాత్పర్యము.

సృష్ట్యా నక్షత్రవంశంచ క్రోధేన కలుషీ కృతః. ౨౨
అన్యమింద్రం కరిష్యామి లోకోవాస్యాద నింద్రకః

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౫౫

స ౬౦

టీక॥ నక్షత్రవంశం=నక్షత్రము చులోకము; అనింద్రకః=ఇంద్రుడు
లయొక్క- సమాహమును ; సృ లేనిది; స్యాత్=అగును. " (ఇహ=అ
ష్టాచ=సృజించియు; సః(అధ్యా సః; సమకల్పయత్ = సకల్పిం
హృతము) = ఆవిశ్వామిత్రుడు; చేను).
క్రోధేన = కోపముచేత; కలుషీకృ ఇట్లు, నక్షత్రములసృజించి, వి
తః=కలకలచాటునట్లు చేయబడిన శ్వామిత్రిండు, కోపంబున "మఱి
వాండై; "అన్యం=ఇతరుండైన; ఇం యొకయింద్రునైనంజేసెదను, లేని
ద్రం=ఇంద్రుని; కరిష్యామి=చేసె యెడ ప్రపంచమునందింద్రుడై లేక
దను; వా=లేనియెడల; లోకః=ప్ర పోవుంగాక." (అగ్రాంతరమందు.)
పంచమైనను; అనింద్రకః=ఇంద్రుం లేనియెడ, నేనుసృజించులోకందిం
డులేనిదిగా; స్యాత్=అగును." లేక; ద్రిండులేనిచేయగుంగాక" యని
"లోకోవా=లేనియెడ నేనుసృజిం సంకల్పించెను. అని, తాత్పర్యము.

దైవతాన్యపి సకోధా త్స్వప్తం సముపచక్రమే. ౨౩

టీక॥ సః=ఆవిశ్వామిత్రుడు; రంభించెను,
క్రోధాత్=కోపమువలన; దైవతా ఆవిశ్వామిత్రుండు, కోపంబున,
న్యపి=దేవతలనుంగూడ; త్స్వప్తం= దేవతలనుంగూడసృజింపయత్నించె
సృజించుటకు; సముపచక్రమే=ప్రా ను. అని, తాత్పర్యము.

తతః పరమసంధ్రింతా స్పర్షిసంఘా స్సురాసురాః
విశ్వామిత్రం మహాత్మాన మూచు స్సానునయం వచః. ౨౪

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; సర్పి భ్రాంతాః=మిక్కిలియువెఱుగుప
సంఘాః = ఋషులయొక్క సమా డినవారై; మహాత్మానం=అధికమ
హముతోగూడిన; సురాసురాః= యిన ప్రభావముగల ; విశ్వామి
దేవతలును అసురులును; పరమసం త్రం=విశ్వామిత్రునిగూర్చి; సానున

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము

స ౬౦

యం = ఊఱడి-పుతోఁగూడిన; చః=మాటను; ఊఱడి=చెప్పిరి.
అంత, ఋషులును దేవతలునను
రులును, మిక్కిలియు వెఱఁగువడి, మ

హాత్ముండగువిశ్వామిత్రునియొద్దకు
వచ్చి, యతనిసూఱడించుచు, నెట్లని,
చెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

అయం రాజా మహాభాగ గురుశాసపరిక్షతః

సశరీరో దివంయాతుం నాహా త్యేవ తపోధన. ౨౫

టీక॥ మహాభాగ=పూజ్యమయి
న, భాగ్యము గలవాఁడవు; తపోధ
న=తపస్సేధనముఁగాగలవాఁడవు
నగువిశ్వామిత్రుఁడా! గురుశాసపరి
క్షతః= గురువులశాసముచేతఁగొ
ట్టబడిన; అయం=ఈ; రాజా=త్రి
శంకుమహారాజు; సశరీరః=దేహ
ముతోఁగూడినవాఁడై; దివం=స్వర్గ
మును; యాతుం=పొందుటకు; నా

హా త్యేవ=తగ నేతగఁడు.
మహాభాగుండవు తపోధనుండ
వగువిశ్వామిత్రుఁడా! ఈశ్రిశంకుమ
హారాజు, గురుశాసంబునంగొట్టువ
డినవాఁడుకావున, దేహంబుతోఁ
గూడస్వర్గంబునొందుటకుఁ దగఁ
డనుటసత్యము. అని, దేవతలువిశ్వా
మిత్రునితోఁజెప్పిరి.
అని, తాత్పర్యము.

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా దేవానాం మునిపుంగవః

అబ్రవీ త్సుమహద్వాక్యం కాశిక స్సర్వదేవతాః. ౨౬

టీక॥ తేషాం=ఆ; దేవానాం=
దేవతలయొక్క; తత్ = ఆ; వచ
నం=మాటను; శ్రుత్వా=విని; ముని
పుంగవః = మునిశ్రేష్ఠుండగుకాశి
కః = విశ్వామిత్రుఁడు; సర్వదేవ
తాః=సమస్తదేవతలనుంగూర్చిను
మహత్ = మిక్కిలియుఁబూజ్యమ

యిన; వాక్యం = మాటను; అబ్ర
వీత్ = చెప్పెను.
ఆదేవతలుచెప్పిన మాటనువిని,
మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రుండు,
దేవతల నెల్లరంజూచి, మిక్కిలి
యుఁబూజ్యుంబగు మాటచెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౩

స ౬౦

సశరీరస్య భద్రం వ స్మిశంకో రస్య ధూపతేః

ఆరోహణం ప్రతిజ్ఞాయ నాన్వతం కతుః మత్సహే. ౨౭

టీక॥ వః=మీకు; భద్రం=మంగళము; అస్తు(అధ్యాహృతము) - అగుచుండు. సశరీరస్య=దేహముతోఁ గూడిన; అస్య = ఈ; ధూపతేః=ధూమికేబ్రుభువైన; త్రిశంకోః=త్రిశంకువునకు; ఆరోహణం=స్వర్గమునెక్కుటను; ప్రతిజ్ఞాయ=ప్రతిజ్ఞ చేసి; అన్వతం=దబ్బుటను; కతుః=చేయుటకు; మత్సహే=కోరను. మీకుమంగళమగుచుండుగాక; “ఈత్రిశంకుమహారాజుదేహముతోఁగూడ స్వర్గమునకుఁబోవుచుండుగాక;” యని ప్రతిజ్ఞచేసి, దానిదబ్బుటచేయనొల్లను. అని, తాత్పర్యము.

స్వర్గోఽస్తు సశరీరస్య త్రిశంకో రస్య శాశ్వతః

టీక॥ సశరీరస్య=దేహముతోఁ గూడిన; అస్య=ఈ; త్రిశంకోః=త్రిశంకువునకు; శాశ్వతః=స్థిరమయిన; స్వర్గః=స్వర్గము; అస్తు=అగుచుండు. ఈత్రిశంకువు, సశరీరముగానై, శాశ్వతంబగు స్వర్గమునందుండుగాక. అని, తాత్పర్యము.

సత్తత్రాణివ సర్వాణి మామకాని ధృవాణ్యథ. ౨౮

యావ జ్లోకా ధరిష్యంతి తిష్ఠం శ్యేతాని సర్వశః

మత్కృతాని సురా స్సర్వే తదను జ్ఞాతు మహాభ. ౨౯

టీక॥ అథ=ఇంకను; మత్కృతాని=నాచేఁజేయఁబడినవి; (గనుకనే) మామకాని=నావైన; ఏతాని=ఈ; సత్తత్రాణి=సత్తత్రములు; సర్వాణి=అన్నియు; యావత్=ఎంతవఱకు; లోకాః=లోకంబులు; ధరిష్యంతి=ఉండునో; తావత్ (అధ్యాహృతము)=అంతవఱకు; సర్వశః=అన్నివిధంబులను; ధృవాణి=స్థిరములుగా; తిష్ఠంతు = ఉండుచుండుగాక. సురాః=దేవతలారా! సర్వే = అందఱును; తత్=దాని; అనుజ్ఞాతుం=

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము

స ౬౦

అంగీకరించుటకు; అహాథ=తగు
దురు.

నేనుస్పృశించిన యీనక్షత్రంబుల
న్నియు, లోకంబులుండుదనుక, స్థి
రంబులయియుండుగాక ; దేవత

లారా! మీరలందఱును, దానినొప్పు
కొనవలయును. అని, విశ్వామిత్రుఁ
డు దేవతలతోఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఏవముక్తా స్సురా స్సర్వే ప్రత్యూచ మునిపుంగవః

టిక||సురాః=దేవతలు; సర్వే=
అందఱును; ఏవం=ఇట్లు; ఉక్తాః=చె
ప్పబడినవారలై; మునిపుంగవం=
మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రునింగూ

ర్చి; ప్రత్యూచః=బదులుచెప్పిరి.
విశ్వామిత్రుండు, చెప్పినమాట
నువిన, దేవతలందఱును. అతనికీట్లుని,
బదులుచెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం భవతు భద్రం తే తిష్ఠం త్వేతాని సర్వశః. ౩౦
గగనేతాన్య నేకాని వైశ్వానర పథాద్భూహిః
సక్షత్రాణి మునిశ్రేష్ఠ తేషు జ్యోతిష్షు జాజ్వలన్. ౩౧
అవాక్చిరా ప్రీతంకుశ్చ తిథ్యత్వ మరసన్నిభః

టిక||మునిశ్రేష్ఠ=మునులలోమే
టివైనవిశ్వామిత్రుఁడా! తే=నీకు;
భద్రం=మంగళము; అస్తు (అధ్యా
హృతము)=అగుగాక. ఏవం=ఇ
ట్లు; భవతు=అగుగాక. తాని=ఆ;
ఏతాని=ఈ; అనేకాని=పెక్కు-ల
యిన; సక్షత్రాణి=సక్షత్రంబులు; స
ర్వశః=అన్నివిధంబులను; గగనే=
ఆకాశమందు ; వైశ్వానర ప్ర
థాత్=అనాదిగానుండు, జ్యోతిశ్చ

క్రమయొక్క మాగణమునకంటె; బ
హిః=వెలుపల; తిష్ఠంతు=ఉండు
గాక! త్రిశంకుశ్చ=త్రిశంకువును; అ
వాక్చిరాః=క్రిందుమొగమయినతల
గలవాఁడై; తేషు=ఆ; జ్యోతిష్షు=న
క్షత్రంబులందు, సక్షత్రంబులనడుమ
ననుట; జాజ్వలన్=మిక్కిలియుల్ల
కాళించుచు; అమరసన్నిభః=దేవత
తోసమానుఁడై; తిథ్యతు = ఉండు
గాక.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౫౯

స౬౦

మునిశ్రేష్ఠుండవగువిశ్వామిత్రుఁ | బుపల, నన్నివిధంబుల, శాశ్వతంబు
దా! నీకుమంగళంబగుఁగాక; నీవుచె | లుగానేయుండుఁగాక; ఈత్రీశంకు
ప్పిసట్లుయగుఁగాక; నీవుసృజించినన | వును, వానినడుమందలక్రిందుగాఁబ్ర
క్షతంబులన్నియు , నాకాశమంద | కాశించుచు , దేవతాసమానుండై
నాదిజ్యోతిశ్చక్ర మాగళంబునకువె | యుండుఁగాక. అని, తాత్పర్యము.

అనుయాస్యంతి చైతాని జ్యోతీంషి నృపసత్తమమ్. ౩౨
కృతార్థం కీర్తిమంతం చ స్వర్గలోకగతయథా

టీక|| చైతాని = ఈజ్యోతీంషి | అనుసరించును.
చ=నక్షత్రంబులును; కృతార్థం= ఈనక్షత్రంబులును, కృతార్థం
నెఱవేఱినపనిగలవాఁడును; కీర్తి= దునుగీర్తికాలియునగు శ్రేణంకుమ
మంతంచ= మంచికీర్తిగలవాఁడున | హారాజును, స్వర్గమునొందినవా
గు; నృపసత్తమం= రాజశ్రేష్ఠుండ | నినెట్లీ, అట్లునుసరింపుచుండును.
యినత్రీశంకువును; స్వర్గలోకగ | అని, దేవతలు విశ్వామిత్రునికుండె
తయథా= స్వర్గలోకమునొం | ప్పిరి.
దినవానింబోలె; అనుయాస్యంతి= అని, తాత్పర్యము.

విశ్వామిత్రస్తు ధర్మాత్మా సర్వదేవై రభిష్టుతః. ౩౩
ఋషిభిశ్చ మహాలేజా బాధ మిత్యాహ దేవతాః

టీక|| మహాలేజాః=అధికమయి | అభిష్టుతః=పొగడఁబడినవాఁడై; దే
నప్రభావముగలవాఁడును; ధర్మాత్మా= వతాః=దేవతలనుగూచి; “బా
త్మా= ధర్మబుద్ధిగలవాఁడునగు; ధర్మ=మంచిది”; ఇతి-అని; అహ=
విశ్వామిత్రస్తు = విశ్వామిత్రుఁడు | (ధూతార్థమందులట్) చెప్పెను.
ను; సర్వదేవైః=సమస్తదేవతలచే | మహాప్రభావుండును ధర్మాత్
తను; ఋషిభిశ్చ=ఋషులచేతను; త్తుండునగువిశ్వామిత్రుండట్లుదేవ

॥ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము. స ౬౦

తలచేతను ఋషులచేతనుం బాగ | అని, చెప్పెను.
 డంబడి, దేవతలంజూచి, “మంచిది” | అని, తాత్పర్యము.

తతో దేవా మహాత్మానో మునయశ్చ తపోధనాః. ౩౪
 జన్తు ర్యథాగతం సర్వే యజ్ఞస్యాంతే నరోత్తమ

టీక || నరోత్తమ=పురుషశ్రే | అందఱును; యథాగతం=వచ్చిన
 స్థండవగు రాముఁడా! తతః=అటు | ట్లు; జన్తుః=పోయిరి.
 పిమ్మట; యజ్ఞస్య = యాగముయొ | పురుషశ్రేష్ఠుండవగు రాముఁ
 క్కు; అంతే = సమాప్తియందు; డా! అంతయాగంబు ముగిసినపిదప,
 మహాత్మానః= పూజ్యమయినస్వ | మహాత్ములగు దేవతలును, తపోధను
 ధావముగల; దేవాః=దేవతలును; లగుమునులునందఱును, వచ్చినట్లు,
 తపోధనాః= తపస్సేధనముగాఁగ | పోయిరి.
 ల; మునయశ్చ=మునులును; సర్వే= | అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యావే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
 బాలకాండే, షష్ఠితమస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు , శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
 వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ షష్ఠితమస్సర్గటీక,
 ముగిసినది.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౦౧

స ౬౦

(౧౨)

ఏ క ష ష్టి త మ స గ ఁ ప్రా ర ం భః.

విశ్వామిత్రో మహాత్మా థ ప్రస్థితాః ప్రేక్ష్య తా స్పృశ్య
అబ్రవీ న్నరకూడూల స్సర్వాం స్తా న్నవవాసినః. ౧

టీక అభ=అటుపిమ్మట; మహాత్మా=పూజ్యునియినస్వభావముగలవాఁడును; నరకూడూలః=పురుషశ్రేష్ఠుండునగు; విశ్వామిత్రః=విశ్వామిత్రుఁడు; ప్రస్థితాః=పయనమయిన; తాః=ఆ; ఋషీః=ఋషులను; ప్రేక్ష్య = చూచి; వనవాసినః=వనమలోనున్న; తాః=ఆఋషులను; సర్వాః = అందఱనుగూర్చి; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.	అంత, మహాత్ముండునుబురుషశ్రేష్ఠుండు నగు విశ్వామిత్రుండు, యాగమునకై వచ్చినఋషులందఱునుబోవుటంజూచి, తనతపోవనంబుననుండుమనులంజూచి, యిట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
--	--

మహాన్విఘ్నః ప్రవృత్తయం దక్షిణా మాస్థితో దిశమ్
దిశ మన్యాం ప్రపత్స్యామ స్తత తస్మాద్దేవ తపః. ౨

టీక అయం=ఈ; మహాః=గొప్పదియగు; విఘ్నః=విఘ్నము; దక్షిణాం=దక్షిణపు; దిశం=దిక్కును; ఆస్థితః = అవలంబించినదై; ప్రవృత్తః=సంభవించినది. అన్యాం=వేత్రై; దిశం=దిక్కును; ప్రపత్స్యామః=పొందెదము. తత్ర=అచ్చట;	తపః = తపస్సును; తస్మాద్దేవతా=తపించెదము, చేసెదమునట. ఈదక్షిణపుదిక్కునందు గొప్పవిఘ్నముసంభవించినది; కావునమఱియొక్కదిక్కు-కుబోవుదము; అచ్చటనెతపంబుసేయదము. అని, తాత్పర్యము.
--	---

పశ్చిమాయాం విశాలాయాం పుష్కరేషు మహాత్మనః
సుఖం తప శ్చరిష్యామః పరం తద్ధి తపోవనమ్. ౩

౧౦౩ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౬౦

టీక॥ మహాత్మనః (మహాత్మా మయిన; తపోవనంహి=తపస్సున
నః)=పూజ్య మయినస్వభావముగ కుయోగ్యమయినవనముగదా!
లమునులారా! విశాలాయాం—వెడ విశాలమయిన పశ్చిమపుదిక్కు
ల్పుగల; పశ్చిమాయాం—పడమటిది నఁబుష్కరతీర్థకంబుల తీరంబులం
కున్నందు; పుష్కరేషు—పుష్కర దు, సుఖముగాఁదపంబు గావించ
రతీరములందు; సుఖం—సుఖముగా; ము; అదిమంచితపోవనంబుగదా !
తపః=తపస్సును; చరిష్యామః—చే అని, విశ్వామిత్రుఁడుఋషులతోఁ
సెదము. తతః=అది; పరం—శ్రేష్ఠ జెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త్యా మహాతేజాః పుష్కరేషు మహామునిః
తప ఉగ్రం దురాధషణం తేపే మూలఫలాశనః. ౪

టీక॥ ఏవం=ఇట్లు; ఉక్త్యా—చె పే—తపించెను, చేసెననుట.
ప్పి; మహాతేజాః=అధికమయినప్ర ఇట్లాఋషులకుఁజెప్పి, మహాప్ర
భావముగల; మహామునిః—పూజ్యుఁ ధావుండగు విశ్వామిత్రమహాముని,
డైనయావిశ్వామిత్రుఁడు; పుష్కరేషు — పుష్కరతీర్థకంబుల తీరంబులందు,
మూలఫలాశనః= గడ్డలునుబండ్లు పుష్కరతీర్థకంబుల తీరంబులందు,
నేయాసారముగాఁగలవాఁడై; ఉ ఫలమూలంబులే యాహారంబుగాఁ
గ్రం= భయంకరమయినదియును; గొని, భయంకరంబును దురాధ
దురాధషణం—తిరస్కరింపఁగూడ షణంబునగుతపంబుగావించెను.
నిదియునగు; తపః=తపస్సును; తే అని, తాత్పర్యము.

ఏతస్మిన్నేవ కాలేతు అయోధ్యాధిపతి నృపః
అంబరీష ఇతిఖ్యాతో యష్టం సముపచక్రీమే. ౫

టీక॥ ఏతస్మిన్=ఈ; కాలేత్యేవ=కాలమునందే; అయోధ్యాధిప

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౩

స ౬౧

లిః=అయోధ్యకుఁబ్రభువయిన; అం
బరీషః=అంబరీషుఁడు; ఇతి=అని;
భ్యాతః=ప్రసిద్ధుఁడగు; నృపః=రా
జు; యష్టం=యాగము సేయుటకు;
సముపచక్రీషే=ఆరంభించెను.

ఈకాలమునందే, అయోధ్యకుఁ
బ్రభువయిన యంబరీషుఁడగు రా
జౌకండు యాగము సేయ నారంభిం
చెను.

అని, తాత్పర్యము.

తస్య వై యజమానస్య పశు మింద్రో జహః రహ
ప్రణష్టేతు పశౌ విప్రో రాజాన మిద మబ్రవీత్. ౬

టీక॥ యజమానస్య=యాగము
సేయుచున్న; తస్య= ఆయంబరీషు
నియొక్క; పశుం = యాగపశు
వును; ఇంద్రః=ఇంద్రుఁడు; జహః
రహరించెను. ("హ" అనునది పా
దపూరణార్థము) పశౌ=యాగప
శువు; ప్రణష్టేతు=అగపడకపో
గానే; విప్రో = పురోహితుండగు
బ్రాహ్మణుండు; రాజానం=రాజును

గూర్చి; ఇదం = ఈమాటను; అబ్ర
వీత్=చెప్పెను.

యాగము సేయుచున్న యా
యంబరీషుని పశువును జేవేందుండ
పహరించెను; ఇట్లు, పశువుకనుపడ
కుండుటంజూచి, పురోహితుండు,
రాజుతో, నిట్లుని, చెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

పశు రద్య హృతో రాజక్ ప్రణవ్త్వ స్తవ దుర్నయాత్
అరక్షి తారం రాజానం ఘ్నంతి దోషా నరేశ్వర. ౭

టీక॥ రాజక్=అంబరీషమహా
రాజా! పశుః=యాగపశువు; త
వ=నీయొక్క; దుర్నయాత్=దు
ర్గతివలన, ప్రమాదమువలననుట;
హృతః=అపహరింపబడినదై; అ

ద్య=ఇప్పుడు; ప్రణవ్త్వః=అగపడ
చయ్యె. నరేశ్వర= మనుష్యులకుఁ
బ్రభువయిన యంబరీషుఁడా! దో
షాః=దోషములు; అరక్షి తారం=
కాపాడనట్టి; రాజానం=రాజును;

౧౦౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స౦౬౧

ఘ్నంతి=చంపుచున్నవి.

అంబరీషుఁడా! నీ కేమఱియుం
డుటంజేసి, యాగపశువునెవ్వరో
యసహరించిరి; అదియిప్పుడు కా

నంబడదయ్యె; ఇట్లు, ఏమఱియునె

రాజును, దోషంబులుచంపును.

అని, తాత్పర్యము.

ప్రాయశ్చిత్తం మహద్ధేత న్నరం వా పురుషషణ్ణ
అనయస్వ పశుం శీఘ్రం యావత్కర్మ ప్రవర్తతే. ౨

టీక॥ పురుషషణ్ణ=పురుషశ్రే
ష్ఠుండవగునంబరీషుఁడా! ఏతత్=
ఈ, ప్రాయశ్చిత్తం=ప్రాయశ్చి
త్తము; మహద్ధి=గొప్పదికదా!
యావత్=ఎంతలోపల; కర్మ=
యాగకార్యము; ప్రవర్తతే=(భవి
ష్యదభిషంతులట్) జరుగఁగల
దో; తావత్(అధ్యాహ్నతము)-
అంతలోపల; నరంవా=మనుష్య
రూపమునైనను; పశుం=పశువును;
అనయస్వ=కొనిరమ్ము.

మనుష్యశ్రేష్ఠుండవగు నంబరీ
షుఁడా! ఇప్పుడడు, గల్గిన యపచార
మునకుఁ జేయవలసిన ప్రాయశ్చి
త్తంబుచాలగొప్పది; కనుపడకపో
యినపశువును వెదకి కొనితెచ్చుట
యు తమము, లేనియెడల, మనుష్య
పశువునైనను యాగకార్యారంభ
ముసేయుటకు మున్నె, శీఘ్రంబు
గాఁజేవలయును. అని, పురోహి
తుఁడుచెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఉపాధ్యాయ వచ శ్రుత్వా సరాజా పురుషషణ్ణ
అన్వియేష మహాబుద్ధిః పశుం గోభి స్సహస్రశః. ౩

టీక॥ పురుషషణ్ణ=పురుషశ్రే
ష్ఠుండవగురాముఁడా! ఉపాధ్యాయ
యవచః=పురోహితునిమాటను;
శ్రుత్వా=విని; మహాబుద్ధిః=అధిక

మైనబుద్ధిగల; సః=ఆ; రాజా=అం
బరీషమహారాజు; సహస్రశః=వేన
వేలసంఖ్యగల; గోభిః=ఆవులతో;
పశుం=పశువును; అన్వియేష=

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౦౫

స ౬౧

వెదకెను.

పురుష శ్రేష్ఠుండవగు రాముఁ | బుద్ధిశాలియగు నాయంబరీఘండు,
దా;పురోహితునిమాటవిని, మహా | వేనవేలు గాగోవులంగొని, సరపశు
వునువెదకెను. అని, తాత్పర్యము.

దేశాఁ జనపదాంత్రాంత్రా న్నగరాణి వనానిచ
అశ్రీమాణిచ పుణ్యాని మాగఁమాణో మహీపతిః. ౧౦
స పుత్ర సహితంతాత సభార్యం రఘునందన
భృగుతుంగే సహసీన మృచీకం సందదర్శ హ. ౧౧

టిక|| తాత=నాయనవయిన;రఘు కులుభార్యవీరితోఁగూడననుట;అసీ
నందన=రాముఁడా! మహీపతిః= నం=కూచుకొండి యున్నవాఁడున
భూమికిఁబ్రభువయిన;సః=ఆయం గు; మృచీకం=ముచీకమహాషిఁని;
బరీఘండు;తాంత్రాఁ= ఆయా;దేశ సందదర్శ=చూచెను. ("హ"అనన
శాఁ=దేశములను; జనపదాఁ= దిపాదపూరితార్థకము.)
గ్రామములను;నగరాణి=పట్టణము రాముఁడా! ఆయంబరీఘండు,
లను;వనానిచ=అడవులను; పుణ్యా అయ్యైదేశంబులగ్రామంబులఁబట్టి
ని=పవిత్రంబులగు;అశ్రీమాణిచ= అంబులనడవులఁబవిత్రంబులగు నా
అశ్రీమములను; మాగఁమాణః= శ్రంబులవెదకుచునెందును సరపశు
వెదకుచు; పుత్రసహితం=కొడుకు వుంబడయఁజాలక, భృగుతుంగం
లతోఁగూడినవాఁడును;సభార్యం= బనుపర్వతంబునకరిగి,యచ్చోగొ
పెండ్లాముతోఁగూడినవాఁడును ; డుకులతోఁభార్యతోనుంగూడఁ గూ
భృగుతుంగే= భృగుతుంగమనుప చుకొండియున్న ముచీకమహాషిఁం
ర్వతమందు; సహ=కూడ, కొడు జూచెను. అని, తాత్పర్యము.

తమువాచ మహాతేజాః ప్రణమ్యాభి ప్రసాద్యచ
బ్రహ్మషిఁ తపసాదీప్తం రాజర్షి రమితప్రభః. ౧౨
పృష్ట్యా సర్వత్రకుశల మృచీకం త మిదం వచః

౧౦౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

౧౬౦

టీక॥ మహాతేజాః=అధికమయిన ప్రభావముగలవాఁడును; అమితప్రభః=కొలతలేనికాంతిగలవాఁడును; రాజషిః=రాజునుఋషియునగునంబరీషుండు; తం=ప్రసిద్ధుండును; బ్రహ్మర్షి=బ్రాహ్మణుండునుఋషియును; తపసా=తపస్సుచేత; దీప్తం=ప్రకాశించువాఁడునగు; ఋచీకం=ఋచీకుని; ప్రణయ్య=నమస్కరించి; అభిప్రీతాద్యచ=సంతోషపఱచియు ; సర్వత్ర=అన్నిటను; కుశలం=క్షేమము

ను; పృష్ట్యా=అడిగి; తం=ఆఋచీకునిగూచి; ఇదం=ఈ; వచః=మాటను; ఉవాచ=చెప్పెను.

అతిపరాక్రమశాలియు రాజషియుఁ గొలందిలేని కాంతిగలవాఁడునగునంబరీషుండు, బ్రహ్మషియుఁ దపస్సుచేఁ బ్రకాశించువాఁడునగుఋచీకుని నమస్కరించి సంతోషపఱచి, యన్నిటనుకుశలంబడిగి, యతనితోనిట్లని, చెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

గవాం శతసహస్రేణ విక్రీణేషే సుతం యది. ౧౩

పశోరథేఽ మహాభాగ కృతకృత్యోస్తి భాగవ

టీక॥ మహాభాగ=పూజ్యులగు భాగ్యముగల; భాగవ=భృగువంశమునందుఁబుట్టినఋచీకుఁడా! గవాం=గోవులయొక్క; శతసహస్రేణ=నూలువేలచేత; పశోః=యాగపశువుయొక్క; అథేఽ=ప్రయోజనముకొఱకు; సుతం=కొడుకును ; విక్రీణేషే యది=అమ్ముదువే

ని; కృతకృత్యః=నెఱవేఱినపనిగలవాఁడను; అస్తి=అగుదును.

మహాభాగుండ వగు ఋచీకుఁడా! నూలువేలయావులంబుచ్చుకొని, యొక్కకొడుకును, నాకుయాగపశువగుటకై, విక్రయింతువేని, నేనుగృతాధుఁడనగుదును.

అని, తాత్పర్యము.

సర్వే పరి సృతా దేశా యాజ్ఞీయం నలభే పశుమ్. ౧౪

దాతు మహాసి మూర్త్యేన సుత మేక మితో మమ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౦౭

స ౬౧

టీక॥ దేశాః=దేశంబులు; స	సేతగుడువు.
ర్యే=అన్నియును; పరిస్పృతాః=సం	నేనన్నిదేశంబులందిరిగితిని; ఎం
చరింపఁబడినవి. యాజ్ఞేయం=యా	దునునాయాగమునకుఁగావలసినప
గమునకుఁగావలసిన; పశుం=పశు	శువుఁబడయలేనైతి; నీవీకొడుకుల
వును; చలభే=పొందనైతి. ఇతః=వీ	లో, నొక్కని, వెలదిసికొని, నాకీవ
రిలో; ఏకం=ఒక; సుతం=కొడుకు	లయును. అని, యంబరీషుఁడు ఋ
ను; మూల్యేన=వెలచేత; మమ=నా	దీకునితోఁజెప్పెను.
కు; దాతుం=ఇచ్చుటకు; అహ=	అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్తో మహాతేజా ఋచీక స్త్వబ్రవీద్వచః. ౧౫

టీక॥ మహాతేజాః=అధికమయి	అబ్రవీత్=చెప్పెను.
నప్రభాముగల; ఋచీకస్త్రు=ఋచీ	మహాతేజుండగు ఋచీకుండు
కుండను; ఏవం=ఇట్లు; ఉక్తః=చె	ను, అంబరీషునిమాటవిని, యిట్లుని,
ప్పఁబడినవాఁడై; వచః=మాటను;	చెప్పెను. అని. తాత్పర్యము.

నాహం జ్యేష్ఠ స్మరశ్రేష్ఠ విక్రీణీయాం కథంచన

టీక॥ నరశ్రేష్ఠ=పురుషశ్రేష్ఠుం	పురుషశ్రేష్ఠుండవగునంబరీషుఁ
డవగునంబరీషుఁడా! కథంచన=ఎట్లు	డా! నేనేమైననుబెద్దకొడుకు నమ్ము
యినను; అహం=నేను; జ్యేష్ఠం=పె	టలేదు. అని, ఋచీకుండంబరీషుని
ద్దవానిని; నవిక్రీణీయాం=అమ్మను.	తోఁజెప్పెను, అని, తాత్పర్యము.

ఋచీకస్య వచ శ్రుత్వా తేషాం మాతా మహాత్మనామ్. ౧౬
ఉవాచ నరకౌదూకల మంబరీషం తపస్విని

టీక॥ ఋచీకస్య=ఋచీకునియొక్క; వచః=మాటను; శ్రుత్వా=

౧౦౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము

స ౬౦

వినిఁ తపస్విన్వీ=అధికమయినతప	చి=ఉవాచ=పలికెను.
స్సుగల; మహాత్మనాం=పూజ్యమ	ఋచీకునిమాటవిని, మహాత్ముల
యినస్వభావముగల; తేషాం=ఆ	గునాకొడుకులతల్లిచాలడపస్సుగ
కొడుకులయొక్క; మాతా=తల్లి;	లది, పురుష శ్రేష్ఠుండగు నంబరీషుం
నరశాదూలం= పురుష శ్రేష్ఠుండ	జూచి, యిట్లని, చెప్పెను.
గు; అంబరీషం = అంబరీషునిఁగా	అని, తాత్పర్యము.

అవిక్రేయం సుతం శ్రేష్ఠం భగవా నాహ భాగవః. ౧౭
మమాపి దయితం విద్ధి కనిష్ఠం శునకన్నప
తస్తా తక్మనీయసం పుత్రం నదాస్యే తవ పాథివ. ౧౮

టీక॥ నృప=అంబరీషమహా రా	హా రాజా! తస్తాత్=అందువలనఁత
జా! భగవాన్=మాహాత్మ్యముగ	వ=నీకు; కనీయసం=అందఱి కన్నఁ
ల; భాగవః=భృగువంశంబునం	జిన్నవాడైన; పుత్రం=కొడుకును;
బుట్టినఋచీకుండు; శ్రేష్ఠం=పెద్ద	నదాస్యే=ఇవ్వను.
వాడైన; సుతం=కొడుకును; అవి	అంబరీషుండే! భగవంతుండు
క్రేయం=అమ్మదగనివానిఁగా; ఆ	సుభాగ=పుండునగు ఋచీకుండు,
హ=చెప్పుచున్నాడు. మమాపి=	పెద్దకుమారునివిక్రయింపనని చెప్పె
నాకును; కనిష్ఠం=అందఱి కన్నచిన్న	ను; నాకుఁగనిష్ఠుండగు శునకుండను
వాడైన; శునకం=శునకుండనువా	వాఁడుచాలబ్రయుండనియెఱుంగు
ని; దయితం=ఇష్టుఁగా; విద్ధి=ఎ	ము, కావున, నీకుఁగనిష్ఠునివ్వనొల్ల
ఱుంగుము. పాథివ=అంబరీషమ	ను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రాయేణహి నరశ్రేష్ఠ శ్రేష్ఠాః పితృషు వల్లభాః
మాతృశాంతు కనీయాంస స్రస్తా ద్రక్షే కనీయసమ్. ౧౯

టీక ॥ నరశ్రేష్ఠ=మనుష్యశ్రేష్ఠుండవగునంబరీషుండే! ప్రాయేణ=

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౯

స ౬౧

బాహుశ్యముచేత; శ్యేష్ఠాః=పెద్ద
కొడుకులు; పితృషు=తండ్రిలవిష
యమయిఁవల్లభాః=ప్రియులుగ
దా! మాతృణాంతు=తల్లిలకును;
కనీయాంసం=కడపటికొడుకులు; వ
ల్లభాః(అధ్యాహృతము)=ప్రియు
లుగదా! తస్మాత్=అందువలన; కనీ
యాసం(కనీయాంసం)=కడపటికొ
డుకును; రషే=కాపాడెదను.
అంబరీషుఁడా! ప్రాయముగా,
లోకంబున, తండ్రిలకుఁ బెద్దకొడు
కులునుదల్లలకు, గడపటికొడుకులు
నుఁబ్రియులుగదా! కావున, నేనుఁ
గడపటివానిరక్షించెదను. అని, త
ల్లి, యంబరీషునితోఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఉక్తవాక్యే మునో తస్మిన్ మునిపత్న్యం తదైవచ
శునశ్శేష స్వయం రామ మధ్యమో వాక్య మబ్రవీత్. ౨౦

టీక || రామ=రాముఁడా! త
స్మిన్=ఆ; మునో = ఋచీకమహా
ముని; ఉక్తవాక్యే=చెప్పఁబడినమా
టగలవాఁడుకాఁగా; తదైవచ=ఆ
లాగే; మునిపత్న్యంచ=ఋచీక
ముని భార్యయు; ఉక్త వాక్యా
యాం(అధ్యాహృతము)=చెప్పఁబ
డినమాటగలదికాఁగా; మధ్యమః=
నడిమివాఁడైన; శునశ్శేషః=శునశ్శే
షుఁడనువాఁడు; స్వయం=తానె;
వాక్యం=మాటను; అబ్రవీత్=చె
ప్పెను.
రామఁడా! ఋచీకుండునుఅత
నిభార్యయుఁజెప్పినమాటవిని, నడి
మికొడుకైన శునశ్శేషుండునువాఁ
డు, తానే, యంబరీషుంబూచి, యి
ట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

పితా శ్యేష్ఠ మవిక్రేయం మాతా చాహ కనీయసమ్
విక్రీతం మధ్యమం మన్యే రాజకృత్రం నయస్య మామ్. ౨౧

టీక|| పితా=తండ్రి; శ్యేష్ఠం=పె
ద్దవాని; అవిక్రేయం=అమ్మఁదగని
వానిఁగా; ఆహ=చెప్పుచున్నాఁడు;
మాతాచ=తల్లియును; కనీయసం

౧౦౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౬౦

(కనీయాంసం)=చిన్నవాని; అవిక్రే	నిపొమ్ము.
యంత్రహ(అధ్యాహృతము)= అ	అంబరీషుడా! తండ్రిశ్మేష్టునివి
మ్మదగనివానిగాఁ జెప్పచున్నది.	క్రియింపననిచెప్పచున్నాఁడు; తల్లి
రాజఁ—అంబరీషమహారాజా! మ	యుఁగనిష్ఠునివిక్రయింపననిచెప్పచు
ధ్యమం=నడిమివాఁడగు; పుత్రం=	న్నది? కావున, నడిమివానివిక్రయిం
కొడుకును; విక్రీతం= అమ్మబడిన	చిన్నట్లుతలంచెదను; నడిమివాఁడనగు
వానిగా; మశ్యే = తలంచెదను.	నన్నుఁగొనిపొమ్ము. అని, శునశ్మే
మాం = నన్ను ; నయస్వ=కొ	పుండుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

గవాం శతసహస్రేణ శ్శురశ్శేఖం నరేశ్వరః
గృహీత్వా పరమప్రీతో జగామ రఘునందన. ౨౨

టీక రఘునందన=రాముడా!	తః= మిక్కిలియుసంతసిచినవాఁ
నరేశ్వరః= మనుష్యులకుఁబ్రభువై	డై; జగామ=పోయెను.
నయంబరీషండు; గవాం = ఆవుల	అంబరీషమహారాజు, లక్షగోవు
యొక్క; శతసహస్రేణ=నూలువే	లాసంగి, శునశ్మేఖునింబుచ్చికొని,
లచేత; శునశ్మేఖం = శునశ్మేఖుని;	పరమసంతోషంబునందోయెను.
గృహీత్వా=పుచ్చుకొని; పరమప్రీ	అని, తాత్పర్యము.

అంబరీషస్తు రాజషీఁ రథ మారోప్య సత్వరః
శునశ్మేఖం మహాతేజా జగామాశు మహాయశాః. ౨౩

టీక మహాతేజాః=అధికమయి	దును; సత్వరః=వేగిర పాటుగలవాఁ
నపరాక్రమముగలవాఁడును; మహా	డై; శునశ్మేఖం = శునశ్మేఖుని; ర
యశాః=అధికమయినకీర్తిగలవాఁ	ఖం=రథమును; ఆరోప్య=ఎక్కించి
డును; రాజషీఁ = రాజునుఋషి	కొని; ఆశు=శీఘ్రముగా; జగామ=
యైనగు; అంబరీషస్తు=అంబరీషుఁ	పోయెను.

శ్రీమద్రామాయణము : బాలకాండము. ౧౦౦

స౬౨

మహాపరాశ్రమశాలియును మహాకీర్తిగలవాఁడను రాజపిఁఱు నగునంబరీషుండు, వేగముగా, శున	శ్శేఫునిరథంబెక్కించికొని, బుగాఁబోయెను. అని, తాత్పర్యము.
---	---

ఇత్యాపే.౯, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, ఏకషష్ఠితమస్సర్గః.

ఇది, స్వప్నార్థము.

ఇది , పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర) వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండైకషష్ఠితమస్సర్గః టీక,
ముగిసినది.

॥౨॥

ద్విషష్ఠితమస్సర్గః ప్రారంభః.

శునశ్శేఫం నరశ్రేష్ఠ గృహీత్వాతు మహాయశాః
వ్యత్రామ్య త్పుష్కరే రాజా మధ్యాహ్నే రఘునందన. ౧

టీక॥నరశ్రేష్ఠ=పురుషశ్రేష్ఠుండ వగు; రఘునందన=రాముఁడా!మ హాయశాః= అధికమయినకీర్తిగల; రాజా=అంబరీషమహారాజు; శున శ్శేఫం=శునశ్శేఫుని; గృహీత్వా తు=పుచ్చికొనియె; మధ్యాహ్నే= పట్టపగటియందు; పుష్కరే = పుష్కరతీర్థమందు; వ్యత్రామ్యత్=వి	శ్రమించెను. పురుషశ్రేష్ఠుండవగు రాముఁ డా ! మహాయశుండగునంబరీషుం డు, ఇట్లు, శునశ్శేఫునిందోడ్కొని, హోపుడు, మధ్యాహ్నముకాఁగానే, పుష్కరతీర్థమందు కొంతవిశ్రమిం చెను. అని, తాత్పర్యము.
--	--

౧౦౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౬౨

తస్య విశ్రమమాణస్య శునశ్శేఖో మహాయశాః
పుష్కరక్షేత్ర మాగమ్య విశ్వామిత్రం దదర్శ హ. ౨
తప్యంత మృషిభి స్సార్ధం మాతులం పరమాతురః

టీక॥ తస్య=ఆయంబరీషుండు; యగు; విశ్వామిత్రం=విశ్వామిత్రు
విశ్రమమాణస్య=విశ్రమించుచుండఁ గా; దదర్శ=చూచెను. “హ”అనునది
గా; మహాయశాః=అధికమయినకీ పాదపూరణార్థము.
తికగలవాఁడును; పరమాతురః= అంబరీషుండు విశ్రమించుచుం
మిక్కిలియుదుఃఖితుఁడునగు; శున ఁగా, మహాయశుండునుబరమదుః
శ్శేఖః=శునశ్శేఖుండు;పుష్కరక్షే ఖితుండునగు, శునశ్శేఖుండు , పు
త్రం=పుష్కరస్థలమును; ఆగమ్య= ప్కరక్షేత్రంబునొంది, ఋషులతోఁ
పొంది; ఋషిభిస్సార్ధం = ఋషుల గూడఁదపస్సుసేయుచున్న, తనమేన
తోఁగూడ; తప్యంతం = తపస్సుచే మామయగు విశ్వామిత్రునింబాచె
యుచున్న; మాతులం= మేనమామ ను. అని, తాత్పర్యము.

వివర్ణవదనో దీన స్తృప్తయాచ శ్రీమేణచ. ౩
పపాతాంకే ముసే రాశు వాక్యం చేద మువాచ హ

టీక॥ సః(అధ్యాత్మతము)=ఆ మాటను; ఉవాచ=చెప్పెను. “హ”
శునశ్శేఖుండు; తృప్తయాచ=దప్పిచే అనునది పాదపూరణార్థము.
తను; శ్రీమేణచ=అలసటచేతను; వి ఆశునశ్శేఖుండు, దప్పిచేతనుఅ
వర్ణవదనః = రంగుతప్పిన మొ లసటచేతనురంగుదప్పిన ముఖముగ
గముగలవాఁడై; ఆశు = శీఘ్రము ల్లి, శీఘ్రంబుగా, విశ్వామిత్రునియు
గా; ముసే=విశ్వామిత్రమహాముని త్సంగముపై, బడి, యిట్లని, చెప్పెను.
యొక్క; అంకే=బడియందు; పపా అని, తాత్పర్యము.
త=పడెను. ఇదం=ఈ; వాక్యంచ=

న మే స్తి మాతా న పితా జ్ఞాతయో బాంధవాః కుతః. ౪
త్రాత్రు మహాసి మాం సౌమ్య ధమేణ మునిపుంగవ

టీక॥ మే=నాకు; మాతా=తల్లి; నా
స్తి=లేదు. పితా=తండ్రి; న=లేదు.
జ్ఞాతయః=దాయాదులును; బాంధ
వాః=బంధువులును; కుతః=ఎక్క
డివారు? సౌమ్య= శాంతుండవును;
మునిపుంగవ=మునిశ్రేష్ఠుండవునగు
విశ్వమిత్రుడా! మాం=నన్ను; ధ
ర్మేణ=ధర్మముచేత; త్రాత్రుం=

రక్షించుటకు; అహాసి=తగుదువు.
నాకుండల్లిగాని తండ్రిగానిబం
ధువులుగానిజ్ఞాతులుగాని యెవ్వరు
నులేరు; (తలిదండ్రులున్ననునన్నుర
క్షింపకవిక్రియించుటంబట్టివారును
లేనివారె) ; నీవుసౌమ్యుండవుముని
శ్రేష్ఠుండవు , ధర్మంబుననన్నుర
క్షింపుము. అని, తాత్పర్యము.

త్రాతా త్వం హి మునిశ్రేష్ఠ సర్వేషాం త్వం హి భావనః. ౫

టీక ॥ మునిశ్రేష్ఠ=మునులలో
మేటివగువిశ్వమిత్రుడా! త్వం=
నీవు; సర్వేషాం=అందఱకును; త్రా
తాహి = రక్షించువాడవుగదా!
త్వం=నీవు; భావనః=సీతముగలు

గఁజేయువాడవుగదా!
మునిశ్రేష్ఠుండవగు విశ్వమి
త్రుడా! నీవెయందఱకునురక్షకుం
డవు, మేలుకలుగఁజేయువాడవు.
అని, తాత్పర్యము.

రాజా చ కృతకార్య స్యాద్దహం దీఘాయు రవ్యయః
స్వగఁలోక ముపాశ్చీయాం తప స్తప్త్యాహ్య ను త్తమమ్. ౬

టీక॥ రాజాచ=అంబరీషమహా
రాజును; కృతకార్యః=చేయఁబడిన
పనిగలవాడు; స్యాత్=అగుఁగా
క; అహం=నేను; దీఘాయుః=

దీఘమయిన యాయుస్సుగలవాఁ
డనై; అవ్యయః=నాశములేనివాడ
నై; అనుత్తమం=తనకన్నశ్రేష్ఠమ
యినదిలేని; తపః=తపస్సును; త

౧౦౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౩

ప్ర్యా=తపించి, చేసియునుట; స్వగ
లోకం=స్వగ్లోకమును; ఉపా
శ్చియాంహి=పొందుదునుగాక.
అంబరీషునికార్యమును నెఱవేఱు
వలయును; నేనును దీర్ఘాయు

ఘ్నండనై, యేమాత్రమునునాశ
మునొందక, శ్రేష్ఠంబగు తపంబున
ప్రి, స్వగ్లోకముం బొందవలయును.
అని, తాత్పర్యము.

త్వం మే నాథోహ్య నాథస్య భవ భవ్యేన చేతసా
పితేవ పుత్రం ధర్మాత్తం స్త్రీతు మహాసి కిల్బిషాత్. ౭

టీక॥ ధర్మాత్మక=ధర్మబు
ద్ధిగలవిశ్వామిత్రుడా! త్వంహి=
నీవే; భవ్యేన=మంగళకరమయిన;
చేతసా=మనసుతో; అనాథస్య=
నాథుండులేనట్టి, రక్షకుండులేనట్టి
యనుట; మే=నాకు; నాథః=నా
ధుండవు, రక్షకుండవనుట; భవ=అ
గుము. పుత్రం=కొడుకును; పితేవ=
తండ్రివలె; కిల్బిషాత్=పాపము
నుండి, అపదనుండియనుట; మాం=
(అధ్యాత్మతము) నన్ను ; తా

తుం=రక్షించుటకు; అహాసి=త
గుదువు.

ధర్మక బుద్ధిగల విశ్వామిత్రుం
డా ! నీవుమంగళకరంబగుహృద
యంబుతో, ననాధుండనగునాకు
నాధుండవుకమ్ము; తండ్రికొడుకున
ట్లు, ఈయాపదనుదొలగించినన్న
రక్షింపుము. అని, శునశ్చేపుండు వి
శ్వామిత్రునితోఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

తస్య త ద్వచనం శ్రుత్వా విశ్వామిత్రో మహాతపాః
సాంత్యయిత్యా బహువిధం పుత్రా నిద మువాచ హ. ౮

టీక॥ తస్య=అశునశ్చేపునియొ
క్క; తత్=అ; ద్వచనం=మాటను; శ్రు
త్వా=విని; మహాతపాః=అధిక

మయినతపస్సుగల; విశ్వామిత్రః=
విశ్వామిత్రుండు; బహువిధం=పలు
తెలుగులుగల్గునట్లుగా ; సాంత్య

యిత్యా=ఊహించి;పుత్రా=త
నకొడుకులంగూర్చి; ఇదం=ఈమా
టను;డవాచ=చెప్పెను“హ”అనున
దిపాదపూరణార్థము.

ఆశునశ్వేపుండు చెప్పినమాట

నువిని, మహాతపశాస్థిలియగువిశ్వా
మిత్రుండు , పలుతెఱంగులననున
యించి, తనకొడుకులంజూచి, యి
ట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

యత్యుతే పితరః పుత్రాః జనయంతి శుభార్థినః

పరలోకహితార్థాయ తస్య కాలో యమాగతః. ౯

టీక॥శుభార్థినః = మంగళము
గోరునట్టి;పితరః = తండ్రులు;య
త్యుతే=జేసికొఱకు; పుత్రాః=
కొడుకులను; జనయంతి=పుట్టించు
చున్నారో; పరలోకహితార్థా
య= పరలోకమునందలిమేలనెడు
ప్రయోజనముకొఱకు;తస్య=దాని
కి;అయం=ఈ;కాలః=సమయము;

ఆగతః=వచ్చినది.

మంగళముగోరునట్టి తండ్రులు,
ఏప్రయోజనమపేక్షించి , కొడుకు
లంబుట్టెంతురో; మీకునుమాకునుబ
రలోకంబునందు మేలుగల్గుటకై,
యా ప్రయోజనంబునకిప్పుడు సమ
యంబుగల్గినది. అని, తాత్పర్యము.

అయంబాలో మునిసుతో మత్త శ్శరణ మిచ్ఛతి

అస్య జీవితమాత్రేణ ప్రియం కరుత పుత్రీకాః. ౧౦

టీక॥పుత్రకాః=కొడుకులారా!
మునిసుతః = మునికొడుకయిన;అ
యం=ఈ;బాలః=పిల్లవాడు; మ
త్తః=నావలన;శరణం=రక్షించుట
ను;ఇచ్ఛతి = కోరుచున్నాడు.అ
స్య=వీనికి; జీవితమాత్రేణ=కేవల
ప్రాణముచేత, ప్రాణమునుమాత్ర

మునిచ్చుటచేతననుట; ప్రియం=సం
తోషమును; కరుత=చేయుండు.

కొడుకులారా! మునిపుత్రుండ
గునీచిన్నవాడు, నన్నుశరణుచూ
చ్చియున్నాడు; వీనికిఁబ్రాణంబు
మాత్రంబొసంగి, సంతోషంబుగా
వింపుండు. అని, తాత్పర్యము.

౧౦౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము. స ౬౨

సర్వే సుకృతకర్తాణాం సర్వే ధర్మపరాయణాః
పశుభూతా నరేంద్రస్య తృప్తి మగ్నేః ప్రయచ్ఛత. ౧౧

<p>టీక॥ యూయం(అధ్యాహృతము)=మీరలు; సర్వే=అందఱును; సుకృతకర్మాణః=పుణ్యరూపములయిన కార్యములుగలవారలు ; సర్వే = అందఱును; ధర్మపరాయణాః= ధర్మముముఖ్యమయిన గతిగాగలవారలు; నరేంద్రస్య=మనుష్యులకుఁబ్రభువైన యంబరీషునకు; పశుభూతాః = పశువయినవార</p>	<p>లై; అగ్నేః=అగ్నిహోత్రునకు; తృప్తిం=సంతోషమును; ప్రయచ్ఛత=ఒసంగుడు. మీరలందఱుం బుణ్యకర్తలరు, అందఱు, ధర్మమునందెయాసక్తులరు; అంబరీషునియాగమునకుఁబశువై, యగ్నికిందృప్తి సేయుఁడు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

నాథవాంశ్చ శునశ్శేఫో యజ్ఞశ్చ విఘ్నితో భవేత్
దేవతా స్తర్పితాశ్చ స్యు మ్మమ చాపి కృతంవచః. ౧౨

<p>టీక॥ శునశ్శేఫశ్చ=శునశ్శేఫుండును; నాథవాక్ = నాథుండుగలవాఁడు, రక్షకుండుగలవాఁడనుట; భవేత్(అధ్యాహృతము)= అగును. యజ్ఞశ్చ = యాగమును; అవిఘ్నితః=విఘ్నములేనిది; భవేత్=అగును. దేవతాశ్చ = దేవతలును; తర్పితాః= తృప్తిపొందఁజేయఁబడినవారు; స్యుః=అగుదురు; మమ=నాయొక్క; వచశ్చాపి=మాటయును; కృతం = చేయఁబడినది; భవేత్(అధ్యాహృతము)=అగును.</p>	<p>ఇట్లుచేసినచో, శునశ్శేఫుండు సురక్షింపఁబడినవాఁడగును; అంబరీషునియాగమునుబూర్ణముగను; దేవతలునుదృప్తిపొందినవారగుదురు; పితృవాక్యమును జేసినట్లగుచున్నది, అని, విశ్వామిత్రుండు, తనకొడుకులతోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

మునే స్తు వచనం శ్రుత్వా మధుష్యం దాదయ స్సుతాః

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౧౭

స ౬౨

సాభిమానం నరశ్రేష్ఠ సలీల మిద మబ్రువన్. ౧౩

టీక॥ నరశ్రేష్ఠ = పురుషశ్రేష్ఠుండ	అబ్రువన్ = పలికిరి.
వగురాముడా! మునేః = విశ్వామి	పురుషశ్రేష్ఠుండవగు రాము
త్రమహామనియొక్క ; వచనం =	డా! విశ్వామిత్రుండుచెప్పినమాట
మాటను; శ్రుత్వాతు = వినినంతనె;	నువిని, మధుష్యందుండుమొదలగున
మధుష్యందాయః = మధుష్యందు	తనికొడుకులు, అహంకారంబునం
దుమొదలగు; సుతాః = కొడుకులు;	జేసి, పరిహాసంబుగాఁగిట్లని, చెప్పిరి.
సాభిమానం = అహంకారముతో	అని, తాత్పర్యము.
గూడునట్లుగా; ఇదం = ఈమాటను;	

కథ మాత్మసుతా హీత్వా త్రాయసే న్యసుతం విభో
అకార్యమివ పశ్యామి శ్వమాంస ఇవ భోజనే. ౧౪

టీక॥ విభో = ఒడయఁడవయిన	(అనునదివాక్యాలంకారాథము)
తంద్రీ! కథం = ఎట్లు; ఆత్మసుతా =	పశ్యామః = చూచుచున్నాము.
నీకొడుకులను; హీత్వా = విడిచిపెట్టి	నీవుమాకొడయఁడవు, అయి
కొని; అన్యసుతం = మఱియొకనికొ	నను, నీకొడుకులనురక్షించుటనువిడి
డుకును; త్రాయసే = రక్షించెదవు.	చిపెట్టుకొని, మఱియొక్కనికొడు
ఏతత్ (అధ్యాహృతము) = దీనిని;	కునెట్టురక్షించెదవు; మంచియన్న
భోజనే (తివృత్తి) = అన్నముండఁగా;	మునువిడిచి కుక్క మాంసమునుది
శ్వమాంసమివ = కుక్కమాంస	నుటవలెనకార్యమని యెంచెదము.
మువలె (లక్షణచే) కుక్కమాంసము	అని, కొడుకులు విశ్వామిత్రునితో
ను భక్షించుట వలెననుట; అకా	జెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.
ర్యం = చేయఁదగనిదానిగా; “ఇవ”	

తేషాం త ద్వచనం శ్రుత్వా పుత్రాణాం మనిపుంగవః

౧౦౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స౬౨

క్రోధసంరక్త నయనో వ్యాహర్తు ముపచక్రమే. ౧౫

<p>టీక తేమాం=ఆ; పు కా హతుకం = చెప్పటకు; ఉపచక్ర తాం=కొడుకులయొక్క; తత్= మే=ఆరంభించెను. ఆ;వచనం=మాటను; శుత్వా= ఆకొడుకులు చెప్పినమాటవిని, విని; మునిపుంగవః=మునిశ్రేష్ఠుండ మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రుడు, గు విశ్వామిత్రుడు; క్రోధసంర మిక్కిలియుఁ గోపించి, యిట్లుని, చె క్తనయనః=కోపముచేమిక్కిలియు ప్పెను. నెఱ్ఱనయినకండ్లుగలవాడై; వ్యా అని, తాత్పర్యము.</p>	
---	--

నిస్సాధ్వస మిదం ప్రోక్తం ధర్మాదపి విగహితమ్
 అతిక్రమ్యతు మద్వాక్యం దారుణం రోమహర్షణమ్. ౧౬

<p>టీక మద్వాక్యం=నామాటను; నగు;ఇదం=ఈమాట; ప్రోక్తం= అతిక్రమ్యతు= మీఱియుఁగూడ; ని చెప్పబడినది. సాధ్వసం=భయములేనట్లుగా; ధ నామాటనతిక్రమించియు, నెం మ్మాదపి = ధర్మము వలనను; తమాత్రమునుభయంబులేక, మీరు విగహితం = నిందింపఁ బడినది ధర్మకంబువలననునిందితంబయినగ యును; దారుణం=భయంకరము గుర్పాటుగల్గించుచు భయంకరము ను; (కావుననే)రోమహర్షణం= గానుండు,నీమాటంజెప్పితిరి. గగుర్పాటుగలుగఁ జేయునదియు అని, తాత్పర్యము.</p>	
--	--

శ్వమాంసభోజిన స్సర్వే వాసిష్ఠా ఇవ జాతిః
 పూణకం వషణసహస్రంతు పృథివ్యా మనువత్స్యథ. ౧౭

<p>టీక యూయం (అధ్యాహృత ము)=మీరలు; సర్వే=అందఱును; మాంసమును చినువారలై; జాతి వాసిష్ఠాఇవ= వసిష్ఠునికొడుకులు షు=ముష్టికులనుజాతులందు; పూ</p>	<p>వలె; శ్వమాంసభోజినః= కుక్క మాంసమును చినువారలై; జాతి షు=ముష్టికులనుజాతులందు; పూ</p>
---	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౧౯

స౦౬౨

ణం = నిండెన; వర్షసహస్రం కులట్లు, ముష్టికులయి, కుక్క మాల
తు = సంవత్సరములయొక్క వే సమునుదినుచు, వేయేండ్లు, భూమి
యేండ్లు; పృథివ్యాం=భూమియం యందువసియుండఁగలరు. అని, వి
దు; అనువత్సరం=ఉండఁగలరు. శ్వామిత్రుఁడు కొడుకులతోఁజెప్పె
మీరలు, అందఱు, వసిష్ఠునికొడు ను. అని, తాత్పర్యము.

కృత్వా శాప సమాయుక్తాః పుత్రాః మునివరస్తథా
శునశ్శేఫ మువాచార్తం కృత్వా రక్షాం నిరామయమ్. ౧౨

టీక॥ మునివరః=మునిశ్రేష్ఠుండ ను; కృత్వా = చేసి; ఉవాచ=చె
గువిశ్వామిత్రుఁడు; తథా=అట్లు; ప్పెను.
పుత్రాః = కొడుకులను; శాప స మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రుం
మాయుక్తాః = శాపముతోఁగూడి దు, అట్లుతనకొడుకులశపియించి,
నవారలఁగా; కృత్వా = చేసి; ఆ ఆతుండగు శునశ్శేవుంజూచి, ఏమి
ర్తం = దుఃఖమునొందినట్టి; శునశ్శే యుబాధలేనట్లు, మంత్రితవిధూతి
ఫం = శునశ్శేవునిఁగూర్చి; నిరామ మొదలగురక్షచేసి, యిట్లుని, చెప్పె
యం = బాధలేనట్లుగా; రక్షాం = ను. అని, తాత్పర్యము.
మంత్రించినవిధూతిమొదలగు, రక్ష

పవిత్రపాత్రై రాసక్తోరక్తమాల్యానులేపనః

వైష్ణవం యూప మాసాద్య వాగ్భిరగ్ని ముదాహర. ౧౩

టీక॥ త్వం(అధ్యాహృతము)= పూతయునుగలవాడవై ; వైష్ణ
నీవు; పవిత్రపాత్రైః= దర్భలచేఁజే వం=విష్ణుదేవతాకమయిన; యూ
యఁబడినత్రాళ్లచేత; ఆసక్తః=క పం=యోగమునందుఁ బశువునుగ
ట్టఁబడినవాడవై; రక్తమాల్యాను ట్టెడుస్తంభమును; ఆసాద్య=పొం
లేపనః=ఎఱ్ఱనిపువ్వుమాలికలునుమై ది, వాగ్భిః=చెప్పఁబోవు, వచనము

౧౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౨

లచేతః అగ్నిం = అగ్ని దేవునింగూర్చి; సుమై పూజయనుభరించి, విష్ణు దేవ
ఉదాహరణ = చెప్పము, స్తుతింపు తాకంబగు యూపస్తంభమునుబొం
మనుట. దునప్పుడు, నేను జెప్పఁబోవువచన
నీవు, దర్శలత్రాళ్లచేఁగట్టఁబడి, ములచే, నగ్ని దేవునింగూర్చి, స్తుతిం
రక్తవణికంబులగు పుష్పమాలికలు పుము. అని, తాత్పర్యము.

ఇమే తు గాథే ద్వే దివ్యే గాయేథా మునిపుత్రక
అంబరీషస్య యజ్ఞేన్ద్రిం స్తత సన్ధి మవాప్స్యసి. ౨౦

టీక॥ మునిపుత్రక = మునికుమారుండవగు శునశ్చే
రుండవగు శునశ్చే పుండ! అంబరీష పుండ; అంబరీషుండను సేయునీయా
స్య = అంబరీషునియొక్క; అస్మిక్ = గమనందు, దివ్యంబులగు నీ గాథల
ఈ; యజ్ఞే = యాగమునందు; ది రెంటిని మాత్రము గానము సేయు
వ్యే = శ్రేష్ఠములయిన; ఇమే = ఈ; ము; దాననీవాయుస్సునుబొందుదు
గాథే = గాథలను; ద్వేతు = రెంటిని పు. అని, విశ్వామిత్రుఁడు శునశ్చే పుని
మాత్రము; గాయేథాః = గానము తోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
సేయుము.

శునశ్చేభా గృహీత్వా తే ద్వే గాథే సుసమాహితః
త్వరయా రాజసింహం త మంబరీష మువాచ హ. ౨౧

టీక॥ శునశ్చేభా = శునశ్చే పుండ; గు; తం = అ; అంబరీషం = అంబరీష
తే = ఆ; గాథే = గాథలను; ద్వే = రె నింగూర్చి; ఉదాహరణ = చెప్పెను. “హ”
టిని; గృహీత్వా = పుచ్చుకొని; సు అనునది పాదపూరణార్థము.
సమాహితః = మిక్కిలియు నెమ్మది శునశ్చే పుండ రెండు గాథల గ్ర
నొందినవాఁడై; త్వరయా = వేగము హించి, నెమ్మది నొందినవాఁడై, తే
తో; రాజసింహం = రాజశ్రేష్ఠుండ గమనంబోయి, రాజశ్రేష్ఠుండగు

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౨౧

స ౬౨

తం—ఆ; అంబరీషం=అంబరీషునిఁ | హించి, నెమ్మది నొందినవాఁడై, వే
గూచిఁ; డవాచ=చెప్పెను. (“హా” | గమునంబోయి, రాజశ్రేష్ఠుండగు
అనునది పాదపూరణార్థము.) | నంబరీషునిం జూచి, యిట్లుని, చెప్పె
శున శ్రేష్ఠుఁడాఁడెందుగాఁథలగి | ను. అని, తాత్పర్యము.

రాజసింహ మహాసత్త్వ శీఘ్రం గచ్ఛావహే సదః
నిర్వత్యయస్వ రాజేంద్ర దీక్షాంచ సముపావిశ. ౨౨

టీక॥ మహాసత్త్వ=అధికమయి | ర్పుము. సముపావిశ=ప్రవేశింపు
నబలము గలవాఁడవును; రాజసిం | ము, ఆరంభింపుమనుట.
హ=రాజశ్రేష్ఠుండవగు నంబరీషుఁ | మహాబలుండవు రాజశ్రేష్ఠుండ
డా! శీఘ్రం=వడిగా; సదః=యాగ | వునగునంబరీషుఁడా! శీఘ్రముగా
శాలను; గచ్ఛావహే=పొందెద | యాగశాలకుఁబోవుదము; యాగ
ము. రాజేంద్ర=రాజశ్రేష్ఠుండవ | దీక్షనారంభించి, నెఱవేర్చుము. అ
గునంబరీషుఁడా! దీక్షాంచ=యా | ని, శున శ్రేష్ఠుండంబరీషునితోఁజెప్పె
గదీక్షను; నిర్వత్యయస్వ=నెఱవే | ను. అని, తాత్పర్యము.

తద్వాక్య మృషిపుత్రస్య శుత్ర్వా హవఃసముత్సుకః
జగామ నృపతి శీఘ్రం యజ్ఞవాట మతంద్రితః. ౨౩

టీక॥ ఋషిపుత్రస్య=ఋషికో | మునొందనివాఁడై; శీఘ్రం=వడి
మైనశున శ్రేష్ఠునియొక్క; తత్= | గా; యజ్ఞవాటం=యాగశాలను;
ఆ; వాక్యం=మాటను; శుత్ర్వా=వి | జగామ=పొందెను.
ని; నృపతిః=మనుష్యులకుఁబ్రభువ | ఆశున శ్రేష్ఠుఁడు చెప్పినమాట
యినయంబరీషుఁడు; హవఃసము | విని, యంబరీషుండు, సంతోషంబున
త్సుకః=సంతోషముచేతను తానాహ | నధికంబగు నుత్సాహంబు నొంది,
ముగలవాఁడై; అతంద్రితః=అలస్య | జాగుసేయక, శీఘ్రంబుగా, యాగ

౧౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౨

శాలకుఁబోయెను. అని, తాత్పర్యము.

సదస్యా నుమతే రాజా పవిత్రకృతలక్షణమ్

పశుం రక్తాంబరం కృత్వా యూపే తం సమబంధయత్. ౨౪

టీక || రాజా=అంబరీషమహా పే=యూప స్తంభమునందు; సమ రాజు; సదస్యానుమతే=సభికులయ బంధయత్=కట్టెను.
నుమతియందు; స్థితః(అధ్యాహృత అంబరీషుండు, సదస్యులచే నను ము)=ఉన్నవాఁడై; తం=ఆశునశ్చే మతుండై, యాశునశ్చేపుని, దభా పుని; పవిత్రకృతలక్షణం=దభా లచేఁగట్టఁబడిన యెఱ్ఱనివస్త్రముఁ జేఁజేయఁబడినగుఱుతుఁగల; రక్తాం బరం=ఎఱ్ఱనివస్త్రముగల; పశుం= జుట్టిన పశువునుగాఁజేసి, యూప స్తంభమునందు, బంధించెను. పశువునుగా; కృత్వా=చేసి; యూ అని, తాత్పర్యము.

సబద్ధో వాగ్ని రగ్ర్యాభి రభిషష్టావ వై సురా

ఇంద్ర మింద్రానుజం చైవ యథావ స్తునిపుత్రకః. ౨౫

టీక|| మునిపుత్రకః=మునికుమారా వై = స్తుతించెను. “వై” అనునది రుండగు; సః=ఆశునశ్చేపుండు; బ పాదపూరతాథము.
ద్ధః=కట్టఁబడినవాఁడై; అగ్ర్యాభిః= ఆశునశ్చేపుండు, యూపమునం దుఁగట్టఁబడిన , శ్రేష్ఠంబులగు నా శ్రేష్ఠములయిన; వాగ్నిః=వాక్కుల గాథలచే, నింద్రోపేంద్రులయథా చేత; ఇంద్రం=ఇంద్రుని; ఇంద్రాను విధింబస్తుతించెను.
జంచైవ = ఇంద్రునితమ్ముండగును అని, తాత్పర్యము.
పేంద్రుని; సురా = ఈదేవతలను; యథావత్=యథావిధిగా; అభిషు

తతః ప్రీత స్సహస్రాక్షో రహస్య స్తుతితర్పితః

కీఘా మాయస్తదా ప్రాదా భృనశ్చేఫాయ రాఘవ. ౨౬

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౨౩

స ౬౨

టీక॥ రాఘవ = రాముఁడా! త
తః = అంతట; సహస్రాక్షః = దేవేం
ద్రుఁడు; రహస్యస్తుతితర్పితః = ఎవ
రు నెఱుంగకుండ జేసిన స్తోత్రము
చేచ దృష్టివొందఁ జేయఁబడినవాఁ
డై; ప్రీతః = సంతసించినవాఁడై; త
దా = అప్పుడు; శునశ్శేఫాయ = శు
నశ్శేఫునికొఱకు; దీఘం = అధికమ

యిన; ఆయుః = జీవితమును; ప్రా
దాత్ = ఇచ్చెను.

రాముఁడా! అంత, దేవేంద్రుం
డు, శునశ్శేఫుండు రహస్యముగాఁ
జేసినస్తుతిచేచదృష్టివొంది, సంతసిం
చినవాఁడై, శునశ్శేఫునకు దీర్ఘాయు
వునిచ్చెను. అని, తాత్పర్యము.

* సచ రాజా నరశ్రేష్ఠ యజ్ఞస్యచ సమాప్తవాక్
ఫలం బహుగుణం రామ సహస్రాక్షప్రసాదజమ్. ౨౭

టీక॥ నరశ్రేష్ఠ = పురుషశ్రేష్ఠుం
డవగు; రామ = రాముఁడా! సః = ఆ;
రాజాచ = అంబరీషమహారాజును;
యజ్ఞస్య = యాగముయొక్క; సహ
స్రాక్షప్రసాదజం = దేవేంద్రునియ
నుగ్రహంబువలనంగలిగిన; బహుగు
ణం = యాగఫలంబునకుఁ బలుమడు

గులుహొచ్చెన; ఫలంచ = ఫలమును;
సమాప్తవాక్ = పొందెను.

పురుష శ్రేష్ఠుండవగు రాముఁ
డా! ఆయంబరీషుండును, దేవేంద్రు
నియనుగ్రహంబున యాగఫలంబుబ
హుగుణంబుగాఁబొందెను.
అని, తాత్పర్యము.

విశ్వామిత్రోపి ధర్మాత్మా ధూయస్తేపే మహతపాః
పుష్కరేషు నరశ్రేష్ఠ దశ వషశతాని చ. ౨౮

టీక॥ నరశ్రేష్ఠ = పురుషశ్రేష్ఠుండ
వగురాముఁడా! ధర్మాత్మా = ధ
ర్మబుద్ధి గలవాఁడును ; మహత
పాః = అధికమయినతపస్సుగలవాఁ

డునగు; విశ్వామిత్రోపి = విశ్వామి
త్రుఁడును; ధూయః = మఱల; పు
ష్కరేషు = పుష్కరక్షేత్రములం
దు; వషశతాని = సంవత్సరముల

౧౨౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స౬౩

<p>యొక్క నూలులు; దశచ=పదియును; తేపే=తపస్సు చేసెను.</p> <p>ధర్మాత్ముండును మహాతపస్వియునగు విశ్వామిత్రుండునును</p>	<p>అలవేయి సంవత్సరములు పుష్కర తేత్రంబులందుఁ దపంబుగావించెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, ద్విషష్టితమస్సగః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానము, శ్రీమద్రామాయణాధి
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండద్విషష్టితమసర్గటిక,
ముగిసినది.

(౫)

త్రిషష్టితమస్సగః ప్రారంభః.

పూర్ణే వషణసహస్రే తు వ్రతస్నాతం మహామునిమ్
అభ్యాగచ్ఛన్ సురాస్సర్వే తపఃఫలచిక్షేవః. ౧

<p>టీక వషణసహస్రే=సంవత్సరములయొక్క వేయియును; పూర్ణే=తు=నిండఁగానే; సురాః=దేవతలు; సర్వే=అందఱును; తపఃఫలచిక్షీర్షవః=తపస్సుయొక్క ఫలమును చేయనిచ్చించినవారై; వ్రతస్నాతం=వ్రతసమాప్తియందున్నానముచేసి న; మహామునిం=పూజ్యుడైనముని</p>	<p>యగువిశ్వామిత్రునిగూర్చి; అభ్యాగచ్ఛన్=వచ్చిరి. వేయేండ్లును నిండఁగానే, దేవతలందఱును, ఆతపంబునకు ఫలంబొసంగఁగోరి, వ్రతాంతమందున్నాడు గు విశ్వామిత్ర మహామునియొద్దకువచ్చిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

శ్రీమద్రామాయణము * చాలకాండము. ౧౨౫

స ౬౩

అబ్రవీ త్సుమహాతేజా బ్రహ్మ సురుచిరం వచః

ఋషి స్త్వ మసి భద్రంతే స్వార్జితైః కర్మభి శ్శుభైః ॥ ౧

<p>టీక॥ సుమహాతేజాః=మిక్కిలి య నధికమయినప్రభావముగల; బ్ర హ్మ=బ్రహ్మదేవుడు; "తే=నీకు; భ ద్రం=మంగళము; అస్తు(అధ్యాహు తము) = అగుఁగాక. త్వం=నీవు; స్వార్జితైః=చక్కగా సంపాదించు బడిన; శుభైః=మంగళకరములగు; కర్మభిః = కార్యములచేత; ఋ షిః=ఋషియనువాడవు; అసి=అ గుచున్నావు." ఇతి (అధ్యాహుత</p>	<p>ము)=అసి; సురుచిరం=మనోహర మయిన; వచః = మాటను; అబ్ర వీత్=చెప్పెను. మహాతేజుండగు బ్రహ్మదేవుం డు, విశ్వామిత్రునిజూచి, "నీకుమం గళమగుఁగాక; నీవుచేసినమంగళక రములగుతపస్సులచే, నీవు, ఋషి యనిచెప్పబడెదవు" అని, మనోహ రంబుగాఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

త మేవ ముక్త్వా దేవేశ త్రిదివం పున రభ్యగాత్

<p>టీక॥ దేవేశః=దేవతలకుఁబ్రభువై నబ్రహ్మదేవుడు; తం=ఆవిశ్వామి త్రునిఁగూచి; ఏవం=ఇట్లు; ఉ క్త్వా=చెప్పి; త్రిదివం=స్వర్గము ను; పునః=మఱి; అభ్యగాత్ =</p>	<p>పొందెను. దేవతలకునుబ్రభువయినబ్రహ్మ దేవుండు, ఆవిశ్వామిత్రునికేట్లుచె ప్పి, మఱి, స్వర్గంబునొందెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

విశ్వామిత్రో మహాతేజా ధూయ స్తేపే మహత్తపః. ౩

<p>టీక॥ మహాతేజాః=అధికమయి నప్రభావముగల; విశ్వామిత్రం=వి శ్వామిత్రుఁడు; ధూయః=మఱి;</p>	<p>మహత్ = గొప్పదైన; తపః=తప స్సును; తేపే=తపించెను, చేసెన నుట.</p>
--	--

౨౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౩

మహా ప్రభావుండగు విశ్వామిత్రుండు, మఱి, గొప్పతపంబుగా వించెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇచ్చట, “విశ్వామిత్రః” అనుస్థలమునందు, “వి” అని గాయత్రిమూఁడవయతురముగ్రహింపఁబడినది.

తతః కాలేన మహతా మేనకా పరమాస్సరాః

పుష్కరేషు నరశ్రేష్ఠ స్నాతుం సముపచక్రమే. ౪

టీక॥ నరశ్రేష్ఠః = పురుషశ్రేష్ఠుండవగు రాముఁడా! తతః = అంతట; మహతా = దీఘకాలమున; కాలేన = కాలముచేత, కాలముకడచినవెనుకననుట; మేనకా = మేనకయనెడు; పరమాస్సరాః = శ్రేష్ఠయైనయస్సరస; పుష్కరేషు = పుష్కరతీర్థములందు; స్నాతుం = జలకమా

మటకు; సముపచక్రమే = ఆరంభించెను.

పురుషశ్రేష్ఠుండవగు రాముఁడా! అంత, దీఘకాలమునకు వెనుక, మేనకయనెడునస్సరసపుష్కరతీర్థములందు స్నానముసేయుచుండెను. అని, తాత్పర్యము,

తాం దదర్శ మహాతేజా మేనకాం కుశికాత్మజః

రూపేనా ప్రతిమాం తత్ర విద్యుతం జలదే యథా. ౫

టీక॥ మహాతేజాః = అధికమయినప్రభావముగల; కుశికాత్మజః = కుశికవంశమునందుఁ బుట్టిన గాధికొడుకయిన విశ్వామిత్రుఁడు; రూపేణ = సౌందర్యముచేత; అపః = మాం = సరిలేనిదియైన; తాం = ఆ; మేనకాం = మేనకను; తత్ర = ఆ పుష్కరమునందు; జలదే = మేఘ

మునందు; విద్యుతం యథా = మెఱపునువలె; దదర్శ = చూచెను.

మహాతేజుండగు విశ్వామిత్రుండు, సౌందర్యంబున సరిలేక, యా పుష్కరంబునందు, మేఘమునందు మెఱపునబోలెఁ బ్రకాశించుచున్న యా మేనకంబూచెను.

అని, తాత్పర్యము

దృష్ట్వా కందర్పవశగో ముని స్తా మిద వబ్రవీత్

టీక॥ మునిః=విశ్వామిత్రుఁడు; ప్పెను.
తాం= ఆ మేనకను; దృష్ట్వా=చూచి; విశ్వామిత్రుఁడు, మేనకంబూచి
చి; కందర్పవశగః= మన్మథునకు పరవశుండై, దానితో, నిట్లుని చెప్పె
లోఁకువయగుటంబొందినవాడై; ను. అని, తాత్పర్యము.
ఇదం=ఈమాటను; అబ్రవీత్=చె

అప్పర స్వాగతం తేస్తు వస చేహ మమాశ్రమే. ౬
అనుగృహ్ణీష్వ భద్రం తే మదనేన సుమోహితమ్

టీక॥ అప్పరః=అప్పరసా! తే= న; మాం (అధ్యాహృతము)= న
నీకు; స్వాగతం= సుఖముతోడిరా న్ను; అనుగృహ్ణీష్వ=ఏలుకొనుము.
క; అస్తు=అగుఁగాక; ఇహ=ఇచ్చ అప్పరసవయినమేనకా! నీకు
ట; మమ=నాయొక్క; ఆశ్రమే= స్వాగతమగుఁగాక; నీవిచ్చట నా
ఆశ్రమమందు; వసచ=ఉండుము. యాశ్రమమందుండి, నాతోఁగ్రీడిం
(చకారంబుచే)నాతోఁగ్రీడింపుచుం పుచుండుము; నీకుమంగళమగుఁగా
డుము. తే=నీకు; భద్రం=మంగళ క; మన్మథునిచేమోహము నొందిం
ము; అస్తు (అధ్యాహృతము)= అ పఁబడిపరవశుండైనైయున్న నన్న
గుఁగాక. మదనేన= మన్మథునిచే నుగ్రహింపుము. అని, విశ్వామిత్రుఁ
త; సుమోహితం= మిక్కిలియు డు, మేనకతోఁజెప్పెను.
మోహము నొందునట్లు చేయఁబడి అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యుక్తా సా వరారోహః తత్ర వాస మథా కరోత్. ౭

టీక॥ సా=ఆ; వరారోహః=ఉక్తా=చెప్పఁబడినదై; అథ=అటు
త్రవ (ప్రీ)యైనమేనక; ఇతి=ఇట్లు; పిమ్మట; తత్ర=అవిశ్వామిత్రునియా

౧౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౬౩

శ్రమమందు; వాసం—ఉనికిని; అక | క, విశ్వామిత్రునిమాటలాలకించి,
రోతే=చేసెను. యచ్చట, వాసముచేసెను.
ఉత్తమ స్త్రీయయిన యామేన | అని, తాత్పర్యము.

తస్యాం వసంత్యాం వర్షాణి పంచ పంచచ రాఘవ
విశ్వామిత్రాశ్రమే రామ సుఖేన వ్యతిచక్రముః. ౮

టీక॥ రాఘవ=రఘువంశమునం | భేన=సుఖముచేత; వ్యతిచక్రముః=
దుఃఖులైన; రామ=రాముడా! వి | కడచినవి.
శ్వామిత్రాశ్రమే = విశ్వామిత్రుని రఘువంశమునందుఁ బుట్టినరా
యాశ్రమమందు; తస్యాం=ఆమేన | ముడా! ఇట్లామేనకవిశ్వామిత్రుని
క; వసంత్యాం = వాసముసేయు | యాశ్రమమందు, వాసముసేయు
చుండగా; పంచ = అయిదును; చుండగానే, సుఖంబుగాఁబడినవ
పంచ = అయిదును, పదియను | త్వరంబులు, కడచినవి.
వర్షాణి = సంవత్సరములు; సు | అని, తాత్పర్యము.

అథ కాలే గతే తస్మిన్విశ్వామిత్రో మహామునిః
సప్రీత ఇవ సంవృత్తశ్చింతాశోకపరాయణః. ౯

టీక॥ తస్మిన్=ఆ; కాలే=కాల | పరాయణః= వగువునుదుఃఖమునే
ము; గతే=కడవఁగానే; అథ=అటు | ముఖ్యమయినస్థితి గాఁగలవాఁడును
పిమ్మట; మహామునిః=పూజ్యుడైన గా; సంవృత్తః=ఆయెను.
మునియగు; విశ్వామిత్రః=విశ్వా | అపదిసంవత్సరంబులు కడవఁ
మిత్రుఁడు; సప్రీతః= సిగ్గుతోఁగూడి | గానే, విశ్వామిత్రమహాముని, సిగ్గుప
నవాఁడుగాను; (“ఇవ” అనునదివా | డి, చింతయునుదుఃఖమునుంబొందె
క్యాలంకారార్థకము.) చింతాశోక | ను. అని, తాత్పర్యము.

బుద్ధి ముక్తనే స్వముత్పన్నా సామర్థ్యా రఘునందన

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౨

స ౬౩

టీక||రఘునందన=రాముడా! టైను.
మునే: - విశ్వామిత్రునికి; సామ రాముడా! అవిశ్వామిత్రుండు,
షా - కోపముతోఁగూడిన; బు కోపంబునొంది, యిట్లని, యాలో
ధిః=ఆలోచన; సముత్పన్నా - పు చించెను. అని, తాత్పర్యము.

సర్వం సురాణాం కన్తైత త్తపోపహరణం మహత్. ౧౦

టీక||మహత్ = గొప్పదైన; త మ=కార్యము.
పోపహరణం=తపస్సునపహరించె నాతపంబు తఱుంగునట్లు సేయు
డి; ఏతత్=ఇది; సర్వం=అంతయు టకై, ఈకార్యంబంతయు దేవతలు
ను; సురాణాం=దేవతలయొక్క; క చేసిరి. అని, తాత్పర్యము.

అహూరాత్రోపదేశేన గతా స్సంవత్సరా దశ
కామమోహాభిధూతస్య విఘ్నాయంప్రత్యుపస్థితః. ౧౧

టీక|| అహూరాత్రోపదేశే నాకు; అయం=ఈ; విఘ్నః=విఘ్న
న=అహూరాత్రంబునెదుక పటము ము; ప్రత్యుపస్థితః=కలిగినది.
దేశేత, ఒక్కయహూరాత్రమువలె ఒక్కయహూరాత్రంబట్లు ప
ననుట; దశ=పది; సంవత్సరాః= దిసంవత్సరంబులునుగడచినవి; మ
ఏండ్లు; గతాః=గడచినవి. కామ వృథమోహంబునకులోఁబడుటవల
మోహాభిధూతస్య=మన్మథునిచేఁ ననాకీవిఘ్నంబుసంభవించినది. అ
గలుగు మోహముచేఁ దిరస్కరిం ని, విశ్వామిత్రుండుచింతించెను.
పఁబడిన; మమ(అధ్యాహృతము)= అని, తాత్పర్యము.

విశ్వస స్తునివరః పశ్చాత్తాపేన దుఃఖతః
భీతా మప్పురసం దృష్ట్వా వేపంతిం పాంజలిం స్థితామ్. ౧౨
మేనకాం మధురై ర్వాక్యై ర్విస్మయ్య కుశికాత్తజః

౧౩౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము: స ౬౩

ఉత్తరం పర్వతం రామ విశ్వామిత్రో జగామహ. ౧౩

టీక॥ రామ=రాముడా! ముని
వరః=మునిశ్రేష్ఠుండును; కుశికా
త్వజః=కుశవంశమునందుఁ బుట్టిన
గాధికొడుకునైన; విశ్వామిత్రః=వి
శ్వామిత్రుఁడు; వినిశ్చ్యసత్=అ
ధికముగా నిట్టూర్పుచుచు; ప
శ్చాత్తాపేన=అనుతాపముచేత;
దుఃఖతః=దుఃఖమునొందినవాఁ
డై; భీతాం=భయపడినదియును;
వేపంతీం=వడంకుచున్నదియును;
పాంజలిం=మంచి చేమోడ్పుగల
దియై; స్థితాం=ఉన్నదియునగు; అ
పసం=అచ్చరయ్యున; మేన
కాం=మేనకను; దృష్ట్వా=చూచి;
మధురైః=మనోహరంబులగు; వా

క్రైః=మాటలచేత; విస్మజ్య=వి
డిచి; ఉత్తరం=ఉత్తరపుదిక్కునం
దుండు; పర్వతం=హిమవత్పర్వత
మును; జగామ=పొందెను. ("హ"
అనునది పాదపూరణార్థము.

రాముడా! మునిశ్రేష్ఠుండును
కుశవంశమునందుఁ బుట్టినవాఁడున
గువిశ్వామిత్రుఁడు, నిట్టూర్పులువి
డుచుచు, బశ్చాత్తాపంబు నొం
ది, దుఃఖించుచు, తనయెదుట, భ
యంబున వడంకుచు, జేతులుమొ
గిచ్చి, నిలుచున్నమేనకంజూచి, తిన్న
నిమాటలనావిడనంపి, హిమవత్ప
ర్వతంబునకుఁబోయెను.

అని, తాత్పర్యము.

స కృత్వా నైష్ఠికీం బుద్ధిం జేతుకామో మహాయశః
కాశీతీర మాసాద్య తప తేపే సుదారుణమ్. ౧౪

టీక॥ మహాయశః=అధికమైన
కీర్తిగల; నః=అవిశ్వామిత్రుఁడు;
కాశీతీరం=కాశీనదిగట్టును; ఆ
సాద్య=చేరి; నైష్ఠికీం=దృఢమయి
న; బుద్ధిం=అలోచనను; కృత్వా=
చేసి; ఇంద్రియాణి (అధ్యాత్మత

ము)=ఇంద్రియంబులను; జేతుకా
మః=గెలువనిచ్చించినవాఁడై;
సుదారుణం=మిక్కిలిభయంకరం
బగు; తపః=తపస్సును; తేపే=త
పించెను, చేసెననుట.

అధికమయిన కీర్తిగల యా

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౩౧

స ౬౩

విశ్వామిత్రుండు, శాశివీరిని గట్టుచేసి, యతిభయంకరంబగు తపంబు
రి, దృఢమయిన సంకల్పముచేసి, గావించెను.
యింద్రియంబుల జయింపనిచ్చగా అని, తాత్పర్యము.

తస్య వహఃసహస్రంతు ఘోరం తప ఉపాసతః
ఉత్తరే షర్వతే రామ దేవతానా మభూ ధ్యయమ్. ౧౫

టీక|| రామ=రాముడా! ఉత్తరే=ఉత్తరపుదిక్కునందుండు; షర్వతే=హిమవత్పర్వతమునందు; వర్షసహస్రంతు = సంవత్సరములయొక్కవేయిమాత్రము; తస్య = ఆవిశ్వామిత్రుడు; ఘోరం=భయంకరంబయిన; తపః=తపస్సును; ఉపాసతః=సేవింపుచుండగా; దేవతానాం=వేల్పులకు; భయం=వెఱపు; అభూత్=కల్గినది.
రాముడా! ఇట్లు, హిమవత్పర్వతమునందు, వేయేండ్లు, భయంకరంబుగా, నావిశ్వామిత్రుండు, తపంబుసేయఁగా, దేవతలుభయంబునొందిరి. అని, తాత్పర్యము.

ఆమంత్రయన్ సమాగమ్య సర్వే సర్విగణా స్సురాః
మహాషిశబ్దం లభతాం సాధ్వయం కుశికాత్మజః. ౧౬

టీక|| సహిగణాః= ఋషులసమూహముతోఁగూడిన; సురాః=దేవతలు; సర్వే=అందఱును; సమాగమ్య=వచ్చి; “అయం=ఈ; కుశికాత్మజః=విశ్వామిత్రుడు; మహాషిశబ్దం=మహాషిశబ్దము (పూజ్యుడగు ఋషి)యనుశబ్దమును; సాధు = లెస్సగా; లభతాం=పొందునుగాక.” ఇతి, ఉక్త్వా (అధ్యాహృతము)=అని, చెప్పి; బ్రహ్మణం=(అధ్యాహృతము) బ్రహ్మదేవుని; ఆమంత్రయన్=పిలిచిరి.
దేవతలు ఋషులునందఱును బ్రహ్మదేవుఁడకడకేఁగి, “ఈవిశ్వామిత్రుండు “మహాషిశ”యనిపిలువఁబడుగాక” అని, చెప్పి, బ్రహ్మదేవు

నివిశ్వామిత్రునియొద్దకువచ్చుటకుఁబిలిచిరి. అని, తాత్పర్యము.

దేవతానాం వచ శ్రుత్వా సర్వలోకపితామహాః
అబ్రవీత్ స్వధురం వాక్యం విశ్వామిత్రం తపోధనమ్. ౧౭

టీక || సర్వలోకపితామహాః = నోహరంబయిన; వాక్యం = మాట
సమస్తలోకంబులకును తాతయయి ను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
నబ్రహ్మ దేవుఁడు; దేవతానాం = వే సమస్తలోకంబులకుం బితామ
ల్పులయొక్క; వచః = మాటను; శ్రు హుండగుబ్రహ్మదేవుండు, దేవత
త్వా = విని; తపోధనం = తపస్సేధ లమాటనువిని, తపోధనుండగువిశ్వా
నంబుగాఁగల; విశ్వామిత్రం = వి మిత్రునిబూచి, మనోహరంబుగా,
శ్వామిత్రుంఁగూచి; మధురం = మ నిట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

మహాషేఠ స్వాగతం వత్స తపసోగ్రేణ తోషితః
మహత్త్వ మృషిముఖ్యత్వం దదామి తవ కౌశిక. ౧౮

టీక || మహాషేఠ = పూజ్యుఁడ (అనఁగా) ఋషిముఖ్యత్వం = ఋ
వయినఋషివగు; వత్స = బిడ్డఁడవ ఘులలో శ్రేష్ఠుఁడవగుటను; దదా
గువిశ్వామిత్రుఁడా! స్వాగతం = సు మి = ఇచ్చెదను.
ఖముతోడిరాక; తే, అస్తు (అధ్యా మహర్షి వగుబిడ్డఁడా! నీకుస్వా
హృతము) = నీకుఁగాక; కౌశిక = గతంబుఁగాక; నీవుచేసినభయంక
విశ్వామిత్రుఁడా! తవ = నీయొక్క; రంబగుతపంబునకు సంతసించితిని;
ఉగ్రేణ = భయంకరంబగు; తప నీకుమహర్షిత్వం బిచ్చెదను. అని,
సా = తపస్సుచేత; తోషితః = సంత బ్రహ్మ, విశ్వామిత్రునితోఁజేప్పెను.
సింపఁజేయఁబడినవాఁడనై; మహ అని, తాత్పర్యము.
త్వం = పూజ్యుఁడ వగుటను;

బ్రహ్మణ స్స వచ శ్రుత్వా సర్వలోకేశ్వరస్య హ

నవిషణ్ణో నసంతుష్టో విశ్వమిత్ర స్తపోధనః. ౧౯

టీక॥ సర్వలోకేశ్వరస్య=సమ లేదు. నసంతుష్టః=సంతోషించిన
స్త లోకంబులకును బ్రభువయిన; వాడునుగాలేదు.
(“హ” అనునది పాదపూరణార్థః సమస్తలోకనాయకుండగు బ్ర
ము)బ్రహ్మణః = నలువయొక్క;వ హ్మదేవునిమాటవినితపోధనుండయి
చః=మాటను; శ్రుత్వా=విని; తపో నయావిశ్వమిత్రుండు,దుఃఖింపను
ధనః=తపస్సేధనముగాఁగల; సః= లేదు;సంతోషింపనులేదు.
ఆ; విశ్వమిత్రః=విశ్వమిత్రుఁడు; అని, తాత్పర్యము.
నవిషణ్ణః= దుఃఖించినవాడునుగా

ప్రాంజలిః ప్రణతో భూత్వా సర్వలోకపితామహమ్

ప్రత్యువాచ తతో వాచం విశ్వమిత్రో మహామునిః. ౨౦

టీక॥మహామునిః=పూజ్యుడైన చం=మాటను;ప్రత్యువాచ= బదు
మునియగు; విశ్వమిత్రః= విశ్వ లుచెప్పెను.
మిత్రుఁడు; ప్రాంజలిః = మంచిచే వి శ్వమిత్రమహాముని,చేతులు
మోడ్చులుగలవాడై; ప్రణతః=న మొగిడ్చి,నమస్కరించి,యంత, నె
మస్కరించినవాడు;భూత్వా=అ ల్లలోకంబులకును చితామహుండ
యి;తతః=అంతట;సర్వలోకపిత యినబ్రహ్మదేవునతో,గట్లని, చెప్పె
మహం=సమస్తలోకంబులకునుతా ను. అని, తాత్పర్యము.
తయయిన బ్రహ్మదేవునిగూర్చి; వా

మహర్షిశబ్ద మతులం స్వార్జితైః కమభి శ్మభైః

యది మే భగవా నాహ తతోహం విజితేంద్రియః. ౨౧

టీక॥ భగవాన్=మాహాత్మ్యము)=నీవు; స్వార్జితైః=చక్కగా
ముగల ; భవాన్ (అధ్యాత్మత సంపాదించబడిన;శుభైః=మంగళ

కరంబులగు; కమఁభిః = తపస్సులచే
త; మే = నాకు; అతులం = దీటులేని;
మహాషికశబ్దం = “మహాషిక” (పూ
జ్యుఁడైనముషి) యనుపేరును; ఆహ
యది = చెప్పుదువేని; తతః = అందువ
లన; అహం = నేను; విజితేంద్రియః =
చక్కగా జయింపబడిన యింద్రి
యంబులుగలవాఁడను.

భగవంతుండవగునీవు, నేనుజేసి
నమంగళకరంబులగు తపంబులకై,
నాకు “మహాషిక” యనుపేరొసం
గుడువేని, యప్పుటికి, నేనుజితేంద్రి
యిండనయినట్లుగుచున్నది. అని, వి
శ్వామిత్రుఁడు బ్రహ్మతోఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

త మువాచ తతో బ్రహ్మ సతావ త్త్వం జితేంద్రియః

యతస్య మునిశాదూకల ఇత్యుక్త్వా త్రిదివం గతః. ౨౨

టీక|| తతః = అటుపిమ్మట; బ్ర
హ్మ = బ్రహ్మదేవుఁడు! తం = అవిశ్వా
మిత్రుం గూర్చి; “మునిశాదూకల =
ముని శ్రేష్ఠుండవగు విశ్వామిత్రు
డా! త్వం = నీవు; జితేంద్రియస్తా
వతే = జయింపబడినయింద్రియం
బులుగలవాఁడవుమాత్రము; న = కా
వు. యతస్య = యత్నింపుము.” ఇతి
(అధ్యాహృతము) = అని; ఉవాచ =

చెప్పెను. ఇతి = ఇట్లు; ఉక్త్వా = చెప్పి;
త్రిదివం = స్వర్గమును; గతః =
పోయెను.

అంతబ్రహ్మదేవుఁడు, విశ్వామి
త్రుంబూచి, “మునిశ్రేష్ఠుండవగువి
శ్వామిత్రుఁడా! నీవుజితేంద్రియం
డవుమాత్రముకావు; ఇంకంబ్రయ
త్నింపుము” అని, చెప్పి, స్వర్గంబున
కుంబోయెను. అని, తాత్పర్యము.

విప్రస్థితేషు దేవేషు విశ్వామిత్రో మహామనః

ఉర్ధ్వబాహు నిఁరాలంబో వాయుభిక్షస్తపశ్చరక్. ౨౩

టీక|| దేవేషు = దేవతలు; విప్రస్థితే
షు = బ్రాహ్మణులచేత; గానే; మహామనః

నిః = పూజ్యుఁడైనమునియగు; విశ్వా
మిత్రః = విశ్వామిత్రుండు; ఉర్ధ్వబా

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౩౫

స౬౩

హుః=పొడవుగానెత్తబడినదేతు
లుగలవాడైనిరాలంబః=ఉఃతలే
నివాడై; వాయుభక్షః=గాలిసేతి
నువాడై; తపః=తపస్సును; చ
రణ్=చేయుచు; అభవత్(అధ్యా
హృతము)=ఉండెను.

దేవతలుపయనంబయి పోగా
నే, మహామునియగు విశ్వమిత్రుం
డు, చేతులపైకెత్తియెంతమాత్రం
బునూతలేక నిరాలంబుడై, వా
యవుంచినచు, దపంబుగావించె
ను. అని, తాత్పర్యము.

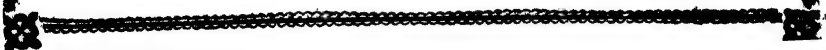
ఘోషా పంచతపా భూత్వా వషాస్వాకాశ సంశ్రయః
శిశిరే సలిలస్థాయీ రాత్ర్యహని తపోధనః. ౨౪
ఏవం వక్షాసహస్రం హి తపో ఘోర ముపాగమత్

టీక॥ తపోధనః=తపస్సేధనం
బుగాగలవిశ్వమిత్రుడు; ఘోషే=
వేసంగి కాలమునందు ; పంచత
పాః=అయిదింటినడుమనుతపస్సు
సేయువాడై(నాల్గుప్రక్కలనాలు
గన్నిఘోత్రంబుల నుంచికొనియి
యిదవయిన్నిసూర్యుడుగా నెండ
లోదపస్సుసేయువాడై); వషా
ను=వానకాలమునందు; ఆకాశసం
శ్రయః=బయలెవాసస్థానముగా
గలవాడై; శిశిరే=శిశిరముతువునం
దు; రాత్ర్యహని=రేయంబవలు
ను; సలిలస్థాయీ=నీటియందుండు

వాడై; ఏవం=ఈప్రకారముగా; వ
క్షాసహస్రం=సంవత్సరములయొ
క్కవేయి; ఘోరం=భయంకరంబ
గు; తపః=తపస్సును; ఉపాగ
మత్ హి=పొందెనుగాదా!

తపోధనుండగు విశ్వమిత్రుం
డు, వేసంగికాలంబునం బంచాగ్ని
మధ్యంబుననుండుచు, వానకాలంబు
నబయలనిలుచుచు, శిశిర ఋతువు
నందు, రేయంబవలును, నీటమునిం
గినటించుచు, నిట్లు, వేయిసంవత్స
రంబులు, భయంకరంబుగ దపంబు
గావించెను. అని, తాత్పర్యము.

తస్మిన్ సంతప్యమానేతు విశ్వమిత్రే మహామనా. ౨౫

౩౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౬౩

సంభ్రమ స్సుమహా నాసీ త్సురాణాం వాసవస్యచ

టీక || మహామునౌ = పూజ్యుఁడ కమయిన; సంభ్రమః = భయంబు;
యినమునియగు; తస్మిక్ = ఆ; విశ్వా ఆసీత్ = కల్గినది.
మిత్రే = విశ్వామిత్రుఁడు; సంతప్య ఆవిశ్వామిత్ర మహామునియిట్లు
మానేతు = చక్క-గాఁదపస్సనే గ్రంబుగాఁదపముసేయుచుండఁగా
యుచుండఁగానే; సురాణాం = దే దేవతలు సింధుగిండును, మిగులభ
వతలకును; వాసవస్యచ = ఇంద్రున యంబునొందిరి.
కును; సుమహా = మిక్కిలియునధి అని, తాత్పర్యము.

రంభా మప్పరసం శక్ర స్సహ సర్వై మృదుగ్దజైః. ౨౬
ఉవాచాత్మహితం వాక్య మహితం కాశికస్యచ

టీక || శక్రః = ఇంద్రుఁడు; స హితంచ = కీడుసేయునదియైన; రవ్యః = సమస్తములయిన; మరుద్గ వాక్యం = మాటను; ఉవాచ = చె
జైస్సహ = దేవతల సమూహముల ప్పెను.
తోఁగూడ; రంభాం = రంభయనె ఇంద్రుండు దేవతల నెల్లరంగూ
డు; అస్సరసం = అప్పరసనుగూర్చి; డి, రంభంజూచి, తనకుమేలును, వి
ఆత్మహితం = తనకుమేలుసేయున శ్వామిత్రునకుఁ గీడునుంగలుగుట
ది; కాశికస్య = విశ్వామిత్రునకు; అ కై, యిట్లు, చెప్పెనని తాత్పర్యము.

ఇత్యాషేః, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, త్రివష్టితమస్సగః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండత్రివష్టితమస్సగటిక,

ముగిసినది.

(౨౭)

చ తు వ్ష ప్తి త మ స గ ఁ ప్రా రం భః.

సురకార్య మిదం రంభే కథావ్యం సుమహత్త్వయా
లోభనం కౌశికస్యే హ కామమోహసమన్వితమ్. ౧

టీక॥ రంభే=రంభా! ఇహ=ఇ	వ్యం=చేయబడవలసినది.
ప్పుండు; కౌశికస్య=విశ్వామిత్రుని	రంభా! నీవువిశ్వామిత్రునినకు
యొక్క, విశ్వామిత్రుని; కామమో	వన్తభమోహంబుకల్పించి, యత
హసమన్వితం = వన్తభునిచేతఁగ	ని, నీయందాగగొనునట్లు సేయవల
లిగిన మోహముతోఁ గూడునట్లు	యును; ఇదిగొప్పది, దేవతాకార్య
గా; లోభనం=ఆసగొనఁజేయుట;	ము, కావున, దీని, నీవు తప్పక సేయ
ఇదం=ఈ; సుమహత్= మిక్కిలి	వలయును. అని, యింద్రుండు, రం
యునధికమయిన; సురకార్యం=దే	భతోననెను.
వతలపని; త్వయా=నీచేత; కథా	అని, తాత్పర్యము.

తథోక్తా సాఽప్సరా రామ సహస్రాక్షేణ ధీమతా
ప్రీతితా ప్రాంజలి రావ్యం ప్రత్యువాచ సురేశ్వరమ్. ౨

టీక॥ రామ=రాముఁడా! సా=	వ్యం=మాటను; ప్రత్యువాచ=బదు
ఆ; అప్సరాః=అచ్చరయైనరంభ;	లుచెప్పెను.
ధీమతా= బుద్ధిమంతుఁడగు; సహ	రాముఁడా! ఆరంభ, బుద్ధిమం
స్రాక్షేణ=ఇంద్రునిచేత; తథా=	తుండగు నింద్రుండుచెప్పినమాటవి
అట్లు; ఉక్తా=చెప్పబడినదై; వీరి	ని, సిగ్గుపడి, చేతులు ముగిచ్చి, దేవేం
తా=సిగ్గుపడినదై; ప్రాంజలిః =	ద్రుంజూచి, యిట్లునిచెప్పెను.
మంచి చేమోడ్పుఁగలదై; సురేశ్వ	అని, తాత్పర్యము.
రం = దేవేంద్రునిఁగూచి; వా	

౧౩౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.
స ౬౪

అయం సురపతే ఘోరో విశ్వామిత్రో మహామునిః
ఘోర ముత్సృజతే క్రోధం మయి దేవ ససంశయః. ౩

టీక॥ సురపతే = దేవేంద్రుడా!	లట) = విడుచును. సంశయః = సం
మహామునిః = పూజ్యుడైన మునియ	దేహము; స = లేదు.
గు; అయం = ఈ; విశ్వామిత్రః = చి	దేవేంద్రుడా! ఈ విశ్వామిత్ర
శ్వామిత్రుడు; ఘోరః = భయంక	మహాముని, చాలఁగోపింతుఁడు; నేను
రుఁడు; దేవ = ఒడయుఁడా! మ	బోదునేనన్న భయంకరంబుగాఁ
యి = నాయందు; ఘోరం = భ	గోపంబుపూని శపించును, సందియ
యంకరమయిన; క్రోధం = కోపము	ములేదు.
ను; ఉత్సృజతే (భవిష్యదథ = మఁదు	అని, తాత్పర్యము.

తతో హి మే భయం దేవ ప్రసాదం కతుః మహాసి

టీక॥ దేవ = ఒడయుఁడా! మే =	దేవేంద్రుడా! అందువలన నేక
నాకు; భయం = వెఱపు; తతో హి =	దా! నాకు వెఱపుగలుగుచున్నది;
అందువలనఁగా! ప్రసాదం = అను	కావున; నన్ననుగ్రహింపవలయును
గ్రహమును; కతుః = చేయుటకు;	అని, రంభ దేవేంద్రునితోఁజెప్పెను.
అహాసి = తగుదువు.	అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త స్తయా రామ రంభయా భీతయా తదా. ౪

తా మువాచ సహస్రాక్షో వేపమానాం కృతాంజలిమ్

టీక॥ రామ = రాముఁడా! సహ	యా = రంభ చేత; ఏవం = ఇట్లు; ఉ
స్రాక్షః = వెయికండ్లుగలయిం	క్తః = చెప్పఁబడినవాఁడై; వేపమా
దుఁడు; తదా = అప్పుడు; భీత	నాం = వడంకుచున్నదియును; కృ
యా = వెఱచిన; తయా = ఆ; రంభ	తాంజలిం = చేయఁబడినచేమోడ్పు

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. F-3F

స ౬౪

గలదియునగు; తాం= అరంభను
గూచి; ఉవాచ=చెప్పెను.

రాముడా ! అప్పడిట్లు, వెఱ
వుండెడినరంభ సెప్పినమాటలవిని,
సహస్రాక్షుండగు దేవేంద్రుండు,

భయంబున వడంకుచుచేతులు మొ
గిడ్చికొని నిలుచున్న రంభువాచి,
యిట్లు, చెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

మాభైషి రంభే భద్రం తే కరుష్య మమ శాసనమ్. ౫

టీక||రంభే=రంభా! మాభైషి
(మాభైషి)=వెఱవకుము. తే=నీ
కు; భద్రం=మంగళము; అస్తు=
(అధ్యాత్మతమ)అగుగాక. మ
మ=నాయొక్క; శాసనం=అజ్ఞను;

కరుష్య=చేయుము.
రంభా ! నీవువెఱవకుము; నీకు
మంగళమగుగాక; నేనాజ్ఞాపించిన
ట్లుసేయుము.
అని, తాత్పర్యము.

కోకిలో హృదయగ్రాహీ మాధవే గుచిరద్రువే
అహం కందర్పసహిత స్థాస్యామి తవ పార్శ్వతః. ౬

టీక|| అహం=నేను; కందర్ప
సహితః = మన్మథునితోఁగూడిన
వాడనై; మాధవే=వసంతఋతు
వునందు; గుచిరద్రువే=మనోహర
మయిన వృక్షమునందు; హృదయ
గ్రాహీ=మనోహరమయిన; కోకి
లః=కోయిలయయి; తవ= నీయొ

క్క; పార్శ్వతః=ప్రక్కను; స్థా
స్యామి=ఉండెదను.
నేను, మన్మథునిఁగూడి, వసం
తఋతువునందు, మనోహరంబగు
వృక్షమునందు, మనోహరంబయి
న కోయిలరూపంబునొంది, నీప్ర
క్కనుండెదను. అని, తాత్పర్యము.

త్వం హి రూపం బహుగుణం కృత్వా పరమభాస్వరమ్
త మృషిం శాశికం రంభే భేదయస్వ తపస్సివనమ్. ౭

టీక||రంభే=రంభా!త్వంహి=నీవును; బహుగుణం=అనేకములైన

౧౪౦ ప్రతిపదాంత్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౪

శృంగార చేష్టాది గుణములుగలది
యును; పరమభాస్వరం=మిక్కిలి
యుబ్రకాశించునదియునగు; రూ
పం=ఆకారమును; కృత్వా=చేసి;
తపస్స్వినం=అధికమైనతపస్సుగల
వాఁడును; ఋషిం=ఋషియునగు;
తం=ఆ; కౌశికం=విశ్వామిత్రుని;
భేదయస్వ=తపస్సునుండిభేదిల్లఁజే
యుము.

రంభా! నీవును, శృంగారాదిగు
ణంబులుగల్గి పరమభాస్వరంబుగా
నుండురూపంబుధరించి, యుగ్రం
బుగాఁడపంబుగావింపుచుండు, వి
శ్వామిత్రునిమనస్సును, తపంబునుం
డిమఱునట్లు సేయుము. అని, యిం
దుండురంభతోఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

సా శ్రుత్వా వచనం తస్య శ్రుత్వా రూప మనుత్తమమ్
లోభయామాస లలితా విశ్వామిత్రం శుచిస్తితా. ౮

టీక|| శుచిస్తితా=తెల్లనిచిఱున
వ్యుగలదియును; లలితా = సుందరి
యైనదియునగు; సా=ఆరంభ; త
స్య=ఆయింద్రునియొక్క; వచనం=
మాటను; శ్రుత్వా = విని; అనుత్త
మం = తనకన్నశ్రేష్ఠములేని; రూ
పం=ఆకారమును; కృత్వా=చేసి;

విశ్వామిత్రం=విశ్వామిత్రుని; లోభ
యామాస=అసగౌనునట్లుచేసెను.
తెల్లనిచిఱునవ్యుగల్గి సుందరియ
యియుండురంభ, యింద్రునిమాట
విని, ఉత్తచంబగురూపంబుధరించి,
విశ్వామిత్రుంబులోభించెను.
అని, తాత్పర్యము.

కోకిలస్యచ శుశ్రావ వల్ల వ్యాహరత స్వనమ్
సంప్రహృష్టేన మనసా తత ఏనా ముదైక్షత. ౯

టీక|| సః(అధ్యాహృతము)-ఆ
విశ్వామిత్రుఁడు; వల్ల = మనోహ
రంబుగా; వ్యాహరతః=కూయుచు

న్న; స్వనంచ=ధ్వనిని; శుశ్రావ=వి
నెను; తతః=అంతట; సంప్రహృష్టే
న=మిక్కిలియుసంతసించిన; మన

శ్రీమద్రామాయణము * చాలకాండము. ౯౪౧

స ౬౪

సాహృదయముతో; ఏనాం=ఈ
రంభను; ఉద్దేశ్యత=చూచెను.

అవిశ్వామిత్రుండు, మనోహరం
బుగాఁ గూయుచున్నకోయిలకూఁ

తనువిని, యంతట, సత్తువంటగుమ
నంబుతో, నెదుటనిలుచున్నంభం,
బూచెను.

అని, తాత్పర్యము.

అథ తస్య చ శబ్దేన గీతేనా ప్రతిమేన చ

దర్శనేన చ రంభాయా ముని స్సందేహ మాగతః. ౧౦

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; ము
నిః=విశ్వామిత్రమహాముని; తస్య=
ఆకోయిలయొక్క; శబ్దేనచ=ధ్వని
చేతను; రంభాయాః = రంభయొ
క్క; దర్శనేనచ = కనుపడుటచేత
ను; అప్రతిమేన=సరిలేని; గీతేనచ=
గానముచేతను; సందేహం=సం

యమును; ఆగతః=పొందెను.

అంత, విశ్వామిత్రమహాముని,
యాకోయిలధ్వనివినియు, రంభం
బూచియు, రంభపాడినగానమునా
లకించియు, సందేహంబునొందెను.

అని, తాత్పర్యము.

సహస్రాక్షస్య తత్కమక విజ్ఞాయ మునిపుంగవః

రంభాం క్రోధసమావిష్ట శ్శశాప కుశికాత్మజః. ౧౧

టీక॥ మునిపుంగవః = మునిశ్రే
ష్ఠుండగు; కుశికాత్మజః = విశ్వామి
త్రుండు; తత్=దాని; సహస్రాక్ష
స్య=ఇంద్రునియొక్క; కమక=కా
ర్యమునుగా; విజ్ఞాయ=ఎఱింగి; క్రో
ధసమావిష్టః= కోపముచేనావేశిం

పఁబడినవాఁడై; రంభాం=రంభను;
శశాప=శపించెను.

మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రుం
డు, దానిచేవేంద్రుండుచేసినపనిగా
నెఱింగి, కోపమువొంది, రంభ, నిట్లు
ని, శపించెను. అని, తాత్పర్యము.

యన్తాం లోభయనే రంభే కామక్రోధజయైషిణమ్

దశ వషకసహస్రాణి వైలీ స్థాస్యసి దుర్భగే. ౧౨

౯౪౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స౦౬౪

టీక॥ దుష్కరే = చిడ్డప్రయత్నం
బుగల; రంభే = రంభా! కామక్రోధజ
యైషిణం = కామముయొక్క-యొం
గోపముయొక్క-యు జయించుట.
చ్చించుచున్నట్టి; మాం = నన్ను; లో
భయసేషియత్ = అసగోనునట్లు
జేయుచున్నావను నదియేది గల
దో; తస్తాత్ (అధ్యాహృతము) =
అందువలన; వషానహరాణి = సం

వత్సరములయొక్క-వేల; దశ = ప
ది; తైలీ = తాయి గా; స్థాస్యసి = ఉం
డఁగలవు.

దుష్ట ప్రయత్నముసేయు రం
భా! నీవుకామక్రోధంబులజయింపం
బూనిననున్న బ్రలోభించుచున్నా
వుకావున, నీవు, పదివేలేండ్లు, తా
యిగానుండఁగలవు.

అని, తాత్పర్యము.

బ్రాహ్మణ స్సమహాతేజాస్తసోబలమన్విశః

ఉద్ధరిష్యతి రంభే త్వాం మత్కోధకలుషీకృతామ్. ౧౩

టీక॥ రంభే = రంభా! సమహాతే
జాః = మిక్కిలియునధికమయినప్ర
భావముగలవాఁడును; తపోబలసమ
న్వితః = తపస్సుబలిమితోఁగూడిన
వాఁడునగు; బ్రాహ్మణః = పాఠుఁడు
(బ్రహ్మపుత్రుండగువసిష్ఠుండనికొం
దఱుండురు); మత్కోధకలుషీకృ
తాం = నాకోపముచేతఁగలకఁదా
లునట్లు చేయఁబడిన; త్వాం = నిన్ను;

ఉద్ధరిష్యతి = మీఁదికెత్తును, శాపము
నుండితొలగించుననట.

రంభా! మహాప్రభావుండునుద
పోబలంబు గలవాఁడునగు బ్రాహ్మ
ణుండయినవసిష్ఠుండు, నాకోపంబు
నఁగలంకఁదాటియున్ననిన్నుశాపం
బునుండితొలగించును. అని, విశ్వా
మిత్రుఁడురంభనుశపియించెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త్వా మహాతేజా విశ్వామిత్రో మహామూనిః

అశక్నువన్ ధారయితుం క్రోధం సంతాప మాగతః. ౧౪

టీక॥ మహాతేజాః = అధికమయినప్రభావముగల; మహామూనిః = పూ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౩

౧౬౪

జ్యోడయిన మునియగు ; విశ్వామి
త్రో=విశ్వామిత్రుడు; క్రోధం=కో
పమును; ధారయితుం=అణచుకొ
నుటకు; అశక్తునకొ - చాలనివాఁ
డై; ఏవం=ఇట్లు; ఉక్త్వా=చెప్పి; సం
తాపం=పశ్చాత్తాపమును ; అగ
తః=పోయెను.

మహాప్రభావు డగువిశ్వామిత్రు
మహామునికోపంబువట్టలేక, యిట్లు
రంభను శపయించి, యటుపిమ్మట
కోపమునిగ్రహింపఁజాల నయిన
ని, పశ్చాత్తాపంబునొందెను.
అని, తాత్పర్యము.

తస్య శాపేన మహతా రంభా శైలీ తదా భవత్

టీక|| తదా = అప్పుడు; మహ
తా=గొప్పదైన; తస్య=ఆవిశ్వామి
త్తునియొక్క; శాపేన=శాపముచే
త; రంభా=రంభ; శైలీ = తాయి

గా; అభవత్=అయెను.
అప్పుడావిశ్వామిత్రుని మహాశా
పంబునరంభ , శిలా యాపంబు
నొందెను. అని, తాత్పర్యము.

వచ శ్రుత్వాతు కందర్పో మహాషేక స్సచ నిగ్గతః

టీక కందర్పః=మన్మథుఁడును;
సచ=అయింద్రుఁడును; మహాషేకః=
పూజ్యుడైన ఋషియగు విశ్వామి
త్రునియొక్క; వచః=మాటను; శ్రు
త్వాతు = వినిసంతనె; నిగతః=

పోయెను.
మన్మథుండునుడేవేంద్రుండును,
విశ్వామిత్రమహాషిక రంభను శపి
యించుటవినిసంతనె, యచ్చొనుండ
కపాటిరి. అని, తాత్పర్యము.

కోపేన స మహాలేజా స్తపోపహరణే కృతే
ఇంద్రియై రజితై రామ సలేభే శాంతి మాత్మనః ౧౬

టీక|| రామ=రాముఁడా! మహా
లేజాః=అధికమయినప్రభావముగ
ల; సః = ఆవిశ్వామిత్రుఁడు; కోపే

న=కినుకచేత; తపోపహరణే=తప
స్సుయొక్క మోసపుచ్చి తీసికొనిపో
వుట; కృతే = చేయబడఁగా; అజి

౧౪౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౬౪

<p>తైః=జయింపబడనఁ; ఇంద్రియైః= ఇంద్రియములచేత; ఆత్మనః=మనస్సుకు; శాంతిః=దుఃఖములేకుండుటను; సలేభే=పొందలేదు.</p> <p>రాముఁడా! ఇట్లు, కోపమూలం</p>	<p>బుగాఁ దపస్సుతఱుంగుటంజూచి, మహాప్రభావుండగు విశ్వామిత్రుండు, జితేంద్రియుండుకానందునమనశ్శాంతింబొందఁడయ్యె.</p> <p>అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

బధూవాన్య మనశ్చింతా తపోపహరణే కృతే

<p>టీక॥ తపోపహరణే = తపస్సు యొక్క మోసపుచ్చి తీసికొనిపోవుట; కృతే=చేయఁబడఁగా; అన్య= ఈవిశ్వామిత్రునకు; మనశ్చింతా=</p>	<p>సంకల్పము; బధూవ=కలిగెను. ఇట్లు, తపస్సుతఱుంగఁగానే, విశ్వామిత్రుని డిట్టని, సంకల్పించెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

నైవ క్రోధం గమిష్యామి నచ వత్సే కథంచన. ౧౭
అథవానోచ్ఛ్వసిష్యామి సంవత్సర శతాన్యపి

<p>టీక॥ క్రోధం=కోపమును; నైవ గమిష్యామి=పొందనేపొందను; కథంచన=ఎట్లయినను; నచవత్సే=మాటలాడుటయును లేదు; అథవా=అటుకానిపక్షమున; సంవత్సరశతాన్యపి= ఏండ్లయొక్కనూలులైనను; నోచ్ఛ్వసిష్యామి=నిట్టూ</p>	<p>ర్పువిడువను. నేనింకఁగోపంబునొందుటయేలేదు; మాటలాడుటయును లేదు; లేక, పెక్కునూతేండయినను నిట్టూర్పువిడువకయేయుండెదను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

అహం విశోషయిష్యామి హ్యత్తానం విజితేంద్రియః. ౧౮

<p>టీక॥ అహం=నేను; విజితేంద్రియః = చక్కగా జయింపబడిన</p>	<p>యింద్రియంబులు గలవాఁడనై; ఆత్తానం = దేహమును; విశోష</p>
--	---

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౪౫

స ౬౪

యిష్యామి=ఎందునట్లుచేసెదనుగ వలెను, శోషింపఁజేసెదను.

దా!

అని, తాత్పర్యము.

నేనింద్రియంబులంజయించి, దే

తావద్యావద్ధిమే ప్రాప్తం బ్రాహ్మణ్యం తపసా ర్జితమ్
అనుచ్ఛ్వస న్మఘంజాన స్తిష్ఠేయం శాశ్వతీ స్సమాః. ౧౯

టీక॥ యావత్=ఎంతలోపల; తపసా=తపస్సుచేత; ఆజీతం=సంపాదించబడిన; బ్రాహ్మణ్యం=బ్రాహ్మణత్వము; మే=నాకు; ప్రాప్తం=పొందబడినది; భవిష్యతి=(అభ్యాసము) కాఁగలదో; తావద్ధి=అంతవఱకును; శాశ్వతీః=అనేకములయిన; సమాః=సంవత్సరములను; అనుచ్ఛ్వసన్=నిట్టూర్చువిడు

వనివాడనై; అఘంజానః=ఘటింపనివాడనై; తిష్ఠేయం=ఉండెదను.

నాకెంతలోపల, తపంబునసంపాదించబడు, బ్రాహ్మణత్వంబుకలుగునో, అంతవఱకును, బెక్కుసంవత్సరంబులయినను, నిట్టూర్చువిడువకఘటింపకయుండెదను.

అని, తాత్పర్యము.

న హి మే తప్యమానస్య త్షయం యాస్యంతి మూర్తయః'

టీక॥ తప్యమానస్య=తపంబుచేయుచున్న; మే=నాయొక్క; మూర్తయః=అవయవములు; త్షయం=నాశమును; నయాస్యంతి హి=పొందవుగదా!

నేనుదపంబు చేయుచుండెదను గావునఁ దపఃప్రభావంబునంజేసి, నాయవయవంబులుక్షయింపకుండెడు. అని, విశ్వామిత్రుఁడుసంకల్పించెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం వషణసహస్రస్య దీక్షాం స మునిపుంగవః. ౨౦

చకారా ప్రతిమాం లోకే ప్రతిజ్ఞాం రఘునందన

టీక॥ రఘునందన=రాముఁడా! మునిపుంగవః=మునిశ్రేష్ఠుండగు; సః=

౧౪౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

అవిశ్వామిత్రుఁడు; వీవం=ఇట్లు; వ	రాముఁడా! మునిశ్రేష్ఠుండగు నా
వనసహస్రస్య = సంవత్సరముల	విశ్వామిత్రుండు, వేయి సంవత్సరం
యొక్క వేయికి; దీక్షాం = దీక్షను;	బులకు దీక్షను "నిట్టూపుక విడువక ఘ
లోకే=ప్రపంచమునందు; అప్రతి	జింపక తపంబు గావించెదను" అని,
మాం=సరిలేని; ప్రతిజ్ఞాం = ప్రతి	ప్రతిజ్ఞ నుంచేసెను. అని తాత్పర్యము.
ను; చకార=చేసెను.	

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, చతుష్షష్ఠితమస్సర్గః.

ఇది, స్వప్టార్థము.

ఇది, పరమాథకచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండచతుష్షష్ఠితమస్సర్గటిక,

ముగిసినది.

॥

పంచషష్ఠితమస్సర్గప్రారంభః.

అథ హైమవతీం రామ దిశం త్యక్త్వా మహామునిః

పూర్వాం దిశ మనుప్రాప్య తపస్తేషే సుదారుణమ్. ౧

టీక॥ రామ=రాముఁడా! అథ=	శం=దిక్కును; అనుప్రాప్య = పొం
అటుపిమ్మట; మహామునిః=పూజ్యుఁ	ది; సుదారుణం=మిక్కిలియుభయం
డైన మునియగు విశ్వామిత్రుఁడు;	కరంబగు; తపః=తపస్సును; తేషే=
హైమవతీం = హిమవత్పర్వతసం	తపించెను, చేసెననుట.
బంధియగు; దిశం = దిక్కును; త్య	రాముఁడా! అంత, విశ్వామిత్ర
క్త్వా=విడిచి; పూర్వాం=తూర్పు; ది	మహాముని యుత్తరపుదిక్కును విడి

చి, తూర్పుదిక్కునకుఁబోయి, యచేను. అని, తాత్పర్యము.
తిభయంకరంబుగాఁ దపంబుగావిం

మానం వషణసహస్రస్య కృత్వా వ్రత మనుత్తమమ్
చకారా ప్రతిమం రామ తపః పరమదుష్కరమ్. ౨

టీక॥ రామ=రాముఁడా ! సః గు; తపః=తపస్సును; చకార=చే
(అధ్యాహృతము) = ఆవిశ్వామి సెను.
త్తుఁడు; వషణసహస్రస్య=సంవ రాముఁడా ! ఆవిశ్వామిత్తుఁ
త్సరములయొక్కవేయికి; అనుత్త డు, వేయిసంవత్సరములుమాటలా
మం= తనకన్నశ్రేష్ఠములేసి; మా డకుండునట్లు, సంకల్పించి, లోకంబు
నం= మాటలాడకుండుటయనెడు; ననెచ్చటనుసరిలేనిదియు, నితరుల
వ్రతం = నియమమును; కృత్వా= కెంతమాత్రంబును జేయనశక్యమైన
చేసి; అప్రతిమం=సరిలేనిదియును; దియునుగుతపంబుగావించెను.
పరమదుష్కరం= ఎంతమాత్రము అని, తాత్పర్యము.
నుజేయుట కశక్యమయినదియున

పూణే= వషణసహస్రేతు కాష్ఠధూతం మహామనిమ్
విఘ్నేఽర్చహుభి రాధూతం కోద్రోధోనాం తర ఆవిశత్. ౩

టీక॥ వషణసహస్రే = సంవ కోద్రోధః=కోపము; అంతరం=అవ
త్సరములయొక్కవేయి; పూణే= కాశమును; నావిశత్=పొందలేదు.
తు=సింహుఁగానే; బహుభిః= పె వేయిసంవత్సరంబులును ముగి
క్కులయిన; విఘ్నేః=విఘ్నము యఁగానే, ఎన్నివిఘ్నంబులువచ్చి
లచేత; ఆధూతం=కొట్టఁబడినవాఁ నను, కొయ్యవలెనిశ్చలుండైనవిశ్వా
డైనను; కాష్ఠధూతం=కొయ్యగా మిత్తుఁడుకోపంబునొందఁడయ్యె.
నున్నట్టి; మహామనిం=పూజ్యుఁడైన అని, తాత్పర్యము.
మనియగువిశ్వామిత్రునిఁ గూచి;

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౫

స కృత్వా నిశ్చయం రామ తప ఆతిష్ఠ దవ్యయమ్

టీక॥ రామ=రాముఁడా! సః= బించియుండెను.

ఆవిశ్వామిత్రుఁడు; నిశ్చయం= ఏ రాముఁడా! ఇట్లావిశ్వామిత్రుఁడు; ఏర్పాటుచేసికొని, విఘ్నము రావ్యయం=నాశములేకుండునట్లు; తకుండునట్లు, నియమముఁ గాఁ, దపంపః=తపస్సును; ఆతిష్ఠత్=అవలంబుగావించెను. అని, తాత్పర్యము.

తస్య వషణసహస్రస్య వ్రతే పూజేః మహావ్రతః. ౪
భోక్తు మారబ్ధవా నన్నం తస్మిన్ కాలే రఘూత్తమ
ఇంద్రో ద్విజాతి యుత్వా తం సిద్ధ మన్న మయాచత. ౫

టీక॥ రఘూత్తమ=రఘువంశం తం=ఆవిశ్వామిత్రుని; సిద్ధం=వంబునంబుట్టినవారలలో శ్రేష్ఠుండవడఁబడిన; ఆన్నం=అన్నమును; అగురాముఁడా! తస్య=ఆ; వషణసయావత=అడిగెను.
హస్రస్య= సంవత్సరంబులవేయి ఆ వేయిసంవత్సరంబుల నియమంబుముగియఁగానే, మహావ్రతంయొక్క; వ్రతే=నియమము; పూజేః=ముగియఁగా; మహావ్రతః=బుబూనియందు విశ్వామిత్రుండు, అన్నముదిన యెత్తించెను; అష్టాశ్రింగోపనియమముగల విశ్వామిత్రుఁడు; ఆన్నం=అన్నమును, భోక్తుం=అన్నముదిన యెత్తించెను; ఆష్టాశ్రింగులను; ఆరబ్ధవాక్=యెత్తించెయ్యావిశ్వామిత్రునికడకేతెంచి, సిను. తస్మిన్=ఆ; కాలే=కాలమునం ద్ధంబగునన్నంబుఁబెట్టుమనియాచిందు; ఇంద్రః=ఇంద్రుఁడు; ద్విజాతః=చెను.
బ్రాహ్మణుఁడు; ధూత్వా=అయి; అని, తాత్పర్యము.

తస్యై దత్వా తదా సిద్ధం సర్వం విప్రాయ నిశ్చితః
నిశ్చేషితే న్నే భగవా నఘక్త్యైవ మహాతపాః. ౬

నకించి దవద ద్విషం మానవ్రత ముపస్థితః

టీక॥ భగవాన్ = మా హత్త్య ముగలవాడును, మహాత పాః = అధికమైనతపస్సుగలవాడును; మానవ్రతం = మాటలాడకుండుటయును; ఉపస్థితః = పొందినవాడగువిశ్వామిత్రుడు; నిశ్చితః = సంశయములేనివాడై; తదా = అప్పుడు; సిద్ధం = వండబడిన; సర్వం = అన్నమునంతను; తస్మై = ఆ; విప్రాయ = బ్రాహ్మణునికొఱకు; దత్వా = ఇచ్చి; అన్నే = సిద్ధాన్నము; నిశ్చేషితే = మిగులకుండునట్టునై; బడఁగా; అ

భుక్తైవ = భుజింపకయే; నిషం = బ్రాహ్మణుఁగూచి; కించిత్ = ఏమియును; నావదత్ = చెప్పడమ్యె.

ఇట్లు, మానవ్రతంబవలించించి మహాతపంబుసేయు విశ్వామిత్రుండు, సంకేహింపక అప్పుడు, సిద్ధంబగునన్నంబునంతయు, నాబ్రాహ్మణునికొసంగి, యాబ్రాహ్మణుం డన్నమంతయుఁదినివేయఁగా, నతనితో నేమియుఁబలుకకయూరకుండెను. అని, తాత్పర్యము.

అథ వషణసహస్రం చై నోచ్ఛ్వస స్తునిపుంగవః. ౭

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; మునిపుంగవః = మునిశ్రేష్ఠుండగువిశ్వామిత్రుండు, వషణసహస్రంచై = సంవత్సరముల యొక్క వేయియంతయు; నోచ్ఛ్వసత్ = నిట్టూర్పుచు

వడమ్యె. అంత, మునిశ్రేష్ఠుండగువిశ్వామిత్రుండు, వేయిసంవత్సరములు, నిట్టూర్పుచువక, తపంబుగావించెను. అని, తాత్పర్యము.

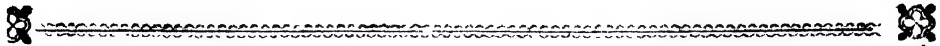
తస్యా నుచ్ఛ్వసమానస్య మూర్ధ్ని ధూమో వ్యకాయత
త్రైలోక్యం యేన సంభ్రాంత మాదీపత మివా భవత్. ౮

టీక॥ అనుచ్ఛ్వసమానస్య = డొపిరివిడువకయుండునట్టి; తస్య = ఆ విశ్వామిత్రునియొక్క; మూర్ధ్ని =

తలయందు; ధూమః = పొగ; వ్యకాయత = పుట్టినది. త్రైలోక్యం = మూడులోకములు; యేన = ఏపా

౧౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

సృజ

గచేత; సంభ్రాంతం=కలత పెట్టఁ
బడినదై; ఆదీపితమివ=కాల్పఁబడిన
దివలె; అభివృత్తి=ఆయెనో.

ఆవిశ్వామిత్రుఁడట్లుఁజూర్చు

విడువకుండఁగా, నతనిశిరస్సునఁబో
గలేచినది; ఆపాగచేత; ముట్లోకం
బులును, గలతనొంది, కాల్పఁబడిన
ట్లునునవి. అని, తాత్పర్యము.

తతో దేవా స్సగంధర్వాః పన్నగాసురరాక్షసాః

మోహితా క్షేజసా తస్య తపసా మందరత్నయః.

కత్తలోపహతా స్సర్వే పితామహ మథా బ్రువన్

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; సగం
ధర్వాః = గంధర్వులతోఁగూడిన;
దేవాః=దేవతలును; పన్నగాసుర
రాక్షసాః=సపకములును అసురు
లును రాక్షసులును; సర్వే=అందఱు
ను; తస్య = ఆవిశ్వామిత్రునియొ
క్క; తపసా = తపస్సనడి; క్షేజ
సా= అగ్నిచేత; మోహితాః =
మూర్ఛనొందినవారలై; మందరత్న
యః=తయించిన తేజస్సుగలవార
లై; కత్తలోపహతాః= దుఃఖము

చేసఁగొట్టఁబడినవారలై; అథ-అ
టుపిమ్మట; పితామహం=బ్రహ్మదేవు
నిఁగూచి; అబ్రువన్=పలికిరి.

అంతదేవతలును గంధర్వులును
బన్నగులును అసురులును రాక్షసులు
ను అందఱును, ఆవిశ్వామిత్రుని తప
స్సనడు నగ్నిచే మూఁభిక్షతులయి
కాంతివీడి, దుఃఖమునొంది, బ్రహ్మ
దేవునితో, నిట్లని, చెప్పిరి.

అని, తాత్పర్యము.

బహుభిః కారణై దేవ విశ్వామిత్రో మహామనిః. ౧౦

లోభితః క్రోధితశ్చైవ తపసాచాభివర్ధతే

టీక॥ దేవ=బ్రహ్మదేవుఁడా! మహా
మనిః= పూజ్యుఁడైన మునియగు; వి
శ్వామిత్రః=విశ్వామిత్రుఁడు; బహు
భిః=అనేకములయిన; కారణైః=

హేతువులచేత; లోభితః=ఆసగ
నఁజేయఁబడినవాఁడయ్యును; క్రోధి
తశ్చైవ = క్రోధింపఁజేయఁబడిన
వాఁడయ్యును; తపసాచ= తపస్సు

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫౧

సృష్ట

చేతను; అభివర్ధతే=వృద్ధిబొందుచు
న్నాడు.

బ్రహ్మజేష్ఠః! విశ్వామిత్రమహాముని, పెక్కుకారణంబుల, మన

న హ్యస్య వృజినం కించి ద్దృశ్యతే సూక్ష్మమప్యథ. ౧౧

టీక॥ అథ=ఇంక; అస్య=ఈవిశ్వామిత్రునకు; సూక్ష్మమపి=కొంచెమయినను; కించిత్=ఏదైన; వృజీనం=పాపము; నదృశ్యతేహి=అగ

చే, లోభంబునొందునట్లునుగోపంబునొందునట్లునుజేయబడినను, దపంబునం బాల వృద్ధి బొందుచున్నాడు. అని, తాత్పర్యము.

పడదుగదా! ఇష్టదీవిశ్వామిత్రునియందు, ఏదైననుగొంచెమయిననుబాపంబులేదు. అని, తాత్పర్యము.

నదీయతే యదిత్వస్య మనసా యదభీష్మితమ్

వినాశయతి తైర్రిలోక్యం తపసా సచరాచరమ్. ౧౨

టీక॥ అస్య= ఈవిశ్వామిత్రున వరములతోఁ గూడిన; తైర్రిలోకు; మనసా=మనస్సుచేత; యత్=కన్యం=ముల్లోకంబులను; వినాశయఏది; అభీష్మితం = కొరబడినదో; తి=నశింపజేయును. తత్(అధ్యాహృతము)తు = అది ఈవిశ్వామిత్రుడుకొరిగిన, దానిమాత్రము; నదీయతేయది=ఇవ్వఁబనితని కివ్వకుండుదుమేని, యితండుజడని; అయం(అధ్యాహృతము)= తపంబున, జంగమస్థావరంబులతోఁ ఈవిశ్వామిత్రుఁడు; తపసా=తపగూడినముల్లోకంబులనశింపజేయున్నచేత; సచరాచరం=జంగమస్థాను. అని, తాత్పర్యము.

వ్యాకులాశ్చ దిశ స్సర్వా నచ కించి త్ప్రకాశతే

సాగరాః త్సూభితా స్సర్వే విశీర్యంతే చ పర్వతాః. ౧౩

టీక॥ దిశః=దిక్కులు; సర్వాశ్చ=అన్నియును; వ్యాకులాః = కలఁతనొందినవి. కించిచ్చ=ఏదియొనప్రకాశతే = ప్రకాశింపదు. సాగ

రాః=సముద్రములు; సర్వే=అన్నియును; త్సూభితాః=కలఁతపెట్టుబడినవి. పర్వతాశ్చ=పర్వతములు; విశీర్యంతే=పడుచున్నవి.

౯౫౩ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము. స ౬౫

<p>దిక్కు-లన్నియుఁ గలంతనొంది యున్నవి; ఏరియుఁ బ్రకాశింపద య్యో; సముద్రంబులన్నియుఁగలంత</p>	<p>పడియున్నవి; పర్వతంబులును సడలి పడుచున్నవి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

ప్రకంపతే చ పృథివీ వాయు ర్వాతి భృశాకులః
 బ్రహ్మ న్నప్రతిజానీమో నా స్తీకో జాయతే జనః. ౧౪

<p>టిక బ్రహ్మక=బ్రహ్మ దేవుఁడా! పృథివీచ = భూమియును; ప్రకం పతే=వడంకుచున్నది. వాయుః= గాలి; భృశాకులః=మిక్కిలియును గలంతఁజెందినదై; వాతి=వీచుచు న్నది; జనః=జనము; నా స్తీకః=పర లోకములేదనువాఁడట్లు ; జాయ తే=అగుచున్నది. నప్రతిజానీమః=</p>	<p>ఎఱుంగము. బ్రహ్మ దేవుఁడా! భూమివడంకు చున్నది; గాలిమిక్కిలియుఁగలంతప డివీచుచున్నది; జనులునా స్తీకులట్లు, కమఁకముల విడిచియున్నారై; దీనికిఁ బ్రతీకారమేమి సేయవలయునోమే ఎఱుంగము. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

సమ్మూఢ మివ త్రై లోక్యం సంప్రతుభితమానసమ్
 భాస్కరో నిష్ప్రభ త్తైవ మహాషేః స్తస్య తేజసా. ౧౫

<p>టిక॥ తస్య=ఆ; మహాషేః= పూజ్యుఁడైన ఋషియుఁగు విశ్వామి త్రునియొక్క; తేజసా = కాంతిచే త; త్రై లోక్యం= మూఁడులోకం బులనుండుజనము ; సంప్రతుభిత మానసం= మిక్కిలియుగలంతపె ట్టఁ బడిన బుద్ధిగలదై ; సమ్మూఢ మివ=మోహముఁ జెందినట్లున్నది. భాస్కరత్తైవ=సూర్యుఁడును; ని</p>	<p>ష్ప్రభః=కాంతిలేనివాఁడుగా; భా వతి=అగుచున్నాఁడు. మహాషేయుఁగునావిశ్వామిత్రు నికాంతింజేసి, ముల్లోకంబులనుండు వారును కలంతనొంది మోహము నొందినట్లున్నవారు ; సూర్యుండు కాంతివీడిమందుండుగాఁ గానంబడి యెడి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫౩

స ౬౫

బుద్ధిం న కరుతే యావ న్నాశే దేవ మహామునిః

తావ త్రప్తసాద్యో భగవా నగ్నిరూపో మహాద్యుతిః. ౧౬

టిక॥ దేవ=బ్రహ్మచేవుఁడా! మహామునిః= పూజ్యుఁడైనమునియగు విశ్వమిత్రుఁడు; యావత్ = ఎంత లోపల; నాశే= నశింపఁజేయుట యందు; బుద్ధిం=తలంపును; నకరుతే=చేయఁడో; తావత్=అంతలో పల; భగవాన్=మాహాత్మ్యముగ లవాఁడును; అగ్నిరూపః=సింహవం టిరూపముగలవాఁడును; మహాద్యుతిః= గొప్పకాంతిగలవాఁడునగు శ్వమిత్రుఁడు; ప్రసాద్యః= సంత సింపఁజేయఁదగినవాఁడు. బ్రహ్మచేవుఁడా! భగవంతుఁడునుని ప్పవంటివాఁడునునగు విశ్వమిత్ర మహాముని, లోకములనన్నింటిని న శింపఁ జేయఁ దలంపుగొనుటకుము న్నై, యశనిసంతోషపఱచుటమేలు. అని, తాత్పర్యము.

కాలాగ్నినా యథా పూర్వం త్రైలోక్యం దహ్యతే. ఖిలమ్ దేవరాజ్యం చిక్రీషేత్ దీయతా మస్య యన్త్యతమ్. ౧౭

టిక॥ పూర్వం=మునుపు; కాలాగ్ని నా=ప్రళయకాలము నందలియగ్ని హూత్రునిచేత; యథా=ఎట్లో; తథా(అధ్యాహృతము)=అట్లు; అనే న(అధ్యాహృతము)= ఈవిశ్వమిత్రునిచేత; త్రైలోక్యం=ముల్లోకం బులు; అఖిలం=సమస్తమును; దహ్యతే = దహింపఁబడును. అయం(అధ్యాహృతము)= ఈవిశ్వమిత్రుఁ డు; దేవరాజ్యం=దేవతలదొరతన మును; చిక్రీషేత్=చేయఁగోరును. అస్య=వినికి; యత్=ఏది; మతం=ఇష్ట మో; తత్ (అధ్యాహృతము)=అ ది; దీయతాం=ఇవ్వఁబడుఁగాక. పూర్వముప్రళయాగ్నిదహించి నట్లు, ఈవిశ్వమిత్రుఁడు, ముల్లో కంబులనన్నింటినిదహింపఁగలఁడు; ఇతండు, ఇంక దేవరాజ్యంబునుంజే యఁగోరిననుగోరును; కావున, ఇ తండుకోరుదానిము. అని, దేవత లుబ్రహ్మచేవునితోఁజెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

తత స్సురగణౌ స్సర్వే పితామహపురోగమాః

౧౫౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౫

విశ్వామిత్రం మహాత్మానం మధురం వాక్య మబ్రవత్. ౧౮

టీక॥ తతః=అంతట; పితామహపు	మనోహరంబగు; వాక్యం=మాట
రోగమాః=బ్రహ్మదేవుఁడు ముందు	ను; అబ్రువత్=చెప్పిరి.
నడచువాఁడు గాఁగల; సురగణాః=	అంత, దేవతలందఱును, బ్రహ్మ
దేవతలసమూహంబులు; సర్వే=అ	దేవుమున్నిడికొని, మహాత్ముండగువి
న్నియును; మహాత్మానం=పూజ్యమ	శ్వామిత్రునియొద్దకుఁబోయి, యత
గుస్వభావముగల; విశ్వామిత్రం=	నితో, మధురంబుగా, నిట్లని, చెప్పిరి.
విశ్వామిత్రుని గూర్చి; మధురం=	అని, తాత్పర్యము.

బ్రహ్మషేఁ స్వాగతం తేఽస్తు తపసా స్త సుతోషితాః

టీక॥ బ్రహ్మషేఁ=బ్రాహ్మణుం	ము; స్త(స్తః)=అగుచున్నాము.
డవు ఋషివగు విశ్వామిత్రుఁడా!	బ్రహ్మషేఁవగు విశ్వామిత్రుఁ
తే=నీకు; స్వాగతం=సుఖముతోడి	డా! నీకుస్వాగతంబగుఁగాక; నీవు
రాక; అస్తు=అగుఁగాక. తపసా=	చేసినతపంబునకుఁ జాలసంతోషిం
తపస్సుచేత; సుతోషితాః=చక్క	చితిమి. అని, దేవతలుచెప్పిరి.
గాసంతోషపఱుపఁ బడిన వారల	అని, తాత్పర్యము.

బ్రాహ్మణ్యం తపసో గ్రేణ ప్రాప్తవా నసి కౌశిక. ౧౯

టీక॥ కౌశిక=విశ్వామిత్రుఁడా!	గుచున్నావు.
ఉగ్రేణ= భయంకరంబగు; తప	విశ్వామిత్రుఁడా! నీవుభయంక
సా=తపంబుచేత; బ్రాహ్మణ్యం=	రంబగుతపంబుచేసినందున బ్రాహ్మ
బ్రాహ్మణుండ వగుటను; ప్రాప్త	ణత్వంబునొందితివి.
వాఁ=పొందినవాఁడవు; అసి=అ	అని, తాత్పర్యము.

దీర్ఘ మాయుశ్చ తే బ్రహ్మ దదామి సమరుద్గణః

స్వస్తి ప్రాశ్నహి భద్రం తే గచ్ఛ సౌమ్య యథాసుఖమ్. ౨౦

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫౫

స౬౫

టీక॥ బ్రహ్మక=బ్రాహ్మణుండ
వయినవిశ్వామిత్రుడా! అహం=
(అధ్యాహృతము)నేను; సమరుద్గ
ణః = దేవతాసమూహంబుతోఁ
గూడినవాండనై; తే = నీకు; దీ
ఘం=అధికమయిన; ఆయుశ్చ=
ఆయుస్సును; దదామి=ఇచ్చెదను;
స్వస్తి = మంగళమును; ప్రాప్తు
హి=పొందుము. తే=నీకు; భద్రం=
మంగళము; అస్తు=(అధ్యాహృత
ము)అగుఁగాక; సామ్యం=శాంతుఁ

డవగువిశ్వామిత్రుడా! యథాసు
ఖం=సుఖమునతిక్రమింపక; గచ్ఛ=
పోమ్ము.
బ్రాహ్మణుండవుశాంతుండవున
గువిశ్వామిత్రుడా! నీకునేనుదేవ
తలనుంజేరి, దీఘకంబగు నాయు
స్సునిచ్చెదము; నీవుమంగళమును
బొందుము; నీకుమంగళమగుఁగాక;
సుఖముగాఁబొమ్ము, అని, బ్రహ్మదే
వుండువిశ్వామిత్రునితోఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

పితామహవచ శ్రుత్వా సర్వేషాం చ దివౌకసామ్
కృత్వా ప్రణామం ముదితో వ్యాజహర మహామునిః. ౨౦

టీక॥ మహామునిః=పూజ్యుడై
నమునియగువిశ్వామిత్రుండు; పితా
మహవచః=బ్రహ్మదేవునిమాటను;
దివౌకసాం=దేవతలయొక్క; స
ర్వేషాంచ= అందఱియొక్కయు;
వచః(అధ్యాహృతము)=మాటను;
శ్రుత్వా=విని; ముదితః=సంతసిం
చినవాండై; ప్రణామం=నమస్కా

రమును; కృత్వా=చేసి; వ్యాజహ
రం=చెప్పెను.
విశ్వామిత్రమహాముని, బ్రహ్మదే
వుండును దేవతలును జెప్పినమాటవి
ని, సంతసించి, వారికినమస్కారము
చేసి, యిట్లుని, చెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

బ్రాహ్మణ్యం యది మే ప్రాప్తం దీఘ మాయు స్తథైవచ
ఓంకారశ్చ వషట్రాకో వేదాశ్చ వరయంతు మామ్. ౨౧

టీక॥ మే=నాకు; బ్రాహ్మణ్యం=బ్రాహ్మణత్వమును; తథైవచ=అలా

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సంపుట

గే; దీఘం= అధికమయిన; ఆ
యః=ఆయుస్సును; ప్రాప్తయ
ది=పొందఁబడెనేని; ఓంకారశ్చ=
ఓం, అనునదియును; వషట్యూరం=
వషట్, అను నదియును; వేదా
శ్చ=వేదంబులును; మాం=నన్ను; వ
రయంతు=వరింపుఁగాక.

నాకుబ్రాహ్మణత్వము దీఘం
యువును గల్గునేని, ఓంకారమును
వషట్యూరమును వేదంబులును నేను
మఱియొకరికిఁజెప్పుటకును యాగ
మునందు యాజనంబున వినియోగిం
చుటకును, దగువాఁడనగుదుఁగాక.
అని, తాత్పర్యము.

క్షత్రవేదవిదాం శ్రేష్ఠో బ్రహ్మవేదవిదామపి

బ్రహ్మపుత్రో వసిష్ఠో మా మేవం వదతు దేవతాః. ౨౩

టీక॥ దేవతాః=దేవతలారా!

ష్టంగాక.

క్షత్రవేదవిదాం = క్షత్రియులకు
యోగ్యములయిన వేదముల నెఱి
గినవారిలోను; బ్రహ్మవేదవిదామ
పి=బ్రాహ్మణులకుయోగ్యములయి
నవేదముల నెఱింగినవారిలోను; శ్రే
ష్ఠః=మేటియయినవాఁడును; బ్రహ్మ
పుత్రః=బ్రహ్మదేవునికొడుకునగు;
వసిష్ఠః=వసిష్ఠుఁడు; మాం=నన్ను
గూర్చి; ఏవం=ఇట్లు; వదతు=చె

దేవతలారా ! క్షత్రియులకు
యోగ్యంబులగు వేదంబుల నెఱింగిన
వారిలోను బ్రాహ్మణులకుయోగ్యం
బులగు వేదంబుల నెఱింగిన వారిలో
ను శ్రేష్ఠుండును బ్రహ్మదేవునికుమా
రుండు నైయుండువసిష్ఠుండు, మీరు
చెప్పినట్లు, నన్నుగూర్చి, “బ్రాహ్మ
ణుఁడు” అని, చెప్పవలయును.
అని, తాత్పర్యము.

యద్య యం పరమః కామః కృతో యాంతు సురషభాః

టీక॥ అయం=ఈ; పరమః=ము

తు=పోవుదురు గాక.

ఖ్యమయిన; కామః=కోరిక; కృతో
యది= చేయఁబడెనేని; సురషభ
భాః=దేవతాశ్రేష్ఠులు; యాం

నాకుముఖ్యము గానుండు యీ
కోరిక నెఱవేర్చితిరేని దేవతలందఱు
నెల్లవచ్చును. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫౭

స ౬౫

తతః ప్రసాదితో దేవై ర్వసిష్ఠో జపతాం వరః. ౨౪

సఖ్యం చకార బ్రహ్మషిః దేవ మన్వీతిచా బ్రవీత్

టీక|| తతః=అంత; జపతాం='స్తు=అగుఁగాక;' ఇతిచ=అనియు
జపము సేయువారిలో; వరః=శ్రే
ష్ఠుఁడును; బ్రహ్మషిః= బ్రాహ్మ అంత, జపము సేయు వారిలో
ణుఁడును ఋషియునగు; వసిష్ఠః= శ్రేష్ఠుఁడును బ్రహ్మర్షి యు నగు వసి
వసిష్ఠుఁడు; దేవై=వేల్పులచేత; ప్ర థుఁడు, దేవతలచేసంతోషపఱుపం
సాదితః = సంతోషపఱుపఁబడిన బడి, విశ్వామిత్రునితో సఖ్యంబుగా
వాఁడై; సఖ్యం=స్నేహమును; చ విచి, "దేవతలుచెప్పినట్లేయిగుఁ
కార=చేసెను. "ఎవం=ఇట్లు; అ గాకని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

బ్రహ్మషిః స్త్వం న సందేహ స్సర్వం సంపత్స్యతే తవ. ౨౫

ఇత్యుక్త్వా దేవతాశ్చాపి సర్వా జగ్తు ర్యథాగతమ్

టీక|| త్వం=నీవు; బ్రహ్మషిః= ట్లు; జగ్తుః=పోయిరి.
బ్రహ్మషిః వి; సందేహః=సందియ నీవు బ్రహ్మషిః వి, ఇందుకు సంది
ము; న=లేదు; సర్వం=అన్నియును; యంబు లేదు, బ్రహ్మషిః కింగల నధి
తవ=నీకు; సంపత్స్యతే=కలుగు కారములన్నియు నీకును గలుగు;
ను; ఇతి=అని; ఉక్త్వా=చెప్పి; దేవ అని, చెప్పి, దేవతలందఱును, వచ్చి
తాశ్చాపి=దేవతలును; సర్వాః= నట్లు, పోయిరి.
అందఱును; యథాగతం=వచ్చిన అని, తాత్పర్యము.

విశ్వామిత్రోపి ధర్మాత్మా లభ్యా బ్రాహ్మణ్య ముత్తమమ్

పూజయామాన బ్రహ్మషిః వసిష్ఠం జపతాం వరమ్

టీక|| ధర్మాత్మా=ధర్మకబుద్ధి డును; ఉత్తమం=శ్రేష్ఠమయిన; బ్రా
గల; విశ్వామిత్రోపి=విశ్వామిత్రుఁ డ్రాహ్మణ్యం = బ్రాహ్మణత్వమును; ల

౧౫౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము. స ౬౫

భ్వా = పొంది; జపతాం = జపమునే	ధర్మాత్ముండగువిశ్వామిత్రుం
మువారలలో; వరం = శ్రేష్ఠుడును;	డును, ఉత్తమంబగుబ్రాహ్మణ్యంబు
బ్రహ్మర్షిం = బ్రాహ్మణుండును ఋషి	నొంది, మునిశ్రేష్ఠుండును బ్రహ్మశి
యునగు; వసిష్ఠం = వసిష్ఠుని; పూజ	యునగువసిష్ఠునింబూజించెను.
యామాసం = పూజించెను.	అని, తాత్పర్యము.

కృతకామో మహీం సర్వాం చచార తపసి స్థితః

టీక అయం (అధ్యాపృత	రికంబొంది, తపస్సునేయుచు, భూ
ము) = ఈవిశ్వామిత్రుండగు; కృతకా	మియంతయుందిరిగెను.
మః = చేయఁబడినకోరికగలవాఁ	అని, తాత్పర్యము.
డై; తపసి = తపస్సునందు; స్థితః = ఉ	ఈయొకటియునఱిగింపకమువ్యా
న్నవాఁడై; మహీం = భూమిని; స	ఖ్యాతలచే నుదాహరింపఁబడకుండి
ర్వాం = అంతను; చచార = తిరిగెను.	నను, మూలంబునఁగానుపట్టుటంజే
ఈ విశ్వామిత్రుండిట్లు తనకో	సి, లెక్కింపక, వ్యాఖ్యాతంబయ్యె.

ఏవం త్వనేన బ్రాహ్మణ్యం ప్రాప్తం రామ మహాత్మనా. ౨౬

టీక రామ = రాముఁడా! మహా	డినది.
త్మనా = పూజ్యమైనస్వభావముగ	రాముఁడా! మహాత్ముండగునీవి
ల; అనేన = ఈవిశ్వామిత్రునిచేత; ఏ	శ్వామిత్రుండు, ఈప్రకారముగనే,
వంతు = ఇట్లే; బ్రాహ్మణ్యం = బ్రా	హ్మణ్యంబునొందెను.
హ్మణ్యము; ప్రాప్తం = పొందఁబ	అని, తాత్పర్యము.

ఏష రామ మునిశ్రేష్ఠ ఏష విగ్రహవాం స్తపః
 ఏష ధర్మపరో నిత్యం వీర్యస్యైష పరాయణమ్. ౨౭

టీక || రామ = రాముఁడా! ఏషః = ఈవిశ్వామిత్రుండు; మునిశ్రే

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫౧

స ౬౫

వృః = మునులలో మేటియైనవార
దుఃఏవః = ఈవిశ్వామిత్రుడు; వి
గ్రహవాన్ = ఆకారముగల; త
పః = తపస్సు; ఏవః = ఈవిశ్వామి
త్రుడు; నిత్యం = ఎల్లప్పుడూ; ధ
మఃపరః = ధర్మమునందాసక్తు
డు; ఏవః = ఈవిశ్వామిత్రుడు; వీ
ర్యస్య = పరాక్రమమునకు; పరాయ

ణం = ముఖ్యస్థానము.

రామఁడా! ఈవిశ్వామిత్రు
డుమునులలో శ్రేష్ఠుడు; ఇతండు,
ఆకారంబు నొందినతపస్సనందగు,
ఇతండు, ఎప్పుడును ధర్మమునేసే
యువాఁడు; ఇతండు, మహాపరాక్ర
మశాలి; అని, శతానందుఁడు, రాము
నకుంజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త్వా మహాతేజా విరరామ ద్విజోత్తమః

టీక॥ మహాతేజాః = అధికమయి
నసౌభావముగల ; ద్విజోత్తమః =
బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండుగు శతానందు
డు; ఏవం = ఇట్లు; ఉక్త్వా = చెప్పి; విర
రామ = ఊరకుండెను.

మహాతేజుండును బ్రాహ్మణ శ్రే
ష్ఠుండునగు శతానందుండు రామున
కట్లుచెప్పి, యంతనూరకుండెను.
అని, తాత్పర్యము.

శతానందవచ శ్రుత్వా రామలక్ష్మణసన్నిధౌ. ౨౮

జనకః ప్రాంజలి ర్వాక్య మువాచ కుశికాత్తజమ్

టీక॥ రామలక్ష్మణసన్నిధౌ =
రామనియొక్కయు లక్ష్మణనియొ
క్కయు సమీపమునందు; శతానంద
వచః = శతానందునిమాటను; శ్రు
త్వా = విని; జనకః = జనకుండు;
ప్రాంజలిః = మంచిచేమోడ్పులుగ
లవాడై; కుశికాత్తజం = విశ్వామి

త్రునింగూర్చి; వాక్యం = మాటను; ఉ
వాచ = చెప్పెను.

రామలక్ష్మణులసమీపంబున, శ
తానందుండుచెప్పినమాటవిని, జన
కుండు, చేతులుమొగిచ్చి, విశ్వామి
త్రునింజూచి, యిట్లని, చెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ధన్యోత్త్యసు గృహీతోస్తి యస్యమే మునిపుంగవ. ౨౯

యజ్ఞం కాకుత్స్థసహితః ప్రాప్తవా నసి ధామిక

<p>టీక॥ ధామిక=ధర్మమునా చరించునట్టి; మునివుం గవ=మునిశ్రే ష్ఠుండవగు విశ్వామిత్రుడా ! త్వం (అధ్యాహృతము)=నీవు; కాకుత్స్థ సహితః=కకుత్స్థవంశంబునంబుట్టి న రామలక్ష్మణులతోఁ గూడినవాడ వై; యస్య=ఏ; మే = నాయొక్క; యజ్ఞం=యాగమునుఁగూర్చి; ప్రా ప్తవా=వచ్చినవాడవు; అసి=అ గుచున్నానో; సఃఅహం (అధ్యా హృతము)=అట్టి నేను; ధన్యః=పు</p>	<p>ణ్యవంతుండను; అస్మి=అగుచున్నా ను. అనుగృహీతః=అనుగ్రహింపఁ బడినవాడను; అస్మి=అగుచున్నా ను. ధామికుండవు మునిశ్రేష్ఠుం డవునగు విశ్వామిత్రుడా, నీవు, కాకుత్స్థవంశంబునంబుట్టిన రామ లక్ష్మణులం గూడి, నాయాగంబున కువచ్చినావు, కావున, నేనుధన్యుం డను అనుగ్రహింపఁబడినవాడను అగుచున్నాను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

పాలితో హం త్వయా బ్రహ్మ దర్శనేన మహామునే. ౩౦

<p>టీక॥ మహామునే=పూజ్యుడ యినమునివగు; బ్రహ్మ=బ్రాహ్మ ణుడవయిన విశ్వామిత్రుడా ! అ హం=నేను; త్వయా=నీచేత; దర్శ నేన=చూచుటచేత; పాలితః=ర</p>	<p>క్షింపఁబడినవాడను. బ్రాహ్మణుండవగు విశ్వామిత్ర మహామునీ ! నీవుదశశం బొసఁ గినన్నచాలించితివి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

విశ్వామిత్ర మహాభాగ బ్రహ్మక్షాణం వరోత్తమ

గుణౌ బహువిధాః ప్రాప్తా న్నవ సందర్శనా న్నయా. ౩౦౪

<p>టీక॥ బ్రహ్మక్షాణం=బ్రహ్మర్షు లలో; వరోత్తమ=శ్రేష్ఠులలో శ్రే ష్ఠుండవయిన; మహాభాగ=పూజ్య సందర్శనాత్ = చూచుటవలన;</p>	<p>మయినభాగ్యముగల; విశ్వామిత్ర- విశ్వామిత్రుడా! తవ=నీయొక్క; సందర్శనాత్ = చూచుటవలన;</p>
---	---

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౬౦

స ౬౫

మయా=నాచేత; బహువిధాః = నాకుబహుగుణంబులు పాప్రిప్తించి
సలుతేజంగులయిన; గుణాః=గుణ నవి. అని, తాత్పర్యము.
ములు; పాప్రిప్తాః=పొందబడినవి. ఇచ్చట, బూర్వాధ్యక్షము, వ్యా
బ్రహ్మఘోరలో నుత్తమోత్త భ్యానంబులందుదహరింపకున్నందు
ముడవు, మహాభాగుండవగు విశ్వా న, లెక్కింపబడదయ్యె.
మిత్రుడా ! నిన్నుజూచుటవలన,

విస్తరేణ చ తే బ్రహ్మ కీర్త్యమానం మహాత్తపః. ౩౦
శ్రుతం మయా మహాతేజో రామేణ చ మహాత్మనా

టీక॥ మహాతేజః=అధికమయి వముగల; రామేణచ=రామునిచే
నప్రభావముగల; బ్రహ్మ=బ్రా తను; శ్రుతం=వినబడినది.
హ్మణుండవయిన విశ్వామిత్రుడా! మహాతేజుండవు బ్రాహ్మణుండ
విస్తరేణచ= అతిశయముచేతను; వునగువిశ్వామిత్రుడా ! మిక్కిలి
కీర్త్యమానం=పొగడబడుచున్న; యుగ గొనియాడంబడుచున్న నీమ
మహాత్=గొప్పదగు; తే=నీయొ హతపస్సును, నేనునుమహాత్ముండ
క్క; తపః=తపస్సు; మయా=నా గురాముండునువంటిమి.
చేతను; మహాత్మనా=పూజ్యస్వభా అని, తాత్పర్యము.

సదస్యైః ప్రాప్య చ సదః శ్రుతాస్తే బహవో గుణాః. ౩౧

టీక॥ సదః=సభను; పాప్రిప్తాః= శ్రుతాః=వినబడినవి.
పొంది; స్థితైః(అధ్యాహృతము)= సభకువచ్చియున్నసభికులునునీ
ఉన్నట్టి; సదస్యైశ్చ=సభికులచేత పెక్కు గుణంబులనాలకించిరి.
ను; తే = నీయొక్క; బహవః=పె అని, తాత్పర్యము.
క్కులయిన; గుణాః=గుణములు;

అప్రమేయం తపస్తుభ్య మప్రమేయం చ తే బలమ్

అప్రమేయా గుణాశ్చైవ నిత్యం తే కుశికాత్తజ. ౩౩

౯౬౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స౬౫

పితామహస్య చ యథా యథాచైవ హ్యుమాపతేః

టీక॥ కుశికాత్మజ=విశ్వామిత్రుఁ
డా! పితామహస్యచయథా=బ్రహ్మ
దేవునియొక్కవలెను ; ఉమాపతే
ర్యథాచైవహి= శివునియొక్కవలె
ను; తుభ్యం= (షష్ఠ్యర్థమందుఁజతు
ర్థి) నీయొక్క; తపః=తపస్సు; అప్ర
మేయం=లెక్కింపరానిది. తే=నీ
యొక్క; బలంచ=లావును; అపిమే
యం=లెక్కింపరానిది. తే=నీయొ
క్క; త్యం = ఎల్లప్పుడును; గుణా
త్తైచ=గుణములును ; అప్రమే

యాః=లెక్కింపఁగూడనివి.

విశ్వామిత్రుఁడా! బ్రహ్మదేవుని
యుశివునియు తపోబల గుణంబుల
ట్లు, నీతపస్సును, బలంబును, గుణం
బులును, ఎల్లప్పుడును, “ఇంత” అనిలె
క్కింపనలవిగావు.

అని, తాత్పర్యము.

ఇచ్చట, “పితామహస్య” అను
నది మొదలుగాఁ గలయర్థశ్లోకము,
వ్యాఖ్యానంబుల సుదాహరింపకుం
టంజేసి, లెక్కింపఁబడదయ్యె.

తృప్తి రాశ్చర్యభూతానాం కథానాం నాస్తి మే విభో

టీక॥ విభో= ఒడయుండవైనవి
శ్వామిత్రుఁడా ! ఆశ్చర్యభూతా
నాం=అచ్చెరువయిన; కథానాం=
కథలయొక్క; శ్రవణే(అధ్యాహ్వా
తము)=వినుటయందు; తృప్తిః=చా
లుననుట; మే=నాకు; నాస్తి=కలు

గదయ్యె.

ఒడయుండవైనవిశ్వామిత్రుఁడా!
ఆశ్చర్యములుగానుండునీకథలంతవి
నినం “జాలు” ననియే తోచద
య్యె. అని, తాత్పర్యము.

కమకాలో మునిశ్రేష్ఠ లంబతే రవిమండలమ్. ౩౪

టీక॥ మునిశ్రేష్ఠ=మునులలోమే
టివగువిశ్వామిత్రుఁడా! ఏషః (అ
ధ్యాహ్వాతము) = ఇది; కమకా
లః= కర్తృముచేయవలసినకాలము.

రవిమండలం= సూర్యమండలము;
లంబతే=వంగుచున్నది.

మునిశ్రేష్ఠుండవగువిశ్వామిత్రుఁ
డా! సూర్యాస్తమయముకాఁబోవు

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౬౩

స ౬౫

చున్నదికాన, నేను, సాయంకాలము | శేషుఁబోయెదను.
నందుఁజేయవలయు కమఁబులు | అని, తాత్పర్యము.

శ్వః ప్రభాతే మహాతేజో ద్విష్ట మహాసి మాం వ్రునః

టీక॥ మహాతేజః = అధికమయిన | సి = తగుదువు.
ప్రభావముగల విశ్వామిత్రుఁడా! | మహాప్రభావుండవగువిశ్వామి
శ్వః = రేవు; ప్రభాతే = ప్రాతఃకా | త్రిఁడా! రేవు ప్రాతఃకాలంబునన
లమునందు; మాం = నన్ను; వ్రునః = | న్నుమఱలంజాడుము.
మఱల; ద్రష్టం = చూచుటకు; అహా | అని, తాత్పర్యము.

స్వాగతం తపతాం శ్రేష్ఠ మా వసుజ్ఞాతు మహాసి. ౩౫

టీక॥ తపతాం = తపస్సుచేయు | సి = తగుదువు.
వారలలో; శ్రేష్ఠ = మేటివగువిశ్వా | తపస్సు సేయువారలలో శ్రే
మిత్రుఁడా! స్వాగతం = సుఖము | ఘండవగువిశ్వామిత్రుఁడా! నీకు
తోడిరాక; అస్తు = (అధ్యాత్మత | స్వాగతమగుఁగాక; నాకనుజ్ఞయి
ము) అగుఁగాక. మాం = నన్ను; అను | మ్ము. అని, జనకుండు, విశ్వామిత్రు
జ్ఞాతుం = అనుమతించుటకు; అహా | నితోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము

ఏవ ముక్తో మునివరః ప్రశస్య పురుషషభమ్

విససజ్ఞా శు జనకం ప్రీతం ప్రీతమనా న్తదా. ౩౬

టీక॥ తదా = అప్పుడు; మునివ | భం = పురుష శ్రేష్ఠుఁడును; ప్రీతం =
రః = ముని శ్రేష్ఠుండగువిశ్వామిత్రుఁ | సంతసించినవాఁడునగు; జనకం =
డు; ఏవం = ఇట్లు; ఉక్తః = చెప్పఁబ | జనకుని; ప్రశస్య = కొనియాడి; ఆ
డినవాఁడై; ప్రీతమనాం = సంతసిం | శు = శీఘ్రముగా; విససజ్ఞా = విడి
చినవనస్సుగలవాఁడై; పురుషషభ | చెను.

౧౬౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౫

అప్పుడు, ఇట్లు, జనకుండుచే సించియున్నపురుష శ్రేష్ఠుండగుజన
పుంగ, మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వమి కునింగొనియాడి, శీఘ్రముగాఁబం
తుండు, సంతసించి, యట్లు, సంత పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త్యా మునిశ్రేష్ఠం వై దేహా మిథిలాధిపః
ప్రదక్షిణం చకా రాశు సోపాధ్యాయ స్సచాంధవః. ౩౭

టీక॥ వై దేహః=విదేహదేశం సచాంధవః=బంధువులతోఁగూడిన
బునకు రాజయిన; మిథిలాధిపః=మి వాఁడై; ప్రదక్షిణం=ప్రదక్షిణము
థిలానగరంబునకుఁ బ్రభువునగుజన ను; చకార=చేసెను.
కుండు; మునిశ్రేష్ఠం=మునులలో మే ఇట్లు, విదేహదేశమునకు రాజ
టియైనవిశ్వమిత్రునింగూచి; యినజనకుండు, విశ్వమిత్రునితోఁ
ఏవం=ఇట్లు; ఉక్త్యా=చెప్పి; ఆశు= జెప్పి, శీఘ్రముగా, సుపాధ్యాయు
శీఘ్రముగా; సోపాధ్యాయః=ఉ నిబంధువులనుంగూడి, యతనికిఁ బ్ర
పాధ్యాయునితోఁ గూడినవాఁడై; దక్షిణంబుచేసెను. అని తాత్పర్యము

విశ్వమిత్రోపి ధర్మాత్మా సహరామ స్సలక్ష్మణః
స్వవాట మభిచక్రామ పూజ్యమానో మహర్షిభిః. ౩౮

టీక॥ ధర్మాత్మా=ధర్మబుద్ధి న్నవా ఁడై; స్వవాటం=తనస్థానము
గల; విశ్వమిత్రోపి=విశ్వమిత్రుని నుగూర్చి; అభిచక్రామ=పోయెను,
డును; సహరామః=గొమునితోఁ ధర్మాత్ముండగువిశ్వమిత్రుం
గూడినవాఁడై; సలక్ష్మణః=లక్ష్మ డును, రామలక్ష్మణులంగూడి, మ
ణునితోఁగూడినవాఁడై; మహర్షి హర్షణలచేఁబూజింపఁబడుచు, త
భిః= పూజ్యులయిన ఋషులచేత; నవిడిదికిఁబోయెను. అని, తాత్ప
పూజ్యమానః= పూజింపఁబడుచు ర్యము.

ఇత్యాశ్చ, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, పంచషష్ఠితమస్సగః

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండపంచషష్ఠితమస్సగః టీక,
ముగిసి నది.

అ

ష ట్ ష ష్ఠ త మ స ర్గ ప్రారంభః.

తతః ప్రథాతే విమలే కృతకర్మానరాధిపః

విశ్వామిత్రం మహాత్మాన మాజుహవ సరాఘవమ్. ౧

టీక॥ తతః = అంతట; నరాధి	విశ్వామిత్రం = విశ్వామిత్రుని; ఆజు
హవః = మనుష్యులకుఁ బ్రభువయిన జన	హవః = విలిపించెను.
కుఁడు; విమలే = స్వచ్ఛమయిన; ప్ర	అంత, స్వచ్ఛమయిన ప్రాకారః కా
థాతే = ప్రాకారముకాఁగా; కృ	లముకాఁగా, జనకుండు, ప్రాతః కా
తకర్మా = చేయఁబడిన కర్మము	లమునందు చేయవలసిన కర్మంబు
లుగలవాఁడై; మహాత్మానం = పూ	లంజేసి, మహాత్ముఁడగు విశ్వామి
జ్యమయిన స్వభావముగల; సరాఘ	త్రుని రామలక్ష్మణులను రప్పించెను.
వం = రామలక్ష్మణులతోఁగూడిన;	అని, తాత్పర్యము.

త మర్చయిత్వా ధర్మాత్మా శాస్త్రదృష్టేన కర్మణా
రాఘవాచ మహాత్మానా తదా వాక్య మువాచ హ. ౨

టీక॥ ధర్మాత్మా = ధర్మబుద్ధి	ని; మహాత్మానా = పూజ్యస్వభావ
గల జనకుండు; శాస్త్రదృష్టేన = శా	ముగల; రాఘవాచ = రామలక్ష్మణ
స్త్రమునందుఁబఱచబడిన; కర్మ	లను; అర్చయిత్వా = పూజించిత
దా = విధిచేత; తం = ఆ విశ్వామిత్రుని	దా = అప్పుడు; వాక్యం = మాటను;

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౬౬

ఉవాచ - చెప్పెను. "హ" అనునది త్సులగు రామలక్ష్మణులనుం బూ
పాదపూరణార్థము. జించి, యిట్లని, చెప్పెను.
ధర్మాత్ముండగు జనకుండు, యి అని, తాత్పర్యము.
ధావిధిగ, నావిశ్వామిత్రుని మహా

భగవత్ స్వాగతం తేస్తు కిం కరోమి తవా నఘ
భవా నాజ్ఞాపయతు మా మాజ్ఞాప్యో భవతా హ్యహమ్. ౩

టీక॥ భగవత్ = మాహాత్మ్యము ఆజ్ఞాప్యోహా = ఆజ్ఞాపింపదగిన
గల; అనఘ = పాపము లేని విశ్వామి వాడనుగదా!
త్రుండా! తే = నీకు; స్వాగతం = నుభు భగవంతుండవు పాపము లేని
ముతోడి రాక; అస్తు = అగుఁగాక. వాడవునగు విశ్వామిత్రుండా! నీకు
తవ = నీకు; కిం = దేనిని; కరోమి = చే స్వాగతంబగుఁగాక; నీకేమి సేయు
యుదును? భవాత్ = (పూజ్యుండ దును? నీవు నాకాజ్ఞాపింపుము; నేను
వగు) నీవు; మాం = నన్ను; ఆజ్ఞాప నీచే నాజ్ఞాపింపదగిన వాడనేక
యతు = ఆనతిమ్ము. అహం = నేను; దా! అని, జనకుండు విశ్వామిత్రుని
భవతా = (పూజ్యుండవగు) నీచేత; తోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త స్స ధర్మాత్మా జనకేన మహాత్మనా
ప్రత్యువాచ ముని ర్వీరం వాక్యం వాక్యవిశారదః. ౪

టీక॥ ధర్మాత్మా = ధర్మబుద్ధి నవాఁడై; వీరం = పరాక్రమశాలియ
గలవాఁడును; వాక్యవిశారదః = గుజనకునిగూర్చి; వాక్యం = మాట
మాటలయందుఁ బండితుండనగు; ను; ప్రత్యువాచ = బదులు చెప్పెను.
సః = ఆ; మునిః = విశ్వామిత్రమహా ధర్మాత్ముండను మాటలాడు
ముని; మహాత్మనా = పూజ్యమయిన టయందుఁ బండితుండు నగు నావి
స్వభావముగల; జనకేన = జనకునిచే శ్వామిత్రమహాముని, మహాత్ముండ
త; ఏవం = ఇట్లు; ఉక్తః = చెప్పఁబడి గుజనకునిమాటవిని, వీరుండగునత

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౬౭

స ౬౬

నింజొచి, యిట్లని, బదులు చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

పుత్రౌ కశరథస్యే మా త్మత్రియా లోకవిశ్రుతౌ
ద్రష్టుకామా ధనుశ్శ్రేష్ఠం యదేతత్త్వయి తిష్ఠతి. ౫

టీక॥ త్మత్రియా = త్మత్రియులును;	మా = మాడనిచ్చగించువారలు; భ
లోకవిశ్రుతౌ = ప్రపంచమునందుఁ	వతః (అధ్యాహృతము) = అగమ
బ్రసిద్ధులును; ఇమా = ఈ; దశరథ	న్నారు.
స్య = దశరథునియొక్క; పుత్రౌ = కొ	ఈదశరథునికొడుకు లిర్వరును
డుకులైనరామలక్ష్మణులు; యత్ =	త్మత్రియవంశోత్పన్నులు, లోకప్రసి
వీది; త్వయి = నీయందు; తిష్ఠతి = ఉ	ద్ధులు; వీరలునీయొద్దనుండు శివధను
న్నదో; తత్ (అధ్యాహృతము) =	స్సునబాడఁగోరెదరు.
ఆ; ఎవత్ = ఈ; ధనుశ్శ్రేష్ఠం = విం	అని, తాత్పర్యము.
ద్గలోమేటియైనదానిని; ద్రష్టుకా	

ఏతద్దర్శయ భద్రంతే కృతకామా నృపాత్మజౌ
దర్శనా దస్య ధనుషో యథేష్టం ప్రతియాస్యతః. ౬

టీక॥ తే = నీకు; భద్రం = మంగళ	లై; యథేష్టం = యథేష్టంబుగా;
ము; అస్తు (అధ్యాహృతము) = అ	ప్రతియాస్యతః = మఱలపోయెదరు.
గుఁగాక. ఏతత్ = ఈధనుస్సును; ద	నీకుమంగళమగుఁగాక; ఈధను
ర్శయ = చూపుము. నృపాత్మజౌ =	స్సునుంజూపుము. ఈరాచికొమా
రాచికొమరులైనరామలక్ష్మణులు;	రులు, దానింబొచి, తవకోర్కిం
అస్య = ఈ; ధనుషం = వింటియొక్క;	బొంది, యథేష్టంబుగా, మఱలపో
దర్శనాత్ = చూచుటవలన; కృతకా	యెదరు. అని విశ్వామిత్రుఁడు జనకు
మా = చేయఁబడిన కోర్కెగలవార	నితోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్తస్తు జనకః ప్రత్యువాచ మహామనిమ్

టీక॥ జనకస్తు = జనకుఁడును; ఎవం = ఇట్లు; ఉక్తః = చెప్పఁబడిన

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౬

వాఁడై; మహామనిం=పూజ్యుడైన
మనియగు విశ్వామిత్రుఁగూచిఁ;
సత్యువాచః=బదులుచెప్పెను.
జనకుండును, విశ్వామిత్రుఁడు

చెప్పినమాటవిని, విశ్వామిత్రమహా
మనింజూచి, యిట్లుని, బదులుచె
ప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

శ్రూయతా మస్య ధనుసో యదథా మహ తిష్ఠతి. ౧

టీక|| ఎతత్ (అధ్యాహృతము)=
ఈధనుస్సును; ఇహ=ఇచ్చట; యద
ర్థం= ఏప్రయోజనముకొఱకు; తిష్ఠ
తి=ఉన్నదో; అస్య=ఈ; ధనుషః=
వింటియొక్క; తత్ (అధ్యాహృత

ము)=ఆప్రయోజనము; శ్రూయ
తాం=వినబడఁగాక.
ఈ ధనువిచ్చట నెందుకున్న
దో, ఆప్రయోజనమునుజెప్పిద, వి
నుండు. అని, తాత్పర్యము.

దేవరాత ఇతి ఖ్యాతో నిమే ష్టా మహీపతిః

న్యాసోయం తస్య భగవత్ హస్తే దత్తో మహాత్మనా. ౨

టీక|| భగవత్=మాహాత్మ్యము
గలవిశ్వామిత్రుఁడా! నిమే=నిమి
చక్రవర్తికి; షష్ఠః=ఆఱవవాఁడై
న; దేవరాత ఇతి=దేవరాతుండని;
ఖ్యాతః= ప్రసిద్ధుఁడగు; మహీప
తిః=రాజు; ఆసీత్= (అధ్యాహృ
తము) ఉండెను; తస్య=ఆదేవరాతు
నియొక్క; హస్తే=చేతియందు; మ
హాత్మనా = అధికమయినప్రభావ

ముగల యీశ్వరునిచేత; అయం=
ఈధనుస్సు; న్యాసః=నిక్షేపముగా;
దత్తః = ఇవ్వబడినది.
భగవంతుండవగువిశ్వామిత్రుఁ
డా! నిమిచక్రవర్తికొఱవపురుషుఁ
డుదేవరాతుండనురాజొకండుండె
ను; శివుండీధనుస్సును, అతనిచేతికి, ని
క్షేపమునుంచుకొనటకై, యిచ్చె
ను. అని, తాత్పర్యము.

దక్షయజ్ఞవధే పూర్వం ధను రాయమ్యవీర్యవాన్

రుద్రస్తు త్రిదశాన్ రోషా తస్మిల మిద మబ్రవీత్. ౩

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము.

స ౬౬

౧౧

టీక॥ పూర్వం = మున్ను; దత్తయజ్ఞవధే = దత్తసియాగముధ్వంసము సేయుటయందు; విర్యవాక్ = పరాక్రమముగల; రుద్రస్తు = శివుడు; రోషాత్ = కోపమువలన; ధనుః = విల్లన; ఆయమ్య = ఆకషిించి; త్రిదశాక్ = దేవతలంగూర్చి; సలీలం = విలాసముతోఁగూడునట్లుగ; ఇదం =

ఈమాటను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను. మున్ను, దత్తసియాగమునుధ్వంసము సేయుకాలమునందు, పరాక్రమశాలియగుశివుండు, ధనుస్సునాకషించి, కోపంబున, దేవతలంబులను, యిట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

యస్తా ద్భాగాద్ధినో భాగా న్నాకల్పయతమేసురాః
వరాంగాణి మహార్హాణి ధనుషా శాతయామి వః. ౧౦

టీక॥ సురాః = దేవతలారా! యస్తాత్ = ఏకారణమువలన; భాగాద్ధినః = హవిర్భాగమునుగోరునట్టి; మే = నాకు; భాగాక్ = హవిర్భాగములను; నాకల్పయత = కలిగింపరైతిరో; తస్తాత్ (అధ్యాహృతము) = ఆకారణమువలన; వః = మీయొక్క; మహార్హాణి = శ్రేష్ఠములయిన; వరాంగాణి = శిరంబులను; ధనుషా =

వింటిచేత; శాతయామి = నలుకెదను. దేవతలారా! యాగమునందు, నేను హవిర్భాగమునుగోరఁగా, నాకుభాగమునుగలిగింపరైతిరి, కావున, శ్రేష్ఠంబులగుమీశిరంబుల, ధనువుచే, ఛేదించెదను. అని, శివుఁడు దేవతలతోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

తతో విమనస స్సర్వే దేవా వై మునిపుంగవ
ప్రసాదయంతి దేవేశం తేషాం ప్రితో భవ ద్భవః. ౧౧

టీక॥ మునిపుంగవ = మునిశ్రేష్ఠుండు; దేవగువిశ్వామిత్రుఁడా! తతః = అటుపిమ్మట; దేవాః = దేవతలు; సర్వే =

వై = అందఱునె; విమనసః = దుఃఖమునొందినవారలై; దేవేశం = దేవతలకుఁబ్రభువయినశివుని; ప్రసాద

౯౨౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౬౬

యంతిః (భూతాథామందులట్) సంతోషపఱచిరి. భవః=శివుడు; తేషాం=ఆ దేవతలకు; ప్రీతః=సంతసించినవాడు; అభవత్ = అయ్యెను.

మునిశ్రేష్ఠుండవగువిశ్వామిత్రుఁడా! అంత, దేవతలందఱునుదుఃఖంబునొంది, శివునిసంతోషపఱచిరి; శివుండునువారలవిషయమయి, ప్రీతినొందెను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రీతియుక్త స్స సర్వేషాం దదౌతేషాం మహాత్మనామ్

టిక||సః=ఆశివుడు; ప్రీతియుక్తః= సంతోషముతోఁగూడినవాఁడై; మహాత్మనాం= పూజ్యమయిన స్వభావముగల; తేషాం=ఆ దేవతలకు; సర్వేషాం=అందఱకును; తత్

(అధ్యాహృతము)= ఆధనుస్సును; దదౌ=ఇచ్చెను. శివుండు సంతోషము నొంది, యాధనుస్సును, దేవతలకందఱకును, ఇచ్చెను. అని, తాత్పర్యము.

త దేత దైవదేవస్య ధనూరత్నం మహాత్మనః. ౧౨

న్యూనభూతం తదా న్యస్త మస్తాకం పూర్వకే విభో

టిక||విభో=ఒడయుండవయినవిశ్వామిత్రుఁడా! మహాత్మనః=అధికమయినప్రభావముగల; దేవదేవస్య=దేవతలకునుదేవుండయినయీశ్వరునియొక్క; తత్=ఆ; ఏతత్=ఈ; ధనూరత్నం = ధనుశ్రేష్ఠము; న్యూనభూతం = నిక్షేపరూపముగా; అస్తాకం=మాయొక్క; పూర్వకే=పూర్వపురుషుండయినదేవరా

తునియందు; తదా = అప్పుడు; దేవైః(అధ్యాహృతము)= దేవతలచేత; న్యస్తం=ఉంచబడినది. ఒడయుండవయినవిశ్వామిత్రుఁడా! మహాత్ముండునుదేవదేవుండునగు శివునిదయినయట్టియీధనుస్సును, మునుపు, మాపూర్వపురుషుండయినదేవరాతునకు, దేవతలొసంగిరి. అని, తాత్పర్యము.

అథ మే కృషతః క్షేత్రం లాంగలా దుత్థితా మయా. ౧౩

శ్రీమద్రామాయణము * బాలికాండము. ౧౭౧

౧౭౬

క్షేత్రం శోధయతా లబ్ధా నామ్నా సీతేతి విశ్రుతా

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; మే=చేత; సీతేతి=సీతయని (నాఁగటిచా నేను; క్షేత్రం=యాగభూమిని; కృలునంబుట్టినది); విశ్రుతా=ప్రసిద్ధి పతః = దున్నచుండఁగా; లాంగ నొందినది.
లాత్ = నాఁగలివలన; కన్య (అధ్యా అంత, నేను, యాగము సేయుట హృతము)=పడుచు; ఉత్థితా=లేచి కై, భూమి దున్నచుండఁగా, నాఁగ లివలన నాకకన్య పుట్టినది; అది, నేను యతా= పరిశుద్ధము సేయుచున్న; యాగభూమిని శోధించుచుండఁగా, మయా=నాచేత; లబ్ధా=పొందఁబ నాఁగటిచాలునంబుట్టినది, కావున, డిన, గనుకనే; సా(అధ్యాహృత “సీత” యని ప్రసిద్ధి నొందినది. ము)=ఆపడుచు; నామ్నా=పేరు అని, తాత్పర్యము.

భూతలా దుత్థితా సాతు వ్యావర్ధత మమాత్మజా. ౧౪

టీక॥ భూతలాత్ = నేలనుండి; త=వృద్ధిబొందినది.
ఉత్థితా=పుట్టిన; సాతు= అసీత ఇట్లు, భూమి వలనంబుట్టిన యా యును; మమ=నాయొక్క; ఆత్మ సీతను, నాకొమారి తెగా నుంచికొ జా= కొమారి తెగా; వ్యావర్ధత ని, పెంచితిని. అని, తాత్పర్యము.

వీర్యశుల్కే తి మే కన్యా స్థాపితే య మయోనిజా

టీక॥ మే=నాయొక్క; ఇయం= ఈకూతురు, అయోనిజకావు ఈ; అయోనిజా=యోని వలనంబుట్ట న, వీర్యవంతునకే యివ్వఁదగినదని నట్టి; కన్యా=కొమారి; వీర్యశు యెంచి, యెవ్వరికిని వ్వకయే, యుం ల్కా=పరాక్రమమే వెలఁగాఁగలది; చితిని.
ఇతి=అని; స్థాపితా=ఉంచఁబడినది. అని, తాత్పర్యము.

భూతలా దుత్థితాం తాంతు వర్ధమానాం మమాత్మజామ్. ౧౫

29 ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౬౬

వరయామాను రాగమ్య రాజానో మునిపుంగవ

టీక || మునిపుంగవ=మునిశ్రేణే జులు; అగమ్య=వచ్చి; వరయామా
 ఘండవగువిశ్వామిత్రుడా! భూత సుః=వరించిరి.
 లాత్=నేలనుండి; ఉత్థితాం=పుట్టి మునిశ్రేణేఘండవగు విశ్వామి
 నదియును; వధామానాం=వృద్ధి త్రుడా! రాజులనేకులువచ్చి, నే
 నొందుచున్నదియును; మమ=నా లంబుట్టి, వధిల్లుచున్నాకొమా
 యొక్క; అత్తజాం=కూతురునగు; తేయగుసీత "స్మృని" యడిగిరి.
 తాంతు=అసీతను; రాజానః=రా అని, తాత్పర్యము.

తేషాం వరయతాం కన్యాం సర్వేషాం పృథివీక్షితామ్. ౧౬
 వీర్యశుక్లే తి భగవన్ నదదామి సుతామహమ్

టీక || భగవన్=మాహాత్మ్యము నదదామి = (భూతార్థమందు
 గలవిశ్వామిత్రుడా! అహం=నే లట్) ఇవ్వనైతిని.
 ను; కన్యాం=పడుచును; వరయ భగవంతుండవగువిశ్వామిత్రు
 తాం=వరించునట్టి; తేషాం=ఆ; పృ డా! ఇట్లుకన్యనువరింపవచ్చినరాజు
 థివీక్షితాం = రాజులకు; సర్వ లకందఱకును, "ఈకన్యక పరాక్ర
 షాం = అందఱకును; "వీర్యశు మముగలవానికేయివ్వఁదగినది" అ
 ల్కా" = పరాక్రమమే వెలగాఁగల ని, చెప్పి, కొమా తేనివ్వనైతిని.
 ని; ఇతి=అని; ఉక్త్వా=(అధ్యాహృ అని, తాత్పర్యము.
 తము) చెప్పి; సుతం=కూతురును;

తత స్సర్వే నృపతయ స్సమేత్య మునిపుంగవ. ౧౭
 మిథిలా మధ్యపాగమ్య వీర్యజిజ్ఞాసవ స్తదా

టీక || మునిపుంగవ=మునిశ్రేణుం టుపిమ్మట; నృపతయః=రాజులు;
 డవగువిశ్వామిత్రుడా! తతః = అ సర్వ=అందఱును; సమేత్య=చేరి;

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౭౩

స ౬౬

<p>మిథిలాం = మిథిలను; అధ్యపాగ వ్యం=పొంది; తదా=అప్పుడు; వీర్య జిజ్ఞాసవః= పరాక్రమమును దెలిసి కొనఁగోరువారలు; అభవత్ (అ ధ్యాహృతము)= ఆయిరి.</p>	<p>అంతరాజులందఱునుండేరి, మి థిలకువచ్చి, కన్యఁబొందుటకెట్టప రాక్రమంబుగావలయునో, దానిం దెలియఁగోరిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

తేషాం జిజ్ఞాసమానానాం వీర్యం ధను రుపాహృతమ్. ౧౮

<p>టీక॥ వీర్యం=పరాక్రమమును; జిజ్ఞాసమానానాం=తెలియఁగోరు చున్న; తేషాం(కృతే)=వారలకుఁ గాను; ధనుః=విల్లు; ఉపాహృతం= తేబడినది.</p>	<p>ఇట్లు, కన్నియకుపిలువయైన పరాక్రమంబు తెలియఁగోరిన యా రాజులకు, శివధనువుండెచ్చిచూపితి ని. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

నశేకు గ్రహణే తస్య ధనుష స్తోలనే పివా

<p>టీక॥ తే(అధ్యాహృతము)=ఆ రాజులు; తస్య=ఆ; ధనుషః=వింటి యొక్క; గ్రహణే=ఎత్తుటయందు ను; తోలనేపివా=కదలించుటయం దైనను; నశేకుః=చాలరైరి.</p>	<p>ఆరాజులు, అధనుస్సును, ఎత్తు టకుఁగాని, ఇట్టుటొకదలించుటకుఁ గాని, శక్తులుకారైరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

తేషాం వీర్యవతాం వీర్య మల్పం జ్ఞాత్వా మహామునే. ౧౯
ప్రత్యాఖ్యాతా నృపతయ స్తన్నిబోధ తపోధన

<p>టీక॥ తపోధన=తపస్సేధనంబుగా గల; మహామునే= పూజ్యుఁడవయి నమనివగువిశ్వామిత్రుఁడా! వీర్యవ తాం=పరాక్రమముగల, తేషాం=</p>	<p>ఆరాజులయొక్క; వీర్యం=పరాక్ర మమును; అల్పం=కొంచెముగా; జ్ఞా త్వా=తెలిసికొని; మయా(అధ్యా హృతము)=నాచేత; నృపతయః=</p>
---	---

౧౭౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స౬౬

రాజులు; ప్రత్యాఖ్యాతాః—నిరాకరింపఁబడిరి. తత్=అటు వెనుక; నిబోధ—తెలిసికొనుము.

తపోధనుండవగు విశ్వామిత్రమహామునీ! పరాక్రమశాలులగునా

రాజులపరాక్రమంబల్పంబుగాఁ దెలిసికొని, యారాజుల నేను నిరాకరించితిని, అటు వెనుక టివృత్తాంతంబు వినుము. అని, తాత్పర్యము.

తతః పరమకోపేన రాజానా మునిపుంగవ. ౨౦

న్యరుంధ స్త్రిధిలాం సర్వే వీర్యసందేహ మాగతాః

టీక॥ మునిపుంగవ= మునిశ్రేష్ఠుండవగు విశ్వామిత్రుఁడ! తతః= అంత; రాజానాః=రాజులు; సర్వే= అందఱును; వీర్యసందేహ=పరాక్రమమతిశయమయిన సుశయమును; ఆగతాః=పొందినవారలై, పరమకోపేన=అధికమయిన కోపముచేత; మిథిలాం=మిథిలను; న్యరుం

ధ౯—అడ్డగించిరి.

మునిశ్రేష్ఠుండవగు విశ్వామిత్రుఁడ! అంత రాజులందఱును, పరాక్రమములేనివార నెడ సంతయంబుగలుగుటంచేసి, మిక్కిలి యుగోపించి, మిథిల చుట్టును, ముట్టడించిరి. అని, తాత్పర్యము.

ఆత్మాన మవధూతం తే విజ్ఞాయ నృపపుంగవాః. ౨౧

రోషేణ మహతా విప్లవాః పీడయన్ మిథిలాం పురీమ్

టీక॥ తే=ఆ; నృపపుంగవాః=రాజశ్రేష్ఠులు; ఆత్మానం=తన్ను; అవధూతం= తిరస్కరింపఁబడినవనిగా; విజ్ఞాయ=తెలిసికొని; మహతా=అధికమయిన; రోషేణ=కోపముచేత; ఆవిప్లవాః=ఆ వేగింపఁబడినవారలై; మిథిలాం=మిథిలయను;

పురీం= పట్టణమును; పీడయన్= (అపీడయన్) బాధించిరి.

ఆరాజులు, నాచే దాముతిరస్కరింపఁబడినట్లెంచికొని, చాలఁగోపంబునొంది, మిథిలా పట్టణంబును ముట్టడించి, పీడగలుగునట్లు చేసిరి. అని, తాత్పర్యము.

తత స్సంవత్సరే పూజేక త్తయం యాతాని సర్వశః. ౨౨
సాధనాని మునిశ్రేష్ఠ తతో హం భృశదుఃఖితః

టీక|| మునిశ్రేష్ఠ=మునులలో మేటి దుఃఖమ నొందినవాడను; అభవం
వయినవిశ్వామిత్రుడా! తతః=అం (అధ్యాహృతము)=అయితని.
తఃసంవత్సరే = వీరడాది; పూజే= అంత, నొకసంవత్సరంబునండం
నిండగా; సాధనాని=ఉపకరణము గానే. నాదుమైన్యసామగ్రియంత
లు; సర్వశః = అంతయను; త్త యుండజేగినది; దానంజేసి, నేను
యం=నాశమును; యాతాని=పాం జాలదుఃఖంబునొందితిని.
దినవి.తతః=అందువలన; అహం= అని, తాత్పర్యము.
నేను; భృశదుఃఖితః=మిక్కిలియు

తతో దేవగణాన్ సర్వాన్ తపసా హం ప్రసాదయమ్. ౨౩
దదుశ్చ పరమప్రీతా శ్చతురంగబలం సురాః

టీక|| తతః=అంతట; అహం= నుంగులుగఁజ్ఞుంబులుకావలమునను
నేను; తపసా=తపస్సుచేత; దేవగ నాలుగంగములుగల సేనను; ద
గాన్=దేవతాసమూహంబులను; దుః=ఇచ్చిరి.
సర్వాన్=అన్నింటిని; ప్రసాదయం అంతట, నేనుదపంబుగావించి,
(ప్రసాదయం)= సంతోషపఱచి దేవతలనందఱు సంతోషపఱచితిని;
తిని. సురాశ్చ=దేవతలును; పరమప్రీ దేవతలును, జాలసంతోషపడి, నా
తాః= మిక్కిలియు సంతసించినవా కుంజతురంగ సేన, నొసంగిరి.
రై; చతురంగబలం = రథంబులే అని, తాత్పర్యము.

తతో భగ్నా నృపతయో హన్యమానా దిశోయయః. ౨౪
అవీర్యా వీర్యసందిగ్ధా స్సామాత్యాః పాపకమణిః

టీక|| పాపకమణిః (పాపకమాణిః) = పాపముగలిగించుకార్య

పత్రిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

<p>ములగలవారును; అవిగ్యాః = పరా క్రమములేనివారలును ; వీర్యసంది ద్ధా = సంజేహింపబడినపరాక్ మముగలవారలును; సామాత్యాః = మంత్రులతోఁగూడినవారలును; నృ పతయః = రాజులు; తతః = ఆసేనవ లన; భగ్నాః = భంగమునొందినవా రలయి; హన్యమానాః = కొట్టబడు</p>	<p>చున్నవారలై; శః = దిక్కులనుగూ ర్చి; యయుః = పోయిరి. పాపిష్ఠులును బరాక్రమహీనులు నుసంశయింపబడిన పరాక్రమము గలవారలునగునారాజులు, మంత్రు లతో, నాసేనవలన, నవమానపడి, కొట్టబడి, దిక్కులకుంబాచిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

తదేతస్సునిశానూలధనుః పరమభాస్వరమ్. ౨౫
రామలక్ష్మణయోశ్చపిదర్శయిష్యామి సువ్రత

<p>టీక॥ సువ్రత = మంచివ్రతంబు గల; మునిశానూల = మునిశ్రే ష్ఠుండవగువిశ్వామిత్రుఁడా! తత్ = ఆ; ఏతత్ = ఈ; పరమభాస్వరం = మిక్కిలియునుబ్రీకాశించుచున్నట్టి; ధనుః = వింటిని; రామలక్ష్మణయో శ్చపి = రామలక్ష్మణులకునుగూడ;</p>	<p>దర్శయిష్యామి = చూపెదను. సువ్రతుండవుమునిశ్రేష్ఠుండవగు విశ్వామిత్రుఁడా! పరమభాస్వరంబు గు, నీధనుస్సునురామలక్ష్మణులకు నుంబూపెదను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

యద్యస్యధనుషోరామః కుర్యాద్రోపణంమునే. ౨౬
సుతామయోనిజాంసీతాందద్యాందాశరధేరహమ్

<p>టీక॥ మునే = విశ్వామిత్రమహా మునీ! రామః = రాముడు; అస్య = ఈ; ధనుషః = వింటియొక్క; ఆరో పణం = ఎక్కుపెట్టుటను; కుర్యాద్య ది = చేయునేని; అహం = నేను; అ</p>	<p>యోనిజాం = యోనియందుఁ బుట్టిన ట్టి; సుతాం = కూతురయిన; సీ తాం = సీతను; దాశరథేః = దశరథు నికొడుకైనరామునకు; దద్యాం = ఇత్తును.</p>
---	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౭౭
స ౬౭

విశ్వామిత్రుడా! రాముండు, శరభపుత్రుండగు రాముని త్రుము.
ఈధనువు నెక్క పెట్టునేని, నాకూడ అని, జనకుండు, విశ్వామిత్రునకుండు
తురయినయెక్క జయగునీతను ద పైను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యామేక, శ్రీమద్రామాయణే, అదికావ్యే,

బాలకాండే, పటపష్టితమస్సగః

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండపటపష్టితమస్సగః టిక,

ముగిసినది.

అ

సప్తపష్టితమస్సగః ప్రారంభః.

జనకస్య వచ శ్రుత్వా విశ్వామిత్రో మహామునిః

ధను దేశ్యయ రామాయ ఇతి హేళావాచ పార్థివమ్. ౧

టిక॥ మహామునిః=పూజ్యుండ య=చాపుము"ఇతి=అని, ("హ")
యినమునియగు; విశ్వామిత్రః= వి అనునది పాదపూరణార్థము; ఉ
శ్వామిత్రుండ; జనకస్య=జనకుని వాచ=చెప్పెను.

యొక్క; వచః= మాటన; శ్రు విశ్వామిత్రమహాముని, జనకుం
త్వా=విని; పార్థివం=జనకమహా దుచెప్పినమాటవిని, జనకుంబూచి,
రాజునుగూర్చి; రామాయ=రా "రామనకు శివధనువుంజూపుము"
మునికొఱకు; ధనుః=వింటిని; దేశ అని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

తత స్స రాజా జనక స్సామంతా న్వాదిదేశ హ

ధను రాణీయతాం దివ్యం గంధమాల్యవిభూషితమ్. ౨

టిక॥ తతః=అటుపిమ్మట; రాజా=రాజుని; సః=ఆ; జనకః=

౯౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౬౭

జనకుడు; సామంతాఁ = మంత్రి
లను; దివ్యం = స్వర్గమునందుఁబుట్టి
నదియును; గంధమాల్య విఘాపి
తం = గంధముచేతను బుష్పమాలిక
లచేతను అలంకరింపఁబడినదియున
గు; ధనుః = చిల్లు; ఆనీయతాం = తే
బడుగాక. ఇతి (అధ్యాహృతము) =

అని; వ్యాసిదేశ = ఆజ్ఞాపించెను.
“హ” అనునదిపాదపూరణార్థము.
అంత, జనకమహారాజు, మం
త్రులంబిలిచి, “గంధమాల్యంబులచే
నలంకరింపఁబడినదివ్యంబగుశివధను
వుం గొనితెండు” అనియాజ్ఞాపించె
ను. అని, తాత్పర్యము.

జనకేన సమాదిష్టా స్సచివాః ప్రావిశక్ పురీమ్
తద్ధనుః పురతః కృత్వా నిజకన్తుః పార్థివాజ్ఞయా. ౩

టీక॥ సచివాః = మంత్రులు; జన
కేన = జనకునిచేత; సమాదిష్టాః =
ఆజ్ఞాపింపఁబడినవారలై; పురీం = ప
ట్టణమును; ప్రావిశక్ = చొచ్చిరి.
పార్థివాజ్ఞయా = రాజుపంపుచే
త; తత్ = ఆ; ధనుః = శివధనుస్సును;
పురతః = ముందట; కృత్వా = చేసి

కొని, ఉంచికొనియునుట; నిర్జన్తుః =
బయలు వెడలిరి.
మంత్రి లిట్లుజనకునిచే నాజ్ఞా
పింపఁబడి, పట్టణంబుప్రవేశించి,
యొడయుని పంపునంజేసి, శివధను
వుం గైకొని, మఱిలివచ్చిరి.
అని, తాత్పర్యము.

న్యకాం శతాని పంచాశ ద్వ్యాయతానాం షహత్తనామ్
మంభూషా మప్తచక్రాం తాం సమూహుస్తే కథంచన. ౪

టీక॥ వ్యాయతానాం = పొడవుగా
నుండువారలును; మహత్తనాం = అ
ధికమయినబలము గలవారలునగు;
న్యకాం = పురుషులయొక్క; పంచా
శత్ = ఏఁబది; శతాని = నూఱులు; అ
ప్తచక్రాం = ఎనిమిదిచక్రంబులుగల;

తాం = ఆ; మంజూషాం = పెట్టెయు
ను; సమూహుః = ఈడ్చిరి. తే = ఆ
యిందువేలమందియును; కథంచ
న = అతిప్రయాసముచేత; సమూ
హుః = (అధ్యాహృతము) ఈడ్చిరి.
పొడువుగల దేహము గలవార

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౭

స ౬౭

లును మహాబలులునగు నయిదువేల | రి; ఆయిదువేలమందియు, సత్ప్ర
మందిపురుషులు, ఎనిమిదిచక్రములు | యాసంబుననే లాగుచుండిరి.
గల్గిబండివలెనుండునా పెట్టికనులాగి | అని, తాత్పర్యము.

తా మాదాయ తు మంజూషా మాయసీం యత్ర త ధనుః
సురోపమం తే జనక మూచు నృకపతిమంత్రిణః. ౫

టీక || తే = ఆ; నృపతిమంత్రిణః = కం = జనకునింగూచి; ఊచుః = చె
రాజయొక్క-మంత్రులు; యత్ర = దే ప్పిరి.
నియందు; తత్ = ఆ; ధనుః = విల్లు; ఆ ఆమంతులు ఆశివధనువుంబెట్టి
స్త్రీ (అధ్యాహృతము) = ఉన్నదో; యన్న యనపపెట్టియందీసికొని,
ఆయసీం = ఇనుపదైన; తాం = ఆ; దేవతుల్యుండగు జనకమహారాజుం
మంజూషాం = పేటికను; ఆదాయ బాచి, యిట్లని, చెప్పిరి.
తు = తీసికొనివచ్చియె; సురోప అని, తాత్పర్యము.
మం = దేవతలతోఁబోల్కి-గల; జన

ఇదం ధనుర్వరం రాజ౯ పూజితం సర్వరాజభిః
మిథిలాధిప రాజేంద్ర దర్శనీయం యదిచ్ఛసీ. ౬

టీక || మిథిలాధిప = మిథిలకుఁబ్ర | రం = విండ్లలో శ్రేష్ఠమయినది; ఇ
భువయిన; రాజేంద్ర = రాజశ్రేష్ఠం దం = ఇదిగో.
డవగు; రాజ౯ = జనకమహారాజా! మిథిలకుఁబ్రభుండవు రాజశ్రే
యత్ = దేనిని; దర్శనీయం = చూపద వ్తుండవగు జనకమహారాజా ! నీవు
గినదానిఁగా; ఇచ్ఛసీ = కోరుచున్నా రామునకు దేనింజూపఁగోరితివో, న
వో! సర్వరాజభిః = ఎల్లరాజులచేత మస్తరాజులచేతనుంబూజింపబడి
ను; పూజితం = పూజింపబడిన; నయాధనుశ్చేష్ఠంబు తెచ్చితిమి; ఇది
తత్ (అధ్యాహృతము) = ఆ; ధనుర్వ గోచూడుము. అని, తాత్పర్యము.

తేషా న్ముపో వచ శ్రుత్వా కృతాంజలి రభాషత
విశ్వామిత్రం మహాత్మానం తౌచౌభే రామలక్ష్మణ౯. ౭

౧౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స౦౭

టీక॥ నృపః=జనకమహారాజు;
తేషాం=ఆమంత్రులయొక్క; వ
చనం=మాటను; శ్రుత్వా=విని; కృ
తాంజలిః=చేయబడినచేమొద్దు
గలవాండ్రై; మహాత్మానం=పూజ్య
మయినస్వభావముగల; విశ్వామి
త్రం = విశ్వామిత్రునింగూచిః
తా=అ; రామలక్ష్మణౌ=రామల

క్ష్మణులను; ఉభౌచ=ఇద్దఱునుంగూ
చిః; అభాషత=పలికెను.
జనకుండామంత్రులమాటవిని,
చేతులునుగిడ్చి, మహాత్ముండగు వి
శ్వామిత్రుని రామలక్ష్మణులనిద్దఱ
నుంజూచియిట్లని, చెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఇదం ధనుర్వరం బ్రహ్మజనకై రభిపూజితమ్

రాజభిశ్చ మహావీర్యై రశక్తైః పూరితుం పురా. ౮

టీక॥ బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణుండ
వగువిశ్వామిత్రుడా! ఇదం=ఈ;
ధనుర్వరం = ధనుశ్శ్రేష్ఠము; జన
కైః=జనకవంశమునందుఁ బుట్టిన
రాజులచేతను; మహావీర్యైః=అధి
కమయినపరాక్రమముగలవారును;
పురా=మున్ను; పూరితుం=ఎక్కు
పెట్టుటకు; అశక్తైః = శక్తిలేన
ట్టి; రాజభిశ్చ = రాజులచేత

ను; అభిపూజితం=పూజింపబడి
నది.
బ్రాహ్మణుండ వగు విశ్వామి
త్రుండా! ఈధనుస్సు, పూర్వముమా
వంశస్థులగుజనకులచేతనుదీనింబూ
రింపఁజాలని మహావీర్యులగు నితర
రాజులచేతనుంబూజింపఁబడుచుం
డినది.
అని, తాత్పర్యము.

నైత త్సురగణా స్సర్వే నాసురా నచ రాక్షసాః

గంధర్వయక్షప్రవరా స్సకిన్నరమహూరగాః. ౯

టీక॥ ఏతత్=దీని; సురగణాః=
దేవతాసమూహములు; సర్వే=అ
న్నియును; పూరియతుం=(అధ్యా

హృతము)ఎక్కు పెట్టుటకు; శక్తాః=
(అధ్యాహృతము) సమర్థములు;
స=కావు. అసురాః=అసురులును;

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౧

సృ ౭

(పూరయితుంశక్తాః=ఎక్కు పెట్టుటకు సమర్థులు;)న=కారు. రాక్షసాశ్చ=రాక్షసులును; న=కారు. సకిన్నరసుఖూరగాః=కిన్నరు రాక్షసులుగాని, గంధర్వులుగాని, లతోడనుమహాసర్పంబులతోడనుం గూడిన; గంధర్వయక్షప్రపరాః=గంధర్వులలోను యక్షులలోను శ్రే

ష్ఠులగువారలు; న=(అధ్యాహృతము)కారు. దేవతలుగాని యనురులుగాని రాక్షసులుగాని, గంధర్వులుగాని, యక్షులుగాని, కిన్నరులుగాని యు రగులుగాని, యీధనువుంబూరిం పజాలరు. అని, తాత్పర్యము.

క్వ గతి మానుషాణాం చ ధనుసోస్య ప్రపూరణే
ఆరోపణే సమాయోగే వేపనే తోలనేపి వా. ౧౦

టీక|| అస్య=ఈ; ధనుషః=వింటి యొక్క; ప్రపూరణే=వంచుటయం దుఁగాని; ఆరోపణే=అల్లెతాడు నెక్కించుటయందుఁగాని; సమాయోగే=బాణముఁగూర్చుటయందు గాని; వేపనే=అల్లెతాడునీడ్చుట యందుఁగాని; తోలనేపివా=కదలిం చుటయందుఁగాని; మానుషాణాం చ=మనుష్యులలోపలను; క్వ=ఎవ్వ

నియందు; గతిః=శక్తి; స్యాత్ (అధ్యాహృతము)=ఉండును. దేవాదులకె యిట్లుండగా, నీధ నుస్సునువంచుటకుఁగాని, అల్లెతా యమో పెట్టుకుఁగాని, బాణంబుఁ గూర్చుటకుఁగాని, అల్లెతాడునీడ్చు టకుఁగాని, యిట్టుకదలించుటకుఁ గాని, మనుష్యులలో నెవ్వరునుంజా లరనిసిద్ధంబె. యని, తాత్పర్యము.

తదేత ధనుషాం శ్రేష్ఠ మాసీతం మునిపుంగవ
దర్శయై తన్మహాభాగ అనయో రాజపుత్రయోః, ౧౧

టీక|| మునిపుంగవ=మునిశ్రేష్ఠుం డవగువిశ్వమిత్రుఁడా! ధనుషాం= విండ్లలో; శ్రేష్ఠం = మేటిదయిన; తత్=అట్టి; ఏతత్=ఈశివధనువు;

ఆసీతం=తేబడినది. మహాభాగ= పూజ్యుంబగు భాగ్యముగలవిశ్వమి త్రుఁడా! ఏతత్=దీని; అనయోః= ఈ; రాజపుత్రయోః=రాచకొమ

౧౦౨ ప్రతిపదాండ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

౧౬౦

రులగురామలక్ష్మణులకు;దర్శయ= చూపుము.

మునిశ్రేష్ఠుండవగువిశ్వామిత్రుఁ డా!విండ్లలోశ్రేష్ఠంబును;ఇదివరకె వ్వనిచేతనుమోపిడుగూడనిదియున గునీశివధనువుతేబడియున్నది; మ

హాభాగుండవగువిశ్వామిత్రుఁడా!

రావళొమరులగునీరామలక్ష్మణుల కుదీనింజూపుము. అని,జనకుండు, వి శ్వామిత్రునితోఁజెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

విశ్వామిత్రీస్తు ధర్మాత్మా శ్రుత్వా జనకభాషితమ్

వత్స రామ ధనుః పశ్య ఇతి రాఘవ మబ్రవీత్. ౧౨

టీక॥ ధర్మాత్మా=ధర్మబుద్ధి

బ్రవీత్=చెప్పెను.

గల; విశ్వామిత్రీస్తు=విశ్వామిత్రుఁ డును;జనకభాషితం=జనకునిమాట

ధర్మాత్ముండగువిశ్వామిత్రుం

ను;శ్రుత్వా=విని; రాఘవం=రా మునిఁగూర్చి; “వత్స=బిడ్డండవగు;

డు, జనకుండుచెప్పినమాటనువిని,

రామ=రాముఁడా! ధనుః=వింటి

రామునింజూచి, “రాముఁడా! విల్లు

ని;పశ్య=చూడుము.” ఇతి=అని;అ

చూడుము.” అని, చెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

బ్రహ్మషే ర్వచనా ద్రామో యత్ర తిష్ఠతి త ధనుః

మంజూషాం తా మపావృత్య దృష్ట్వా ధను రథా బ్రవీత్. ౧౩

టీక॥ రామః=రాముండు;బ్రహ్మ షేః = బ్రాహ్మణుండునుఋషి

చి;అథ=అటుపిమ్మట; అబ్రవీత్=

యునగువిశ్వామిత్రునియొక్క;వచ

చెప్పెను,

నాత్ = మాటవలన;యత్ర=దేని

రాముండు, బ్రహ్మషేయగువి

యందు;తత్=ఆ;ధనుః=విల్లు;తిష్ఠ

శ్వామిత్రునిపంపుకైకొని, అధనువు

తి=ఉన్నదో;తాం = ఆ;మంజూ

నుంచియుండు పేటికందెఱచి, ధ

షాం=పేటికను; అపావృత్య=తె

నువుంజూచి, యంత, విశ్వామిత్రుని

ఱచి;ధనుః=వింటిని;దృష్ట్వా=చూ

తో, నిట్లనిచెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౩

స ౬౭

ఇదం ధనుర్వరం బ్రహ్మ సంస్సృశా మీహ పాణినా
యత్నవాంశ్చ భవిష్యామి తోలనే పూరణేపివా. ౧౪

టీక॥ బ్రహ్మ = బ్రాహ్మణుండవగు	యత్నవాంశ్చ = ప్రయత్నముగల
విశ్వామిత్రుడా! ఇహ = ఇప్పుడ;	వాండను; భవిష్యామి = అయ్యెదను.
ఇదం = ఈ; ధనుర్వరం = ధనుశ్చే	బ్రాహ్మణుండవగు విశ్వామిత్రు
వృత్తమున; పాణినా = హస్తముచేత;	డా! ఇప్పుడిధనుశ్చే వ్రంబును జేతము
సంస్సృశామి = తాకుచున్నాను.	ట్టెదను, మఱియు, దానింగదలించు
తోలనే = కదలించుటయందును; పూ	టకును మోపెట్టుటకునుం బ్రయ
రణేపివా = మోపెట్టుటయందును;	త్నించెదను. అని, తాత్పర్యము.

బాధ మిత్యేవ తం రాజా మునిశ్చ సమభాషత

టీక॥ రాజా = జనకమహారాజు	జనకమహారాజును విశ్వామిత్ర
ను; మునిశ్చ = విశ్వామిత్రమహాముని	మహామనియును, రామునింజూచి,
యును; తం = ఆరామునింగూర్చి;	‘మంచిది’ అని, చెప్పి.
“బాధం = మంచిది;” ఇత్యేవ = అని	అని, తాత్పర్యము.
యే; సమభాషత = పలికెను.	

లీలయా స ధను మధ్యే జగ్రాహ వచనా స్తు నేః. ౧౫

టీక॥ సః = ఆరాముండ; మునేః =	రాముండు, విశ్వామిత్రునియను
విశ్వామిత్రమహామునియొక్క; వచ	జ్ఞనొంది, ఎంతమాత్రంబును బ్రయా
నాత్ = మాటవలన; లీలయా = విలా	సములేక, లీలతో, నాధనుమధ్యం
సముచేత; ధనుః = వింటిని; మధ్యే =	బుట్టుకొనెను.
నడుమను; జగ్రాహ = పట్టుకొనెను.	అని, తాత్పర్యము.

పశ్యతాం నృసహస్రాణాం బహునాం రఘునందనః

ఆరోపయ త్వ ధర్మాత్మా సలీల మివ త ద్ధనుః

టీక॥ బహునాం = పెక్కులయిన; నృసహస్రాణాం = మనుష్యు

౯౮౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౭

ల మొక్కవేల; పశ్యతాం=చూచు
చుండఁగా; ధర్మాత్మా=ధర్మబు
ద్ధిగల; సః=ఆ; రఘునందనః=రా
ముండు; తత్=ఆ; ధనుః=వింటిని; స
లీలమివ=విలాసముతోఁగూడినట్లు
గానే; ఆరోపయత్=మోపెట్టెను.
పెక్కువేల జనంబులు చూచు

చుండఁగా, ధర్మాత్ముండగు నా
రాముండు, శివధనువును, ఎంతమా
త్రంబును శమంబులేకయె, మోపె
ట్టెను. అని, తాత్పర్యము.
ఇచ్చట, సుత్రారాధకంబు, వ్యా
ఖ్యాతలచే లెక్కింపబడనందున, లె
క్కింపబడదయ్యె.

ఆరోపయిత్వా ధర్మాత్వా సూరయామాస తద్ధనుః. ౧౬

టీక॥ ధర్మాత్మా=ధర్మబుద్ధి
గలరాముండు; తత్=ఆ; ధనుః=విం
టిని; ఆరోపయిత్వా(ఆరోప్య)=
మోపెట్టి; సూరయామాస=బాణ

ముతోఁగూర్చెను.
ధర్మాత్ముండగురాముండు, ఇట్లు
మోపెట్టియాశివధనువునుబాణము
తోఁబూరించెను. అని తాత్పర్యము.

తద్భుంజ ధను మధ్యే నరశ్రేష్ఠో మహాయశాః

టీక॥ మహాయశాః=గొప్పకీర్తి | లో మేటియైనవాఁడునగు రా
గలవాఁడును; నరశ్రేష్ఠః=పురుషుల | ముండు; తత్=ఆ; ధనుః=వింటిని;

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౫

స ౬౭

మధ్యే—నడుమను; బభంజ= విడిచెను.

మహాయశుండును బురుషశ్రే

ష్ఠుండునగు రాముండు, ఆశీర్వాదమును, నడుమను, విడిచివేసెను.

అని, తాత్పర్యము.

తస్య శబ్దో మహా నాసీ స్నిఘాతసమస్వనః. ౧౭

భూమికంపశ్చ సుమహాః పర్వతస్యే వ దీర్ఘతః

టీక॥ తస్య=ఆధనువువిలుచుట యొక్క; శబ్దః=ధ్వని; మహాః=గొప్పదియు; నిర్ఘాతసమస్వనః=పిడుగుధ్వనితో సమానమయిన ధ్వనియునుగా; ఆసీత్=అయినది. పర్వతస్య=కొండ, దీర్ఘతః=పగలుచుండునప్పుడువలె; సుమహాః=మిక్కిలియు నధికమయిన; భూమికంప

శ్చ = భూకంపమును; ఆసీత్= (అర్థాహృతము) కలిగినది. ఆధనువువిలుచుటంగలిగినధ్వని, పిడుగుపడుధ్వనింబోలి గొప్పదిగా నుండినది, పర్వతంబు పగులనప్పుడుంబోలె నప్పుడు భూమిమిక్కిలియు వడంకినది. అని, తాత్పర్యము.

నిపేతు శ్చ నరా స్సర్వే తేన శబ్దేన మోహితాః. ౧౮

వజ్రయిత్వా మునివరం రాజానం తౌ చ రాఘవౌ

టీక॥ మునివరం=మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రుని; రాజానంచ=జనకమహారాజును; తౌ=ఆ; రాఘవౌ=రామలక్ష్మణులను; వజ్రయిత్వా=విడిచి; నరాః=మనుష్యులు; సర్వే=అందఱును; తేన=ఆ; శబ్దేన=ధ్వనిచేత; మోహితాః=మూ

ర్ఛిల్ల జేయఁ బడినవారలై; నిపేతుః=పడిరి. మునిశ్రేష్ఠుడగు విశ్వామిత్రుండును జనకమహారాజును రామలక్ష్మణులును దక్కఁదక్కిన మనుష్యులందఱును, ఆధ్వనికి, మూర్ఛిల్లి, నేలంబడిరి. అని, తాత్పర్యము.

ప్రత్యాశ్వాస్తే జనే తస్మి న్నాజా విగతసాధ్వనః. ౧౯

ఉవాచ ప్రాంజలి ర్వాక్యం వాక్యజ్ఞో మునిపుంగవమ్

౧౨౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౬౭

<p>టీక॥ తస్మిన్ = అ; జనే = జనము; ప్రత్యాశ్వస్తే = ఊబడిల్లఁగా; వాక్యజ్ఞః = మాటలసెఱింగిన; రాజా = జనకమహారాజు; విగతసాధ్వసః = పోయినభయముగలవాఁడై; ప్రాంజలిః = మంచిచేమోడ్పుఁగలవాఁడై; మునిపుంగవం = మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వమిత్రునిగూర్చి; వాక్యం =</p>	<p>మాటను; ఉవాచ = చెప్పెను. ఇట్లు మూర్ఖులి పడిన జనులందఱు మూర్ఖదేహఁగానే, మాటలయందు బండితుండగు, జనకుండుని భక్తియుండై చేతులు ముగిద్చి, మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వమిత్రుఁబూచి, యిట్లు ని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

భగవత్ దృష్టవీర్యో మే రామో దశరథాత్మజః. ౨౦

<p>టీక॥ భగవత్ = మాహాత్మ్యము గల విశ్వమిత్రుఁడా! దశరథాత్మజః = దశరథునికొడుకయిన; రామః = రాముఁడు; మే = నాకు; దృష్టవీర్యః = చూడఁబడిన పరాక్రమము</p>	<p>గలవాఁడు. భగవంతుండవగు విశ్వమిత్రుఁడా! దశరథునిపుత్రుండగు రాముని పరాక్రమంబు నేనుబూచితిని. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

అత్యద్భుత మచింత్యం చ న తర్కిత మిదం మయా

<p>టీక॥ ఇదం = ఇది; మయా = నాచేత; న తర్కితం = ఊహింపఁబడనిది. అచింత్యంచ = తలంపరానిది. అత్యద్భుతం = మిక్కిలియునాశ్చర్యముగల్గించునది. ఎవ్వఁడైన నీశివధనుస్సునువంచి</p>	<p>విటచునని నేనిదివటకూహింపలేదు; దేవతలకు నశక్యమయినందున మనస్సుచేనైనదలంచుట కవకాశంబు గల్గదయ్యె; ఇంతచాలుండింతటికార్యంబు సేయుటచాల నాశ్చర్యముగానున్నది. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

జనకానాం కులే కీర్తి మాహరిష్యతి మే సుతా. ౨౧

సీతా భర్తార మాసాద్య రామం దశరథాత్మజమ్

<p>టీక॥ మే = నాయొక్క; సుతా = కొమారెఱయిన; సీతా = సీత; భర్తార = దశరథాత్మజం = దశరథునికొడుకై</p>	<p>స; రామం = రాముని; భార్య =</p>
--	----------------------------------

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౦

స ౬౭

పెనిమిటినిగా; ఆసాద్య=పొంది; జన
కానాం= జనకవంశస్థులయొక్క; రుండగురామునిం బెనిమిటిగాఁబడ
కులే=వంశమునందు; కీర్తిం=కీర్తి సీ, జనకవంశంబునకుఁ గీర్తికలుగఁ
ని; ఆహరివ్యతి=చేయఁగలదు. జేయును. అని, తాత్పర్యము.

మమ సత్యా ప్రతిజ్ఞా చ వీర్యశుల్లే తి కాశిక. ౨౨

టీక॥కాశిక=విశ్వామిత్రుఁడా! (అధ్యాహృతము)=అయినది.
సీతా(అధ్యాహృతము)=సీత; వీర్య “సీతపరాక్రమంబు గలవానికే
శుల్కా= పరాక్రమంచెవలెగాఁగ యిచ్చెదను” అని, నేనుఁజేసినప్రతిస
లది “ఇతి=అనెడు, ప్రతిజ్ఞా=ప్రతి యునుసత్యంబయినది.
న; సత్యా=అన్యతముకానిది; ఆసీత్ అని, తాత్పర్యము.

సీతా ప్రాణై ర్బహుమతా చేయా రామాయ మే సుతా

టీక॥ప్రాణైః(పంచమ్యుధకమం కొఱకు; చేయా=ఇవ్వఁదగినది.
దుదృతీయ)=ప్రాణములకన్నను; నాప్రాణంబులకన్న నెచ్చుగా
బహుమతా= అధికముగాఁ గౌర నెన్నఁబడుచుండు నదియు నాకొ
వింపఁబడినదియు; మే = నాయొ మాఁరైయు నగు సీతనురామునకొ
క్క; సుతా=కొమారైయునగు; సంగదను.
సీతా=సీత; రామాయ=రాముని అని, తాత్పర్యము.

భవతో నుమతే బ్రహ్మ శీఘ్రం గచ్ఛంతు మంత్రిణః. ౨౩

మమ కాశిక భద్రం తే అయోధ్యాం త్వరితా రథైః

టీక॥బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణుండవ యందు; మమ=నాయొక్క; మంత్రి
గు; కాశిక=విశ్వామిత్రుఁడా! తే= ణః=మంత్రులు; త్వరితాః=వేగిరప
నీకు; భద్రం=మంగళము; అస్తు= డినవారలై; రథైః=రథములచేత;
(అధ్యాహృతము)అగుఁగాక. భవ అయోధ్యాం = అయోధ్యానగర
తః=నీయొక్క; అనుమతే=అనుజ్ఞ మునుఁగూర్చి; శీఘ్రం=శీఘ్రముగా;

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౭

గచ్ఛంతు=పోదురు గాక.

బ్రాహ్మణుండవగువిశ్వామిత్రుఁ
డా! నీకుమంగళమగుఁ గాక; నీయను
జ్ఞునొంది, నాదుమంత్రులు వేగిరపడి

రథంబుల నెక్కి శ్రీఘంబుగా నయో

ధ్యకుఁబోవుదురు గాక.

అని, తాత్పర్యము.

రాజానం ప్రశ్నితై ర్వాక్యై ర్నానయంతు పురం మమ. ౨౪
ప్రదానం వీర్యశుల్కాయాః కథయంతు చ సర్వశః

టీక॥ మంత్రణః=(అధ్యాహృత
ము)మంత్రులు; ప్రశ్నితైః=అడఁకు
వగల; వాక్యైః=మాటలచేత; రా
జానం= దశరథమహారాజును; మ
మ=నాయొక్క; పురం=పట్టణము
నుగూచి; ఆనయంతు=తోడి తెత్తు
రుగాక. వీర్యశుల్కాయాః=పరా
క్రమము వెల గాఁగల సీతయొక్క;
ప్రదానంచ=ఇచ్చుటను; సర్వశః=
అంతను; కథయంతు=చెప్పుదురు

గాక.

మంత్రులుపోయి, వినయంబున
నిచ్చటివృత్తాంతములంజెప్పి, దశర
థునిటకుందోడి తెత్తురు గాక; పరా
క్రమంబుగలవానికెయివ్వఁదగిన సీ
తను రామునకిచ్చుటకును నిశ్చయిం
చుట మొదలగు వృత్తాంతము నంత
యు, నతనికింజెప్పుదురు గాక.

అని, తాత్పర్యము.

మునిగుప్తాచ కాకుత్స్థే కథయంతు నృపాయ వై. ౨౫

టీక॥ కాకుత్స్థే=రామలక్ష్మణు
లను; మునిగుప్తాచ= విశ్వామిత్రమ
హామునిచేరక్షింపఁబడిన వారలను
గాను; నృపాయ=దశరథమహారా
జుకొఱకు; కథయంతు=చెప్పుదురు

గాక.

మంత్రులు “రామలక్ష్మణులు,
విశ్వామిత్రమహామునిచేరక్షింపఁబ
డియున్నవారు” అని, దశరథునకుం
జెప్పుదురు గాక. అని, తాత్పర్యము.

ప్రీయమాణం తు రాజాన మానయంతు సుశీఘ్రీగాః

టీక॥ మంత్రణః(అధ్యాహృతము)=మంత్రులు; సుశీఘ్రీగాః=మిక్కి

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫౯

స ౬౭

లియు శీఘ్రముగాఁబోవు వారలై;
ప్రియమాణం = సంతోషించుచున్న
ట్టి; రాజానంతు = దశరథమహారా
జును; ఆనయంతు = తోడి తెత్తురు.

మంత్రులు, శీఘ్రముగాఁబోయి

యీమటలుచెప్పఁగా సంతోషం
బనొడి యుండు నాచశరథునిట
కుందోడి తెత్తురుగాక. అని, జనకుల
ను, విశ్వామిత్రునితోఁజెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

కాశికశ్చ తథేత్యాహ రాజాచా భాష్యమంత్రణః. ౧౬

అయోధ్యాం ప్రేషయామాస ధర్మాత్మా కృతశాసనాన్

యథావృత్తం సమాఖ్యాతు మానెతుంచ నృపం తదా. ౧౭

టీక॥ కాశికశ్చ = విశ్వామిత్రుఁ
డును; తథేతి = అలాగున; ఆహ =
(భూతాథావంతులట్) చెప్పెను.
తదా = అప్పుడు; ధర్మాత్మా = ధ
ర్మబుద్ధిగల; రాజాచ = జనకమహా
రాజును; కృతశాసనాన్ = చేయఁబ
డిన (ఇవ్వఁబడినయనుట) వివాహ
హ్వనపత్రకలుగల; మంత్రీణః = మం
త్రిులను; ఆభాష్య = పిలిచి; యథా
వృత్తం = జరిగినట్లు; సమాఖ్యా
తుం = చెప్పుటకును; నృపం = దశర

థమహారాజును; ఆనెతుంచ = తోడి
తెచ్చుటకును; అయోధ్యాం = అ
యోధ్యనుగూచి; ప్రేషయామా
స = పంపెను.

విశ్వామిత్రుండు “నాలాగే”య
నెను, ధర్మాత్ముండగు జనకుండును
మంత్రుల బిలిచి, వివాహహ్వన ప
త్రకల నిచ్చి, “జరిగినవృత్తాంతము
నంతయుఁజెప్పి దశరథునితోడితెం
డు” అని, యజ్ఞాపించి, యయోధ్య
కుఁబంపెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యావే, శ్రీమద్రామాయణే, అఽికావ్యే,

బాలకాండే, సప్తపష్టితమస్సగః

ఇది, సప్తష్టాథము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ సప్తపష్టితమస్సగ, టీక,

ముగిసినది.

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౮

(౨౫)

అష్టషష్ఠితమసగళపారిభః.

జనకేన సమాదిష్టా దూతా నై క్లాంతవాహనాః

త్రిరాత్ర ముషితా మాగ్నే తేయోధ్యాం ప్రావిశత్ పురీమ్.

టీక॥ జనకేన=జనకునిచేత; స	యోధ్యాయనెడు; పురీం= పట్టణము
మాదిష్టాః=ఆజ్ఞాపింపబడిన; తే=	ను; ప్రావిశత్=ప్రవేశించిరి.
అ; దూతాః= వాతానుదీసికొని	జనకునిచేనాజ్ఞాపింపబడినయా
పోవువారలు; క్లాంతవాహనాః=అ	వాతాహారులు, తమగుట్టము లల
లసినగుట్టములుగలవారలై; త్రిరా	యునట్లు వేగిరముగా, మూడురా
త్రం=మూడురాత్రులు; మాగ్నే=	త్రములు పయనముసేసి, యయో
దారియందు; ఉషితాః=ఉండువా	ధ్యాపట్టణముప్రవేశించిరి.
రలై; తే=వారు; అయోధ్యాం=అ	లని, తాత్పర్యము.

రాజ్ఞో భవన మాసాద్య ద్వారస్థా నిద మబ్రువత్

టీక॥ తే(అధ్యాసృతము)=	మాటను; అబ్రువత్=పలికిరి.
అదూతలు; రాజ్ఞః=రాజునిదశ	అదూతలుదశరథునియిల్లుచేరి
రథునియొక్క; భవనం=ఇంటిని; అ	వాకిటనుండు కావలివాండ్రంజూచి
సాద్య=చేరి; ద్వారస్థా=వాకిట	యిట్లనిచెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.
నుండువారలనుసూచి; ఇదం= ఈ	

శీఘ్రం నివేద్య తాం రాజ్ఞే దూతా న్నో జనకస్య చ

టీక॥ రాజ్ఞే=రాజునిదశర	తాం=తెలియఁజేయఁబడుఁ గాక.
థునికొఱకు; జనకస్య=జనకునియొ	“జనకునిదూతలమగుమేము వ
క్క; (“చ”) అనునది పాదపూరణా	చ్చియున్నాము” అని, దశరథునకుం
ర్థము. దూతా=వాతాహారుల	దెల్పుడు, అని, దూతలు, ద్వారపా
మయిన; నః=మమ్ములను; నివేద్య	లకులతోఁజెప్పిరి, అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౯

సీత

ఇత్యుక్తా ద్వారపాలాస్త్రైరాఘవాయ న్యవేదయన్

టీక॥ తే = ఆ; ద్వారపాలాః = బారులువచ్చియున్నారు' అని, దశ
వాకిలికావలివాండు; ఇతి = ఇట్లు; రఘునకుండెత్తిరి. అని, తాత్పర్యము.
ఉక్తాః = చెప్పబడినవారలై; రాఘు ఈయొకటియునట్లుకంబువ్యా
వాయ = దశరథునికొఱకు; న్యవే ఖ్యాతలచే నుదాహృతంబుకాకుం
దయన్ = తెల్పిరి. డటంజేసి యిచ్చిత్రేకంపఁ బడ

ఆద్వారపాలకులు , దూతల దయ్యె.
మాటవిని, "జనకునికడనుండిరాయ

తే రాజవచనా గ్ధూతా రాజవత్స ప్రవేశితాః

దదృశు ర్దేవసంకాశం వృద్ధం దశరథం నృపమ్. ౨

టీక॥ తే = ఆ; దూతాః = రాయ పం = రాజుని; దశరథం = దశరథు
బారులు; రాజవచనాత్ = దశరథు ని; దదృశుః = చూచిరి.
నిమాటవలన; రాజవత్స = దశరథు ఆరాయబారులు, దశరథునిపం
నిగృహమును; ప్రవేశితాః = ప్రవే వ్రన, రాజగృహంబు లోనికింబోవఁ
శింపఁజేయుఁబడినవారలై; దేవసం గావలివాండ్లచేవిడువఁ బడిదేవతు
కాశం = దేవతతోసమానుఁడును; ల్యుండునువృద్ధుండునగు దశరథమ
వృద్ధం = ముదుసలివాఁడునగు; నృ హారాజుంజూచిరి. అని తాత్పర్యము.

బద్ధాంజలివ్రతా స్సర్వే గూతా విగతసాధ్వసాః

రాజానం ప్రయత్నా వాక్య మబ్రవ న్నధురాక్షరమ్. ౩

టీక॥ దూతాః = రాయబారు లై; ప్రయత్నాః = పరిశుద్ధులయి; రా
లు; సర్వే = అందఱును; బద్ధాంజలివ్ర జానం = దశరథమహారాజునుగూ
టాః = కట్టబడినచేమోడ్పులనెడు ర్చి; నధురాక్షరం = మనోహరంబు
దొప్పలుగలవారలై; విగతసాధ్వ బులగునక్షరంబులుగల; వాక్యం =
సాః = పోయినభయంబుగలవార మాటను; అబ్రువన్ = చెప్పిరి.

౧౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

సృల

ఆరాయబారులందఱును, చేతులయి, దశరథునింజూచి, మధురంబులు మొగిడ్చి, భయంబువీడి, పరిశుద్ధుగా, నిట్లుని, చెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

మైథిలో జనకో రాజా సాగ్నిహోత్ర పురస్కృతమ్
కుశలంచా వ్యయం చైవ సోపాధ్యాయపురోహితమ్. ౪
ముహుర్ముహు మధురయా స్నేహసంయుక్తయా గిరా
జనక స్త్వాం మహారాజ పృచ్ఛతే సపురస్సరమ్. ౫

టీక॥ మహారాజ=దశరథమహా	ను; ముహుర్ముహుః=మాటిమా
రాజా! మైథిలః = మిథిలాధిపతియ	టికిని; మధురయా = మనోహరము
గు; జనకః = జనకుండగు; రాజా=	ను; స్నేహసంయుక్తయా=చెలిమి
రాజు ; సాగ్నిహోత్ర పురస్కృ	తోఁగూడినదియునగు; గిరా=మా
తం=ముండిబడినయిగ్నిహోత్ర	టచేత; పృచ్ఛతే= అడుగుచున్నా
ములతోఁగూడినవాఁడును; సోపా	డు.
ధ్యాయపురోహితం = ఋత్విజుల	దశరథమహారాజా! మిథిలాధి
తోను బురోహితునితోనుం గూడిన	పతియగు జనకమహారాజు, “నీకును
వాఁడవును; సపురస్సరం=ముందున	నీయిగ్నిహోత్రంబులకును నీఋత్వి
డనువారితోఁగూడిన వాఁడవు నగు;	జులకును బురోహితునకును నీ పరివా
త్వాం = నిన్ను; జనకః=జనకుఁడు	రజనులకును డేమంటె ? యారో
(మొదటిది జనకశబ్దము దూరస్థంబ	గ్దంటె?” యని మాటిమాటికిని, స్నే
గుటవలన రెండవమాటును జెప్పఁబ	హంబున మధురంబగువాక్యంబున న
డినది); కుశలంచ = డేమమును; అ	డుగుచున్నాడు.
వ్యయంచైవ = నాశములేకుండుట	అని, తాత్పర్యము.

పృష్ట్యా కుశల మవ్యగ్రం నై దేహా మిథిలాధిపః

కాశికానుమతే వాక్యం భవంత మిద మబ్రవీత్. ౬

టీక॥ మిథిలాధిపః = మిథిలకుఁ	అవ్యగ్రం= కొలఁతలేని; కుశలం=
బ్రభవయిన; నై దేహః=జనకుఁడు;	డేమమును; పృష్ట్యా=అడిగి; కాశి

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౧౩

స ౬౮

కానుమతే-విశ్వామిత్రునియనుజ్ఞ
యందుఃభవంతం = (పూజ్యుడవ
గు)నిన్నుఁగూర్చి; ఇదం = ఈ; వా
క్యం = మాటను; అబ్రవీత్ = చె
ప్పెను.

మిథిలకుఁ బ్రభువయిన జనకము
సూరాజు, ఇట్లుకొఱంతలేనిక్షేమం
బడిగి, విశ్వామిత్రునియనుమతిని, నీ
తోనీమాటఁజెప్పుమనెను.
అని, తాత్పర్యము.

పూర్వం ప్రతిజ్ఞా విదితా వీర్యశుల్కా మమాత్మజా
రాజానశ్చ కృతామషాః నిర్వీర్యా విముఖీకృతాః. ౭

టీక॥ అత్మజా = కొమార్తె; వీర్యశు
ల్కా = పరాక్రమంబెవలగాఁగలది;
ఇతి (అధ్యాహృతము) = అనెడు; మ
మ = నాయొక్క; పూర్వం = మనుష
టఁప్రతిజ్ఞా = ప్రతిస; విదితా = ఎఱుం
గఁబడినది; కృతామషాః = చేయఁ
బడినకోపముగల; రాజానశ్చ = రా
జులును; నిర్వీర్యాః = పోయినపరాక్ర
మముగలవారలై; విముఖీకృతాః =
పెడముగముగలవారలుగాఁజేయఁ

బడినారు; ఇతి (అధ్యాహృతము) =
అనునదియును; విదితం (అధ్యాహృ
తము) = ఎఱుంగఁబడినది.

“నాకొమార్తెనుబరాక్రమంబు
గలవానికెయితును” అని, మున్నునే
జేసినప్రతిస మీకందఱకునుంజెలిసి
యేయున్నది; రాజులునుగోపించి
యుద్ధమునకువచ్చి, నిర్వీర్యులయిప
రాజయంబునొందిరి” అనునదియు
నుజెలిసినదియె. అని, తాత్పర్యము.

సేయం మమ సుతా రాజా విశ్వామిత్రపురస్సరైః
యదృచ్ఛయా గతై ర్వీరై నిజజితా తవ పుత్రతైః. ౮

టీక॥ రాజా = విశ్వామిత్రమహా
రాజా! సా = అట్టి; అయం = ఈ; మ
మ = నాయొక్క; సుతా = కూతు
రు; యదృచ్ఛయా = భాగ్యముచేత;
అగతైః = వచ్చినవారును; విశ్వామి

త్రపురస్సరైః = విశ్వామిత్రుండు
ముందుగా నడచువాఁడుగాఁగలవా
రును; వీరైః = పరాక్రమశాలుఁలైన
గు; తవ = నీయొక్క; పుత్రతైః = చి
న్నికొడుకులచేత (పూజాభవం

౧౧౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

సృష్ట

దుబహువచనము) రామునిచేతనను
ట; నిజితా = జయింపబడినది.
విశ్వామిత్రమహారాజా! అట్లు
సమానరాజులకును గోర్కిగలిగి
యెవ్వరికినిబొందరాని నాకూతము.

రయినసీతను, నాభాగ్యంబునవిశ్వా
మిత్రునివెంటవచ్చిన పరాక్రమశా
లియగునీచిన్నికొడుకయిన, రాముం
డుసాధించెను. అని, తాత్పర్యము.

తచ్చ రాజు ధను దివ్యం మధ్య భగ్నం మహాత్మనా
రామేణహి మహారాజ మహాత్మాం జనసంసది. ౯

టీక॥ మహారాజ = పూజ్యుడనై
నరాజవగు; రాజు = దశరథమహా
రాజా; తత్ = ఆ; దివ్యం = శ్రేష్ఠమ
యిన; ధనుశ్చ = శివధనువును; మహా
త్మనా = అధికమయినపరాక్రమము
గల; రామేణహి = రామునిచేత; మ
హాత్మాం = గొప్పదైన; జనసంస
ది = జనులసభయందు; మధ్య = నడు

మను; భగ్నంహి = విఘ్నవలబడినది
గదా!

దశరథమహారాజా! ఇదివఱకె
వ్వరిచేనైనను గదలింపనుంగాడని
నివ్వంబగుశివధనువును, మహాపరా
క్రమశాలియగు, రాముండు, పె
క్కుండ్రుజనులుచూడగా, నడుమం
బట్టిపిటిచెను. అని, తాత్పర్యము.

అస్తై దేయా మయా సీతా వీర్యశుల్కా మహాత్మనే
ప్రతిజ్ఞాం కతుక మిచ్చామి త దనుజ్ఞాతు మహాసి. ౧౦

టీక॥ మయా = నాచేత; వీర్యశు
ల్కా = పరాక్రమంబేవెలగాగల;
సీతా = సీత; మహాత్మనే = అధికమ
యినపరాక్రమంబుగల; అస్తై = ఈ
రామునికొఱకు; దేయా = ఇవ్వందగి
నది; ప్రతిజ్ఞాం = ప్రతిసను; కర్తుం =
చేయుటకు; ఇచ్చామి = కోరుచు
న్నాను. తత్ = దానిని; అనుజ్ఞా

తుం = అంగీకరించుటకు; అహాసి =
తగుదువు.

నేను, బరాక్రమంబుగలవానికే
యివ్వందగినసీతను, మహాపరాక్రమ
శాలియగురామునకిచ్చెదను; నాప్ర
తిసనునెఱవేర్చుకోరెదను; నీవుదా
నికనుజ్ఞ యివ్వవలయును,
అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౯౫

స ౬౮

సోపాధ్యాయో మహారాజ పురోహితపురస్సరః

శీఘ్ర మాగచ్ఛ భద్రం తే ద్రష్టు మహాకసి రాఘవౌ. ౧౧

టీక॥ మహారాజ=దశరథమహారాజా! శ్వం(అధ్యాహృతము)=నీవు; సోపాధ్యాయః=ఋత్విజులతోఁగూడినవాడవై; పురోహితపురస్సరః=పురోహితుఁడుమఁడు నడచువాఁడు గాఁగలవాడవై; శీఘ్రం=వేగిరముగా; ఆగచ్ఛ=రమ్ము; తే=నీకు; భద్రం=మంగళము; అస్తు(అధ్యాహృతము)=ఆగుఁగా

క. రాఘవౌ=రామలక్ష్మణులను; ద్రష్టుం=చూచుటకు; అహాసి=తగుదువు.

దశరథమహారాజా! నీవుఋత్విజులను బురోహితునిఁగూడి, శీఘ్రంబుగారావలయును; నీకుమంగళమగుఁగాక; నీవురామలక్ష్మణులంబూడవలయును.

అని, తాత్పర్యము.

ప్రీతించ మమ రాజేంద్ర నిర్వృతయితు మహాకసి

పుత్రయో రుభయో దేవ ప్రీతిం త్వ మపి లప్స్యసే. ౧౨

టీక॥ రాజేంద్ర=రాజశ్రేష్ఠుఁడవగుదశరథుఁడా! మమ=నాకు; ప్రీతించ=సంతోషమును; నిర్వృతయితుం=నెఱవేఱుచుటకు; అహాసి=తగుదువు; త్వమపి=నీవును; ఉభయోః=ఇద్దఱయిన; పుత్రయోః=కొడుకులయందును; ప్రీతిం=సంతోషమును; లప్స్యసవీవ=పొందనే, పొందుదువు.

రాజశ్రేష్ఠుఁడవగుదశరథుఁడా! నాప్రాథకననంగీకరించి నాకుసంతోషంబుసేయవలయును, నేనుగూతురులనిద్దఱసంతోషంబునంబూచునట్లునీవును నీయిద్దఱ కొడుకులసంతోషంబునుఁబూడఁగలవు. అని, జనకుఁడనీతోఁజెప్పుమనెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఏవ విదేహాధిపతి ముఁధురం వాక్య మబ్రవీత్

విశ్వామిత్రాభ్యనుజ్ఞాత శ్చతానంద మతే ధీతః. ౧౩

టీక॥ విదేహాధిపతిః=విదేహదేశంబునకుఁ బ్రభువయిన జనకుఁడు;

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౮

విశ్వామిత్రాభ్యనుజ్ఞాతః=విశ్వామిత్రునిచేసనుమతింపఁబడినవాఁడై; శతానందమతే= శతానందునిసమ్మతియందు; స్థితః=ఉన్నవాఁడై; ఏవం=ఇట్లు; మధురం=మనోహరమగు; వాక్యం=మాటను; అబ్రవీత్=

చెప్పెను. విచేహాధిపతియగుజనకుండు, విశ్వామిత్రునియనుమతిని శతానందునిసమ్మతియనొంది, యీప్రకారముగా, మధురంబగుమాటఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యుక్త్వా విరతా దూతా రాజగౌరవశంకితాః

టీక || దూతాః=రాయబారులు; ఇతి=ఈప్రకారముగా; ఉక్త్వా=చెప్పి; రాజగౌరవశంకితాః=రాజునందలిగౌరవంబుచేధయంపడినవారలై; విరతాః=ఊరకుండిరి.

దశరథునితోఁజెప్పి, రాజుమందట నెచ్చుగామాటలాడఁగూడ నందున నంతనూరకుండిరి. అని తాత్పర్యము. ఈయధికాశ్లోకంబు, వ్యాఖ్యాతలచేసేదాహృతంబు కాకుండుటం జేసి, యిచ్చోలెక్కింపఁబడదయ్యె.

రాయబారులు, ఈప్రకారము

దూతవాక్యం తు తచ్చుత్వా రాజా పరమహషితః

వసిష్ఠం వామదేవంచ మంత్రిణోఽన్యోశ్చ సోబ్రవీత్. ౧౪

టీక|| తత్=ఆ; దూతవాక్యం=రాయబారుల మాటను; తచ్చుత్వా=వినినంతనే; సః=ఆ; రాజా=దశరథమహారాజు; పరమహషితః=మిక్కిలియు సంతసించినవాఁడై; వసిష్ఠం=వసిష్ఠునిగూఁచియు; వామదేవంచ=వామదేవునిగూఁచియు; అన్యోశ్చ=ఇతరులయిన; మంత్రిణః=

శ్చ=మంత్రులంగూర్చి; అబ్రవీత్=చెప్పెను. ఆ రాయబారులమాట వినినంతటనే, దశరథుండు, సంతోషంబున నుబ్బొంగి, వసిష్ఠునివామదేవుని మఱియు సంతరులగు మంత్రులనుంజూచి, యిట్లు, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

గుప్తః కశికపుత్రేణ కౌసల్యానందవర్ధనః

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౧౭

స ౬౮

లత్తుణేనసహ భ్రాత్రా విదేహేషు వసత్య సా. ౧౫

టీక॥ అసౌ=ఈ; కాసల్యసం	హేషు=విదేహదేశమునందు; వస
దవర్ధన=కాసల్యకుసంతోషమును	తి=ఉన్నాడు.
వృద్ధి బొందించునట్టి రాముడు;	కాసల్యకు సంతోషమునువృద్ధి
భ్రాత్రా=తోబుట్టువగు; లత్తుణే	బొందించునట్టిమనరాముడు, లత్తు
నసహ=లత్తుణునితోఁగూడ; కుశిక	ణునిఁగూడి, విశ్వామిత్రునిచేరక్షిం
పుత్రేణ=విశ్వామిత్రునిచేత; గు	పబడుచు, నిష్పాదు, విదేహదేశమం
ప్తః=రక్షింపబడినవాడై; విదే	దున్నాడు. అని, తాత్పర్యము.

దృష్టవీర్య స్తు కాకుత్స్థో జనకేన మహాత్మనా

సంప్రదానం సుతాయాస్తే రాఘవే కతుక విచ్ఛి. ౧౬

టీక॥ కాకుత్స్థస్തു=రాముడు	కకఃసంప్రదానం=ఇచ్చుటను; క
ను; మహాత్మనా = అధికమయినప	తుకం=చేయుటకు; ఇచ్ఛతి=కోరు
రాకృమంబుగల; జనకేన=జనకమ	చున్నాడు.
హారాజుచేత; దృష్టవీర్యః=చూడఁ	మహాపరాకృమశాలియగు జన
బడినపరాకృమంబుగలవాడు. అ	కుండు, రామునిపరాకృమంబుగ
భవతే(అధ్యాహృతము)=అయ్యె	నుగొనెను; జనకుండు, తనకూతు
ను. జనకః(అధ్యాహృతము)=జన	ను, రామునకియ్యఁ గోరుచున్నా
కుఁడు; రాఘవేతు=రామునియం	దు. అని, తాత్పర్యము.
డ; సుతాయాః=కొమార్తెయొ	

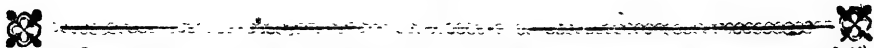
యది నో రోచతే వృత్తం జనకస్య మహాత్మనః

పురీం గచ్ఛామహే శీఘ్రం మాభూతా-లస్య పర్యయః. ౧౭

టీక॥ మహాత్మనః = పూజ్యమైన	వః=మీకు; రోచతేయది=ఇట్లమగు
స్వభావముగల; జనకస్య=జనకుని	నేన; శీఘ్రం=వేగిరముగా; పురీం=
యొక్క-; వృత్తం=సమాచారము;	మిథీలానగరమునుఁగూచిక; గచ్ఛా

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౮

మహే=పోదము. కాలస్య=కాల	నవృత్తాంతముమీకు సమ్మతమగునే
మయొక్క; పర్యయః=మీఱుట;	ని, శీఘ్రముగా, మిథిలాపురికరుగుద
మాఘాత్=కాకుండుఁగాక!	ము; జాగుకారాదు. అని, వసిష్ఠా
షహాత్పుండ్రజనకుండుపంపి	దులతోననెను. అని, తాత్పర్యము.

మంత్రిగో బాధ మిత్యాహు స్సహసర్వై మహాహిభిః

టీక॥ మంత్రిణః=మంత్రులు; మ	చెప్పిరి.
హహిభిః = పూజ్యులగుముఘల	మంత్రులును, మహానుజులనంద
తో; సర్వస్సహ=ఎల్లరతోనుంగూ	టును, “ఎంచిది” అని, చెప్పిరి.
డి; “బాధం=మంచిది;” ఇతి=అని;	అని, తాత్పర్యము.
ఆహుః = (ఘాతార్థమందులబ్)	

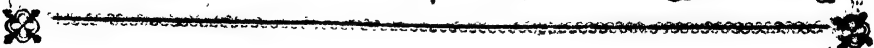
సుప్రీత శ్చ బ్రవీద్రాజా శ్వో యాత్రేతి స మంత్రిణః. ౧౮

టీక॥ సః=ఆ; రాజుచ=దశరథ	బ్రవీత్ = చెప్పెను.
మహారాజును; సుప్రీతః = మిక్కిలి	ఆదశరథమహారాజు, పరమసం
యుసంతసించినవాడై; మంత్రి	తుష్టుండై, మంత్రులంబూచి, “రేవు
ణః=మంత్రులఁగూర్చి; శ్వః=రేవు;	బయనంబయ్యెదము” అని, చెప్పెను.
యాత్రా=పయనము. ఇతి=అని; ఆ	అని, తాత్పర్యము.

మంత్రిణ స్తా న్నరేంద్రస్య రాత్రిం పరమసత్కృతాః

ఊషస్తే ముదితా స్సర్వే గుణై స్సర్వై స్సమన్వితాః. ౧౯

టీక॥ సర్వైః=సమస్తములయి	శక్రతాః= మిక్కిలియుఁబూజిం
న; గుణైః=గుణములతో; సమన్వి	పఁబడినవారలై; ముదితాః= సం
తాః=కూడినవారలైన; తే=ఆ; న	తసించినవారలై; తాం=ఆ; రా
రేంద్రస్య=మనుష్యులకుఁబ్రభువైన	త్రిః=రేయియంతయు; ఊషః =
జనకునియొక్క; మంత్రిణః= మం	ఉండిరి.
త్రులు; సర్వే=అందఱును; పరమస	మంత్రిగుణంబులన్నియుగలిగినట్టి

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౧౧

౧౬౯

యాజనకుని మంత్రులందిటును , నారాత్రియంతయు, నుండిరి.
దశరథునివలన మిక్కిలియును స అని, తాత్పర్యము.
త్కారిమునొంది, సంతోషంబున,

ఇత్యామే, శ్రీమద్రామాయణే, అదికావ్యే,
బాలకాండే, అష్టపద్ధితపస్సగఃః
ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండాష్టపద్ధితపస్సగఃః,
ముగిసినది.

ॐ

ఏకోననప్రతితమసర్గప్రారంభః.

తతోరాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం సోపాధ్యాయ స్సబాంధవః
రాజా దశరథో హృష్ట స్సుమంత్రమిద మబ్రవీత్. ౧

టీక తతః=అంతట; రాత్ర్యాం=	ఇదం=ఈమాటన; అబ్రవీత్=చె
రేయి; అతీతాయాం=కడవఁగా;	ప్పెను.
సోపాధ్యాయః= ఋత్విజులతోఁ	అంతనారాత్రికడవఁగానే, దశ
గూడినవాఁడును; సబాంధవః=బం	ధమహారాజు ఋత్విజులనబంధు
ధువులతోఁగూడినవాఁడునగు; దశ	వులనుంగూడి, సంతసించి, సుమం
రథః = దశరథుఁడనెడు; రాజా=	త్తుంటాచి, యిట్లని, చెప్పెను.
రాజు; హృష్టః= సంతసించినవాఁ	అని, తాత్పర్యము.
డై; సుమంత్రం=సుమంత్రునిగూర్చి;	

అద్య సర్వే ధనాధ్యక్షా ధన మాదాయ ప్రష్కలమ్
వ్రజంత్య గ్రే సువిహితా నానారత్నసమన్వితాః. ౨

టీక||అద్య=ఇప్పుడు; ధనాధ్యక్షాః= బొక్కసమునధికారులు; స

రేవ=అందఱును; ప్రహులం=శ్రేష్ఠ
మయిన; ధనం = ధనమును; ఆదా
య=తీసికొని; నానారత్నసమన్వి
తః = పలుతేజులగులయినవఱుల
తోఁగూడినవారలై; సువిహితాః=
మిక్కిలియు సిద్ధులయి; అగ్రే=
ముందట; వ్రజంతు = పోవుదురు

గాక.
ఇష్టము, కోశాధికారులందఱు
ను, శ్రేష్ఠంబగుధనంబుఁదీసికొని, నా
నావిధంబులగు రత్నంబులతోఁగూ
డి, సిద్ధులయి, ముందటంబోవుదురు
గాక.
అని, తాత్పర్యము.

చతురంగబలం చాపి శీఘ్రం నిర్యాతు సర్వశః
మమా జ్ఞానమకాలంచ యానయ్యగ్య మనుత్తమమ్. ౩

టీక॥ మమ=నాయొక్క; ఆజ్ఞా
సమకాలంచ=ఆజ్ఞాకుసమానమయి
నకాలమునందె; చతురంగబలంచా
పి = నాలుగంగములుగలసేనయు
న; అనుత్తమం=తనకన్నశ్రేష్ఠము
లేనిది; యానయ్యగ్యం = మేనాలు
మొదలగుయానంబులునురథంబులు
మొదలగునవియును; సర్వశః = అ

న్నియును; శీఘ్రం=వేగముగా; ని
ర్యాతు=బయలుదేఱు గాక.
నేను, ఆజ్ఞ చేసినక్షణమందె, చ
తురంగంబగుసేనయును, శ్రేష్ఠంబు
లగుమేనాలు రథంబులు మొదలగున
వియును, అన్నియును, బయలు వెడ
లుఁగాక. అని, తాత్పర్యము.

వసిష్ఠో వామదేవశ్చ జాబాలి రథ కాశ్యపః
మార్కండేయస్సు దీర్ఘాయుః ఋషిః కాత్యాయన స్తథా. ౪
ఏతే ద్విజాః ప్రయాంత్యగ్రే స్యందనం యోజయన్స్వ మే
యథా కాలాత్యయో నస్యా ద్దూతాహి త్వరయంతిమామ్. ౫

టీక॥ యథా=ఎట్లు; కాలాత్యయో
యః=కాలముగడచుట; నస్యాత్=
కాదో; తథా(అధ్యాహృతము)=
అట్లు; వసిష్ఠః=వసిష్ఠుఁడును; వామ

దేవశ్చ=వామదేవుఁడును; జాబా
లిః=జాబాలియును; అథ=ఇంకను;
కాశ్యపః=కాశ్యపుఁడును; దీర్ఘా
యుః= అధికమైనయాయుస్సుగల;

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౦౧

స ౬౯

మార్కండేయశ్చ = మార్కండే	గదా!
యఁడును; కాత్యాయనః = కా	జాగుకానట్లుగా, వసిష్ఠుండును
త్యానుండనెడ; ఋషిస్తథా =	వామదేవుండును జాబాలియునుగా
ఋషియును; ఏతే = ఈ; ద్విజాః =	శ్యపుండును దీక్షాయువగు మా
బ్రాహ్మణులు; అగ్రే = ముందట; ప	ర్కండేయుండును గాత్యాయనం
యాంతు = పోయరుగాక. మే = నా	డును, ఈబ్రాహ్మణులుముందటం
కు; స్యంబనం = రథమును; యోజయ	బోదురుగాక; నన్నుదూతలుతొంద
స్వ = కూర్చుము. మాతాః = రాయ	రపటచుచున్నారుగదా! అని, దశర
బారులు; మా = నన్ను; త్వరయం	భుండునుమంతునితోఁజెప్పెను.
తిహి = తొందరపటచుచున్నారు	అని, తాత్పర్యము.

వచనాత్తు నరేంద్రస్య సాసేనా చతురంగిణీ

రాజాన మృషిభి స్సార్థం వ్రజంతం పృథతో న్స్వగాత్. ౬

టీక నరేంద్రస్య = మనుష్యుల	దశరథమహారాజును; పృథతః =
కుఁబ్రభువయిన దశరథమహారాజు	వెంటను; అన్వగాత్ = వెంటబడిం
యొక్క; వచనాత్తు = మాటవలన	చెను.
నే; చతురంగిణీ = నాలుగంగములు	దశరథమహారాజునాజ్ఞను, ఆచతు
గల; సా = ఆ; సేనా = దండు; ఋషి	రంగసేన, ఋషులతోఁగూడఁబోవు
భిస్సార్థం = ఋషులతోఁగూడ; చున్న	దశరథమహారాజు వెంటవెం
వ్రజంతం = పోవుచున్న; రాజానం =	బడించివెల్లెను. అని, తాత్పర్యము.

గత్వా చతురహం మాగం విదేహం నభ్యుపేయివాక్

రాజా తు జనక శ్రీమాక్ శ్రుత్వా పూజా మకల్పయత్. ౭

టీక సః (అధ్యాహృతము) = ఆ	దేశమును; అభ్యుపేయివాక్ = పొం
దశరథుండు; చతురహం = నాలుగు	దెను. శ్రీమాక్ = సంపదగలిగినట్టి;
దినిములు; మాగం = దారిని; గ	రాజా = రాజుని; జనకస్తు = జన
త్వా = పొంది; విదేహం = విదేహ	కుండును; శ్రుత్వా = విని; పూ

౧౦౦౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స౯౯

జాం=పూజను; అకల్పయత్=చేసెను. కుండును, దశరథుండుతన దేశముఁ

అదశరథుండు నాలుగుదినము నతనికిఁబూజఁగావించెను. బ్రవేశించుటనువిని, యచ్చటనచ్చటఁ
లుపయనంబు చేసి విదేహ దేశంబు అని, తాత్పర్యము.
ప్రవేశించెను; శ్రీమంతుండగు జన

తతో రాజాన మాసాద్య వృద్ధం దశరథ స్మృపమ్
జనకో ముదితో రాజా హషణంచ పరమం యయా. ౮

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; రా మం=అధికమయిన; హషణంచ=గ
జా=రాజయిన; జనకః=జనకుండు; గుర్పాటును; యయా=పోందెను.
వృద్ధం=ముదుసలివాఁడును ; నృ అంత, జనకమహారాజు, వృద్ధం
పం=మనుష్యులకుఁబ్రభువునయిన; డగుదశరథమహారాజుంబూచి, సం
దశరథం = దశరథుండనెడు; రా తసంబున, మిక్కిలియుగగుర్పాటు
జానం=రాజును; ఆసాద్య=పోంది; నొందెను. అని, తాత్పర్యము.
ముదితః=సంతసించినవాడై; పర

ఉవాచచ నరశ్రేష్ఠో నరశ్రేష్ఠం ముదా న్వితః

టీక॥ నరశ్రేష్ఠః=పురుష శ్రేష్ఠుం టనుండెప్పెను.
డగుజనకుండు; ముదా = సంతోష పురుష శ్రేష్ఠుండగు, జనకమహా
ముతో; అన్వితః=కూడికొనినవాఁ రాజు, సంతోషంబునొంది, పురుష
డై; నరశ్రేష్ఠం=పురుష శ్రేష్ఠుండగు శ్రేష్ఠుండగుదశరథునింబూచి, యిట్లు
దశరథునింగూర్చి; ఉవాచచ=మా ని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

స్వాగతం తే మహారాజ దిప్త్యా ప్రాప్తౌ సి రాఘవ. ౯

పుత్రయో రుభయోః ప్రీతిం లప్స్యసే వీర్యనిజితామ్

టీక॥ రాఘవ=రఘువంశమునం హారాజా! తే=నీకు; స్వాగతం=ను
దుఁబుట్టిన; మహారాజ=దశరథమ భముతోడిరాక; అస్తు(అధ్యాహృత

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౦౩

స ౬౯

ము)=అగుఁగాక. దిష్ట్యా=భాగ్యముచేత; ప్రాప్తః=వచ్చినవాఁడవు; అసి==అగుచున్నావు ఉభయోః=ఇద్దఱున; పుత్రీయోః=కొడుకులయొక్క; వీర్యనిజితాం=పరాక్రమముచేజయింపఁబడిన, సంపాదించఁబడినయనుట; ప్రీతిం=సంతోషమును; లప్స్యసే=పొందఁగలవు.

మును;లప్స్యసే=పొందఁగలవు. రఘువంశంబునంబుట్టిన దశరథమహారాజా ! నీకుస్వాగతంబగుఁగాక; మాభాగ్యంబుననీవిచ్చోటికివచ్చితివి; నీయిద్దఱుకొడుకులపరాక్రమంబునంగలిగినసంతోషంబుననుభవించఁగలవు. అని, తాత్పర్యము.

దిష్ట్యా ప్రాప్తో మహాతేజా వసిష్ఠో భగవాన్సృషిః. ౧౦
సహస్రైర్వ ద్విజశ్రేష్ఠైః డేవై రివశతక్రతుః

టీక || మహాతేజాః=అధికంబగు శాంతిగలవాఁడను ; భగవాన్=మాహాత్మ్యంబుగలవాఁడను; వసిష్ఠః=వసిష్ఠుండన; ఋషిః=ఋషి; ద్విజశ్రేష్ఠైః = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులతో; సర్వైస్సహ=అందరితోఁగూడ; డేవైః(సహ)=దేవతలతోఁగూడ; శతక్రతురివ=సూఱుయాగంబులుగల దేవేంద్రుండుం బోలె; ది

ష్ట్యా=భాగ్యముచేత; ప్రాప్తః=వచ్చినవాఁడు. మహాతేజుండున భగవంతుండునగు వసిష్ఠమహర్షి, బ్రాహ్మణవర్గులనెల్లరంగూడి, దేవతలంగూడి సూఱు యాగంబులుచేసిన దేవేంద్రుండుంబోలె, మాభాగ్యంబున, నిచ్చోటికేతెంచె. అని తాత్పర్యము.

దిష్ట్యా మే నిర్జితా విఘ్నా దిష్ట్యా మే పూజితం కులమ్. ౧౧
రాఘవైస్సహ సంబంధా ద్వీర్యశ్రేష్ఠైః మహాత్మభిః

టీక || మహాత్మభిః=పూజ్యమగు స్వభావముగలవారును ; వీర్యశ్రేష్ఠైః=పరాక్రమంబున మేటియైనవారనగు; రాఘవైస్సహ=రఘువంశంబునం బుట్టినవారితోఁగూడ;

సంబంధాత్ = వియ్యమువలన; దిష్ట్యా=భాగ్యముచేత; మే=నాయొక్క; విఘ్నాః=విఘ్నములును; నిర్జితాః = జయింపఁబడినవి. దిష్ట్యా=భాగ్యముచేత; మే=నాయొక్క

౧౦౦౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౬౯

క్క;కులం=వంశము; పూజితం= వారితో విద్యుంబు దొరకొనుటంజే
 పూజింపబడినది. సి, నాభాగ్యంబున, నావిఘ్నంబులు
 పరాక్రంబున శ్రేష్ఠులునుమహా సశించినవి; నాభాగ్యంబున నాకులం
 త్తులునగురఘువంశంబునం బుట్టిన బుప్రశస్తంబైనది. అని తాత్పర్యము.

శ్వః ప్రభాతే నరేంద్రేంద్ర నిర్వతయితు మహాసి. ౧౨
 యజ్ఞస్యాం తే నరశ్రేష్ఠ వివాహ మృషిసమ్మతమ్

టీక॥ నరశ్రేష్ఠ=పురుషశ్రేష్ఠం గుదువు.
 డవును; నరేంద్రేంద్ర= మనుష్యుల పురుషశ్రేష్ఠుండవు రాజశ్రేష్ఠం
 కుఁడబ్రహ్మపులగువారిలో శ్రేష్ఠుండవు డవునగుదశరథుఁడా ! రేపటిప్రా
 నగుదశరథుఁడా! శ్వః=రేవు; ప్ర తకాలమునందు, యాగాంతంబున
 భాతే= ఉదయమున; యజ్ఞస్య= ఋషులకుసమ్మతంబగునటుల, వి
 యాగముయొక్క; అంతే=కొనను; వాహంబు నెఱవేలుపవలయును. అ
 ఋషిసమ్మతం=ఋషులకిష్టంబగు; ని, జనకుండుదశరథునితో జెప్పెను.
 వివాహం=పెండ్లిని; నిర్వతయి అని, తాత్పర్యము.
 తుం=నెఱవేర్చుటకు; అహాసి=త

తస్య త ద్వచనం శ్రుత్వా ఋషిమధ్యే స రాధిపః. ౧౩
 వాక్యం వాక్యవిదాం శ్రేష్ఠః ప్రత్యువాచ మహీపతిమ్

టీక॥ తస్య=ఆజనకమహా రాజు తిం=ధూమికే బ్రహ్మవయినజనకు
 యొక్క; తత్=ఆ; వచనం=మాట నింగూచి; వాక్యం=మాటను; ప్ర
 ను; శ్రుత్వా=విని; వాక్యవిదాం= త్యువాచ=బదులు చెప్పెను.
 మాటల నెఱిగినవారిలో; శ్రేష్ఠః= ఆజనకుండు చెప్పినమాటవిని,
 మేటియయిన; సరాధిపః=మనుష్యు మాటలయందు బండితులలో శ్రే
 లకుఁడబ్రహ్మవగుదశరథుఁడు; ఋషిమ ఘండగు దశరథమహా రాజు, ఋషు
 ధ్యే= ఋషులనడుమను; మహీప లనడుమనుజనకమహారాజుంజూచి

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౦౫

స ౬౯

యిట్లు, బదులు చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రతిగ్రహా దాతృవశ శ్చుక్రిత మేత న్మయా పురా. ౧౪
యథా వక్ష్యసి ధర్మజ్ఞః త త్కరిష్యామహే వయమ్

<p>టీక॥ ధర్మజ్ఞః = ధర్మంబు నెఱింగిన జనకుడా! ప్రతిగ్రహం = పుచ్చుకొనుట; దాతృవశః = ఇచ్చువానియధీనము, మయా = నాచేత; ఏతత్ = ఇది; పురా = మున్ను; శ్రుతం = వినఁబడినది. యథా = ఎట్లు; వక్ష్యసి = చెప్పదువా; తత్ = అట్లు; వయం = మేము; కరిష్యామహే = చేయుదుము.</p>	<p>ఇచ్చువాఁడు, ఎప్పటిచ్చునో, అప్పుడు, పుచ్చుకొనువాఁడు, పుచ్చుకొనునేగాని, వేలులేదుకావున, ప్రతిగ్రహము దానియధీనము; నీవిట్లుకన్యాప్రదానముచేయుటను నేను వినియున్నాఁడను; నీవెట్లు చెప్పుదువా? మేము జై, చేయుదుము. అని, దశరథుఁడు చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

ధర్మజ్ఞంచ యశస్యంచ వచనం సత్యవాచినః. ౧౫
శ్రుత్వా విదేహాధిపతిః పరం విస్తయ మాగతః

<p>టీక॥ విదేహాధిపతిః = విదేహదేశంబునకుఁ బ్రభువయిన జనకుండు; సత్యవాచినః = సత్యము నెఱుఁగఁగల దునట్టి దశరథునియొక్క; ధర్మజ్ఞంచ = మిక్కిలియు ధర్మముగలదియును; యశస్యంచ = కీర్తిగలిగించునదియునగు; వచనం = మాటను; శ్రుత్వా = విని; పరం = అధికమ</p>	<p>యిన; విస్తయం = అశ్చర్యమును; ఆగతః = పొందినవాఁడాయెను. విదేహదేశంబునకధిపతియగు జనకుండు, మిక్కిలియు ధర్మముతోఁ గూడినదియునుగీర్తికరంబునగు నాదశరథునిమాటను విని, మిగులనాశ్చర్యంబునొందెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తత స్సర్వే మునిగణాః పరస్పరసమాగమే. ౧౬
హర్షేణ మహతా యుక్తా స్తాం నిశా మవసన్ సుఖమ్

టీక॥ తతః = అంతట; మునిగణాః = మునులయొక్క సమూహ

౧౦౦౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౯

ములు; సర్వే = అన్నియును; పరస్పర
సమాగమే = ఒండొరులచేరికకా
గా; మహతా = అధికమయిన; హస్తై
ణ = సంతోషముతో; యుక్తః = కూ
డినవారలై; సుఖం = సుఖముగా;
తాం = ఆ; నిశాం = రాత్రియంత

యు; అవసక = ఉండిరి.
అంత, మునులందఱును, ఒండొ
రులకును సమాగమంబుగలుగుటంజే
సి, మిగులసంతసంబంది, యా రాత్రి
యంతయు, సుఖంబుండిరి.
అని, తాత్పర్యము.

రాజుచ రాఘవా పుత్రౌ నిశామ్య పరిహషితః. ౧౭
ఉవాస పరమప్రీతో జనకేన సుపూజితః

టీక॥ రాజుచ = దశరథమహా
రాజును; పుత్రౌ = కొడుకులయిన;
రాఘవా = రామలక్ష్మణులను; నిశా
మ్య = చూచి; పరిహర్షితః = గగు
ర్పాటునొందినవాడై; జనకేన = జ
నకునిచేత; సుపూజితః = చక్కగా
గూజింపబడినవాడై; పరమప్రీ

తః = మిక్కిలియు సంతసించినవా
డై; ఉవాస = ఉండెను.
దశరథమహారాజును, దనకొడు
కులగు రామలక్ష్మణులంజూచి, సం
తోషంబున గగుర్పాటునొంది, జన
కునిచేఁబూజింపఁబడి, మిగులసంత
సింపుచుండెను. అని, తాత్పర్యము.

జనకోపి మహాతేజాః క్రియాంధమేణ తత్త్వవిత. ౧౮
యజ్ఞస్యచ సుతాభ్యాంచ కృత్వా రాత్రి మువాసహ

టీక॥ మహాతేజాః = అధికమయి
నపరాక్రమముగలవాడును; తత్త్వ
విత = సిద్ధాంతమునెఱింగినవాడు
నగు; జనకోపి = జనకుండును; యజ్ఞ
స్య = యాగముయొక్క; క్రియాం =
కార్యమును; సుతాభ్యాం = కొమా
లేలకొఱకు; క్రియాం (అధ్యాప్య)

తము) = అంకురార్పణము మొదలగు
కార్యమును; కృత్వా = చేసి; రా
త్రిం = రేయియందు; ఉవాస = ఉండె
ను (హలనునది పాదశూరణార్థము)
మహాతేజుండును ధర్మతత్త్వం
బునెఱింగినవాడైనగు జనకుండు
ను, యాగమునకు మిగతపడిన కార్య

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౦౭

స౧౦

మునిర్వణించి, కొమాతేలకను ములునెఱవేర్చి, యారాత్రియింత
వివాహమునకుముందుచేయవలసిన యుగడపెను. అని, తాత్పర్యము.
యంకురార్పణముమొదలగు కార్య

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, ఏకోనసప్తతితమస్సగః

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ ఏకోనసప్తతితమస్సగః, టీక,
ముగిసినది.

(ఇది

సప్తతితమస్సగః ప్రారంభః.

తతః ప్రభాతే జనకః కృతకర్మా మహర్షిభిః

ఉవాచ వాక్యం వాక్యజ్ఞ శ్చ తానందం పురోహితమ్. ౧

టీక తతః=అంతట; ప్రభాతే=	దునిగూచి; వాక్యం=మాటను; ఉ
ప్రాతఃకాలమునందు; వాక్యజ్ఞః=	వాచ=చెప్పెను.
మాటలనెఱింగినట్టి; జనకః=జన	అంత ప్రాతఃకాలముకాగా
కుండు; కృతకర్మా=చేయబడిన	నే, చక్కగా మాటలాడనెఱింగి
యగకార్యముగలవాడై; మహ	నజనకుండును, యాగీయకార్యము
షిభిః=పూజ్యులగుఋషులతో;	లనిర్వణించి, మహాఘటలంగూడి,
సహితః(అధ్యాహృతము)=కూడి	పురోహితుండుగు శతానందుని
నవాడై; పురోహితం=పురోహి	జుచి, యిట్లుని, చెప్పెను.
తుండగు; శతానందం = శతానం	అని, తాత్పర్యము.

భ్రాతా మమ మహాతేజా యవీయా నతిధామికః

కుశధ్వజ ఇతిఖ్యాతః పురీ మధ్యవసచ్ఛుభామ్. ౨

వార్యాఫలకపర్యంతాం పిబన్నిత్యుమతీం నదీమ్.

౧౦౦౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.
స ౨౦

(“వార్యామలకపర్యంతాం” అని పాఠాంతరము.)

సాంకాశ్యం పుణ్యసంకాశాం విమాన మివ పుష్పకమ్. ౩

టీక॥ మహా తేజాః = అధికమయిన పరాక్రమముగలవాఁడును; అతి ధామికకః = మిక్కిలియు ధర్మమునాచరించువాఁడును; కుశధ్వజ ఇతి = కుశధ్వజుఁడని; ఖ్యాతః = ప్రసిద్ధుఁడునగు; సుమ = నాయొక్క; యవీయా = పిన్నవాఁడైన; భ్రాతా = తోడంబుట్టువు; శుభాం = మంగళకరమును; వార్యామలకపర్యంతాం, వారి = నీటియందు; ఆ = వెదజల్లుఁబడిన, ఫలక = శూలములుగల; పర్యంతాం = చుట్టునుండు ప్రదేశములుగలదియును; వార్యామలకపర్యంతాం, (పాఠాంతరము) = నీటియనిరిక చెట్లుగలచుట్టునుండు ప్రదేశములుగలదియును; పుణ్యసంకాశాం = పరిశుద్ధముగా నుండునదియును; పుష్పకం = పుష్పకమనెడు; విమానమివ (స్థితం) = విమానమనునట్లున్నది

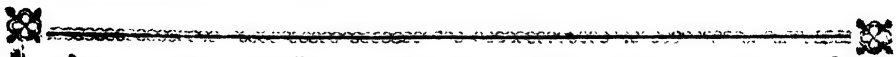
యనునగు; సాంకాశ్యం = సాంకాశ్యమనెడు; పురిం = పట్టణమును; ఇశుమతీం = ఇశుమతియనెడు; నదీం = ఏటిని; పిబ్ = త్రాగుచు; అధ్వవసత్ = (వత్మానానాథమందులక్ష) అధిస్థించియున్నాఁడు. మహాపరాక్రమశాలియుఁ బరమధామికుండునగునాతమ్ముఁడు కుశధ్వజుండునువాఁడు, శత్రువురాకుండుటకై, చుట్టును అగడైలయందుఁబాఁతిపెట్టఁబడిన శూలములుగలిగి (చుట్టునునీటియనిరిక చెట్లుగలిగి) మంగళకరంబై, పుణ్యంబై, పుష్పకవిమానంబుంబోలెఁ గనుపట్టుచున్న, సాంకాశ్యమనెడు పట్టణంబునందు, ఇశుమతీనది నీళ్లు త్రావుచు, నివసించుచున్నాఁడు. అని, తాత్పర్యము.

త మహం ద్రష్టు మిచ్ఛామి యజ్ఞగోప్తా స మే మతః
ప్రీతిం సోపి మహాతేజా ఇమాం భోక్తా మయా సహ. ౪

టీక॥ అహం = నేను; తం = ఆకుశమి = కోరెదను. సః = ఆకుశధ్వజుని; ద్రష్టుం = చూచుటకు; ఇచ్ఛామి = నాయొక్క; యజ్ఞ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౦౯

స ౭౦

<p>గోప్తా = యాగమరక్షించువాడు. గా;మతః = ఎన్నఁబడినవాడు. మ హాతేజాః = అధికమైన పరాక్రమం బుగల; సోపి = అకుశధ్వజుండును; మయాసహ = నాతోఁగూడ; ఇ మాం = ఈ; ప్రీతిం = సంతోషమును; భోక్తా = అనుభవింపఁగలఁడు.</p>	<p>దను; అతండు, నాయాగంబురక్షిం చువాడు; మహా పరాక్రమ శాలి యగునతండును, ఈశివధనుభం గంబుననుసీతావివాహంబుననుంగ ల్లుసంతోషించు ననుభవింపనర్హుం డు. అని, జనకుండుశ తానందునితోఁ జెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

నేనాకుశధ్వజునిం జూడఁగోరె

ఏవ ముక్తతు వచనే శతానందస్య సన్నిధౌ

ఆగతాః కేచి దవ్యక్తగా జనక స్తాక్ సమాదిశత్

<p>టీక శతానందస్య = శతానం దునియొక్క; సన్నిధౌ = సమీపము నందు; ఏవం = ఇట్లు; వచనే = మా ట; ఉక్తతు = చెప్పఁబడఁగానే; అ వ్యక్తాః = సోమరులుకాని; కే చిత్ = కొందఱు; ఆగతాః = వచ్చి నారు. జనకః = జనకుండు; తాక్ = వారలను; సమాదిశత్ = అజ్ఞాపిం</p>	<p>చెను. జనకుండిట్లు, శతానందునిముం దటఁజెప్పఁగానే, కొందఱుసోమరు లుకానివారువచ్చిరి; జనకుండువార లకాజ్ఞాపించెను. అని, తాత్పర్యము. ఈశ్లోకంబు, వ్యాఖ్యాతలచేఁబరి గణితంబుకానందున, నిచ్చటనులే క్కింపఁబడదయ్యె.</p>
--	--

శాసనాత్తు నరేంద్రస్య ప్రయయు శ్రీఘ్నీవాజిభిః

సమానేతుం నరవ్యాఘ్రిం విష్ణు మింద్రాజ్ఞయా యథా. x

<p>టీక తే(అధ్యాహృతము) = వారు; నరేంద్రస్య = మనుష్యులకుఁ బ్రభువయిన జనకునియొక్క; శాస నాత్తు = అజ్ఞాపననే; నరవ్యా ఘ్రిం = పురుష శ్రేష్ఠుండగు కుశధ్వ</p>	<p>జాని; ఇంద్రాజ్ఞయా = ఇంద్రునిపను వుచేత; విష్ణుం యథా = విష్ణుదేవునిం బోలె; సమానేతుం = తేచ్చటకు; శ్రీ ఘ్నీవాజిభిః = వేగిరముగా నడచుగు జ్ఞుంబులచేత; ప్రయయుః = పోయిరి.</p>
---	---

౧౦౦॥ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము: స ౨౦

❖

❖

వారలు, జనకుండాజ్ఞాపించినం
తటనే, పురుష శ్రేష్ఠుండగుకుశధ్వజు
ని, జేవేంద్రునాజ్ఞ నువిష్టు చేవునట్లు,

తోడ్కొనివచ్చుటకై, వేగంబుగాఁ
బోవుగుఱ్ఱంబుల నెక్కి, పోయిరి.
అని, తాత్పర్యము.

సాంకాశ్యం తే సమాగత్య దదృశుశ్చ కుశధ్వజమ్
న్యవేదయ న్యథా వృత్తం జనకస్య చ చింతితమ్

టీక॥ తే=ఆదూతలు; సాంకా
శ్యం=సాంకాశ్యపురిని; సమాగ
త్య= పొంచి. కుశధ్వజం=కుశధ్వ
జుని; దదృశుః=చూచిరి; యథావృ
త్తం=జరిగినట్టును; జనకస్య=జన
కమహారాజుయొక్క; చింతితంచ=
అభిప్రాయమును; న్యవేదయత్=చ
తెల్పునుచెల్పిరి.

శధ్వజునిజూచి, రాముండు శివధను
వునువిటుచుట మొదలగు జరిగినవృ
త్తాంతమును, జనకునియభిప్రాయం
బునుండెల్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

ఆదూతలు, సాంకాశ్యంజేరి, కు

ఈశ్లోకంబును, రాబోవునధా
శ్లోకంబును, వ్యాఖ్యానంబుల నుదా
హరింపఁబడకుండుటంజేసి, యిచ్చ
ట, లెక్కింపఁబడదయ్యె.

త ద్వృత్తం నృపతి శ్రుత్వా దూతశ్రేష్ఠే మహాబలైః
ఆజ్ఞయాథ నరేంద్రస్య ఆజగమ కుశధ్వజః. ౫౪

టీక॥ నృపతిః=మనుష్యులకుఁబ్ర
భువయిన; కుశధ్వజః= కుశధ్వజుం
డు; మహాబలైః=అధికంబగుబలము
గల; దూతశ్రేష్ఠేః=(పంచమ్యర్థ
మందుఁద్వితీయ) రాయచారులలో
మేటియగువారలవలన; తతః=అః
వృత్తం = వృత్తాంతమును; శ్రు
త్వా=విని; అథ=అటుపిమ్మట; న

రేంద్రస్య = మనుష్యులకుఁబ్రభువ
యినజనకునియొక్క; ఆజ్ఞయా=
పనుపుచేత; ఆజగమ=వచ్చెను.

మనుష్యులకుఁబ్రభువయిన కుశ
ధ్వజుండు, బలవంతులగుదూత శ్రే
ష్ఠులవలన, నావృత్తాంతమంతయు
విని, జనకమహారాజుపనుపునంజే
సిమిథిలకువచ్చెను. అని తాత్పర్యము

న దదర్శ మహాత్మానం జనకం ధమవత్సలమ్. ౬

❖

❖

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౧౧

స ౧౦

టీక || సః = ఆకుశధ్వజుడు; మనకుని; దదశే = చూచెను.
 హాత్మానం = పూజ్యమయిన స్వ ఆకుశధ్వజుండు, మహాత్ముండు
 భావముగలవాఁడును; ధర్మవత్స సుధర్మమునందు మిగులనాసక్తుం
 లం = ధర్మంబునందు మిక్కిలియు డునగు జనకమహారాజుంబూచెను.
 నాసక్తిగలవాఁడునగు; జనకం = జ అని, తాత్పర్యము.

సోభివాద్య శతానందం రాజానంచాపి ధామికమ్
 రాజార్హం పరమం దివ్య మాసనంచా ధ్యరోహత. ౨

టీక || సః = ఆకుశధ్వజుడు; శ చ = సింహాసనమును; అధ్యరోహ
 తానందం = శతానందుని; ధామిక త = ఎక్కెను.
 కం = ధర్మంబునాచరించునట్టి; రా ఆకుశధ్వజుండు, శతానందున
 జానంచాపి = జనకమహారాజును; కును ధామికం ఁడగు జనకమహారా
 అభివాద్య = నమస్కరించి; రాజా జునకున నమస్కారముచేసి, రాజ
 హం = రాజునకుఁడగిన దియును; యోగ్యంబును, మిగులశున్నతంబు
 పరమం = ఉన్నతమైనదియును; సుశ్రేష్ఠంబునగు, సింహాసనంబునె
 వ్యం = శ్రేష్ఠమైనదియునగు; ఆసనం కెను. అని, తాత్పర్యము.

ఉపవిష్టా శ్రభా తౌ తు భ్రాతరా వతితేజసా
 ప్రేషయామాసతు ర్వీరా మంత్రిశ్రేష్ఠం సుదామనమ్. ౩

టీక || వీరా = పరాక్రమశా పయామాసతుః = పంపిరి.
 లులును; అతితేజసా = మిక్కిలి పరాక్రమశాలులును కేజస్సు
 యుఁగాంతిగలవారునగు; తౌ = ఆ; లునగుతోడంబుట్టువులయిన యాజ
 భ్రాతరా = తోడంబుట్టువులు; ఉ నకకుశధ్వజులిర్వురును, ఆననంబు
 భా = ఇద్దరును; ఉపవిష్టాతు = కూ నం గూడుకొండి, మంత్రిశ్రేష్ఠునిను
 చుకొండినంతనే; మంత్రిశ్రేష్ఠం = దామసుండను వాని, దశరథుని కడ
 మంత్రిలలో మేటియైన; సుదా కుఁబంపిరి.
 మనః = సుదామసుండనువానిని; ప్రే అని, తాత్పర్యము.

౧౦౧౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౭౦

గచ్చ మంత్రిపతే శీఘ్ర మైత్వోకు మమితప్రభమ్
అత్తజైస్సహ దుర్ధవః మానయస్వ సమంత్రిణమ్. ౯

టీక || మంత్రిపతే=మంత్రిశే | హ=కొడుకులతోఁగూడ; ఆనయ
మండవగునుదామనుఁడా! శీఘ్రం= స్వ=తోడ్కొనిరమ్ము.
వేగిరముగా; గచ్చ=పోమ్ము. అమిత మంత్రిశే! మండవగు నుదామ
ప్రభం= కొలంత పెట్టరానికాంతిగ నుఁడా! నీవుశీఘ్రంబుగాఁబోయి,
లవాఁడును; దుర్ధవః=ఎదిగిం కొలంత పెట్టరానికాంతిగల్గిదుర్ధ
పఁగూడనివాఁడును; సమంత్రిణం= నుఁడై, మంత్రిలంగూడియున్న
మంత్రిలతోఁ గూడినవాఁడునగు; దశరథమహారాజును, అతనికొడుకు
ఐత్వోకుం= ఇత్వోకువంశమునం లనుందోడితెమ్ము. అని, చెప్పి, పంపి
దుఁబుట్టిన దశరథుని; అత్తజైస్స రి. అని, తాత్పర్యము.

బౌపకార్యం సగత్వాతు రఘూశాం కులవధానమ్
దదర్శ శిరసా చైన మభివాద్యే దమబ్రవీత్. ౧౦

టీక || సతు=ఆసుదామనుండు | స్కరించి; ఇదం=ఈమాటను; అబ్ర
ను; బౌపకార్యం=విడిది; గత్వా= వీత్=పలికెను.
పోంది; రఘూశాం=రఘువంశము ఆసుదామనుండు, దశరథుండుం
నందుఁబుట్టినవారలయొక్క; కుల డువిడిదికింబోయి, యచ్చట, రఘ
వధానం= వంశమునువృద్ధిఁబొం వంశవధానుండగు దశరథునింబూ
దించునట్టిదశరథుని; దదర్శ=చూ చి, యతనికిసాష్టాంగంబుగ నమ
చెను. వినం=ఈదశరథుని; శిరసా స్కరించియిట్లుచెప్పెను.
చ=తలచేతను; అభివాద్య= నమ అని, తాత్పర్యము.

అయోధ్యాధిపతే వీర వై దేహా మిథిలాధిపః

స త్వాం ద్రష్టుం వ్యవసిత స్సోపాధ్యానుపురోహితం. ౧౧

టీక||వీర=పరాక్రమశాలివగు; అయోధ్యాధిపతే= అయోధ్యకు;

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౧౩

స౧౦

బ్రహ్మవయినదశరథుఁడా! మిథిలా	చున్నాఁడు.
ధిపః=మిథిలకుఁబ్రహ్మవయిన;సః=	పరాక్రమశాలివి, అయోధ్యా
ఆ;వైదేహః=జనకుఁడు; సోపా	ధివ్ర.డవగుదశరథుఁడా ! మిథిలా
ధ్యాయ పురోహితం=ఋత్విజుల	నాథుఁడగునాజనకుండు , ఋత్వి
తోనుపురోహితులతోనుంగూడిన;	జులతోను బురోహితులతోనుంగూ
త్వాం=నిన్ను; ద్రష్టుం=చూచుట	డనిన్నుఁ జూడఁగోరుచున్నాఁడు.
కు; వ్యవసీతః=యత్నముగలవాఁ	అని, సుదామనుండుచెప్పెను.
డు;భవతి(అధ్యాహృతము)=అగు	అని, తాత్పర్యము.

మంత్రిశ్రేష్ఠపచ శ్రుత్వా రాజా సర్షిగణస్తదా
సబంధు రగమత్తత్ర జనకో యత్ర వతఃతే. ౧౨

టిక ॥ మంత్రిశ్రేష్ఠపచః=మం	తఃతే=ఉన్నాఁడో;తత్ర=అచ్చటి
త్సౌలలోమేటియైనసుదామనుని	కి;అగమత్=పోయెను.
మాటను,శ్రుత్వా=విని;తదా=అ	మంత్రిశ్రేష్ఠుండగు, సుదామ
ప్పుడు; రాజా=దశరథమహారా	నుండుచెప్పినమాటనువిని, యప్పు
జు;సర్షిగణః=ఋషులసమూహ	డు,దశరథుండు, ఋషులనుబంధు
ముతోఁగూడినవాఁడై; సబంధుః=	వులనుంగూడి, జనకుండున్నచోటి
బంధువులతోఁగూడినవాఁడై; య	కింబోయెను.
త్రే=ఎచ్చట;జనకః=జనకుఁడు; వ	అని, తాత్పర్యము.

స రాజా మంత్రిసహిత స్సోపాధ్యాయ స్సబాంధవః
వాక్యం వాక్యవిదాం శ్రేష్ఠో వైదేహ మిద మబ్రవీత్. ౧౩

టిక॥ వాక్యవిదాం=మాటలనె	యః= ఋత్విజులతోఁగూడినవాఁ
ఱింగినవారిలో,శ్రేష్ఠః = మేటియ	డై;సబాంధవః=బంధువులతోఁగూ
యిన;సః=ఆ;రాజా = దశరథమ	డినవాఁడై; వైదేహం=విదేహదే
హారాజు; మంత్రిసహితః=మంత్రి	శంబునకథిపతియైన, జనకునిగూ
లతోఁగూడినవాఁడై; సోపాధ్యా	ర్చి;ఇదం=ఈ; వాక్యం=మాటను;

౧౦౧౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౭౦

అబ్రహీం = చెప్పెను.

మాటలయందుఁ బండితుండగు

నాదశరథమహారాజు, మంత్రులను

ఋషిజులనుబంధువులనుంగూడి, జ

సకమహారాజుంజూచి, యిట్లుని, చె

ప్పెను. అని, చెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

విదితం తే మహారాజ ఇత్వాకుకులదైవతమ్

వక్తా సర్వేషు కృత్యేషు వసిష్ఠో భగవాన్మపిః. ౧౪

టీక॥ మహారాజ = జనకమహా

రాజా! భగవాన్ = మాహాత్మ్యము

గలవాఁడును; ఋషిః = ఋషియున

గు; వసిష్ఠః = వసిష్ఠుఁడు; ఇత్వాకుకు

లదైవతం = ఇత్వాకుకువంశమునఁ బు

ట్టినవారలకిలువేల్పు; సర్వేషు = సమ

స్తములయిన; కృత్యేషు = కార్యము

లందు; వక్తా = మాటలాడువాఁడు;

ఇతి (అధ్యాహృతము) = అని; తే = నీ

కు; విదితం = తెలిసినది.

జనకమహారాజా! భగవంతుం

డగువసిష్ఠమహాషిః, ఇత్వాకుకు

శంబునఁబుట్టిన వారికిలువేల్పునియు,

వారికార్యములనన్నింటను, మాట

లాడువాడనియు, నీకుఁజెలిసియే

యున్నది. అని, తాత్పర్యము.

విశ్వామిత్రాభ్యనుజ్ఞాత స్సహస్రై మహాషిఃభిః

ఏష వత్సతి ధర్మాత్వా వసిష్ఠో మే యథాక్రమమ్. ౧౫

టీక॥ ఏషః = ఈ; ధర్మాత్వా =

ధర్మస్వభావుండగు; వసిష్ఠః = వసి

ష్ఠుఁడు; విశ్వామిత్రాభ్యనుజ్ఞాతః =

విశ్వామిత్రునిచే నుగీకరింపఁబడిన

వాఁడై; మహాషిఃభిః = పూజ్యులయి

నఋషులతో; సర్వైస్సహ = అంద

రితోఁగూడ; మే = నాయొక్క; కు

లం (అధ్యాహృతము) = వంశమును;

యథాక్రమం = వరుసఁడప్పక; వత్స

తి = చెప్పఁగలఁడు.

ధర్మాత్ముండగునీవసిష్ఠుండు,

విశ్వామిత్రునియనుజ్ఞ నొంది, మహా

ర్షులనందఱంగూడి, నావంశంబుక

మంబుగాఁజెప్పును. అని, దశరథుం

డుజనకునితోఁజెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౧౫

స ౭౦

ఏవ ముక్త్వా నరశ్రేష్ఠ రాజ్ఞాం మధ్యే మహాత్మనాం
తూష్టింభూతే దశరథే వసిష్ఠా భగవాన్సపిః
ఉవాచ వాక్యం వాక్యజ్ఞో వైదేహం సపురోధసం. ౧౬

టిక॥నరశ్రేష్ఠ-పురుషశ్రేష్ఠుం
డగు;దశరథే=దశరథుఁడు; మహా
త్మనాం=అధికమయినపరాక్రమం
బుగల; రాజ్ఞాం=రాజులయొక్క;
మధ్యే=నడుమను; ఏవం=ఇట్లు;ఉ
క్త్వా=చెప్పి; తూష్టింభూతే=ఊర
కున్నవాఁడుకాఁగా; వాక్యజ్ఞః=
మాటల నెఱింగినవాఁడును; భగ
వాన్=మాహాత్మ్యంబుగలవాఁడు
ను;ఋషిః = ఋషియైనగు;వసి
ష్ఠః=వసిష్ఠుఁడు; సపురోధసం=పు

రోహితునితోఁగూడియున్న;వైదే
హం = జనకునిఁగూర్చి;వాక్యం=
మాటను;ఉవాచ=చెప్పెను.
పురుషశ్రేష్ఠుండగు దశరథుం
డు,మహాత్ములగురాజులనడుమ, ని
ట్లుచెప్పి,యూరకుండఁగానే, మా
టలయందుఁ బండితుండునుభగవం
తుండునగువసిష్ఠమహాషిః, పురో
హితునిఁగూడియున్నజనకుఁజూచి
యిట్లని,చెప్పెను.అని,తాత్పర్యము

అవ్యక్తప్రభవో బ్రహ్మ శాశ్వతో నిత్య అవ్యయః
తస్మా న్మరీచి స్సంజజ్ఞే మరీచేః శాశ్వపస్సుతః. ౧౭

టిక॥ అవ్యక్తప్రభవః=తెలియ
నికారణముగలవాఁడును; శాశ్వ
తః=బహుకాలముండువాఁడును;ని
త్యః=కాలత్రయమందునుండువా
డును; అవ్యయః=నాశములేనివా
డును;బ్రహ్మ=నలువ; అస్తి(అధ్యా
త్మతము)=కలఁడు.తస్మాత్=అట్ల
వ్తావలన;మరీచిః=మరీచి;సంజజ్ఞే=

పుట్టెను;మరీచేః=మరీచికి; శాశ్వ
తః=శాశ్వతుఁడు;స్సుతః=కొడుకు.
ఎవ్వరికిం దెలియరాని కారణం
బుగల్గి,శాశ్వతుండై,నిత్యుండై, నా
శరహితుండై, యుండుబ్రహ్మకలఁ
డు;అతనికిమరీచిపుట్టెను;ఆమరీచికి
శాశ్వతుండుపుట్టెను.
అని, తాత్పర్యము.

వివస్వాన్ శాశ్వపాజ్జజ్ఞే మను రైవస్వతస్త్వస్సుతః

౧౦౧౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౭౦

మనుః ప్రజాపతిః పూర్వ మిత్వోక్తుస్తు మనోస్సుతః. ౧౮

<p>టీక॥ కాశ్య సాత్ = కాశ్యపునివ లన; వివ స్వాత్ = సూర్యుడు; జజ్ఞే = పుట్టెను. చైవస్వతః = సూర్యునికొ డుకు; మనుః = మనువు, అని; స్సు తః = చెప్పబడినాడు. పూర్వం = మునుపు; మనుః = మనువు; ప్రజాప తిః = మనుష్యులకుఁ బ్రభువుగా ; ఆ సీత్ (అథ్యాహృతము) = ఉండెను.</p>	<p>మనోః = మనువుయొక్క; సుతస్తు = కొడుకును; ఇత్వోక్తుః = ఇత్వోక్తువ నువాడు. కాశ్యపునకు సూర్యుడు పుట్టె ను; సూర్యుని కొడుకుమనువనువా డు; ఆమనువె, మున్నరాజయ్యెను; ఆమనువునకు, ఇత్వోక్తుడనువాడు పుట్టెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

త మిత్వోక్తు మయోధ్యాయం రాజానం విద్ధిపూర్వకమ్

<p>టీక॥ తం = ఆ; ఇత్వోక్తుః = ఇ త్వోక్తువును, పూర్వం = మునుపటి; అయోధ్యాయం = అయోధ్యాయం దు, మొదటివాడైనయనుట; రాజా</p>	<p>నం = రాజునుగా; విద్ధి = ఎఱుంగుము. ఆ ఇత్వోక్తువె యయోధ్యాయం దు మొదటిరాజునియెఱుంగుము. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఇత్వోక్తోస్తు సుతశ్శ్రీమాన్ కుక్షీరి త్యేవ విశ్వితః. ౧౯

<p>టీక॥ ఇత్వోక్తోస్తు = ఇత్వోక్తువు యొక్కయు; సుతః = కొడుకు; శ్రీ మాన్ = సంపదగలిగినట్టి ; కుక్షీరి త్యేవ = కుక్షీయనియె; విశ్వితః = ప్ర</p>	<p>సిద్ధుడయ్యెను. ఇత్వోక్తువు, కొడుకు, శ్రీమం తుండగుకుక్షీయయ్యెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

కుక్షే రథా త్తజ శ్రీమాన్ వికుక్షీ రుదపద్మత

వికుక్షేస్తు మహాతేజా చాణః పుత్రః పితాపవాన్. ౨౦

<p>టీక॥ అథ = అంతట; కుక్షే = కుక్షీ కి; శ్రీమాన్ = సంపదగలవాడగు; వికుక్షీ = వికుక్షీయను; అత్తజః = కొడుకు; ఉదపద్మత = పుట్టెను.</p>	<p>వికుక్షీ = వికుక్షీయను; అత్తజః = కొడుకు; ఉదపద్మత = పుట్టెను.</p>
--	--

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము.

సౌ ౭

కులంబు దాడఁగోరుచున్నాను.

అని, తాత్పర్యము.

అభిషేకం కరిష్యామి తాసు నిత్యం యత్రతా

టీక॥ అహం (అధ్యాహృతము) =	చేసెదను.
నేను ; యత్రతా = దృఢమయిన నియమముగలదాననై ; నిత్యం = ఎల్లప్పుడును ; తాసు = ఆతామరకొలనులందు ; అభిషేకం = స్నానమును ; కరిష్యామి =	నేను, దృఢమయిన నియమం బవలంబించి , యాతామర కొలంకులందు, స్నానంబుచేసెదను ; ఉన్నోదకంబుగోరను. అని, తాత్పర్యము.

సహ త్వయా విశాలాక్ష రంశ్యే పరమనందినీ. ౧౮

విశాలాక్ష = వెడలుపైన కండ్లుగల రాముఁడా! అహం (అధ్యాహృతము) =	కీర్తించెదను.
నేను ; తాసు (అధ్యాహృతము) = ఆతామరకొలనులందు ; త్వయా సహ = నీతోఁగూడ ; పరమనందినీ = మిక్కిలియుసంతోషముగలదాననై ; రంశ్యే =	విశాలంబులగు నేత్రంబులుగల రాముఁడా! ఆతామరకొలంకులందు , నిన్నుఁగూడి, పరమసంతోషంబునం, కీర్తించుచుండెదను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం వషణసహస్రాణాం శతం వాహం త్వయా సహ
వృత్తిక్రమం న వేత్స్యామి స్వగోపి నహి మే మతః. ౧౯

టీక॥ అహం (అధ్యాహృతము) =	నిన్ను విడిచి ; స్వగోపి = స్వగళమయిన ను ; ఏవం = ఇట్లు ; త్వయా సహ = ను ; మే = నాకు ; మతః = ఇష్టమయినది ; నీతోఁగూడ ; స్థితా (అధ్యాహృతము) = నహి = కాదుగదా!
ఉన్నదాననై, వృత్తిక్రమం = (వృత్తిక్రాంతం) కడచిన ; వషణసహస్రాణాం = సంవత్సరములవేలయొక్క ; శతం వా = నూటివైనను ; వేత్స్యామి = ఎఱుంగకుండెను. త్వయావినా (అధ్యాహృతము)	ఈప్రకారమునీతోఁగూడనరణ్యంబునవాసంబు సేయుచు , నూఱువేలసంవత్సరంబులుగడచినను , ఇంతకాలంబైనదనియెఱుంగకుండెదను ; ఇంకఁబదునాబుగు సంవత్సరములెంత మాత్ర

ము ! నిన్నుండిచి, స్వంగంబులో, అని, తాత్పర్యము.
సుండుటయందును, నొకప్పుడు కాదు.

స్వగేఁ పిచ విచా వాసో భవితాయది రాఘవ
త్వయా మమ సరవ్యాఘ్రీ నాహం తమపి రోచయే. ౨౦

టీక॥ సరవ్యాఘ్రీ = మనుష్య శ్రేష్ఠుండ | యే = సమ్యక్తీంసను.
వగు; రాఘవ = రాముడఁ! మమ = నా | పురుష శ్రేష్ఠుండవగు రాముడఁ!
కు; త్వయా విచా = నిన్నుండిచి; స్వగేఁ | నాకు స్వగంబున వాసంబునెఱ్ఱించి న
పిచ = స్వగమునంబునను; వాసో = ఉండును, నీవు లేకన్నచో, నేను దానింగూడ
కీ; భవితాయది = కాంగలదేని; అహం = నెంతమాత్రమునమ్మ తింపను.
నేను; తమపి = దానింగూడ; సరోచ | అని, తాత్పర్యము.

అహం గమిష్యామి వనం సుదుర్గమం
మృగాయుతం వాసరవారజై ర్యుతమ్

టీక॥ అహం = నేను ; సుదుర్గమం | మి = పొందెదను.
మం = ఎంతమాత్రము చూర రానిదియు | నేను, అడవిలోఁకొండొరనలవి కా
ను; మృగాయుతం = మృగములతోఁగూ | కన్నను, అందుఁగోతులు నేనుండులు
డినదియును; వాసరవారజైః = కోతు | మున్నగుమృగంబులున్నను, నేను, దఘ్న
లతోనువనుండులతోను; యుతం = కూడి | క, నీతోఁగూడ, నడవికి, వచ్చెదను.
నదియునగు; వనం = అడవిని ; గమిష్యా | అని, తాత్పర్యము.

వసే నివత్స్యామి యథా పితృ కృహే
తవైవ పాదా పుపగృహ్య సంయతా. ౨౧

టీక॥ అహం (అధ్యాపృతము) = | యతా = నియమముగలదాననై ; పి
నేను; తవ = నీయొక్క; పాదావేవ = అ | తుః = తండ్రయొక్క; గృహేయథా =
దుగులనే; ఉపగమం = పోయిపోని; సం | ఇంటియందుంబోడె; వసే = అడవి

శ్రీమద్రామాయణముః ఆయోధ్యాకాండము.

సౌరి

యంతుః నివత్స్యామి=ఉండెదను.

నేను, నియమించున, నీ పాదంబుల నాశ్రయించి, ప్రేక్షించింటనుండునట్లు సుఖంబుగా, వనంబుననుండెదను.

అః, తాత్పర్యము.

రహస్యాక్షము. — అహం = నేను; సుదుర్గమం; న్య గామితం = మృగరూపుడగు మారీచునితోఁ గూడినది యును; వానరవారణైః = వానరశ్రేణులగు సుగ్రీవాదులతో; యువం = కూడినది యునగు; వనం; గమిష్యామి; వనే = అశోకవనమునందు; తవ; పాదావేవ; ఉపత్రయః = ముతా; పితుః; గృహేయః = చనిది.

అ.

అనన్యభావా మనురక్తచేతనం

శ్వయా వియుక్తాం మరణాయ సిద్ధితామ్

నయస్వ మాం సాధు కురుష్వ యాచనాం

నతే మయాతో గురుతా భవిష్యతి. ౨౨

టీక॥ అనన్యభావాం = ఇతరుని యందుమనసుగలదికానిదానను; అనురక్తచేతనం = నీయందనురాగముగలమనసుగలదానను, కావుననె; త్వయా = నీచేత; వియుక్తాం = విడువబడినదానను, అగుదునేని; మరణాయ = చచ్చుటకొఱకు; సిద్ధితాం = సిద్ధయించుకొన్నదాననగు; మాం = నన్ను; నయస్వ =

భా; నివత్స్యామి.

నేనడవికినితోఁ గూడవత్తును; అచ్చటమారీచుండనురాక్షసుండు, మృగరూపంబుననుండును; వానివలన, నీకునునాకునువియోగంబుగలుగు; మఱియుఁవృన్దునున, వానరశ్రేణులగు సుగ్రీవాదులందురు; వారలతోనికున్నేహంబుఘటిల్లు; మఱియు నేను, నిన్నువిడిచినపిమ్మట, నశోకవనంబునగేరి, యచ్చట, దండ్రెయిలటనేనుండినవృషుంబోలె, నిన్నువిడిచి, యెంటిగా, నీపాదంబులున్నరించుచుండును. అని, నీత, భావికథను, నూచించినది.

కొనిపోమ్ము. యాచనాం = ప్రార్థనను; సాధు = చక్కఁగా; కురుష్వ = చేయుము. అతః = దీనివలన; మయా = నాచేత; తే = నీకు; గురుతా = భారము; నభవిష్యతి = కాదు.

నిన్నుండకఁ-మఱియెవ్వనింగనైతి చూడనిదానను, నీయందనురాగంబుగలదానను, నీవువిడిచిపోవుదువేనిమరణం

బునొంద నిచ్చయించిన దానను; అట్టిని
న్నునీతోఁగూడ వనంబునకుఁదీసికొనిపొ
మ్ము; నాప్రాథకసనంగీకరింపుము; స
న్నుఁగొనిపోవుటవలన, నాచే నీకేమి
యొగఁజ్ఞమురాదు. అని, తాత్పర్యము.

రహస్యాథకము.— నిన్నుఁదక్క
మఱియెవ్వనింగ న్నెత్తి చూడనిదానను
నీయందు మిక్కిలియుననురాగంబుగల
దాననగు నేను, నీచేవిడువఁబడి, యింక

వనంబులోఁజేకి, యురివోసికొనియ
యినంత్రాణంబువిడువంబూచునంతలో
నీవు, హనుమంతుని నాయొద్దకుంబంపి,
నాజాడఁదెలిసికొని, నన్నుఁగొనితెచ్చు
కొమ్ము; అట్లు, చేవతలురావణుంజంపు
మని ప్రార్థింపుచున్నారే! వారిప్రా
థకసనంగీకరింపుము; ఇట్లు చేయుట, నీ
కెంతమాత్రము? అని, సీతాదేవి, రాము
నితోఁజెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.

తథా బ్రవాణౌ మపి ధర్మవత్సలో

నచ స్త సీతాం నృవరో ననీషతి

ఉవాచ చైనాం బహు సన్నివతఃసే

వనే నివాసస్య చ దుఃఖితాం ప్రతి. ౨౩

టీక॥ ధర్మవత్సలః=ధర్మమునంద
తిప్రీతిగల; నృవరః=మనుష్యశ్రేణుండగు
రాముండు; తథా=అట్లు; బ్రవాణౌ=బ్రవాణౌ
పి=చెప్పుచున్నదైనను; సీతాం=సీతను;
ననీషతి=తోడ్కొనిపోవనిచ్చింప
నేలేదు. సన్నివతఃసే=మఱించుటనిమి
త్తమయి; వనే=అడవియందు; నివాస
స్య=ఉనికియొక్క; దుఃఖితాం ప్రతి=
దుఃఖముగల్గుటనుగూర్చియె; ఏనాం=
ఈసీతనుగూర్చి; బహు=అధికముగా;

ఉవాచ=చెప్పెను,

ధర్మమునందతిప్రీతిగలవురుమీత్ర
ముండగు రాముండు, సీతాదేవియట్లు
ప్రార్థింపుచున్నను, ఆబిడనువనంబున
కుఁ దోడ్కొనిపోవ నొప్పడయ్యె; ;
ఆబిడనునిలుపునిమిత్తమయి, వనవాసం
బునంగల్గుదుఃఖంబులంగూర్చి, యధికము
గా, నాబిడకుంజెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

అయోధ్యాకాండే, సప్తవింశ స్సర్గః.

శ్రీమద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము. ౫౭౧

స ౨౮

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, సరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రా
వ్యాఖ్యానంబునందు, అయోధ్యాకాండసప్తవింశసర్గటీక,
ముగిసినది.

(౨)

అష్టావింశసర్గప్రారంభః.

స ఏవం బ్రువతీం సీతాం ధర్మజ్ఞో ధర్మవత్సలః

• • • న నేతుం కురుతే బుద్ధిం వసే దుఃఖాని చింతయత్.

టీక॥ ధర్మజ్ఞః = ధర్మమునెఱింగి	యడయ్యె.
గిన్నవాడును; ధర్మవత్సలః = ధర్మమునందునీడిగలవాడునగు; సః = ఆ	సీతయిట్లుచెప్పకొన్నను, ధర్మబునెఱింగినవాడును ధామికండునగురాముండు, వనంబునందుగలుగుకష్టంబులందలంచుకొని, యాచిడందనతోఁగూడనరణ్యంబునకుఁగొనిపోవుటకు, ఎంతమాత్రమంగీకరింపడయ్యె,
రాముండు; వసే = అడవియందలి; దుఃఖాని = కష్టములను; చింతయత్ = తలంచుచు; ఏవం = ఇట్లు; బ్రువతీం = చెప్పుచున్న; సీతాం = సీతను; నేతుం = కొనిపోవుటకు; బుద్ధిం = తలంపును; నకురుతే (ధూతార్థమందులట్) = చే	అని, తాత్పర్యము.

సాంత్యయిత్వా పున స్తాంతు బాష్పదూషితలోచనామ్

నివతనాథే ధర్మాత్మ వాక్య మేత దువాచ హ.౨

టీక॥ ధర్మాత్మ = ధర్మస్వభావుండుగురాముండు; బాష్పదూషితలోచనాం = కన్నీటిచేఁగలకఁ బాటినకండ్లుగల; తాం = ఆసీతను; సాంత్యయిత్వా	తు = డొబ్బించియు; పునః = మఱల; నివతనాథే = నిలువుటయగుప్రయోజనమునిమిత్తమయి; ఏతత్ = ఈ; వాక్యం = మాటను; ఉవాచ = చెప్పెను.
--	--

“హ” అనునదిపాదపూర్వతాద్యము.

ధర్మాత్మండుగురముండు, కన్నీ
శ్లనిండి కలంకంబాటిన కండ్లతోనున్న

సీతాదేవినుండించి, యాబిడనవృట

నెనిలపునిమిత్తమయి, మఱినిట్లు, చే
పెను. అని, తాత్పర్యము.

సీతే మహాకవీనాని ధర్మే చ నిరతా సదా

ఇహోచర స్వధర్మం త్వం మా యథా మనస సుఖమ్. ౩

టీక॥ సీతే=సీతా! త్వం=నీవు; మ
హాకవీనా = పూజ్యమయిన కవలమునం
దుంబుట్టినదానవును; సదా = ఎల్లప్పు
డును; ధర్మే = ధర్మమునందు; నిర
తాచ=ఆసక్తిగలదానవును; అని= అ
గుచున్నావు; ఇహ=ఇచ్చటనే; స్వధ
ర్మం=నీదైనధర్మమును; యథా=ఎ
ట్లు; మనసః=మనసునకు; సుఖం= సౌ
ఖ్యము; భవతి (అధ్యాహృతము)= క
లుగునో; తథా (అధ్యాహృతము)=
అట్లు; మా=నన్నుద్దేశించి; ఆచర =
చేయుము.

సీతా! నీవు, పూజ్యమగువంశమునం
బుట్టినదానవు, మఱియు నెల్లప్పుడును
ధర్మమునందు మిక్కిలియాసక్తి గల
దానవు; నీవిచ్చట నెయుండి నీమనసున

కుసుఖంబు గల్గనట్లుగా, నన్నుద్దేశించి,
నీవుచేయవలసినధర్మము నాచరించు
చుండుము. అని, తాత్పర్యము.

లేక; పూర్వార్థము సమానము.
ఇహః=స్వధర్మం=నీదైనధర్మమునే;
ఆచర=చేయుము. యథా=ఎట్లు; మ
నసః=మనసునకు; సుఖం= సౌ
భవతి=కలుగునో; తథా=అట్లు; మా
(ఆచర)=చేయుము.

నీవు గొప్పకులంబునంబుట్టినదాన
వు, ధర్మమునందాసక్తిగలదానవు,
నీవిచ్చటనుండి ధర్మమునె యాచరిం
చుచుండుము; నీమనసున కిష్టమయినట్లు
మాత్రము సేయకుము.

అని, తాత్పర్యము.

సీతే యథా త్వాం వక్ష్యామి తథా కార్యం త్వయాబతే

టీక॥ అబలే=స్త్రీవగు; సీతే= సీ
తా! యథా=ఎట్లు; త్వాం=నిన్నుగూ
ర్చి; వక్ష్యామి=చెప్పుదునో; తథా =
అట్లు; త్వయా=నీచేత; కార్యం=చే

శ్రీమద్రామాయణముః ఆయోధ్యాకాండము. ౫౩

సౌ

యడగినది.

అబలవగుసీతా! నేనునీకెట్లుచెప్ప
చున్నానో, నీవట్లు నేయవలయును ,

గానిస్వంప్రింపఁగూడదు.

అని, తాత్పర్యము.

వసేహి దోషా బహవో వదతస్తా స్మిబోధమే. ౪

టీక॥ వసే=అడవియందు ; బహు
వః=పెక్కు-లయిన; దోషాః = దోష
ములు; సంతి (అధ్యాత్మతము)హి=
ఉన్నవిగదా! వదతః = చెప్పుచున్న;
మే=(పంచమ్యథా-మందువప్తి) నావల

న; తాన్=ఆచారములన; నిబోధ=తె
లిసికొనుము.

అడవియందుం జెకుటకష్టములన్న
వి; నేనునీకువానిలచెప్పెదను; వినుము.
అని, తాత్పర్యము.

సీతే విముచ్యతా మేషా వసవాసకృతా మహిః.

టీక॥ సీతే=సీతా! ఏషా=ఈ; వ
సవాసకృతా=అడవినుండుటయందు
జేయఁబడిన; మహిః = తలంపు ; విము
చ్యతాం=విడువఁబడుగాక-

సీతా! అడవిలోవాసంబుసేయవ
య్యుననుకతలంపున విడువము-
అని, తాత్పర్యము.

బహుదోషం హి కాంతారం వస ముచ్యతే ధీమతే. ౫

టీక॥ కాంతారం=చూరరాని; వసం=అ
డవి; బహుదోషం=పెక్కు-కష్టములుగ
లది; ఇతి=అని; ఆధీధీయతేహి=చెప్పఁ
బడుచున్నదిగదా!

జ్వంబుననుండువారలకుం జెకుటకష్టము
లసంభవించును" అని , జనలుచెప్ప
చుండగా, వినియున్నావుగదా!
అని, తాత్పర్యము.

“ప్రవేశించుటకశక్యమయినవహర

హితబుద్ధ్యాఖలు వచో మయై త దధిభీయతే

టీక॥ మయా=నాచేత; హితబుద్ధ్యాఖలు=మేలుసేయవలెనను బుద్ధిచేతనేక

దా! ఏతత్ = ఈ; వచః = మాట; అభిధీ చున్నాను గాని, నిన్ను భరించుట కష్టమని యతే = చెప్పఁబడుచున్నది. కాదు. అని, తాత్పర్యము.

నీ మేలుఁ గోరియే నేని మాటం జెప్పు

సదా సుఖం న జానామి దుఃఖమేవ సదా వనమ్. ౬

టీక॥ వనం = అడవి; సదా = ఎల్లప్పుడును; దుఃఖమేవ = దుఃఖముగలిగించున మేగల్గును; ఒకప్పుడైనను సుఖముగల్గి దే. సదా = ఎల్లప్పుడును; సుఖం = సౌఖ్యము; న = లేదు. ఇతి (అధ్యాహృతము) = దుఃఖిని, నేను నిశ్చయించియున్నాను. అని, తాత్పర్యము. అని; జానామి = ఎఱుంగుచున్నాను.

గిరినిర్ముర సంఘాతా గిరికందరవాసినామ్

సింహానాం నినదా దుఃఖా శ్శోతుం దుఃఖ మతో వనమ్. ౭

టీక॥ గిరినిర్ముర సంఘాతాః = పర్వతాః = దుఃఖముగలిగించునవి. అతః = ఇంతంబులయందలి సెలయేఱులయందుండు దువలన; వనం = అడవి; దుఃఖం = దుఃఖి ట్టిన; నినదాః = ధ్వనులును; గిరికందరవా ముగలిగించునవి. సినాం = పర్వతంబులయందలి గుహలం కొండలయందలి సెలయేఱుల ధ్వను దుండునట్టి; సింహానాం = సింహముల లునుగుహలందుండు సింహంబుల ధ్వను యొక్క; నినదాశ్చ (అధ్యాహృతము) = లును, వినుటకలవిగావు, కావున, నడచి ధ్వనులును; శ్శోతుం = వినుటకు; దుః లోనుండుటకష్టము. అని, తాత్పర్యము.

క్రీడమానాశ్చ విస్రద్ధా మత్తా శ్శూన్యే మహామృగాః

దృష్ట్వా సమభివతంతే నీతే దుఃఖ మతో వనమ్. ౮

టీక॥ శూన్యే = నిజఁ నప్రదేశమునం గొప్పమృగములును; అస్తాః (అధ్యా దుఃవిస్రద్ధాః = భయములేనివై; క్రీడమా హృతము) = మనలను; దృష్ట్వా = చూచి; నాః = విహరించుచున్నవియు; మత్తాః = సమభివతంతే = ఎదుర్కొనివచ్చును. క్రొవ్వినవియునగు; మహామృగాశ్చ = నీతే = నీతా! అతః = ఇందువలన; వనం =

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౫౭౫

స ౨౮

అడవిః దుఃఖం = కష్టముగలిగించునది.

సీతా! నిజఃసప్రదేశములందు, భయంబులేక, విచ్చలవిడిగాఁగ్రికించుచు మదింబియుండు, సింహశాసూలాలది

క్రూరజంతువులు, మనలంబు జూచినంత నె, సంభ్రమంబున, మనలంబులు కుం, మనయొద్దకువచ్చును; కావున, వనంబులో నుండుటకష్టము. అని, తాత్పర్యము.

సగ్రాహః స్సరిత శ్చైవ పంకవశ్యశ్చ దుస్తరాః

మత్తై రపి గజై ర్నిత్య మతో దుఃఖతరం వనమ్. ౯

టీక॥ నిత్యం = ఎల్లప్పుడు; సగ్రాహః = మొసళ్లతోఁగూడినవియును; పంకవశ్యశ్చ = అధికముగాబురదగలవియును; మత్తైః = మడించిన; గజై రపి = ఏనుగులచేతను; దుస్తరాః = దాటఁగూడనివియునగు; సరిత శ్చైవ = నదులును; సంతి (అభ్యంతము) = కలపు. అతః = ఈకారణమువలన; వనం = అడవి; దుఃఖతరం = మిక్కిలియుదుఃఖముగలి

గించునది.

అడవిలో నచ్చటచ్చట, ఎల్లప్పుడును మొసళ్లుగలిగి విశేషముగా బురదతోఁగూడి, మత్తగజంబులకైననుదాటనలవిగాకుండు, నదులుగలపు; వానినిదాటి యవ్వలిగట్టుచేర, వనకలవిగాదు; కావున, వనములో నుండుటషహకష్టము. అని, తాత్పర్యము.

లతాకంటకసంపూర్ణాః కృకవాకూపనాదితాః

నిరపాశ్వ సుదుర్గాశ్చ మాగ్నా దుఃఖ మతో వనమ్. ౧౦

టీక॥ మాగ్నాః = దారులు; లతాకంటకసంపూర్ణాః = తీగలచేతను ముండ్లచేతనునిండినవిగాను; కృకవాకూపనాదితాః = అడవికోళ్లచేతధ్వనింపఁజేయఁబడినవిగాను; నిరపాశ్వ = నీళ్లులేనివిగాను; సుదుర్గాశ్చ = ఎంతమాత్రమునూరనలవిగానివిగాను; సంతి (అభ్యాంతము) = ఉండును. అతః = ఇందువలన; వ

నం = అడవి; దుఖం = కష్టముగలిగించునది.

అడవిలోనిమాగ్నంబులు, తీగలతోనుముండ్లతోనుండి భయంకరంబులగునడవికోళ్లధ్వనులతోఁగూడినీళ్లుకొంచెమైననులేకచూరలనలవిగాకుండును; కావున, వనంబులలో నుండుటకష్టము. అని, తాత్పర్యము.

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౮

సుప్యతే పూజయాన్సు స్వయం భగ్నాసు భూతలే
రాత్రిషు శ్రమభిన్నేన తస్మాద్ద్యుభిరం వనమ్. ౧౧

టీక॥ శ్రమభిన్నేన = అలసటచేమ;	లియుదుఃఖముగలిగించునది.
భమునొందినవానిచేతను ; భూతలే =	పగలంతయుఁ బండ్లుగడ్డబడిని యొ
నేలయందు; స్వయం = తమకుఁదామె;	లని, దుఃఖంబున, రాత్రిలందు, నేలంద
భగ్నాసు = రాలిన; పూజయాన్సు =	మంతనెరాలిన పత్రంబులం బలుచు కొ
అమల నెడుపాన్పులందు ; రాత్రిషు =	ని, పరుండి, నిద్రింపవలయును; కావు
రాత్రిలందును; సుప్యతే = నిద్రపోవు	న, నడవిలోనుండుటమహాకష్టము.
టయగుచున్నది. తస్మాన్ = అందువల	అని, తాత్పర్యము.
న; వనం = అడవి; దుఃఖతరం = మిక్కి	

అహారాత్రంచ సంతోషః కతవ్యో నియతాత్మనా
ఖలై ర్వృతౌపపత్తిలై స్సీతే దుఃఖ మతో వనమ్. ౧౨

టీక॥ సీతే = సీతా ! అహారా	వనం = అడవి; దుఃఖం = దుఃఖము గలి
త్రంచ = పవలును రేయును ; నియతా	గించునది.
త్మనా = నియమంబుతోఁగూడినమనసుగ	సీతా! రేయుంబవలును, నియమం
లవానిచేత; వృతౌపపత్తిలై = చెట్ల	బునఁ, దమంతనె చెట్లనుండిరాలినపం
నుండిపడిన; ఖలైః = పండ్లచేత ; సం	డ్లబడిని, తృప్తిపొంది యుండవలయును.
తోషః = సంతోషము ; కతవ్యః = చే	ఇంకేమియుదొరకదు; కావున, నడవి
యఁబడవలసినది. అతః = ఇందువలన;	లోనుండుటకష్టము. అని, తాత్పర్యము.

ఉపవాసశ్చ కర్తవ్యో యథాప్రాణేన మైథిలి
జటాభారశ్చ కతవ్యో వల్కలాంబరధారిణా. ౧౩

టీక॥ మైథిలి = సీతా! యథాప్రాణే	వలసినది. వల్కలాంబరధారిణా = నా
న = యథాశక్తిచేత; ఉపవాసశ్చ = ఉ	రచీరలంగట్టుకొనినవానిచేత; జటాభా
పవాసమును; కతవ్యః = చేయఁబడ	రశ్చ = జటలభారమును ; కతవ్యః =

శ్రీమద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము. ౫౭

స ౨౮

దేవతానాం దేవతలనినది.

సీతా! అడవిలోనికిఁబోయిన పిమ్మట, యథాశక్తినుపవాసంబులు నేయ

వలయు; మఱియు, నారచీరలు గట్టు

కొనిజడబుధుగించి, చుండవలయు.

అని, తాత్పర్యము.

దేవతానాం పితౄణాంచ కర్తవ్యం విధిపూర్వకమ్
ప్రాప్తానా మతిథీనాంచ నిత్యశః ప్రతిపూజనమ్. ౧౪

టీక॥ దేవతానాం = దేవతలకును; పితౄణాంచ = పితరులకును ; ప్రాప్తానాంచ = వచ్చిన; అతిథీనాంచ = అతిథులకును; నిత్యశః = ఎల్లప్పుడును; విధిపూర్వకం = శాస్త్రము ముందుగలుగునట్లుగా, శాస్త్రప్రకారముగా నను

ట; ప్రతిపూజనం = పూజ ; కర్తవ్యం = చేయఁబడవలసినది.

నిత్యము, దేవతలకును బితరులకును అప్పడప్పడువచ్చునతిథులకును, యథావిధిగఁబూజనేయఁచుండవలయు. అని, తాత్పర్యము.

కార్య శ్రీ రభిషేకశ్చ కాలేకాలేచ నిత్యశః
చరతా నియమేనైవ తస్మాద్దుఃఖతరం వనమ్. ౧౫

టీక॥ నియమేనైవ = నియమముచేతనై; చరతా = ఆచరించువానిచేత; నిత్యశః = ప్రతిదినమునందును; కాలేకాలే = అద్యైకాలమునందు; త్రిః = మూడుమాటులు ; రభిషేకశ్చ = స్నానమును; కార్యః = చేయఁదగినది. తస్మాత్ = అందువలన; వనం = అడవి ; దుఃఖతరం = మిక్కిలిదుఃఖముగలిగించునది.

ఎల్లప్పుడునియమంబవలంబించియే యుండవలయు; మఱియుఁబ్రతిదినమునందును, బ్రాతఃపూజాసాయంకాలములందు, మూడమాటులు, స్నానమునేయఁచుండవలయు; కాలానుసారమున, నడవిలోనుండుటమహాకష్టము. అని, తాత్పర్యము.

ఉపహరశ్చ కర్తవ్యః కుసుమై స్వయ మాహృతైః
ఆషేణ విధినా వేద్యాం బాలే దుఃఖ మతో వనమ్. ౧౬

టీక॥ స్వయం=తనచేతనె. ఆహ్వా

తైః=తేబడిన; కుసుమైః=పూలచేత;
వేద్యాం=అగ్నివేదికయందు; ఆషే
ణ=ఋషులకుండగిన; విధినా=విధాన
ముచేత; ఉపహరిశ్చ=పూజయును; క
తవ్యః=చేయబడవలసినది. చాలే=
చిన్నదానవగుసీతా! అతః=ఇందువ
లన; వనం = అడవి; దుఃఖం=దుఃఖ

ముగలిగించునది.

వానప్రస్థులగు ఋషులుగేయు వి
ధంబునఁ, దానగోసితెచ్చిన పూలచే
త, నగ్నివేదికే, బ్రతిదినమును, బూ
జగేయుచుండవలయు; నివచిన్చూసే
వు, కావున, నిట్టికష్టకార్యంబులు సే
యఁజాలవు, కావున, వనంబులోనుం
డుట, కష్టము. అని, తాత్పర్యము.

యథాలభ్యేన సంతోషః కతవ్య స్తేన మైథిలి

యతాహరై ర్వనచరై నిత్యం దుఃఖ మతో వనమ్. ౧౭

టీక॥ మైథిలి = సీతా! యతాహ

రైః = నియతమయినయాహరముగల;
వనచరైః=వనంబునం దిరుగువారలచే
త; నిత్యం=ఎల్లప్పుడును; యథాలభ్యేన=
ఎంతవారకినదోఅంత; తేన=ఆఫలాదిప
దార్థముచేత; సంతోషః = శృప్తి; క
తవ్యః=చేయబడవలసినది- అతః=
ఇందువలన; వనం=అడవి; దుఃఖం=దుః

ఖముగలిగించునది.

సీతా! వనంబునందువారలు, ఆ
హరమును నియతము గాఁజేసికొని, యె
ల్లప్పుడును, బండ్లుమొదలగునవియెంత
దొరకునో, అంతమాత్రముచేతనె, తృ
ప్తిబొందుచుండవలయును; కావున, వ
నంబులోనుండుట, కష్టము.
అని, తాత్పర్యము.

అతీవ వాతా స్తి మిరం బుభుక్షా చాత్ర నిత్యశః

భయానిచ మహంత్యత్ర తతో దుఃఖతరం వనమ్- ౧౮

టీక॥ అత్ర=ఈవనమునందు; నిత్య
శః=ఎల్లప్పుడును; వాతాః = వాయు
వులును; తిమిరం= చీకటియును; బు
భుక్షాచ=తిననిచ్చయు, ఆకలియున

నుట; అతీవ=అధికములు. అత్ర= ఈ
వనమునందు; భయానిచ=భయంబులు
ను; మహంతి=అధికములు. తతః= అం
దువలన; వనం=అడవి; దుఃఖతరం =

శ్రీమద్రామాయణముః ఆయోధ్యాకాండము. ౫౭

స ౨౮

మిక్కిలియుదుఃఖము గలిగించునది.

వనమునందు, ఎప్పుడును, గాలియె
చ్చుగావీచుచుండును; రాత్రులందుజీ
కటియధిక్ముగానుండును; ఎల్లప్పుడు

ను, ఆకలియధిక్ముగాఁ గలిగి యుం
డును; మత్రేయు, గొప్పభయములను
గలుగను; కావున, వనంబులో నుండు
ట, మహాకష్టము. అని, తాత్పర్యము.

సరీస్పపాశ్వ బహవో బహురూపాశ్వ భామిని
చరంతి పృథివీం దర్పా త్తతో దుఃఖతరం వనమ్. ౧౯

టీక॥ భామిని=స్త్రీవగుసీతా! బహవః=
మెక్కిలియునునవియును; బహురూపా
శ్వ = అధికమయినయాకారముగలవి
యునగు; సరీస్పపాశ్వ; సర్పములును; ద
చ్చైత్ = గర్వమువలన; పృథివీం = భూ
మి, క్షితి=మోందుచుండును. తతో=
అందువలన; వనం=౬ దుఃఖతరం=

మిక్కిలియు దుఃఖము గలిగించునది.
మిక్కిలియుఁ బెద్దవైనకొండపాము ల
నేకంబులు, గర్వంబున, నేలమై, దిరుగు
చుండును; సీవు(స్త్రీ)వి, కావున, వానిం
బూడఁగానే భయంబు నొందుదువు ;
అందువలన, వనంబులోనుండుటమహా
కష్టము. అని, తాత్పర్యము.

నదీనిలయనా స్సర్పా నదీకుటిలగామినః
తిష్ఠం త్యావృశ్య పంథానం తతో దుఃఖ తరం వనమ్. ౨౦

టీక॥ నదీనిలయనాః = నదులెయు
నికేపట్టుగాఁ గలవియును; నదీకుటిలగా
మినః=నదులంబోలెఁగుటిలంబుగా న
డుచునవియునగు; సర్పాః= పాములు;
పంథానం=మాగఁమును; ఆవృశ్య=
అడ్డగించి; తిష్ఠంతి= ఉండును. తతో =
అందువలన; వనం = అడవి; దుఃఖత

రం = మిక్కిలియు దుఃఖము గలిగిం
చునది.
నదులంబోలెఁగుటిలంబుగాఁబోవున
వియు నదులయందుండునవియునగుమ
హాసర్పంబులు, దారికడ్డముగాఁ బరుం
డియుండును; కావున, వనంబులో నుం
డుట, మహాకష్టము. అని, తాత్పర్యము.

పఠంగా వృశ్చికాః కీటా దంశాశ్చ మశకై స్సహ

బాధంతే నిత్య మబలే సర్వం దుఃఖ మతో వనమ్. ౨౧

టీక॥ అబలే = స్త్రీవగుసీతా! పతం
గాః = మిడుతలును; వృశ్చికాః = తేళ్లు
ను; కీటాః = పురుగులును; దంశాశ్చ =
అడవియొక గెలును; మశకై స్సహ = దో
మలతోకగూడ; నిత్యం = ఎల్లప్పుడును;
బాధంతే = బాధించుచుండును. అతః =
ఇంచువలన; వసం = అడవి; సర్వం =
అంతయును; దుఃఖం = దుఃఖముగలిగిం

చునది.

మిడుతలును తేళ్లును పురుగులునడవి
యొక గెలును దోమలును, ఎల్లప్పుడును
ధించుచుండును; నీవు స్త్రీవికావునీ, ఈ
కష్టమునోచియుండలేవు; అందువల
న, వసంబులోనుండుటవహకష్టము.
అని, తాత్పర్యము.

ద్రుమాః కంటకిన శ్చైవ కుశకాశాశ్చ భామిని

వనే వ్యాకులశాఖాగ్రాస్తేన దుఃఖతరం వనమ్. ౨౨

టీక॥ భామిని = స్త్రీవగుసీతా! వ
నే = అడవియందు; ద్రుమాః = వృక్ష
ములును; కుశకాశాశ్చ = దభాలును
తెల్లును. కంటకిన శ్చైవ = ముండ్లుగ
లవిగాను; వ్యాకులశాఖాగ్రాః = ఒకటి
తోనొకటియొరసుకొనియున్న కొమ్మలు
నుకొనలునుగలవిగాను; సంతి (అధ్యా
పృతము) = ఉన్నది. తేన = అందుచేత;
వసం = అడవి; దుఃఖతరం = మిక్కిలియు

దుఃఖముగలిగించునది.

అడవియందుంజెల్లి కొమ్మలుదట్ట
ముగానొకటితోనొకటియొరసుకొని,
యుండును; దర్భాలును తెల్లునుదట్టము
గామొలిచియుండును; కావున, నడుచు,
టకుగొంచెమయినను దారియె
దు; అందువలన, వసంబులోనుండుట
మహాకష్టము. అని, తాత్పర్యము.

కాయక్లేశాశ్చ బహవో భయాని వివిధానిచ

అరణ్యవాసే వసతో దుఃఖ మేవ తతో వనమ్. ౨౩

టీక॥ అరణ్యవాసే = వనమునునివాస
స్థానమునందు; వసతః = ఉండువానికి; బ

హవః = అనేకములును; కాయక్లేశా
శ్చ = దేహకష్టములును; వివిధాని = నా

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౧౦౦

స ౨౪

సుమాత్రము; మహారణ్యే = కాటడవి
యందు; విహ్వల్యై = క్రీడించి; పరమప్రే
తః = మిక్కిలియు సంతసించిన వాడై
నై; తవ = నీయొక్క; వచనే = మాట
యందు; స్థాస్థామి = ఉండెదను.

నేన, ఈపడు చాలుగుసంపన్నులంబు

అమాత్రము, మహారణ్యంబును విహ్వల
బుగాఁ గాలంబుగడపి, క్రీడించుట
బహుసంతోషమున, స్థాస్థామి నే
యుండెదను. స్థాస్థామి అయ్యును కౌసల్య
తోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త్యా ప్రియం పుత్రం బాప్సృమాతా ననా తిదా
ఉవాచ పరమాతా తే కౌసల్య పుత్ర వత్సలా. ౧౦౧

టీక॥ తదా = అప్పుడు; పుత్రవత్స
లా = కొడుకునందలి ప్రేమగల; కౌస
ల్యా = కౌసల్య; ఏవం = ఇట్లు; ఉక్తా =
చెప్పబడినదై; బాప్సృమాతాన
నా = కన్నీటనుడినముఖముగలదై;
పరమాతా = మిక్కిలియుదుఃఖము
నొందినదై ("తు" అనునదిపాదపూ
రణార్థము); ప్రియం = సంతోషక

రుండగు; పుత్రం = కొడుకునుగూర్చి; ఉ
వాచ = చెప్పెను.

అప్పుడు, రాముండు చెప్పినదివిని,
కొడుకునందలి ప్రేమంబుగల కౌసల్య
దేవి, మొగంబంతయుఁ గన్నీరునిండఁ
గాఁ, బరివదుఃఖితయ్యి, ప్రియపు
త్రుండగు రాముంజూచి, యిట్లుచెప్పె
ను. అని, తాత్పర్యము.

• ఆసాం రామ సపత్నీనాం వస్తుం మధ్యే న మే తమమ్

టీక॥ రామ = రాముడా! ఆసాం =
ఈ; సపత్నీనాం = చవతులయొక్క;
మధ్యే = నడుమనందు; వస్తుం = ఉండు
టకు; మే = నాకు; నతమం = మంచిది
కాదు.

రాముడా! నాకు శత్రువులయినయీ
చవతులనడుమనుండుట నాకు మంచిది
కాదు; కావున, నన్నునీతోఁగూడఁ దీసి
కొనిపోమ్ము. అని తాత్పర్యము.

నయ మా మపి కాకుత్స్థ వనం వన్యాం మృగీం యథా. ౧౦౨

యద తే గమనే బుద్ధిః కృతా పితౄ రపేక్షయా

టీక || కామస్థస్థ-రాముడా ! పి
తుః=తండ్రియొక్క; అపేక్షయా=ఇ
చ్చ చేత; తే=నీకు; గమనే = పోవుట
యందు; బుద్ధిః=తలంపు; కృతాయది=
చేయఁ బడిన దగునేని; వన్యాం =
అడవియందుఁబుట్టిన; మృగీయథా=
లేడినింబోలె; మామపి=నన్నును; వ
నం=అడవిని; నయ=పొందించుము.

రాముడా ! నీవు తండ్రియొద్దఁబో
వుననడవికింబోవ నిశ్చయించితేవేని, అ
డవి లేడినింబోలె నన్నును అడవికింద్రిసికొ
నిపోము; అడవి లేడి యడవిలోనంతో
వంబుననుండునట్లు, నేనును, నీకుశ్రమం
బుగలుగఁజేయక సంతోషంబుననుండె
దను. అని, కాశల్యరామునితోఁ జెప్పె
ను. అని, తాత్పర్యము.

తాం తథా రుదతీం రామో రుదత్ వచన మబ్రవీత్. ౨౦

టీక || రామః=రాముడు; రుదత్ =
ఏడ్చుడు; తథా=అట్లు; రుదతీం = ఏ
డ్చుచున్న; తాం=ఆకాశల్యనుగూర్చి,
వచనం=మాటను; అబ్రవీత్ = పలి
కెను.

అట్లువచ్చించి యేడ్చుచున్నతల్లిని
గాశల్యంబుచి, రామునినుదుఃఖం
బునరొదనంబునీయుచు, నిట్లని, చె
ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

జీవంత్యా హి స్త్రీయా భతాః దైవతం ప్రభు రేవచ

టీక || భతాః = పెనిమిటి; జీవం
త్యాః=బ్రతికియున్న; స్త్రీయాః=ఆ
డుదానికి; దైవతం=దేవుడును ప్రభు
రేవచహి=అధిపతియునుగదా!

బ్రతికియున్నంతవఱకు, ఆడుదానికి
పెనిమిటియే దేవుండుప్రభుండు, మఱి
యెవ్వరిని, ఆడుదియాశ్రయింపఁగూ
డదు. అని, తాత్పర్యము.

భవత్యా మమచై వాద్య రాజా ప్రభవతి ప్రభుః. ౨౧

టీక || అద్య-ఇప్పుడు; ప్రభుః=ని
యామకుండును; రాజా = రాజు

నగుదశరథమహారాజు; భవత్యాః=నీ
కును; మమచైవ=నాకును; ప్రభవతి=

శ్రీమద్రామాయణముఃఅయోధ్యాకాండము. ౫౦౩

స ౨౪

నియామకుండగుచున్నాఁడు.

అట్లుగుటఁజేసి, దశరథ మహారాజు, నాకుమాత్రమేకాదు; నాకును నీ

కుసుంగూడ, నియామకుండగుచున్నాఁడు.

అని, తాత్పర్యము.

సహ్య నాథా వయంరాజ్ఞా లోకనాథేన ధీమతా

టీక॥ లోకనాథేన = ప్రపంచమునకుఁ బ్రభుఁడును; ధీమతా = ధర్మబుద్ధిగలవాఁడునగు; రాజ్ఞా = దశరథమహారాజుచేత; సనాథాః (అధ్యాపృతము) = నాథునితోఁగూడియున్న; వయం = వనము; అనాథాః = నాథుఁడులేనివారలము; సహి = కాముగదా!

లోకంబునంతయుఁ బాలింపఁగలవాఁడును, ధార్మికుండునగుదశరథమహారాజుమనకునాథుండై యున్నాఁడుగదా! నీవనాథపుగావే! నీకేమితకులవ? అనాథయుంటోలేనేలభయంఁడుచున్నాన? అని, తాత్పర్యము.

భరతశ్చపి ధర్మాత్మా సర్వభూతప్రియంవదః. ౨౨

టీక॥ భరతశ్చపి = భరతుండును; ధర్మాత్మా = ధర్మస్వభావుండు. సర్వభూతప్రియంవదః = సమస్తప్రాణులకును బియ్యముగామాటలాడువాఁడు.

“అయితే, నాకుఁజవతులవలని భయంబున్నదే” యనిచెప్పుదువుకాబో

లు ; రాజు కాఁబోలు. భరతుండును , మిక్కిలి ధార్మికుండు ; సర్వప్రాణులకును బియ్యము సేయవలయును; కావున, నీయందుమాతృభక్తియుంచి, నిన్నురక్షించుచుండును; భయంఁడకుము. అని, తాత్పర్యము.

భవతీ మనువతేత సహి ధర్మరత స్మదా

టీక॥ ధర్మరతః = ధర్మమునుదాసక్తుండగు; సహి = ఆభరతుండునదా = ఎల్లప్పుడును; భవతీం = నిన్ను; అనువతేతహి = అనుసరించుచునేయుం

డును. “అయితే, భరతుండు, స్వభావంబున ధార్మికుండయ్యును, గైకేయిమాట విని, యేమైమననుఅపకారంబుసేయు

ప్రతిపదాండ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౪

జ్జ

జ్జ

ను" అనియందువు కాబోలు; అతఁడు, గ్రంథమునం బ్రవర్తించుచు; ఎల్లప్పుడు
ధర్మంబునందుమిక్కిలియుం బ్రీతిగలఁ నునీకుఁబరిచర్య సేయుచు నేయుండును.
వాఁడు; కావున, నతఁడెప్పుడును, ఎ అని, తాత్పర్యము.

యథా మయి తు నిష్కాంతే పుత్రశోకేన పాథివః. ౨౩
శ్రమం నావాత్మయా తిరించి దప్రమత్తా తథా కురు

టీక॥ మయి = నేను ; నిష్కాంతే యము.
తు = పోఁగానే ; యథా = ఎట్లు, నేను వసంబునకుఁబోయినపిదప నీవెం
పాథివః = దశరథమహారాజు; పు తమాత్రమే మఱుపాటులేనిదానవై,
త్రశోకేన = పుత్రదుఃఖముచేత; కిం దశరథమహారాజునకు, బుత్రదుఃఖం
చిత్ = కొంచెమయినను; శ్రమం = ఆ బుసంగొంచెమయిన నాయాసంబుగన్య
యాసమును; నావాత్మయాత్ = పొంద కుండునట్లు, మంచిమాటలందేర్చుచు,
కుండునో; తథా = అట్లు; అప్రమత్తా = నుపచారంబులు సేయుచుండుము.
ఏమఱుపాటులేనిదానవై; కురు = చే అని, తాత్పర్యము.

దారుణ శృద్ధ్యయం శోకో యధైనం న వినాశయేత్. ౨౪
రాజ్ఞో వృద్ధస్య సతతం హితం చర సమాహితా

టీక॥ యథా = ఎట్లు; దారుణః = తా = ఎచ్చరికగలదానవై; వృద్ధస్య =
భయంకరమయిన; అయం = ఈ; శోక ముసలివాఁడగు; రాజ్ఞః = దశరథమహా
శృప్ = పుత్రదుఃఖమును; ఏనం = ఈదశర రాజునకు; హితం = ప్రియమును; చ
థమహారాజును; నవినాశయేత్ = నశిం ర = చేయుము.
పంజేయదో ; తథా (అధ్యాహృత భయంకరమగు, నీపుత్రశోకమున,
ము) = అట్లు; త్వం (అధ్యాహృతము) = వృద్ధుండగుదశరథమహారాజునకు, మ
నీవు; సతతం = ఎల్లప్పుడును; సమాహి రణంబుగల్గ కుండునట్లు, నీవెచ్చరికతో

జ్జ

జ్జ

శ్రీమద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము.౧౦౫

స ౨౪

నుండి,యతనికిఁ బ్రయంబులగు నుపచా | అని,తాత్పర్యము.
రంబులుగేయుచుండుము.

వ్రతోపవాసనిరతా యా నారీ పరమోత్తమా. ౧౦౫
భృతౌరం నానువతేత సాతు పాపగతి ర్భవేత్

యా=ఏ; నారీ=స్త్రీ; వ్రతో	గాఁగఁది; భవేత్=అగును.
పవాసనిరతా=వ్రతములయందునుడు	ఎల్లప్పుడును వ్రతంబులునుపవాసం
పవాసములయందు నాసక్తురాలయి;	బులుఁగోయుచు, మిక్కిలియు నుత్తమ
పరమోత్తమా = మిక్కిలియుఁగ్రేస్తు	యనిపేరువహించిన స్త్రీయును, బెని
రాలై;భృతౌరం=పెనిమిటిని; నాను	మిటి ననుసరించియుండదేని, పాపిష్ఠ
వతేత = అనుసరింపదో; సాతు=	రాలేయగును.అని,తాత్పర్యము.
అదిడయు; పాపగతి=పాపమెఫలము	

భృతౌ శుశ్రూషయా నారీ లభతే స్వర్గ ముత్తమమ్. ౧౦౬
అపి యా నినమసాకారా నివృత్తా దేవపూజనాత్

టిక॥ యా=ఏయాఁడుది; నినమ	యొక్క; శుశ్రూషయా=సేవచేత; డ
సాకారా=నమసాకరములులేనిదియు	త్తమం=గ్రేష్ఠమయిన; స్వర్గం=స్వ
ను, భృతౌకన్న నితరులగుబ్రాహ్మణౌ	గమను;లభతే=పొందుచున్నది.
దులకు నమసాకరము సేయనిదియున	బ్రాహ్మణులు మొదలగు పెద్దలకెప్పు
నుట; దేవపూజనాత్ = దేవతలపూ	డునునమస్కరింపకదేవతలఁబూజింప
జించుటనుండి;నివృత్తా=మఱివినదియు	కుండు(స్త్రీ)యును,భృతౌకు భక్తితోశు
నో, దేవపూజ సేయకున్నదియునో;	శ్రూషసేయుచుండునేని, యుత్తమంబ
సా(అధ్యాహృతము)-ఆ; నార్యపి=	గుస్వర్గంబునొందును.
స్త్రీయైనను; భృతౌః = పెనిమిటి	అని,తాత్పర్యము.

శుశ్రూషామేవ కర్వీత భృతౌః ప్రియహితే రతా. ౧౦౭

<p>టీక॥ నారీ (అధ్యాహృతము) = ఆడది, యెప్పటికిని, బెసమిటికి, వన ప్రే; భతుఁ = పెసమిటికి; ప్రియహి తే = ఇష్టమును మేలునగు దానియందు; గించునవియునగు కార్యములం జేయు రతా = అసక్తురాలై; శుశ్రూషామే వ = సేవసే; కర్విత = చేసెను.</p>	<p>అని, తాత్పర్యము.</p>
--	-------------------------

ఏవ ధమఃః పురా దృష్టో లోకే వేదేశ్రుత స్త్వృతః

<p>టీక॥ ఏవః = ఈ; ధమః = ధర్మము; పురా = పూర్వమునుండి; లోకే = ము; పురా = పూర్వమునుండి; లోకే = లోకమునందు; దృష్టః = చూడబడినది. వేదే = వేదమునందు; శ్రుతః = వినబడి నది. స్త్వృతః = స్త్వృతులయందును జెప్పబడినది. బడినది.</p>	<p>ఈధర్మము, లోకంబునందలికిష్టా చారమువలనం నెలియవచ్చుచున్నది; అ స్థి వేదమునను జెప్పబడియున్నది; తద నుకూలముగ నే స్త్వృతులయందును జె ప్పబడియున్నది. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

అగ్నికార్యేషుచ సదా సుమనోభిష్య దేవతాః. ౨౪

పూజ్యస్తే మత్కృతే దేవి బ్రాహ్మణాశ్చైవ సువ్రతాః

<p>టీక॥ దేవి = తల్లీ! మత్కృతే = నా కొఱకు; అగ్నికార్యేషుచ = హోమ ములయందును; సుమనోభిష్య = పుష్ప ములచేతను; దేవతాః = దేవతలును; సు వ్రతాః = మంచివ్రతములుగల; బ్రా హ్మణాశ్చైవ = బ్రాహ్మణులును; తే = నీకు; పూజ్యః పూజింపదగినవా</p>	<p>రలు. తల్లీ! నీవు, నేనువచ్చువఱకు నాజ్ఞే మాఘమై, హోమములచేతను బు ష్పదులచేతను దేవతలం బూజింపు డుండుము; మఱియు, బ్రాహ్మణోత్ర ములను వివిధదానములచేతం దనువు డుండుము. అని తాత్పర్యము.</p>
---	--

ఏవం కాలం ప్రతిక్షుస్త్వ మమాగమనకాంక్షితే. ౨౫

నియతా నియతాహారా భిక్షృ శుశ్రూషణే రతా

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౫౧౩

స ౨౪

టీక॥ త్వం అధ్యాహృతము) = నీ
పు; ఏవం = ఇట్లు; మమ = నాయొక్క; ;
అగమనకాంక్షిణీ = వచ్చుటనుగోరు చా
నవై; నియతా = నియమముతోఁగూడిన
చానవై; నియతాహారా = నియమము
తోఁగూడినయాహారముగల చానవై;
భత్యే శశ్రూషణే = పతిసేవయందు;
రతా = ఆసక్తిగలచానవై; కాలం =
సేనువచ్చుకాలమును; స్రవీక్షస్వ = ఎ

దురుచూచుచుండుము.

నీవెట్లు, నేనునుభుజించుచున్నదేదో
స్వీకు వచ్చుటలగోరుచు, నీవునుంబ
వలంబించి ఎధుమాంసాదులవిడిచి శు
ద్ధంబగుసాత్త్వికాహారంబు గొనుచు
బ్రహ్మికిశశ్రూషణేయుచు, నీవదు
నాలుగువర్షంబులును గడుపుము.

అని, తాత్పర్యము.

ప్రాప్స్యసే పరమం కామం వయి ప్రత్యాగఢేనశి. ౩౦
యదిధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో ధారయిష్యతి జీవితమ్

టీక॥ మయి = నేను; ప్రత్యాగఢేన
తి = మఱలరాఁగానే; ధర్మభృతాం =
ధర్మంబుభరించువారలలోపల; శ్రే
ష్ఠః = ఉత్తముండగుదశరథ వహారాజు;
జీవితం = ప్రాణమును; ధారయిష్యతి
యది = తాల్చియుండునేని; పరమం =
ఉత్తమంబయిన; కామం = కోరికని;

పాప్స్యసే = పొందఁగలవు.

నేనువనంబునండివ అలవచ్చినఁజిమ్మట,
ధార్మికోత్తముండగు దశరథుండుబ్రతి
కియున్నతత్త్వమున, నీవునీకోర్కులన
న్నింటినిబొందఁగలవు. అని, రాముం
డు, కాసల్యతోఁజెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్తాతు రామేణ బాష్పపర్యాకులేక్షణా. ౩౧
కౌసల్యా పుత్రశోకాతా రామం వచన మబ్రవీత్

టీక॥ కౌసల్యా = కౌసల్యాదేవి; రా
మేణ = రామునిచేత; ఏవం = ఇట్లు; ఉ
క్తాతు = చెప్పబడినదైనంతనే; బాష్ప
పర్యాకులేక్షణా = కన్నీరుచేఁగలంత

జెందినకండ్లుగలదై; పుత్రశోకార్తా =
పుత్రదుఃఖముచేఁబడింపబడినదై; రా
మం = రామునిగూర్చి; వచనం = మాట
ను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౪

టీక

కొనల్యాడేవి, రాముండుచెప్పినది దుఃఖంబునం బరితపించుచు , గండ్ల
విని, తనప్రియపుత్రుండగు రాముండు నుండ నీళ్లు గార్చుచు, రామునిజూచి,
వనంబునకుబోవుచున్నాడేయనిపుత్రు యిట్లని,చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

గమనే సుకృతాం బుద్ధిం న తేశకోమి పుత్రక. ౩౨

విసవతఃయితం వీర నూనం కాలో దురత్యయః

టీక॥ వీర = పరాక్రమశాలివగు; పుత్ర = కొడుకా! సీవు పరాక్రమశాలివి; కా
క = చిన్నికొడుకా! గమనే = పోవుటయం నునసికెందును భయములేదు; వనంబు
దు; సుకృతాం = మిక్కిలియు దృఢమ నకుం బోవలయునని నీవుగట్టిగాఁ బట్టి
యిన; తే = సీయొక్క; బుద్ధిం = తలం యున్నావు; దానిం ద్రిప్పటకు నాచే
పును; విసవతఃయితం = మఱలించు తం గాలేదు; కావుననే కాలము నతిక్ర
టకు; నశకోమి = చాలను. కాలః = మింపనలవిగాదనిచెప్పదురు.
కాలము; దురత్యయః = అతిక్రమం అని, తాత్పర్యము.
పఁగూడఁది. నూనం = సశ్చయము.

గచ్ఛ పుత్ర త్వ మే కాగో భద్రం తేస్తు సదా విభో. ౩౩

టీక॥ పుత్ర = కొడుకా! త్వం = నీవు; ము; అస్తు = అగుఁగాక.
ఏకాగ్రః = కలకలచాటిన మనసులేని కొడుకా! సీవుచాపలంబునొందకవ
వాడవై; గచ్ఛ = పొమ్ము; విభో = నంబునకుం బొమ్ము; నీకెందునుమంగ
ప్రభుండవగురాముడా! సదా = ఎల్ల శమేయగునుగాక. అని , తాత్పర్యము.
ప్పుడును; తే = నీకు; భద్రం = మంగళ

పున స్త్వయి నివృత్తేతు భవిష్యామి గతక్లమా

టీక॥ త్వయి = నీవు; పునః = మఱి భవిష్యామి = కాఁగలను.
ల; నివృత్తేతు = మఱివీరాఁగానే; గత సీవు మఱివనంబునుండి రాఁగానే
క్లమా = పోయినదుఃఖము గలదానను; నాదుఃఖంబంతయుం బోయి, నాకు సు

శ్రీమద్రామాయణముః ఆయోధ్యాకాండము. ౨౦౯

స ౨౪

ఖంబుగలుగును. అని, తాత్పర్యము.

ప్రత్యగతే మహాభాగే కృతార్థే చ తత్రతే. ౨౦

పితౄ రాన్యగృతాం ప్రాప్తే త్వయి లక్ష్మ్యే పరం సుఖమ్

టీక మహాభాగే=పూజ్యమగుభాగముగలవాడవును; కృతార్థే = నెఱవేరినప్రయోజనముగలవాడవును; చరిత్రతే=చేయబడినవృత్తముగలవాడవును; పితౄ=తండ్రుకీ; ఆన్యగృతాం=ఋణములేకుండుటను; ప్రాప్తే=పొందినవాడవునగు; త్వయి=నీవు; ప్రత్యగతే=మఱివొరకగానే; పరం=అధికమైనది, తాత్పర్యము.	యిన; సుఖం=సౌఖ్యమును; లక్ష్మ్యే=పొందగలను. మహాభాగుండవగునీవు, పితృవచనముపాలన ప్రతంబాచరించి, కృతార్థుండనై, తండ్రీఋణముబడిచుకొని, వనంబునుండిమఱలవచ్చినట్టిదవు, నేను బరమసౌఖ్యమునొందగలను.
--	---

కృతాంతస్య గతిః పుత్ర దుర్విభావ్యా సదా భువి. ౨౧

యస్త్యా సంహృదయతి మే వచ ఆచ్ఛిద్య రాఘవ

టీక॥ రాఘవ=రాముడా! యః=ఏది; మే=నాయొక్క; వచః=మాటను; ఆచ్ఛిద్య = తీరసరించి; త్వం=నిన్ను; సంహృదయతి=ప్రేరించుచున్నదో; పుత్ర=కొడుకా! తస్య (అధ్యాహృతము)=అట్టి; కృతాంతస్య=నైవముయొక్క; గతిః=గమనము; సదా=ఎల్లప్పుడును; భువి=భూమియందు; దుర్విభావ్యా=ఎన్నరానిది. రాముడా! నేనంత చెప్పినను వినకుండవనంబునకుఁబోగోరునట్లునిన్నుఁ బ్రేరేపించుచున్నదే, ఈడైవబలము, ఇంతయనియెన్నుటకలవిగాదు.

గచ్ఛేదానీం మహాబాహూ తే మేణ పున రాగతః. ౨౨

నందయిష్యసి మాం పుత్ర సామ్నా వాక్యేన చారుణా

టీక॥ మహాబాహూ=పెద్దచేతులుగలరాముడా! ఇదానీం=ఇప్పుడు; గచ్ఛే=

చ్చ=పొమ్ము. పుత్ర= కొడుకా! డేమే
ణ= డేమముతో; ఆగతః= వచ్చినవాడ
డవై; మాం=నన్ను; సామ్నా= తి
న్ననిదియును; చారుణా=మనోహర
బునగు; వాక్యేర=మాటచేత; నంద
యిష్యసి=నందిసింపఁ జేయఁగలవు.

రాముఁడా! నీవుమహాబాహుండవు
కావున, నీకన్నెటనుజయంబె గలుగు
ను; నీవుమఱి డేమంబుననిచ్చటకీ వచ్చి
మనోహరింబగుసామవచనంబున, న
న్నూటడింపఁగలవు. అని, తాత్పర్యము.

అపీదానీం సకాలస్సాస్యిజ్వరాత్ప్రత్యాగతం పునః. 32
యత్త్వాం పుత్రకపశ్యేయం జటావల్కలధారిణమ్

టీక॥ పుత్రక=చిన్నికొడుకా! య
త్=ఏకాలమునందు; పునః= మఱి;
వనాత్=అడవినుండి; ప్రత్యాగతం=
వచ్చినవాడవును; జటావల్కలధారి
ణం=జడలనునారచీరలనుదాల్చినవా
డవునగు; త్వం=నిన్ను; పశ్యేయం=
చూతునో; సః=ఆ; కాలః=కాలము;
ఇదానీం=ఇప్పుడే; అపిస్యాత్ = కలు

గునా!
ఏకాలమునందు, నాకు, జడలునునా
రచీరలునుదాల్చి వనంబునుండి మఱి
వచ్చిననిన్ను, బూడఁగలుగునో, అట్టి, చ
తుర్దశసంవత్సరానంతర కాలము, ఇప్పు
డెవచ్చినచో నాకుసంతోషముగానుం
డును. అని, తాత్పర్యము.

తథాహి రామం వనవాసనిశ్చితం
సమీత్య దేవీ పరమేణ చేతసా. 3౩
ఉవాచ రామం శుభలక్షణం వచో
బహువ చ స్వస్థయరాభికాంతీణీ

టీక॥ దేవీ=కౌసల్యాదేవి; తథా=
అట్లు; వనవాసనిశ్చితం=వనంబుననుం
డుటయందు నిశ్చయించియున్న; రా
మం=రాముని; సమీత్య=చూచి; పర

మేణ=ఉత్తమంబగు; చేతసా = మన
స్సుచేత; శుభలక్షణం=మంగళకరంబు
లగులక్షణములుగల; రామం= రాము
నిగూర్చి; వచః=మాటను; ఉవాచహి=

శ్రీమద్రామాయణముఃఅయోధ్యాకాండము.౫౨౦

స ౨౫

శ్రీ

శ్రీ

చేప్పెనుగదా! స్వస్త్వయనాభికాంతే మంగళ లక్షణంబులతోఁగూడినయా రా
ణీచ-మంగళాశీర్వచనమునేయఁ గో ముంజూచి, ఆచరంబుతో ను చాహుతినుం
రునదియు; బహువ=అయినది. బడినవిధంబునంజెప్పి, రామునకు, మం

కొసల్యాడేవి, రామండట్లు పితృ గళాశీర్వచనంబులూసంగంగోఁచెను.
వచన ప్రకారమున వసవాసంబు నే అని, తాత్పర్యము.
యనిశ్చయించియున్నాడని యెఱింగి,

ఇత్యాహే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

అయోధ్యాకాండే, చతుర్వింశస్సర్గః.

ఇదిస్పష్టార్థః-ము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, అయోధ్యాకాండ చతుర్వింశస్సర్గః టీక ,

ముగిసినది.

అ

ష డ్విం శ స గ్ పారం భః.

సా పసీయ త మాయాస ముపస్పృశ్య జలం శుచిః

చకార మాతా రామస్య మంగళాని మనస్సివ్వనీ. ౧

టీక॥ మనస్సివ్వనీ= మంచిమనస్సుగ లను; చకార=చేసెను.

ల; మాతా=తల్లియయిన ; సా=ఆ మంచిమనసుగల యాకొసల్యాడేవి.

కొసల్య=తం=ఆ ; ఆయాసం=దుః యాదుఃఖంబునువిడిచి, కోడనంబుగా

ఖమును; అపనీయ=విడిచి ; జలం=నీ విండుటవలనఁగలిగిన మైలంబోఁగొట్టు

టినీ; ఉపస్పృశ్య=ఆచమించి ; శు కొనుటకై , యాచవనంబుచేసి, రా

చిః=పరిశుద్ధయై; రామస్య=రామున మునకు మంగళాశీర్వచనంబులు గావిం

కు; మంగళాని= మంగళాశీర్వచనము చెను. అని, తాత్పర్యము.

న శక్యసే వారయితుం గచ్చే దానీం రఘూత్తమ
శీఘ్రిం చ విని వత్సస్వ వత్సస్వచ సతాం క్రమే. ౨

టీక॥ రఘూత్తమ = రాముడా! వనంబునకుఁ బోవనిశ్చయించియున్నా
వారయితుం=అడ్డగించుటకు ; నశక్య ఘ; నీయిష్టప్రకారమిప్పుడు వనంబున
సే=అలవిగాకున్నావు. ఇదానీం = ఇ కుంబామ్మ; అయితే అట్టెయిచ్చటనుం
ప్పుడు; గచ్చే=పోమ్మ. శీఘ్రిం = శీ డక, సదనాలుగు సంవత్సరములయిన
ఘ్రిముగా ; వినివత్సస్వచ=మఱియె
మ్మ. సతాం=పెద్దలయొక్క; క్రమే= యాచారమునువలయుము.
మాంధ్రమునందు; వత్సస్వచ=ఉండుము. అని, తాత్పర్యము. .
రాముడా! నేనెంతచెప్పినను వినిక

యం పాలయసి ధర్మం త్వం ధృత్యాచ నియమేనచ
సతై రాఘవశాన్దూల ధర్మ స్త్యా వభిరక్షతు. ౩

టీక॥ రాఘవశాన్దూల=రఘువం నిన్ను; అభిరక్షతు= అంతటనుగాపా
శమునం దు త్తముండవైన రాముడా! డునుగాక.
త్వం=నీవు; ధృత్యాచ=సంతోషముచే గాముడా! నీవు, సంతోషంబుగల
తను; నియమేనచ = నియమితేతను; వాండవే, నియమంబున, నే ధర్మం
యం=ఏ; ధర్మం=ధర్మమును; పా బును, గొంచెమయిననుదప్పకుండనను
లయిసి= పాలించుచున్నావో, తప్పక ప్పించుచున్నాండవో, ఆధర్మమేనిన్నున
యనుష్ఠించు చున్నావోయనుట; స= మస్తకాలంబులందును రక్షించుచుండు
ఆ ("వై" అనునదిపాదపూరణార్థము) గాక. అని, తాత్పర్యము.
ము); ధర్మః= ధర్మము; త్యా=

యేభ్యఃప్రణమసే పుత్రీ చైత్యే ప్సా యతనేషుచ
తేచ త్వా మభిరక్షంతు వనే సహ మహషిభిః. ౪

టీక॥ పుత్ర=కొడుకా; చైత్యేషు= నాలుగుదారులకలయు మాగణములం

దును; అయత సేషచ = దేవాలయములం గాక.

దును; యేభ్యః = ఎవరికొఱకు; ప్రణ
మసే = నమస్కరించుచున్నావో; తే
చ = అదేవతలును; వసే = అడవియం
దు; మహాషిశ్చస్సహ = పూజ్యులయి
నయుషాలతోఁగూడ; స్థితం (అధ్యాపృ
తము) = ఉన్న; త్వాం = నిన్ను; అభిర
క్షంతు = అంతటను గాపాడుదురు

కొడుకా! నీవు, బ్రహ్మచారిమొదలు వి
తువృథంబులయందును సేవకాసంబులం
దును, ఏదేవతలకు నమస్కారముసే
యుచుండువో, అదేవతలు, అడవి
యందు మహాషులతోఁగూడనున్నని
న్ను, అన్నివిషయంబులం గాపాడుదు
రుగాక. అని, తాత్పర్యము.

యాని దత్తాని తేఽస్త్రాణి విశ్వమిత్రేణ ధీమతా
తాని త్వా మభిరక్షంతు గుణై స్సముదితం సదా. ౫

టీక॥ ధీమతా = బుద్ధిమంతుండగు; వి
శ్వమిత్రేణ = విశ్వమిత్రుని చేత;
తే = నీకొఱకు; యాని = ఏ; అస్త్రాణి =
అస్త్రములు; దత్తాని = ఇవ్వఁబడిన
వో; తాని = ఆయస్త్రంబులు; గుణైః =
గుణములచేత; సముదితం = శ్రేష్ఠుండవ
గు; త్వా = నిన్ను; సదా = ఎల్లప్పుడు

ను; అభిరక్షంతు = అంతటను, కాపాడు
చుండుగాక.
బుద్ధిమంతుండగు విశ్వమిత్రుండు,
నీకొసంగినదివ్యాస్త్రంబులన్నియు, స
ద్గుణ సంపన్నుండవగునిన్ను, ఎల్లప్పు
డును, సమస్తస్థలంబులందును, రక్షించు
చుండుగాక. అని, తాత్పర్యము.

పితృశుశ్రూషయా పుత్ర మాశ్మశుశ్రూషయా తథా
సత్యేనచ మహాబాహూ చిరం జీవాభి రక్షితః. ౬

టీక॥ మహాబాహూ = పెద్దచేతులు
గల; పుత్రం = కొడుకా! పితృశుశ్రూష
యా = పితృసేవచేతను; తథా = అ
ట్లు; మాతృశుశ్రూషయా = మాతృసేవ
చేతను; సత్యేనచ; సత్యముచేతను; అభిర

క్షితః = అంతటను గాపాడఁబడినవాండ
వై; చిరం = బహుకాలము; జీవ = బ్ర
తుకుము.
మహాబాహుండవగు రాముడా!
నీవు, ధర్మంబుదప్పక చేయుచుండినపి

తృసేవయు మాతృసేవయునీసత్యవ్రతక్షింపుచుండుఁగాక.
తంబును, నిన్ను, అన్నిసంకటంబులనుండి అని, తాత్పర్యము.

సమితుఁగఁగపవిత్రాణి వేద్య శ్చ యతనానిచ
స్థండిలాని విచిత్రాణి శైలా వృక్షాః త్సపా హ్రదాః. ౨
పతంగాః పన్నగాః సింహాస్తాం రక్షింతు నరోత్తమ

టీక॥నరోత్తమ=పురుషశ్రేష్ఠుండవ హంబులును; త్వాం= నిన్ను; రక్షింతు= గురాముఁడా! సమితుఁగఁగపవిత్రాణి= కాపాడుచుండుఁగాక.
సమితులును దర్శలును బవిత్రంబులును పురుషశ్రేష్ఠుండవగు రాముఁడా!
(దర్శముడులును); వేద్యశ్చ = అగ్నివే అరణ్యంబునందలి యాశ్రమంబుల నుం
దికలును; ఆయతనానిచ= దేవస్థానం డు, సమితులునుదర్శలునుబవిత్రములు
బులును; విచిత్రాణి = నానావిధము నగ్నివేదికలును దేవస్థానంబులునుదేవ
లయిన; స్థండిలాని= దేవపూజసేయు పూజసేయుటకై యేర్పఱచిన నానా
స్థలంబులును, శైలాః = పర్వతంబులు విధస్థలంబులును బర్వతంబులును చెద్ద
ను; వృక్షాః= మ్రూంకులును; త్సపాః= మ్రూంకులును జిన్న చెట్లునుమడుగులును
చిన్నచెట్లును ; హ్రదాః= మడుగు బళ్లులునుసర్పంబులును సింహంబులును
లును ; పతంగాః = పక్షులును ; నిన్ను గాపాడుచుండుఁగాక.
పన్నగాః=సర్పములును ; సింహాః=సిం అని, తాత్పర్యము.

స్వస్తి సాధ్యాశ్చ విశ్వేవ మయతశ్చ మహాషయః. ౮

టీక॥ సాధ్యాశ్చ = సాధ్యులనుదే హృతము)=చేయుదురుగాక.
వతలును; విశ్వేవ=విశ్వదేవులును; మ సాధ్యులును, విశ్వదేవులును, వా
రుతుశ్చ = వాయువులును; మహాషయః యువులును, మహాఘోలును, నీకుమం
యః= పూజ్యులయిన ఋషులును; తే గళంబొసంగుచుండురుగాక.
(అధ్యాహృతము)= నీకొఱకు ; స్వ అని, తాత్పర్యము.
స్తి=మంకళమును; కుర్వంతు (అధ్యా

శ్రీమద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము.౫౨౫

స ౨౫

స్వస్తి ఛాతా విధాతాచ స్వస్తి పూషా భగోఽర్చ్యమా.

టీక|| ఛాతా=సమస్తప్రపంచములకును ఆధారమయిన విరాట్పురుషుడును; విధాతాచ = బ్రహ్మచేవుండును; స్వస్తి=మంగళమును ; కుర్వతాం (అధ్యాహృతము)=చేయదురుగాక. పూషా=పూషయనుసూర్యుండును; భగః= భగుండనుసూర్యుండును ; అర్చ్యమా=అర్చముండనుసూర్యుండును; స్వస్తి=మంగళమును; కుర్వతాం (అధ్యాహృతము)=చేయదురుగాక. సమస్తప్రపంచములకాధారభూమిందైన విరాట్పురుషుండును బ్రహ్మచేవుండును నీకుమంగళం బొసంగదురుగాక; మజయు , ద్వాదశాదిత్యులలోఁజేరిన పూషయును భగుండును అర్చ్యముండును నీకు మంగళంబు నీచ్చుచుండుదురుగాక. అని, తాత్పర్యము.

లోకపాలాశ్చ తే సర్వే వాసవప్రముఖాస్తథా. ౯

టీక|| తథా=అట్లు; వాసవప్రముఖాః = ఇంద్రుండుమొదలుగాఁగల; లోకపాలాశ్చ=దిక్పాలురును; సర్వే=అందఱును; స్వస్తి, కుర్వతాం (అధ్యాహృతము)= మంగళకరమును, చేయుచుందురుగాక. అట్లు, చేపేఁగుండు మొదలుగాఁగలదిక్పాలురు, ఎనమండ్రును, నీకుమంగళంబొసంగుచుందురుగాక. అని, తాత్పర్యము.

ఋతవశ్చైవ పతౌశ్చ మాసా స్సంవత్సరాః శ్రువాః
దినానిచ మహాతాశ్చ స్వస్తి కుర్వంశు తే సదా. ౧౦

టీక|| ఋతవశ్చైవ= ఋతువులును; పతౌశ్చ= పక్షుంబులును; మాసాశ్చ=మాసంబులును; సంవత్సరాః= సంవత్సరంబులును ; శ్రువాః=రాతులును; దినానిచ= పగళ్లును; మహాతాశ్చ=దిశములలో ముప్పదియవధాగములును, యెండుగడియలకాలములున నట; తే=నీకోఱకు ; సదా=ఎల్లప్పుడును; స్వస్తి=మంగళమును ; కుర్వంశు=చేయుఁగాక.

వసుతాదియుతువులును శుక్లపక్ష | లునుదినములునుముహూర్తాంబులును
కృష్ణపక్షంబులును జైత్రాదిమాసంబు | నీకెల్లప్పుడునుమంగళంబొసంగుచుండు
లునుప్రభవాదినంవత్సరంబులునురాత్రు | గాక. అని, తాత్పర్యము.

స్మృతి ధర్మశిశ్చ ధర్మశ్చ పాతుత్వాం పుత్ర సర్వతః

టీక॥ పుత్ర=కొడుకా ! స్మృతిః= | కొడుకా! ధ్యానంబునుయోగంబు
ధ్యానమును; ధర్మశ్చ=యోగంబును; | ను ధర్మంబును, ఏకష్టమును రాకుం
ధర్మశ్చ=ధర్మమును; త్వాం=నిన్ను; | డ, నిన్ను. రక్షించుచుండుఁగాక.
సర్వతః=అంతటను; పాతు=రక్షిం | అని, తాత్పర్యము.
చుఁగాక.

స్కందశ్చ భగవాన్ దేవ సోమశ్చ స బృహస్పతిః. ౧౧
సప్తషణ్డో నారదశ్చ తే త్వాం రక్షంతు సవతః

టీక॥ భగవాన్=మాహాత్మ్యము | కాపాడుదురుగాక.
గల; దేవః=దేవుండగు; స్కందశ్చ= | భగవంతుండగు కుమార స్వామి
కుమారస్వామియును; సోమశ్చ=చం | యును జంతుండును బృహస్పతియు
దుండగు; సః=ఆ ; బృహస్పతిః= | ను, సప్తషణ్డులును నారదుండును, నీ
బృహస్పతియును; సప్తషణ్డః=స | కేమియుఁగట్టములేకుండునట్లు నిన్నుర
ప్రభువులును; నారదశ్చ=నారదుండు | క్షించుచుండురుగాక.
ను; తే=వారలందఱును; త్వాం=ని | అని, తాత్పర్యము.
న్ను; సర్వతః=అంతటను; రక్షంతు=

యాశ్చాపి సర్వత స్సిద్ధా దిశ్చ సదిగీశ్వరాః. ౧౨
స్తుతా మయా వనే తస్మిన్ పాతు త్వాం పుత్ర నిత్యతః

టీక॥ పుత్ర=కొడుకా ! సదిగీశ్వ | దిశః=దిక్కులు; సర్వతః=అంత
రాః=దిక్పాలకులతోఁగూడినయాః=ఏ; | టను; సిద్ధాః=ప్రసిద్ధములై యున్న
టను; సిద్ధాః=ప్రసిద్ధములై యున్న

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౫౨

స ౨౫

వో;తాః (అధ్యాపృథము) చాపి=అ
వియును; మయా=నాచేత; స్తుతాః=
పొగడబడినవై; తస్మిన్=ఆ; వసే=
అడవియందు; త్వాం=నిన్ను; సత్యశః=
ఎల్లప్పుడను; పాంతు=రక్షించుచుం
దురుగాక.

కొడుకా! ప్రసిద్ధమయిన నికుటలు
నుదిక్పాలరును, నేనుశేయు స్త్రోత్రం
బులచేఁ బ్రసన్నులయి , అడవిగాం
దు నిన్నెల్లప్పుడనుగాపాడుచుందురు
గాక. అని, తాత్పర్యము.

తైలా స్సర్వే సముద్రాశ్చ రాజా వరుణ ఏవచ. ౧౩
ద్యౌ రంతరిక్షం పృథివీ నద్య స్సర్వాస్తతై వచ
నక్షత్రాణిచ సహాణి గృహశ్చ సహజేవతాః. ౧౪
అహారాత్రే తథాసర్వే పాంతు త్వం వసమశ్రతమ్

టీక॥ తైలాః=పర్వతములును , స
ర్వే=సమస్తములయిన ; సముద్రా
శ్చ=సముద్రములును; రాజా= కుబే
రుండును; వరుణఏవచ= వరుణుండు
ను; ద్యౌః=స్వర్గంబును ; అంతరి
క్షం=ఆకాశమును; పృథివీ= భూమి
యును; తథా=అట్లు; సర్వాః= స
మస్తములయిన; నద్యఏవచ=నదులును;
సర్వాణి=సమస్తములయిన; నక్షత్రా
ణిచ = నక్షత్రంబులును ; సహజేవ
తాః=అభిమానిజేవలతోఁగూడిన; గ్ర
హశ్చ= గ్రహములును; తథా=అట్లు;
అహారాత్రే= పగలును రాత్రియు

ను; సంధ్యే= సంధ్యాకాలములును; వ
సం=అడవిని; ఆశ్రితం=పొందిన; త్వాం,
నిన్ను; పాంతు=రక్షించురుగాక.
కులపర్వతంబులును సమస్త సము
ద్రంబులును స్వర్గం బును ఆకాశం
బునుభూమియును నదులును నక్షత్రం
బులన్నియు సంగార కాది గ్రహం
బులును దదభిమాని జేవతలును అ
హారాత్రంబులును సంధ్యలును, అడ
విలోనున్నున్న రక్షింపుచుండుఁ గా
క; మఱియును, గుజేరుండును వరుణం
దునునిన్నురక్షింపుచుందురుగాక.
అని, తాత్పర్యము.

ఋతవత్యైవ షట్పుణ్య మాసా స్సంవత్సరా స్తథా. ౧౫
కలాశ్చ కాస్తాశ్చ తథా తవ శమః దిశంతుతే

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము:

స ౨౫

టీక॥ తే=అ; పుణ్యః - పవిత్రములయిన; ఋతవః=ఋతువులు; షట్ప=అఱును; మాసాః=మాసములును; తథా=అట్లు; సంవత్సరాః=సంవత్సరములును; కలాశ్చ=కలలును; తథా=అట్లు; కాస్తాశ్చ=కాష్ఠములును; తవ=నీకు; శమకా=సుఖమును; దిశం

తు=ఇచ్చునుగాక.

పవిత్రంబులగు ఋతువులాఱును, మాసంబులును సంవత్సరంబులును గలలును గాష్ఠమును, నీకరణ్యంబునసౌఖ్యఁబిచ్చుచుండుఁగాక.

అని, తాత్పర్యము.

మహావనో విచరతో మునివేషస్య భీమతః. ౧౬

తవాదిత్యాశ్చ దైత్యాశ్చ భవంతు సుఖదా స్సదా .

టీక॥ అదిత్యాశ్చ=అదితికొడుకులయిన దేవతలును; దైత్యాశ్చ=దితికొడుకులయిన యసురులును ; భీమతః=బుద్ధిమంతుండవును; మునివేషస్య=మునియొక్క-వేషంబువంటివేషము గలవాడవును; మహావనో=కాటడవియందు; విచరతః ; తిరుగుచున్నవాడవు నగు; తవ=నీకు; సదా=ఎల్లప్పుడును; సుఖ

దాః=సుఖమునిచ్చువారలు; భవంతు=అగుదురుగాక.

ధమకాబుద్ధిగలవాడవై పితృశశనంబున మునివేషంబుధరించి కాటడవిం దిరుగుచున్ననీకు దేవతలునసురులు నెల్లప్పుడును సౌఖ్యంబొసంగుచుందురుగాక. అని, తాత్పర్యము.

రాక్షసానాం పిశాచానాం రాద్రాణాం క్రూరకమకాణామ్. ౧౭
క్రవ్యాదానాంచ సర్వేషాం మాభూ త్పుత్రక తే భయమ్

టీక॥ పుత్రక=చిన్నికొడుకా! రాద్రాణాం=మికిలియొక్కోపముగల; క్రూరకమకాణాం=క్రూరములయినకార్యముగల; రాక్షసానాం = (పంచమృగభక్షమందుషష్ఠి) రాక్షసుల వలనను; పిశాచానాం= (పంచమృగభక్షమందు ష

ష్ఠి)=పిశాచముల వలనను; సర్వేషాం=సమస్తములయిన; క్రవ్యాదానాంచ= (పంచమృగభక్షమందుషష్ఠి) క్రూరమృగములవలనను ; భయం=భయము; తే=నీకు; మాభూత్ = కలుగకుండుఁగాక.

శ్రీమద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము: ౫౯

స ౯౫

తాత్పర్యము, సులభము.

ప్రవగా పృశ్చికా దంశా మశకాశ్చైవ కాననే. ౧౯
సరీసృపాశ్చ కీటాశ్చ మాభూవన్ గహనే తవ

టీక గహనే=చూరరాని; కాననే=	మాభూవన్=లేకపోవుచుగాక.
అడవియందు; తవ=నీకు; ప్రవగాః=కోర	చూరరానియరణ్యంబునఁ, గోతు
తులును; పృశ్చికాః=తేళ్లును; దంశాః=	లును దేళ్లునడవీయించును దోమలును
అడవియొండెలును; మశకాశ్చైవ=దో	బాములుసంకసితరములయిన పురుగులు
మలును; సరీసృపాశ్చ=పాములును; కీ	ను, నిన్ను బాధింపకుండెడుగాక.
టాశ్చ=ఇతరములయిన, పురుగులును;	అని, తాత్పర్యము.

మహద్విపాశ్చ సింహశ్చ వ్యాఘ్రాః ఋతాశ్చ దంష్ట్రీణః. ౧౯
మహిషా శృంగిణో రాద్రా స తే ద్రుహ్యంతు పుత్రక

టీక పుత్రక = కొడుకా!దంష్ట్రీ	తు=బాధింపకుండుగాక.
ణః=కోటలుగల; మహద్విపాశ్చ=పెద్ద	కొడుకా! పెద్దయేనుంగులుసింహం
యేనుంగులును; సింహశ్చ=సింహములు	బులఁ బెద్దపులులు నెలఁగుబంటులు మొ
ను; వ్యాఘ్రాః=పెద్దపులులును; ఋతా	దలగుకోటలుగలమృగంబులును, భయం
శ్చ=ఎలఁగుగొడ్డులును; శృంగిణః=కొ	కరములయినయెనుఁబోతులు మొదలగు
మ్ములుగల; రాద్రాః=భయంకరముల	కొమ్ములుగలమృగంబులును, అడవియం
యిన; మహిషాః = ఎనుఁబోతులును;	దునిన్ను బాధింపకుండెడుగాక.
తే = నీకొఱకు, నిన్ననుట; నద్రుహ్యం	అని, తాత్పర్యము.

నృమాంసభోజినో రాద్రా యేచా స్యే సత్త్వజాతయః. ౨౦
మా చ త్వం హింసిమః పుత్ర మయా సంపూజితాస్త్రీ హ

టీక పుత్ర=కొడుకా!అస్యే=ఇతర	సః= మనుష్యమాంసమునుదిననవియు
ములయినవియును ; నృమాంసభోజి	ను; రాద్రాః = భయంకరములయినవి

<p>యునగు; సత్త్వజాతయః=బలమునకు జన్మస్థానములయినజంతువులు, బలిష్ఠ ములయిన క్రూరజంతువులనట; యే (సంతి)=ఏవిగలవో; తే(అధ్యాహృత ము)వ=అవియును; ఇహ=ఇచ్చట; మ యా=నాచేత; సంపూజితాః = చ క్కఁగాఁ బూజింపఁ బడినవియై ; త్వాం=శిన్ను; మాహింసిమశ్చ = బా</p>	<p>ధింపకుండునుగాక. మతియు, మనుష్యమాంసంబుచిహ్న చుభయంకరంబులైయుండు నితరముల యినక్రూరజంతువులను, నేనిచ్చటంజే యుపూజచేసంతోషంబువొంది, శిన్నుడ వియం దెంతమాత్రము బాధింపకుండె డుఁగాక. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఆగమాస్తే శివా స్సంతు సిద్ధ్యంతవ పరాక్రమాః. ౨౧
సర్వసంపత్తయే రామ స్వస్తిమాన్ గచ్ఛ పుత్రక

<p>టీక॥ తే=నీయొక్క ; ఆగమాః= మాగఁములు; శివాః=మంగళకరము లుగా; సంతు=అగుఁగాక. పరాక్ర మాశ్చ=పరాక్రమములును ; సిద్ధ్యం తు=సఫలంబులగుఁగాక. పుత్రక=చిన్ని కుమారుడవైన ; రామ= రాముఁ డా! సర్వసంపత్తయే=సమ స్తమసిద్ధిం చుటకొఱకు; స్వస్తిమాన్=మంగళము</p>	<p>వాడవై; గచ్ఛ=పోమ్ము. రాముడా ! నీవుపోవు మాగఁం బులసీహసుఖంబునిచ్చుచుండుఁగాక; అ న్నిస్థలములయందును నీ పరాక్రమంబు నడెదురులేకపోవుఁగాక ; నీవెందును మంగళంబునెవొందుదు , సమస్త భ మంబులుంబడయుటకై , వనంబున కుంబొమ్ము. అని. తాత్పర్యము.</p>
---	---

స్వస్తి తే స్వంతరిక్షేభ్యః పాథివేభ్యః పునఃపునః. ౨౨
సర్వేభ్యః శ్చైవ దేవేభ్యో యేచతే పరిపంథినః

<p>టీ॥ అంతరిక్షేభ్యః= ఆకాశమునం దుండుదేవతలవలనను; పాథివేభ్యః= భూమియందుండుదేవతలవలనను; దే వేభ్యః = దేవతలవలన ; సర్వేభ్యః</p>	<p>శ్చైవ=అందఱివలనను ; తే=నీయొ క్క; పరిపంథినః=శత్రువులు; యే= ఎవరో; తేభ్యః (అధ్యాహృతము)వ= వారివలనను; తే=నీకు; స్వస్తి=మం</p>
---	--

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౫౩౦

స ౨౫

గళము; అస్తు=కలుగుచుగాక.

అంతరిక్షంబుననుండు దేవతలును
భూమియందుండుదేవతలునితర దేవత
లందఱును, నీకుమంగళం బొసంగుదు

రుకాక; నీకుశత్రువులయిన వారిలగు
దనీకుమంగళంబు నేనెయింపనుదు గా
క. అని, తాత్పర్యము.

గురుస్సోమశ్చ సూర్యశ్చ ధనదోధ యమ స్తథా. ౨౩
పాంతు త్వ మచితా రామ దండకారణ్య వాసినమ్

టీక॥ రామ=రాముడా! గురుః=
బృహస్పతియును; సోమశ్చ=చంద్రుం
డును; సూర్యశ్చ = సూర్యుండును;
అథ=ఇంక; ధనదః = కుబేరుండును;
తథా=అట్లు; యమః=యముండును;
అచితాః=పూజింపఁబడిన వారలై;
దండకారణ్యవాసినం=దండకారణ్యము
నందున్న; త్వం=నిన్ను ; పాంతు=

రక్షించుదురుగాక.
రాముడా! బృహస్పతియుఁ జం
ద్రుండునుసూర్యుండును గుబేరుండును
యముండును, నేనుజేయుపూజకుఁదృ
ప్తివొంది, దండకారణ్యంబున నివసించు
చున్నానిన్నుఁ గాపాడుదురుగాక.
అని, తాత్పర్యము.

అగ్నిర్వా యు స్తథా ధూమో మంత్రాశ్చపిముఖాచ్ఛ్చతాః. ౨౪
ఉపస్పృశకనకాలే తు పాంతు త్వం రఘునందన

టీక॥ రఘునందన=రాముడా! ఉప
స్పర్శనకాలేతు=స్నానముసేయుకాల
మునందును; అగ్నిః = అగ్నిహోత్రుం
డును; వాయుః=వాయువును; తథా=
అట్లు; ధూమః=అగ్నిహోత్రమునంద
లిపొగయును; ఋషిముఖాత్ = విశ్వా
మిత్రమహర్షినోటనుండి; చ్యతాః=
ఞాతిన, ఉపదేశింపఁబడినయనుట; మం

త్రాశ్చ=మంత్రములును; త్వం = ని
న్ను; పాంతు=రక్షించుచుండెడుగాక.
రాముడా! నీవునదులలోస్నానము
సేయునప్పుడును, అగ్నిదేవుండునువా
యుదేవుండును, అట్లు అగ్నిహోత్ర
ధూమంబునువిశ్వామిత్రమహర్షినికుప
దేశించినమంత్రంబులును, నిన్నుఁ గాపా
డుచుండెడుగాక. అని, తాత్పర్యము.

సర్వలోకప్రభుఁడు బ్రహ్మ ధూతభూతా తథావయః. ౨౫

యేచ శేషా స్సురాస్తే త్వాం రక్షంతు వనవాసినమ్

టీక॥సర్వలోకప్రభుః = సమస్తలోకముగాక.

కంబులకును నాయకుండగు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మదేవుడును; ధూతభూతా = ప్రాణులనుబోషించునట్టి నారాయణుడును; తథా = అట్లు; ఋషయః = ఋషులును; శేషాః = మిగిలిన; సురాః = దేవతలు; యే(సంతి) = ఎవరున్నారో; తేచ = వారును; వనవాసినం = అడవియందున్న; త్వాం = నిన్ను; రక్షంతు = కాపాడుదు

సమస్తలోకంబులకును నాయకుండగు బ్రహ్మదేవుడును సమస్తప్రాణులనుబోషించునట్టి నారాయణుడును ఋషులును, దక్షిణదేవతలును, వనవాసంబుసేయునెన్నఁడు, గాపాడుచుందురుగాక. అని, కౌసల్య, రామమంగళాశీర్వాచనంబులుచేసెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇతి మాల్యై స్సురగణా గంధై శ్చాపి యశస్స్విన్. ౨౬

స్తుతిభి శ్చానురూపాభి రాసర్చా నుతలోచనా

టీక॥యశస్స్విన్ = అధికమయినశీర్ష = పూజించెను.

కీర్తిగల; ఆయతలోచనా = పేదకండ్లుగలకౌసల్య; ఇతి = ఇట్లు; ఉక్త్యా(అధ్యాపృతము) = చెప్పి; మాల్యైః = పుష్పమాలికలచేతను; అనురూపాభిః = తగిన; స్తుతిభిశ్చ = స్తోత్రములచేతను; సురగణాః = దేవతలసమూహములను; అన

అధికమయిన కీర్తిగలదియుఁ బేదకండ్లుగలదియునగుకౌసల్య, యిట్లు రామమంగళాశీర్వాచనంబు లాసంగి, పుష్పమాలికలచేతనునానావిధస్తోత్రంబులచేతను, దేవతలంబూజించెను. అని, తాత్పర్యము.

జ్వలనం సముపాచాయ బ్రాహ్మణేన మహాత్మనా. ౨౭

హవయామాస విధినా రామమంగళకారణాత్

టీక॥కౌసల్య(అధ్యాపృతము) = కౌసల్య; రామమంగళకారణాత్ =

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౫౩౩

సౌఖ్య

రామనకుమంగళముగలుగవలెననుకా
రణమువలనో జ్వలనం=అగ్ని హోత్ర
మును; సముపాదాయం=తెచ్చి; మహా
త్వనా=పూజ్యస్వభావంబుగల; బ్రా
హ్మణేన=బ్రాహ్మణునిచేత; విధినా=
శాస్త్రముచే; హవయామాసం=హవా

మమచేయించెను.

కౌసల్య, యంత, హవయామాసంగ
ళముగలుటకై యగ్ని హోత్రముగా
నిశ్చేష్టి, విహోస్తుండగుబ్రాహ్మణుని
చే, యథాశాస్త్రముగా, హోమ
ముచేయించెను. అని, తాత్పర్యము.

ఘృతం శ్వేతాని మాల్యాని సమిధశ్చేత సర్వపాకాః-౧౮
ఉపసంపాదయామాస కౌసల్యా సరిమాంగనా

టీక. పురమాంగనా= ఉత్తమస్త్రీ

పాదించెను.

యయిన, కౌసల్యా=కౌసల్య; ఘృ
తం=నేతని; శ్వేతాని=తెల్లని; మాల్యా
ని=పుష్పమాలికలను; సమిధిం=సమిత్తు
లను; శ్వేతసర్వపాకాః=తెల్లనియా
వాలను; ఉపసంపాదయామాసం=సం

స్త్రీలలోను తమయైన కౌసల్యాచే
వి, హోమమునకై, నేయి, తెల్లనిపుష్ప
మాలికలు, సమిధలు, శేల్లయావాలు,
వీనిరిప్పించెను. అని, తాత్పర్యము-

ఉపాధ్యాయ స్స విధినా హుత్వా శాంతి మనాషయమ్-౧౯
హుతహవ్యావశేషేణ బాహ్యం బలి మకల్పయత్

టీక. సః=ఆ; ఉపాధ్యాయః=ఋత్విజుః
దు; శాంతిం=సమస్తోపద్రవములుశమిం
చుటను; అనామయం=ఆరోగ్యంబునం
గూచిక; విధినా=శాస్త్రముచే; హు
త్వా=హోమముచేసి; హుతహవ్యావ
శేషేణ=హోమముచేయబడిన హవి
స్సులోమిగిలినదానిచేత; బాహ్యం=వె
లుపటి; బలిం=బలిని; అకల్పయత్=

చేసెను,

ఆఋత్విజుండు, సమస్తోపద్రవము
లశమించుటకై యును ఆరోగ్యము గలు
గటకై యును యథావిధిగ హోమము
చేసి, హోమము సేయఁగా మిగిలి
నహవిస్సుచే, బాహ్యబలిం గావించె
ను. అని, తాత్పర్యము.

మధుదధ్యక్షతః స్వస్తి వాచ్య ద్వితాం స్రుతః- ౩౦

వాచయామాస రామస్య వసే స్వస్త్వయనక్రియాః

టీక॥సం(అధ్యాత్మతము) = అచయామాస=చెప్పించెను.
 ఋత్విజుండు; మధుదధ్యక్షతఘృతైః= ఋత్విజుండగు నాబ్రాహ్మణుండు,
 తేనచేతనుబెరుగుచేతనుఅక్షతలచేత తేనయుం బెరుగు నక్షతలను నేయి
 నునేయిచేతను; ద్విజాః=బ్రాహ్మణు యుదక్షిణలాసంగి, బ్రాహ్మణులచే
 లను; స్వస్తి=పుణ్యహమును; వాచ్య బుణ్యహంబుచదివించి, మఱియు, వ
 (వాచయిత్వా)=చెప్పించి;తతః=అటు నంబున రామునకుమంగళంబుగలిగించు
 పిమ్మట; వసే = అడవియందు;రామ మంత్రంబులం జదివించెను.
 స్య=రామునకు;స్వస్త్వయనక్రియాః= అని, తాత్పర్యము.
 మంగళముగలిగించుమంత్రములను; వా

తతస్తస్మై ద్విజేంద్రాయ రామమాతా యశస్స్విసీ. ౩౦
 దక్షిణం ప్రదదౌ కామ్యాం రాఘవం చేద మబ్రవీత్

టీక॥తతః=అటుపిమ్మట;యశస్స్వి మునిగూర్చి;ఇదం=ఈమాటను; అబ్రవీ
 నీ = అధికమయినకీర్తిగల;రామమా చ్చ=పలికెను.
 తా = రామునితల్లి;ద్విజేంద్రాయ= అంత, గొప్పకీర్తిగలరామునితల్లి
 బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగు; తస్మై=అటు యగుకౌసల్య, యాబ్రాహ్మణో శ్రేష్ఠుం
 త్విజునికొఱకు; కామ్యాం=కోరదగిన, డగుఋత్విజునకు, గొప్పదక్షిణనాసం
 గొప్పదైనయనుట; దక్షిణం=దక్షిణ గి, రామునింబాచి, యిట్లని, చెప్పెను.
 ను;ప్రదదౌ=ఇచ్చెను.రాఘవం = రా అని, తాత్పర్యము.

యన్తంగళం సహస్రాక్షే సర్వదేవనమస్కృతే. ౩౧
 వృతనాశే సమభవ తత్రే భవతు మంగళమ్

టీక॥సర్వదేవనమస్కృతే=సమస్త హస్రాక్షే=దేవేంద్రునియందు;వృత
 దేవతలచేతనుసమస్కరింపఁబడిన; స నాశే = వృత్రునిచావు నిమిత్తమై;

శ్రీమద్రామాయణముః ఆయోధ్యాకాండము. ౫౩౫

స ౨౫

యత్=ఏ; మంగళం=మంగళము; సమ
భవత్=కలిగినో; తత్=ఆ; మంగళం=
మంగళము; తే=నీకు; భవతు=కలుగు
గాక.

పలుకుచుండుచేవేంద్రునకు, శత్రునియి
నవృత్తుండుచచ్చటంజేసి, ఆ మంగళం
బుగలిగినో, ఆమంగళంబునీకును గలు
గుగాక. అని, తాత్పర్యము.

సమస్తదేవతలచేతను సమస్కరిం

యన్తంగళం సుపరాకస్య వినతా కల్పయ త్పురా- ౩౩

అమృతం ప్రాథక యానస్య తత్రే భవతు మంగళమ్

టీక॥పురా=మున్న; వినతా=విన
త; అమృతం = అమృతమును; ప్రాథక
యానస్య=కోరుచున్న; సుపరాకస్య-
గరుత్మంతునకు; యత్=ఏ; మంగళం=
మంగళమును; అకల్పయత్=కావించె
నో; తత్=ఆ; మంగళం = మంగళము;

తే=నీకు; భవతు=కలుగుగాక.
మునుపు, వినత, తనకొడుకుగరు
త్మంతుడవృత్తుంబుడెరబావనప్పడత
నికి, ఏమంగళంబుగావించెనో, ఆమంగ
ళంబునీకుగలుగుగాక.
అని, తాత్పర్యము.

అమృతోత్పాదనే దైత్యాక్ ఘ్నతో వ బ్రధిరస్య యత్- ౩౪

అదితి మంగళం ప్రాదా త్తత్రే భవతు మంగళమ్

టీక॥అదితిః = అదితిదేవి; అమృతో
త్పాదనే= అమృతంబుభట్టించుటయం
దు; దైత్యాక్ = విఠికొడుకులయినయ
సురులను; ఘ్నతో=చంపుచున్న; వబ్రధ
ిరస్య = వక్రాయుధంబుదాల్చునట్టిదే
వేంద్రునకు; యత్=ఏ; మంగళం=మం
గళమును; ప్రాదాత్=ఇచ్చెనో; తత్=

ఆ; మంగళం=మంగళము; తే=నీకు; భవ
తు=కలుగుగాక.
అదితిదేవి, యసురులంజంపునట్టితన
కొడుకుచేవేంద్రునకు, సముద్ర మథన
కాలమునందు, ఏమంగళంబొసంగెనో,
ఆమంగళంబునీకిప్పుడుగలుగుగాక.
అని, తాత్పర్యము.

త్రీక్ విక్రమాక్ ప్రక్రమతో విష్ణో రమిత లేజనః- ౩౫

యదానీ న్తంగళం రామ తత్రే భవతు మంగళం

టీక॥ రాము = రాముడా! త్రిక్ర =	నీకు; భవతు = కలుగుచు గాక.
మూఁడైన; విక్రమాక్ = అడుగులను ;	రాముడా! త్రివిక్రమావతారంబున
ప్రక్రమణి = ఉంచుచున్న; అమిత తేజ	బలిచక్రవర్తియొసంగిన మూఁడడుగుల
సః = కొలదిలేని ప్రభావముగల ; వి	నేలంగొలుచుకొనునప్పుడు, కొలదిలేని
స్తోః = విష్ణుదేవునకు ; యత్ = ఏ; మం	ప్రభావంబుగల విష్ణుదేవునకేమంగళం
గళం = మంగళము; ఆసీత్ = ఉండెనో ;	బుండినచో, ఆమంగళంబునీ కిప్పుడుగలు
తత్ = ఆ; మంగళం = మంగళము; తే =	గుచు గాక. అని, తాత్పర్యము.

ఋతవ స్సాగరా ద్వీపా వేదా లోకా దిశ శ్చ తే. ౩౬
మంగళాని మహాబాహూ దిశంతు శుభమంగళాః

టీక॥ మహాబాహూ = పెద్దచే	శంతు = ఇచ్చును గాక.
తులుగల రాముడా! శుభమంగళాః =	పెద్దచేతులుగల రాముడా! స్వభా
మంగళములకును మంగళములయిన, మం	వంబున నెమంగళస్వరూపంబుగానున్న
గళద్రవ్యములకును అతిశయమునిచ్చునవి	దానికిని మంగళంబునొసంగంజాలిన, వ
యయినయనుట; ఋతవః = వసంతాది	సంతర్పమొదలయిన ఋతువులును సము
ఋతువులును; సాగరాః = సముద్రము	ద్రంబులును ద్వీపంబులును వేదములును
లును; ద్వీపాః = ద్వీపములును; వేదాః =	స్వగౌడిలోకంబులును దిక్కులును, నీ
వేదములును; లోకాః = స్వగౌడిలోక	కుమంగళంబుల నొసంగుచుండుచోగాక.
ములును; దిశశ్చ = దిక్కులును; తే = నీకొ	అని, కొసల్య రాముతోఁజెప్పినది.
అకు; మంగళాని = మంగళములును; ది	అని, తాత్పర్యము.

ఇతి పుత్రస్య శేషాశ్చ కృత్వా శిరసి భామినీ. ౩౭
గంధైశ్చాపి సమాలభ్య రామ మాయతలోచనా
ఓషధీం చాపి సిద్ధాథాం విశల్య కరణేం శుభామ్. ౩౮
చకార రక్షం కౌసల్యా మంత్రై రభిజ జాపచ

టీక॥ ఆయతలోచనా = పెద్దకండ్లుగల; భామినీ = క్రియయిన; కౌసల్యా =

కౌసల్యః ఇతి = ఇట్లు; ఉక్త్వా (అధ్యాహ్వానము) = చెప్పి; పుత్రస్య = కొడుకైనరామునియొక్క; శిరసి = తలయందు; శేషాః = అక్షతలను; కృత్వా చ = చేసియు, ఉంచెను; రామం = రాముని; గంధైః = గంధముల చేత; సమాలభ్య చాపి = పూసియు; సిద్ధార్థం = నిశ్చితమైనప్రయోజనముగల, చూడబడినఫలముగలయనుట; శుభం = మంగళకరమైన; విశల్కరణీం (దేహములో పలనిటుకుకొనిన బాణమును వెలికించీయునట్టి) = విశల్కరణీయను; ఓషధీం చాపి = మూలికను; రక్షం = రక్షనుగా; చకార = చేసెను.

మంత్రైః = మంత్రములచే; అభిజ్ఞాపనం = అభిమంత్రించెను.

పెద్దకండ్లుగల కౌసల్యదేవి, యిట్లాశీర్వదించి, రామునిశిరంబుననక్షతలనుంచి, రామునిదేహమునకును గంధంబునలంది, యిదివఱకుఁ బెక్కుమాటులు పరీక్షింపఁబడివీర్యవంతమని నిశ్చయింపఁబడిన, దేహములో పలనిటుకుకొనిన బాణమును వెలికించీయునట్టి, విశల్కరణీయను మూలికను, రక్షణార్థమయి, రామునిచేతిలో రక్షగాఁగట్టి, దాని, మంత్రంబులనభిమంత్రించెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఉనాచాతి ప్రహృష్టేవ సా దుఃఖివశవతిన్. ౩౯

వాక్ష్మాత్రేణ న భావేన వాచా సంసజ్జమానయా

టీక॥ దుఃఖివశవతిన్ = దుఃఖము యొక్క యధీనతలోనుండునట్టి; సా = ఆ కౌసల్యః భావేన = మనసుచేత; న = కాదు. వాక్ష్మాత్రేణ = నోటమాత్రము; అతి ప్రహృష్టేవ (స్థితా) = మిక్కిలియు సం తోషించినదివలెనున్నదై; అసంసజ్జమానయా = తొట్రుపడుచున్న; వాచా = మాటచేత; ఉవాచ = పలికెను.

ఆకౌసల్య, దుఃఖిసముద్రములోము నింగియున్నను, మనసునంగాకున్నను, బ్రయాణకాలంబుననమంగళంబుగేయ రాదుకావున, నోటమాత్రముమహాసంతోషంబునొందినట్లుచూపట్టుచు, దొట్రుపాటుతో, నిట్లని, చెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఆనమ్య మూర్ధ్ని చాఘ్రాయ పరివృజ్య యశస్విన్. ౪౦

అవద త్పుత్ర సిద్ధాంతో గచ్ఛ రామ యథా సుఖమ్

టిక॥ యశస్వినీ = అధికమయినకీ నములుగలవాడనై; యథా సుఖం = సు
తి = గలకౌసల్యాదేవి; రామం (అధ్యా ఖముగా; గచ్ఛ = పొమ్ము.
హృతము) = రాముని; ఆనన్య (ఆనమ అధికమయిన కీతి = గల కౌసల్యాదే
య్య) = వంచి; మూర్ధ్ని = శిరస్సనం వి, రామునివంచి శిరంబున మూర్ధ్ని నిగ
దు; ఆహూయచ = మూర్ధ్నినియు; పరి పుంగిలించికొని, యిట్లని, చెప్పెను; కొ
వ్యజ్య = కవులించి; అవదత్ = పలికె డుకా! నీవు కృతకృత్యుండనై, సుఖం
సు. పుత్ర = కుమారుడవగు; రామ = రా బుగా, నడవికింబొమ్ము.
ముండా. సిద్ధాంతం = ఈ దేతినప్రయోజ అని, తాత్పర్యము.

అరోగం సర్వసిద్ధాంత మయోధ్యాం పున రాగతమ్. ౪౧

పశ్యామి త్వం సుఖం వత్స సుస్థితం రాజ వత్సకని

టిక॥ వత్స = బిడ్డండా! అరోగం = నిస్స; సుఖం = సుఖముగా; పశ్యామి =
రోగములేనివాడవును; సర్వసిద్ధాంతం మా చెదను.
(సిద్ధసర్వాంతం) = ఈ దేతినయన్నిప్ర బిడ్డండవగు రాముండా! నీవేమియు
యోజనములునుగలవాడవును; పునః = రోగంబునొందక సమస్తప్రయోజనంబు
మఱల; అయోధ్యాం = అయోధ్యను; ఆగ లంబొంది త్వేమంబున మఱలనయోధ్యకు
తం = పొందినవాడవును; రాజవత్సక వచ్చి, రాజమాగంబయిన రాజ్యాధిప
ని = రాజులమాగంబునందు; సుస్థితం = తిత్వంబునవలంబించియుండగా, జూ
చకంబుగానున్నవాడవును; త్వం = డుగలను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రణవ్వుదుఃఖసంకల్ప హాషకవిద్యోతి తాననా. ౪౨

ద్రక్ష్యామి త్వం వనా త్ప్రప్తం పూర్ణచంద్ర మివోదితమ్

టిక॥ అహం (అధ్యాహృతము) = నే నై; హాషకవిద్యోతి తాననా = సంతోష
ను; ప్రణవ్వుదుఃఖసంకల్ప = బొత్తిగాన ముచేత్రకాశింపఁజేయఁబడిన ముఖము
శించినదుఃఖమును జింతయునుగలదాన గలదాననై; వనాత్ = అడవినుండి;

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౫౩౯

స ౨౫

ప్రాప్తం=వచ్చిన; త్వం=నిన్ను; ఉదీతం = ఉదయించిన; పూర్ణచంద్రమివ=నిండుచంద్రునిబోలె; ద్రత్యౌమి=చూడఁగలను.

నేను, నాదుఃఖంబునుజింతయునున

శింపఁగా, సంతోషంబునఁ బ్రకాశించు ముఖంబుతోఁగూడినదానినై, పూర్ణచంద్రుండుదయించునట్లు, అడవినుండి మఱివచ్చిననిన్నుఁ బాడఁగలను.

అని, తాత్పర్యము.

భద్రాసనగతం రామ వనవాసాది హాగతమ్. ౪౩

ద్రత్యౌమిచ పున స్వాంతు తీర్ణవంతం పితృ ర్వచః

టీక॥ రామ = రాముఁడా! వనవాసాత్ = అడవినుందుండుటనుండి, అడవియందుండుటను విడిచియనుట ; ఇహ = ఇచ్చటికి ; ఆగతం = వచ్చినవాడవును; క్షిణిః = తొడియొక్క ; వచః = మాటను ; తీర్ణవంతం = దాటినవాడవును, నెఱవేరినవాడవుననుట; భద్రాసనగతం = సింహాసనమును బొంది

నవాడవునగు; త్వంతు = నిన్నును; పునశ్చ = మఱి ; ద్రత్యౌమి = చూడఁగలను.

రాముఁడా! తండ్రీయాజ్ఞను నెఱవేరి, యడవినివిడిచి యిచ్చటికివచ్చి, సింహాసనంబునధిష్ఠించియున్న, నిన్ను, నేను. మఱిలం, బాడఁగలను.

అని, తాత్పర్యము.

మంగలై రుపసంపన్నో వనవాసా దిహాగతః. ౪౪

వధ్వా మమచ నిత్యం త్వం కామాక్ సంచరన్ యా హీభో

టీక॥ త్వం = నీవు; వనవాసాత్ = అడవినుండుటనువిడిచి ; ఇహ = ఇచ్చటికి ; ఆగతః = వచ్చినవాడవై ; మంగలైః = మంగళములతో ; ఉపసంపన్నః = కూడినవాడవై ; వధ్వాః = నాకోడలు సీతయొక్కయు; మమచ = నాయొక్కయు; నిత్యం = ఎల్లప్పుడు; కామాక్ =

కోరఁబడుపదార్థములను; సంచరన్ (సంచరన్తయ) = వృద్ధిబొందింపుము . భో యాహి = పోవయ్య.

అడవినుండియిచ్చటికివచ్చి నమస్త మంగళద్రవ్యంబులనుగూడి, నాకును నాకోడలు సీతకును ఎల్లకోరులనునెఱవేర్చుచుండుము; ఇప్పుడునీయిష్టప్రకా

రమువనంబునకుంబొమ్ము.

అని, తాత్పర్యము.

మయా ర్చితా దేవగణా శ్చివాదయో
మహాషయో ధూతమహాసురోరగాః. ౪౫
అభిప్రయాతస్య వనం చిరాయ తే
హితాని కాంక్షంతు చిశశ్చ రాఘవ

టీక॥ రాఘవ = రాముడా ! మ	బహుకాలము ; కాంక్షంతు = కోరు
యా=నాచేతను; అర్చితాః = పూ	చుండెడుగాక.
జింపబడిన; శివాదయః= శివుడు మొ	రాముడా ! దిక్కులునుసర్పంబు
దలుగాఁగల; సురగణాః= దేవతాస	లును అసురులును ధూతంబులును మ
మూహములును; మహాషయః=పూ	హాషులునుశివుండుమున్నగు దేవతలు
జ్యాలయినఋషులును ; ధూతమహాసు	ను , నేనిప్పుడుచేసినపూజకుఁ దృప్తి
రోరగాః=ధూతములునుగొప్ప యసు	నొంది, వనంబునకుఁబోవుచున్నవీకు ,
రులునుసర్పములును; చిశశ్చ=దిక్కులు	బహుకాలము , మేలు సేయుచుందురు
ను;వనం=అడవినిగూర్చి; అభిప్రయాత	గాక. అని, కౌసల్య, రామునితోఁజె
స్య=పోవుచున్న ; తే=నీకు ; హితా	ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
ని=మేలుగలిగించువానిని; చిరాయ =	

ఇతీవ శాశ్రుప్రతిపూర్ణాలోచనా
సమాప్యచ స్వస్త్వయనం యథా విధి. ౪౬
ప్రదక్షిణం చైవ చకార రాఘవం
పునః పునశ్చాపి నిషిడ్య సస్వశే

టీక॥సా(అధ్యాహృతము)= ఆకౌ	శాశీర్వచనమును; యథావిధి=యథా
సల్య;ఇతీవచ = ఈప్రకారముగాను;అ	శాస్త్రముగ;సమాప్యచ = ముగించి
శ్రుప్రతిపూర్ణాలోచనా=కన్నీరునిండి	యు;రాఘవం=రామునిగూర్చి; ప్రద
నకండ్లుగలదై;స్వస్త్వయనం = మంగ	క్షిణంచైవ=ప్రదక్షిణమును; చకార=

శ్రీమద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము. ౫౪౦

సౌఖ్య

చేసెను.పునఃపునశ్చపి = పలుమాలు
ను;నిషీడ్య=పట్టుకొని;సస్వశే = కొంగి
లించుకొనెను.

అకౌసల్య, యిట్లుకండ్లునిండఁగన్న
యహఃమఁగా, రామునకు, యథాశా

స్త్రీముగ మంగళాశీర్వచనంబొనఁగి
చి,రత్నార్థమయి రామునిచట్టునంది
రిగి, యతఁసంబలుమాటుఁగవుఁగిలిండుకొ
నెను. అని, తాత్పర్యము.

తథాచ చేవ్యా స కృతప్రదక్షిణో

నిషీడ్య మాతు శ్చరణౌ పునఃపునః. ౪౪

జగామ సీతానిలయం మహాయశా

• స్స రాఘవః ప్రజ్వలిత స్స్వయా శ్రియా

టీక॥తథా=అట్లు;చేవ్యా=కౌస
ల్యాదేవిచేతఃకృతప్రదక్షిణః=చేయఁబ
డినప్రదక్షిణముగల;సచ=ఆరాముఁడు
ను;పునఃపునః=పలుమాలు; మాతు=
తల్లియొక్క;చరణౌ=పాదములను; ని
షీడ్య=పట్టుకొని;మహాయశాః= అధిక
మయినకీర్తిగల;సః=ఆ;రాఘవః=రా
ముఁడు;స్వయా= తనదైన; శ్రియా=
కాంతిచేత; ప్రజ్వలితః=ప్రకాశించుచు
న్నవాఁడై; సీతానిలయం=సీతయింటిని

గూర్చి;జగామ=పోయెను.
అట్లుకౌసల్యాదేవిరత్నార్థమైప్రద
క్షిణంబుచేసినపిదప, నధికమయినకీర్తి
గలయారాముండు, తల్లికౌసల్యపాదం
బులకుఁబలుమాలుమొక్కి, యదిమహా
దుఃఖకాలంబయినను, గాంతిమంతుండు
కావున, నిజకాంతిచేఁదేజరిల్లుచు, సీతా
దేవియింటికిఁబోయెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

అయోధ్యాకాండే, పంచవింశస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాభ్యాసంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౬

జ్ఞ

జ్ఞ

వ్యాఖ్యానంబునందు, అయోధ్యాకాండకుంచవింశతసగటక,
ముగిసినది.

అ

ష డ్వింశ స గ ణ ప్రారంభః.

అభివాద్యచ కౌసల్యాం రామ స్సంప్రస్థితో వనమ్
కృతస్వస్త్రియనో మాత్రా ధర్మిణ్మే వత్సా నిస్థితః. ౧
విరాజయన్ రాజసుతో రాజమాగ్ణం నరై ర్వృతమ్
హృదయా న్యామమంధేవ జనస్య గుణవత్తయా. ౨ .

టీక॥ రాజసుతః=రాచకొమరుండైన; రామః=రాముడు; మాత్రా=తల్లి చేత; కృతస్వస్త్రియనః=చేయబడినమం గళాశీర్వచనములుగలవాడై; కౌసల్యాం=కౌసల్యను; అభివాద్యచ=నమ స్కరించియు; ధర్మిణ్మే=మిక్కిలియు ధర్మముగల; వత్సాని=మాగ్ణమునం దుఃస్థితః=ఉన్నవాడై; వనం=అడవిని గూర్చి; సంప్రస్థితః=పయనమయినవా డై; విరాజయన్ = ప్రకాశించుచు; నరైః=మనుష్యులచేత; వృతం=కప్పబడి న; రాజమాగ్ణం = రాజమాగ్ణము ను; ప్రవిష్టః(అధ్యాహృతము)=చొచ్చి నవాడై; గుణవత్తయా=ప్రశస్తముల

గుగుణములుగల్గుటచేత; జనస్య = జన మయొక్క; హృదయాని=మనసులను; ఆమమంధేవ=చిలికినట్లుండెను. రాచకొమరుండగురాముండు, తల్లి చేమంగ శాశీర్వచనంబునొంది, కౌసల్య కునమస్కరించి, ధామిణ్కంబగుమా గ్ణంబునవలంబించి, వనంబునకుంబోవ నమకట్టి, నిజకాంతింజేబరిల్లుచు, ఘను ష్యులతో నిండియుండు రాజమాగ్ణం బుంజొరంగగుణవంతుండుగావున, నా రామునచ్చటిజనులుచూడగానే, వార లమనంబులు, రామునందలిప్రీతివిశేషం బున, మిక్కిలియుం జలనంబునొందినవి. అని, తాత్పర్యము.

వై దేహీచాపి త త్సగ్వం స శుశ్రావ తపస్విన్

జ్ఞ

జ్ఞ

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౫౪:

స ౨౬

టీక॥ తపస్స్వినీ = అభిషేకార్థముయి, సాయంబున నై
మయివ్రతంబునవలంబించిన; వై దేవీ
చాపి=సీతయును ; తత్=ఆసమాచారమున;
సర్వం= అంతను ; నశుశ్రావణంబున
వ=వినివయ్యె.

అభిషేకార్థముయి, సాయంబున నై
తంబవలంబించియున్న సీతాదేవికి, రా
మునివనవాసంబు గుఱించినవృత్తాంతం
బేమియుఁ దెలియదు. అని, తాత్పర్యము.

తదేవ హృది తస్యాశ్చ యావరాజ్యాభిషేచనమ్. ౩

టీక॥ తస్యాశ్చ = ఆదిడయొక్క ;
హృదింమనసునందు; తత్=ఆ; యావ
రాజ్యాభిషేచనమేవ = యావరాజుదొ
రతనమునందభిషేకించుటయె; అవత
త(అధ్యాప్యతము)=ఉండినది.

సీతాదేవి, మనంబున, రామునకు
యావరాజ్యంబున, బట్టాభిషేకంబున
యంబడుననియె, తలంచుచుండినది.
అని, తాత్పర్యము.

దేవకార్యం స్వయం కృత్వా కృతజ్ఞా హృష్టచేతనా
అభిజ్ఞా రాజధర్మాణాం రాజపుత్రం ప్రతీక్షతే. ౪

టీక॥ కృతజ్ఞా = కార్యముల నెఱింగి
నదియు; రాజధర్మాణాం = రాజుల
నడవడికలయొక్క, నడవడికల నను
ట; అభిజ్ఞా = ఎఱింగినదియునగు సీతా
దేవి; స్వయం = తానె; దేవకార్యం =
దేవపూజను; కృత్వా = చేసి ; హృష్ట
చేతనా = సంతసించిన మనసుగలదై,
రాజపుత్రం = రాచకొమారుండగు రా
ముని; ప్రతీక్షతే = (ధూతార్థమందు

లట్) ఎదురుచూచుచుండినది.
సీతాదేవి, దాన దేవతాపూజన
నె, రాజునకుఁబట్టాభిషేకమున పిమ్మ
టఁబట్టమహాపి చేయవలసిన కార్యము
లనెఱింగినదియు రాజులనడవడికల నె
ఱింగినదియుఁగావున, రాచకొమ
రుండగురాము నెదురుచూచుచుండెను.
అని, తాత్పర్యము.

ప్రవివేశాథ రామస్తుస్వం వేత్త సువిధూషితమ్
ప్రహృష్టజనసంఘాణం స్రీయా కించి దవాఙ్ముఖిః. ౫

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; రామస్తు= శ్మ=ఇంటిని; ప్రవివేశ=బొచ్చెను.
రాముండును; హియా = సిగ్గుచేత; కిం అంత, రాముండు, “ఈదుఃఖివృ
చిత్=కొంచెము; అవాఙ్ముఖి=వంగిన త్తాంతము నెట్లు సీతకుంజెప్పదు”నని, ల
ముఖముగలవాడై; సువిధూషితం=మి జ్జచేదలవంచుకొని, చక్క-ఁగా నలంక
క్కి-లియుఁజక్క-ఁగా నలంకరింపఁబడిన రింపఁబడిమహాసంతోషమునొందియుం
దియు; ప్రహృష్టజనసంపూర్ణం= మి డుజనులతో నొప్పుచుండు తనగృహం
క్కి-లియు సంతసించియుండు జనులచే బుం, బ్రవేశించెను. అని, తాత్పర్యము.
నిండినదియునగు; స్వం = తనదైన; వే

అథ సీతా సముత్పత్య వేపమానాచ తం పతిమ్
అపశ్య చాక సంతప్తం చింతావ్యాకులితేంద్రియమ్. ౬

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; సీతా=సీ తిం = పెనిమిటియైనరాముని; అప
త; సముత్పత్య=తటాలునలేచి; వేపమా శ్యత్=చూచెను.
నా= వడంకుచు; శోకసంతప్తం=దుఃఖ అంత, సీతాదేవి, తటాలునలేచి,
ముచేదపింప జేయఁబడిన వాడును; భయంబునవడంకుచు, మహాదుఃఖంబు
చింతావ్యాకులితేంద్రియం= చింతచే నొంది కలంతనొందిన యింద్రియంబుల
గలంతనొందునట్లు చేయఁబడినయింద్రి తోనున్న పెనిమిటిని రాముంబూచెను.
యములుగలవాడునగు; తం = ఆ; ప అని, తాత్పర్యము.

తాం దృష్ట్వా స హిధమాత్మా స శశాక మనోగతమ్
తం శోకం రాఘవ స్సోధుం తతో వివృతతాం గతః. ౭

టీక ॥ ధమాత్మా= ధర్మస్వభా సోధుం=సహించుటకు; నశశాకహి=
వుండైన; సః=ఆ; రాఘవః=రాముఁ చాలఁడయ్యెఁగదా! తతః= అందువల
డు; తాం=ఆసీతాదేవిని; దృష్ట్వా= న; వివృతతాం = బయలుపడుటను;
చూచి; మనోగతం=మనంబునొందియు గతః=పోందినాడు.
న్న; తం=ఆ; శోకం = దుఃఖమును; ధమాత్ముండగునారాముండు,

శ్రీమద్రామాయణముః ఆయోధ్యాకాండము. ౫౪౫

స ౨౬

నీతంబూడఁగానే , మనంబులోనున్న తేకపోయెను ; గావున, నతనిదుఃఖము
దుఃఖంబునెంతమాత్రమునడంచు కొన బయలుపడెను. అని, తాత్పర్యము.

వివర్ణవదనం దృష్ట్వా తం ప్రస్వన్న మమషణమ్
ఆహ దుఃఖాభిసంతప్తా కి మిదానీ మిదం ప్రభో. ౮

టీక॥ వివర్ణవదనం = శైలలబాటి	ఈదుఃఖముకిం = ఎందుకు?
నముఖముగలవాఁడును ; ప్రస్వన్నం =	దేహంబంతయుఁ జెమటపట్టఁగాఁ
చెమటనొందిన వాఁడును ; అమషణ	దెల్లఁబాటినముఖంబుతోఁగూడిదుఃఖం
గం = దుఃఖమును దాళఁజాలనివాఁడున	బుదాళఁజాలకున్న యారామునిం బూ
గు; తం = ఆరాముని; దృష్ట్వా = చూచి ;	చి, నీతాదేవి, మిగులదుఃఖంబునొంది,
సా(అధ్యాత్మతము) = ఆనీత ; దుఃఖా	యిట్లని, చెప్పెను; “నాథుడా! నీవిప్పుడే
భిసంతప్తా = దుఃఖముచేఁడపంపఁజే	లయిట్లుదుఃఖించుచున్నావు?”
యఁబడినదై; ఆహ = చెప్పెను. ప్రభో =	అని, తాత్పర్యము.
నాథుడా! ఇదానీం = ఇప్పుడు; ఇదం =	

అద్య బాహాస్పత శ్రీమా నుక్తః పుష్యోను రాఘవ
 (“శ్రీమాన్యుక్తః” ఇతిపాఠాంతరమ్.)

ప్రోచ్యతే బ్రాహ్మణైః ప్రాశ్నైః కేన త్వ మసి దుమహానామ్

టీక॥ రాఘవ = రాముడా! అద్య =	ప్రాశ్నైః = పండితులగు; బ్రాహ్మణైః =
ఇప్పుడు; బాహాస్పతః = బృహస్పతి	బ్రాహ్మణులచేత; ప్రోచ్యతేను = చెప్పఁ
దేవతగాఁగలదియును ; శ్రీమాన్ =	బడుచున్నదిగాదా! త్వం = నీవు; కేన = దే
సంపదగలదియు, సంపదనిచ్చునదియు	నిచేత; దుమహానామ్ = దుఃఖముగలవాఁడ
ననుట; ఉక్తః = పట్టాభిషేకాహమని	వు; అసి = అగుచున్నావు?
చెప్పఁబడినదియును; యుక్తః (అని, పా	రాముడా! పండితులగు బ్రాహ్మణు
ఠాంతరము) = పట్టాభిషేకమునకుఁచగి	లు, బృహస్పతిదేవతాకంబును సంపదని
నదియునగు; పుష్యః = పుష్యవత్త్రము;	చ్చునదియు నిప్పుడు నీపట్టాభిషేకమున

కుండగిసనక్షత్రముగా నిర్ణయింపబడుమంగళసమయంబునందిట్లెల దుఃఖించు
డినదియునగుపుష్కనక్షత్రము, ఇప్పుడు, చున్నావు? అని, తాత్పర్యము.
వచ్చియున్నదనిచెప్పుచున్నారు; నీవిట్టి

న తే శతశలాకేన జలఫేననిభేన చ

ఆవృతం వదనం వల్ల ఛత్రేణాపి విరాజతే. ౧౦

టీక॥ తే=నీయొక్క; వల్ల= సుందర	సుందరంబగునీముఖంబు, నూలుక
మయిన; వదనం=ముఖము; శతశలాకే	ముల్లగులిగి నీటినురుంగుంబోలే ధవ
న=నూలుకములుగలదియు; జలఫేన	ళంబైయుండు శ్వేతచ్ఛత్రంబులేకుండు
నిభేనచ=నీటినురుగువంటిదియు నగు;	టంజేసి, వానిచేఁగప్పబడుటంగల్గిపో
ఛత్రేణ=గొడుగుచేత; ఆవృతం=కప్ప	కాశంబునొందకున్నది.
బడినదై; నవిరాజతే = ప్రకాశింపకు	అని, తాత్పర్యము.
న్నది.	

వ్యజనాభ్యాంచ ముఖ్యాభ్యాం శతపత్ర నిభేక్షణమ్

చంద్రహంసప్రకాశాభ్యాం వీజ్యతే స తవాననమ్. ౧౧

టీక॥ శతపత్రనిభేక్షణం = తామర	భ్యాంచ=చామరములచేతను; నవీజ్య
పూలతోసమానములయిన కండ్లుగల;	తే=వీవఁబడకున్నది.
తవ=నీయొక్క; ఆననం= ముఖము;	తామరపూలవంటికండ్లతో నొప్పు
ముఖ్యాభ్యాం=శ్రేష్ఠములును; చంద్ర	చున్ననీముఖమును, జంద్రుండునుహం
హంసప్రకాశాభ్యాం= చంద్రునియొ	సయుంబోలెఁ దెల్లఁగా శ్రేష్ఠములయి
క్కయు హంసపక్షియొక్కయుఁగాం	యుండుచామరంబు, లెందువలనవీవ
తివంటికాంతిగలదియునగు; వ్యజనా	కున్నవి? అని, తాత్పర్యము.

వాక్కినో వందిన శ్వాపి ప్రహృష్టా స్త్వాం సరవళభ

స్తువంతో నాత్ర దృశ్యంతే మంగళే స్సూతమాగధాః- ౧౨

శ్రీమద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము.౫౪౭

స.౨౬

టీక॥నరహాభ-పురుషశ్రేష్ఠుండవ	గడుచు; అత్ర= ఇచ్చట ; సదృశ్యం
గురాముడా!వాగ్నినః= వాచాలకుల	తే-చూడబడకున్నారు.
యిన; వందినశ్చపి= స్తుతిపాఠకులు	పురుషశ్రేష్ఠుండవగు రాముడా!
ను; సూతమాగధాః= పురాతనవృ	వాచాలరగుస్తుతిపాఠకులను మూర్ఖ
త్వాంతములంజెప్పసూతులను వారును	వృత్తాంతంబులం బ్రశంసించు సూతు
వంశావళింగీకరించుమాగధులను వా	లను వంశావళింగీకరించు మాగధులు
రలును; ప్రహృష్టాః=సంతసించినవా	ను, సంతోషంబున, నిన్నిచ్చట మంగ
రలై; మంగశ్రేః=మంగళ వచనంబుల	శవచనంబులంబ్రస్తుతింపకున్నారేమి?
చేత; త్వాం=నిన్ను; స్తువంతః=పా	అని,తాత్పర్యము.

నతే యోద్రంచ దధిచ బ్రాహ్మణా వేదపారగాః

మూర్ఖా మూర్ఖాభిషిక్తస్య దదతిస్త విధానతః. ౧౩

టీక॥ వేదపారగాః = వేదముల	ఇవ్వరైరి , అభిషేకింపరైరియనుట.
యంతమునెఱింగిన ; బ్రాహ్మణాః=	వేదవేదాంతవేత్తలగు బ్రాహ్మణు
బ్రాహ్మణులు;మూర్ఖాభిషిక్తస్య=త	లు,శిరస్సొనంబుచేసిపరిశుద్ధుండవై
లకున్నానముచేసిన; తే= నీయొక్క;	యుండనిశిరసున, చేనెయు బెరుగును
మూర్ఖా=తలయందు; యోద్రంచ=	యథావిధిగ, దీర్ఘోదకముతో, నభి
తేనెను; దధిచ=పెరుగును ; విధా	షేకింపకున్నారేమి?అని,తాత్పర్యము.
నతః=శాస్త్రమువలన; నదదతిస్త=	

నత్వాం ప్రకృతయ స్సర్వా శ్రేణీ ముఖ్యాశ్చ భూషితాః

అనువ్రజితు విచ్ఛంతి పౌరజానపదాస్తథా. ౧౪

టీక॥ ప్రకృతయః=మంత్రులు ము	పరాః= పట్టణమునందుండు వారలు
న్నగువారలు; సర్వాః= అందఱును;	ను గ్రామంబులనుండువారలును; భూ
శ్రేణీముఖ్యాశ్చ= వీధులకుముఖ్యులయి	షితాః=అలంకరింపఁ బడినవారలై ;
నవారలును; తథా=అట్లు; పౌరజన	త్వాం=నిన్ను; అనువ్రజితుం= వెం

బడించుటకు; నేచ్ఛంతి=కోరకున్నారు. నుగామంబులనుండు జనులును, బి
మంత్రులుమిత్రులుమున్నగువారలు క్క-గానలంకరించుకొని, నిన్నివెంబ
ను అయ్యెవీధులజనులలో ముఖ్యులయి డింపకున్నారేమి? అని, తాత్పర్యము.
యందువారలును బట్టణవాసి జనులు

చతుర్థి ర్వేదసంపన్నై హక్యైః కాంచన ఘాషితైః
ముఖ్యః పుష్కరథో యుక్తః కిన్నగచ్ఛత్రే తేగ్రతః. ౧౫

టీక॥ వేగసంపన్నై=వేగముతోఁ తే=నీయొక్క, అగ్రతః = ముందట ;
గూడినవియును; కాంచనఘాషితైః= సగచ్ఛత్రే=పోకున్నది.
బంగారుచే నలంకరింపఁ బడినవియున మంచివేగముగగ్ని బంగారముచే న
గు; చతుర్థి=నాలుగై న; హక్యైః= లంకరింపఁబడియుండునాలుగుగుఱ్ఱము
గుఱ్ఱములతో; యుక్తః=చూడిన; ము లుగట్టి యున్నవాఁడమయి సింగారిం
ఖ్యః=శ్రేష్ఠమయిన; పుష్కరథః=ఉత్స పఁబడియుండు పుష్కరథంబు, నీముందట
వాఁడమయినరథము; కిం=ఎందుకు; నడవకున్నదేమి? అని, తాత్పర్యము.

న హస్తీ చా గ్రత స్థిమాం స్తవలక్షణ పూజితః
ప్రయాణే లత్యతే వీర కృష్ణమేఘగిరిప్రభః. ౧౬

టీక॥ వీర=పరాక్రమశాలివగురా గు, శుభలక్షణంబులు గలదియు నగున
ముఁడా! తవ=నీయొక్క; ప్రయాణే= నుట; హస్తీచ = ఏనుంగును; నలత్య
పయనమునందు; అగ్రతః = ముందట; తే=చూడఁబడకున్నది.
కృష్ణమేఘగిరిప్రభః = నల్లనిమేఘము పరాక్రమశాలివగురాముఁడా! న
యొక్కయుం బర్వతము యొక్కయుం ల్లనిమేఘంబుపోలి-ఁ బర్వతంబు మా
గాంతివంటి కాంతిగలదియును ; శ్రీ డ్దింగ్రాలుచు శ్రీమంతంబై శుభలక్ష
మా=సంపదగలదియును, సంపదగ ణంబులుగలిగియుండుపట్టపేనుంగు, నీ
లిగించునది యుననుట; లక్షణపూజితః= పువీధింబోవునప్పుడు, నీముందట, లేకు
లక్షణములచేఁగూడింపఁబడినదియు న న్నదేమి? అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౫౪

స ౨౬

నచ కాంచనచిత్రం తే సశ్యామి ప్రయదశకన

భద్రాసనం పురస్కృత్య యాతం పర పురస్కృత్య

టీక॥ ప్రియదశకన=సంతోషకరం
బగుచూచుటగలరాముడా ! కాంచన
చిత్రం=బంగారుచేరి జీవితముగా
నుండు; భద్రాసనం=సింహాసనమును;
పురస్కృత్య=మున్నడుకొని ; వీరపుర
స్కృతం=పరాక్రమశాలులగు వారల
చేముందిడుకొనబడిన; లే= నీయొక్క;

యాతం=గమనమును; సపశ్యామి=
చూడకున్నాను.
చూపరులకు సంతోషంబుగల్గించు
నట్టి రాముడా! నీవు, బంగారుచేరి న
లంకరింపఁబడిన సింహాసనంబును మం
దిడకొనికీరులు వెంటరాఁగా, వీధిమా
రెగకున్నావేమి? అని, తాత్పర్యము.

అభిషేకో యథా సజ్జః కి మిదానీ మిదం తవ

అపూర్వో ముఖవర్ణశ్చ స ప్రహషణశ్చ లక్ష్మ్యతే. ౧౮

టీక॥ యథా=ఎట్లు; అభిషేకః=అ
భిషేకము; సజ్జః=సిద్ధమయినదో; తథా
(అధ్యాప్యతము)=ఎట్లు; అపూర్వః=
ముందులేని; ముఖవర్ణశ్చ= మొగమురంగు
ను; దృశ్యతే(అధ్యాప్యతము)=చూ
డఁబడుచున్నది. ప్రహషణశ్చ=సంతో
షమును; సలక్ష్మ్యతే = చూడఁబడుచున్న
ది. ఇదానీం=ఇప్పుడు; తవ=నీకు ; ఇ

దం=ఈదుఃఖము; కిం=ఎందుకు?
ఇన్పడెంతసంతోషముగాఁ జూచి
షేకము సన్నద్ధముగానున్నదో , అం
తదుఃఖముగా, సదివజకెన్నడునులేని,
యారంగునీ మొగమునకుఁ గలిగియున్న
ది; సంతోషముకనుపడలేదు; నీకిప్పుడింత
దుఃఖంబేలవచ్చినది? అని, నీత, రాముని
లోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇతీవ విలపంతీం తాం ప్రోవాచ రఘునందనః

టీక॥ రఘునందనః=రాముడు ; ఇ
తీవ=ఇట్లు; విలపంతీం= ఏడ్చుచున్న;
తాం=ఆనీతనుగూర్చి; ప్రోవాచ= చె
ప్పెను.

ఇట్లువిలపించుచున్న నీతాడేవింబా
చి, రాముం, డీప్రకారముచెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

సీతే తత్ర భవాం స్తూతః ప్రవ్రాజయతి మాం వనమ్. ౧౯

టీక॥ సీతే=సీతా! తత్రభవాః= సీతా! పూజ్యుండగునాశండ్రిదశర
పూజ్యుండైన; తాతః=తండ్రియగుదశ థమహారాజు, న న్నూరువిడిచి యడవి
రథమహారాజు; మాం=నన్ను; వనం= కింబొమ్మని యాజ్ఞాపించు చున్నాఁడు.
అడవిని; ప్రవ్రాజయతి=పొందించుచు అని, తాత్పర్యము.
న్నాఁడు.

కులే మహతి సంఘాతే ధమశ్చై ధమచారిణే
శృణు జానకి యేనేదం క్రమేణాభ్యా గతం మమ. ౨౦

టీక॥ మహతి=పూజ్యమయిన; కు మును ; శృణు=వినుము.
లే=వంశమునందు; సంఘాతే=పుట్టిన సీతా! నీవుపూజ్యుంబగు వంశంబునం
దానవును; ధమశ్చై = ధమంబున బుట్టినదానవు, ధమంబుడెలిసినదాన
టింగినదానవును; ధమచారిణే=ధర్మ వు, ధమంబు నెయ్యచరించుదానవు ,
మునాచరించుదానవునగు ; జానకి=జ పరమ ధామికుండగౌరవనకునికొమా
నకునికొమాతెనైనసీతా! ఇదం=ఇ తోవు, కావున, ధమమునతిక్రమింప
ది; మమ=నాకు; యేన=ఏ; క్రమేణ= వు ; నాకీకనవాసమెట్లు సంభవించిన
మాగముచేత; అభ్యాగతం=వచ్చిన దో, అరితంజెప్పెదను. వినుము.
దో; తం(అభ్యాహృతము)=ఆమాగ అని, తాత్పర్యము.

రాజ్ఞా సత్యప్రతిజ్ఞేన పిత్రా దశరథేన చ
కైకయ్యై మమ మాత్రే తు పురా దత్తై మహావరో. ౨౧

టీక॥ పురా=మునుపు; మమ = నా డ్రియునగు; దశరథేన=దశరథునిచేత;
యొకటి; మాత్రే=తల్లియయిన; కైక మహావరో=గొప్పవరములురెండు; ద
య్యైతు = కైకయికిమాత్రము; రా త్రై=ఇయ్యుండెనవి.
జ్ఞా=రాజును; సత్యప్రతిజ్ఞేన=అబద్ధము మునుపు, చేసినప్రతిసత్యనివాడు
కానిప్రతిసగలవాఁడును; పిత్రాచ=తం సునాశండ్రియునగుదశరథమహారాజు,

శ్రీమద్రామాయణముఃఅయోధ్యాకాండము. ౫

స ౨౬

నాతల్లికైకేయికి, గొప్పవరంబులురెండు, ఇచ్చినాఁడు. అని, తాత్పర్యము.

తయా ద్య మమ సజ్జే స్తి న్నభిషేకే నృపోద్యతే
ప్రచోదిత స్స సమయో ధ మేణ ప్రతినిజితః. ౨౨

<p>టీక॥ అద్య=ఇప్పుడు; నృపోద్యతే= రాజుచేఁ బ్రయత్నింపఁబడిన; మమ= నాయొక్క; అస్తికే=ఈ; అభిషేకే= పట్టాభిషేకము; సజ్జే=సిద్ధముకాఁగా; తయా=ఆకైకేయిచేత; సః= ఆ; సమయః=వరసంకేతము; ప్రచోదితః=ప్రవర్తించఁబడినది. దశరథశ్చ (అధ్యాత్మతము) = దశరథుండును; ధ</p>	<p>మేణ=ధర్మముచే; ప్రతినిజితః=జయింపఁబడినాఁడు. ఇప్పుడు, దశరథునియాజ్ఞచాప్పున, నాకుఁ బట్టాభిషేకంబు సన్నద్ధమయి యుండఁగా, నాకైకేయి, దశరథుని, ఆ వరంబులడిగినది; దశరథుండును, ధర్మంబుదప్పనివాఁడుకావున, అవిడకు లోఁబడినాఁడు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

పదేశ శ పీ వషాణి వస్తవ్యం దండకే మయా

<p>టీక॥ మయా=నాచేత; దండకే=దండకారణ్యమునందు; చతుదేశ=పదునాలుగు; వషాణి=ఏండ్లును; వస్తవ్యం=పీఠంబుటకావలయునుగాదా!</p>	<p>ఆరెండు వరంబులలో, నొకటికిఁ గా, నేను, దండకారణ్యంబునఁ, బదునా బుగుసంవత్సరంబులు, వాసంబుసేయవలయును. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

పిత్రా మే భరతశ్చపి యావరాజ్యే నియోజితః. ౨౩

<p>టీక॥ భరతశ్చపి = భరతుండును గూడ; మే=నాయొక్క; పిత్రా=తండ్రిచేత; యావరాజ్యే=యువరాజుదొరతనమునందు; నియోజితః=ఆజ్ఞాపింపఁబడినాఁడు.</p>	<p>ఆరెండవవరంబునకై, భరతునిగూడ, నప్పుడె, నాతండ్రిదశరథమహారాజు, యువరాజుగానుండు నట్లేర్పఱిచినాఁడు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

సో హం త్వా మాగతో ద్రష్టుం ప్రస్థితో విజనం వనమ్

టీక॥ సః=అట్టి; అహం=నేను; విజ
నం=జనులు లేక; వనం=అడవినిగూర్చి;
ప్రస్థితః = పయనమయిన వాడనై;
త్వాం=నిన్ను; గ్రీష్ఠం=చూచుటకై; ఆ
గతః=వచ్చినాడ.

అట్లు, గావున, నేనప్పుడు విజనంబగు
వనంబునకుంబోవనిశ్చయించి, నిన్ను
జూచిపోవుటకై, యిచ్చటికివచ్చినాను.
అని, తాత్పర్యము.

భరతస్య సమీపేతు నా హం కథ్యః కదాచన. ౨౪

టీక॥ భరతస్య=భరతునియొక్క; స
మీపేతు= సమీపమునందుమాత్రము;
అహం=నేను; కదాచన=ఒకానొకప్పు
దును; నకథ్యః = చెప్పదగినవాడను

గాను.
భరతుని సమీపంబునమాత్రము, న
నైపుటికిని, స్లాఘింపవలదు.
అని, తాత్పర్యము.

ఋద్ధియుక్తా హి పురుషా నసహంతే పరస్తవమ్

టీక॥ ఋద్ధియుక్తాః = సంపదతో
గూడిన; పురుషాః=పురుషులు; పరస్త
వం=ఇతరులపొగడుటను; నసహంతే
హి=ఒర్వరుగదా!

శ్రీమంతులగు పురుషులు, తమయెదు
ట, ఇతరపురుషులంబొగడుటను, స
హింపరు. అని, తాత్పర్యము.

తస్మాన్న తే గుణాః కథ్యా భరతస్యా గ్రతో మమ. ౨౫

టీక॥ తస్మాత్=అందువల్లన; మమ=
నాయొక్క; గుణాః=గుణములు; భరత
స్య=భరతునియొక్క; ఆగ్రతః=ముంద
ట, నకథ్యాః=చెప్పదగినవికావు.

అట్లుగుటంజేసి, నీవు, భరతునియెదు
ట, నాగుణంబులను, స్లాఘించి, చెప్పవల
దు, అని, తాత్పర్యము.

నాపిత్యం తేన భతవ్యా విశేషేణ కదాచన

టీక॥ త్వం=నీవు; కదాచన=ఒకానొకప్పుడును; తేన= ఆభరతునిచేత;

శ్రీమద్రామాయణముః ఆయోధ్యాకాండముః ౫౩

స ౨౬

విశేషణః అతిశయముచేత; భర్తవ్యా తయైచ్చెనయావశ్యకత భరతునకు లే
పిఁపోషింపఁబడవలసినదానవును; న= దు; బంధుత్వముచేత, సామాన్యముగా
కావు. నిన్నువాఁడుపోషింపఁవలసినవాఁడేకా
ఎప్పటికినినిన్నుఁబోషింపవలెననియం నివేణుకాదు. అని, తాత్పర్యము.

అనుకూలతయా శక్యం సమీపే త్వస్య వర్తితుమ్. ౨౬

టీక॥ అనుకూలతయాతు-అనుకూ సీవీభరతునకనుకూలముగా నున్నట్లు
లముగానుండుటచేతమాత్రము; అస్య= యిననే, యతనిసమీపముననుండఁగల
ఈభరతునియొక్క; సమీపే=సమీపము వు; లేనిచోనుండలేవు.
నందు, పత్నితుం=ఉండుటకు; శక్యం= అని, తాత్పర్యము.
కాగచ్చును.

తస్మై దత్తం నృపతినా యావరాజ్యం సనాతనమ్

టీక॥ నృపతినా = మనుష్యులకుఁబ్ర నది.
భుండైనదశరథమహారాజుచేత; సనా దశరథమహారాజు, సనాతనంబగు
తనం=పురాతనమయిన; యావరా యువరాజుదొరతనమును, ఆభరతున
జ్యం-యువరాజుదొరతనము; తస్మై= కేఱుచ్చియున్నాఁడు.
ఆభరతునికొఱకు; దత్తం-ఇయ్యఁబడి అని, తాత్పర్యము.

స ప్రసాద్య స్త్వయా సీతే నృపతిశ్చ విశేషతః. ౨౭

• టీక॥ సీతే=సీతా! త్వయా = నీచే వాఁడు.
త; సః=ఆభరతుఁడును; నృపతిశ్చ = సీతా! నీవాభరతునకును, దశరథమ
మనుష్యులకుఁబ్రభువైనదశరథమహారా హారాజునకును, విశేషించి, సంతోషం
జాను; విశేషతః=అతిశయమువలన; ప్ర బుగల్గునట్లు, సేయుచుండవలయు.
సాద్యః = సంతోషింపఁజేయఁ దగిన అని, తాత్పర్యము.

అహంచాపి ప్రతిజ్ఞా తాం గురో స్సమనుపాలయన్
వనమద్యైవ యాస్యామి స్థీరా భవ మనస్స్వినీ. ౨౮

టీక॥ అహంచాపి = నేనును; గురొః=తండ్రియొక్క; తాం=ఆ; ప్రతిజ్ఞాం=ప్రతిసను; సమనుపాలయన్ = నేనును, దండ్రెయగు దశరథమహా పాలించుచు; అద్యైవ=ఇప్పుడే; వరాజుచేసిన యాప్రతిజ్ఞంబరిపాలించుట నం=అడవినిగూచి; యాస్యామి = కై, యిప్పుడేయడవికిఁబోయెదను; నీవు పోయెదను. త్వం (అధ్యాహృతము)=నీ మంచిమనస్సుతో నిలుకడగా నుండుము. పు; మనస్స్వినీ= మంచిమనసుగలదాన అని, తాత్పర్యము.

యాతే చ మయి కల్యాణి వనం మునినిషేవితమ్

వ్రతోపవాసపరయా భవితవ్యం త్వయా ౨ న ఘే. ౨౯

టీక॥ అనఘే = పాపములేనిదాన వలసినది.
పు; కల్యాణి= మంగళస్వరూపిణివగు పాపములేనిదానపు మంగళస్వరూపిణి నీతా! మయి=నేను; మునినిషేవితం = వగునీతా! నేనుమునులు నివసించు దం మునులచే సేవింపఁబడిన; వనం= అడవి డకారణ్యంబునకుఁబోయినవిదప, నీవు, ని; యాతేచ=పొందఁగా నే; త్వయా= వ్రతంబునవలంబించి, యుపవాసంబు నీచేత; వ్రతోపవాసపరయా= నియమ లునలుపుచుండవలయు? మునందునుపవాసమునందును ఆసక్తిగ అని, తాత్పర్యము.
లదానపుగా; భవితవ్యం= ఉండుటకా

కాల్య ముత్థాయ దేవానాం కృత్వా పూజాం యథావిధి

వందితవ్యో దశరథః పితా మమ నరేశ్వరః. ౩౦

టీ॥ త్వయా (అధ్యాహృతము)=నీచేత; త్థాయ=లేచి; యథావిధి=యథాశా కాల్యం=ప్రత్యక్షకాలమునందును; ఉత్త్రముగ; దేవానాం = దేవతలయొ

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౫౫౫

స. ౨౬

క్కః పూజాం=పూజను; కృత్వా =
చేసి; మమ=నాయొక్క; పితా= తం
డియును; నరేశ్వరః = మనుష్యులకుం
బ్రభువైనవాఁడునగు; దశరథః= దశ
రథుఁడు; వందితవ్యః= నమస్కరింపఁ
బడవలెను.

నీవుప్రతిదినమను, ఉషఃకాలమనం
దు నిద్రలేచి , యథావిధిగ కేవలం
బూజించి, మనుష్యులకందజకుబ్రభుం
డైన నాతండ్రి దశరథ మహారాజునకు
నమస్కారము సేయవలయును.

అని, తాత్పర్యము.

మూతాచ మమ కౌసల్యా వృద్ధా సంతాపకర్షితా

ధర్మమేవా గ్రతః కృత్వా త్వత్త సృష్మాన మహాతి. ౩౧

టీక॥ ధర్మమేవ=ధర్మమునే; అ
గ్రతః=ముందట; కృత్వా=చేసికొని,
ఇష్టకొని; స్థితా = (అధ్యాపృత
ము) ఉన్నదియును; వృద్ధా= ముసలి
దియును; సంతాపకర్షితా= దుఃఖము
చేగృహింపఁజేయఁ బడినదియును; మ
మ=నాయొక్క; మూతా=తల్లియున
గు; కౌసల్యాచ=కౌసల్యయును ; త్వ

త్తః=నీవలన; సమ్మానం = గౌరవము
ను; అహాతి=పొందఁదగును.

కేవలముధర్మముసేయాశ్రయించి
యున్నదియువృద్ధురాలును దుఃఖసము
ద్రంబునమునిగియున్నదియునగు నాత
ల్లికౌసల్యను, నీవు, గౌరవించుచుండవల
యును. అని, తాత్పర్యము.

వందితవ్యా శ్చ తే నిత్యం యా శ్చేహ మమ మాతరః

స్నేహప్రణయసంభోగై స్సమాహి మమ మాతరః. ౩౨

టీక॥ మమ=నాయొక్క; శ్చేహః=
మిగిలిన; మాతరః = తల్లులు; యాః
(సంతి) = ఎవ్వరుగలరో; తాః (అ
ధ్యాపృతము)చ=వారును; తే= నీకు;
నిత్యం=ఎల్లప్పుడును ; వందితవ్యాః=
నమస్కరింపఁబడ వలసినవారలు. మ

మ=నాకు; మాతరః=తల్లులు; స్నేహ
ప్రణయసంభోగైః, స్నేహ= చెలిమి
చేతను, ప్రణయ=ప్రేమచేతను , సం
భోగైః=పోషించుటచేతను (“భోగే
రాశ్శేధనే సౌఖ్యపాలనాభ్య వహర
యోః” అనివైజయంతి); సమాహి=

సమానలుగదా!

నాయందున్న హంబును బ్రేమయు
నుంచుట, నన్నుఁగా పాడుట, ఈవిషయ
ములందు, శాత్రులుండఁజూనాకు సమా

నలే, కావునఁ, గొనల్యకుంబోలెనితర
లయిననాతల్లులకును, నీవునమసాగ
రంబు సేయుచుండవలయు.
అని, తాత్పర్యము.

భ్రాతృపుత్రసమా చాపి ద్రష్టవ్యాచ విశేషతః

త్వయా భరతశత్రుఘ్నా ప్రాణైః ప్రియతరౌ మమ. ౩౩

టీక॥ మమ = నాకు; ప్రాణైః = (పం
చమృథ = మందుఁ దృతీయ) ప్రాణంబు
లకన్న; ప్రియతరౌ = అధికప్రియులయి
న; భరతశత్రుఘ్నా చాపి = భరతుండు
ను శత్రుఘ్నుండును; త్వయా = నీచేత;
విశేషతః = అతిశయమువలన; భ్రాతృపు
త్రసమా = తోఁబుట్టువుతోను గొడు

కుతోను సమానులుగా; ద్రష్టవ్యాచ =
చూడఁబడవలసినవారు.
నాకునాప్రాణంబులకన్న నధికప్రి
యులయిన, భరతశత్రుఘ్నులను, నీవు, వి
శేషించి, నీతోఁబుట్టువును గొడుక్కును
జూచుకొనునట్లు, చూచుకొనవలయు
ను. అని, తాత్పర్యము.

విప్రియం నచ కతఃవ్యం భరతస్య కదాచన

స హిరాజా ప్రభు శ్చైవ దేశస్యచ కులస్యచ. ౩౪

న = ఒకానొకప్పుడును; విప్రియంచ = వి
రోధమును; నకర్తవ్యం = చేయఁబడఁ
గూడదు. నః = ఆభరతుండు; దేశస్యచ =
దేశమునకును; కులస్యచ = ఇంటికిని; రా
జా = రాజును; ప్రభుశ్చైవహి = నియా

మకుండునుగదా!
భరతుండిదేశమునకును మనయింటి
కినిగూడ, రాజును, బ్రభుండును, గావున,
నీవతనికప్పుడును, విరోధము సేయఁగూ
డదు. అని, తాత్పర్యము.

ఆరాధితాహి శీలేన ప్రయత్నై శ్చోపసేవితాః

రాజాన స్సంప్రసీదంతి ప్రకుశ్యంతి విపర్యయే. ౩౫

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౫౫౩

స ౨౬

<p>టిక్కరాజానః=రాజులు; శీలేన= స్వభావముచేత; ఆరాధితాః=సంతోషింపఁ జేయఁబడినవారలయి; ప్రయత్నైః=యత్నములచేత; ఉపసేవితాశ్చ=సేవించఁబడినవారలనై; సంప్రసీదంతిహి=సంతోషింతురుగదా! విపర్యయే=వేరువిధమునందు; ప్రకుప్యంతి=</p>	<p>మిక్కిలియుఁగోపంబునొందుదును. రాజులు, తమకు సేవించు గాఁబ్రవేశించి, యాలస్యాదులచేత యెల్లప్పుడునుఁజేసిపించుచుండినసే, సంతోషింతురు; అట్లుగాఁచో, మిక్కిలియుఁగోపంబునొందుదురు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఔరసానపి పుత్రాన్వి త్యజం త్యహితకారిణః

• సమధాః= సంప్రగృహంతి జనానపి సరాధిపాః. ౩౬

<p>టిక్కనరాధిపాః=మనుష్యులకుఁబ్రస్తులయినవారలు, రాజులనుట; అహితకారిణః=అనిష్టముసేయునట్టి; ఔరసాః=తమవలనఁదమధమకాఁజిత్తికొలుపున; పుత్రానపి= కొడుకులనయినను; త్యజంతిహి = విడుతురుగదా! సమధాః=సమర్థులయిన; జనానపి=సాధారణజనులనైనను; సంప్రగృహంతి=స్వీకరింతురు.</p>	<p>రాజులు, తమకు విరోధముసేయుదురేని, తమకుఁదమధమకాఁజిత్తులందుఁబుట్టిన, ధమకప్రదులగు, నారసపుత్రులనైనను, బరిశ్యజింతురు; బంధువులకాని సాధారణజనులయినను, సమర్థులును దమకుహితము సేయువారలగుదురేని, వారలంబిగ్రహింతురు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

సా త్వం వసేహ కల్యాణి రాజ్ఞ సమనువతీనీ

భరతస్య రతా ధమే సత్యవ్రతపరాయణా. ౩౭

<p>టిక్కకల్యాణి=మంగళస్వరూపిణి; గుసీతా!సా=అట్టిత్వం = నీవు; రాజ్ఞః=రాజయిన; భరతస్య = భరతునకు; సమనువతీనీ=అనుకూలురాలవై;</p>	<p>ధమే=ధమమునందు; రతా = ఆసక్తురాలవై; సత్యవ్రతపరాయణా=సత్యమునునియమమునెఱుఁగినయినగతిగాఁగలదానవై; ఇహ=ఇచ్చట; వస=</p>
---	--

ఉండుము.

మంగళస్వరూపిణివగుసీతా! అట్లు
భరతున కనుకూలముగాఁబ్రవర్తింపఁ
చోసికుఁగజ్జముగలుగుఁ, గావున, నీవు,

రాజయిన భరతుననువర్తింపుచు, ధ
మంబువదలక, సత్యంబునునియమంబు
నవలంబించి, యిచ్చటనె, యుండు
ము. అని, తాత్పర్యము.

అహం గమిష్యామి మహావనం ప్రియే
త్వయాహి వస్త్య మిహైవ భామిని
యథా వ్యశీకం కురుషే న కన్యచి
త్తథా త్వయా కార్య మిదం వచో మమ. ౩౨

టీక||ప్రియే = ప్రియురాలవగుసీ

మ=నాయొక్క;వచః=మాట.

తా!అహం=నేను;మహావనం=కాటడ
విని;గమిష్యామి=పోయెదను.భామిని=
ప్రియగుసీతా!త్వయా=నీచేత; ఇహై
వ=ఇచ్చటనే;వస్త్యంహి = ఉండుట
కావలసినదిగాదా!యథా=ఎట్లు; కన్య
చిత్=ఒకానొకనికిని;వ్యశీకం = అప్రి
యమును; నకురుషే=చేయకుండువో;
తథా=అట్లు;త్వయా = నీచేత; కా
ర్యం=చేయఁదగినది.ఇదం = ఇది;మ

ప్రియురాలవగుసీతా!నేను,గాటడ
విహింపఁబోయెదను; నీవు,ప్రియికా
వున,నాతోనడవితెరాఁదగవు;నీవిచ్చటనె
యండవలయుఁగాదా!ఇచ్చట, నెవ్వనికి
ని, నీపైఁగోపంబునాకుండునట్లు, అను
కూలముగా,నడుచుకొనుచుండుము; ఇ
దేనేనుజెప్పమాట! అని, రాముండు,నీ
తాదేవికిం,జెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

అయోధ్యాకాండే,షడ్వింశత్యంశః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థవంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, అయోధ్యాకాండషడ్వింశత్యంశః టీక,

ముగిసినది.

శ్రీమద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము. ౫౫

స ౨౭

(౫౫)

స స్తపింశ సగత ప్రారంభః.

ఏవ ముక్తాతు వై దేహీ ప్రియాహం ప్రియవాన్
ప్రణయా దేవ సంక్రుద్ధా భతాకర మిద మబ్రవీత్.

టీక॥ ప్రియాహం=సంతోషమాగ ప్పెను.

లిగించుమాటలకేదగినదియును; ప్రియ	సంతోషకరంబులగుమాటలచెప్పం
వాదినీ=సంతోషముగలిగించుమాటలం	దగినదియు, సంతోషకరంబుగ నె మా
జెప్పునదియునగు; వై దేహీ=సీత ; ఏ	టలాడునదియునగు సీతాదేవి, పెనిమి
వం=ఇట్లు; ఉక్తాతు= చెప్పఁబడినదై	టిచెప్పినమాటలనువిని, స్నేహంబున
సంతనె; ప్రణయాదేవ=స్నేహంబువ	నె, మిక్కిలియుఁ గోపంబునొంది, పె
లననె; సంక్రుద్ధా=మిక్కిలికోపించిన	నిమిటనిరామంబూచి, యిట్లుని, చెప్పె
దై; భతాకరం=పెనిమిటినిగూచిక ;	ను. అని, తాత్పర్యము.
ఇదం= ఈమాటను ; అబ్రవీత్ = చె	

కిమిదం భాషసే రామ వాక్యం లఘుతయా ధృవమ్
త్వయా య దపహస్యం మే శ్రుత్వా నరవరాత్మజ. ౨

టీక॥నరవరాత్మజ= మనుష్యులకుఁ	యింపఁబడిన, చులకనయనినిశ్చయం
బ్రీఘంజైన దశరథుని కుమారుండవ	పఁబడినయనుట; వాక్యం= మాటను;
గు; రామ=రాముడా ! త్వయా=	భాషసే=చెప్పుచున్నావు. ఇదం = ఇ
సీతేత; భాషితం(అధ్యాహృతము)=	ది; కిం=ఏమి?
చెప్పఁబడిన; యత్=ఏమాట ; శ్రీ	రాముడా! నీవురాజపుత్రుండవు, నీ
త్వా=విని; మే=నాకును ; అపహ	విప్పుడు, నావంటియాడుదానికింగూడ
స్యం=పరిహసించదగినదో; తత్ (అ	పరిహాసము సేయఁదగినట్టి, పనికిమాలిన
ధ్యాహృతము)=అట్టి ; లఘుతయా=	మాటంచెప్పుచున్నావే! ఇదియేమి విచి
చులకనయగుటచేత; ధృవం= నిశ్చ	త్రము! ఇదివఱకెన్నడును నీనోటనే ని

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౭

టీకా టలను విన్నది తేదు!

అని, తాత్పర్యము.

అర్హపుత్ర పితా మాతా భ్రాతా పుత్ర స్తథా స్నుషా
స్వాని పుత్యాని ఘంజానా స్వంస్వం భాగ్యముపాసతే. ౩

టీక॥ అర్హపుత్ర = (ఇది, సంస్కృతములో జెనిమిటిలనుచు శబ్దము) పూజ్యుండవగు దశరథుని మారుండవయిన రాముడా! పితా = తండ్రియును; మాతా = తల్లియును; భ్రాతా = తోడంటువును; పుత్రః = కొడుకును; తథా = అట్లు; స్నుషా = కోడలును; స్వాని = తమవయిన; పుత్యాని = పుత్రులును, పుత్యభలంబులనుట; ఘంజానాః = అనుభవించుచు; స్వంస్వం = తమతమ;

భాగ్యం = శుభాశుభకర్మమును; ఉపాసతే = పొందుచున్నారు.

పెనిమిటివగు రాముడా! తండ్రియును దల్లియును దోబుట్టువును, గొడుగును గోడలును, వీరలందఱు, దమతమపుత్రుపాపముల ఫలంబుల ననుభవించుచు, వానివలనం దమకుఁగలుగు, శుభాశుభకర్తృంబులను, దామెయనుభవించుచున్నారు. అని, తాత్పర్యము.

భత్యభాగ్యంతు భార్యే కా ప్రాప్నోతి పురుషషభ

టీక॥ పురుషషభ = పురుష శ్రేష్ఠుండవగు రాముడా! భార్య = పెండ్లాము; ఏకాతు = ఒక్కతెయె; భత్యభాగ్యం = పెనిమిటిభాగ్యమును; ప్రాప్నోతి = పొందుచున్నది.

పెనిమిటికర్థ శరీరమయిన భార్య యొక్క తెమాత్రమే, తన పెనిమిటికిం గలుగు శుభాశుభకర్మంబులనె, దానును, బొందుచున్నది. అని, తాత్పర్యము.

అత శ్చైవాహ మాదిష్టా వనే వస్తవ్య మిత్యపి. ౪

టీక॥ అతః = ఇందువలన; అహమపి = నేనును; "వనే = అడవియందు; వస్తవ్యం = ఉండుటకావలయును" ఇతి = అ

ని; ఆదిష్టాచైవ = ఆజ్ఞాపించబడినదానన.

అట్లుగుటంజేసి, నిన్నాజ్ఞాపించుట

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండముః

సం ౭

మోక్షముచేతి నే , నన్నును, అడవిలో గుచున్నది. అని, తాత్పర్యము.
 సుండవలయునని, యాజ్ఞించినట్లైయ

స పితా నాశ్శజో నాత్మా న మాతా న సభీజనః
 ఇహ ప్రేత్యచ నారీణాం పతి రేకో గతి స్సదా. ౫

టీక॥ నారీణాం=స్త్రీలకు; పితా= తి=ప్రాప్యస్థానము.
 తండ్రి; గతిః(అధ్యాత్మతము)=ప్రా స్త్రీలకుఁదండ్రీగాని, కొడుకుగా
 ప్యస్థానము; స=కాదు. ఆశ్శజః= ని, తల్లిగాని, చెలికత్తెలుగాని, గతి
 కొడుకు; చ=కాదు. అత్తా=తానును. కానేరరు; వారలుదమకుఁ దామెస్వ
 స=కాదు. మాతా=గల్లి; స=కాదు. తంత్రలునుగారు; పెరిమిటియొక్కఁడు,
 సభీజనః=నేలికత్తెజనము; స=కాదు. మాత్రమే, వారలకీలోకమునందునుబర
 ఇహ=ఈలోకమునందును; ప్రేత్యచ= లోకమునందును, ఎల్లప్పుడును, గతి
 పరలోకమందును; పతి=పెరిమిటి; ఏ యగును; మఱియెవ్వఁడునులేడు.
 కః=ఒక్కఁడే; సదా=ఎల్లప్పుడును; గ అని, తాత్పర్యము.

యది త్వం ప్రస్థితో దుగ్ధం వన మద్యైవ రాఘవ
 అగ్రత స్తే గమిష్యామి మృద్వంతీ కుశకంటకాః. ౬

టీక॥ రాఘవ=రాముఁడా! త్వం=నీ రాముఁడా! నీవిప్పుడెగహనంబగున
 వు; అద్యైవ=ఇప్పుడే; దుగ్ధం=చొర రణ్యంబునకుంబోవఁ బయనంబగుదువే
 రాని; వనం=అడవినిగూర్చి; ప్రస్థితోయ ని, నేను, నీముందట, దర్భమొక్కలమెత్త
 ది=పయనమగుదువేని; అహం(అధ్యా గాఁ బాదంబులనదుముచు, బోయెద
 హృతము)=నేను; కుశకంటకాః=ద ను; వెనుకవచ్చునట్టినీకువానిమైఁబాదం
 ర్భమొక్కలను; మృద్వంతీ=మెత్తగిల్లఁ బులుంచుటకుఁగష్టముండదు.
 జేయుచు; తే=నీకు; అగ్రతః=ముందట; అని, తాత్పర్యము.
 గమిష్యామి=పోయెదను.

ఈష్యామి హి బహిష్కృత్య భుక్తశేష మిహోదకమ్

నయ మాం వీర విస్రభః పాపం మయి న విద్యతే. ౭.

టీక॥ వీర = పరాక్రమశాలివగురాముఁడా ! త్వం (అధ్యాత్మము) = నీవు ; ఈషాన్యోరోషా = ఓర్వమనిగోపంబును; ధుక్తశేషం = తినఁబడిమిగిలిన, త్రావఁగామిగిలినయనుట; ఉదకమివ = జలమునుంబోలె; బహిష్కృత్య = విడిచి; విస్రభః = నమ్మకముగలవాఁడవై; మాం = నన్ను; నయ = కొనిపొమ్ము. మయి = నాయందు; పాపం = దోషము; నవిద్యతే = లేదు.

నీవు, పరాక్రమశాలివి, నీకెందును

భయములేదు, నావంటివాండ్రు నందఱి నైనంగా పాడఁజాలుదువు, నేను స్త్రీన నిభయపడవలదు; “నేను రావలదనఁగా వినక, వచ్చెదననిచెప్పుచున్నదే” యని యోర్వమియు, “నామాటనతిక్రమించుచున్నదే” యనికోపంబును, ద్రాగిమిగిలినజలంబును విడుచునట్లు, పరిత్యజించి, నాయందునమ్మకంబుంచి, నన్నునుగొని పొమ్ము; నేను నీకేమియునపకారంబుసేయలేదు. అని, తాత్పర్యము.

(పాసాదాగై) ర్విమానై ర్వానై హాయ సగతేనాహ
సర్వావస్థాగతా భతుః పాదచ్ఛాయా విశిష్యతే. ౮

టీక॥ (పాసాదాగై) = (పంచమ్యుత్థానమందుఁ దృతీయ, ఇట్లుముందు నెఱుంగునది) మేడలశిఖరములకన్నను; విమానై ర్వా = విమానములకన్నను; వై హాయసగతేనాహ = ఆకాశమునందలిగమనముకన్నను; సర్వావస్థాగతా, సర్వావస్థా = అన్నియవస్థలందును, ఆగతా = అనుగతమయిన; భతుః = పెనిమిటియొక్క; పాదచ్ఛాయా = అడుగు

లసీడ, పాదసేవయనుట; విశిష్యతే = అధికమగుచున్నది.

మేడలపైనుండుటకన్నను విమానంబులనుండుటకన్నను, అణిమాదిసిద్ధులంబొంది యాకాశంబునం దిరుగుటకన్నను, అన్నియవస్థలందు సేకరీతిగాఁ జెనిమిటిననుసరించి, యతనిపాదంబులకు సేవసేయుటయె, యధికము.

అని, తాత్పర్యము.

అనుశిష్టాచ మాత్రాచ పిత్రాశ వివిధాశ్రయమ్

శ్రీమద్రామాయణముఃఅయోధ్యాకాండము. ౫౬౩

స ౨౭

<p>టీక॥ మాత్రాచ=తల్లిచేతను ; పిత్రాచ = తండ్రిచేతను ; వివిధాశ్రయం=నానాప్రకారములుగా ; అనుశిష్టా=శిక్షింపబడినదానను ; అస్తి=అగుచున్నాను.</p>	<p>నాతల్లియును నాతండ్రియును, నా కీవిషయమును గుఱించి, నానావిధములుగా, నుపదేశించి యున్నారు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

నాస్తి సంప్రతి వక్తవ్యా వత్తి తవ్యం యథా మయా. ౯

<p>టీక॥ యథా=ఎట్లు ; మయా=నా చేత ; వత్తి తవ్యం = ఉండటకావలయునో ; తథా (అధ్యాహృతము) = అట్లు ; సంప్రతి=ఇప్పుడు ; వక్తవ్యా = చెప్పబడ వలసినదానను ; నాస్తి = కాను.</p>	<p>నేనెట్లు నడుచుకొనవలయునో, ఆ సంగతియిప్పుడు నాకెవ్వరును దేశింపవలసినదిలేదు ; నాకిదివఱకే నాతలిదండ్రులుపదేశించి యున్నారు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

అహం దుఃఖం గమిష్యామి వసం పురుషవర్జితమ్
నానామృగగణాకీర్ణం శూదూలవృక్షసేవితమ్. ౧౦

<p>టీక॥ అహం=నేను ; దుఃఖం = చారరానిదియును ; పురుషవర్జితం=జనులచేవిడువబడినదియును ; నానామృగగణాకీర్ణం= నానావిధములయిన మృగములచేవ్యాపింపబడినదియును ; శూదూలవృక్షసేవితం=పెద్దపులులచేతను ; పురుషవర్జితం=జనులచే విడువబడినదియునగు ; ౧౦ = అడవిని ; గమిష్యామి=</p>	<p>పొందెదను. అరణ్యంబు, చారరానిదయ్యుజనులులేనిదైనను , పెద్దపులులు దోడేళ్లు మొదలగు నానావిధములయిన మృగంబులతో నిండిన దైనను, నేనుదప్పక, నీతోఁగూడ, నరణ్యంబునకు, వచ్చెదను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

సుఖం వనే నివత్స్యామి యథైవ భవనే పితః
అచింతయంతీ త్రిక్ లోకా చింతయంతీ పతివ్రతమ్. ౧౧

టీక॥ అహం(అధ్యాత్మతము)=నేను; త్రీక్=మూడైన; లోకాక్=లోకములను; అచింతయంతీ=ఎన్నినిదాననై; పతివ్రతం=పెనిమిటిపిషయమయినవ్రతమును, శుశ్రూషననుట; చింతయంతీ=చింతింపుచు; వనే=అడవియందు; పితుః=తండ్రియొక్క; భవనేయధైవ=ఇంటియందువలె; సుఖం=సుఖముగా;

మ. గా; న త్యామి=ఉండెదను. నేను, నైలోక్యాధిపత్యమునైననులెక్కొంపక, పెనిమిటిపిషయముననుట దక్కర మిటి నేటుతలంపక, మాతండ్రియంటినుండ నట్లు, సుఖంబుగా, వనంబులోనుండెదను. అని, తాత్పర్యము.

శుశ్రూషమాణా తే నిత్యం నియతా బ్రహ్మచారిణీ . . .
సహ రంస్యే త్వయా వీర వనేషు మధుగంధిషు. ౧౨

టీక॥ వీర=పరాక్రమశాలివగురాముడా! అహం(అధ్యాత్మతము)=నేను; నిత్యం=ఎల్లప్పుడును; తే=నీకు; శుశ్రూషమాణా=పరివర్తనయేయుచు; నియతా=నియమముగలదాననై; బ్రహ్మచారిణీ=తపంబునొందుచు; మధుగంధిషు=తేనెచేమంచివాసనగల; వనేషు=వనములయందు; త్వయాసహ=నీతో

గాడ; రంస్యే=క్రీడింపుచుండెదను. పరాక్రమశాలివగు రాముడా! నేను నీకెల్లప్పుడును సేవసేయుచు, నియమంబునందపంబునలడుచు, మంచితేనెయలుగల్గుటచేనుగంధంబు గుఱాల్పించుచుండవనంబులందు, నన్నుగాడి, క్రీడింపుచుండెదను అని, తాత్పర్యము.

త్వం హి శక్తో వనే కర్తుం రామ సంపరిపాలనమ్
అన్యస్యా పి జనస్యేహ కింపున మృమ మానద. ౧౩

టీక॥ మానద=మానంబునిచ్చునట్టి; రామ=రాముడా! త్వం=నీవు; వనే=అడవియందు; అన్యస్య=ఇతరమైన; జనస్యాపి=జనముయొక్కయొ; సంపరి

పాలనం=కాపాడుటను; కర్తుం=చేయుటకు; శక్తోహి=చాలినవాండవుగాదా! ఇహ=ఇప్పుడు; మమ=నాయొక్క; సంపరిపాలనం, కర్తుం, శక్త, ఇతి

శ్రీమద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము. ౫౬౫

స ౨౭.

(అధ్యాహృతము) = కాపాడుటనుజేయుటకుఁజూలినవాండవని; కీలకము (వక్తవ్యం) = చెప్పినది?

నామానంబుఁ గాపాడునట్టి రాముఁడా! నీవు, అడవియందు, నన్నును, ఇం

కనితరజునఁ నుగూడు, గాపాడుటనుజేయుటకుఁ జూడు. ఇట్లు, ఉండగా నన్నును (ప్రముగాపాడుటనుజేయమని) అని, తాత్పర్యము.

సహత్వయా గమిష్యామి వన మద్య న సంశయః

టీ|| అహం (అధ్యాహృతము) = నేను; త్వ

యాసహ = నీతోఁగూడ; అద్య = ఇప్పుడు; వనం = అడవినిగూర్చి; ఆగమిష్యామి = వచ్చెదను. సంశయః = సందేహము; న = నేను.

లేదు. నేనిప్పుడనితోఁగూడనే, అడవికివచ్చెదను; ఈవిషయమునలభించుమాత్రమును సందేహములేదు. అని, తాత్పర్యము.

నా హం శక్యా మహాభాగ నివర్తయితు ముద్యతా. ౧౪

టీక|| ఉద్యతా = వనంబునకువచ్చుటకుఁబ్రయత్నించిన; అహం = నేను; నివర్తయితుం = మఱిించుటకు; శక్యా = అలవియైనదానను; న = కాను.

ఇట్లు వనంబునకు నీతోఁగూడ రావలయునని నిశ్చయించియున్ననన్ను, ఇచ్చటనిలువనీకలవిగాదు. అని, తాత్పర్యము.

ఫలమూలాశనా నిత్యం భవిష్యామి న సంశయః

టీక|| అహం (అధ్యాహృతము) = నేను; నిత్యం = ఎల్లప్పుడును; ఫలమూలాశనా = పండ్లునుగడ్డలునెయిహారముగాఁగలదానను; భవిష్యామి = అయ్యెదను. సంశయః = సందేహము; న = లేదు.

రకదు; పండ్లును గడ్డలనుదీనియందువలయును" అనియందువేము; నేనెల్లప్పుడును పండ్లునుగడ్డలనెదనుచుండెదను; మంచియాహారంబే నాకక్కఱలేదు; దీనికి సందేహములేదు. అని, తాత్పర్యము.

“వనంబున, మంచియాహారంబుదొ

న లేదు; ఇంకరిష్యామి నివసంతీ సహత్వయా. ౧౫

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౭

టీక॥ అహం (అధ్యాహృతము) = నేను; శ్వయాసహ = నీతోఁగూడ; నివసంతీ = ఉంచుచు; తే = నీకు; దుఃఖం = దుఃఖమును; సకరిష్యామి = చేయను.

నేను, నీకేవిధమయిన దుఃఖమును జేయక, నీతోఁగూడ నుండెదను. అని, తాత్పర్యము.

ఇచ్ఛామి సరిత శ్చైలాఽ పల్వలాని వనాని చ
ద్రష్టుం సర్వత్ర సిభీః తా త్వయా నాథేన ధీమతా. ౧౬

టీక॥ అహం (అధ్యాహృతము) = నేను; ధీమతా = బుద్ధిమంతుండవైన; నాథేన = పెనిమిటివగు; త్వయా = నీతో; సహితా (అధ్యాహృతము) = కూడినదాననై; నిర్భీతా = భయములేనిదాననై; సరితః = నదులను; శ్చైలాః = పర్వతములను; పల్వలాని = నీళ్లుగల చిన్నపల్లములను; వనానిచ = వనంబులను; సర్వత్ర = అంతటను ; ద్రష్టుం =

చూచుటకు; ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను. నేను , బుద్ధిమంతుండవునాథుడవగునీవు తోడుండఁగా , సంతమాత్రముభయములేక, అడవియందుండు, నదులనుబర్వతంబులను నీళ్లునిలిచియుండుపల్లములను వనంబులను, వీసినన్నిటినింబూడఁగోరుచున్నాను. అని, తాత్పర్యము.

హంసకారండవాకీఞాః పద్మినీ సాధువుష్పితాః

ఇచ్ఛేయం సుఖినీ ద్రష్టుం శ్వయా వీరేణ సంగతా. ౧౭

టీక॥ అహం (అధ్యాహృతము) = నేను; వీరేణ = పరాక్రమశాలివగు; త్వయా = నీతో; సంగతా = కూడినదాననై; సుఖినీ = అధికమయిన సుఖముగలదాననై; హంసకారండవాకీఞాః = హంసపక్షులచేతను నీరుకోళ్లు చేతను వ్యాపింపఁబడినవియును ; సాధువుష్పితాః =

తాః = చక్కఁగాఁ బూచినవియునగు; పద్మినీ = తామరకొలనులను; ద్రష్టుం = చూచుటకు; ఇచ్ఛేయం = కోరుదును. నేను, బరాక్రమశాలివగు నిన్నుఁగూడి , భయంబులేక , సుఖముగా, హంసపక్షులును నీరుకోళ్లును గలిగి చక్కఁగాఁబూచియుండుతామరకొలం

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండముః

స ౧

దు, రాచకార్యంబులనేమి, మఱియితర
కార్యంబులనేమి, యెట్లు, నెఱవేర్చుకొ
నుచుండునో, మనకతనిసేవించుటయిట్టి

కాలంబునందులభింపవలెన్ అనితలం
చుచుండిరి.
అని, తాత్పర్యము.

రాజాపి తా మహాతేజా స్సస్తార ప్రోషితా సుతా
ఉభౌ భరతశత్రుఘ్నా మహేంద్రవరుణోపమా. ౪

టీక॥ మహాతేజాః = అధికమయినకాంతిగల; రాజాపి = దశరథమహారాజును; ప్రోషితా = దేశాంతరము నందుండు వారును; మహేంద్రవరుణోపమా = దేవేంద్రునితోనువరుణునితోనుం బోలెగలవారునగు; సుతా = కొడుకులయిన; తా = ఆ; భరతశత్రుఘ్నా = భరతశత్రుఘ్నులను; ఉభౌ = ఇద్దఱును; సస్తార = తలంచెను.

లోకోన్మతులగుపుత్రులనొందుటవలనంగలిగినయధికమయినకాంతిగల దశరథమహారాజును, గొడుగులయందతిప్రీతిగలవాఁడగుటంజేసి, రామలక్ష్మణులతోఁగూడియున్నను, దేశాంతరము నందున్న, దేవేంద్రవరుణులకు సరివచ్చుకొడుకుల, భరతశత్రుఘ్నుల, నిద్రఱును, ఏకరీతిగా, స్మరింపుచుండెను.
అని, తాత్పర్యము.

సర్వ ఏవ తు తస్యేష్టా శ్చత్వారః పురుషషభాః
స్వశరీరా ద్వినివృత్తా శ్చత్వార ఇవ బాహవః. ౫

టీక॥ చత్వారః = నల్వరియిన; పురుషషభాః = పురుషశ్రేష్ఠులను రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులు; సర్వేతు = అందఱును; తస్యే = ఆదశరథునకు; స్వశరీరాత్ = తనదేహమునుండి; వినివృత్తాః = బయలు వెడలిన; చత్వారః = నాలుగుయిన; బాహవ ఇవ = చేతులువోలె; ఇష్టా ఏవ = ప్రియులయ్యె; ఆసక్త (అ

భ్యాహృతము) = ఉండిరి.
ఆదశరథుఁడు, పురుషోత్తములగు రామలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్నులయందు నల్వరియందును, లోకంబులయందునూలుగుచేతులుగలవాఁడు దనకున్నయన్ని చేతులయందు నేకరీతిగా, శ్రీతియుంచు నట్లు, ఏకరీతిగాఁ బ్రీతిగఱచె యుండెను. అని, తాత్పర్యము.

తేషామపి మహాతేజా రామో రతికరః పితుః

స్వయంఘా రివ ఘాతానాం బభూవ గుణవ త్తరః. ౬

టీ|| ఘాతానాం=ప్రాణులలోపల; స్వయంఘారివ=బ్రహ్మదేవుండువలె; తేషామపి=ఆనల్వరిలోను ; గుణవత్తరః=అధికముగాగుణములు గలవాఁడును; మహాతేజాః=అధికమయినకాంతిగలవాఁడునగు; రామః=రాముఁడు ; పితుః=తండ్రియైనదశరథునకు; రతికరః=అధికమయినప్రీతినేయువాఁడు; బభూవ=ఆయెను.

ఘాతంబులలోపలబ్రహ్మదేవుండధికగుణవంతుండగునట్లు , రాముఁడైనల్వరిలోపలనుమిక్కిలియుగుణవంతుండు మహాతేజుండుఁగావునఁ, దండియగుదశరథునకునతనియందే అధికంబుగాఁచీలిగలిగియుండెను . అని, తాత్పర్యము. (ఇదిగోవింద రాజేంద్రవ్యాఖ్యానంబుననుసరించినది.)

ఘాతానాం=దేవతలు మొదలగు ప్రాణులలోపల; గుణవత్తరః(అధ్యాత్మము)=మిక్కిలియును గుణంబులుగల; స్వయంఘారివ=బ్రహ్మదేవుండువలె; తేషామపి=ఆనల్వరిలోపలను; గుణవత్తరః= మిక్కిలియునుగుణంబులుగలవాఁడును; మహాతేజాః= అధికమయినకాంతిగలవాఁడునగు ; రామః=

రాముఁడు; పితుః=(బ్రహ్మపక్షమందు) తండ్రియగు విష్ణుదేవునకు (రామపక్షమందు)దశరథునకు - రతికరః=అధికప్రీతినేయువాఁడు; బభూవ=ఆయెను.

దేవతలు మొదలగుప్రాణులలోపలసధికగుణవంతుండగు బ్రహ్మదేవుండునతండ్రియగు విష్ణుదేవునకధిక ప్రీతినేయునట్లు, ఆనల్వరిలోపలసధికగుణంబులుగలవాఁడును మహాతేజుండునగురాముండు, తండియగుదశరథున కధికప్రీతినేయుచుండెను. అని, తాత్పర్యము. (ఇది, మహేశ్వరీశ్శీఘ్రమున వ్యాఖ్యానముననుసరించినది) పితుః(అధ్యాత్మము)=తండ్రియగువిష్ణునకును; ఘాతానాం=ప్రాణులకును; గుణవత్తరః(అధ్యాత్మము)=మిక్కిలియును గుణంబులుగల; స్వయంఘారివ=బ్రహ్మదేవుండువలె; గుణవత్తరః=మిక్కిలియునుగుణంబులుగలవాఁడును ; మహాతేజాః=అధికమయినకాంతి గలవాఁడునగు; రామః=రాముఁడు; పితుః = దశరథునకును; తేషామపి=ఆతోడఁబుట్టువులకును; రతికరః= మిక్కిలియునుప్రీతినేయువాఁడు; బభూవ=ఆయెను.

అధికగుణవంతుండగు బ్రహ్మదేవుం

శ్రీమద్రామాయణముః ఆయోధ్యాకాండము.

సం

డు, తనతండ్రియగువిష్ణునకును సుమత్రానికిని, దనతమ్ములకును, అభిమానులకును, భూతంబులకును అధికప్రీతిగలిగించున ముగలుగఁజేయును. ఇది, తాత్పర్యము. (ఇది, మునిభాషప్రకాశకననుసరముగాఁగఁగలదు, తనతండ్రియగుదశరథురించినయథాము).

సహిజేవై రుచీణస్య రావణస్య వధాధిభిః
అథికో మానుషే లోకే జజ్ఞే విష్ణు స్సనాతనః. ౭

టీక॥ సనాతనః = శాశ్వతుండగు; విష్ణుః = విష్ణుదేవుడు; ఉచీర్షస్య = గర్వించినట్టి; రావణస్య = రావణునియొక్క; వధాధిభిః = చంపుటనుగోరునట్టి; దేవైః = దేవతలచేత; అథికః = అధికముగా; మానుషే = మానుష్యసంబంధియగు; లోకే = లోకముందు; సః = ఆరాముడుగా; జజ్ఞేహి = పుట్టెనుగా! శాశ్వతుండగువిష్ణుదేవుడు, వరబలంబునగర్వించియున్న రావణునిచంపుటకొఱకు దేవతలచేత బ్రాహ్మణంపఁబడి, మనుష్యలోకంబున, రాముడుగాఁబుట్టెనుగా! అని, తాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — సహి = వాఁడగువా! తనరుంబుట్టుక లేదైనను నానావిధంబులుగాఁబుట్టుననివేదంబు నందును బ్రసిద్ధుండైనవాఁడనుట; సనాతనః = నిత్యుండయిన; విష్ణుః = వ్యాపకుండగు విష్ణుదేవుడు; దేవైః = (దేవు, క్రిడావిజిగీషావ్యవహారద్యుత్పత్తి మోదమదస్య పుకాంతగలిష" అనుభాతువునంబుట్టినది.) (క్రీడించుటయెన్నఁదావముగాఁగలవారు, సీచకార్యప్రవృత్తిగలవారనుట, యెదుటివాని బోరగిలండ్రోయ నిచ్చుగొనువారు, వ్యవహారముఖ్యముగాఁదలంచువారు, పరమార్థబుద్ధిలేని వారునుతమకార్యమునుమాత్రమే చూచువారును (తమకనుకూలముగాఁగృష్టండునరకాసురుంజంపిన వెనుక నతండు పారిజాతంబుకోరఁగానతనితోనే యుద్ధముసేసినట్టిస్వకార్యధురంధరు) లననుట. స్తోత్రముచేసి బేలుపుచ్చువారు, సహంకరించియుండువారు, సట్టిదేవతలచేత, "ఇట్టివారిచేతననుటచే, నెట్టివారికిని, విష్ణుండునులభుండనిసూచించుట యుచున్నది. ఉచీర్షస్య = గర్వించిన, తనకువరంబొసంగినవారని యునుందలంపక యాదేవతలమీదనే యుద్ధముసే

యువాడనుట; రావణస్య=రావణుని యొక్క; పదార్థాభిః; అభిః=అభిః=ఉపాసనలచేమెచ్చినవాడుకాదు, ఊరకకోరబడినవాడై, యిందువలననుసౌలభ్యముసూచింపబడుచున్నది. మానుషేలోకే=దేవతలుగూడమనుష్యగంధము నోర్వలేక, రోతపడుచు, భూమికియోజనంబునకన్ననుదూరంబుగా నుండి, హవిర్భాగంబుగొనియెదరు, అట్టి దేవతలును; విష్ణునేవునకు మనుష్యుల వంటివారులె, అట్టివిష్ణుదేవుడును, మనుష్యులొకంబునందుం బుట్టుటంజేసి, సర్వప్రాణులకును అతిసులభం దదేవుండని సూచితమగుచున్నది. జ్ఞే=రామరూపంబునంబుట్టెను, నరసింహాదులు వలె నావిభావింపలేదు, గర్భవాసంబుచేసివుట్టెను, యట్టునుసాధారణమనుష్యులుగూడ, పదిమాసంబులే గర్భదుఃఖంబునుభవించువారైనను, ఈవిష్ణువుమాత్రము “తతశ్చ ద్వాదశేమాసి” అనిచెప్పబడినచో స్వస్థ, పండ్రెండు మాసంబులు గభంబుననుండివుట్టెను. “అహః యెంతభక్తవత్సలత!” యనియాశ్చర్యకరంబగువాత్సల్యమును సూచించుచున్నది.

“సనాతనోవిష్ణుః జ్ఞే” (శాశ్వతుండగువిష్ణుండువుట్టెను) అనుటచే, తాను శాశ్వతుండైనను సర్వవ్యాపకుండైనను, నశ్వరంబును వ్యాప్యంబునగుమనుష్య శరీరంబు నవలంబించెను, అదియశ్శుతయె వ్యంజితమగుచున్నది.

శాశ్వతుండును సర్వవ్యాపకుండును గువిష్ణుదేవుండు, తన్నుదుగుణంబులకిరచైనవారును, స్వకార్యమాత్రధురంధరులునగుదేవతలు, రావణవధంబునకై, కోరిన మాత్రముననే, పరిమదయాభువుకావున, దనకన్న నెంతయుఁగనిఘలగుదేవతలకునుగూడ రోతగలిగించునట్టిమనుష్యులొకంబునందు, నశ్వరంబును సర్వవిధంబులఁగచ్ఛంబునగు మనుష్యదేహంబవలంబించి, మనుష్యులకన్న నెచ్చుగాఁ బండ్రెండుమాసంబులుగర్భదుఃఖంబుననుభవించి, రామరూపంబునంబుట్టెను; అహః ! ఎంతభక్తవత్సలం దురమానాథుండు! అట్టి, విష్ణుదేవునియవతారంబగుటంజేసి, రామనియందును మస్తానధ్యుణంబులును, ఒప్పియుండినవి. అని, తాత్పర్యము.

కాసల్యా శుశుభే తేన పుత్రేనామితతేజసా

యథా వరేణ దేవానా మదితి ర్నజ్రపాణినా. ౮

టీక॥ అమిత తేజసా = కొలందిలేనిప
రాక్రమంబుగల; తేన = ఆ; పుష్కేణ =
కొడుకయిన రామునిచేత; కొసల్యా =
కొసల్య; దేవానాం = దేవతలలోపల;
వ సేణ = శ్రేష్ఠుడయిన; వజ్రపాణినా =
వజ్రాయుధముచేతి యందుగల యిం
దునిచేత; అపితర్యథా = అపితివలె, శు

శుభే = ప్రకాశించెను.

అందఱికొడుక అయిన రాముని శ్రేష్ఠుం
డును ప్రమేయంబగు పరాక్రమంబుగ
లవాడగునగు రామునింబుప్రసంగం బడి
సి, కొసల్య, దేవతా శ్రేష్ఠుండగునిండు
సంగన్నయదితివోలెఁబ్రకాశించెను.
అని, తాత్పర్యము.

సహి రూపోపపన్నశ్చ వీర్యవా నససూయకః

భూమా వసుపమ స్సూసు గుణై దశరథోపమః. ౯

టీక॥ సః = ఆ రాముండు; రూపోపప
న్నశ్చ = సౌందర్యముతోఁగూడిన వాండు
ను; వీర్యవాన్ = పరాక్రమంబుగలవాఁ
డు; అనసూయకః = గుణములయందు
దోషారోపముగేయనివాఁడును; గు
ణైః = గుణములచేత; దశరథోపమః =
దశరథునితోఁబోల్చి-గలవాఁడును; కా
వుననే; భూమా = భూమియందు; అను
పమః = సరిలేని; సూసుః = కొడుకును

గా; ఆసీత్ (అభ్యాహృతము) హి = ఉం
డెనుగ వా!

ఆ రాముండు, సౌందర్యముగలిగి,
పరాక్రమశాలియై, అనూయలేని
వాడై, గుణంబులదశరథునింబోలుచు,
ఇట్లునమస్త గుణంబులు గలిగియుండు
టంజేసి, “ఇట్టికొడుకెవ్వరికినిలే” డని
యనందగియుండెను. అని, తాత్పర్యము.

సచ నిత్యం ప్రశాంతాత్మా మృదుపూర్వం తు భాషతే

ఉచ్యమానోపి పరుషం నోత్తరం ప్రతిపద్యతే. ౧౦

టీక॥ సః = ఆ రాముండు (చకార
ముపాదప్రారణాఁము); పరుషం =
సఘోరపుమాటను; ఉచ్యమానోపి = చె
ప్పబడినవాడైనను; ఉత్తరం = బదులు

ను; చప్రతిపద్యతే = పొందఁడు, చెప్పఁడ
నుట. తు = మఱిమనఁగా; నిత్యం = ఎల్ల
ప్పుడును; ప్రశాంతాత్మా = కోపములేని
మనసుగలవాడై; మృదుపూర్వం = మె

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧

తన ముందుగాఁగల్గినట్లుగా ; భాష
తే=మాటరాచిను.
ఆరాముండు, తనుఁజూచియెప్పురే
ని, పరుషముగామాటలాచినను, అతం
డుదానికి బదులుపరుషంబుగా నెంత

మాత్రమునుజెప్పఁడు; మఱియు, 'నెల్ల
ప్పుడునుగోపంబులేని మనంబుగలవాఁ
డగుటంజేసి, తిన్ననగానేయతనికింజె
ల్పును. అని, తాత్పర్యము.

కథంచి దుపకారేణ కృతే నై కేన తుష్యతి
సస్తరత్య సకారాణాం శతమప్యాయే వత్తయా. ౧౧

టీకా సః(అధ్యాహృతము)= ఆరా
ముండు; కథంచితే=ఎత్తెనను, అనఁగా,
“ఎట్లయిననట్లుగానిమ్ము” అనియలక్ష్య
ముగానైనను, లేక, చేయవలెననునధ్య
వసాయముతోఁగాకపోయినను, లేక,
స్వకార్యమునుజేశించియొనసను, లేక,
స్వల్పముగానైనను, లేక, పరిహాసము
గానైనను, అనుట; కృతేన=చేయఁబడి
న; ఏకేన = ఒక్కటైన; ఉపకారేణ=
ఉపకారముచేతనే; తుష్యతి = సం
తోషించును. అత్త వత్తయా= మంచిమ

నన్ను గలవాఁడగుటచేత ; అపకా
రాణాం=అపకారములయొక్క ; శ
శతమపి=లేక-లేనివానినైనను; సస్తర
తి=తలంపఁడు.
రాముండు, తనకెవ్వఁడైననేవిధ
ముగానైనను ఒక్క-మాటుసకారంబు
చేసెనేని, దానికెల్లప్పుడునుసంతోషిం
చియుండును; ఏవ్వఁడుగానియెన్నియ
పకారములుచేసినను, మంచిమనసుగల
వాఁడుగావున, వానినేప్పుడునుస్త
రింపఁడు. అని, తాత్పర్యము.

శీలవృద్ధైర్జ్ఞానవృద్ధైర్వయోవృద్ధైశ్చ సజ్జనైః
కథయన్తాస్తవైనిత్య మస్త్రయోగ్యాంతరేష్వపి. ౧౨

టీకా సః(అధ్యాహృతము)= ఆరాము
ండు; సజ్జనైః=మంచివారైన; శీలవృద్ధైః=
మంచియాచారముచేగొప్పవారగు వా
రితోను; జ్ఞానవృద్ధైః = జ్ఞానముచేగొ

ప్పవారగువారితోను; వయోవృద్ధైశ్చ=
వయసుచేముదుసలులగువారితోను; ని
త్యం=ఎల్లప్పుడును; అస్త్రయోగ్యాంత
రేష్వపి= అస్త్రాధ్యాయముసేయుకాల

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౧౫

స ౧

—

ముల్గుడును; కథయింక = మాటలాడుచు; ఆస్త = ఉండెను “వై” అనునది పాద పూరణార్థము.

(౩) రాముండు, ఎల్లప్పుడును, అస్త్రాభ్యాసము సేయు కాలమువంటి కాలమునందును గడ్జనులగు సవాచాననంబు

లు మోక్షముగోరువాడలగు సుగంధలలు వీరతోఁగూడఁ గల సవాచాననములగు టించియు, వేదాంతసంస్కరములగు టించియు, సంప్రదాయములగు టించియు, మాటలాడుచుండును. అని, తాత్పర్యము.

బుద్ధిమాంక మధురాభాషీ పూజకభాషీ ప్రయం పదః
వీర్యవాన్మద పర్యేణ మహతా స్వేన సస్త్రితః. ౧౩

టీక||సః(అధ్యాహృతము)= ఆరాముండు; బుద్ధిమాంక = సతస్త్రమగుబుద్ధిగలవాడును; మధురాభాషీ = ఇంపుగా మాటలాడువాడును; పూర్వభాషీ = ముందుగా మాటలాడువాడును; పీయంపదః = ఇష్టమునెచ్చెప్పువాడును; పీర్యవాంక = పరాక్రమశాలియును; స్వేన = తనవదన; మహతా = గొప్పదగు; వీర్యేణ = పరాక్రమముచేత; సస్త్రితశ్చ =

గర్వములేనివాడునుగా; ఆసీతః = (అధ్యాహృతము) ఉండెను. రాముండు, మంచిబుద్ధిగలిగి, మధురంబుగా మాటలాడువాడై, ఎట్టిసీచునీతొనైనను దానెమున్ను మాటలాడుచుంబరులకత్యాశ్చర్యంబుగలిగించు పరాక్రమంబుగలవాడైనను, ఎంతమాత్రమును దనపరాక్రమంబునకు గర్వింపక యుండెను. అని, తాత్పర్యము.

సచాన్యతకథో విద్వాన్ శృద్ధానాం ప్రతిపూజకః
 (“బ్రాహ్మణప్రతిపూజకః” అనిపాతాంతరము)
అనురక్తః ప్రజాభిశ్చ ప్రజాశ్చాప్యనురంజతే. ౧౪

టీక||సః(అధ్యాహృతము)= ఆరాముండు; సాన్యతకథశ్చ = అబద్ధపుమాటలేనివాడును; విద్వాన్ = పండితుండును; శృద్ధానాం = పెద్దలయొక్క; ప్రతి

పూజకః = ఎదురొగిసిపూజించువాడును; బ్రాహ్మణప్రతిపూజకః (అనిపాతాంతరము) = బ్రాహ్మణుల నెదుర్కొని పూజించువాడును; ప్రజాభిః = జనుల

—

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧

జేత; అసుర క్తశ్చ = ప్రేమయుంచు బడి
సవాడును; ప్రాజాశ్చ = జనులను; అసు
రంజతే (అనురంజయతి) = సంతసింపఁ
జేయుచుండును.

రాముండు, దబ్బుబలాడుడు, పండి

తుండు, వృద్ధులకుఁ (బ్రాహ్మణులకు)
బూజనేయువాఁడు ; ప్రజలతనియం
దుఁడ్రేమగల్గియుండిరి ; అతండును బ్ర
జలనుండనురాగంబుగల్గియుండెను.

అని, తాత్పర్యము.

సాను క్రోశో జితక్రోధో బ్రాహ్మణప్రతిపూజకః

దీనాను కంపీ ధర్మజ్ఞో నిత్యం ప్రగ్రహ వాం శ్చుచిః. ౧౫

టీక॥ సః (అధ్యాహృతము) = ఆరా
ముండు; సానుక్రోశః = దయదోఁగూడి
నవాడును; జితక్రోధః = జయింపఁబడి
నకోపముగలవాడును ; బ్రాహ్మణప్ర
తిపూజకః = బ్రాహ్మణుల నెదుర్కొని
పూజించువాడును; దీనానుకంపీ = దరి
ద్రులయందెచ్చుగాదయగలవాడును ;
ధర్మజ్ఞః = ధర్మంబుల నెఱింగినవా
డును; నిత్యం = ఎల్లప్పుడును ; ప్రగ్రహ
వాం = గృహంబగు, నియమంబుగలవా
డును; శుచిః = పరిశుద్ధుఁడును ; పరధ

నంబుకోరనివాఁడుననట.

రాముండు, దయగలవాఁడు ; కో
పంబుజయించినవాఁడు; బ్రాహ్మణులం
గన్నమాత్రమున నెదుర్కొనిపూజించు
వాఁడు; దరిద్రులనుచూచినప్పుడె, వార
లదానమానాదుల నాదరించువాఁడు;
ధర్మంబుల నెఱింగినవాఁడు; ఎప్పుడు
ను, జలనంబులేని నియమంబు గలవా
డు; పరధనంబుగోరఁడు.

అని, తాత్పర్యము.

కులోచితమతిః త్వాత్ర ధర్మం స్వం బహుమన్యతే

మన్యతే పరయా కీర్త్యా మహ త్స్వగ్గౌఢం తతః. ౧౬

టీక॥ సః (అధ్యాహృతము) = ఆరా
ముండు; కులోచితమతిః = ఇత్వాకువం
శంబునకుఁదగినబుద్ధిగలవాఁడు; స్వం =
తనదైన; త్వాత్రధర్మకం = తుత్రియులధ

ర్మమును; బహుమన్యతే = అధికమనిత
లంచును; తతః = తనదగునాత్మత్రీధ
మంబువలన; పరయా = అధికమయి
న; కీర్త్యా = కీర్తితో; మహత్ = గొప్ప

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౧౭

స ౧

వయినఃస్వగఃఫలం - స్వగఃమనుఫలము; భవతీణి (అధ్యాహృతము)=కలుగునని;మన్యతే=తలంచును.

రామండు, తనకులంబునకుండగినట్లు, య, దాక్షిణ్యముశరణాగతసంరక్షణము, మొదలగువానియందాసక్తం

బగుబుద్ధిగలవాఁడు; తనక్షత్రియమునె యధికముగా నెంచును; తనక్షత్రధర్మముచక్క-గాననుష్ఠింపబడునని దానివలన నె,మహాకీర్తియు, స్వగఁబును, గల్గునని, తలంచును.

అని, తాత్పర్యము.

నాశ్రేయసి రతో విద్యా న్నవిరుద్ధకథారుచి:

ఉత్తరోత్తరయుక్తా చ వక్తా వాచస్పతి ర్యథా. ౧౭

టీక॥ సః(అధ్యాహృతము)=ఆరాముండు;విద్యా=పండితుండు; కావుననె; అశ్రేయసి=మంచిదికానిదనియందు;నరతః=ఆసక్తుఁడుకాఁడు. నవిరుద్ధకథారుచి=ధర్మమునకువిరుద్ధములయిన మాటలయందిష్టముగలవాఁడుకాఁడు. ఉత్తరోత్తరయుక్తా=బదులుబదులుగాఁజెప్పయుక్తియందు; వా

చస్పతిర్యథా = బృహస్పతివలె; వక్తాచ=చెప్పవాఁడును.

రామండు, పండితుండు కావున, మంచిదికానివానియందాసక్తుండుకాఁడు; ధర్మవిరుద్ధములయినమాటలుచెప్పఁడు;బృహస్పతివలె, బదులుకుబదులుయుక్తులుచెప్పును.

అని, తాత్పర్యము.

అరోగస్తరుణో వాక్ష్మీ వపుష్తాః దేశకాలవిత

లోకే పురుషసారజ్ఞః సాధు రేకో వినిమిత్తః. ౧౮

టీక॥సః(అధ్యాహృతము)=ఆరాముండు;అరోగః=వ్యాధిలేనివాఁడు; తరుణః=యౌవనంబుగలవాఁడు; వాక్ష్మీ=చక్కగామాటలాడువాఁడు; వపుష్తాః=మంచిదేహంబు గలవాఁడు; దేశకాలవితః=దేశమునుగాలమునెఱింగినవాఁడు; పురుషసారజ్ఞః=పురు

షునిమనోనిశ్చయము నెఱింగినవాఁడు; లోకే=జగత్తునందు; ఏకః=ఒక్కడైన; సాధుః=సత్పురుషుండు ; ఇతి (అధ్యాహృతము) = అని;వినిమిత్తః= నిశ్చయింపబడినవాఁడు.

రామండు , వ్యాధియేమియులేనివాఁడు;మంచియౌవనంబు గలవాఁడు;

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧

చక్క-గా మాటలాడువాడు; దృఢం
బగు దేహంబు గలవాడు; దేశకా
లంబులకుఁ దగినట్లు నడువనేర్చినవా
డు; చూచినమాత్రముననే పురుషుని
హృదయంబు గనుంగొనువాడు; లో

కంబునందంతయు , అపకార్యులమై
గోపంబులేని సాధు వితం డొకఁడై
యనిశ్చయింపబడెను.
అని, తాత్పర్యము.

స తుశ్శ్రోష్టే గుణై ర్యుక్తః ప్రజానాంపాథిక వాత్సజః
బహిశ్చర ఇవ ప్రాణో బధూవ గుణతః ప్రియః. ౧౯

టీక॥ శ్రోష్టే = ఉత్తమములయిన;
గుణైః = గుణములతో; యుక్తః = కూడి
న; సః = ఆ; పాథిక వాత్సజస్త్వ = రాచ
కొమరుండైన రాముండుమాత్రము; ప్ర
జానాం = జనులకు; బహిశ్చరః = లైటఁ
దిరుగుచుండు; పాణి ఇవ = ప్రాణము
వలె; గుణతః = గుణములచేత; ప్రియః =

ఇష్టఁడు; బధూవ = ఆయెను.
ఇట్లు మంబులగు గుణంబులు గలి
గియున్న రాముండు, తన గుణంబుల
చేఁ, బ్రజలకు, లైటనుండు ప్రాణంబుం
బోలెఁబ్రియుండు గానుండెను.
అని, తాత్పర్యము.

సమ్యక్ ద్విద్యా వ్రతస్నాతో యథావ త్సంగ వేదవిత్
ఇష్వస్తే చ పితృ శ్చో బధూవ భరతాగ్రజః. ౨౦

టీక॥ భరతాగ్రజః = భరతునికన్న
యయిన రాముండు; సమ్యక్ = చక్క-
గా; విద్యా వ్రతస్నాతః = విద్యలవలనను
వ్రతంబులవలనను స్నానముచేసినవా
డును, అధ్యయనముచేసి, వ్రతంబులా
చరించినమావతః నంబు చేసినవాడు
ననుట; యథావత్ = యథాశాస్త్రము
గా; సాంగవేదవిత్ = అంగములతోఁ
గూడిన వేదంబుల నెఱింగినవాడును; ఇ

ష్వస్తే = బాణంబులందును అస్త్రంబు
లందును; పితృ = తండ్రీకన్న; శ్రేష్ఠః = ఎ
చ్చయినవాడునుగా; బధూవ = ఆ
యెను.
భరతునకన్నయగు రాముండు, చ
క్క-గా వేదంబులనధ్యయించివ్రతంబు
లాచరించి స్నాతకమునుజేసికొని; శి
ష్యావ్యాకరణాది వేదాంగంబులను వే
దములను, అథాంబులతో నెఱింగినవా

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము.

స ౧

దై, నిలువద్యయందు నస్త్రంబులం దెను.

దుః కండ్రికన్న నెచ్చెనవాడైయుం అని, తాత్పర్యము.

కల్యాణాభిజన స్సాధు రచీన సృత్యవా గృహః

వృద్ధై రభివీతశ్చ ద్విజై ధర్మాధర్మదశిభిః. ౨౧

టీక॥ సః(అధ్యాహృతము)-ఆరా

పఠదీనవాడు.

ముందు; కల్యాణాభిజనః=మంగళంబు
లకుఁబుట్టిల్లు; లేక, మంగళకరంబైనతలి
దండ్రులవంశంబుగలవాడు; సాధుః=
దోషములేనివాడు; అచీనః=దైన్యము
లేనివాడు; సత్యవాక్=సత్యమయిన
మాటగలవాడు; ఋజుః= వక్రబుద్ధి
లేనివాడు; ధర్మాధర్మదశిభిః= ధ
ర్మంబు నభర్మంబునుజూచునట్టి; వృ
ద్ధైః=పెద్దలగు; ద్విజైః=బ్రాహ్మణు
లచేత; అభివీతశ్చ=చక్కఁగాశిక్షిం

రాముండు, ఎప్పుడునుమంగళంబు
లుగలవాడు (మంగళములుగలతలిదం
డ్రులకులంబులు గలవాడు); నిదోః
మందు, ఎట్టియాపదలందును దైన్యంబు
నొందనివాడు; ఎట్టికష్టములనైనను,
సత్యమునేమాటలాడువాడు, వక్రబు
ద్ధిలేనివాడు, ధర్మాధర్మంబులనెఱిం
గినపెద్దలగుబ్రాహ్మణులచే శిక్షింపఁ
బడినవాడు.

అని, తాత్పర్యము.

ధర్మకామార్థతత్త్వజ్ఞ స్త్వస్థితిమా స్త్రిభానవాక్

తౌకికే సమయాచారే కృతకల్ప విశారదః. ౨౨

టీక॥ సః(అధ్యాహృతము)= ఆరా
ముండు; ధర్మకామార్థతత్త్వజ్ఞః=
ధర్మముయొక్క-యుఁ గామము యొక్క-
యు నర్థముయొక్క-యు సిద్ధాంతమునె
ఱింగినవాడు; స్త్వస్థితిమా=మఱివు
లేకుండుటగలవాడు; ప్రతిభానవాక్=
క్రొత్తక్రొత్తగావికాసమునొందుదుం
డుబుద్ధిగలవాడు; తౌకికే=లోక సం

బంధియగు; సమయాచారే=సంకేతము
వలనఁగాఁదగినయాచారమునందు; కృ
తకల్పః = చేయఁబడిన న్యాయముగల
వాడు; విశారదః=పండితుండు.

రాముండు, ధర్మకామార్థమున
ర్థము, వీనిలోనేదేదీయెప్పుడెప్పుడునే
యవలయునో, ఆయా నిర్ణయంబుల
నెఱింగినవాడు, మఱివులేనివాడు; వి

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧

వాదమునందు, క్రొత్తక్రొత్తగానికాస కేలి కాచారంబువిషయమై, యాన్యమునొందుచుండు, ప్రతిభయనెడు, బురుంబులం దెలిసినవాడు; పండితుం ద్దివిశేషముగలవాడు, లోకీకంబగుచుండు. అని, తాత్పర్యము.

నిభృత స్సంవృతాకారో గుప్తమంత్రో స్సహాయవాక్
అమోఘక్రోధహాషశ్చ త్యాగసంయమకాలవిత్. ౨౩

టీక|| సః(అధ్యాపృతము)= ఆరాముడును.
ముడు; నిభృతః = వినయంబుగలవాడు; సమండు, వినయముగలవాడు; తదు; సంవృతాకారః = మూయబడిన సమననుననుండునభిప్రాయం బెవ్వరికి బామ ముడిపాటులోనగుదేహము సం నిండెలియనట్లుబామముడి మొదలగు విదలివికారముగలవాడు ; గుప్తమంకారంబులనొందడు, అతండు సేయుత్రః=ఎవ్వరికిం దెలియని యాలోచనం నాలోచనంబు, ఫలపర్యంతం బెవ్వరికి బుగలవాడు; సహాయవాక్=తోడుగ నిండెలియదు; సహాయవంతుండు, అతిలవాడు; అమోఘ క్రోధహాషశ్చ= సికోషముగాని సంతోషముగానివ్యర్థముకాదు; ఎప్పుడు వానుదానము సేయవలయునో దానాజ్ఞించునది యెప్పుడు. అని, తాత్పర్యము.

దృఢభక్తి స్థిరప్రజ్ఞో నాసద్ద్రాహీన దుర్వచాః
నిస్తంద్రి రప్రమత్తశ్చ స్వదోషపరదోషవిత్. ౨౪

టీక|| సః(అధ్యాపృతము)= ఆరాక, దుష్టులగ్రహించువాడుకాదు; దుముడు; దృఢభక్తిః=నిశ్చలమయినభర్వచాః= చెడ్డమాటగలవాడుకాదు; స్థిరప్రజ్ఞః = మఱపులేనిదు; నిస్తంద్రి= ఆలస్యములేనివాడు; బుద్ధిగలవాడు; అసద్ద్రాహీన= మంచి అప్రమత్తశ్చ= ఏమటుపాటులేనివాదికానిదానిగ్రహించువాడుకాదు; లేదును; స్వదోషపరదోషవిత్=తనదో

వమును ఇతిరుల దోషము నెఱింగిన
వాడు.

రాముండు, పెద్దలయందునిశ్చలం
బగుభక్తిగలవాడు ; మఱపులేనిబుద్ధి
గలవాడు; మంచిదికానివానిగానిదు
ష్టులఁగానిగ్రహింపఁడు; ఒకరికప్రియం
బగునూటఁ జెప్పఁడు ; ఆలస్యంబును

యేమఱు పాటులేనివాఁడు ; లోకంబు
లోనందఱును జెలువొడిచిపంబులఁ జ
క్కఁగా నెఱుంగుదురు; ఎవ్వరికిని దన
దోషంబు నెలియదు ; ఇతండట్లుకాదు,
తనదోషంబు నెదుటివానిదోషంబు నె
ఱుంగును.
అని, తాత్పర్యము.

శాస్త్రజ్ఞ శ్చ కృతజ్ఞశ్చ పురుషాంతకకోవిదః

యః ప్రగ్రహానుగ్రహయో ర్యథానాయు వివక్షణః ౨౧

టీక॥ యః=ఏ రాముఁడు ; శాస్త్ర
జ్ఞః=శాస్త్రముల నెఱింగినవాఁడో; కృ
తజ్ఞశ్చ=తనకుఁబరునిచేఁ జేయుఁబడిన
యుపకారము నెచ్చుగా నెఱుంగువాఁ
డునా, లేక, సిద్ధాంతము నెఱుంగువాడు
నా; పురుషాంతకకోవిదః = పురుషుల
తారతమ్యమునందుఁబండితుండో; లే
క, పురుషులహృదయమునందుఁ బండి
తుండో; ప్రగ్రహానుగ్రహయోః= స్వీక
రించుటయందు ననుగ్రహించుట యం
దును; యథాన్యాయం = యథాశా
స్త్రముగా; వివక్షణః = పండితుండో;

అట్టివాఁడనుట.
రాముండు , శాస్త్రముల నెఱింగి
నవాఁడు, ఎవ్వఁడెనితనకుస్వల్పపకా
రముజేసినను దానినధికముగాఁ దలంచు
వాఁడు (సిద్ధాంతముల నెఱింగినవాఁ
డు) ; పురుషులతారతమ్యము జెడిసిన
వాఁడు (పురుషులహృదయంబు నెఱుం
గువాఁడు); శాస్త్రంబుదప్పకమిత్రు
లుమున్నగువారలస్వీకరించుటకును వా
రిననుగ్రహించుటయందునుం బండితుం
డు.
అని, తాత్పర్యము.

సత్సంగహప్రగహణే స్థానవిన్నిగహస్యవ

ఆయకమఁఖ్య పాయజ్ఞ స్సందృష్టవ్యయకమఁవిత్. ౨౨

టీక॥ సః(అధ్యాత్మతమ)=ఆరాముఁడు సత్సంగహప్రగహణే = పెద్ద

లను స్వీకరించుటయందును బరిపాలించు
టయందును; విచక్షణః (అధ్యాపృతము) = పండితుండు; నిగ్రహస్య = దుష్టు
లనిగ్రహించుటయందును; స్థానవిచ్ఛ =
అవకాశము నెఱింగినవాఁడును; ఆయక
మణి = వచ్చుబడి సేయుటయందు; ఉ
పాయజ్ఞః = ఉపాయము నెఱింగినవా
డు; సందృష్టవ్యయకమణి = శాస్త్ర
మునందుఁజూడఁబడినకచ్చ సేయుట నె
ఱింగినవాఁడు.

రాముండు పెద్దలస్వీకరించి పాలిం
పనమథుండు. దుష్టులశిక్షింపనుదగిన
కాలముఁజెలిసినవాఁడు; పుష్పంబులనుం
డిమధుకరంబుంబోలె, ప్రజలనుండి, వా
రలకుఁ గష్టంబులేనట్లుగాఁ ద్రవ్యంబు
గొననమథుండు; “వచ్చుబడిలోనగ
ముపాలుగానినాలవపాలుగాని మూ
డుపాళ్లుగాని కమణి సేయవచ్చును” అ
ని, శాస్త్రమునందుఁజెప్పఁబడినరీతిగా,
సెలవు సేయును. అని, తాత్పర్యము.

త్రైవ్యం శాస్త్రసమూహేషు ప్రాప్త్యామిశ్రకేమచ
అథధర్మాచ సంస్కర్య సుఖతంత్రో నచాలసః. ౨౭

టీక||సః (అధ్యాపృతము) = ఆరా
ముండు; శాస్త్రసమూహేషు = న్యాయము
యమువేదాంతము మున్నుగాఁగల శా
స్త్రములసమూహములందును; వ్యామి
శ్రకేమచ = సంస్కృతము ప్రాకృతము
మున్నగుభాషలుచేరియుండు, కావ్య
నాటకాదిగ్రంథములందును; త్రైవ్యం =
ఎచ్చగుటను; పాస్త్రః = పొందినవాఁడు;
అథధర్మాచ = అథఃమును ధర్మ
మును; సంస్కర్య = సంపాదించి; సుఖ
తంత్రః = సుఖమే ప్రధానముగాఁ

గలవాఁడు; అలసఃనచ = సోమరి
కాఁడు.

రాముండు, న్యాయవైశేషికవే
దాంత వ్యాకరణ మీమాంసాది శా
స్త్రంబులందును, కావ్యనాటకాది సం
స్కృతప్రాకృతగ్రంథములందును. బం
డితులగువారలలో శ్రేష్ఠుండునుతిక్కె
నవాఁడు, అథఃమునుధర్మమును సం
పాదించియే సుఖంబు సేవించును, సో
మరితనమునులేనివాఁడు.

అని, తాత్పర్యము.

వై హరికాణాం శిల్పనాం విజ్ఞాతాథవిభాగవిత్

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౨౩

సం

ఆరోహే విసయేచైవ యుక్తో వారణవాజినామ్. ౨౮

టీక॥ సః (అధ్యాహృతము) = ఆరాముడు ; వై హరికాణాం = విహరించుటయె ప్రయోజనముగాఁగల; శిల్పనాం = సంగీతాదివిద్యలయొక్క; విజ్ఞాతా = విశేషముల నెఱుంగువాఁడు ; అర్థవిభాగవిత్ = ధనముయొక్క పంపకమును దెలిసినవాఁడు , వారణవాజినాం = ఏనుగులయొక్క-యు గుఱ్ఱములయొక్క-యు; ఆరోహే = ఎక్కుటయందును; విసయేచైవ = నానావిధములుగా నడుపుటయందును ; లేక, శిక్షించుటయందును ; యుక్తః = సమర్థుఁడు.

రాముండు , విహారాథులగు సంగీతాదిశిల్పింబులఁ జక్కఁగా నెఱుం

గును; “ధర్మాయయశే సేధాణు ఆత్మనేస్వజనాయచ, పంచధావిభజక్ విత్తమిహముత్ర సశోభతే” (ధర్మముకొఱకును గీతికొఱకును లౌకికకార్యము కొఱకు, దనకొఱకు, బంధుస్నేహితులకొఱకు, ఇట్లు, అయిదుభాగంబులుగా ధనంబు విభజించువాఁ, డీలోకంబునన బిలోకంబునను బ్రకాశించును) అని చెప్పఁబడినరీతిని , ధనమువిభజించు ప్రకారంబు దెలిసినవాఁడు ; ఏనుగులనుగుఱ్ఱంబులను, ఎక్కినానావిధంబులుగా నడుపుటయందును శిక్షించుటయందును సమర్థుఁడు.

అని, తాత్పర్యము.

ధనుర్వేదవిదాం శ్రేష్ఠో లోకే తిరథసమ్మతః

అభియాతా ప్రహర్తాచ సేనానయవిశారదః. ౨౯

టీక॥ సః (అధ్యాహృతము) = ఆరాముడు; ధనుర్వేదవిదాం = విలువిద్యనెఱింగినవారిలోపల; శ్రేష్ఠః = ఎఱ్ఱైనవాడు; లోకే = జగత్తునందు ; తిరథసమ్మతః = పెక్కు-విలుకాండ్రతోఁబోరెడువారిచేఁ బూజింపఁబడినవాఁడు ,

అభియాతా = శత్రువులకెదురుగాఁ బోవువాఁడు; ప్రహర్తాచ = శత్రువులఁజంపువాఁడును ; సేనానయవిశారదః = సేననడుపుట యందుఁ బండితుండు.

రాముండు, ధనుర్వేదంబు దెలిసిన

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

సం

వారిలో శ్రేష్ఠుడు ; లోకంబునందంత
టను బెక్క-విలుకాండ్రతోఁ బొరగల
యట్టివారి చేతనుం బూజింపఁబడిన
వాఁడు; లోకంబున సేరాజేసి, శత్రువు
లుతనఁనుండెత్తివచ్చినప్పుడు వానితో
యుద్ధము సేయును , అప్పుడు సేనాము
ఖంబుననుండఁడు, ఇతండట్లుకాదు, శ

త్రువులయొద్దకుఁ దానెపోయి, సేనా
ముఖంబునఁబెరిచియుద్ధము సేసి, శత్రువు
లంజంపువాఁడు శత్రు సేనతన సేనలో
నికేజొరనవకాశంబుగలుగకుండునట్లు
తనసేనను పూహంబులందీర్చ సమ
ధుఁకండు.

అని, తాత్పర్యము.

అప్రభృష్యశ్చ సం గ్రామే క్రుద్ధైరపి సురాసురైః

టీక||సః(అధ్యాత్మము)= ఆరా
ముఁడు; సం గ్రామే = యుద్ధమునందు;
క్రుద్ధైః = కోపమువొందిన; సురాసు
రైరపి = దేవతలచేతను అసురులచేత
ను; అప్రభృష్యశ్చ = ఎదిరింపఁగూడని
వాఁడును.

సురాసురులు; విరోధంబు విడిచి, క్రింపఁబడదయ్యె.

కోపంబున, వచ్చిరేసి, వారును, యుద్ధ
మునందురామునెదిరింపలేరు.

అని, తాత్పర్యము.

ఈయధః క్లోకంబు, వ్యాఖ్యానంబు
లను దాహరింపఁబడియున్నను, బరిగ
ణితంబుకాకుండుటం జేసి, యిచ్చోటలే

అనసూయో జితకోధో నదృష్టో నచ మత్సరీ

నచావమంతా ధూతానాం నచ కాలవశానుగః. 30

టీక||సః(అధ్యాత్మము)= ఆరా
ముఁడు; అనసూయో = గుణమునందు
దోషమువారోపించు గుణములేని వాఁ
డు; జితకోధః = జయింపబడినకోపము
గలవాఁడు; నదృష్టః = గర్వించినవాఁడు
కాఁడు; మత్సరీన = ఇతరులకుమంచిగ
లుగుటయందోర్వమిలేనివాఁడు కాఁడు;

ధూతానాం = ప్రాణులయొక్క; అవ
మంతాచన = అవమానించు వాఁడును
కాఁడు; కాలవశానుగశ్చన = కాలము
నకువశ్యుడైయుండుటననుసరించు వా
డునుకాఁడు.

రాముండు, మంచియందుదోషమునా
రోపింపఁడు; కోపమును దనయధీనము

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము: ౧౧

స ౧

చేసికొనినవాఁడు; గర్వితుండు కాఁడు; కోపరాజసములకులొంగఁడు.
మచ్చరములేనివాఁడు ; ప్రాణులనవ అని, తాత్పర్యము.
మానింపఁడు; అన్యైకాలములంగల్గు

ఏకం శ్రేష్ఠగుణైర్యుక్తః ప్రజానాం పాథీకవాత్సజః
సమృత స్త్రిషు లోకేషు

టీక॥ పాథీకవాత్స జః = రాచకొమ తః = పూజింపఁబడినవాఁడు.
రుండగురాముండు; ప్రజానాం = జనుల రాముండు, జనులలో నెవ్వరియం
లోపల; ఏవం = ఇట్లు ; శ్రేష్ఠగుణైః = దునుదొరకనియిట్టిలోకోత్తర గుణంబు
లోకోత్తరంబులగుగుణంబులలో; యు లుగలవాఁడు, ముల్లోకంబులందునుబూ
క్తః = కూడినవాఁడు; త్రిషు = మూడై జనొండెను.
నః; లోకేషు = లోకములందు; సమృ అని, తాత్పర్యము.

వసుధాయాః క్షమాగుణైః. ౩౧

బుద్ధ్యాబృహస్పతే స్తుల్యో వీర్యేణాపి శచీపతేః

టీక॥ సః (అధ్యాహృతము) = ఆరా భతయగునింద్రునకు; తుల్యః (అధ్యా
ముండు; క్షమాగుణైః = ఓర్పుప్రధాన హృతము) అపి = సరివచ్చువాఁడును.
ముగాఁగల గుణములచేత ; వసుధా రాముండు, ఓర్పుముదలగు వాని
యాః = భూమికి ; తుల్యః = సరివచ్చు చేభూమికి సరియగును; బుద్ధియందు బృ
వాఁడు; బుద్ధ్యా = బుద్ధిచేత; బృహస్ప హస్పతికి సరివచ్చును; పరాక్రమంబున,
తేః = బృహస్పతికి; తుల్యః (అధ్యాహృ చేవేంద్రునకు సమానుండు,
తము) = సరివచ్చువాఁడు; వీర్యేణాపి అని, తాత్పర్యము. ✓
రాక్రమముచేత; శచీపతేః = శచీదేవికి

తథా సర్వప్రజాకాంతైః ప్రీతినంజననైః పితుః. ౩౨

గుణైర్విరురుచేరామో దీప్త స్సూర్య ఇవాంశుభిః

టీక॥ తథా = అట్లు; సర్వప్రజాకాంతైః = సమస్తజనులకును భ్రియంబులును;

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧

పెతుఁ=తండ్రికి; ప్రీతిసంజననై=సంతోషముగలిగించునవియునగు; గుడై=గుణంబులచే; దీప్తి=ప్రకాశించుచున్న; సూర్యుఁ=సూర్యుడు; అంశుభిరివ=కిరణంబులచేతవలె; విరురుచే=ప్రకాశించెను.

అట్లు, స్త్రీలకును బాలురకును యావనవంతులకును వృద్ధులకును బామరు

లకును బండ్లతులకును సంతోషంబుగలిగించునవియుండంగైనుగుచకరధునకుంబ్రీతి బుట్టించునవియునగు గుణంబులచేస్వతస్సుందరుడైన యారాముండు స్వతఃప్రకాశవంతుండగు సూర్యుండు తన కిరణంబులచేతంబోలె, ప్రకాశించెను.

అని, తాత్పర్యము.

తమేవం వ్రతసంపన్న మప్రభృష్యపరాక్రమం. ౩౩

లోకపాలోపమం నాథ మకామయత మేదిని

టీక॥ మేదిని=భూమి; ఏవం వ్రతసంపన్నం = ఇట్లు ఆశ్రితసంరక్షణమనువ్రతముతోఁగూడినవాఁడును; అప్రభృష్యపరాక్రమం = ఎదిరింపఁగూడనిపరాక్రమంబుగలవాఁడును ; లోకపాలోపమం=దిక్పాలకులతోఁ బోల్చి గలవాఁడునగు, తం=ఆరాముని; నాథం=ప్రభువుగా; అకామయత=కోరెను.

భూమి, యిట్లు ఆశ్రితసంరక్షణమందుబద్ధవృత్తుండై ఎదురులేనిపరాక్రమంబుగల్గి, దిక్పాలకు సరివచ్చుచున్నరామునిం దనకుఁ బ్రభువుకాఁగోఁచెను.

అని, తాత్పర్యము.

లేక; ఏవం= ఇట్లు బాలకాండము సందుఁజెప్పబడినట్లుగా ; వ్రతసంపన్నం = “రామస్తునీతయాసాధకం”

(రాముండు నీతతోఁగూడఁగ్రీడించెను) అని చెప్పినట్లు ; ధర్మవ్రతము, అనఁగా, క్రీడించుటయనువ్రతముతోఁగూడినవాఁడును ; అప్రభృష్యపరాక్రమం = ఎదిరింపఁగూడనిపరాక్రమంబు గలవాఁడును; లోకపాలోపమం; (విశేషణో భయపదము) లోకపాల= లోకంబులంబాలించువాఁడును ; ఉపమం=సమీపమందులక్ష్మి, యనఁగా, నీతగలవాఁడునగు; తం=అట్లులక్ష్మితోసమస్తభోగంబుల ననుభవించుచున్నరాముని ; మేదిని=భూమియును; నాథం= పెనిమిటిగా; అకామయత=కోరెను.

బాలకాండము కడపటఁజెప్పబడినట్లుగా, నెల్లప్పుడు, పన్నితోఁగ్రీడించుచు, నెదురులేక శత్రువులంజంపుచు,

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౨౩

స ౧

లోకంబులంచాలింపఁగలిగి, యెల్లప్పు రామునింబాచి, భూమియును, వానరం
డు సీతారూపయగు లక్ష్మితోఁగూడి, బెనిమిటిగా, వరించెను
సమస్తభోగంబుల ననుభవించుచున్న అని, తాత్పర్యము.

ఏతైస్తుబహుభి ర్యుక్తం గుశైరనుపప్తై స్సుశమ్. ౩౪

దృష్ట్వా దశరథో రాజా చక్రే చింతాం మంతపః

టీక॥ అనుపప్తైః = సరిలేని; బహు భేదములు.
భిః = పెక్కులయిన; ఏతైః = ఈ; గుణైః = గుణములతోను; యుక్తం = కూడి
ననుభవం = కొడుకయినరాముని; దృష్ట్వా = చూచి; పరంతపః = శత్రువులఁ
దాపమునొందఁజేయువాఁడును; రాజా = రాజునగు; దశరథః = దశరథుఁ
డు; చింతాం = ఆలోచనమును; చక్రే = చేసెను.
ఇట్లెవ్వరియందునగపడని లెక్కలే
నిగుణంబులతోఁగూడియున్నతనకుమా
రుండగురామునింబాచి; శత్రువులసం
హరించువాఁడైనదశరథమహారాజు; ఆ
లోచించెను.
అని, తాత్పర్యము.

అథ రాజ్ఞో బభూవై వం వృద్ధస్య చిరజీవినః. ౩౫

ప్రితి రేషా కథం రామో రాజా స్యాన్తయి జీవతి

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; చిరజీవి
నః = బహుకాలముగాబ్రతుకుచున్న
వాఁడును; వృద్ధస్య = ముదుసలియునగు
రాజ్ఞః = దశరథమహారాజునకు; ఏవం =
ఈప్రకారముగా; “మయి = నేను; జీవ
తి = బ్రతుకుచుండగా; కథం = ఎట్లు;
రామః = రాముఁడు; రాజా = రాజు;
స్యాత్ = అగును “ఏషా = ఈ; ప్రితిః = (ల
క్షణచే) చింత; బభూవ = ల్గినది.
అంత, బహుకాలముబ్రతికివృద్ధుం
డగుటజేసి, దశరథమహారాజు, ఈప్ర
కారము “నేనుబ్రతికియుండగా, రా
ముండెట్లురాజుకాఁగలఁ”దని, ఎట్లు
చింతించెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏషా హ్యస్య పరాప్రితి హృది సంపరివర్తతే. ౩౬

కదా నామ సుతం ద్రక్ష్యామ్యభిషిక్తమహం ప్రియం

టీక॥ “అహం—నేను;క దానామ=	ది=మనసునందు;సంపరివర్త=లేహి=
ఎప్పుడు (“నామ” అనునదిమాక్యాలంకా	చక్క-గానాటుకొన్నదిగదా!
రాధ=ము);అభిషిక్తం= అభిషేకింపఁ	“ఎప్పుడు, నేనురాజ్యమునందభిషి
బడిన; ప్రియం=ఇష్టుఁడైన;సుతం=కొ	త్తుండగునాప్రియకుమారుండయినరా
దుకును;ద్రత్యైమి=చూడఁగలను; ఏ	ముంజూడఁగలను.” ఇట్లు, దశరథుం
షా=ఈ;పరా=అధికమయిన;ప్రీతి=	డు,ఎల్లప్పుడునుమనంబునఁ గోరుచుం
చింత;అస్య=ఈదశరథునియొక్క;హృ	దును. అని, తాత్పర్యము.

వృద్ధికామోహి లోకస్య సర్వధూతాను కంపన్యః ౩౩
మత్తః ప్రియతరో లోకే పజన్య ఇవ వృష్టిమాన్

టీక॥ రామః (అధ్యాత్మతము)=	న్నను; ప్రియతరః = ఎచ్చుగాఁబ్ర
రాముఁడు;లోకస్య=జనముయొక్క; యుండు.	
వృద్ధికామోహి= వృద్ధిగోరువాఁడుగ	నాకుమారుండగు, రాముండు, జను
దా! సర్వధూతానుకంపనః=సర్వప్రా	లవృద్ధినిగోరును;సమస్త ప్రాణులందు
ణులనుదయతోఁజూచువాఁడు; వృష్టి	నుదయగలవాఁడు; వాసగురియుచుం
మాన్=వర్షముగలిగినట్టి; పర్జన్యఇవ	డుమేఘముఁబోలె జనులసంతాపమును
(స్థితః)=మేఘమువలెనున్నవాఁడు;లో	హరించువాఁడు;నాకన్నను, జనులకతం
కే=జనులవిషయమయి;మత్తః= నాక	దుచాలఁబ్రయియుండు. అని, తాత్పర్యము.

యమ శక్ర సమో వీర్యే బృహస్పతి సమోమతౌ. ౩౪
మహీధర సమో ధృత్యాం మత్తశ్చ గుణ వత్తరః

టీక॥ రామః (అధ్యాత్మతము)=రా	మానుఁడు;ధృత్యాం=ధైర్యమునందు;
ముండు;వీర్యే= పరాక్రమమందు;య	మహీధరసమః = పర్వతముతోసమా
మశక్ర సమః=యమునితోను దేవేంద్రుని	నుండు;మత్తశ్చ=నాకన్నను;గుణవత్త
తోనుసమానుండు;మతౌ = బుద్ధియం	రః=ఎచ్చుగాగుణంబులుగలవాఁడు.
దు;బృహస్పతిసమః= బృహస్పతితోస	రాముండు పరాక్రమంబున యమ

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౨౯

స ౧

దేవేంద్రులవంటివాడు; బృహస్పతివ మునకు సేవచేయును; నాకన్నుల ఆధికి గు
లె, బాలబుద్ధి నాలి; ధైర్యంబునఁ, బర్వత గవంతుండు. అని, తాత్పర్యము.

మహీ మహా మిహం కృతస్నో మధి తిష్ఠంత మాన్తిజం. ౩౯
అనేన వయసా దృష్ట్వా యథా స్వగః మవాప్నుయామ్

టీక॥ అహం = నేను; ఇహం = ఈ; వేతి - (అధ్యాహృతము) - అట్లుగు
మహీ = భూమిని; కృతస్నో = అంత నాయేమి.
ను; అధితిష్ఠంతం = అధిష్ఠించుచున్న నాకీవయసుననే, చాముండు, ఈ
పాలించుచున్నందునట; మాన్తిజం = ధరామండలము సంతోగం బాలించ
దుకైన రాముని; అనేన = ఈ; వయ గా, నతిసింజూచి, స్వగంబునొందున
సా = వయసుతో; దృష్ట్వా - చూచి; య స్తుఘటిల్లునాయేమి? అని, దశరథుండు,
థా = ఎట్లు; స్వగం = స్వగమును; అ చింతించెను. అని, తాత్పర్యము.
వాప్నుయాం = పొందుదునో; తథాభి

ఇత్యే లైర్వివిధై స్తైస్తై రన్యపాథివ దులః కైః. ౪౦
శిష్టై ర పరిమే యైశ్చ లోకే లోకో త్త రై గుః కైః
తం సమీక్ష్యే మహారాజో యుక్తం సముదిత్తై శ్చ కైః. ౪౧
నిశ్చిత్య సచివై స్సార్థం యువ రాజ మవన్యత

టీక॥ ఇతి = ఇట్లు; వివిధైః = పలుకె ఇప్పుడుచెప్పఁగామిగిలిన; సముదిత్తైః =
టంగులయినవియును; అన్యపాథివ చేరినవియును ; శుభైః = మంగళక
దుర్గభైః = ఇతరరాజులకుం బొందఁ రములునగు; గుణైశ్చ = గుణములతోను;
గూడనవియునగు; తైఃతైః = ఆయా; ఏ యుక్తం = కూడిన; తం = ఆ రాముని; స
తైః = ఇప్పుడు చెప్పఁబడినగుణంబుల మీత్యు = చూచి; మహారాజః = దశరథ
తోను; అపరిమేయైశ్చ = లెకింపరాని మహారాజు; సచివై స్సార్థం = మంత్రుల
వియును; లోకే = ప్రపంచమందు; లో తోఁగూడ; నిశ్చిత్య = ఏర్పాటుచేసి; యు
కోత్తరైః = శ్రేష్ఠంబులును; శిష్టైః = వరాజం = యువరాజునుగా; అవన్య

త=తలంచెను.

ఇట్లు, నానావిధంబులును ఇతర రాజదుగ్ధ భంబులునగు సేగుణంబులును, మఱియెక్కుకురాని, లాకోత్తరంబులును మంగళకరములునగు నితరగుణంబులును

గలిగియున్న యారామంబూచి, దశరథమహారాజు, మంత్రులతోనాలోచించి, “రామండు యవరాజుకాఁగలండు” అని, నిశ్చయించెను. అని, తాత్పర్యము.

దివ్యంతరిక్షే ధూమాచ శూర మత్పాతజం భయం. ౪౨
సంచచక్షేః మేధావీ శరీరే చాత్మనో జరాం

టీక॥ అథ=అటుతర్వాత; మేధావీ=బుద్ధిమంతుండగుదశరథుండు; దివి=స్వర్గమునందును; అంతరిక్షే=ఆకాశమునందును; ధూమాచ=ధూమియందును; ఉత్పాతజం=ఉత్పాతములవలనఁగలిగిన; భయం=భయమును; అత్మనః=తనయొక్క; శరీరే=దేహమునందు(ఉన్న) జరాం=ముదుసలితనమును; సంచచక్షే=చెప్పెను.

అంతబుద్ధిమంతుండగు, దశరథుం

డు, “స్వర్గమునందును ఆకాశమునందును ధూమియందును నానావిధంబులగు సుత్పాతంబులు భయంకరంబులయినవి జనించుచున్నవి; ఇవిరాజునకుఁగోడుబెల్పనవి; మరియు, నాదేహమందు వార్ధకమధికమగుచున్నది; కావున, నీ ఘ్రీబుగా, రామునకుఁబట్టంబుఁగట్టవలయును” అని, మంత్రులకుఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

పూర్ణా చంద్రానన స్యాథ శోకాపనువ మాత్మనః. ౪౩
లోకే రామస్య బుబుధే సంప్రియత్వం మహాత్మనః

టీక॥ అథ = అటుతర్వాత; స(అధ్యాత్మతము)=ఆదశరథుండు; మహాత్మనః=అధికమయినబుద్ధిగలవాఁడును; పూర్ణా చంద్రాననస్య = నిండుచంద్రునివంటిముఖముగలవాఁడునగు; రామస్య=రామునియొక్క; ఆత్మనః=తన

కు; శోకాపనుదం=దుఃఖమునుపోఁగొట్టునట్టి; లోకే = జనమవిషయమయి; సంప్రియత్వం=చాలనిష్ఠుండగుటను; బుబుధే=తెలిసికొనెను.

అంత, “మిక్కిలియును బుద్ధిశాలియై నిండుచందురునింబోలు ముఖంబుగ

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము.

సం

లవాడనగురాముండు, జనులకుంజా నితనకుదుఃఖములేదు అని, తెలిపి
లబ్ధియుండు; దానంజేసి, అతనికేబట్ట ను. అని, తాత్పర్యము.
ముగట్టుటకుఁబనులాపురో యేమోయి

అన్యనశ్చ ప్రజానాంచ శ్రేయసేచ ప్రియేణచ. ౪౪

ప్రాప్తకాలేన భుక్త్యా భక్త్యాత్వరత వా స్మృషం

టీక॥ ధర్మాత్మా = భుక్తబుద్ధిగ మాడినవాడై; భక్త్యా=ప్రీతిచేత, త్వరి
ల; స్మృషం = దశరథమహారాజు; అన్య సర్వా=వేగిరపడెను.
నశ్చ=తనయొక్కయు; ప్రజానాంచ= ధర్మాత్ముండగు దశరథమహారా
జనులయొక్కయు; శ్రేయసేచ=మంచి జు, తనకును జనులకును, మంచియును సం
కొఱకును; ప్రియేణచ=(చతుర్థ్యర్థమం తోషంబునుగలుగుటకై, యుక్తకాలం
దుఁదృతీయ) సంజోషము కొఱకును; బునఁ, బ్రీతియు క్తుండై, రామాభిషేకం
ప్రాప్తకాలేన=లభించిన యుక్తకాల బునకై, త్వరపడెను.
ముతో; సహితః(అధ్యాహృతము)= అని, తాత్పర్యము.

నానానగరవాస్తవ్యాక్ పృథ్విగాన పదానపి. ౪౫

సమానినాయ మేదిన్యాః ప్రధానాక్ పృథివీ పతీక్

టీక॥ సః(అధ్యాహృతము)= ఆదశ భక్ = వేఱుగా; సమానినాయ=రప్పిం
రథుండు; నానానగరవాస్తవ్యాక్=ప చెను.
లు విధంబులైన పట్టణంబులనుండున దశరథుండు, నానాపట్టణంబులనుం
ట్టిజనంబులను; జానపదానపి=గ్రామన డుజనంబులను గ్రామంబులనుండుజనం
మూహమునందుండు వారలను; మేది బులను, ముఖ్యులగురాజులను, సాధార
న్యాః=ధూమి; ప్రధానాక్=ముఖ్యు లులగురాజులను, వేర్వేలుగాఁబిలిపిం
లయిన; పృథివీపతీక్ = రాజులను; పృ చెను. అని, తాత్పర్యము.

నతు కేకయ రాజానం జనకం వానరాధిపః. ౪౬

త్వరయా చాన యామాన పశ్చత్తాశోష్యతః ప్రియమ్

టీక॥ న రాధిః = మనుష్యులకు బ్ర
 ఘవయినదశరథుండు; త్వరయాచ = శే
 గిర పాటు చేతను, (చకారముచే) నూర
 మున నుండువారగుట చేతను, కేకయ
 రాజానం (కేకయరాజం) = కేకయ
 రాజునుగాని; జనకంవా = జనకుని
 గాని; "తా = ఆయిద్రులు; పశ్చాత్ = వెను
 కను; ప్రియం = ప్రియమగు రామాభిషే
 కవారణు; శ్రోష్యతః = వినంగలరు" ఇ

తిమత్వా (అధ్యాహృతము) = అని, త
 లంచి; నానయామాసం = రప్పింపలేదు.
 దశరథమహారాజు, అవతాశము లే
 కుండుటంజేసియు దూరస్థులగుటం జే
 నియు, కేకయరాజునుగాని జనకమహా
 రాజునుగాని, "వారలు, కార్యమయిన
 వెనుకసిప్రియవార్తవినంగలరు" అని, త
 లంచిపిలిపింపడయ్యె.
 అని, తాత్పర్యము.

తా॥ వేత్త నానా భరణై ర్యథాహం ప్రతిపూజితా॥ ౪౭
 దదశాలం శృతో రాజా ప్రజాపతిరివ బ్రజాః

టీ॥ రాజా = దశరథమహారాజు; అలంకృ
 తః = అలంకరింపబడినవాడై; వేత్త
 నానాభరణైః = ఇండ్లచేతను నానావి
 ధంబులగు సొమ్ములచేతను; యథా
 హం = యథాయోగ్యముగా; ప్ర
 తిపూజితా॥ = పూజింప బడిన;
 తా॥ = ఆవచ్చినవారలను; ప్రజాః =
 జనులను; ప్రజాపతిరివ = బ్రహ్మచేవుం

డుమోలె; వదశః = చూచెను.
 దశరథమహారాజు, అట్లుతనయా
 జ్ఞ చేవచ్చినవారలకు విడుదులుచూపిం
 చి, నానావిధంబులగు ధూషణంబుల నొ
 సంగి, సత్కారంబుచేసి, యాపిమ్మట
 బ్రహ్మచేవుండు ప్రజలంజూచునట్లు, వా
 రలంజూచెను.
 అని, తాత్పర్యము.

అథోప విష్టే నృపతౌ తస్మిన్ పర బలాదనై. ౪౮
 తతః ప్ర వివికు శ్చేషా రాజానో లోక సమ్మతాః

టీక॥ అథ = అంత; పర బలాదనై =
 శత్రు సేనలవీడించునట్టి; తస్మిన్ = ఆ;
 నృపతౌ = దశరథమహారాజు; ఉప
 విష్టే = కూర్చుండగా; తతః = ఆపిమ్మ

ట; శేషాః = మిగిలిన; లోక సమ్మతాః =
 లోకులకిష్టులయిన; రాజానః = రాజు
 లు; ప్రవివికుః = లోనికి, జొచ్చిరి.
 అంత, శత్రు సేనలంబులంజూకాదు

నట్టియాదశరథమహారాజు, కూర్చుండి క్రొందక్కినజనసన్నతులగురాజులురా
నవెనుక, జనకుండుఁగేకయరాజునుండ జనభావపెరిచులి. అనితాత్పర్యము.

అథ రాజవీర్ణేషు వివిధేష్యాసనేషుచ. ౪౮
రాజాన మేవాభిముఖా నిషేదున్యతా నృపాః

టీక॥ అథ=అంతట; నృపాః=రాజులు; రాజవీర్ణేషు=దశరథమహారాజు
చేరివ్వఁబడిన; వివిధేషు=నానావిధంబులయిన; ఆసనేషు=సింహాసనంబులం
దు(చకారంబుపాదపూరణార్థము); రాజానమేవ = దశరథమహారాజును
గూర్చియే; అభిముఖాః=ఎదురైనముఖలిగి, కూర్చుండిరి. అనితాత్పర్యము.

స లబ్ధమానై ర్విసయాన్వితై స్సృజైః
పురాలయై బాణసపదైశ్చ మానవైః
ఉపోపవిష్టై స్సృపతి ర్వృతో బభౌ
సహస్రచక్షు భాగవా నివా మరైః. ౫౦౪

టీక॥ లబ్ధమానైః = పొందఁబడిన రాజు; అమరైః=దేవతలచే; వృతః
పూజగలవారలును; విసయాన్వితైః= (అధ్యాహృతము)- చుట్టఁబడిన; భాగ
అణకువతోఁగూడినవారలును; పురాలయైః = పట్టణంబునందునికిగలవారలు
ను; బాణసపదైః= గ్రామములనుండువా
రును; ఉపోపవిష్టైః=దగ్గిరిదగ్గిరిగా
గూర్చున్నవారునగు; సృజైః=రాజుల
చేతను; మానవైశ్చ=జనులచేతను; వృ
తః=చుట్టఁబడిన; సృపతిః=దశరథమహా
రాజు; అమరైః=దేవతలచే; వృతః
(అధ్యాహృతము)- చుట్టఁబడిన; భాగ
వాన్=మాహాత్మ్యముగల; సహస్రచ
క్షురివ=వేయికండ్లుగలదేవేంద్రుండు
వలె; బభౌ=ప్రకాశించెను.
దశరథుండు, పట్టణంబులనుండియు
గ్రామంబులనుండియు, వచ్చిన, రాజులు
నుబ్రజలును, దనవలనఁబూజనొంది, త
నవచనంబు వినఁగావలయునని, విన

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨

యంబునదగ్గి అదగ్గి అగా వచ్చితనచుట్టు వంతుండగు దేవేంద్రుండుంబోలె బ్రహ్మ
నుంగూర్చుండఁగా; వారలనడుమనుం శించెను. అని, తాత్పర్యము.
దునప్పుడు, దేవతలనడుమనుండుభగ

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

అయోధ్యాకాండే, ప్రథమస్కంధః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, అయోధ్యాకాండ ప్రథమస్కంధ టీక,

ముగిసినది.

త్రై

ద్వితీయ స్కంధ ప్రారంభః.

తతః పరిషదం సర్వా మామంత్యై వసుధాధిపః .

హిత ముద్ధవణం చైవ మునాచ ప్రథితం వచః. ౧

టీక||తతః=అటుపిమ్మట; వసుధాధి|పరిషదం=సభను; సర్వాం=అంతను; ఆ
పః= ధూమికింప్రధువైన దశరథుండు|మంత్ర్య=పిలిచి; ఏవం=ఇట్లు; హితం=

శ్రీమద్రామాయణముః ఆయోధ్యాకాండము. 3x

స ౨

మేలు సేయునదియు; ఉద్ధవణం = సం
తోషింపఁ జేయునదియు; ప్రథితం = ప్ర
సిద్ధమునగు, స్పష్టమయిన యర్థముగల
దియునగు అనుట; వచః = మాటను ; ఉ
వాచ = చెప్పెను.

అంత, దశరథమహారాజు, సభలో
నివారలనందఱుంబూచి, మేలు సేయున
దియు సంతోషముగల్గించునదియు స్ప
ష్టార్థమునగు మాటఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

దుందుభిస్వసకల్వేన గంభీరేణా నునాదినా
స్వరేణ మహతా రాజా జీమూత ఇవ నాదయన్. ౨
రాజలక్షణయుక్తేన కాంతేనా నుపమేనచ
ఉవాచ రసయుక్తేన స్వరేణ నృపతి నృపాన్. ౩

టీక॥ నృపతిః = మనుష్యులకుఁ బ్రభు
వైన; రాజా = దశరథమహారాజు; స్వ
పాన్ = రాజులనుగూచి; దుందుభిస్వ
సకల్వేన = భేరిధ్వజతో సమానమయిన
దియు; గంభీరేణ = భయంకరంబును;
అనునాదినా = ప్రతిధ్వని గలిగించునది
యు; రాజలక్షణయుక్తేన = రాజలక్షణ
ముతోఁ గూడినదియును ; కాంతేన =
మృదువయినదియు; అనుపమేనచ = స
రిలేనిదియు; రసయుక్తేన = మాధుర్య
ముతోఁ గూడినదియునగు; స్వరేణ = ధ్వ
నిచేత; మహతా = అధికమయిన; స్వరే

ణ = ధ్వనిచేత; నాదయన్ = ధ్వనించుచు
న్న; జీమూత ఇవ (స్థితః) = మేఘమువ
లెనున్నవాఁడై; ఉవాచ = చెప్పెను.
మనుష్యులకుఁ బ్రభుండగు దశరథమ
హారాజు, భేరిధ్వనికిని మేఘ గజఁనంబు
సకుసరివచ్చుచు గంభీరంబై, దిక్కులం
బ్రతిధ్వనిగలిగించుచు, రాజాహంబు
గులక్షణంబుగలిగి, మృదువై, మనోహ
రంబయిన, స్వరంబున, నాసభలోనిరా
జులంబూచి, చెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

విదితం భవతా మేత ద్యథా మే రాజ్య ముత్తమమ్
పూర్వకై మమ రాజేంద్రై స్సుతవ త్పరిపాలితమ్. ౪

టీక॥ మే = నాయొక్క; ఉత్తమం = శ్రేష్ఠమయిన; రాజ్యం = రాజ్యము ; మ

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨

మ=నాకు; పూర్వకైః = ముందుండిన; రాశేంద్రైః = రాజశ్రేష్ఠులచేత; సుతవత్ = కొడుకువలె; యథా = ఎట్లు; పరిపాలితం = రక్షింపబడినదో; తత్ (అధ్యాహృతము) = అట్టి; ఏతత్ = ఈవిధము; భవతాం = మీకు; విదితం = తెలిసియున్నది.

తెలిసియున్నది.
ఇప్పుడు, నాదైన యీరాజ్యమును, నాకుమునుపుండినరఘుమహారాజు మున్నగువారలు, ప్రస్తునింబోలె, రక్షింపుచుండిరనుటమీకుఁ దెలిసియెయున్నది.
అని, తాత్పర్యము.

సోహ మిత్వాకుభి స్సర్వై నరేంద్రైః పరిపాలితమ్
శ్రేయసా యోక్తుకామోస్మి సుఖాహం వఖిలంజగత్. ౫

టీక॥ సః = అట్టి; అహం = నేను; ఇత్వాకుభిః = ఇత్వాకువంశమునందుఁబుట్టిన; నరేంద్రైః = రాజులచేత; సర్వైః = అందఱుచేతను; పరిపాలితం = రక్షింపబడినదియును; సుఖాహం = సుఖమునకుఁ దగినదియునగు; అఖిలం = సమస్తమయిన; జగత్ = రాజ్యమును; శ్రేయసా = మంచితో; యోక్తుకా

మః = కూర్పఁగోరువాఁడను; అస్మి = అగుచున్నాను.
ఇత్వాకువంశంబునం బుట్టినరాజులందఱును సుఖంబుగా రక్షింపుచుండిన సుఖాహంబగునీ రాజ్యంబునకు, నేనిప్పుడు, శ్రేయంబొనగూర్పఁగోరెదను.
అని, తాత్పర్యము.

మయా ప్యాచరితం పూర్వైః పంథాన మనుగచ్ఛతా
ప్రజా నిత్య మనిచేణ యథా శక్త్యభి రక్షితాః. ౫

టీక॥ పూర్వైః = మునుపటిరాజులచేత; ఆచరితం = అనుష్ఠింపబడిన; పంథానం = మార్గమును; అనుగచ్ఛతా = అనుసరించువాఁడను; నిత్యం = ఎల్లప్పుడును; అనిచేణ = తూఁగులేనివాఁడనగు, జాగరూకుండననుట; మయాపి = నాచేతను; ప్రజాః = జనులు; యథాశక్తి = శక్తిని

క్రిసరికొనింపక; అభిరక్షితాః = కాపాడబడిరి.
నేనును, మునుపటిరాజులచరించిన పద్ధతిని ననుసరింపుచు, నెప్పుడు నేమటక, జాగరూకుండనై, నాశక్తికొలంది, జనులరక్షించినాఁడను.
అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౩౭

స ౨

ఇదం శరీరం కృష్ణం లోకస్య చరతా హితమ్
పాండురస్యా తపస్రస్య చ్ఛాయాయాం జితం మయా. ౭

టీక॥ కృష్ణం లోకస్య = సమస్తమయిన ; గాఢోంబడినది.
లోకస్య = జగత్తునకు; హితం = మేలు నేనుసమస్తలోకంబనకును, మేలు
ను, చరతా = చేయుచున్న; మయా = నేయుచు, సమస్తశత్రువుల-జక్కా-
నాచేత; ఇదం = ఈ; శరీరం = దేహము; డుచు, నెదురులేక, ప్రజలఁబాలింపుచు,
పాండురస్య = తెల్లని; తపస్రస్య = స్వేదచ్ఛత్రంపు నీడయందే సంచరింపు
గొడుగుయొక్క; ఛాయాయాం = నీడ చు, నిట్లువాధకంబునొందితిని.
యందు; జరితం = ముదుసలితనముగలది. అని. తాత్పర్యము.

ప్రాప్య పక్షసహస్రాణి బహున్యాయాంషి జీవతిః
జీణాస్యాస్యశరీరస్య విశ్రాంతి మభిరోచయే. ౮

టీక॥ బహుని = అనేకములయిన; వస్య = దేహమునకు; విశ్రాంతిం = ఊట
పక్షసహస్రాణి = సంవత్సరములయొ టను; అభిరోచయే = కోరుచున్నాను.
క్కవేలు, అటువదివేల సంవత్సరంబుల నేను, అటువదివేలసంవత్సరములవ
నుట; ఆయాంషి = జీవితకాలమును, టకుజీవించి, యిప్పుడు, వృద్ధుండనైతి ;
ప్రాప్య = పొంది; జీవతిః = బ్రతుకుచు కావున, నింక శ్రమపడలేను, విశ్రాంతిం
న్నదియు; జీణాస్య = ముసలితనము గోరుచున్నాను.
నొందినదియునగు; అస్య = ఈ ; శరీర అని, తాత్పర్యము.

రాజప్రభావజుష్టాం హి దుర్వహం మజితేంద్రియైః
పరిశ్రాంతోస్త్రి లోకస్యగుర్వీం ధమధురం వహే. ౯

టీక॥ అహం (అధ్యాహృతము) = జయింపఁబడనియింద్రియములుగలవా
నేను; రాజప్రభావజుష్టాం = రాజయొ రిచేత; దుర్వహం = మోయనలవిగాని
క్క, శౌర్యధైర్యాది ప్రభావములచేసే దియును; గుర్వీం = గొప్పదియునగు; లో
వింపఁబడినదియును; అజితేంద్రియైః = కస్య = జగత్తుయొక్క; ధమధురం =

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨

ధర్మమనెడుభారమును ; వహా =
మోయుచు; పరిశ్రాంతిః = అలసటనొం
దినవాడను; అస్తిహి = అగుచున్నా
నుగదా!

శౌర్యాదులుగలవానికి మాత్రంబె

చేయసాధ్యమును; జితేంద్రియుబృహాని
వారలకుఁ జేయనలవిగానిదియుమిగులఁ
గట్టంబునగు నీధర్మపరిపాలనంబునే
యుచునలసియున్నాడను.

అని, తాత్పర్యము.

సోహం విశ్రమ మిచ్ఛామి పుత్రం కృత్వా ప్రజాహితే
సన్నికృష్టా నిమాన్ సర్వా నను మాన్య ద్విజపాథాన్. ౧౦

టీక॥ సః = అట్టి; అహం = నేను ; ప్ర
జాహితే = జనులపేలువిషయమునం
దు; పుత్రం = కొడుకును; కృత్వా = చే
సి ; నియమించియునుట = సన్నికృ
ష్టాన్ = సమీపించియున్న; అంతరంగ
భూతులైనయనుట; ఇమాన్ = ఈ; ద్వి
జపాథాన్ = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులను ; స
ర్వాన్ = అందఱను; అనుమాన్య = ఒ
ప్పించి; విశ్రమం = ఊటను; ఇచ్ఛామి =

కోరుచున్నాను.

ఇట్లు, పరిశ్రాంతుడగువృద్ధుండనగు
నేను, బ్రజారక్షణమందు, నాపుత్రుని
యమించి, యంతరంగ భూతులయిన
బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులగు వసిష్ఠాదులనందఱ
సమ్మతిపడునట్లుచేసి, విశ్రాంతి నొందఁ
గోరుచున్నాను.

అని, తాత్పర్యము.

అనుజాతోహి మాం సర్వై గుణై శ్శ్యేష్ఠో మమాత్మజః
పురందరసమో వీర్యే రామః పరపురంజయః ౧౧

టీక॥ వీర్యే = పరాక్రమమునందు; పురందరసమః = దేవేంద్రునితోసమాను
డును; పరపురంజయః = శత్రువులపట్ట
ణంబులజయించువాడను; మమ = నా
యొక్క; శ్యేష్ఠః = పెద్ద; ఆత్మజః = కొ
డుకునగు; రామః = రాముడు; మాం =
నన్ను; సర్వైః = సమస్తములయిన; గు

ణైః = గుణములచేత; అనుజాతోహి =
అనుసరించిపుట్టినాఁడుగదా!

నాపెద్దకొడుకురాముండు, పరా
క్రమంబున దేవేంద్రునకుసరివచ్చు వాఁ
డు; శత్రువులపట్టణంబులజయించువాఁ
డు; అన్నిగుణంబులను, నన్నుబోలిపుట్టి
నాఁడు, అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణముః ఆర్యోధ్యాకాండము. 3౯

స ౨

తం చంద్ర మివపుష్కేణ యుక్తం ధర్మభృతాం వరం
యావరాశ్యే నియోక్తాస్తి ప్రీతిః పురుషపుంగవమ్. ౧౨౯

టీక॥ అహం(అధ్యాప్యతము)=నేను; ధర్మభృతాం=ధర్మమునుభరించు వారిలోపల; వరం=ప్రేష్టుండును; పురుషపుంగవం=పురుషశ్రేష్ఠుండును; పుష్కేణ = పుష్పనక్షత్రముతో, యుక్తం=కూడిన, చంద్రమివ (స్థితం) = చంద్రుండుంబోలె నున్నవాఁడు నగు; తం=ఆరాముని; ప్రీతిః=సంతోషముగలవాఁడనై; యావరాశ్యే = యువరా

జుచారతనమునందు; నియోక్తాస్తి = నియమించెదను.

ధామి కులలో శ్రేష్ఠుండును బురుషశ్రేష్ఠుండును, బుష్పనక్షత్రముతోఁగూడినచంద్రుండుఁబోలెనతిప్రకాశంబుగలవాఁడునగు నారాముని, సంతోషంబున, యువ రాజుగాఁజేయఁగోరెదను.

అని, తాత్పర్యము.

అనురూప స్స వై నాథో లక్ష్మీవాక్ లక్ష్మణాగ్రజః
త్రైలోక్యమపి నాథేన యేన స్యా న్నాథవ త్తరమ్. ౧౩

టీక॥ యేన=ఏ; నాథేన=ప్రభుండగురామునిచేత; త్రైలోక్యమపి = ముల్లోకంబులును; నాథవత్తరం=అధికముగాఁబ్రభువుగలది; స్యాత్=అగునో; లక్ష్మీవాక్=కాంతిగలవాఁడును; లక్ష్మణాగ్రజః = లక్ష్మణునకన్నయునగు; సః=ఆరాముడు; అనురూపః=తగిన; నాథోవై=ప్రభువుగదా!

ఎవ్వండు, ప్రభువైన, ముల్లోకంబులును అధికముగా, సనాథములగునో, అట్టి, లక్ష్మీవంతుండును, తమ్ముండగులక్ష్మణునియందధిక ప్రీతిగలవాఁడగుటం

జేసియాశ్రితులందంతటను అల్లెయధిక ప్రీతిసేయువాఁడని యెన్నందగినవాఁడునగు రాముండు, మీకుండగిననాథుండు.

అని, తాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — సః=ఆరాముడు; అనురూపః=సహజుండగునాథుండు; ఇతరులు పాత్రభానువర్తులు కావుననా పాధికులు. అనురూపః=అనుకూలమయిన రూపముగలవాఁడు, సుందరవిగ్రహుండగుట. అనురూపః=అనుసరించురూపంబుగలవాఁడు, అన్నిటనువ్యాపించియుండువాఁడు. అనురూ

పః=తనయందను ప్రపిష్టములైనరూపములుగలవాడు, సమస్తశరీరమయిండు అనురూపః=అనుస్యూతములైననానారూపములుగలవాడు, నానావిధములగునవతారములచే నిండియుండు వాడు; అనురూపః=ఓరుద్రస్యరూపమివరూపయస్యసః, ఉరూపః= శివునిరూపంబువంటిరూపంబుగలవాడు “ఉరూపుడు” సనభవతీత్యనురూపః=అతండుకానివాడు “అనురూపుడు” శివునిశరీరమువంటిశరీరముగలుగనివాడు, శివుడుఁబోలె, విరూపాక్షుండుకాదు మఱి, పుండరీకాక్షుండనుట. వినాథః=పక్షులకునాథుండగుహంసము, తత్సంబంధీవైనాథః = దాని సంబంధముగలవాడు, వైనాథుడు, హంసవాహనుండగుబ్రహ్మ; సవైనాథః = ఆ బ్రహ్మతోఁ గూడిన వాడు, నాభికమలంబునబ్రహ్మదేవునిభరించువాడనుట. వినాథః= పక్షులకుఁ బ్రభువయినగురుత్వంతుడు, తత్సంబంధీవైనాథః=గురుడవాహనుండగువాడు, అనురూపుండగు; నాథుండగుటకుఁ గారణంబు.— లక్ష్మీవాక్=లక్ష్మీదేవిగలవాడు, లక్ష్మీదేవికిఁ బెనిమిటియనుట. లక్ష్మణాగ్రజః=లక్ష్మణునకన్న; సాక్షాద్విష్ణుండైనను, అవతారోపాధితే, మనుష్యుండు

గానున్నాడనుట; లక్ష్మణశబ్దము ఆశ్రితోపలక్షణము; ఆశ్రితులనుతమ్ముల నన్నవోలెరక్షించువాడు, “రాముండనురూపుండగునాథుండు” అనుటకుఁ గారణంతరము.— త్రైలోక్యమపి = ముల్లోకంబులును; లేక, “నిత్యము. అనిత్యము, నిత్యానిత్యము” అని మూడువిధంబులగు ప్రపంచమును; యేననాథేన = ఏప్రభువుచేత; ఇతనికి నాథత్వమనిత్యమనుట, నాథవత్తరం = అధికముగాఁ బ్రభువు గలదో; “నాథవత్” (ప్రభువుగలది) అనుటచేతనే, ఇంద్రాదివ్యావృత్తి (వారల ప్రభుత్వమనిత్యము కావున) యగుచున్నది. “నాథవత్తరం” (అధికముగాఁ బ్రభువుగలది) అనిచెప్పట, బ్రహ్మరుద్రవ్యావృత్త్యర్థము. బ్రహ్మరుద్రులనాథత్వము విష్ణుననుగ్రహంబునంగలిగినది గదా! అట్లు “యుగకోటిసహస్రాణి విష్ణుమారాధ్యపద్మభూః, పునస్త్రైలోక్యధాతృత్వం ప్రాప్తవానితిశుశ్రుమః” (బ్రహ్మదేవుండు, పెక్కువేలకోట్ల యుగంబులువిష్ణునారాధించిముల్లోకంబులకధిపతీయగుటంబొందెను (“మహాదేవ స్సర్వమేథే మహాత్మాహుత్వాత్తానందేవదేవోబహూవ” (మహాత్ముండగుశివుండు, సర్వమేధునినఁ, బరమాత్ముండగు

శ్రీమద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము. ౪౦

స ౨

విష్ణువునారాధించి, దేవదేవుండయ్యెను) అని, పురాణంబులు చెప్పుచున్నవి. ఇది, వైష్ణవమతము ననుసరించిన యర్థము.

సం=ఆరాముడు; అనురూపః=శివునిరూపంబువంటిరూపంబుగలుగనివాడు; శివునకుమాత్రము దక్కువయ్యినవాడు; శివుండుసర్వేశ్వరుండుకావున, విష్ణుండునుదదాశ్చితుండగుటంజేసి, శివునికన్ననితరులగువారికందఱికిని, విష్ణువతారరూపుండగురాముండధికుండనుట. యేననాధేనత్రైలోక్యమపినాథవత్తరం = ఏనాధునిచే ముల్లోకంబులునుఅధికముగాఁబ్రభువుగలదో, “త్రైలోక్యమపి” (ముల్లోకంబులును) అని,

యథావద్యోతకంబగు, అపిశబ్దమును జేర్చుటచే, “శివుండుగక్క-నన్నుండెవ్వఁడును యథార్థంబుగా త్రైలోక్యనాథుండుకాఁడు, ఈవిష్ణుండుమాత్రము, అతనియనుగ్రహమునంజేసి, త్రైలోక్యనాథత్వమునొందెను; ఇతండు, పరమేశ్వర సంపూర్ణాఁడును గ్రహపాత్తుండు” అని, సూచింపఁబడినది. “నాథవత్తరం” అనుటచే, “త్రైలోక్యము, ఇంద్రాదులచే, నాథవంతమగుచున్నది; ఇతనిచేత, నాథవత్తరమగుచున్నది; శివునిచే, నాథవత్తమ మగుచున్నది, యని, వ్యంజితమగుచున్నది. (ఇదివైష్ణవమతము ననుసరించినయర్థము.)

అనేన శ్రేయసా సద్య సంయోజ్యైవ మిమాం మహీమ్
గతక్షోభో భవిష్యామి సుతే తస్మి స్మివేశ్యతే. ౧౪

టీక||అహం(అధ్యాత్మము)=నేను; తస్మిన్=ఆ; సుతే=కొడుకైనరామునియందు; ఇమాం=ఈ; మహీం=భూమిని; నివేశ్య=ఉంచి(“వై” అనునది పాదపూరణార్థము); అనేన = ఈ; శ్రేయసా=మేలుతో; ఏవం= ఇట్లు; సద్యః=ఇప్పుడే; సంయోజ్య=కూర్చి; గ

తక్షేశః=పోయినదుఃఖముగలవాడను; భవిష్యామి=అయ్యెదను. నేను, ఈరాజ్యభారమును, నాశ్వేష్టపుత్రుండగు రామునకప్పగించి, దీనివలననిప్పుడే రాజ్యంబునకు మేలొనగూచి, విశ్రాంతిండునయ్యెదను. అని, తాత్పర్యము.

యదిదం మే నురూపార్థం మయా సాధు సుమంత్రితమ్

భవంతో మేనుమన్యంతాం కథంవా కరవాణ్యహమ్. ౧౫

టీక॥ ఇదం=ఇది; మే=నాకు, అను	కథంవా=ఎట్లు; కరవాణి=చేయుదును.
రూపాథంయది = తగినప్రయోజన	నేనిప్పుడు, రామునభిషేకింప వలయున
ముగలదగునేని; మయా=నాచేత; సా	నితలంపుగొనుట, వృద్ధుండగునాకుచి
ధు=దోషములేనట్లుగా; సుమంత్రీతం	తమగునేని, నేనుదీనినిదోషంబుగాఁజ
(యది)=చక్కఁగా నాలోచింపఁబడి	క్కఁగానాలోచించితినిని, మీరుతలం
నదగునేని; భవంతః=మీరు; మే=నాకొ	తులేని, మీరలాప్పుకొనుఁడు; నేనుమా
జకు; అనుమన్యంతాం=అనుమతింపుడు;	ప్రప్లుచేయఁగలను. అని తాత్పర్యము

యద్య ప్యేషా మమ ప్రీతి హీత మన్య ద్విచింత్యతామ్
అన్య మధ్యస్థ చింతా హి విమదాభ్యధికోదయా. ౧౬

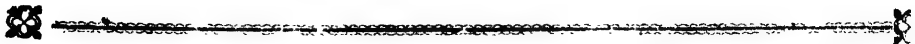
టీక॥ ఏషా=ఈ, రామునభిషేకించు	రామునభిషేకింపవలయుననునది నే
టయనునది; మమ=నాయొక్క; ప్రీతిర్య	ను గోరినదైనను, వేటు హితంబు
ద్యపి=కోరిక యైనను; అన్యత్=వేత్రో	మీకుఁ దోచునేని దానింజెప్పుడు ;
న; హీతం = మేలు; విచింత్యతాం=ఆ	నిష్పక్షపాతులగుమధ్యస్థులలోచించు
లోచింపుఁడు. మధ్యస్థచింతా, మధ్య	ట దానాలోచించుట కన్న నెచ్చైన
స్థ=పక్షపాతములేనివారియొక్క, చిం	ది, యుక్తిప్రతియుక్తులచేమఱియుమే
తా=ఆలోచన; అన్య=విలక్షణమయి	లుగూఁచినది. అని, దశరథుండు సభ
నది; విమదాభ్యధికోదయాహి = వి	లోనుండువారలతోఁజెప్పెను.
చారముచేతమిక్కిలియునధికమయినభ	అని, తాత్పర్యము.
లములుగలదిగాదా!	

ఇతి బ్రువంతం ముదితాః ప్రత్యనందన్ సృపా సృపమ్
వృష్టిమంతం మహామేఘం నదంత ఇవ బహిః. ౧౭

టీక॥ ఇతి=ఈప్రకారము; బ్రువం	హారాజును; సృపాః=సభలోనిరాజు
శం=చెప్పచున్న; సృపం = దశరథమ	లు; వృష్టిమంతం=వానగల ; మహామే

శ్రీమద్రామాయణముఃఅయోధ్యాకాండము. ౪౩

స ౨

<p>ఘం=గొప్పవేఘంబును; నదకంతః = అటచున్న; బహిఃకవ=నెమల్లు వ లె;ముదితాః = సంతసించినవారలై ; ప్రశ్ననందక=ప్రశంసించిరి. దశరథుండీస్లుచెప్పటవిని,యాసభ</p>	<p>లోనిరాజులందఱు,వహించుచున్న మే ఘంబుఁజూచి,మయూరంబులు,సంతో షంబున గూయుచుఁ బ్రశంసించు న స్లు,దశరథునింబ్రశంసించిరి. అని,తాత్పర్యము.</p>
--	--

స్నిగ్ధో నునాదీ సంజజ్ఞే తత్ర హాషాసమీరితః

జనౌ ఘోర్ఘ్నుప్తసన్నాదో విమానం కంపయన్తివ. ౧౮

<p>టీక॥ తత్ర = ఆసభయందు; స్ని గ్ధః=స్నేహంబుతోఁగూడినదియును ; అనునాదీ=ప్రతిధ్వనిగల్గించునదియు ; హాషాసమీరితః= సంతోషంబువలనం బుట్టినదియునగు; జనౌ ఘోర్ఘ్నుప్తసన్నా దః=జనులచేతనఱచిచెప్పఁబడిన “ ము చిది”యనెడుధ్వని;విమానం = విమా నాకారమగుకట్టడమును ; కంపయన్తి</p>	<p>వ=కదల్చుచున్నదివోలె,సంజజ్ఞే= పు ట్టెను. సంతోషంబువలననాసభనుండు జ నులు“మంచిది!మంచిది!”అని , గట్టిగా నఱవఁగా,నాధ్వని,స్నిగ్ధంబయి, ప్రతి ధ్వనిగలుగఁజేయుచు, నచ్చటివిమాన మునుగదలించునోయనునట్లు, పెల్లు రేఁ గినది. అని,తాత్పర్యము.</p>
--	--

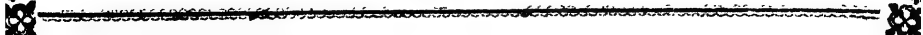
తస్య ధర్మాథావిదుషో భావ మాజ్ఞాయ సర్వశః

బ్రాహ్మణౌ జనముఖ్యాశ్చ పౌరజానపదై స్సహ. ౧౯

సమేత్య మంత్రయిత్వాతు సమతాగతబుద్ధయః

ఊచు శ్చ మనసా జ్ఞాత్వా వృద్ధం దశరథం నృపమ్. ౨౦

<p>టీక॥ధర్మాథావిదుషః = ధర్మ మునధర్మమునెఱింగిన;తస్య = ఆదశర థునియొక్క;భావం= తాత్పర్యమును; సర్వశః=అన్నివిధంబులను;అజ్ఞాయ= తెలిసికొని;బ్రాహ్మణౌ = వసిష్ఠుండు</p>	<p>మున్నగుబ్రాహ్మణులును ; జనముఖ్యా శ్చ=జనులలోపెద్దలగురాజులును; పౌ రజానపదైస్సహ = పట్టణంబులనుండు వారలతోనుగూడ;సమేత్య=చేరి; మం త్రయిత్వాతు=ఆలోచించియె ; సమ</p>
---	--

తాగతబుద్ధయః; సమతనుబాందినబుద్ధులుగలవారలై, ఐకమత్యమును బొందినవారలై యునుట; మనసాచ=మనసుచేతను; జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని; వృద్ధం = ముదుసలియును; నృపం = రాజునగు; దశరథం = దశరథునిగూర్చి; ఊచుః = పలికిరి. దశరథుండు, ధర్మార్థంబుల నె

టింగి చెప్పినమాట తాత్పర్యంబు నన్నివిధంబులఁ దెలిసికొని, వసిష్ఠాదిబ్రాహ్మణులును రాజులును బ్రజలతోఁజేరియాలొచించి, యైకమత్యంబునొంది, తమతమమనంబులోఁ జక్కఁగా విచారించి, వృద్ధుండగుదశరథమహారాజుం బూచి; యిట్లని, చెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

అనేకవర్షా సాహస్రో వృద్ధస్త్వ మసి పార్థివ

స రామం యువరాజాన మభిషేచస్వ పార్థివం. ౨౦

టీక॥ పార్థివ = దశరథమహారాజా! త్వం = నీవు ; అనేకవర్షా సాహస్రం = పెక్కులయిన సంవత్సరములయొక్కవేలుగల; వృద్ధః = ముదుసలివి; అసి = అగుచున్నావు; సః = అట్టి నీవు; రామం = రాముని ; పార్థివం = ధూమిపాలింపఁదగిన; యువరాజానం (యు

వరాజం) = యువరాజును గా; అభిషేచస్త్వ = అభిషేకింపుము.

దశరథమహారాజా! నీవు పెక్కువేల సంవత్సరంబులు జీవించి వృద్ధుండవైతివి; కావున, నీవు, రాముని, యావరావ్యమునం, దభిషేకింపుము.

అని, తాత్పర్యము.

ఇచ్ఛామో హి మహాబాహుం రఘువీరం మహాబలం

గజేన మహతాయాంతం రామం ఛత్రావృతాననం. ౨౧

టీక॥ వయం (అధ్యాత్మతము) = మేము; మహాబాహుః = సెద్దచేతులుగలవాఁడును; రఘువీరం; రఘువంశమునఁ బుట్టినవారిలోఁజాలబరాక్రమశాలియగువాఁడును; మహాబలం = అధికమయిన బలముగలవాఁడును; మహతా = గొప్ప

దైన; గజేన = ఏనుంగుచేత ; ఆయాంతం = వచ్చుచున్నవాఁడును ; ఛత్రావృతాననం = గొడుగుచేఁ గప్పఁబడినముఖముగలవాఁడునగు; రామం = రాముని; ఇచ్ఛామోహి = చూడఁ, గోరుచున్నాముగా!

మేము, మహాబాహుండును మహాబలుండును రఘువంశంబునఁబుట్టినవారిలోముఖ్యుండునగు రాముండు, గొప్పయేనుగునెక్కి శ్వేతచ్చత్రంబునీడను వచ్చుచుండి గాఁజూడఁగోరుచున్నాము.

అని, సభలోనివారలుదశరథునితోఁజెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — “మిక్కురత్తుకుండుదశరథుండుండఁగా, రామాభిషేకమునే లగోరెదరు?” అని యాశంకరాఁగా, “మేము, రత్నసార్థముయి రామాభిషేకమునుగోరలేదు, కుమారుండగు రామునిసౌందర్యంబుఁజూచితిమి, యింకఁ, బట్టాభిషిక్తుండగు రాముని సౌందర్యంబుఁజూడఁగోరెదము” అని, చెప్పుచున్నారు. — “ఇచ్చామః” అనిబహువచనముచెప్పటచే, “అట్లుకోరుటయందందఱమునై కమత్యమునొంది యున్నారము” అని, సూచింపబడుచున్నది. ఇచ్చామః = పట్టాభిషిక్తుండైయుండఁగాఁ జూడఁగోరుచున్నాము. ఇచ్చామః; మాకిచ్చమాత్రమున్నది కార్యనిర్వాహమునియధినముగదా! ఇచ్చామః = మేము కోరుచున్నాము “శ్రేయాంసిబహువిఘ్నాని” (మన్నిచాలవిఘ్నంబులుగలవి) అనియున్నది, ఇట్టిశ్రేయస్సుమాకులభించునోయేమో! ఇచ్చామః = అభిషేకమగు

గాక, కాకపోవుఁగాక, మేమేమునేలంగలము; మేమేమో! కోరెనుచున్నందున వస్తువుఁ బూడనందఱుగోరుదురా! ఇచ్చామః = నీవన్నివిధంబుల రిక్షకుండవగుటవలననోటితోఁ జెప్పరాదనయెంచి, యింతకాలము, మనసులోఁగోరుచుంటిమి, ఇప్పుడసీయిభిప్రాయంబుదెలియవచ్చుటంజేసి, “కోరుచున్నాము” అని, చెప్పెదము. ఇచ్చామః = (బహు వచనమయి నందున) కొందఱికిచ్చయున్నది, కొందఱికిలేదనికాదు, అందఱము. కోరుచున్నాము. సీ = ఈ కోరికి అందఱియందును బ్రసిద్ధమేకదా! నీవామాటఁజెప్పినంతనే, సభికుల ప్రశంసార్థవనియిల్లంతయునిండినదిగదా! “అకామయతేమేదీనీ” (భూమిరామునినాథునిఁగాఁగోరెదను) నీవునాథుఁడవున్నను, ఇప్పుడే, భూమిరామునిఁ గోరలేదా!

మహాబాహుం = నిడుపైన చేతులుగలవాఁడు, అతనిబాహుబలంబున కెంతమాత్ర మీభూమిఁ బాలించుట? “శక్తస్తైహోక్యమప్యేకః” (ఒకరిఁడె ముల్లోకంబులునుంబాలింపఁజాలు) అని, చెప్పఁబడియున్నదిగదా! మహాబాహుం “బాహుచ్చాయామవప్తభ్య” యనునట్లుబాహుచ్చాయయేమ

మ్ములరక్షింపఁజాలు. రఘువీరం = “దీ
నాన్ దానేన రాఘవః” (రాఘవుండుద
రిద్రులను దానముచేమన్నించును) అని
ప్రసిద్ధుండగు రాఘవుండు. రఘువీరం =
రఘువు కన్న ధామింకుండు. మహా
బలం = మహాబలముగలవాఁడు, దృఢమ
యినమనంబుగలవాఁడు. దృఢవ్రతుండ
నుట. మహాగజేన = గొప్పగజముచేత,
శత్రుంజయమనెడు పట్టపేనుంగుచేత,
నీవుపట్టాభిషేక కాలమునందొసంగినకి
రీటపట్టబంధాదులు, ఏనుఁగునెక్కి-వ
చ్చినప్పుడుచక్క-గామాకగపడును, ర
థాదుల నెక్కి-యైననగపడదు. మహ
తాగజేన = రాముండుమహాగజమువో
లెనడుచువాఁడుకావున, నతండువలెన
డువంగలగొప్పయేనుంగయినశత్రుంజ
యముచేత, ఆయాంతం = మహావీధి
లో. ప్రతియింటివాకిటనువచ్చుచున్నః
ఆయాంతం = వీధిలోవచ్చుచున్న, “ఏక
స్వాదునఘంజీత” (ఒకండెమధురప
దాఢమునుఘజింపరాదు) అనునట్లు,
మేముమాత్రమెకాదు, వీధిలోవచ్చునపు
డు, ధార్యా పుత్రమిత్రాదులునుజూచె
దరు. రామం = సౌందర్యముచేత, జనుల
మనసునురంజించునట్టిరాముని. ఛత్రా
వృతాననం = దృష్టిదోషములేకుండుట
కై, గొడుగుచే గప్పబడినముఖముగ

లవాఁడు. కొంచెముగనుపడుచుఁగొం
చెమగపడకుండుటచే, ఎచ్చుగాఁజూడ
వలయునను కొంగ్రెనుగలిగించుచుండు
ముఖంబుగలవాఁడు. గాలియెండలకు
వాడకుండునట్లుఛత్రముచేగప్పబడిన
ముఖంబు గలవాఁడు. ఛత్రావృతాన
నం = “ఏకచ్ఛత్రాంమహీంఘట్టే” అని
సాముద్రికమందుఁ జెప్పబడినలక్షణం
బులుగలదియు, సమస్తరాజులజయించి
యుండుటందెల్పు శ్వేతచ్ఛత్రముచేమి
క్కిలియుఁ బ్రకాశమునొందినదియున
గుముఖంబుగలవాఁడు. “రఘువీరం” అ
నుటచేత, ఏనుంగుమీఁదఁగూర్చుండునె
డనుండువీర్యవిశేషము సూచింపఁబడు
చున్నది. “మహాబలం” అనుటచే, మదపు
టేనుంగునైననుదృఢంబుగానెంచిదాని
పై నెక్కి-సమర్థుండని సూచితమగుచు
న్నది. రామం = తనసౌందర్యముచేతను
గజము సలంకరించువాఁడు. ఛత్రావృ
తాననం = తనముఖకాంతిమండలముచే
తంబోలెఛత్రావరణముచేతనుగలిగిన
సౌందర్యంబుగలవాఁడు. ఇట్లు, అభిషే
కానంతరముకాదగిన “రాముండేనుం
గునెక్కుటనుకోరెదము”, అని, చెప్పు
టచే, అభిషేకముచేయవలసినదనివ్యంజి
తమగుచున్నది.

ఇతి తద్వచనం శ్రుత్వా రాజా తేషాం మనఃప్రియం
అజానన్న్విత జిజ్ఞాసు రిదం వచన మబ్రవీత్. ౨౩

టీక॥ ఇతి=ఈ ప్రకారముగా; తద్వచనం=ఆ సభలోని వారల మాటను; శ్రుత్వా=విని; రాజా = దశరథ మహారాజు; తేషాం = వారల యొక్క; మనఃప్రియం=మనస్సునందలి సంతోషమును; అజానన్న్విత = తెలియనివాడవోలే; జిజ్ఞాసుః=తెలియఁగోరినవాడై; ఇదం=ఈ; వచనం = మాటను; అబ్రవీత్=చెప్పెను.	ఇట్లా సభలోని వారలు చెప్పిన మాట విని, దశరథ మహారాజు, వారల మనస్సంతోషంబెఱింగినవాడయ్యెను, ఎఱుంగనివాడవోలేనభినయించి, వారలనోటిమూలముగ నె, యెఱుంగఁగోరి, వారలఁజూచి, యిట్లని, చెప్పెను.
	అని, తాత్పర్యము.

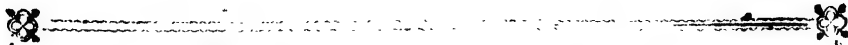
శ్రుత్వైవ వచనం యన్తే రాఘవంపతి మిచ్ఛథ
రాజాన స్సంశయోయం మే కిమిదం బూత తత్త్వతః. ౨౪

టీక॥ రాజానః=రాజులారా; మే=నాయొక్క; వచనం = మాటను; శ్రుత్వైవ=వినినంతనె! రాఘవం=రాముని; పతిం=ప్రభువునుగా; ఇచ్ఛథ(ఇతి)యత్ = కోరుచున్నారలనుటయేదిగలదో; (సః)అయం=అయిది; మే=నాకు; సంశయః=సందేహము, సందేహకారణమనుట. ఇదం = ఈ రామాభిషేకమునుగోరుట; కిం=ఎందుకు; తత్త్వతః=యథార్థముగా; బూత=చెప్పఁడు.	రాజులారా! నేను రామాభిషేకము చేసెదనని చెప్పినంతనె, మీరుముందు వెనుక నాలోచింపక, “రాముండు ప్రభువుకావలయు” ననికోరుచున్నారు, కావుల, నాకు సంశయముగలుగుచున్నది; మీరలెందుకు రామాభిషేకముఁగోరితిరి? యథార్థముగాఁజెప్పఁడు.
	అని, తాత్పర్యము.

కథం ను మయి యథేణ పృథివీ మనుశాసతి
భవంతో ద్రష్టు మిచ్ఛంతి యువరాజం మమాత్మజం. ౨౫

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨

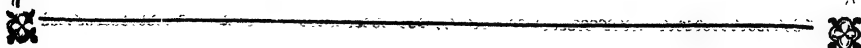
<p>టీక॥ చుయి = నేను; ధ మే = ధ మము చేత; పృథివీ = భూమిని; అను శాసతి = పాలింపుచుండగా ; భవం తః = మీరలు; మమ = నాయెక్క; ఆత్మ జం = కొడుకును; యువ రాజం = యువ రాజునుగా; దృష్టు = చూచుటకు; కథ న్ను = ఎట్లు ("ను" అనునది ప్రశ్నార్థక ము); భిచ్చంతి = కోరుచున్నారు.</p>	<p>నేను ధమముంబుదప్పక భూమిని బా లింపుచుండగా, మీరలు . నాకొడుకు యువ రాజుకాఁగాఁ జూడవలయునని యెట్లుకోరుచున్నారట? మీరట్లుకోరు నట్లుగా, నేనేమి తప్పుగావించితిని . అ ని, దశరథుండు , సభలోనివారలతోఁ జెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తే త మూచు మహాత్మానం పౌరజానపదై స్సహ

<p>టీక॥ తే = ఆ రాజులు; పౌరజానపదై స్సహ = పట్టణములనుండువారలతోను గ్రామంబులనుండువారలతోను గూడి ; మహాత్మానం = పూజ్యమయిన స్వభావ ముగల; తం = ఆ దశరథునిగూచి; డా</p>	<p>చు; = చెప్పిరి. అసభలోని రాజులును బట్టణంబుల గ్రామంబుల నుండుజనులు , మహా త్ముండగు దశరథునితో, నిట్లని, చెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

బహవో నృప కల్యాణా గుణాః పుత్రస్య సంతితే. ౨౬

<p>టీక॥ నృప = దశరథమహారాజా! తే = నీయొక్క; పుత్రస్య = కొడుకయిన రామునకు; బహవః = అనేకములయిన కల్యాణాః = మంగళశకరంబులగు ; గు ణాః = గుణంబులు; సంతి = ఉన్నవి. దశరథమహారాజా! నీకొడుకైనరా మునియందు , పెక్కుగుణంబులుమం గళకరంబులయినవున్నవి. అని, తాత్పర్యము.</p>	<p>విశేషార్థము. — నృప = మనుష్యు లఁబాలించువాఁడా! అని, సంబోధించు టచే, "నీకును నీకొడుకునకును దారిత వ్యమున్నది, నీయందు మనుష్యులఁబాలిం చుటయనుగుణంబుమాత్రమున్నది, అత నియందుఁ బెక్కుకల్యాణగుణంబులున్న వి" అన, సూచింపబడు చున్నది , తే పుత్రస్య = నీకొడుకునకు; "రామునిం బ్రశం సించుట వలన , దశరథున</p>
--	--

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౪

స ౨

కసూయకల్లనోయేమో” యని “సికొ
డుకునకు” అని, చెప్పబడినది; రాముండ
ట్లు పెక్కు కల్యాణగుణంబులుగల్గియుం
డుటెల్ల, నీకుంబుట్టుటవలన నె, యనుట.
“గుణాః” అని, బహువచనమునయో
గించుటచేతనె, బహుత్వమునిర్ధమయిన
ను, వఱల, “బహవః” (అనేకములయిన
వి) అని చెప్పటచేత, “లెక్కు పెట్టరాని

గుణంబులుగలవాఁ” డని సూచింపఁ
నది. “పుత్రస్యగుణాః” (కొడుకునది
గుణంబులు) అని, జన్మసిద్ధంబులనిచెప్పి,
చేగుణంబులకు స్వాభావికత్వంబు చె
ప్పబడినది. కల్యాణాః = హేయంబులు
కానివి, లేక, శుభంబులయినవి. ఇట్లు,
“రాముండు, స్వాభావికాసంఖ్యేయక
ల్యాణగుణం” డని సూచితమయినది.

గుణాః గుణవతో దేవ దేవకల్పస్య ధీమతః

ప్రియా నానందనాః కృత్సాక్షప్రవత్యోమోద్యతాశృణు. ౨౭

టీక॥ దేవ = దశరథమహారాజా! గు
ణవతః = ప్రశస్తంబులగుగుణంబులుగల
వాఁడును; దేవకల్పస్య = దేవతాసమా
నుఁడును; ధీమతః = బుద్ధిశాలియునగు;
రామస్య (అధ్యాత్మతము) = రాముని
యొక్క; ప్రియా = ఇష్టములును; ఆనం
దనాః = సంతోషము గలిగించునవియు
నగు; తాః = ఆ; గుణాః = గుణంబుల
ను; కృత్సాక్ష = అన్నింటిని; అద్య = ఇ
ప్పుడు; ప్రవత్యోమః = చెప్పెదము;
శృణు = వినుము.

దశరథమహారాజా! గుణవంతుం
డును దేవతల్యుండును బుద్ధిమంతుండు
నగురాముని, ప్రియంబులు సంతోషజన
కంబులునగుగుణంబులనన్నింటినిజెప్పె
దము; వినుము.

విశేషార్థము. — “గుణవతః గు
ణాః” (గుణంబులుగల రామునియొ
క్క-గుణంబులను) అనుటచే, గుణంబు
లు, ఆరోపింపబడినవికావనియు, స్వా
భావికంబులనియు సూచితమయినది.
“దేవకల్పస్య” (దేవతాసమానుడై
నరామునియొక్క) యనుటచే, ఇట్టిగు
ణంబులు రామునియందుసంభావితంబు
లేయనిసూచింపబడినది. “ధీమతః”
(బుద్ధిమంతుండగురామునియొక్క) అ
నుటచే, “బ్రాహ్మణులువచ్చిరి వసిష్ఠం
డునువచ్చె” ననగా, వసిష్ఠునకుఁ బ్రా
ధాన్యమగునట్లు, బుద్ధిజనిత జ్ఞానంబున
కుఁ బ్రాధాన్యము సూచింపబడినది.
“ప్రియా, ఆనందనా, కృ
త్సాక్ష” అనుటచే కల్యాణంబులని

యు, నిరతిశయంబులనియు లెక్కలేనివనియు సూచింపబడినవి. “అద్య ప్రవత్యోమః” ఇప్పుడు చెప్పెదము, అనుటచే, “ఇదివఱకు నీవడుగలేదు, మాకునవకాశంబుగలుగలేదు, కావునంజెప్పమైతిమి, ఇప్పుడు ప్రసక్తి గల్గుటంజేసి, చెప్పెదము” అని, సూచితమగుచున్నది. ప్రవత్యోమః” (మేముచెప్పెదము) అనుటచే, “భగవద్గుణంబులనుపదేశించుటయందునందఱు నధికారులే, తెలిసినవానియొద్దఁ దెలియనివాఁడువినవలసినదే” యని తెల్పబడినది. ప్రవత్యోమః, శృణు” (చెప్పెదము వినుము) అనుటచే, రామగుణంబుల వినుటవలన, నీవును నిరతిశయానందము నందుమగ్నుండవయి, యొడలుమఱచిపోదువు, కావున, సావధానంబుగా, వినుము” అని, సూచితమయినది.

దివ్యైర్గుణైశ్చక్రసమో రామ స్సత్యపరాక్రమః
ఇత్వోక్తుభ్యోపి సర్వేభ్యో హ్యతిక్తో విశంపతే. ౨౮

టీక॥ విశం = జనులకు; పతే = ప్రభుండవయినదశరథుండా! రామః = రాముడు; దివ్యైః = స్వగణమునందుఁగలిగిన, అమానుషంబులయినయనుట; గుణైః = గుణంబులచేత; శక్రసమః = ఇంద్రునితో సమానుడు. సత్యపరాక్రమః = ఎచ్చటనువ్యథాముకాని పరాక్రమంబుగలవాఁడు. ఇత్వోక్తుభ్యః = ఇత్వోక్తువంశమునందుఁబుట్టిన; సర్వైభ్యోపి = అందఱికిన్నను; అతిక్తో = అధికుఁడు. మనుష్యులకుఁబ్రభుండవయినదశరథుండా! రాముండమానుషంబులగుశౌర్యాదిగుణంబులచే, దేవేంద్రునకు సరివచ్చును; అమోఘంబగు పరాక్రమంబుగలవాఁడు; ఇత్వోక్తువంశమునంబుట్టినవారలలో నందఱికిన్నను, అధికుఁడు. అని, తాత్పర్యము.

రామ స్సత్పురుషో లోకే సత్యధర్మపరాయణః
సాత్మా ద్రామా ద్వినివృత్తో ధర్మశ్చాపి శ్రియాసహ. ౨౯

టీక॥ లోకే = ప్రపంచమునందు; రామః = రాముడు; సత్పురుషః = మంచిత్యంబునుధర్మంబునై ముఖ్యమయినగ

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౫౦

స ౨

<p>తిగాఁగలవాఁడు. రామాత్ = రాముని వలసఁధర్మః = ధర్మముఁజ్ఞెయాస హ=సంపదతోఁగూడఁ సాత్మాత్ = వ్య వధానములేకఁగోవినివృత్తిః = కలి గినది.</p> <p>లోకంబున, రాముండు సత్పురుషుం</p>	<p>డనందగువాఁడు ; సత్యంబునందునుధ మకంబునందును జాలనాసక్తిగలవాఁ డు; రామునివలన, ధర్మకంబునుసంపద యును, ఎంతమాత్రమునెడఁబాయలే క, కలిగినవి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ప్రజాసుఖత్వే చంద్రస్య వసుధాయాః తుమాగుణైః
బుధ్యా బృహస్పతే స్తుల్యో వీర్యే సాతా చ్చచీపతే. ౩౦

<p>టీక॥ రామః(అధ్యాహృతము)= రాముఁడు; ప్రజాసుఖత్వే = జనులకును ఖము సేయువాఁడగుటయందు; చంద్ర స్య=చంద్రునకును; తుమాగుణైః=ఓ ర్పుమొదలగుగుణములచేత; వసుధా యాః=భూమికిని; బుధ్యా=బుద్ధిచేత; బృహస్పతే=బృహస్పతికిని; తుల్యః= సమానుఁడు. వీర్యే=పరాక్రమమునం దు; శచీపతే= శచీదేవికిఁ బైమిటియ</p>	<p>యినయింద్రునకు; సాతాత్ = సమా నుఁడు.</p> <p>రాముండు , ప్రజలకును ఖంబుసే యుటయందుఁజంద్రునివంటివాఁడు; ఓ ర్పునభూమికిసరివచ్చును; బుద్ధియందు బృహస్పతికిసమానుండు; దేవేంద్రునం తటిపరాక్రమంబుగలవాఁడు.</p> <p>అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

ధర్మజ్ఞ స్సత్యసంధశ్చ శీలవా ననసూయకః
తాంత స్సాంత్యయితా శ్శత్ర్యః కృతజ్ఞో విజితేంద్రియః. ౩౧

<p>టీక॥ రామః(అధ్యాహృతము)= రాముఁడు; ధర్మజ్ఞః = ధర్మమునె ఱింగినవాఁడు. సత్యసంధశ్చ = దృఢమ యినప్రతిజ్ఞ గలవాఁడును. శీలవా = మంచిస్వభావముగలవాఁడు. అనసూ యకః = గుణంబులందుదోషారోపణ</p>	<p>ముసేయనివాఁడు. తాంతః = ఓర్పుగల వాఁడు. సాంత్యయితా = ఊఁడించు వాఁడు; శ్శత్ర్యః = ప్రియముగామాటలా డువాఁడు. కృతజ్ఞః = చేయఁబడినయంప కారము కొంచెయినను దానినెచ్చు గానెఱుంగువాఁడు. విజితేంద్రియః =</p>
---	---

చక్క-గాజయింపబడిన యింద్రియములుగలవాఁడు.

రాముండు, ధర్మముల నెఱుంగును; సత్యసంఘండు; మంచిస్వభావముగలవాఁడు; అసూయ లేనివాఁడు; ఎంతటి యపరాధంబులనైన ట్టుమించువాఁ

డు; మఱియుఁ గృపితులదుఃఖితులఁ, దిన్ననిమాటలనూఱటనొందించువాఁడు; ప్రియంబదుండు; తనకీతరులుకొంచెము పకారము చేసినను దాని నెచ్చు గాఁదలంచువాఁడు; జితేంద్రియుండు. అని, తాత్పర్యము.

మృదుశ్చ స్థిరచిత్తశ్చ సదా భన్యో నసూయకః

టీక॥ రామః (అధ్యాత్మతము) = రాముండు; మృదుశ్చ = తిన్ననివాఁడును. స్థిరచిత్తశ్చ = దృఢమయిన మనసుగలవాఁడును. సదా = ఎల్లప్పుడును; భన్యః = మంగళకరుండు. అనసూయకః = గుణంబులందుదోషారోపణము సేయనివాఁడు. ఇదిపైశ్లోకంబునంజెప్పబడినను, “అసూయ లేకుండుట, ఇతరులకుదులఁభం” బనియును, “రామునియందా

సుగుణంబధికముగా నుండినది” యనియును, సూచించుటకై, మఱిలంజెప్పఁబడుటంజేసి, వ్రునరుక్తదోషంబులేదు. రాముండు, తిన్ననివాఁడు; ఎట్టిసంకటంబులందైనను జాంచల్యంబునొందని మనంబుగలవాఁడు; ఎప్పుడును మంగళకరాచారము సేయువాఁడు; అసూయ లేనివాఁడు, అని, తాత్పర్యము.

ప్రియవాదీచ ఘాతానాం సత్యవాదీచ రాఘవః. ౩౨

బహుశ్రుతానాం వృద్ధానాం బ్రాహ్మణానాం ముపాసితా

టీక॥ రాఘవః = రఘువంశమునందుంబుట్టిన రాముండు; ఘాతానాం = ప్రాణులకు = ప్రియవాదీచ = సంతోషముగలిగించుమాటను జెప్పు వాఁడును. సత్యవాదీచ = సత్యమును జెప్పువాఁడును. బహుశ్రుతానాం = అధికమయిన

శాస్త్రాభ్యాసముగలవారును; వృద్ధానాం = పెద్దలునగు; బ్రాహ్మణానాం = బ్రాహ్మణులయొక్క; ఉపాసితా = సేవించువాఁడు.

రాముండు, ప్రాణులకుఁ బ్రియంబును సత్యంబునగు మాట నెఱచెప్పును; చాల

శ్రీమద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము. ౫౩

స ౨

విద్యాపరిశ్రమముగలిగి వృద్ధులయిన బ్రాహ్మణుల సేవించును.

అని, తాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — ఘాతానాం, సత్యవాదీచ, ప్రియవాదీచ = ప్రాణులకు, సత్యము నెచ్చెప్పవాఁడైనను, బ్రియమునెచ్చెప్పవాఁడును; “సత్యంబ్రాయాత్రియంబ్రూయాన్నబ్రూయాత్సత్యమప్రియం” (సత్యమును చెప్పవలయును; ప్రియమును చెప్పవలయును; ప్రియముగానిసత్యమును చెప్పరాదు) అని చెప్పఁబడినట్లు, ప్రాణులకుఁ బ్రియమగు సత్యమేదియో దాని నేచ్చెప్పవాఁడు. చకారముచేత, ప్రియమునైనను అసత్యమును జెప్పఁడని, సూచితమగుచున్నది. రాఘవః = రఘువంశంబునఁబుట్టినవాఁడు, అనుటచే, రఘురాక్షస సంవాదాదులందుఁ బ్రియంబును సత్యంబునగు దాని నేమాటలాడుట ప్రసిద్ధంబయియున్నదికావున, “అది వారికులధర్మంబె” యని సూచింపఁబడుచున్నది అట్లు, ప్రియంబును సత్యంబునగుమాటచెప్పుట, అంతఃపుర స్త్రీలతోనుదలిదండ్రులతోను మఱియితరులగు పెద్దలతోను మాత్రమే కాదు. ఘాతానాం, ప్రాణిసామాన్యముతోను అట్లు మాటలాడువాఁడనుట “ఇట్టిగుణము, కే

వలకాస్త్రాభ్యాసముచేత వచ్చునదికాదని చెప్పచున్నాఁడు, — బహుశ్రుతానాం = అధికమయిన శాస్త్రాభ్యాసముగలవారలును, దీనిచేతజ్ఞాన వృద్ధత్వముచెప్పఁబడినది. “బ్రాహ్మణానాంసావిద్యాయావిముక్తయే” (మోక్షోపయోగియగు విద్యయే బ్రాహ్మణులకు విద్యయని చెప్పఁబడు) అనియున్నందున, బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠులగువారలని యర్థము. వృద్ధానాం = ఆచారముచేతను వయసుచేతను వృద్ధులగువారలునగు; బ్రాహ్మణానాం = బ్రాహ్మణులయొక్క; ఉపాసితా = వారలనుదనయింటికి రప్పించుకొనువాఁడుకాఁడు, వారలయింటికి దానుబోయి సేవించువాఁడు; బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠులును ఆచారసంపన్నులునగుక్షత్రియులున్నను, బ్రాహ్మణులనె, సేవించువాఁడు. లేక; “ఇట్లు, ప్రియంబును సత్యంబునగుమాటచెప్పఁగలిగితిని” అనియేమైననుగర్వంబునొంది యున్నాఁడా! లేదు; తనకుఁగలిగినజ్ఞానవినయాది సంపత్తికి దృష్టిజెందక, యధికజ్ఞాన సంపాదనార్థముయి, యెల్లప్పుడును, బ్రహ్మనిష్ఠులును ఆచారవయస్సంపన్నులునగు బ్రాహ్మణులయింటికి బోయి, వారల సేవించుచుండును.

౫౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨

తేనా స్యే హ తులా కీర్తిక ర్యశ స్తేజశ్చ వధకతే. ౩౩

టీక॥ తేన = ఆసేవించుటచేత; అస్య = ఈ రామునకు; ఇహ = ఈలోకమునందు; అతులా = సరిలేని; కీర్తికః = బౌదార్యాదులవలనఁ గలిగినకీర్తికయును; యశః = పరాక్రమాదులవలనఁ గలిగినకీర్తికయును; తేజశ్చ = శత్రువులఁదిర

స్కరించుసామర్థ్యమును; వధకతే = పెరుఁగుచున్నది. అట్లు, పెద్దలసేవించుటంజేసి, రామునకు, వీర్యశౌర్యోదార్యాదులవలనఁ గలిగిన కీర్తికయును దేజంబును, వృద్ధిఁబొందుచున్నవి. అని, తాత్పర్యము.

దేవాసురమనుష్యాణాం సర్వాస్త్రేషు విశారదః

సమ్యగ్విద్యావ్రతస్నాతో యథావ త్సాంగవేదవిత్. ౩౪

టీక॥ రామః (అధ్యాహృతము) = రాముఁడు; దేవాసురమనుష్యాణాం = దేవతలయొక్కయు నసురులయొక్కయుమనుష్యులయొక్కయు; సర్వాస్త్రేషు = సమస్తములయినయస్త్రములందును; విశారదః = పండితుఁడు. సమ్యక్ = చక్కఁగా; విద్యావ్రతస్నాతః, విద్యావ్రత = వేదాధ్యయనవ్రతమునుండి, స్నాతః = స్నానకర్మమునుచేసినవాఁడు; యథావత్ = సంప్రదాయప్రకారముగా; సాంగవేదవిత్ = శిష్యు, వ్యాకర

ణము, ఛందస్సు, నిరుక్తము, జ్యోతిషము, కల్పము, అనులంగములతోఁగూడినవేదముల నెఱింగినవాఁడు. రాముఁడు, దేవతలును అసురులును మనుష్యులును ఉపయోగపఱచుకొనునస్త్రంబులనన్నింటినింజక్కఁగాఁ దెలిసినవాఁడు; చక్కఁగా, వేదాధ్యయనము చేసి, సమావతనముచేసికొనినాఁడు; సంప్రదాయపద్ధతిని, వేదంబులనువేదాంగంబులను, ఎఱుంగును. అని, తాత్పర్యము.

గాంధర్వేచ భువి శ్రేష్ఠో బహువ భరతాగ్రజః

కల్యాణాభిజన స్సాధు రదీనాత్మా మహామతిః. ౩౫

టీక॥ భరతాగ్రజః = భరతునకన్న భర్తవేదమందును, సంగీతమందుననుట; యయిన, రాముఁడు; గాంధర్వేచ = గంభువి = భూమియందు; శ్రేష్ఠః = మేటి;

శ్రీమద్రామాయణముఃఅయోధ్యాకాండము. ౫౫

స ౨

బభూవ=అయెను. కల్యాణాభిజనః= మంగళకరమయిన వంశముగలవాఁడు. సాధుః=మంచివాఁడు. అదీనాత్మా= ఎట్టికష్టములందును, దైన్యములేనిమనసుగలవాఁడు. మహామతిః=అధికమయినబుద్ధిగలవాఁడు.

భరతునకన్నయగురాముండు, సంగీతమునందు, అందఱికిన్ననధిపతి; మంచి వంశంబునందుం బుట్టినవాఁడు; మంచివాఁడు; ఎట్టికష్టములందును, దైన్యములేనివాఁడు;మహాబుద్ధిశాలి. అని, తాత్పర్యము.

ద్విజై రభివీణితశ్చ శ్రేష్ఠే ధర్మాధికనైపుణైః

టీక॥ రామః (అధ్యాహృతము)= రాముండు; శ్రేష్ఠేః = ఉత్తములును; ధర్మాధికనైపుణైః = ధర్మకామునందును అధికమునందును సమర్థులునగు;ద్విజైః=బ్రాహ్మణులచేత;అభివీణితశ్చ=అన్నివిషయములందునుజక్కగా

శిక్షింపఁబడినవాఁడును. ధర్మాధికంబులందు సమర్థులును ఉత్తములునగుబ్రాహ్మణులన్నివిషయంబులందును జక్కగా రామునకుబోధించియున్నారు. అని, తాత్పర్యము.

యదా వ్రజతి సంగ్రామంగ్రామాధేః నగరస్యవా. ౩౬

గత్వా సౌమిత్రి సహితో నావిజిత్య నివతక తే

టీక॥ రామః (అధ్యాహృతము)= రాముండు; గ్రామాధేః=గ్రామముయొక్కప్రయోజన నిమిత్తముగానైనను;నగరస్య=పట్టణముయొక్క;అర్థే= (అధ్యాహృతము) వా=ప్రయోజననిమిత్తముగానైనను;యదా= ఎప్పుడు; సంగ్రామం = యుద్ధమును; వ్రజతి= పొందునో;తదా (అధ్యాహృతము)= అప్పుడు; సౌమిత్రిసహితః=లక్ష్యణుని

తోఁగూడినవాఁడై;గత్వా=పోయి; అవిజిత్య=జయింపక; నివతకతే=మఱలఁడు. రాముండు, గ్రామాధికముగానిపట్టణాధికముగాని, యుద్ధము సంభవించినప్పుడు, లక్ష్యణునిఁగూడిపోయి, జయంబునొందక, మఱలినదిలేదు. అని, తాత్పర్యము.

సంగ్రామా త్పునరాగమ్య కుంజరేణ రథేనవా. ౩౭

పౌరాణ స్వజనవ నిత్యం కుశలం పరిపృచ్ఛతి

టీక॥ రామః (అధ్యాహృతము)= రాముఁడు; సంగ్రామాత్ = యుద్ధము నుండి; పునః=మఱి; కుంజరేణ=వీనుఁ గుచేతఁ గాని; రథేనవా= రథముచేతఁ గాని; ఆగమ్య=వచ్చి; పౌరాణ= పట్టణముననుండుజనులను; స్వజనవత్=తన వారినివలె; నిత్యం=ఎల్లప్పుడును. కుశలం, టేమంబును. అని, తాత్పర్యము.

పుత్రే వ్యగ్నిషు దారేషు ప్రేవ్యశివ్యగణేషుచ. ౩౮

నిఖలే నానుపూర్వ్యాచ్చ పితౄ పుత్రా నివారసాన్

టీక॥ రామః (అధ్యాహృతము)= రాముఁడు; పితౄ=తండ్రి; డేరసాని వ=తనకుధర్మపత్నియందుఁ బుట్టిన కొడుకులనువలె; పౌరాణ= (అధ్యాహృతము)=పట్టణమునందుండు జనులను; పుత్రేషు=కొడుకులందును; అగ్నిషు=అగ్నిహోత్రములందును; దారేషు=భార్యలందును; ప్రేవ్యశివ్యగణేషుచ=భృత్యులయొక్కయు శిష్యులయొక్కయు సమూహములందును; నిఖలేన=సాకల్యముచేతను, అనుపూర్వ్యాచ్చ=క్రమమువలనను; కుశలంపరిపృచ్ఛతి(అధ్యాహృతము)= టేమము, నడుగుచున్నాడు. యుద్ధంబునజయంబు నొందివచ్చునపుడు, పట్టణమునందుండు జనులను దఱును, తండ్రి, తనధర్మపత్నికేబుట్టిన కొడుకుల టేమంబుడుగునట్లు, 'మీకొడుకులు టేమముగానున్నారా? మీయగ్నిహోత్రములుతప్పక జరగుచున్నవా? మీభార్యలు భృత్యులు శిష్యులు టేమముగానున్నారా' అని, క్రమంబుగా నడుగును. అని, తాత్పర్యము.

శుశ్రూషంతేచ వ శ్విష్యాః కచ్చి త్క-మ-ను దంశితాః. ౩౯

ఇతి నః పురుషవ్యాఘ్ర స్సదా రామోభిభాషతే

టీక॥ పురుషవ్యాఘ్నిః=పురుషశ్రేష్ఠుండగు; రామః=రాముడు; వః=మీ యొక్క; శిష్యాః=శిష్యులు; కర్మణుః=కార్యములందు; దంశితాః=ఎచ్చరిక గలవారిలై; శుశ్రూషంతేచకచ్చిత్=సేవనంజేయుచున్నారాయేమి? (చకారముచేత) అధ్యయనము సేయుచున్నారాయేమి? ఇతి=అని; నః = మమ్ములను గూచి; సదా=ఎల్లప్పుడును; అభిభా

షతే=పలకుచుండును.

“మీశిష్యులందఱుకార్యములయందెచ్చరికగల్గి, మీకు సేవ చేయుచున్నారాయేమి? చక్కగానధ్యయనము సేయుచున్నారాయేమి?” అని, పురుషశ్రేష్ఠుండగురాముండు, మమ్ముల, నెల్లప్పుడును, అడుగుచుండును.

అని, తాత్పర్యము.

వ్యసనేషు మనుష్యాణాం భృశం భవతి దుఃఖితః. ౪౦
ఉత్సవేషు చ సర్వేషు పితేవ పరితుష్యతి

టీక॥ రామః (అధ్యాపృతము)=రాముడు; మనుష్యాణాం=మనుష్యుల యొక్క; వ్యసనేషు = కష్టములందు, “భృశం=మిక్కిలియును ; దుఃఖితః=దుఃఖముగలవాడు; భవతి= అగుచున్నాడు; సర్వేషుః=సమస్తము లయిన; ఉత్సవేషుః=కోరికలు కొనసాగుటలయందు, లేక, పండుగలందు; పితేవ=తండ్రివలె; పరితుష్యతి=సంతోషించుచున్నాడు.

రాముడు, బంధువులు, మిత్రులు, ధనికులు, దరిద్రులు, మొదలగుభేద మెంత మాత్రములేక, మనుష్య సామాన్యమునకుఁగష్టముసంభవించెనేనియు, జాలదుఃఖమునొందును; అట్లుమనుష్యసామాన్యమునకెంతమాత్రం ఉత్సవముగలిగినను, దండ్రితనకొడుకుల కుత్సవముగలిగినప్పుడుసంతోషించునట్లు, చాలసంతోషించును. అని, తాత్పర్యము.

సత్యవాదీ మహేష్వాసో వృద్ధసేవీ జితేంద్రియః. ౪౧
స్త్రితవ్రాత్యాభిభాషీచ ధమణం సర్వాత్మనాశ్రితః

టీక॥ రామః (అధ్యాపృతము)=రాముడు; సత్యవాదీ=సత్యమునెమా

టలాడువాఁడు; మహేష్వాసః = గొప్పవిల్లుగలవాఁడు, గొప్పవిలుకాఁడు; వృద్ధసేవీ = పెద్దల సేవించువాఁడు ; జితేంద్రియః = జయింపఁబడినయింద్రియములుగలవాఁడు. స్థితపూర్వాభిభాషీ = చిలునగువుచుండు గలుగునట్లుగా మాటలాడువాఁడును. సర్వాత్మనా = సమస్తప్రయత్నముచేతను; ధమకాం = ధమకమును; శ్రితః = పొందినవాఁడు. (చెప్పఁబడినగుణంబులె, మఱలఁజెప్పఁబడు

ట, "ఆయాగుణంబులు అధికముగా నున్న"వనిసూచించుచున్నది. ఇట్లు, అంతటను దెలియునది.)

రాముండు, విట్టికష్టములందును అబద్ధంబాడఁడు; విలుకాండ్రలో శ్రేష్ఠుఁడు, పెద్దల సేవించువాఁడు; ఇంద్రియనిగ్రహంబుగలవాఁడు; చిలునగవు గలిగి మాటలాడును; ఎంతటికష్టంబునను, ధమకంబువిడువఁడు. అని, తాత్పర్యము.

సమ్యక్ గోక్తా శ్రేయసాం చ న విగృహ్య కథారుచిః. ౪౨
ఉత్తరోత్తరయుక్తా చ వక్తా వాచస్పతి ర్యథా

టీక॥ రామః (అధ్యాత్మతము) = రాముండు; శ్రేయసాం = మేలులయొక్క; సమ్యక్ = చక్కఁగా; యోక్తాచ = కూర్చువాఁడు. విగృహ్య = కలహించి; కథారుచిః = మాటలందాసగలవాఁడు; న = కాఁడు. ఉత్తరోత్తరయుక్తా = బదులుకుబదులుచెప్పఁబడుయుక్తియం

దు; వాచస్పతిర్యథా = బృహస్పతివలె; వక్తాచ = మాటలాడువాఁడును.

రాముండు, ఆశ్రితులకుఁ, జక్కఁగా, మేలుగలిగించువాఁడు ; కలహపియుండుకాఁడు ; బృహస్పతియుంబోలె, బదులుకుబదులుయుక్తిచెప్పవాఁడు. అని, తాత్పర్యము.

సుభూతాయతతామ్రాక్ష స్సాతౌ ద్విష్ణురివ స్వయమ్. ౪౩
రామో లోకాభిరామో యం శౌర్య వీర్య పరాక్రమైః

టీక॥ సుభూతః = మంచికనుబొమ్మలుగలవాఁడును; ఆయతతామ్రాక్షః = దీఘములు నెఱ్ఱనివియునగు కండ్లుగల

వాఁడును; లోకాభిరామః = లోకంబుల రమింపఁజేయువాఁడునగు ; ఆయం = ఈ; రామః = రాముండు; శౌర్యవీర్యప

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౫౯

స ౨

రాక్రమైః శౌర్య = మరణమునందుభ్రాతృమిత్రులనున్నాడు.
యములేమిచేతను, వీర్య = తానువికారముచేసినబాపములు దీక్షుంబులునె
మనొందక శత్రువుల వికారమునొంజునిమొనలుగలవియునగుకండ్లును గలి
దించుట చేతను, పరాక్రమైః = శక్తి, లోకాభిరాముండైయుండు, నీరా
త్రువుల జయింప నుత్సాహముచేతముండు, శౌర్యవీర్యపరాక్రమంబుల, మ
నుస్వయం = తానె; సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షమగునొందినవిష్టుండనందగియు
తుండయినః పిష్టురివ = (స్థితః) విష్టుడై న్నాడు. అని, తాత్పర్యము.

ప్రజాపాలనతత్త్వజ్ఞో న రాగోపహతేంద్రియః. ౪౪
శక్తస్త్రైలోక్యమప్యేకో భోక్తుం కిన్న మహీ మిమామ్

టీక॥ రామః (అధ్యాత్మతము) = మాం = ఈ; మహీం = భూమిని; భో
రాముండు; ప్రజాపాలనతత్త్వజ్ఞః = క్తుం శక్త ఇతి (అధ్యాత్మతము) కిన్ను =
ప్రజలపాలించుటయొక్క సిద్ధాంతము పాలించుటకు సమర్థుండనుటకేమి?
నెఱింగినవాడు. రాగోపహతేంద్రియః = రాగముచేతఁ గొట్టబడినయిం
రాముండు, జనులఁబాలింపజక్కఁ
యః = రాగముచేతఁ గొట్టబడినయిం గఁదెలిసినవాడు; రాగఁద్యేషములజ
దియములుగలవాడు; న = కాడు; యించినవాడు; ఇతండాకండై, ముల్లో
ఏకః = ఒకఁడే; త్రైలోక్యమపి = కంబులనుంగూడఁ బాలింపఁగలండు;
ముల్లోకములనైనను; భోక్తుం = పా ఈభూమినిమాత్రము పాలింపఁజాలున
లించుటకు; శక్తః = సమర్థుఁడు. ఇ నిచెప్పనేల. అని, తాత్పర్యము.

నాస్య క్రోధః ప్రసాదశ్చ నిరభోక్తి కదాచన. ౪౫
హంత్యేవ నియమాద్వధ్యా నవధ్యే నచ కుప్యతి

టీక॥ అస్య = ఈ రామునియొక్క; స్తి = కాదు, అయం (అధ్యాత్మత
క్రోధః = కోపమును; ప్రసాదశ్చ = అనుము) = ఈ రాముండు; నియమాత్ = నిశ్చ
గ్రహమును; కదాచన = ఒకానొకప్పు యమువలన; వధ్యాత్ = చంపఁదగిన
దును; నిరభోక్తః = ప్రయోజనములేనిది; నా వారలను; హంత్యేవ = చంపుచునేయు

న్నాడు. అవధ్యే=చంపదగనివాని విషయమందు; నకుప్యతిచ=కోపమునుజేయఁడు.

ఈరామునికోపముగాని యనుగ్రహముగానియొకప్పుడును నిష్ప్రయోజనంబగుటలేదు; కోపించెనేని, యెవ్వని మీఁదఁగోపించెనో, యతండప్పుడెయవ

శ్యంబుదానిఫలంబనుభవించును; అనుగ్రహంబునొందినచో, ననుగ్రహింపఁబడినవాఁడు, తత్తః ఇంబెమహాభాగ్యశాలియగును; వధ్యులనవశ్యముచంపును; అవధ్యునిపైఁ గోపంబు గూడఁ జేయఁడు. అని, తాత్పర్యము.

యన క్త్యధైః ప్రహృష్టశ్చ తమసౌ యత్రతువ్యతి. ౪౬

టీక॥ అసౌ=ఈరాముఁడు; యత్ర=ఎవ్వనియందు; తువ్యతి=సంతోషించునో; తం=అతనిని; ప్రహృష్టః=సంతోషించినవాఁడై; అధైః=కోరఁబడినవానిచేత; యనక్తి=కూర్చుచు

న్నాడు. ఈరాముండెవ్వనిపై సంతోషంబునొందునో, అతండుకోరినవానినంతయు, నతనికొసంగును. అని, తాత్పర్యము.

శాంతై స్సర్వప్రజాకాంతైః ప్రీతిసంజననై నృణామ్ గుణై ర్విరురుచే రామో దీప్త సూర్య ఇవాంశుభిః. ౪౭

టీక॥ రామః=రాముఁడు; శాంతైః=శాంతిప్రధానముగాఁగలవియు; సర్వప్రజాకాంతైః=సమస్తజనులకునుగోరఁబడినవియును; నృణాం=మనుష్యులకు; ప్రీతిసంజననైః=సంతోషముఛుట్టించునవియనగుఁగ్గుణైః=గుణములచేత; అంశుభిః=కిరణములచేత; దీప్తః=ప్రకాశించునట్టి; సూర్యఇవ=

సూర్యుఁడువలె; విరురుచే=ప్రకాశించెను. రాముండు, శాంతిప్రధానములును సమస్తప్రజలకుఁ గోరఁదగినవియును మనుష్యులకందఱుకును సంతోషంబుగలిగించునవియునగుగుణంబులుగలిగి, కిరణంబులుగలిగినసూర్యుండుంబోలెఁ, బ్రకాశించుచున్నాడు. అని, తాత్పర్యము.

త మేవం గుణసంపన్నం రామం సత్యపరాక్రమమ్

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౬౧

స ౨

లోకపాలోపమ న్నాథ మకామయత మేదిసి. ౪౮

<p>టీక॥ మేదిసి=భూమి, (లక్షణచే) భూమియందలిజనసమూహము; ఏవం గుణసంపన్నం= ఇట్టిగుణములతోఁగూడినవాఁడును; సత్యపరాక్రమం= ఎచ్చటను వ్యర్థకముకాని పరాక్రమముగలవాఁడును; లోకపాలోపమం=దిక్పాలురతోఁబోల్కిగలవాఁడునగు; తం=ఆ;</p>	<p>రామం=రాముని; నాథం=ప్రభువునుగా; అకామయత=కోరెను. ఇట్టిగుణంబులుగలిగి సత్యపరాక్రముండై దిక్పాలురకు సాటిసేయందగి యొప్పుచుండురాముని, జనులందఱుఁ, బ్రభువుగాఁ, గోరుచున్నారు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

వత్స శ్రేయసి జాతస్తే దిప్త్యా సౌ తవ రాఘవ
దిప్త్యా పుత్రగుణై ర్యుక్తో మారీచ ఇవ కాశ్యపః. ౪౯

<p>టీక॥ రాఘవ=దశరథుఁడా! తవ=నీ యొక్క; దిప్త్యా=భాగ్యముచేత; శ్రేయసి=మేలునిమిత్తము; అసౌ = ఈ; వత్స=చిడ్డఁడు; తే=నీకు; జాతః=పుట్టి నాఁడు. దిప్త్యా=భాగ్యముచేత; మారీచః = మరీచికొడుకైన; కాశ్యపఇవ=కాశ్యపుఁడువలె; పుత్రగుణైః=పున్నామకమయిన సరకమునుండి రక్షింపఁగ</p>	<p>లుగుటమొదలగు గుణములతో; యుక్తః=కూడినవాఁడు. దశరథుఁడా! నీభాగ్యమునంజేసి, జనులకుమేలుగలుగుటకై, నీకీకొడుకువుట్టెను; నీభాగ్యముననే, మరీచికొడుకయిన కాశ్యపుఁడుంబోలెఁబ్రతునకుండవలసినగుణంబులుగలిగియున్నాఁడు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

బల మారోగ్య మాయుశ్చ రామస్య విదితాత్మనః
దేవాసురమనుష్యేషు సగంధర్వోరగేషుచ. ౫౦
ఆశంసతే జన స్సర్వో రాష్ట్రే పురవరే తథా
అభ్యంతరశ్చ బాహ్యశ్చ పౌరజానపదో జనః. ౫౧

టీక॥ సగంధర్వోరగేషుచ= గంధర్వులతోను సర్పములతోను గూడియున్న

ట్టి; దేవాసురమనుష్యేషు=దేవతలయందును
అసురులయందును మనుష్యులందు
ను; సర్వం=సమస్తమయిన; జనం=జన
మును; తథా=అట్లు; రాష్ట్రే=ఇతర
దేశమందును; పురవరే=ఇతర పట్టణశ్రే
ష్ఠమందును; స్థితః (అధ్యాహృతము)=
ఉన్నట్టి; జనః (అధ్యాహృతము)=జన
మును; అభ్యంతరశ్చ = అంతఃపురము
నందుండుజనమును; బాహ్యశ్చ=వెలు
పలనుండుజనమును; పౌరజానపదః=ప
ట్టణములందుండునట్టియు, గ్రామము
లందుండునట్టియు; జనః=జనమును; విదీ
తాత్మనః=ప్రసిద్ధమగుస్వభావముగల;
రామస్య=రామునకు; బలం = బల

మును ; ఆరోగ్యం=రోగములేమిని;
ఆయుశ్చ=ఆయుస్సును; ఆశంసతే=
పాక్షికంచుచున్నది.
దేవతలు ననురులును ఋషులును
గంధర్వులును సర్పంబులును, ఇతర దేశ
ములనుండువారును ఇతర పట్టణములం
దుండువారును, అంతఃపురమునందేమి
వెలుపల నేమియుండువారును, మనదే
శంబుల మనపట్టణంబుల నుండువారు
నందఱును, ప్రసిద్ధంబగు స్వభావంబుగ
లరామునకు, “బలంబు నారోగ్యంబు
నాయువు గలుగవలెను” అని, పా
క్షికంచుచున్నారు.
అని, తాత్పర్యము.

స్త్రీయో వృద్ధాస్త రుణ్యశ్చ సాయం ప్రాత స్సమాహితాః
సర్వాః దేవా న్న మస్యంతి రామ స్యాథేక యశస్వినః. ౫౨

టీక|| వృద్ధాః=ముదుసలులును; తరు
ణ్యశ్చ=యావదవయస్సుగలవారలునగు; స్త్రీ
యః; ఆండువాండు; సాయం=సాయం
కాలమందును; ప్రాతః=ప్రాద్ధునను; స
మాహితాః=ఎచ్చరికగలవారలై; రా
మస్య=రామునియొక్క; అథేక=ప్ర
యోజనవిషయమయి; యశస్వినః=
ప్రశస్తమగుకీర్తిగల; దేవా=దేవత
లను; సర్వా=అందఱును; నమస్యం

తి=నమస్కరించుచున్నారు.
స్త్రీలుమదుసలివారును యావదవయస్సు
గలవారును, సాయంకాలమందును బా
తఃకాలంబు నందును సావధానలై ,
రామునికై, వరంబుల నొసంగుటవల
నంగలిగినకీర్తిగల, దేవతలనందఱును,
నమస్కరించెదరు. అని, తాత్పర్యము.
విశేషార్థము.— స్త్రీయః=అతి
గాంభీర్యముగలవారలగుటంజేసి, తమ

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౬౩

స ౨

హృదయంబుననుండు నభిప్రాయంబు నెంతమాత్రమును బయలు పఱచనట్టి శ్రీబ్రహ్మచారిని, ఇందువలన, "రామనియంద లిప్రేమఃబట్టఁజాలక, దేవతానమస్కారములుగావించిరి" అని, సూచితమగుచున్నది; వృద్ధాః=ముదుసలులు, లేవ లేనివారలగుటవలన నెంతటి ప్రియకార్యంబునందున నాదరంబు సేయువారు; తరుణ్యశ్చ=యావనముగలవారలును, యౌవనమదోన్నతలగుటచే, వివేకశూన్యలయి, యెదుటివారలసరకుగాననివారును, దీనివలన, రామనియందువీరలకుండుప్రేమ, యత్యధికంబనిసూచితమైనది. సాయంప్రాతః=(ఇదిమధ్యాహ్నమునకుపలక్షణము) కాలత్రయంబునందును; సమాహితాః=ఎచ్చరికగలవారలై; యనుటచే, అత్యాసక్తిసూచితమగుచున్నది. రామస్యాథేః=రా

మునిప్రయోజనవిషయములు, రామని ముంగళంబుగల్గుటకై, యనుట, స్వప్రయోజనార్థంబుకాదు . యశస్వి నః=ప్రశస్తీర్థిగల (ఇదిదేవతావిశేషణము) రామనియందు, సమస్త మంగళములును స్వతస్సిద్ధములు గాన యున్నందున రామనికై తమ్ముఁ బ్రార్థించుటలలో నేదియు నిష్ఫలంబుగా కుండుటంజేసి, తమ్ముఁ బ్రార్థించిన వానినన్నింటి నెసంగువారనెడు కీర్తి స్థిరంబుగాఁగలవారునగు; దేవా=దేవతలను; సర్వా=అందఱను; ఇష్టదేవత, చేదప్రదిపాదితదేవత, ఇష్టనీచమధ్యమాధమభేదముంచక, అనుటచే, నెట్టిదేవతలవైనఁ గొలుచునంతటి, ప్రేమవార వశ్యంబు గలవారలని సూచింపఁబడినది. నమస్కృతి=నమస్కరించెదరు.

తేషా మాయాచితం దేవ త్వత్ప్రసాదా త్వమృద్ధ్యతామ్

టీక॥ దేవ=దశరథమహారాజా ! సఖలమగుఁగాక.

తేషాం = వారలయొక్క; ఆయాచితం=ప్రార్థన; త్వత్ప్రసాదాత్=నీ ప్రేమ, నీయనుగ్రహంబున, నిష్పదు, యనుగ్రహంబువలన; సమృద్ధ్యతాం=సఖలంబగుఁగాక. అని, తాత్పర్యము.

రామ మిందీవరశ్శ్యామం సర్వశత్రునిబహూణమ్. ౫౩

సశ్యామో యావరాజ్యస్థం తవ రాజో త్తమాత్మజమ్

టీక॥ రాజోత్తమ=రాజశ్రేష్ఠుండవగు దశరథుఁడా ! తవ=నీయొక్క;

<p>ఆత్మజం = కొడుకును; ఇందీవరశ్యామం = నల్లకలువవలె నల్లనివాడును; సర్వశత్రునిబహుళం = సమస్తశత్రువులనుం జంపువాడును; యావరాజ్యస్థం = యువరాజుదొరతనమునందుండువాడునగు; రామం = రాముని; పశ్యామః = (భవిష్యదథకమందులట్)</p>	<p>చూడఁగలము. రాజశ్రేష్ఠుండవగుదశరథుఁడా! నల్లకలువయుంబోలెనల్లనిరమణీయమూతికసమస్తశత్రువులం జంపువాడునీకుమారుండురామేండు, యువరాజుగానుండఁగాఁ, జూడఁగలము. అని, సంతసమగుచున్నది. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తం దేవదేవోపమ మాత్మజం తే
సర్వస్య లోకస్య హితే నివిష్టమ్
హితాయ నః షీప్ర ముదారజప్తం
ముదా భిషే క్తుం వరద త్వ మహాసి. ౫౪౪

<p>టీక॥ వరద = చరములనొసంగువాఁడవయినదశరథుఁడా! త్వం = నీవు; దేవదేవోపమం = దేవతలకును దేవుఁడయిన విష్ణువుతోఁబోల్కిగలవాఁడును; సర్వస్య = సమస్తమయిన; లోకస్య = లోకముయొక్క; హితే = మేలునందు; నివిష్టం = శ్రద్ధగలవాఁడును; ఉదారజుష్టం = ఉత్తమగుణములతోఁ గూడినవాడునగు; తం = ఆ; తే = నీయొక్క; ఆత్మజం = కొడుకయిన రాముని; నః = మా యొక్క; హితాయ = మేలుకొఱకుండుదా = సంతోషముతో; షీప్రం = శీఘ్ర</p>	<p>ముగా; అభిషే క్తుం = అభిషేకించుటకు; అర్హసి = తగుదువు. దశరథుఁడా! నీవుక్రోరినవానినిచ్చువాఁడవు; విష్ణుదేవునకు సరివచ్చువాఁడు సమస్తజనంబునకు మేలుసేయువాఁడునుత్తమగుణంబులుగలవాఁడునగు నీవు తునిరాముని, మాకుమేలుగల్గుటకై, సంతోషంబున, శీఘ్రంబుగా, యావరాజ్యంబునం, దభిషేకింపుము. అని, సభికులగువారు, దశరథునితోఁజెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
అయోధ్యాకాండే, ద్వితీయ స్సకః.

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౬౫

స ౩

ఇది, స్వప్నార్థము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు , శ్రీమద్రామాయణాంబు
వ్యాఖ్యానంబునందు, అయోధ్యాకాండద్వితీయసర్గము,
ముగిసినది.

(౫౭)

తృతీయసర్గ ప్రారంభః.

తేమా మంజలిపద్మాని ప్రగృహీతాని సర్వశః
ప్రతిగృహ్య బ్రవీదాశా తేభ్యః ప్రియహితం వచః. ౧

టీక॥ తేమాం=ఆసభికులయొక్క; సర్వశః=అన్నివిధంబులను; ప్రగృహీతాని = చక్కగాఁబట్టుకొనఁబడిన; అంజలిపద్మాని= తామరమొగ్గలవంటి చేమోడ్పులను; ప్రతిగృహ్య=స్వీకరించి; రాజా=దశరథమహారాజు; తే

భ్యః = ఆసభికులకొఱకు; ప్రియహితం= సంతోషకరంబును మేలుసేయునదియునగు; వచః=మాటను; అబ్రవీత్=చెప్పెను. ఆసభికులు, శిరంబునఁదామరమొగ్గలవంటి చేమోడ్పులంగీలించిచేయున

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స 3

॥

॥

మస్కారంబులంబ్రతిగ్రహించి, దశర | ను మేలునుంగల్గునట్లు, లిట్లని, చెప్పెను.
ధమహారాజు, వారలకు, సంతోషంబు | అని, తాత్పర్యము.

అహోస్తి పరమప్రీతిః ప్రభావ శ్చాతులో మమ

యస్తే జ్యేష్ఠం ప్రియం పుత్రం యావరాజ్యస్థ మిచ్ఛథ. ౨

టీక॥ యత్ = ఏకారణమువలన; సించినవాడను; అస్తి (సంధియావక
యాయం (అధ్యాహృతము) = మీరలు; ము) = అగుచున్నాను. మమ = నాయొ
మే = నాయొక్క; జ్యేష్ఠం = మొదటివాడ
దును; ప్రియం = సంతోషముగలిగించు
వాడునగు; పుత్రం = కొడుకైనరాము
ని; యావరాజ్యస్థం = యువరాజుదొ
రతనమునందున్నవానిగా; ఇచ్ఛథ =
కోరుచున్నారలో; తత్ (అధ్యాహృత
ము) = ఆకారణమువలన; అహో = ఆ
శ్చర్యము! అహం (అధ్యాహృతము) =
నేను; పరమప్రీతిః = మిక్కిలియునుసంత
సించినవాడను; అస్తి (సంధియావక
ము) = అగుచున్నాను. మమ = నాయొ
క్క; ప్రభావశ్చ = గొప్పతనమును; అ
తులః = సరిలేనిది.
మీరలు, నాకుఁబ్రിയముండును జ్యేష్ఠ
పుత్రుండునగురాముండు యువరాజు
కావలెననికోరుచున్నారలు, కావున,
ఆశ్చర్యము! నాకుఁజాలసంతోషమగు
చున్నది; ఇట్టిభాగ్యము మఱియెవ్వరి
కున్నది? అని, దశరథుండుసభికులతోఁ
జెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇతి ప్రత్యచ్యుతా రాజా బ్రాహ్మణా నిద మబ్రవీత్
వసిష్ఠం వామదేవంచ తేషామే వోప శృణ్వతామ్. ౩

టీక॥ రాజా = దశరథమహారాజు; ని; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
ఇతి = ఇట్లు; తా = ఆ; బ్రాహ్మణా = దశరథమహారాజు, సభికులగు బ్రా
సభికులయిన బ్రాహ్మణులను; ప్రత్య
చ్యుతా = గౌరవించి; తేషాం = వారలు; ఉ
పశృణ్వతామేవ = వినుచుండగానే; వ
సిష్ఠం = వసిష్ఠునిగూచి; వామదేవం
చ = వామదేవునిగూచియు; ఇదం = దీ
ని; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
దశరథమహారాజు, సభికులగు బ్రా
హ్మణుల, నిట్లు మధురవచనంబులగౌర
వించి, వారలు వినుచుండగానే, వసిష్ఠ
ని వామదేవునింజూచి, యిట్లని, చె
ప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

॥

॥

. చైత్ర శ్రీమా నయం మాసః పుణ్యః పుష్పితకాననః
యావరాజ్యాయ రామస్య సర్వమేవోపకల్ప్యతామ్. ౪

టీక॥ అయం = ఈ; చైత్రః = చైత్రమనియెడు; మాసః = మాసము; శ్రీమాన్ = అన్నిమాసములకు నెచ్చైనది. పుణ్యః = పావనమయినది. పుష్పితకాననః = పుష్పించునట్లు చేయఁబడినయడవులుగలది. రామస్య = రామనియొక్క; యావరాజ్యాయ = యావరాజుదొరతనముకొఱకు; సర్వమేవ = అన్నియునే; ఉపకల్ప్యతాం = సంపాదించఁబడుఁగాక.

ఇప్పుడువచ్చియుండు చైత్రమాసము, అన్నిమాసములలోను త్రమయినది; ఇదిరమణీయంబును, ఇట్టికార్యములకుఁదగినపుణ్యమాసంబుగాను, ఉన్నది; అడవులలోవృక్షంబులన్నియుఁబుష్పితంబులయియున్నవి; ఇప్పుడె, రామనకు, యావరాజ్యాభిషేకము సేయుటకై కావలయువానినన్నింటిని, సంపాదించుఁడు. అని, దశరథుఁడు, వసిష్ఠవామదేవులతోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

రాజ్ఞ స్తూపరతే వాక్యే జనఘోషో మహా నభూత్

టీక॥ రాజ్ఞః = దశరథమహారాజుయొక్క; వాక్యే = మాట; ఉపరతేతు = ముగియఁగానే; మహాన్ = అధికమయిన; జనఘోషః = జనులధ్వని; అభూత్ = అయినది.

గింపఁగానే, జనులందఱు, “మేముబహుకాలముగాఁగోరుచుండిన రామాభిషేకమును గండ్లారఁ బూచెదముగదా” యనిసంతోషంబునం జాలధ్వని, గావించిరి. అని, తాత్పర్యము.

దశరథమహారాజామాటచెప్పి ము

శనై స్తస్మిన్ ప్రశాంతే చ జనఘోషే జనాధిపః. ౫

వసిష్ఠం మునిశామూలం రాజా వచన మబ్రవీత్

టీక॥ శస్మిన్ = ఆ; జనఘోషే = జనులధ్వని; శనైః = మెల్లఁగా; ప్రశాంతే చ = నిలువఁగానే; జనాధిపః = జనులకుఁ

బ్రభువయిన; రాజా = దశరథమహారాజు; మునిశామూలం = మునిశ్రేష్ఠుండగు; వసిష్ఠం = (ఇదివామదేవునకునుపల

క్షణము) వసిష్ఠనివామ దేవునిఁగూర్చి; వ
చనం=మాటను; అబ్రహీం=చెప్పెను.
ఆధ్వనియంతయు, మెల్ల మెల్లఁగా,
శాంతిఁబొందఁగానే, మనుష్యులకధిపుం

డగు, దశరథుండు, వసిష్ఠనివామ దేవు
నిఁజూచి, యిట్లని, చెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

అభిషేకాయ రామస్య యత్కమన్ సపరిచ్ఛదమ్. ౬
త దద్య భగవత్ సర్వ మాజ్ఞాపయితు మహానీ

టీక॥ భగవత్=మాహాత్మ్యముగల
వసిష్ఠఁడా! వామ దేవుఁడా! రామస్య=
రామునియొక్క; అభిషేకాయ = అభి
షేకముకొఱకు, కావలసిన; సపరిచ్ఛ
దం = ఉపకరణములతోఁగూడిన; క
మన్=క్రియ; యత్=ఏదో; తత్=దా
ని; సర్వం=అంతను; ఆద్య=ఇప్పుడు; ఆ
జ్ఞాపయితుం=ఆనతిచ్చుటకు; అహా

నీ=తగుదువు.
భగవంతులరగు వసిష్ఠవామ దేవు
లారా! రామునియభిషేకంబునకు, ఏక
మన్మదేయవలయునో, ఏయుపకరణ
ములుకావలయునో, దానినంతయు, ని
ప్పుడానతివలయును. అని, దశరథుండు,
వసిష్ఠవామ దేవులతోఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

త చ్చుత్వా భూమిపాలస్య వసిష్ఠా ద్విజ సత్తమః. ౭
ఆదిదేశాగ్రతోరాజ్ఞస్థితాక్ యుక్తాక్ కృతాంబలీక్

టీక॥ భూమిపాలస్య=భూమినిబా
లించునట్టిదశరథునియొక్క; తత్ = ఆ
మాటను; శ్రుత్వా=విని; ద్విజసత్తమః=
బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగు; వసిష్ఠః=(వామ
దేవోపలక్షణము) వసిష్ఠుండువామదే
వుండును; రాజ్ఞః= దశరథమహారాజు
యొక్క; అగ్రతః=ముందట; స్థితాక్=
ఉన్నవారలును; కృతాంబలీక్=చేయఁ
బడినచేమోడ్పులు గలవారలునగు ;

యుక్తాక్ = కార్యములందు నియో
గింపఁబడినవారలను; ఆదిదేశ = ఆజ్ఞా
పించెను.
దశరథమహారాజు మాటవిని, బ్రా
హ్మణశ్రేష్ఠులు వసిష్ఠుండునువామదేవుం
డును, దశరథమహారాజుముందటఁ జే
తులుమొగిద్చి నిలుచుండియున్న సుమం
త్రాదులంజూచి, యిట్లు, ఆజ్ఞాపించె
ను. అని, తాత్పర్యము.

- . సువనోదీని రత్నాని బలీక సర్వాషధీ రపి. ౨
 శుక్లమాల్యాంశ్చ లాజాంశ్చ పృథక్చ మధుసర్పిషీ
 అహతానిచ వాసాంసి రథం సర్వాయుధాన్యపి. ౯
 చతురంగబలంచైవ గజంచ శుభలక్షణమ్
 చామరవ్యజనే శ్వేతే ధ్వజం ఛత్రంచ పాండురం. ౧౦
 శతంచ శాతకుంభానాం కుంభానా మగ్నివర్చసామ్
 హిరణ్యశృంగ మృషభం సమగ్రం వ్యాఘ్రచమకచ. ౧౧
 ఉపస్థాపయత ప్రాత రగ్న్యగారం మహీపతేః

<p>టీక॥ యాయం (అధ్యాహృతము) = మీరలు; సువనోదీని = బంగారు మొదలగువానిని; రత్నాని = మణులు; బలీక = కానుకలను; సర్వాషధీరపి = సమస్తములయిన మూలికలను; శుక్లమాల్యాంశ్చ = తెల్లని పుష్పమాలికలను; లాజాంశ్చ = బేలాలను; పృథక్ = వేర్వేరుగా; మధుసర్పిషీచ = తేనెను నేయిని; అహతాని = నూతనము లయిన; వాసాంసిచ = వస్త్రములను; రథం = రథమును; సర్వాయుధాన్యపి = సమస్తములయిన యాయుధములను; చతురంగబలంచైవ = రథములు, ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, పదాతులు, అనునాలు గంగములుగల సేనను; శుభలక్షణం = మంగళకరంబులగు లక్షణంబులుగల; గజంచ = ఏనుంగును; శ్వేతే = తెల్లని వయిన; చామరవ్యజనే = చామరంబులనె</p>	<p>దువిననకట్టలను; ధ్వజం = టెక్కెమును; పాండురం = తెల్లని ; ఛత్రంచ = గొడుగును; శాతకుంభానాం = బంగారువికారములయిన; అగ్నివచకసాం = నిప్పుయొక్క కాంతివంటి కాంతిగల ; కుంభానాం = పాత్రలయొక్క ; శతంచ = నూలును; హిరణ్యశృంగం = ఒంగారుకప్పుగలకొమ్మలుగల ; ఋషభం = ఎద్దును; సమగ్రం = అన్నియవయవములతోఁగూడిన; వ్యాఘ్రచమకచ = పులితోలును; ప్రాతః = ప్రాద్దున; మహీపతేః = భూమికిఁబ్రభువయిన దశరథునియొక్క; అగ్న్యగారం = అగ్ని హోత్రముండుగృహమును; ఉపస్థాపయత = పొందించుడు.</p>
<p>మీరు, బంగారు మొదలయినవానిని, మణులను, గానుకలను, సమస్తావధులను, తెల్లని పుష్పమాలికలను, బేలాలను</p>	

వేర్వేరుగఁ గిన్నెలనుంచఁబడిన తేనె నే
తులను, మాతనవస్త్రంబులను, రథం
బును, సమస్తాయుధంబులను, జతురం
గసేనను, మంచితక్షణంబులుగల యే
నుంగును, రెండు తెల్లని చామరంబులను
ధ్వజంబును, శ్వేతచ్ఛత్రంబును, నిష్పం

బోలి ప్రకాశించునూలుబంగారు పా
త్రములను, బంగారుకప్పువేసియుండు
కొమ్ములుగల వృషభంబును, సమ
గ్రంబగు పులితోలును, బ్రాతః కాల
మునకు, దశరథుని, యగ్ని హోతాత్మగృ
హమునంజేర్చుడు. అని, తాత్పర్యము.

యచ్చాస్య త్కించి దేవ్యవ్యం తత్సర్వ ముపకల్ప్య తామ్. ౧౨

టీక॥ అన్యత్ = ఇతరమయినది; కిం
చిత్ = కొంచెము; యత్ = ఏది; ఏష్ట
వ్యం = అపేక్షింపఁదగినదో; తత్ = అ
ది; సర్వంచ = అంతయును; ఉపకల్ప్య
తాం = సంపాదించఁబడుఁగాక.

మఱియితరపదార్థములగు గంధ
ముమొదలయినవి యేవేవి, యపేక్షిత
ములూ, వానినన్నిటినిం గూడ, సంపా
దించుడు.
అని, తాత్పర్యము.

అంతఃపురస్య ద్వారాణి సర్వస్య నగరస్యచ

చందన స్రస్థి రర్చ్యంతాం ధూపైశ్చ ఘ్రీణహారిభిః. ౧౩

టీక॥ అంతఃపురస్య = రాజగృహము
యొక్కయు; సర్వస్య = సమస్తమయిన;
నగరస్యచ = పట్టణముయొక్కయు;
ద్వారాణి = దారులు; చందనస్రస్థిః =
శ్రీగంధముచేతను బువ్వుమాలికలచేత
ను; ఘ్రీణహారిభిః = ముక్కులనాకర్పిం
చునట్టి, ముక్కులకుఁదృప్తిగలిగించునట్టి

యనుట; ధూపైశ్చ = ధూపములచేతను;
అర్చ్యంతాం = పూజింపఁబడుఁగాక.
రాజగృహద్వారములయందుఁబట్ట
ణద్వారంబులందంతటను, శ్రీగంధము
చల్లి, పువ్వుమాలికలుగట్టి, మంచివాస
నగల ధూపంబులు వేయుడు.
అని, తాత్పర్యము.

ప్రశస్త మన్నం గుణవ ద్దధిక్షీరోపసేచనమ్

ద్విజానాం శతసాహస్రే యత్రకామ మలం భవేత్. ౧౪

టీక॥ యత్ = ఏది; ద్విజానాం = బ్రాహ్మణులయొక్క; శతసాహస్రే = సూతువే లవిషయమయ్యును, లెక్కలేనివారివిషయమయ్యుననుట; ప్రకామం = మిక్కిలియును; అలం = చాలినది; భవేత్ = అగునో; తత్ = అట్టి; ప్రశస్తం = శ్రేష్ఠమున, గుణవత్ = వ్యంజనములుగలదియును; దధిక్షీరోపసేచనం = పెరుగుయొక్కయుఁచాలయొక్కయు సంస్తా

రముగలదియునగు; అన్నం = అన్నము; ఉపకల్ప్యతాం (అధ్యాహృతము) = సంపాదించఁబడుఁగాక.

లెక్కలేని బ్రాహ్మణులకైనను ఎంతమాత్రముకొంతలేక, చాలునంతటి, ప్రశస్తాన్నంబు, చృంశనంబులుగలదియై పెరుగుతోను చాలుతోను సంస్కరింపఁబడియుండునది, సంపాదించఁ బడవలయును. అని, తాత్పర్యము.

సత్కృత్య ద్విజముఖ్యానాం శ్వః ప్రథాతే ప్రదీయతామ్
ఘృతం దధిచ లాజాశ్చ దక్షిణాశ్చాపి వ్రష్కలాః. ౧౫

టీక॥ శ్వః = రేవు; ప్రథాతే = ప్రాతఃకాలమునందు; తత్, అన్నం = (అధ్యాహృతము) ఆయన్నము; ద్విజముఖ్యానాం = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులకు; సత్కృత్య = పూజచేసి; ప్రదీయతాం = ఇయ్యఁబడుఁగాక. ఘృతం = నేయియును, దధిచ = పెరుగును, లాజాశ్చ = పేలాలును; వ్రష్కలాః = సంపూర్ణములయిన; దక్షిణాశ్చ = దక్షిణ

లును; ప్రదీయతాం = (అధ్యాహృతము) ఇయ్యఁబడుఁగాక.

రేవు ప్రాతఃకాలంబున, నాయన్నంబును, బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులకుఁ బూజచేసి, యెసంగుండు, మఱియు, వారలకు, నేయి పెరుగుఁ బేలాలుఁబుష్కలంబగుదక్షిణయునొసంగుండు.

అని, తాత్పర్యము.

సూర్యే భ్యుదితమాత్రే శ్వో భవితా స్వస్తివాచనమ్
బ్రాహ్మణాశ్చ నిమంత్ర్యంతాం కల్ప్యంతా మాసనానిచ. ౧౬

టీక॥ శ్వః = రేవు; సూర్యే = సూర్యుండు; అభ్యుదితమాత్రే = ఉదయించినవాఁడుకాఁగానే; స్వస్తివాచనం =

మంగళమునుఁ జెప్పట; భవితా = కాఁగలదు. బ్రాహ్మణాశ్చ = బ్రాహ్మణులు; నిమంత్ర్యంతాం = పిలువఁబడుదురు

గాక. ఆసనానిచ=పీఠములును; కల్ప్యం స్వస్తివాచనముకాగలదు, కావున,
తాం=చేయుటకుగాక. బ్రాహ్మణులచిలువుడు, వారతీకాసనం
లేవు, సూర్యోదయముకాగానే, బులనిమింపుడు. అని, తాత్పర్యము.

అబధ్యంతాం పతాకాశ్చ రాజమాగేశ్య సివ్యతామ్

టీక|| పతాకాశ్చ = టెక్కెములు | అచ్చటచ్చట, ధ్వజములగట్టింపుం
ను; అబధ్యంతాం = కట్టబడుగాక. రా | డు; రాజమాగేశంబునందునీళ్లుచల్లిం
జమాగేశ్య = పెద్దశ్రోవయును; సివ్య | చి, తడుపునట్లు, చేయుడు.
తాం = తడుపబడుగాక. | అని, తాత్పర్యము.

సర్వేచ తాళావచరా గణికాశ్చ స్వలంకృతాః. ౧౭
కత్యోం ద్వితీయా మాసాద్య తిష్ఠంతు నృపవేత్తనః

టీక|| తాళావచరాః = తాళములచే | క్త్యోం = తొట్టికట్టును ; ఆసాద్య =
జీవించునటులు; సర్వేచ = అందఱును, | పొంది; తిష్ఠంతు = ఉండురుగాక.
స్వలంకృతాః = చక్కగానలంకరింప | నటులును, బోగమువాండ్రును, జ
బడిన; గణికాశ్చ = బోగము వాండ్రు | క్కగానలంకరించుకొని, రాజగృహం
ను; నృపవేత్తనః = రాజగృహముయొ | బురెండవ తొట్టికట్టుచేరియుండునట్లు,
క్క; ద్వితీయాం = రెండవదియగు ; క | చేయుడు. అని, తాత్పర్యము.

దేవాయతనచైత్యేషు సాన్నభక్షా స్స దక్షిణాః. ౧౮

ఉపస్థాపయిత వ్యాస్సృ మాణ్యయోగ్యాః పృథ క్పృథక్

టీక|| దేవాయతనచైత్యేషు = దేవా | ఇలతోఁగూడినవారలును; మాణ్యయో
లయములయందును, నాలుగుమాగేశ | గ్యాః = పుష్పమాలికల నీయఁ గలవార
ములుకలియు దారులందును; సాన్నభ | లును, పుష్పమాలికలతోఁగూడినవార
క్షాః = అన్నముతోను బిండివంటలతో | లుననుట; పృథక్ పృథక్ = వేర్వేరు
నుగూడినవారలును; సదక్షిణాః = దక్షి | గా; ఉపస్థాపయితవ్యాః = ఉంచబడ

వలసినవారలు; స్వ్యః=అగుదురు.

దేవాలయములందును, జతుష్పథములందును, గొందఱున్నము పండితులు, టలను, గొందఱుదక్షిణులను, బుష్ప

మాలికలను, సంగ్రహించుకొని యుండి దేవతలకు బ్రాహ్మణులకు నొసంగునట్లు, చేయుడు. అని, తాత్పర్యము.

దీక్షాః సిబధ్ధా యోధాశ్చ సన్నద్ధా మృష్టవాససః. ౧౯
మహారాజాంగణం సర్వే ప్రవిశంతు మహేంద్రయమ్

టీక॥ దీక్షాః సిబధ్ధాః=కట్టబడినవి
డుపయినకత్తిగల వారలును ; సన్నద్ధాః=కవచముతోడిగినవారలును; మృష్టవాససః=ఉతికినవస్త్రంబులుగల వారలునగు; యోధాశ్చ=భటులును ; సర్వే=అందఱును; మహేంద్రయమ్=అధికమయినవృద్ధిగల; మహారాజాంగణం=దశరథమహారాజుముంగిలి; ప్ర

విశంతు=ప్రవేశింతురుగాక.

భటులందఱును, నిడుపయిన కత్తి మొలనువిగించి కొని కవచంబు దొడిగికొని, పరిశుద్ధంబగువస్త్రంబుగట్టుకొని, మహేంద్రయంబగు, రాజగృహంబుముంగిటనుండునట్లు, చేయుడు. అనివసిష్ఠవామదేవులును మంత్రాదులకాజ్ఞాపించిరి. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం వ్యాదిశ్య విప్రా తా క్రియా సత్ర సునిష్ఠితా. ౨౦
చక్రతు శ్చైవ యచ్ఛేషం పాథివా య నివేద్యచ

టీక॥ సునిష్ఠితా=మిక్కిలియున్నార్యముగల; తా=ఆ; విప్రా=బ్రాహ్మణులయిన వసిష్ఠవామదేవులు; తత్ర=అచ్చట; ఏవం=ఇట్లు; క్రియాః=కార్యములను; వ్యాదిశ్య = ఆజ్ఞాపించి; యత్ = ఏది; శేషం=మిగిలినదో; తత్(అధ్యాహృతము) వైవ=దానిని గూడ; పాథివా యచ=దశరథమహారాజుకొఱకును; నివేద్య=తెలిపి; చక్రతుః=చేసిరి.

సై ర్యసంపన్నులగు నాచరిత్యవామదేవు, లిట్లుఅచ్చటదామచేయవలసిన కార్యములను, మంత్రుల కాజ్ఞాపించి, మిగిలినవానినింగూడ, దశరథునకునుండెప్పి, నెఱవేచిరి. అని, తాత్పర్యము.

కృత్యమిత్యేవ చా బూతా మభిగమ్య జగన్వతిం. ౨౦
యథోక్త వచనం ప్రీతౌ హర్షాయుక్తా ద్వజర్షభౌ

టీక॥ ద్వజర్షభౌ = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుః ; అనియును ; అబ్రూతాం = చె
లగు వసిష్ఠవామదేవులు; ప్రీతౌ = సంతి ప్తిరి.
నిందినవారై; హర్షాయుక్తా = గగు బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులగువసిష్ఠ వామదే
పాటుతోఁగూడుకొనినవారై ; జగ వులు, సంతోషించి, గగుర్పాటుతోఁ
త్పతిం = భూమికిఁ బ్రభువయిన దశర గూడినవారలై, దశరథునిజగ్గత, “సీవు
ధుని; అభిగమ్య = పొంది ; యథోక్త చెప్పిన మాటప్రకారము, అంతయుఁ
వచనం = చెప్పఁబడినమాట నతిక్రమిం జేయఁబడినది” అని, చెప్పిరి.
పక; కృతం = చేయఁబడినది; ఇత్యేవ అని, తాత్పర్యము.

తత స్సుమంత్రం ద్యుతిమాన్ రాజా వచన మబ్రవీత్. ౨౧
రామః కృతాస్తా భవతా శీఘ్ర మానీ యతా మితి

టీక॥ తతః = అంతట; ద్యుతిమాన్ = అంత, రామాభిషేక నిశ్చయంబు
ప్రశస్తంబగుకాంతిగల; రాజా = దశ నంజేసి, ప్రశస్తంబయిన కాంతిగలద
రథమహారాజు; సుమంత్రం = సుమం శరథమహారాజు, సుమంతునింబూచి,
తునిగూర్చి; “భవతా = నీచేత; కృతా “సీవుపోయి, విద్యాభ్యాసంబునంబరిశు
స్తా = శిష్యింపఁబడినబుద్ధిగల; రామః = ధ్ధంబయిన బుద్ధిగలరాముని వేగదో
రాముఁడు; శీఘ్రం = త్వరగా; అనీయ డొసరమ్ము” అని, చెప్పెను.
తాం = తేఁబడుఁగాక” ఇతి = అని; వచ అని, తాత్పర్యము.
నం = మాటను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ సుమంత్రో రాజ శాసనాత్. ౨౩
రామం తత్రా నయాంచక్రే రథేన రథినాం వరం

టీక॥ సః = ఆ సుమంత్రః = సుమంతుఁడు; తథేతి = అలాగేయని; ప్రతిజ్ఞా

శ్రీమద్రామాయణము * ఆయోధ్యాకాండము. ౭౫

స ౩

య=ప్రతిపదేశి; రాజశాసనాత్= రాజువసనపువలన; రథినాం=రథికుల లో;వరం=శేష్ఠుండగు; రామం=రాముని; రథేన=రథముచేత; తత్ర=అచ్చటికి; ఆనయాంచక్రే=తోడ్కొనివచ్చెను.

అసుమంతునిండు, ఆలాగెయినచే ప్రి, రాజాజ్ఞప్రకారము, రథికులలో శ్రేష్ఠుండయిన, రాముని రథముపై నెక్కించుకొని, యచ్చటికి దోడ్కొని, వచ్చెను.
అని, తాత్పర్యము.

అథ తత్ర సమాసీనా స్తదా దశరథ స్తుపం. ౭౪
ప్రాచ్యో దీప్త్యాః ప్రతీప్త్యాశ్చ దాక్షిణాత్కాశ్చ భూమిపాః
క్షేచ్ఛా చార్యాశ్చ యేచాన్యే వసే శైలాంతవాసినః. ౭౫
ఉపాసాం చక్రిరే సర్వే తం దేవా ఇవ వాసవమ్

టీక * అథ=అటుతర్వాత, సుమంతునిండు రామునిదోడ్కొనివచ్చుటకై పోయినతరువాతననుట; తత్ర=అసభయందు; తదా = అప్పుడు; సమాసీనాః=కూచుండియున్న; ప్రాచ్యోదీప్త్యాః=తూర్పుదేశపురాజులును త్తరదేశపురాజులును; ప్రతీప్త్యాశ్చ=పడమటిరాజులును; దాక్షిణాత్కాశ్చ=దక్షిణపుదిక్కునందలి; భూమిపాశ్చ=రాజులును; క్షేచ్ఛాచార్యాశ్చ=క్షేచ్ఛరాజులును; ఆన్యే=ఇతరులయిన; వసే=అడవియందు; శైలాంతవాసినః=పర్వతప్రదేశమునందుండువారలు; యే(సంతి)=ఎవరుగలరో; తే(అధ్యాత్మతము)చ=వారును; సర్వే=అందఱును; స్తుపం = మనుష్యులచాలించునట్టి;

తం=ఆ; దశరథం=దశరథుని; దేవాః=దేవతలు; వాసవమిష=దేవేంద్రునివలె, ఉపాసాంచక్రిరే=సేవించిరి.
సుమంతునిండు రాముని దోడ్చేబోయినపిమ్మట, నప్పుడు సభయందున్న తూర్పుదేశపురాజులు నుత్తరదేశపురాజులుం బడమటిదేశపురాజులు దక్షిణదేశపు రాజులు క్షేచ్ఛరాజులు మఱియునడవియందుం బర్వత ప్రదేశమునందుండునాటెవరు లనంబడువారలు, వీరందఱును, దేవతలు దేవేంద్రునిసేవించునట్లు, దశరథ మహారాజును సేవించిరి.

అని, తాత్పర్యము.

15, 49, 3
22, 4, 20

తేషామ్మధ్యే స రాజషిఁ మేరుతా మివ వాసవః. ౨౬

ప్రాసాదస్థో రథగతం దదర్శా యాంత మాత్మజమ్

టీక॥వాసవః = ఇంద్రుడు; మరు
తాం(మధ్యే)ఇవ = దేవతలనడుమంబో
లె; తేషాం = ఆ రాజులయొక్క; మధ్యే =
నడుమను; స్థితః (అధ్యాహృతము) = ఉ
న్న; సః = ఆ; రాజషిఁ = రాజునుఋషి
యునగుదశరథుండు ; ప్రాసాదస్థః =
మేడపైనన్నవాడై; రథగతం = రథము
నుబొందినవాడును; ఆయాంతం = వ

చ్చుచున్నవాడునగు; ఆత్మజం = కొడు
కయిన రామని; దదర్శ = చూచెను.

ఇంద్రుండు దేవతల నడుమనుండున
ట్లు, ఆ రాజులనడుమనుండి తేజరిల్లుచు
న్నదశరథుండు, మేడపైనండి, దారిలో
రథంబుపైవచ్చుచున్న రామనింబూచె
ను. అని, తాత్పర్యము. .

గంధర్వరాజప్రతిమం లోకే విఖ్యాతపౌరుషమ్. ౨౭

దీఘబాహుం మహాసత్త్వం మత్తమాతంగ గామినమ్

చంద్రకాంతాననం రామ మివ ప్రియదర్శనమ్. ౨౮

రూపాచార్యగుణైః పుంసాం దృష్టిచిత్తాపహరిణమ్

ఘర్మాభితప్తాః పజన్యం శ్లోదయంత మివ ప్రజాః. ౨౯

స తతర్ప సమాయాంతం పశ్యమానో నరాధిపః

టీక॥నరాధిపః = మనుష్యులకుఁబ్ర
భువైనదశరథుండు; గంధర్వరాజప్రతి
మం = గంధర్వరాజుతోఁబోల్కి-గల
వాడును; లోకే = ప్రపంచమందు; వి
ఖ్యాతపౌరుషం = ప్రసిద్ధి నొందినపౌరు
షముగలవాడును; దీఘబాహుం =
నిడుపైన చేతులుగలవాడును; మహాస
త్త్వం = అధికమయినబలము గలవా
డును; మత్తమాతంగ గామినం = మ
దపుటేనుంగుంబోలె నడుచువాడును;
చంద్రకాంతాననం = చంద్రుఁడువలె

సుందరమయినముఖంబు గలవాఁడును;
అతీవ = మిక్కిలియును; ప్రియదర్శ
నం = సంతోషముగలిగించుచూచుట
గలవాఁడును; రూపాచార్యగుణైః =
సౌందర్యముచేతను ఈవిచేతనుమంచిన
డతచేతను; పుంసాం = పురుషులయొ
క్కయు; దృష్టిచిత్తాపహరిణం = చూపు
లనుమనసునుఆకషింపువాఁడును; ఘ
ర్మాభితప్తాః = ఎండచేఁదాపమునొం
దిన; ప్రజాః = జనులను; శ్లోదయంతం =
సంతోషపఱచునట్టి; పర్జన్యమివ (స్థితం)

మేఘముఁ బోలే నున్న వాఁడును ;
సమాయాంతం = వచ్చుచున్నవాఁడును
గుఃరామం = రాముని; పశ్యమాసః =
చూచుచున్నవాఁడై; సతతర్ప = తృప్తి
పొందఁడయ్యె.

దశరథుండ, భోగానకూలంబుల
గురూపవేషంబులగంధర్వరాజుంబోలు
వాఁడును, లోకంబునంబ్రసిద్ధిపహించి
నపరాక్రమంబుగలవాఁడును, మోకా
లివటకు వ్రేలుకాఁడు బాహువులుగల
వాఁడును, మహాబలుండును, మదపుటే
సుంగుంబోలె మదాలసంబుగ నడుచు
వాఁడును, చంద్రబింబమువలెనుందరిం

బగుముఖంబుగలవాఁడును .
చువారల కిత్త్యంతానందు. బుగటగించు
వాఁడును, సౌందర్యంబున నౌదార్యంబు
నసౌశీల్యంబునఁబురుషులనుంగూడ మో
హింపఁజేయువాఁడును, ఎండఁజేటునం
గ్రాఁగియుండు జనులకు మేఘంబువలె
జల్లఁదనంబుఁ బొరయించు వాఁడును,
దన యొద్దకు వచ్చుచున్నవాఁడు నగు
రాముని, మేడపైనుండి, యెడతెగక,
చూచుచున్నను, బ్రేమరిసంబు తుడఁ
ణంబును బెరుంగుచుండుటం జేసి, తృప్తి
నొందఁడయ్యె. అని, తాత్పర్యము.

అవతార్య సుమంత్రస్తం రాఘవం స్యంద నోత్తమాత్ . 30

పితు స్సమీపం గచ్ఛంతం ప్రాంజలిః పృవృతో న్వగాత్

టీ|| సుమంత్రః = సుమంత్రుఁడు; తం =
ఆ; రాఘవం = రాముని; స్యందనోత్త
మాత్ = రథశ్రేష్ఠమునుండి; అవతా
ర్య = దించి; ప్రాంజలిః = మంచిచే
మోడ్పుగలవాఁడై; పితుః = తండ్రియొ
క్క; సమీపం = చేరువనుగూచి; గ
చ్ఛంతం = పోవుచున్న; తం (అధ్యాహ్న
తము) = ఆ రాముని; పృవృతః = వెనుక

నుండి; అన్వగాత్ = వెంబడించెను.
సుమంత్రుం, డంతనారాముని, రథంబు
నుండిహస్తప్రదానాదిగౌరవంబులచే,
దించి, యారాముండు, దశరథునియొ
ద్దకుఁ బోవుచుండఁగాఁ, శేతులుముగి
డ్చికొని, యతని, వెనుకను, వెంబడిం
చి, పోయెను.
అని, తాత్పర్యము.

సతం కైలాసశృంగాభం ప్రాసాదం సరపుంగవః . 31

ఆరుగోహ నృపం ద్రష్టుం సహమాతేన రాఘవః

టీక॥ నరపుంగవః=పురుషశ్రేష్ఠం నః ఆరురోహ=ఎక్కెను.
 డగుఃసః=ఆ; రాఘవః=రాముడు; పురుషశ్రేష్ఠం డగునా రాముండు,
 నృపం=దశరథమహారాజునఃద్రష్టుం= దశరథుంబాచటకై, సుమంత్రుండు
 చూచుటకుఁసూతేనసహ= సారిథియ నెంబడింపఁగాఁ, నైలాసశిఖరంబువలె
 గుసుమంత్రునితోఁగూడ; కైలాసశృం నత్యున్నతంబైతెల్లఁగానుండు నారా
 గభం=కైలాసపర్వతముయొక్క శి జగృహంబుపైకి, నారోహించెను.
 ఖరముయొక్క కాంతివంటికాంతిగల; అని, తాత్పర్యము.
 తం=ఆ; ప్రాసాదం=రాజగృహము.

సప్రాం జలి రభి ప్రేత్య ప్రాతః పితు రంతికే. 3౨

నామ స్వం శ్రావయే రామో వవందే చరణౌ పితుః

టీక॥ సః=ఆ; రామః=రాముడు; స్మరించెను.
 ప్రాంజలిః=మంచి చేమోడ్పుగలవాఁ అరాముండు, చేతులు మొగిల్చి కొని
 డై; అభిప్రేత్య=పోయి; పితుః= తండ్రి తండ్రిసమీపంబునకుఁ బోయి, నమ్రుం
 యొక్క; అంతికే= సమీపమునందు; డై, “రామవమాహమస్మిభో” అని,
 ప్రణతః=వంగినవాఁడై; స్వం=తనదై తనపేరు వినిపించుచుఁ, దండిపాదము
 న; నామ=పేరును; శ్రావయే=విని లకు నమస్కారంబు చేసెను.
 పించుచు; పితుః=తండ్రియొక్క; చరణౌ=అని, తాత్పర్యము.
 ణౌ=పాదములను; వవందే=నమ

తం దృష్ట్వా ప్రణతం పాశ్వే కృతాం జలిపుట స్మృపః. 3౩

గృహ్యం జలౌ సమాకృష్య సస్వజే స్రీయ మాత్మజం

టీక॥ నృపః=దశరథమహారాజు; ప్ర టిగేమోడ్పుగలవాఁడునగు; ప్రియం=
 ణతం=నమస్కరించినవాఁడును; కృ సంతోషముగలిగించు నట్టి; ఆత్మజం=
 తాంజలిపుటం; చేయఁబడినదొప్పలవం కొడుకైన; తం=ఆరాముని; పా

శ్వే=ప్రక్కను; దృష్ట్వా=చూచి ;
అంజలోఽ (ద్వితీయార్థమందున ప్రతి)
చేమోడ్చును; గృహ్య (గృహీత్వా)=
పట్టుకొని; సమాకృప్య=లాగి ; సస్వ
జే=కొనిపోయెను.

దశరథమహారాజు, అట్లుతనకునను

గరించి, చేతులుమెగిచ్చునొసె, తన
క్రమముననుసరించి పుత్రులను
చూచి, యతనిచేమోడ్చి పట్టుకొని,
పిఱచిపోయెను.

అని, తాత్పర్యము.

తస్మైచా ఘృదితం దివ్యం మణికాంచన భూషణం
దిదేశ రాజా రుచిరం రామాయ పరమాననమ్.

టీక॥ రాజా= దశరథమహారాజు;
తస్మై=అ; రామాయ చ= రాముని
కొఱకును; అఘృదితం= పొడవైనది
యును; దివ్యం= శ్రేష్ఠమయినదియును;
మణికాంచనభూషణం= రత్నములచే
తను బంగారముచేతను అలంకరింపఁ
బడినదియును; రుచిరం= మనోహర

మనగు; పరమాననం= పూజ్యమయి
నయాసనమును; దిదేశ=ఇచ్చెను.

దశరథమహారాజు, ఆరామునకు ,
ఉన్నతంబైన, దివ్యంబైన మణులచేతను
బంగారముచేతను అలంకరింపఁబడి, మ
నోహరంబైన యుండు, మేలయినయాస
నంబొసంగెను. అని, తాత్పర్యము.

తదాననవరం ప్రాప్య వ్యధీపయత రాఘవః. ౩౫
స్వ యైవ ప్రభయా మేరు ముదయే విమలో రవిః

టీక॥ రాఘవః=రాముడు; తత్=
ఆ; ఆననవరం=ఆననశ్రేష్ఠమును; ప్రా
ప్య=పొంది; స్వయా=తనదైన; ప్రభయై
వ=కాంతిచేతనే; ఉదయే=పొడిచి
లమునందు; మేరుం=మేరుపర్వతమును;
ప్రాప్య (అధ్యాహృతము)=పొంది; వి
మలః=స్వచ్ఛుడైన; రవిః (ఇవ)= సూ
ర్యుడనుబోలె; (అభూతోపమ) వ్య

ధీపయత=ప్రకాశింపఁజేసెను.

రాముడాయాననంబునం గూర్చుం
డి, ఉదయకాలంబున సూర్యుండు మేరుప
ర్వతంబునొంది, యప్పుర్వతంబునదన
కాంతిశోభకాశింపఁజేయునట్లు, య
య్యాననంబునదన కాంతిచేఁబొకాశిం
పఁజేసెను. అని, తాత్పర్యము.

తేన విభాజితా తత్ర సా సఖా భివ్యరోచత. ౩౬

విమలగ్రహనక్షత్రా శారదీ ద్యౌ రివేందునా

టీక॥ తత్ర=ఆప్రాసాదమునందు; స్వచ్ఛములగుగ్రహంబులునునక్షత్ర
సా=ఆ; సఖా=సఖ; విభాజితా=ప్రములునుంగలిగినశరద్భతువునందలియా
కాశించుచున్న; తేన=ఆరామునిచేత; కాశమును జంద్రుండు ప్రకాశింపజే
విమలగ్రహనక్షత్రా=స్వచ్ఛములయిన యునట్లు, ఆప్రాసాదంబునందు, దశరథ
గ్రహములునునక్షత్రములునుగల; శార వసిష్ఠాదులతోఁగూడినయాసఖను, రా
దీ=శరద్భతువునందలి; ద్యౌః= ఆకాశ ముండు ప్రకాశింపజేసెను.
ము; ఇందునేవ=చంద్రునిచేతంబోలే; అని, తాత్పర్యము.
అభివ్యరోచత=ప్రకాశించెను.

తం పశ్యమానో నృపతి స్తుతోష ప్రియ మాత్మజమ్. ౩౭

అలంకృత మివాత్మాన మాదర్శితలసంస్థితమ్

టీక॥ నృపతి=మనుష్యులకుఁ బ్రభు తోష=సంతోషించెను.
వయినదశరథుఁడు; అలంకృతం=అలం దశరథమహారాజు, చక్కఁగానలం
కరింపఁబడినవాఁడును ; ఆదశశతల కరించికొని తన్ను అద్దంబునంజూచు
సంస్థితం=అద్దమునందుఁ బ్రతిబింబించి కొని సంతోషించు నట్లు , తన ప్ర
యన్నవాఁడునగు; ఆత్మానమివ = త తి బింబమనందగు ప్రియ పుత్రుండైన
న్నవలే; ప్రియం=సంతోషముగలిగి రామునింజూచి, సంతోషించెను.
చునట్టి; ఆత్మజం=కొడుకైన; తం= అని, తాత్పర్యము.
ఆరాముని; పశ్యమానః=చూచుచు; తు

స తం సస్థిత మాభాష్య పుత్రం పుత్రవతాం వరః. ౩౮

ఉవాచే దం వచో రాజా దేవేంద్రమివ కాశ్యపః

టీక॥ పుత్రవతాం=కొడుకులుగల రాజా=దశరథమహారాజు; సస్థితం=
వారిలో; వరః=శ్రేష్ఠుండగు; సః=ఆ; చిటునగవుతోఁగూడునట్లు; ఆభాష్య=

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౨౧

స 3

పిలిచి; పుత్రుఁ = కొడుకయిన; తం = లిగినవాఁడగుటచేఁ బుత్రుఁడగుటగాను
అరామునిగూర్చి; కాశ్యపః = కాశ్యపుఁ
డు; దేవేంద్రమివ = దేవేంద్రునిగూర్చివ
లె; ఇదం = ఈ; వచః = మాటను; ఉవా
చ = చెప్పెను.
రామునివంటయు త్రుపుత్రుఁడుగ

శ్రేష్ఠాయా మసి మే పత్న్యాం సదృశ్యాం సదృశ స్సుతః. ౩౯
ఉత్పన్న స్త్వం గుణశ్రేష్ఠో మమ రామా త్వజః ప్రియః

టీక॥ రామ = రాముఁడా! త్వం = మ = నాకు; ప్రియః = సంతోషముగలి
నీవు; మే = నాయొక్క; శ్రేష్ఠాయాం = గించు; అత్వజః = కుమారుఁడవు.
పెద్దదియగు; సదృశ్యాం = తగిన; ప రాముఁడా! నీవుయోగ్యురాలయిన
త్వం = భార్యయందు; ఉత్పన్నః = నాశ్రేష్ఠపత్నియందుఁబుట్టినయోగ్యుం
పుట్టిన; సదృశః = తగిన; సుతః = పుత్రుం డవగుపుత్రుండవు; గుణంబుల శ్రేష్ఠుండ
డవు; అసి = అగుచున్నావు. గుణశ్రే వు; అట్లు, నాకుఁబ్రియ కుమారుండ
ష్ఠః = గుణంబులచేఁబెద్దవాఁడవు. మ వు. అని, తాత్పర్యము.

యత స్త్వయా పృజాశ్చేమా స్స్వగజ్జే రనురంజితాః. ౪౦
తస్మా త్త్వం పుష్కయోగేన యావరాజ్య మవాప్నుహి

టీక॥ యతః = ఏకారణమువలన; త్వ అట్టి దివసము నందనుట; యావరా
యా = నీచేత; ఇమాః = ఈ; ప్రజాశ్చ = జ్యం = యువరాజుదొరతనంబును; అ
జనులును (చకారముచే) మేమును; స్వగు వాప్నుహి = పొందుము.
జ్జేః = నీగుణములచేత; అనురంజితాః = నీవు, గుణంబులచేత, మమ్ములనేమి
అనురాగముగలవారలుగఁ జేయఁబడి యీజనంబులనేమి, చాలసంతోషపఱ
నారమొ; తస్మాత్ = అందువలన; చినావు, కావున, నీజనులందఱు, నీకు
త్వం = నీవు; పుష్కయోగేన = పుష్కసత్తు యావరాజ్యము కావలెనని చెప్పుచు
త్రముతోసంబంధముగలదివసముచేత, న్నారు; అందువలన, నీవుపుష్కసత్తుత్రం

బునాడు , యావరాజ్యంబునొందుము. అని, తాత్పర్యము.

కామత స్తవం ప్రకృత్యైవ వినీతో గుణవా నసి. ౪౦
గుణవత్వపితు స్నేహో త్పుత్ర వత్స్యామి తేహితమ్

టీక॥పుత్ర= కుమారుండవగు రాముఁ ను; వత్స్యామి=చెప్పెదను.

డా!త్వం=నీవు; ప్రకృత్యైవ = స్వ రాముఁడా!నీవు, స్వభావంబుననె,
భావముచేతనే; కామతః=మిక్కిలియు మిక్కిలియు, వినయంబు గలవాఁడవు;
ను; వినీతః=వినయము గలవాఁడవు; గుణవంతుండవు; అట్లునీవు గుణవం
గుణవాఁ=గుణములుగలవాఁడవు; అ తుండవయి యుండుటంజేసి, నేనునీకు
సి=అగుచున్నావు. త్వయి (అధ్యా పదేశింపవలసినదేమియులేదు; అయి
హృతము)=నీవు; గుణవత్వపితు= గు నను, స్నేహంబున, నీకుహితంబుఁ జె
ణంబులుగలిగియున్నను; స్నేహో= చెప్పెదను, వినుము.
చెలిమివలన; తే=నీకు; హితం=మేలు అని, తాత్పర్యము.

భూయో వినయ మాస్థాయ భవ నిత్యం జితేంద్రియః. ౪౧

కామక్రోధ సముత్థాని త్యజేధా వ్యసనానిచ

టీక॥రామ (అధ్యాహృతము) = నొంది, యెప్పుడును ఇంద్రియనిగ్రహం
రాముఁడా!భూయః=ఇంకను ; విన బుగలిగి, ప్రవర్తించువుము; “శ్రీ, జా
యం=అణఁకువను; ఆస్థాయ= ఆవలం దము వేటమద్యము” ఇవి మొదలగు
బించి; నిత్యం=ఎల్లప్పుడును; జితేంద్రి కామజంబులయిన వ్యసనంబులను, ప
యః=జయింపఁబడిన యింద్రియములు రుషముగా మాటలాడుట, క్రూరము
గలవాఁడవు; భవ=అగుము . కామ గాదండించుట, బొక్కసము సెలవుసే
క్రోధసముత్థాని=కామమువలననుగో యుట, “మొదలగు క్రోధజంబులయిన
పమువలనను బుట్టిన; వ్యసనానిచ = వ్యసనంబులను, విడువుము.
దోషంబులను; త్యజేధాః= విడువుము. అని, తాత్పర్యము.

నీవింకను అధికంబుగా వినయంబు

పరోక్షయా వతమానో వృత్త్యా ప్రత్యక్షయా తథా. ౪౩

అమాత్యప్రభృతీ స్సర్వాః ప్రకృతీ శ్చనురంజయ

టీక॥ పరోక్షయా = ప్రత్యక్షముకా
ని; వృత్త్యా = వ్యాపారముచేతను; త
థా = అట్లు; ప్రత్యక్షయా = ప్రత్యక్షమ
యిన; వృత్త్యా (అధ్యాహృతము) =
వ్యాపారముచేతను ; వతమానః =
ఉండువాండవు; భవ = ఆగుము . అమా
త్యప్రభృతీః = మంత్రిలు మొదలగు;
ప్రకృతీః = ప్రజలను ; సర్వాశ్చ =
అందఱను ; అనురంజయ = సంత
సింపజేయుము.

నీవు, చిల్లరపనివాండ్రకు దశకనం
బివ్వక వారికి బరోక్షంబు గాన
యుండి, యాజ్ఞలనుసంగుచు , మం

త్రిలు మొదలగువారలతో నెల్లప్పుడును
గూడియుండి, వారలకుఁ బ్రత్యక్షము
గానే, కార్యములజరిగించు చుండుము;
మఱియు, మంత్రిలు సేనాధిపతులు
మొదలగు వారలను, బ్రజలను, అంద
ఱను, సంతోషపఱచుచుండుము.

అని, తాత్పర్యము.

లేక : నీవు పరోక్షంబుగా నుండి,
యితర రాజ్యవృత్తాంతంబుల నెఱుంగు
చు, బ్రత్యక్షంబుగా నుండి, స్వరాజ్యవృ
త్తాంతముల నెఱుంగుచుండుము.

(శేషము సమానము) అని తాత్పర్యము.

కోష్ఠాగారాయుధాగానైః కృత్వా సన్నిచయా బహూః. ౪౪

తుష్టానురక్త ప్రకృతి ర్యః పాలయతి మేదిసిమ్

తస్య నందంతి మిత్రాణి లభ్యా మృత మివామరాః. ౪౫

టీక॥ యః = ఎవ్వఁడు; కోష్ఠాగారా
యుధాగానైః = ధాన్యగృహముల
తోను, ఆయుధగృహములతోను; బ
హూః = అనేకములయిన ; సన్నిచ
యా = మంచికోశములను; కృత్వా =
చేసి; తుష్టానురక్తప్రకృతిః = సంతసిం
చినవారును, అనురాగముగలవారును

గుప్రజలుగలవాండ్రై; మేదిసిం = ధూమి
ని; పాలయతి = రక్షించుచున్నాఁడో ;
తస్య = అతనికి, అతనివలనననుట. మి
త్రాణి = స్నేహితులు; అమృతం = అ
మృతమును; లభ్యా = పొంది; అమరాశ్చ
వ = దేవతలువలె; నందంతి = సంతసిం
తురు.

ధాన్యంబులను, ఆయుధంబులను, గలిగియుండునట్లు, ఎవ్వండు ధూమినే
ఆయాగృహంబులనింపి, ధనంబులు మొలునో; అతనింబూచి, యతని స్నేహితు
దలగువాని, మెండు గాఢగూర్చి, జనులంలు, అమృతంబుఁ బొందిన దేవతలుం
దలుసంతసించి తననుఁదననురాగంబునోలె, సంతసించురు. అని తాత్పర్యము.

తస్మాత్త్వమపి చాత్మానం నియమ్యైవం సమాచర

టీక॥ తస్మాత్ = అందువలన; త్వమ | అట్లుగుటంజేసి, నీ ప్రాను, మనంబుఁజూ
పి = నీవును; ఆత్మానం = మనసును; నియ | పలంబునొందునక, యట్లు, సేయుము.
మ్య = గట్టిపఱచుకొని; ఏవం = ఇట్లు; స | అని, తాత్పర్యము.
మాచర = నడుపుము.

తస్మాత్త్వమపి చాత్మానం నియమ్యైవం సమాచర
త్వరితా శ్చేష్య మభ్యేత్య కౌసల్యామై న్యవేదయత్

టీక॥ తస్య = ఆ; రామస్య = రాముని | ఆ రాముని స్నేహితులు, అతనికిఁబ్ర
యొక్క; ప్రియకారిణి = సంతోషము | యంబు సేయువారలు, అట్లుదశరథుం
సేయువారలగు; సుహృదః = స్నేహి | డు “రామునకుయావరాజ్యంబొసంగె
తులు; తత్ = దాని; శ్రుత్వా = విని; త్వరి | ద” ననుటనువిని, త్వరితంబు గాఢగౌసల్య
తాః = వేగిరపాటుగలవారలై; శీ | కడకుంజని, యాదేవితో, “రాముండు
ఘ్రిం = వడిగా; అభ్యేత్య = పోయి; కౌస | యువరాజు గాఢగలఁడు” అని, దశరథ
ల్యామై = కౌసల్యకొఱకు; న్యవేద | ప్రయత్నమును, దెలియఁజెప్పిరి.
యత్ = తెలిపిరి. | అని, తాత్పర్యము.

సా హిరణ్యంచ గాత్యైవ రత్నాని వివిధాని చ. ౪౭
వ్యాచిదేశ ప్రియాభ్యేత్యః కౌసల్యా ప్రమదోత్తమా

టీక॥ ప్రమదోత్తమా = ప్రేలలో | సల్య; ప్రియాభ్యేత్యః = ప్రియవార్తఁజె
ప్రేమరాలగు; సా = ఆ; కౌసల్యా = కౌ | ప్పవారలకు; హిరణ్యంచ = బంగారము

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౮౫

స 3

నుఃగాశ్చైవ=అశ్రులను; వివిధాని=ప
లుదెఱంగులయిన; రత్నానిచ=మణుల
ను; వ్యాపిదేశ=చచ్చెను.

స్త్రీలలోను వ్రమురాలయిన యా
కౌసల్య, అట్లుతనకు, రామాభిషేకరా

పంబగుప్రియవారితఁడెట్లనఁజూరెను
మిత్రులకు, బంగారమును గొల్పెననునా
నావిధమణులను, బసఁగెను.
అని, తాత్పర్యము.

అథా భివాద్య రాజానం రథ మారుహ్య రాఘవః. ౮౫
యయా స్వం ద్యుతిమ ద్వేత్ జనోఘ్నేః ప్రతిపూజితః

టీక॥ అథ = అటుతర్వాత; రాఘ
వః=రాముఁడు; రాజానం=దశరథమ
హారాజును; అభివాద్య=నమస్కరించి;
రథం=రథమును; ఆరుహ్య = ఎక్కి; జ
నోఘ్నేః = జనులయొక్క సమాహము
లచేత; ప్రతిపూజితః=ఎదుర్కొనిపూ
జింపబడినవాఁడై; స్వం = తనదైన;
ద్యుతిమత్=కాంతిగల; ద్వేత్ = గృహ

మును; యయా=పొందెను.
అంత, రాముఁడు, తండ్రియగుదశ
రథమహారాజునకు, నమస్కారముఁ
జేసి, రథంబెక్కి, జనులుగుంపులుగుం
పులుగాఁ దన్నెదుర్కొనిపూ జింపఁ
గాఁ, గాంతిమంతలబగుత నయింటికిం
బోయెను. అని, తాత్పర్యము.

తే చాపి పౌరా నృపతే ర్వదస్త
చ్చుత్వా తదా లాభ మివేష్ట మాశు
సరేంద్ర మామంత్ర్య గృహణి గత్వా
దేవా సమానర్చ్య రతిప్రహృష్టాః. ౮౬౪

టీక॥ తే=ఆ; పౌరాశ్చాపి = పట్ట
ణంబునందుండు జనులును; నృపతేః=
మనుష్యులకుఁ బ్రభువైన దశరథమహా
రాజుయొక్క; ఇష్టం= కోరఁబడిన ;
లాభమివ(స్థితం) = లాభమువలెను

న్నట్టి; తత్=ఆ; వచః=మాటను ;
శ్చుత్వా=విని; తదా=ఆప్పుడు; సరేం
ద్రస్య=మనుష్యులకుఁ బ్రభువయినదశ
రథుని; ఆమంత్ర్య=వీడ్కొని; ఆశు=
శీఘ్రముగా; గృహణి=ఇండ్లను ; గ

త్వా=పొంది, అతిప్రహృష్టాః=మిక్కిలి
లియు సంతసించినవారలై; దేవాః=

దేవతలను; సమానచుః=పూజించిరి.
అంతః, బట్టణవాసిజనులును, తమకు
ఇష్టలాభంబనందగియున్న, దశరథుం
డుచెప్పిన, రామాభిషేక వాతను

విని, యంత , దశరథునియొద్ద నెలవుఁ
బొంది, శీఘ్రంబుగాఁ దమఁడుండ్లు సే
రి, సంతోషంబున శ్రీరామాభిషేకముని
ర్విఘ్నంబగుటకై, తమతమయిష్టదేవ
తలంబూజించిరి.

అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

అయోధ్యాకాండే, తృతీయ స్కంధః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు , శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, అయోధ్యాకాండతృతీయస్కంధాటిక,
ముగిసినది.

(ఇది)

చ తు థ స గ క ప్రా రం భః.

గతే వ్యథ సృపో భూయః పారేష సహ మంత్రిభిః

మంత్రయిత్వా తత శ్చ కే నిశ్చయజ్ఞ స్స నిశ్చయమ్. ౧

శ్వపవ వ్రష్యో భవితా శ్శోభిషేచ్య స్తు మే సుతః

రామో రాజీవతామ్రాక్షో యావరాజ్య ఇతి ప్రభుః. ౨

టీక॥ అథ=అంత; పారేష=పట్ట మంత్రులతోఁగూడ; మంత్రయిత్వా=
ఁబంబునందుండుజనులు; గతేషు=పోఁ ఆలోచించి; తతః=అటుపిమ్మట; “శ్వ
గా; నిశ్చయజ్ఞః=ఏపాక్షాటుల నెఱింగి ఏవ=రేపే వ్రష్యః=వ్రష్యనక్షత్రము;
సవాఁడునుంప్రభుః= సమభుఁండున భవితా=కాఁగలదు. రాజీవతామ్రా
గు; సః=ఆ; సృపః= దశరథమహారా ట్నః= ఎఱ్ఱదామరపూలువలె నెఱ్ఱనగు
జు; భూయః=మఱి; మంత్రిభిస్సహ= కండ్లుగలవాఁడును; మే=నాయొక్క;

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౨౭

స ౪

సుతః=కుమారుండునగు; రామః=రాముండ; శ్వేస్తు=శేషే; యావరాజ్యే=యావరాజుదొరతనమునందు; అభిషేచ్యః=అభిషేకింపఁ దగినవాఁడు." ఇతి=అని; శ్చయం=ఏపాఠమును; చ శ్రీ=చేసెను.

అంతఁ బొరులందఱుఁబోయిన పిమ్మట, గార్యంబులనిశ్చయించు పద్ధతుల నెఱింగినవాఁడును బ్రభుండునగు

దశరథమహారాజు , మఱియు మంత్రులతోనాలోచించి "శేషేపుష్కనక్షత్రంబు వచ్చును, గావున, ఎఱ్ఱదామరపువ్వులంబోలురక్తాంతంబులగునేత్రంబులు గలవాని నాకుమారుని రాముని, శేషే, యావరాజ్యంబున నభిషేకించునది," యని, నిశ్చయించెను.

అని, తాత్పర్యము.

అథాంతర్గృహ మావిశ్య రాజా దశరథ స్తదా సూత మామంత్రయామాస రామం పున రిహనయ. ౩

టీక|| అథ=అటుతర్వాత; రాజా=రాజయిన; దశరథః=దశరథుండు; అంతర్గృహం = అంతఃపురమును; ఆవిశ్య = పొంది; తదా=అప్పుడు; "రామం=రాముని; పునః=మఱి; ఇహ=ఇచ్చటికి; ఆనయ=తోడ్చెమ్ము; ఇతి(అర్థావ్యుత్తము)=అని; సూతం=సార

థియగునుమంతుని; ఆమంత్రయామాస=ఆజ్ఞాపించెను.

అంత, దశరథమహారాజంతఃపురంబునకుఁబోయి, సుమంతునింబూచి, "నిపురామునిమఱినిచ్చటికిఁ దోడ్కొనిరమ్ము" అని, యాజ్ఞాపించెను.

అని, తాత్పర్యము.

ప్రతిగృహ్య స తద్వాక్యం సూతః పున రుపాయయా రామస్య భవనం శీఘ్రం రామ మానయితుం పునః. ౪

టీక || సః=ఆ; సూతః=సుమంతుఁడు; తత్=ఆ; వాక్యం=మాటను; ప్రతిగృహ్య=స్వీకరించి; పునః=మఱి; రామం=రాముని; ఆనయితుం (ఆనే

తుం)=తోడ్చెచ్చుటకై; పునః=మఱి; ల; రామస్య=రామునియొక్క; భవనం=గృహమును; శీఘ్రం=వడిగా; ఉపాయయా=పొందెను.

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪

సుమంత్రుండు, దశరథాజ్ఞను శిరఃపవచ్చుటకై శీఘ్రముగా రాముని గృహంబునకుఁబోయెను. అని తాత్పర్యము.

ద్వాస్థైరావేదితం తస్య రామాయా గమనం పునః
శ్రుత్వైవ చాపి రామ స్తం ప్రాప్తం శంకాన్వితో భవత్. ౫

టీక॥ పునః=మఱల; తస్య=ఆసు డినవాఁడు; అభవత్=అయెను.
మంత్రునియొక్క; ఆగమనం=రాక; అంత, ద్వారపాలకు, “రాసుమం
ద్వాస్థైః=ద్వారపాలకులచేత; రా త్రుండువాఁటివచ్చియున్నా”డని, రా
మాయ=రామునికొఱకు; ఆవేదితం= మునకుఁదెల్పిరి; రాముండును, సుమం
తెలుపఁబడినది. రామశ్యాపి= రాముఁ త్రుండుమఱలవచ్చుటనువిని, “మఱలవ
డును; తం=ఆసుమంత్రుని; ప్రాప్తం= చ్చుటకుఁగారణంబేమొకో” యనిసం
వచ్చినవానిఁ గా; శ్రుత్వైవ=వినినంత దేహంబునొందెను.
నే; శంకాన్వితః=సందేహముతోఁగూ అని, తాత్పర్యము.

ప్రవేశ్య చై నం త్వరితం రామో వచన మబ్రవీత్

టీక॥ రామః = రాముఁడు; త్వరి తం=శీఘ్రముగా; ఏనం=ఈసుమంత్రు లోనికి వచ్చునట్లుచేసి, యతనింజూచి,
ని; ప్రవేశ్యచ = ప్రవేశింపఁజేసి; వచ యిట్లని, చెప్పెను.
నం=మాటను; అబ్రవీత్=చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

య దాగమనకృత్యం తే ఘాయ స్త ద్భూి హ్యశేషతః. ౬

టీక॥ ఘాయః=మఱల; తే=నీకు; నీవుమఱల నిచ్చటకేమికార్యముగా
యత్=ఏది; ఆగమనకృత్యం= వచ్చుట వచ్చితివో, దాని, నంతయుసవివరంబు
తైనకార్యమొంతతే=దానిఁలశేషతః= గాఁజెప్పము. అని, రాముండుసుమం
సాకల్యముగా; బ్రూహి=చెప్పము. త్రునితోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

త మువాచ తత స్సూతో రాజా త్వాం దగ్ధిష్ట మిచ్ఛతి

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౮౯

స ౪

శుక్రిత్యా ప్రమాణ మతే త్వం గమనాయే తరాయ వా. ౭

టీక|| తతః = అటుపిమ్మట; సూ తః = సుమంత్రుండు; తం = ఆరాముని గూచి; రాజా = దశరథమహారాజు; త్వాం = నీన్ను; ద్రష్టుం = చూచుటకు; ఇచ్చతి = కోరుచున్నాడు . శ్రుత్వా = (ఈమాటను) విని; అత్ర = ఈవిషయ మందు; గమనాయ = పోవుటకొఱకుఁ గాని; ఇతరాయవా (ఇతరస్థైవా) = మఱియొక్క దానికొఱకుఁగాని; త్వం = నీవు; ప్రమాణం = ప్రభుండవు. అంత, సూతుండు, రామునింబూచి, “దశరథమహారాజునినుఁజూడఁగోరుచున్నాఁడు; ఈమాటను విన్నవైనె, దశరథునియొద్దకుఁ బోవుటకుఁ గాని, యూరకుండుటకుఁగాని, నీవప్రభుండవు” అని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇతి సూతవచ శ్శుక్రిత్యా రామో ధ త్వరయాన్వితః
ప్రయయా రాజభవనం పున ద్ద్రష్టుం నరేశ్వరమ్. ౮

టీక|| రామః = రాముఁడు; ఇతి = ఇట్లు; సూతవచః = సుమంత్రునిమాటను; శ్రుత్వా = విని; అథ = అటుతర్వాత; త్వరయా = వేగముతో; అన్వితః = కూడిన వాఁడై; పునః = మఱి; నరేశ్వరం = మనుష్యులకుఁబ్రభుండయినదశరథుని; ద్ద్రష్టుం = చూచుటకు; రాజభవనం = రాజగృహంబును; ప్రయయా = పొందెను. రాముం, డిట్లు, సుమంత్రునిమాటవిని, మఱిదశరథమహారాజునింబూచుటకై, వేగంబుగా రాజగృహంబునకుఁ బోయెను. అని, తాత్పర్యము.

తం శుక్రిత్యా సమనుప్రాప్తం రామం దశరథో నృపః
ప్రవేశయామాస గృహం వివత్సః ప్రియ ముత్తమమ్. ౯

టీక|| నృపః = మనుష్యులఁబాలించునట్టి; దశరథః = దశరథుండు; సమనుప్రాప్తం = వచ్చిన; తం = ఆ; రామం = రాముని; శుక్రిత్యా = విని; ఉత్తమం = శ్రేష్ఠమయిన; ప్రియం = సంతోషకరంబగుమాటను; వివత్సః = చెప్పఁగోరినవాఁడై; గృహం = ఇంటిని; ప్రవేశయామాస = ప్రవేశింపఁజేసెను. దశరథమహారాజు, రాముండువాకిటవచ్చియుండుటను ద్వారపాలకులవ

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪

లన నెఱింగి, ఉత్తమంబగుప్రియవాతఁగఁజేసెను.

జెప్పందలంచి, గృహంబులోనికివచ్చునఁ | అని, తాత్పర్యము.

ప్రవిశన్నేవ చ శ్రీమా న్నామో భవనం పితుః

దదర్శ పితరం దూ రా శ్చౌఢపత్య కృతాంజలిః. ౧౦

టీక || శ్రీమాన్ = అందఁటికన్ననధి | శఁ = చూచెను.

కుండగు; రాఘవః = రాముండు; పితృః = తండ్రియైన దశరథునియొక్క; భవనం = గృహమును; ప్రవిశన్నేవ = ప్రవేశించుచునే; దూరాత్ = దూరమునుండి; ప్రణిపత్య = నమస్కరించి; కృతాంజలిః = చేయబడినచేమోద్యుగలవాడై; పితరం = తండ్రిని; దద

శ్రీమంతుండగురాముండు, తండ్రిగృహంబుప్రవేశించుచునే, దూరంబుననుండి, నమస్కారంబుజేసి, చేతులు మొగిల్చికొని, సవిసయంబుగఁ దండ్రీయగుదశరథమహారాజును, సందర్శించెను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రణమంతం సమస్తాన్య తం పరిష్వజ్య ధూమిపః

ప్రదిశ్య చాస్తై రుచిర మాసనం పున రబ్రవీత్. ౧౧

టీక || ధూమిపః = ధూమినిచాలించుల; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

నట్టిదశరథుండు; ప్రణమంతం = నమస్కరించుచున్న; తం = ఆరాముని; సమస్తాన్య = ఎత్తి; పరిష్వజ్య = కొఁగిలించుకొని; చాస్తై = ఈరామునకు; రుచిరం = మనోహరమైన; ఆసనం = ఆసనము; పున = మఱి; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

దశరథమహారాజు, అట్లు నమస్కరించుచున్నరామునెత్తి కొఁగిలించుకొని, యతని మనోహరంబగు ఆసనంబునంగూర్చుండఁజేసి, యిట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

రామ వృద్ధోస్తి దీర్ఘాయు ధుక్తా భోగా మయేషితాః

అన్నవద్భిః క్రతుశతై స్తథేష్టం ధూరిదక్షిణైః. ౧౨

శ్రీ మ ద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము. ౯౦

స ౪

టీక|| రామ = రాముడా! అహం
(అధ్యాత్మతము) = నేను ; దీఘా-
యః = అధికమయినయాయుస్సుగల;
వృద్ధః = ముదుసలివాడను; అస్మి = అ-
గుచున్నాను. మయా = నాచేత; ఈప్సి
తాః = కోరబడిన; భోగాః = భోగము
లు; భుక్తాః = అనుభవించబడినవి . త
థా = అట్లు; అన్నవద్ధిః = ప్రశస్తంబగు
నన్నముగలవియు; ఛారిదక్షిణైః = అ
ధికమయినదక్షిణగలవియునగు; క్రతుశ

త్రే = యాగములయొక్క - యజ్ఞములనే
తః ఇష్టం = యజింపబడినది.
రాముడా! నేను దీఘకాలము బ్ర
తికి వృద్ధుండవైతి; నేనుగోరిన భోగం
బులనన్నింటి ననుభవించినాడను; అ
ట్లు ప్రశస్తంబులయినయన్నప్రదానం
బులు నధికదక్షిణలుగల పెక్కు నూ
టులు యాగంబులు చేసినాడను.
అని, తాత్పర్యము.

జాత మిష్ట మపత్యం మే త్వ మ ద్యానుపమం భువి
దత్త మిష్ట మధీతంచ మయా పురుష సత్తమ. ౧౩

టీక|| పురుష సత్తమ = పురుషశ్రేష్ఠ
స్థుండవగు రాముడా! అద్య = ఇప్పు
డు; త్వం = నీవు; మే = నాకు; జాతం =
పుట్టినవాడవును; ఇష్టం = ప్రియుండవు
ను; భువి = భూమియందు; అనుపమం =
సరిలేనివాడవునగు; అపత్యం = విడ్డూడ
వు. మయా = నాచేత; దత్తం = ఇవ్వబ
డినది. ఇష్టం = యజింపబడినది. అధీతం

చ = అధ్యయనముచేయబడినదియు.
పురుషశ్రేష్ఠుండవగు రాముడా! ఇ
ప్పుడు, నీవు, నాకు బ్రియుండవు; భూమి
యందు సాటిలేని వాడవునగు కుమా
రుండవై యున్నావు; నేను, పెక్కు దా
నములు చేసినాడను, యాగములు చేసి
నాడను, అట్లధ్యయనంబును జేసినా
ను. అని, తాత్పర్యము.

అనుభూతాని చేష్టాని మయా వీర సుఖాన్యపి

టీక|| వీర = పరాక్రమ శాలివగు
రాముడా! ఇష్టాని = కోరబడిన, లేక,
శాస్త్రంబున కిష్టంబులయిన, నిషిద్ధంబు

లుకాని యనుట; సుఖాన్యపి = సుఖంబు
లును; మయా = నాచేత; అనుభూతాని
చ = అనుభవించబడినవియు.

౯౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪

జ్ఞ

జ్ఞ

పరాక్రమశాలివగురాముడా ! యుండేసందియములేదు) అని చెప్పెను.
 “అనిషిద్ధ సుఖత్యాగీ పశురేవ నసం డీయండునట్లు, శాస్త్రంబుననేషిద్ధంబు
 యః” (శాస్త్రంబునందునిషిద్ధంబుకా లుకానిసుఖంబులను, యథేష్టంబుగాన
 నిసుఖంబునువిడుచువాడను, పశుపా) నుభవించినాడను. అని, తాత్పర్యము.

దేవషిషిత్వవిప్రాదా మన్యతోస్తి తథాత్మనః. ౧౪

అహం (అధ్యాహృతము) = నే యనముచేయుటవలన ఋషుల ఋణ
 ను; దేవషిషిత్వవిప్రాదాం = దేవ ముదీక్షినది; నిన్ముగనుటవలనఁచితరు
 తలకునుఋషులకును బితరులకును బ్రా లఋణముదీక్షినది; నానావిధంబులు
 హ్మణులకును; తథా = అట్లు; అత్త గాదానంబులుసేయుటచేబ్రాహ్మణుల
 నః = శరీరమునకును; అన్యథా = ముఁగంబుఁదీక్షినది; అట్లు, సమస్తసుఖం
 అప్పులేనివాడను; అస్తి = అగుచు బులననుభవించినాను, కావున, శరీర
 న్నాను. ఋణంబునుం దీర్చుకొన్నవాడనైతి

అట్లు, యాగములుచేయుటంజేసి, ని. అని, తాత్పర్యము.
 నాకు దేవతలఋణంబుతీక్షినది; అధ్య

న కించి న్నమ కతకవ్యం తవాన్య త్రాభి షేచనాత్

అతోయత్త్వా మహం బ్రూయాం తన్మేత్వం కతుమహాసి. ౧౫

టీక|| తవ = నీయొక్క; అభిషేచనాత్ తుం = చేయుటకు; అహాసి = తగు
 అన్యత్ర = అభిషేకించుటఁదక్క; కిం దువు.
 చిత్ = కొంచెమయినను; మమ = నాకు; నీకురాజ్యాభిషేకము సేయుటఁద
 కతకవ్యం = చేయఁబడవలసినది; న = కక్క, నేనుమఠేమియుఁ జేయవలసినది
 లేదు. అతః = ఇందువలన; అహం = లేదు; కావున, నేనునీకేమిచెప్పెదనో
 నేను; త్వం = నిన్నుఁగూచి; యత్ = చే దానివిప్పుడునాకొఱకుఁజేయవలెను.
 ని; బూ| యాం = చెప్పదునో; త్వం = నీ అని, తాత్పర్యము.
 వు; తత్ = దాని; మే = నాకొఱకు; క

అద్య ప్రకృతయ స్సర్వా స్తా మిచ్ఛంతి నరాధిపమ్

అత స్త్వాం యువరాజాన మభిషేక్యోమి పుత్రక. ౧౨

టీక॥ అద్య=ఇప్పుడు; ప్రకృతయః=జనులు; సర్వాః=అందఱును; త్వం=నిన్ను; సరాధిపం=మనుష్యులకుఁబ్రభునిగా; ఇచ్చంతి=కోరుచున్నారు. పుత్రక=చిన్నికొమరుండ వగు రాముఁడా! అతః=ఇందువలన; త్వం=నిన్ను; యువరాజానం(యువరాజం)=యువరాజు	నుగా; అభిషేక్యోమి = అభిషేకించెదను. చిన్నికొమరుండవగురాముఁడా! ఇప్పుడు, ప్రజలందఱు, “నీవురాజుకావలె”ననికోరుచున్నారు; కావున, నీకు యావరాజ్యంబొసంగెదను. అని, తాత్పర్యము.
--	--

అపిచా ద్యా శుభా౯ రామ స్వప్నే పశ్యామి దారుణా౯
సనిఘా౯తా దివో లోక-చ పతత హ మహాస్వనా. ౧౩

టీక॥ రామ=రాముఁడా! అపిచ=ఇంతియఁగాక; అద్య = ఇప్పుడు; స్వప్నే=స్వప్నమునందు; దారుణా౯=భయంకరంబులయిన; అశుభా౯=అమంగళశరంబులగును త్పాతంబులను; పశ్యామి=చూచుచున్నాను. ఇహ=ఈదేశమునందు; మహాస్వనా=అధికమయిన ధ్వనిగలదియు; సనిఘా౯తా=పిడుగుతోఁగూడినదియునగు; ఉలోక-చ=మం	టలేనిప్పును; దివః(సంధియార్ద్రము)=ఆకాశమునుండి; పతతి=పడుచున్నది. రాముఁడా! ఇదిగాక, నాకు, స్వప్నంబున, భయంకరంబులును, అమంగళశరంబులునగును త్పాతంబులు, కనుపడుచున్నవి; ఆకాశంబునుండి, పిడుగులతోఁగూడ, మంటలేనియిగులు, గొప్ప ధ్వనితోఁబడుచున్నవి. అని, తాత్పర్యము.
---	---

అవప్తభింవ మే రామ నక్షత్రం దారుణే గ౯ప్తైః
అవేదయంతి దైవజ్ఞా స్సూర్యాంగారకరాహుభిః. ౧౪

టీక॥ రామ=రాముఁడా! మే=నాయొక్క; నక్షత్రం=జన్మనక్షత్రము; దారుణైః = భయంకరంబులయిన; సూర్యాంగారకరాహుభిః=సూర్యుఁడు సంగారకుఁడు రాహువుననెడు ; గ్రహైః=గ్రహములచేత; అవప్తభిం=	
--	--

ఆక్రమింపఁబడినది. ఇత్తె అభ్యాసాత్
(ము)=అసి; దైవజ్ఞాః=జ్యోతిషికులు; ఆ
వేదయంతి=తెలుపుచున్నారు.

రాముఁడా! "నా జన్మనడత్రమును,

భయంకరులగుసూర్యుఁడునంగారకుం
డురాహువునాక్రమించియున్నా"రని,
జ్యోతిషికులు, చెప్పుచున్నారు.

అసి, తాత్పర్యము.

ప్రాయేణహి నిమిత్తానా మీద్యశానాం సముద్యవే

రాజాహి మృత్యు మాప్నోతి ఘోరం వాపద మృచ్ఛతి. ౧౯

టీక॥ ఈద్యశానాం=ఇట్టివయిన;
నిమిత్తానాం=శకునములయొక్క; స
ముద్యవే=పుట్టుకగలుగఁగా; ప్రాయే
ణహి=బాహుళ్యముచేత మాత్రము;
రాజా=రాజు; మృత్యుం = మరణము
ను; ఆప్నోతిహి=పొందుచున్నాఁడుగ
దా! వా=లేక; ఘోరం= భయంక

రమయిన; ఆపదం=విపత్తును; ఋచ్ఛ
తి=పొందుచున్నాఁడు.

ఇట్టిదుర్నిమిత్తంబులు గలిగి నప్పు
డు, ప్రాయశ్చిత్తముగా, రాజునకుమరణం
బుగలుగును; అట్లుగాదేని, గొప్పయా
పద యయినను, సంభవించును.

అసి, తాత్పర్యము.

త ద్యావదేవ మే చేతో న విముంచతి రాఘవ

తావదేవా భిషిం చస్వ చలాహి ప్రాణినాం మణిః. ౨౦

టీక॥ రాఘవ=రాముఁడా! తతో =
అందువలన; యావదేవ= ఎంతలోపల
నె; మే=నాయొక్క; చేతః=మనసు, లే
క, ఆలోచన; నవిముంచతి=విడువదో;
తావదేవ=అంతలోపలనే ; అభిషిం
చస్వ=అభిషేకించుకొనుము . ప్రాణి
నాం=జంతువులయొక్క; మణిః= బు
ద్ధి; చలాహి=ధైర్యములేనిదికదా!

రాముఁడా! అందువలననె, నాకిప్పు
డుగలిగిన, "నిన్నుయావరాజ్యమునంద
భిషేకింపవలె" ననియెడుతలంపు మా
టుటకుమునుపే, నీవభిషిక్తుండవగుము;
అట్లుకాదేని, ప్రాణులబుద్ధి చంచలం
బు, కావున, భేదంబుకలుగును.

అసి, తాత్పర్యము.

అవ్య చంద్రో ధ్యుపగతః పుష్యా ర్హ్వార్వం పునర్వసూ

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౯౫

స ౪

శ్వః పుష్ప యోగం నియతం వక్ష్యంతే దైవచింతితం. ౨౦

టీక॥ అద్యః = ఈ నమనందు ; చం	ముతో సంబంధమును ; శ్వః = రేపు ; వ
ద్రుః = చంద్రుడు ; పుష్పాత్ = పుష్ప	క్ష్యంతే (అర్పణము) = చెప్పచున్నారు.
నక్షత్రముకన్న ; పూర్వం = ముందుద	నేడు, చంద్రుండు, పుష్పమునకు
యిన ; పునర్వసూ = పునర్వసు నక్షత్ర	ముందు నక్షత్రబయిన పునర్వసువుం
మును ; అభ్యుపగతః = పొందినాడు,	బొందియున్నాడు ; మనమభిషేకము
దైవచింతితకాం = జ్యోతిషికులు ; నియ	నకునిర్ణయించికొనినపుష్పయోగము
తం = అభిషేకముకొనుట, నిశ్చయింపఁ	రేపువచ్చునని, జ్యోతిషికులు చెప్పచు
బడిన ; పుష్పయోగం = పుష్పనక్షత్ర	న్నారు. అని, తాత్పర్యము.

తతః పుష్కేభిషిం చస్వ మనస్త్యర యతేవ మామ

శ్వ స్తాహ మభిషేక్యోమి యావరాశ్వ పరంతప. ౨౧

టీక॥ తతః = అందువలన ; పుష్కే =	భిషేక్యోమి = అభిషేకించెదను.
పుష్పనక్షత్రమునందు ; అభిషిం చస్వ =	కావున, నీవు, పుష్పనక్షత్రంబుననభి
అభిషేకించుకొనుము. మాం = నన్ను ; మ	క్షుండవగుము, నామనసే నన్ను వేగిర
నః = మనసు ; త్వరయతీవ = వేగిరపఱచు	పఱచు చున్నట్లున్నది, శత్రువులంజం
చున్నదివోలెనున్నది. పరంతప = శ	పురాముడా ! రేపు, నీకుయావరా
తువులఁ దపింపఁజేయురాముడా !	జ్యాభిషేకంబు, చేసెదను.
త్వా = నిన్ను ; శ్వః = రేపు ; యావరా	అని, తాత్పర్యము.
శ్వే = యావరాజుదొరతనమునందు ; అ	

తస్మాత్త్వ యాద్య ప్రభృతి నిశేయం నియతాత్మనా

నహ వధో ప వస్తవ్యా దర్శప్రస్తరశాయినా. ౨౩

టీక॥ తస్మాత్ = అందువలన ; అద్య	నా = నిగ్రహింపబడిన మనసుగలవాఁ
ప్రభృతి = ఇదిమొదలు ; నియతాత్మ	దవుఁదర్శప్రస్తరశాయినా = దర్శల

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౪

తో నేర్పఱుపఁ బడినశయ్య యందుఁ
బరుండువాఁడవునగు; త్వయా=నీచేత;
వధ్వాసహ = భార్యతోఁగూడ; ఇ
యం=ఈ; నిశా = రాత్రి; ఉపవస్త
వ్యా=ఉపసంపఁబడవలసినది.

అట్లుగుటంజేసి, యిది మొదలు, నీవు,
మనంబునిశ్చలంబుఁజేసికొని, దర్శిల్మఁ
బరుండి, యుండి, భార్యతోఁగూడ, నీరా
త్రియంతయు, నుపవాసం బుండవల
యును. అని, తాత్పర్యము.

సుహృదశ్చ ప్రమత్తాస్తాన్రక్షంత్యద్య సమం తతః

భవంతి బహు విఘ్నాని కార్యాజ్యేవం విధానిహి. ౨౪

టీక॥ సుహృదశ్చ=స్నేహితులును;
అప్రమత్తాః=ఏమఱుపాటులేనివారలై;
అద్య=ఇప్పుడు; త్వాం=నిన్ను; సమం
తతః=అంతటను; రక్షంతు=రక్షింతు
రుగాక. ఏవంవిధాని=ఇట్టివైన; కా
ర్యాణి=పనులు; బహువిఘ్నాని=అ
నేకములగువిఘ్నములుగలవి; భవం

తిహి=అగుచున్నవిగా!
ఇట్టిగొప్పకార్యములకు, అధికము
గా, విఘ్నములుగలుగును, గావున, నీ
స్నేహితులందఱును, ఎచ్చరికగల్గి, ని
న్నిప్పుడు, సర్వవిధంబులను, రక్షింపవ
లయును. అని, తాత్పర్యము.

విప్రోషితశ్చ భరతో యావదేవ వురాదితః

తావదేవాభి షేక స్తే ప్రాప్తకాలో వతో మమ. ౨౫

టీక॥ భరతశ్చ=భరతుఁడును; యావ
దేవ=ఎంతవఱకునీ; ఇతః = ఈ; పు
రాత=పట్టణమునుండి; విప్రోషితః=
దూరముగానున్నవాఁడో; తావదేవ=
అంతవఱకే; తే = నీయొక్క; అభిషే
కః=అభిషేకము; పాప్తకాలః=పొం
దఁబడినకాలముగలదిగా; మే=నాకు,

(నాచేననుట) మతః=ఎన్నఁబడినది.
దూరదేశమునకుఁ బోయియున్న
భరతుండు, ఈపట్టణంబునకెంతవఱకు
రాకుండునో, అంతవఱకే, నీయభిషేక
మునకుఁదగినకాలమని నాకుఁదోచుచు
న్నది. అని, తాత్పర్యము.

కామం ఖలు సతాం వృత్తే భ్రాతా తే భరత స్థితః

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౧౭

స ౪

శ్వేష్ఠానువతీక ధర్మకత్తా సానుకోశో జితేంద్రియః. ౨౬

టీక॥ తే=నీయొక్క; భాతా=తమ్ముం
డగు; భరతః=భరతుడు; సతాం=
పెద్దలయొక్క; వృత్తే=ఆచారమునం
దు; కామం=మిక్కిలియును ; స్థితఃఖ
లు=ఉన్నవాడే; శ్వేష్ఠానువతీక (ఖ
లు)=అన్ననుసరించువాడే ; ధర్మ
త్తా (ఖలు)=ధర్మకబుద్ధిగలవాడే=
సానుక్రోశః (ఖలు) = దయగలవా
డే; జితేంద్రియః (ఖలు)=జయింప

బడినయింద్రియములుగలవాడే.
నీతమ్ముండగు భరతుండు, మిక్కిలి
యునజ్జనులయూచారము నందున్నవా
డే; అన్నయగునిన్ననుసరించి యుం
డువాడే; ధర్మకబుద్ధిగలవాడే; ద
యగలవాడే; జితేంద్రియండే, ఇం
చేమియుసందియంబులేదు.

అని, తాత్పర్యము.

కింతు చిత్తం మనుష్యాణా మనిత్య మితి మే మతిః

సతాంతు ధర్మనిత్యానాం కృతశోభి చ రాఘవ. ౨౭

టీక॥ రాఘవ=రాముడా! కింతు=
అయినను; మనుష్యాణాం=మనుష్యు
లయొక్క; చిత్తం=మనసు; అనిత్యం=
చంచలము; ఇతి=అని; మే = నాయొ
క్క; మతిః=నిశ్చయము. ధర్మనిత్యా
నాం=ధర్మమునందున్నైర్వముగల ;
సతాంతు= పెద్దలయొక్కమాత్రము;
చిత్తం(అధ్యాహృతము) = మనసు;
కృతశోభి=చేయబడిన యు పకారము
చేశోభించునది; చకారంబుపాదపూర
ణార్థము.

అట్లయినను, మనుష్యులమనస్సు చం
చలంబనినాసిద్ధాంతము; కొంచెమైనను

ధర్మముతప్పనిపెద్దలుమాత్రము తన
కు జేసినయుపకారమును దలంతురే
కాని, యెంతమాత్రమును భేదమునొం
దరు. అని, తాత్పర్యము.

ఉత్తరాధికమునకుమాత్రముమఱికొ
న్నివిధంబుల నథకమువ్రాయుచున్నాం
రు—ధర్మనిత్యానాం; సతాంతు=పె
ద్దలయొక్కయును; చిత్తం=మనసు; కృ
తశోభి=ఇతరులచేజేయబడినమిత్రభే
దాదులచేబ్రకాశించునది. కొంచెమ
యినను ధర్మము దప్పనిపెద్దలునగు
డ, నితరులుసేయు మిత్రభేదాదులకు
లోబడుదురు. అని, తాత్పర్యము.

లేక; ధమనిత్యానాం; సతాం
తు = పెద్దలయొక్కయు; చిత్తం =
మనసు; కృతశోభి = చేయబడిన దాని
చేబ్రకాశించునది.

కొంచెమైనను ధమముదప్పుని పె
ద్దలునుంగూడమిగిలిచేయబడినదానికీ,
సంతోషింతురు, కాని, చేయబోవు

దానికి సమ్మతించరు. (అనగా) ఇ
ప్పుడునీకభిషేకంబుజరిగిననీ, భరతుం
డునుసంతోషించును; అట్లుజరగకుం
డుననీ, భరతునకుంగూడ, రాజ్యంబు
నందానగల్గును. అని, దశరథుండు రా
మునకుఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇ త్యుక్త స్సో భ్యనుజ్ఞాత శ్వో భావిన్య భిషేచనే
వ్రజేతి రామః పితర మభివాద్యా భ్యయా ద్దృహమ్. ౨౮

అభిషేచనే = అభిషేకము; శ్వః =
రేవు, భావిని = కాఁగలదగుచుండఁగా;
సః = ఆ; రామః = రాముఁడు; ఇతి = ఇ
ట్లు; ఉక్తః = చెప్పబడినవాఁడై; వ్ర
జేతి = పొమ్మని; అభ్యనుజ్ఞాతః = అనుమ
తింపబడినవాఁడై; పితరం = తండ్రిని; అ
భివాద్య = నమస్కరించి; గృహం =

ఇంటిని; అభ్యయాత్ = పొందెను.
రేవు, అభిషేకము జరగఁ గలదగు
చుండఁగా, అట్లుదశరథుండుచెప్పియను
మతియివ్వఁగానె, యారాముండు, తం
డ్రికినమస్కారముచేసి, తనయింటికిం
బోయెను.
అని, తాత్పర్యము.

ప్రవిశ్యచా త్సనో వేశ్య రాజ్ఞో ద్దిష్టే భిషేచనే
తత్త జ్ఞేన చనిగమ్య మాతు రంతఃపురం యయా. ౨౯

టీక॥ రామః (అధ్యాహృతము) =
రాముఁడు; అత్తసః = తనయొక్క; వే
శ్య = గృహమును; ప్రవిశ్యచ = చొచ్చి
యు; రాజ్ఞా = దశరథమహారాజుచేత;
ఉద్దిష్టే = చేయదలంపబడిన; అభిషే
చనే = అభిషేకనిమిత్తమయి; తత్త జ్ఞే

న = ఆక్షణముచేతనే, ఆక్షణమునందే
యనుట; నిర్గమ్యచ = బయలు వెడలియు;
మాతుః = తల్లియొక్క; అంతఃపురం =
అంతఃపురమును; యయా = పొందెను.
రాముండు, తనయిల్లు పవేశించి,
రాజుతనకభిషేకంబుసేయం దలంచు

శ్రీమద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము.

స ౪

టంజెప్పటకై తల్లియగుకాసల్య యింటికింబోయెను. అని, తాత్పర్యము.

తత్ర తాం ప్రవణా మేవ మాతరం తౌమవాసినిమ్
వాగ్యతాం దేవతాగారే దదర్శా యాచతీం శ్రియమ్. ౩౦

టీక॥ రామః (అధ్యాహృతము)=
రాముడు; తత్ర=ఆయంతః పురము
నందు; దేవతాగారే=దేవతాగృహ
మునందు; ప్రవణామేవ=ధ్యానాసక్తు
రాలుగానేయున్నదియును; తౌమవా
సినిం= పట్టువత్త్రముకట్టుకొని యు
న్నదియును; వాగ్యతాం=మాటవిష
యమైనయముగలదియును, మానవ
తముగలదియుననుట; శ్రియం=రాజ్య

లక్ష్మిని; ఆయాచతీం= ప్రార్థించుచు
న్నదియునునగు; తాం=ఆ; మాతరం=
తల్లిని; దదర్శ=చూచెను.

రాముం డచ్చట, దేవతా గృహం
బునందు, పట్టువత్త్రంబుధరించి, మా
నంబునొంది, పుత్రతాథకంబుగా, రా
జ్యలక్ష్మింబ్రార్థించుచున్న, తల్లియ
యినకాసల్యంజూచెను.
అని, తాత్పర్యము.

ప్రగావే చాగతా తత్ర సుమిత్రా లక్ష్మణ స్తదా
సీతా చానాయితా శ్రీత్వా ప్రియం రామాభిషేచనమ్. ౩౧

టీక॥ ప్రగావే=మునుపే, రాము
డు వచ్చుటకు మునుపే యనుట; ప్రి
యం= ఇష్టమయిన; రామాభిషేచ
నం= రామునియొక్క-యభిషేకమును;
శ్రీత్వా=విని; తత్ర=ఆకాసల్యగృహం
బునకు; సుమిత్రా=సుమిత్రయును;
ఆగతా=వచ్చినది. తదా=ఆసుమిత్రవ
చ్చునపుడే; లక్ష్మణః=లక్ష్మణుండును; ఆ
గతః=(అధ్యాహృతము)వచ్చినాడు.

సీతాచ=సీతయును; ఆనాయితా=తో
డొనివచ్చునట్లుచేయఁబడినది.

రాముండువచ్చుటకుమున్నే, “ప్రి
యంబగు రామాభిషేకంబుజరగం గల
దనివిని, సుమిత్రయనాకాసల్యయొద్దకు
వచ్చియుండినది; అప్పుడే లక్ష్మణుం
డునువచ్చెను; అంతవారలు, దాసీజ
నంబులంబంపిసీతసుంగూడనచ్చటకు ర
ప్పించిరి. అని, తాత్పర్యము.

తస్మిన్ కాలేహి కాసల్య తస్థా వామీలితేషణా

౧౦౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪

సుమిత్రయా న్వాస్యమానా సీతయా లక్ష్మణేనచ. ౩౨.

టీక॥ తస్మిన్ = ఆ; కాశే = కాలము	నకండ్లుగలదై; తస్థాహి = ఉండెనుగ
నందు; కౌసల్యా = కౌసల్య; సుమిత్ర	దా!
యా = సుమిత్రచేతను; సీతయా = సీతచే	అప్పుడు, కౌసల్యదేవి, తన్ను సుమి
తను; లక్ష్మణేనచ = లక్ష్మణునిచేతను;	త్రయు సీతయు లక్ష్మణుండును సేవించు
అన్వాస్యమానా = సేవింపబడుచు	చుండగా, గండ్లుమూసికొని, ధ్యానప
న్నదై; అమీలితేక్షణా = మూయబడి	రయయియుండెను. అని తాత్పర్యము

శ్రీత్వా పుష్కేణ పుత్రస్య యావరాజ్యాభిషేచనమ్
ప్రాణాయామేన పురుషం ధ్యాయమానా జనాదనమ్. ౩౩

టీక॥ పుత్రస్య = కొడుకైన రామున	ని; ధ్యాయమానా (ధ్యాయంతీ) =
కు; పుష్కేణ = పువ్వనక్షత్రముచేత, పు	ధ్యానించుచు; తస్థా (అధ్యాహృతము) =
వ్వనక్షత్రమునందు; యావరాజ్యాభి	ఉండెను.
షేచనం = యువరాజు దొరతనమునం	పువ్వనక్షత్రమునందు, గొడుగున
దభిషేకించుటను; శ్రీత్వా = విసి; కౌ	కు యావరాజ్యమునందు బట్టాభిషేకం
సల్యా (అధ్యాహృతము) = కౌసల్యా	బుజరగునని విని, యాకౌసల్యదేవి
దేవి; ప్రాణాయామేన = ప్రాణాయా	కొడుకునకు మంగళాభివృద్ధిగలుగుట
మముచేత; పురుషం = పురుషుండగు,	కై పురుష సూక్తమునందు బ్రతిపా
పురుష సూక్తమునందు జెప్పబడిన	చితుండగు నారాయణుని ధ్యానింపు
యనుట; జనాదనం = నారాయణు	చుండెను. అని, తాత్పర్యము.

తథా సన్నియమా మేవ సోభిగ మ్యాభివాద్యచ
ఉవాచ వచనం రామో హషణయం స్తా మిదం తదా. ౩౪

టీక॥ సః = ఆ; రామః = రాముడు;	చినియమముగలదయ్యే యుండిన కా
తథా = అట్లు; సన్నియమామేవ = మం	సల్యను; అభిగవ్య = పొంది; అభివాద్య

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౧౦౧

స ౪

చ=నమస్కరించియు; తదా=అప్పు
దు; తం=ఆకాశల్యను; హావయన్=
సంతసింపఁజేయుచు; ఇదం=ఈ; వచ
నం=మాటనుఁడవాచ=చెప్పెను.

ఆరామం డట్లుత్తమం బగు నియ

మంబవలంబించియున్న నయ్యెడ
బోయి, నమస్కరించి, యప్పు డా
కుసంతోషంబునెఱపుచు, నిట్లుని, చె
ప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

అంబ పిత్రా నియక్తోస్తీ ప్రజాపాలనకమణి

భవితా శ్వోభిషేకో మే యథా మే శాసనం పితుః. ౩౪

టీక॥ అంబ=అమ్మా! పిత్రా=తండ్రిచేత;
అహం(అధ్యాత్మతము)=నేను; ప్రజా
పాలనకమణి=ప్రజల పాలించుటయ
నెడు కార్యమునందు; నియక్తః=ఆ
జ్ఞాపింపఁబడినవాడను; అస్తి=అగుచు
న్నాను. మే=నాయొక్క; పితుః=తం
డ్రియొక్క; శాసనం=ఆజ్ఞ; యథా=ఎ
ట్లొ; శథా(అధ్యాత్మతము)= అట్లు;

మే=నాకు; అభిషేకః = పట్టాభిషేక
ము; శ్వోభి=రేపు; భవితా=కాగలదు.
అమ్మా! ప్రజలంబాలింపుమని నన్నుఁ
దండ్రయిగు దశరథమహారాజుజ్ఞాపిం
చెను; రేపునాకుఁబట్టాభిషేకంబు జరగ
వలయునని, దశరథమహారాజునితిచ్చి
యున్నాఁడు.

అని, తాత్పర్యము.

సీతయా పృథ్వీపవస్తవ్యా రజసి యం మయాసహ

ఏవ మృత్విగుపాధ్యాదైస్సహ మా ముక్తవాన్ పితా. ౩౫

టీక॥ సీతయా=సీతచేతనుగూడ;
మయాసహ=నాతోఁగూడ; ఇయం=
ఈ; రజసి=రాత్రి; ఉపవస్తవ్యా=ఉప
వసించఁబడవలసినది. ఏవం= ఇట్లు; పి
తా = తండ్రియగుదశరథమహారాజు;
ముత్విగుపాధ్యాదైస్సహ = ముత్వి
జలతో నుపాధ్యాయులతోఁ గూడ;

మాం=నన్నుఁగూర్చి; ఉక్తవాన్ = చె
ప్పినాఁడు.

సీతయును, నాతోఁగూడ, నేటిరా
త్రి, యుపవాసంబుండవలయును; అని,
దశరథమహారాజును ముత్విజులునుపా
ధ్యాయులును, నాతోఁజెప్పిరి.

అని, తాత్పర్యము.

యానియాన్య త్ర యోగ్యాని శ్లోభావి న్యభిషేచనే
తాని మే మంగళాన్య ద్య వైదేహ్యశ్చైవ కారయ. ౩౭

టీక॥ అభిషేచనే = పట్టాభిషేకము; య = చేయించుము.
శ్వః = రేపుః ధావిని; కాంగలదగుచుండ గుచుండగా, నేయేమంగళ కార్యములు
గాఁ అత్ర = ఇప్పుడు; యానియాని = ఏయే సేయవలయునో, ఆమంగళ కార్యముల
మంగళ కార్యంబులు; యోగ్యాని = తగిన నన్నింటిని, నాకును, నీతికును, ఇప్పుడు,
వో; తాని = ఆ; మంగళాని = మంగళ కా చేయించుము. అని, రాముండు, కౌసల్య
ర్యములను; అద్య = ఇప్పుడు; మే = నాకు తోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏత చ్చృత్వాతు కౌసల్యా చిరకాలాభికాంక్షితమ్
హర్షబాష్పకలం వాక్య మిదం రామ మభాషత. ౩౮

టీక॥ కౌసల్యా = కౌసల్య; చిరకా ఇదం = ఈ; వాక్యం = మాటను; అభాష
లాభికాంక్షితం = బహుకాలముగాఁ త = చెప్పెను.
గోరంబడిన; ఏతత్ = ఈ పట్టాభిషేకవా బహుకాలముగాఁ గోరంబడుచుం
తనుఁ శ్చృత్వాతు = వినినంతనె; రా దునీ పట్టాభిషేక వాతను వినినంతనె,
మం = రామునిగూర్చి; హర్షబాష్పక కౌసల్యాదేవి, యానందబాష్పంబులం
లం = సంతోషముచేఁగలిగినకన్నీరుచే జేసి, తడఁబడుచు, మధురంబుగా, నిట్లని,
తస్పష్టంబుగానిదియు మధురంబునగు; చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

వత్స రామ చిరంజీవ హతాస్తే పరిపంథినః
జ్ఞాతీస్తేత్వం శ్రియా యుక్త స్సమిత్రాయాశ్చ నందయ. ౩౯

టీక॥ వత్స = బిడ్డఁడవగు; రామ = నవారలు; భవంతు (అధ్యాహృత
రాముఁడా! చిరం = బహుకాలము; జీ ము) = అగుదురుగాక; త్వం = నీవు; శ్రీ
వ = బ్రతుకుము; లే = నీయొక్క; పరిపం యా = రాజ్యలక్ష్మీతో; యుక్తః = కూ
థినః = శత్రువులు; హతాః = చంపబడి డినవాఁడవై; మే = నా యొక్క; యు;

సుమిత్రాయశ్చ = సుమిత్ర యొక్క
యః; జ్ఞాతేక్ = బంధువులను ; నంద
యః = సంతోషపడునట్లు చేయుము.
విడ్డండవగు రాముడా! నీవు బహు కాల
ముఢీవింపుదువు గాక; నీ శత్రువులందఱు

హతులగుదురు గాక; నీ నా బంధు
కూడి, నా బంధువులకును సుమిత్ర బంధు
వులకును సంతోషంబు సేయుము.
అని, తాత్పర్యము.

కల్యాణే బత నక్షత్రే మయి జాతోసి పుత్రక
యేన త్వయా దశరథో గుణై రారా ధిః పితా. ౧౦

టీక॥ పుత్రక = చిన్నికొమరుండవగు
రాముడా! ఒత్ = సంతోషము! క
ల్యాణే = మంగళకరమయిన; నక్షత్రే =
నక్షత్రమునందు; మయి = నాయందు;
మయా (అని, పాతాంతరము) = నాచే
త; జాతః = పుట్టినవాడవు; అసి = అగు
చున్నావు . యేన = ఏకారణముచేత;
త్వయా = నీచేత; గుణైః = గుణములచే
త; పితా = తండ్రియగు; దశరథః = దశ

రథుండు; ఆరాధితః = సంతోషింపఁజే
యఁబడినాడో.
చిన్నికొమరుండవగు రాముడా!
సంతోషము! నీవు, మంచినక్షత్రమందు
నాయందుఁబుట్టినాడవు, కావుననే,
నీవు, వినయాదిసద్గుణంబులం, దండ్రీయ
గుదశరథునిసంతోషపఱచితివి.
అని, తాత్పర్యము.

అమోఘం బతమే త్కాంతం పురుషే పుష్కరేక్షణే
యేయ మిత్వోకురాజ్యశ్రీః పుత్ర త్వాం సంశ్రయిష్యతి. ౧౧

టీక॥ పుష్కరేక్షణే = తామరపు
ష్పంబులంబోలుకండ్లుగల; పురుషే =
నారాయణునివిషయమయి; మే = నా
యొక్క; త్కాంతం = వ్రతోపవాసా
దులసహించుట; అమోఘం = వ్యర్థ
ముకానిది. బత = సంతోషము! పుత్ర = కు

మారుండవయిన రాముడా! యతే
(అధ్యాహృతము) = ఏకారణము వ
లన; ఇయం = ఈ; ఇత్వోకురాజ్యశ్రీః =
ఇత్వోకువంశపురాజుల రాజ్యలక్ష్మి ,
యా (అస్త్రీ) = ఏదిగలదో; సా = (అధ్యా
హృతము) ఆరాజ్యలక్ష్మి; త్వాం = నిన్ను;

సంశ్రయశ్యతి=పొందఁగలదు.

కుమారుండవగురాముఁడా! ఇట్లు
కువలశపురాజులదైనయీ రాజ్యలక్ష్మిని
స్నిహ్యుడపొందఁగలదు, కావున, నేను,
బుడదీకాముండగునారాయణుని వ

తోపవాసాదులచేనారాధించినదంత
యు, నిప్పుడు, సఫలంబయినది. సం
తోషము! అని, కౌసల్యరామునితోఁ జె
ప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యేవ మక్తో మాత్రేదం రామో భ్రాతర మబ్రవీత్
ప్రాజలిం ప్రహ్వ మాసీన పభీత్యస్తయన్నివ. ౪౨

టీక॥ రామః = రాముఁడు; ఇత్యే
వం=ఈప్రకారముగా; మాత్రా=తల్లి
చేత; ఉక్తిః=బెప్పబడినవాఁడై; ప్రాం
జలిం=మందిచేమోడ్చుగలవాఁడును;
ప్రహ్వం=అణకువగలవాఁడును; ఆసీ
నం = కూర్చుండినవాఁడునగు; భ్రాత
రం=తమ్ముండయినలక్ష్మణుని; అభివీ
త్య=మాచి; స్తయన్నివ(స్థితః)=నవ్వు

చున్నట్లున్నవాఁడై, చిఱునగవుగలవాఁ
డైయునుట; ఇదం=ఈమాటను; అబ్ర
వీత్=చెప్పెను.

రాముం, డిట్లు, తల్లి చెప్పిన మాటవి
ని, తనప్రక్కను, జేతులు మొగిచ్చికొ
నినముండుకూచుకొండియున్న తమ్ముని
లక్ష్మణునింబూచి, చిఱునగవుతో, ని
ట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

లక్ష్మణే మాం మయా సాధం ప్రశాధి త్వం హనుంధరామ్
ద్వితీయం మేతరాత్తానం త్వామియం శ్రీరుపస్థితా. ౪౩

టీక॥ లక్ష్మణ=లక్ష్మణుఁడా! త్వం=
నీవు; మయా సాధం=నాతోఁగూడఁగ
మాం=ఈహనుంధరాం=ఘామిని; ప్ర
శాధి=పాలింపుము. ఇయం=ఈ; శ్రీః=
లక్ష్మీ; మే=నామొక్క; ద్వితీయం=రెం
డవదియగు; అంతరాత్తానం=ప్రాణ
మవగు; త్వాం = నిన్ను; ఉపస్థితా=

పొందినది.

లక్ష్మణుఁడా! నీవునాతోఁగూడ, నీ
ఘామింబరిపాలింపుము; నీవు, నాకు
రెండవప్రాణంబవగుటంజేసి, నిన్నను,
ఈరాజ్యలక్ష్మీయాశ్రయించియున్నది.
అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౧౦౫

స ౪

సామిత్రే ఘంత్వ భోగాంస్త్వనిష్టాః రాజ్యం లాభచ
: జవితంచ హి రాజ్యం చ త్వదథా వభికామయే. ౧౦౪

టీక|| సామిత్రే = లక్ష్మణుడా! ఈ; అభికామయే = కోరుచున్నాను.
త్వం = నీవు; ఇష్టాః = కోరినవి; భో
గాః = భోగ్యులు అగు పదార్థంబులు; రాజ్యం = రాజ్యంబు అగు న
లను; రాజ్యం లాభచ = రాజ్యముచేత; ముగ్ధులైన భారతీయులను, అనుభ
లిగిన ఫలంబులను; ఘంత్వ = అనుభవించి పంపుము; పాపంబును గాని రాజ్యంబు
వుము. అహం (అధ్యాత్మతము) = ను గాని, నీకొక కే నాకుం గావలసినది.
నేను; జవితంచ = ప్రాణమును; రాజ్యం = అని, రామండు, లక్ష్మణునితోఁ జె
చ = రాజ్యమును; త్వదథా = నీకొక పును. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యుక్త్వా లక్ష్మణం రామో మాతరా నభివాద్యచ
అభ్యుదాత్మస్య సీతాంచ జాగామ స్వం నివేశనం. ౧౦౫

టీక|| రామః = రామండు; లక్ష్మణం = ను; జాగామ = పొందెను.
రాం = లక్ష్మణుని గూర్చి; ఇతి = ఇట్లు; ఉ
క్త్వా = చెప్పి; మాతరా = తల్లిలగు కౌస
ల్యనును మిత్రును; అభివాద్యచ = నమస్కరించి, వారలచే, నీవచన స్థాయిపించి, నీ
రించియు; సీతాంచ = సీతను; అభ్యుదాత్మస్య = తల్లిల ఆనమతనొందఁ జేసి;
జ్ఞాప్య = తల్లిల ఆనమతనొందఁ జేసి; అని, తాత్పర్యము.
స్వం = తనదైన; నివేశనం = గృహము

ఇత్యుక్త్వా, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికాండే,
అయోధ్యాకాండే, చతుర్థాస్కంః.

ఇది, సుప్తార్థము.

ఇది, పరమార్థము చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, అయోధ్యాకాండచతుర్థాస్కంః టీక,
ముగిసినది.

౧౦౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౫

(౧౦)

పంచమసగకప్రారంభః.

సందిశ్య రామం నృపతి శ్శోభన్ భావి నృభిషేచనే
పురోహితం సమాహూయ వసిష్ఠ మిద మబ్రవీత్. ౧

టీక॥ అభిషేచనే=పట్టాభిషేకము;	పట్టాభిషేకముమఱునాడుజరుగం
శ్వః=రేపు; భావిని=కాంగలదగుచుం	గలచిగానుండగా, దశరథమహారాజు,
డఁగా; నృపతి=దశరథమహారాజు;	గాముని “నీవు, రాత్రియంతయుఁ
రామం=రాముని; సందిశ్య=ఆజ్ఞాపిం	చుంబుతో భార్యసహితంబుగనుపవా
చి; పురోహితం= పురోహితుండగు;	సంబుండుము” అని, యాజ్ఞాపించి, పు
వసిష్ఠం=వసిష్ఠుని; సమాహూయ=పి	రోహితుండగువసిష్ఠునింబిలిచి, యిట్లు
లిచి; ఇదం=ఈమాటను; అబ్రవీత్=చె	ని, చెప్పెను.
ప్పెను.	అని, తాత్పర్యము.

గచ్ఛో పవాసం కాకుత్స్థం కారయాద్య శపోధన
శ్రీ యశోరాజ్యలాభాయ వర్ధ్వా సహ యతవ్రతం. ౨

టీక॥ తపోధనం=తపస్సధనముగాఁ	ఉపవాసమును; కారయ = చేయిం
గల వసిష్ఠుఁడా! శ్వం (అధ్యాత్మిక)	పుము.
ము)=నీవు; గచ్ఛ=పోమ్ము. అద్య=ఇప్పు	తపోధనుండవగువసిష్ఠుఁడా! నీవు
డు; యతవ్రతం=నిశ్చితంబగువ్రతంబు	పోయి, యిప్పుడు, దృఢవ్రతుండగురా
గల; కాకుత్స్థం= రాముని; వర్ధ్వాస	ముండు, భార్యతోఁగూడ, సంపదయు
హ=భార్యతోఁగూడ; శ్రీయశోరాజ్య	యశంబును రాజ్యంబునులభించుటకై,
లాభాయ= సంపదయొక్కయుఁగీతి	యుపవాసంబుండునట్లు, చేయుము. అ
యొక్కయు రాజ్యము యొక్కయుం	ని, దశరథుండు, వసిష్ఠునితోఁజెప్పెను.
బొందుట కొఱకు ; ఉపవాసం =	అని, తాత్పర్యము.

తథేతివ స రాజాన ముక్త్యా వేదవిదాం వరః

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౧౦౭

స ౫

స్వయం వసిష్ఠో భగవాన్ యయా రామ నివేశనం. ౩

• ఉపవాసయితం రామం మంత్రవ న్మంత్రకోపయే

బ్రాహ్మం రథవరం యుక్త మాస్థాయ సుదృఢవ్రతః. ౪

టీక॥ వే విదాం=వేదముల నెఱింగి
నవారిలోపం;వరః=శ్రేష్ఠుండును;భగ
వాన్= మాహాత్మ్యముగలవాఁడును;
మంత్రకోవిదః= మంత్రంబులందుఁబం
డితుండును;సుదృఢవ్రతః=మిక్కిలియు
స్థిరంబయిన వ్రతముగల వాఁడునగు;
సః=ఆ;వసిష్ఠః=వసిష్ఠుఁడు;తథేతి=అ
లాగేయని;రాజానం=రాజునుగూర్చి;
ఉక్త్వాచ=చెప్పియు;యుక్తం=ఆయిత
ముచేయఁబడిన; బ్రాహ్మం=బ్రాహ్మణు
లకుయోగ్యమైన;రథవరం =రథశ్రేష్ఠ
మును;ఆస్థాయ=అధిష్ఠించి; రామం=
రాముని;మంత్రవత్=మంత్రముగలుగు
నట్లుగా; ఉపవాసయితం=ఉపసంప

జేయుటకు;స్వయం=తానె;రామనివే
శనం=రామునియింటిని; యయా=
పొందెను.

వేదవేత్తలలో శ్రేష్ఠుండు భగవం
తుండుమంత్రంబులంబుకాగా నెఱింగి
నవాఁడుదృఢవ్రతుండునగు వసిష్ఠుండు
దశరథమహారాజుతో “అలాగే” యని
చెప్పి, గుఱ్ఱములుగట్టిసిద్ధముచేయఁబడి
న, బ్రాహ్మణులారోహింపయోగ్యంబ
గురథంబుపై నెక్కి, రామునిచే, సమం
త్రకంబుగా, నుపవాసంబు సేయించుట
కై, మఱియెవ్వరినింబంపక, తానే, రా
మునియింటికింబోయెను.

అని, తాత్పర్యము.

స రామభవనం ప్రాప్య పాండురా భ్రీఘనప్రభం

తెనః కత్యో రథేనైవ వివేశ మునిసత్తమః. ౫

టీక॥మునిసత్తమః=ముని శ్రేష్ఠుండ
గు;సః=ఆవసిష్ఠుండు; పాండురాభ్రీ
ఘనప్రభం=తెల్లనిమేఘమువలె దట్టమ
యినకాంతిగల;రామభవనం=రాము
నిగృహంబును; ప్రాప్య=పొంది; త
నః=మూఁడైన; కత్యో=తోట్టికట్లు

ను;రథేనైవ=రథముచేతనే; వివేశ=
ప్రవేశించెను.

ముని శ్రేష్ఠుండగునవ్వసిష్ఠుండు, తె
ల్లనిమేఘంబుంబోలె, దట్టముగానుండు
తెల్లనికాంతిగలిగియుండుచుండు, రామ
నిగృహంబుఁజేరి, రథంబుమీఁదనుండియే

మూడుతోట్టిట్లు; బాంధవ్యము. అ, తాత్పర్యము.

త మోగత వ్యధిం రాచు స్వస్థిప ససంభ్రమః
మానయిష్యక్ స మావాహాం నిష్ప్రాపి నివేశనాత్. ౬

టీక॥ సః=ఆ; గామః=రాముడు ;	తే=గొంటినుండి ; నిష్ప్రాపి=బయ
త్వరక= వేగిరపడుచు; ("వ") అను	టపడుచును.
నదివాక్యాలంకారాద్యము.) ; ససంభ్ర	ఆరాములనును, మూజాహుండ్
మః=తొట్టుపాటుగలవాడై ; ఆగ	గువసిస్తుండువచ్చుటలబొచి, యతనిం
తం=వచ్చినవాడును; మావాహాం=	బూజించుటవై, వేగంబునందడబడు
పూజకుయోగ్యుడగునగు; సం=అ; ఋ	డు, గృహంబునుండిబయలుపెడలెను.
షిం= వసిష్ఠమహర్షిని ; మానయి	అ, తాత్పర్యము.
ష్యక్=పూజించువాడై ; నివేశనా	

అభ్యేత్య త్వరమాణ శ్చ రథాభ్యాశం మనీషిణః
తతో వతారయామాస పరిగృహ్య రథాత్స్వయం. ౭

టీక॥ రామః (అభ్యాహృతము)=	ని; రథాత్=రథమునుండి ; అవతా
రాముడు; త్వరమాణః= వేగిరపడు	రయామాస=చించెను.
చు; మనీషిణః=పండితుండగు వసిష్ఠుని	రాముండు, వేగమున, వసిష్ఠుని ర
యొక్క; రథాభ్యాశం= రథముయొ	థంబునొద్దకుఁబోయి, యంతఁ, దానె
క్క-సమీపమును గూచి= ; అభ్యేత్య	యతనిచేయించుటకొని, రథంబునుండి
చ=పోయియు; తతో=అంతట; స్వ	చించెను.
యం=తానె; పరిగృహ్య= పట్టుకొ	అని, తాత్పర్యము.

స చైనం ప్రశ్రితం దృష్ట్వా సంభాష్యాభి ప్రసాద్యచ
ప్రియాహాం హవయక్ రామ మిత్యువాచ పురోహితః. ౮

టీక॥ పురోహితః= పురోహితుండగు; సచ=ఆవసిస్తుండును; ప్రశ్రితం=

శ్రీమద్రామాయణముః ఆర్యోధ్యాకాండము. ౧౦౯

స ౫

<p>వినయము గలవాడగును ; క్షయము నుపకెను.</p> <p>హాకంఠఃప్రియ వాతకంఠం దగిన వాడగును</p> <p>నగు; వీనంఠః రామంఠః రామనిష్ఠుః</p> <p>ప్రేమచూచిః సంభావ్యుః రేమచూచు</p> <p>నడిగి; సభావిః (అని, పాఠం లెని</p> <p>మ)=ఆదరించు; అభిప్రసార్యచః ప్ర</p> <p>సన్నునిం నేసి; హావకాయకంఠః సుస</p> <p>షసటచుచు; ఇతి=ఇట్లు, ఉవాచ=</p>	<p>పురోహిత యగు నుచిత్తము,</p> <p>వీనంఠం నామృతము నియువాతకం</p> <p>వీనంఠం దగిన వాడగును రామం</p> <p>బాచి, నిశలబుజిగ, ప్రసన్నునిం నే</p> <p>ని, సుసంపదంబు సెటపుచు, నిట్లుని</p> <p>చెప్పెను.</p> <p>అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

ప్రసన్నుఁడై పితౄ రామ యావరాజ్య మదా ప్స్యశి
ఉపవాసం భవా నద్య కరోతు నహ నీతయా. ౯

<p>టీక॥ రామ=రాముండా! తే=నీయొ</p> <p>కృపితా=తండ్రీ; ప్రసన్నం= ఆను</p> <p>గ్రహించినాడు . యావరాజ్యం=</p> <p>యువరాజు దొరతనమును; అవాప్స్య</p> <p>సి=పొందగలవు. భవాన్=నీవు; అ</p> <p>ద్య=ఇప్పుడు; నీతయాగహ=నీతతో</p> <p>గూడ; ఉపవాసం= ఉపవాసమును;</p>	<p>కరోతు=చేయుము.</p> <p>రాముండా! నీతండ్రీకినియం దనుగ్ర</p> <p>హంబుగలెను; నీవు యావరాజ్యంబు</p> <p>నందగిషి కుండవయ్యెదవు; నీవిపుడు,</p> <p>నీతతోగూడనుపవాసంబుండుము.</p> <p>అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ప్రాత స్త్వా మభిషేక్తాహి యావరాజ్యే నరాధిపః
పితౄ దశరథః ప్రిత్యా యయాతి నహునోనుథా. ౧౦

<p>టీక॥ నరాధిపః=మనుష్యులకుఁబ్ర</p> <p>భువును; పితౄ=తండ్రీయునగు; దశర</p> <p>థః=దశరథుండు; ప్రాతః=ప్రొద్దున; న</p> <p>హుషః=నహుషుండు; యయాతియ</p> <p>థా=యయాతినింబోలే; త్వాం = న</p>	<p>స్ను; ప్రిత్యా=ప్రేమచేత; యావరా</p> <p>జ్యే = యువరాజు దొరతనము నం</p> <p>దు; అభిషేక్తాహి= అభిషేకింపగల్గు</p> <p>డుగదా!</p> <p>నీతంకియగు దశరథమహారాజు,</p>
--	---

పాశ్రితః కాలమున, సహజమందు యా యున్నాడు. అని, వసిష్ఠుండు, రామ న
తీకింబోలె, సీకుఁడై మంబున యావరా గుఁడై ప్పెను. ౧
జ్యంబున, నభిషేకంబు సేయ సమకర్త అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యుక్త్వా స తదా రామ ముపవాసం యతః ప్రళమ్
మంత్రవ త్కారయామాన వై దేహ్యో సహితం మునిః. ౧౧

టీక॥ సః=ఆ; మునిః=వసిష్ఠమహా మంత్రముగలుగునట్లుగా; కారయామా
మునిః ఇతి=ఇట్లు; ఉక్త్వా = చెప్పి; త స=చేయించెను.
దా=అప్పుడు; వై దేహ్యో=సీతతో; స ఆవసిష్ఠుండీట్లు చెప్పి, యప్పుడు, సీత
హితం=కూడిన; యతః ప్రళమ్ చేతను, దృఢవ్రతుండగు రామునిచేత
గువ్రతముగల; రామం=రాముని; ఉప ను, సమంత్రంబుగా, సుపవాసంబుచే
వాసం=ఉపవాసంబును; మంత్రవత్=యించెను. అని, తాత్పర్యము.

తతో యథావ ద్రామేణ స రాజ్ఞో గురు రచితః
అభ్య నుజ్ఞాప్య కాకుత్స్థం యయా రామనివేశనాత్. ౧౨

టీక॥ తతో=అటుపిమ్మట; రాజ్ఞః= రామునిగృహంబునుండి; యయా=
దశరథమహా రాజుయొక్క; గురుః=ఆ పోయెను.
చార్యుడయిన; సః=ఆవసిష్ఠుండు; రా అంత, రాజగురుండగు నవ్వసిష్ఠుం
మేణ=రామునిచేత; యథావత్=శా డు, రామునిచే యథా శాస్త్రంబుగఁ
స్త్రప్రదత్తి; అగ్నితః=పూజింపఁబడిన బూజింపఁబడి, రామునిసమృతిపఱచి,
పొందె; కాకుత్స్థం=రాముని; అభ్య ను రామునియిల్లువదలిపోయెను.
జ్ఞాప్య=బిప్పించి; రామనివేశనాత్= అని, తాత్పర్యము.

సుహృద్భి స్తత్ర రామోపి సహసీనః ప్రియం వదైః
సభాజితో వివేశా థ తా ననుజ్ఞాప్య సర్వశః. ౧౩

టీక॥ తత్ర=ఆగృహంబునందు; రామోపి=రాముండును; ప్రియం వదైః=

శ్రీమ ద్రామాయణము*అయోధ్యాకాండము ౧౧౧

స ౫

ప్రియవాతకలం జెప్పనట్టి; సుహృద్విశించెను.

స్వహ = స్నేహితులతోఁగూడ; అసీ అవ్వట, రాముండును, ప్రయత్నముల
నః=కూర్చున్నవాఁడై; సభాజీతః=స గుఁస్నేహితులతోఁగూడఁ గూర్చుండి
తోపపఱుపఁచినవాఁడై; అథ=అటు యుండి, వారలచే సంతోషప
తర్వాత; తా=ఆస్నేహితులను; స నవాఁడై, వారలసందఱునుల్ల సంత
ర్వశః=అన్నివిధంబులను; అనజ్ఞాప్య= లను ఒప్పించి, యంతఃపురఁబ్రవేశిం
ఒప్పించి; వివేశ=అంతఃపురంబు, ప్రవేశెను. అని, తాత్పర్యము.

హృష్టనారీనరయుతం రామకేశ్చ తదా బభౌ
యథా మత్తద్విజగణం ప్రభుల్లననినం సరః. ౧౦౪

టీక॥ తదా=అప్పుడు; హృష్టనారీ
నరయుతం = సంతసించినస్త్రీలునుబు
రుఘులునుగలిగిన; రామకేశ్చ=రాము
నియిల్లు; మత్తద్విజగణం=మదించినప
క్షుల సమూహములుగలదియ; ప్రభు
ల్లననినం=చక్కఁగా వికసించినకమల
ములుగలదియనగు; సరయథా=కొ
లనువలె; బభౌ=ప్రకాశించెను.

అప్పుడు, రామగృహంబునందుండ
స్త్రీలునుబురుఘులును సంతోషంబున ధ్వ
నులు సేయుచు, వికాసమనొందినము
ఖంబులు గలిగియుండటంజేసి, యది,
మదంబునమధురంబుగాఁ గూయుచుం
డుపక్షులును వికసించిన కమలంబులుగ
లిగియొప్పుచుండు కొలంకుంబోలి, ప్ర
కాశించినది. అని, తాత్పర్యము.

స రాజభవనప్రఖ్యాతస్తా రామనివేశనాత్
నిగత్య దదృశే మాగణం వసిష్ఠా జనసంకృతమ్. ౧౦౫

టీక॥ సః=ఆ; వసిష్ఠః=వసిష్ఠుఁడు ;
రాజభవనప్రఖ్యాత=రాజగృహంబు
తోసమానంబయియుండు; తస్తాత్=
ఆ; రామనివేశనాత్ = రామునిగృ
హంబునుండి; నిగత్య= బయలువె
డలి; జనసంకృతం=జనులచేమూయ

బడిన; మాగణం=దారిని; దదృశే=
(దదృశ)=చూచెను.
ఆవసిష్ఠుఁడు, రాజగృహంబుంబో
లెనవిశాలసుందరంబయిన్న రా
మునిగృహంబువెలుపడి, మాగణంబు
తయు, జనసమ్మదంబు గలిగియుం

టంజూచెను. అని, తాత్పర్యము.

బృందబృందై రయోధ్యాయాం రాజమాగాఽ స్వమం తతః
 ("బృంద బృందమయోధ్యాయాం" ఇతిపాఠాంతరం.)

బహుపు రభిసంబాధాః కుశూహలజనై వృతాః. ౧౬

టీక|| అయోధ్యాయాం = అయో
 ధ యుండలి; రాజమాగాః = గొప్ప
 త్రోవలు; బృందబృందై = గుంపులను
 వెంబడించుగుంపులుగల ; బృందబృం
 దం (అని, పాఠాంతరము) = గుంపులు
 గుంపులుగ; కుశూహలజనై = రా
 మాభిషేకముఁ జూచు , కోర్కె-తోఁ
 గూడినజనులచే; సమంతతః = అంతట
 ను; వృతాః = కప్పబడినవై; అభిసం

బాధాః = సంఘటన ముగలినవి ; బ
 హుపుః = అయినవి.

అయోధ్యయందలిరాజ మాగాఁం
 బులందు, రామాభిషేకముఁజూడ వ
 చ్చినజనులు, గుంపులుగుంపులుగాఁజే
 రియుంటుండేసి, యా మాగాఁంబులు,
 ఇటుకటముగల్గియుండినవి.

అని, తాత్పర్యము.

జనబృందోమి సంఘషణ హషణ స్వనవత స్తదా
 బహువ రాజమాగాఽస్య సాగరస్యేవ నిస్వనః. ౧౭

తదా = అప్పుడు; జనబృందోమి
 సంఘషణ హషణ స్వనవతః, జనబృం
 ద = జనులసమూహముల నెడు, ఊర్కి =
 అలలయొక్క, సంఘషణ = చిరయిక
 చేతను, హషణ = సంతోషముచేతను,
 గలిగిన, స్వనవతః = శబ్దముగల; రాజ
 మాగాఽస్య = రాజమాగాఽ మనకు; సా
 గరస్యేవ = సముద్రమునకువలె ; నిస్వ

నః = శబ్దము; బహువ = కలిగినది.

అప్పుడు, రాజమాగాఁంబునందు,
 గొప్పచరంగంబులబోలు జనసమూ
 హంబులయొగియికవలనను వారలసం
 తోషంబులవలనను, గలిగినశబ్దము , సము
 ద్రంబునకుం గల్గుశబ్దమునోలి యుండిన
 ది. అని, తాత్పర్యము.

సి క్తసమృష్టరథ్యా హి తదహ వానమాలిన్
 ఆనీ దయోధ్యా నగరీ సముచ్చితగృహధ్వజా. ౧౮

టీక||అయోధ్యా=అయోధ్యయను; నగరీ=పట్టణము, తత్=ఆ; అహః=పగలు; సీక్తసమ్మృష్టరథ్యా=తడుపంటినవియుచలంకరింపబడినవియునగుగొప్పతోపలుగలదిగాను; వసమాన్వీ=అలంకారార్థముగట్టబడిన, యరటిచెట్లుపోకచెట్లుమొదలగువానివనములపచ్చులుగలదిగాను; సముచ్చితగృహభ్వజా=ఎత్తబడినగృహంబులందుపెక్కిములుగలదిగాను, గృహంబులం

దెత్తబడిన పెక్కిములులగువాననుట; ఆసీత్ హి=ఆయెను గదా!

ఆపగటినుందు, అయోధ్యాపట్టణమునందలిరాజమాగ్గంబులన్నియు, దడుపంటి యలంకరింపబడినవి; అచ్చటచ్చట, నరటిచెట్లును బోకచెట్లును, అలంకారార్థంబుగాగట్టబడినవి; ప్రతిగృహంబును, భ్వజంబులెత్తబడినవి.

అని, తాత్పర్యము.

తదా హ్యయోధ్యానిలయ స్సస్త్రీచాలాబలో జనః

రామాభిషేక మాకాంక్షన్మాకాంక్షన్దుదయం రవేః. ౧౯

టీక||తదా=అప్పుడు; అయోధ్యానిలయః=అయోధ్యయందున్న-గల; సస్త్రీచాలాబలః = స్త్రీలతోనుబాలురతోను బలములేని వృద్ధులతోనుగూడిన; జనః = జనము; రామాభిషేకం = రామునియభిషేకమును; ఆకాంక్షన్=కోరుచు; రవేః=సూర్యునియొక్క; ఉదయం=పొడుచుటను; ఆకాంక్షత్ హి=

కోరెనుగదా!

అప్పుడయోధ్యయందుండు స్త్రీలు బాలురు వృద్ధులుమొదలగు జనులందఱును రామాభిషేకంబుఁ జూడఁగోరి “సూర్యోదయం బెప్పు డెప్పుడగునో యని” ఇతరవ్యాపారంబులులేక, కోరుచుండిరి.

అని, తాత్పర్యము.

ప్రజాలంకారఘాతంచ జనస్యా నందవధానమ్

ఉత్సుకో భూజ్జనో ద్రష్టుం త మయోధ్యామహోత్సవమ్. ౨౦

టీక||జనః=జనము; ప్రజాలంకారఘాతంచ= ప్రజలకలంకారరూపమ

యినదియు; జనస్య=జనమునకు; ఆనందవధానం=సంతోషమునువృద్ధిబొందవధానం

దఁజేయునదియునగు; ౭౦=ఆ; అయో
ధ్యామహిమోత్సవం=అయోధ్యయం
దలి రామాభిషేకోత్సవమును ; ద్ర
ష్టుం=చూచుటకు; ఉత్సవః=ఉత్సా
హముగలది; అధూత=అయినది.

ప్రజలకలంకారము గల్గించునది
యునుజనులకధికసంతోషమునేయున
దియునగు, అయోధ్యయందు జరుగఁ
బోవు శ్రీరాభిషేకముఁబూజ, జనులం
దలు,నిచ్చఁగొనిరి. అని, తాత్పర్యము.

వీవం తం జనసంబాధం రాజమాగఁం పురోహితః

పూహన్నివ జనోఘం తం శనై రాజకులం యయా. ౨౧

టీక॥ పురోహితః=వసిష్ఠమహాము
ని; వీవం=ఇట్లు; జనసంబాధం=జనస
మృద్ధముగల; తం=ఆ; రాజమాగఁం=
పెద్దతోవను; పశ్య= (అధ్యాపృ
తము)చూచుచు; తం=ఆ; జనోఘం=
జనులసమూహమును; పూహన్నివ=
విభజించువాఁడుపోలె; శనై=మెల్లఁ
గా; రాజకులం=రాజగృహమును; య

యా=పొందెను.

వసిష్ఠుండిట్లుజనులచే నిండియుండు
రాజమాగఁంబుఁజూచుచు, నాజనస
మూహములను, అచ్చటచ్చట, పూహ
ములుగాఁబన్నువాఁడుంబోలె, మెల్లఁ
గా, రాజగృహంబునకుఁబోయెను.
అని, తాత్పర్యము.

సితాభ్రశిఖరప్రఖ్యం ప్రాసాద మధిరుహ్య సః

సమీయాయ నరేంద్రేణ శక్రేణేవ బృహస్పతిః. ౨౨

టీక॥ సః=ఆవసిష్ఠుండు; సితాభ్ర
శిఖరప్రఖ్యం=తెల్లనిమబ్బుతోను, శిఖ
రముతోను సమానమయిన; ప్రాసా
దం=మేడను; అధిరుహ్య=ఎక్కి; నరేం
ద్రేణ=రాజుతో; బృహస్పతిః=బృహ
స్పతి; శక్రేణేవ=దేవేంద్రునితోడఁబో
లె; సమీయాయ=చేరెను.

ఆవసిష్ఠుండు, తెల్లనిమేఘంబును చె
ల్లని పర్వత శిఖరంబునుంబోలియున్న
యా రాజగృహంబుపైకిఁబోయి, దేవ
గురుండగుబృహస్పతి దేవేంద్రునిద్ద
కుంబోవునటుల, దశరథమహారాజునొ
ద్దకుఁబోయెను.

అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౧౧౫

స ౫

త మోగత మభిప్రేత్య హిత్వా రాజా సనం స్మృనుః
పప్రచ్చ సచ తస్మై త త్కృత మిత్య భ్యవేదయత్. ౨౩

టీక॥ స్మృపః = మనుష్యులఁబాలించునట్టి; రాజా = దశరథమహారాజు; ఆగతం = వచ్చిన; తం = ఆవసిష్ఠుని; అభిప్రేత్య = చూచి; ఆసనం = సింహాసనమును; హిత్వా = విడిచి; పప్రచ్చ = అడిగెను. సచ = ఆవసిష్ఠుఁడును; తస్మై = ఆదశరథమహారాజుకొఱకు; తత్ = ఆరాముని చేనుపవాసము సేయించుట; కృతం = చేయఁబడినది. ఇతి = అని; అభ్యవేద	యత్ = తెలిపెను. దశరథమహారాజు, తనయొద్దకు వచ్చినవసిష్ఠుంజూచి, సింహాసనంబునుండి లేచి, “రామునిచేనుపవాసము చేయించినావా?” యనియడిగెను; అందుకు, ఆవసిష్ఠుండును, “రామునిచేనుపవాసము చేయించినాను” అని, దశరథునకుబదులుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
---	---

తేన చైవ తదా తుల్యం సహసీనా స్సభాసదః
ఆసనేభ్య స్సముత్తస్థుః పూజయంతః పురోహితమ్. ౨౪

టీక॥ తదా = అప్పుడు; సహసీనాః = కూడఁగూర్చుండియుండిన; సభాసదః = సభికులు; పురోహితం = వసిష్ఠుని; పూజయంతః = పూజించువారలై; తేన = ఆదశరథమహారాజుతో; తుల్యం చైవ = సరిగానే; ఆసనేభ్యః = ఆసనంబులనుండి; ఉత్తస్థుః = లేచిరి. అని, తాత్పర్యము.	సముత్తస్థుః = లేచిరి. అప్పుడు, దశరథునితోఁగూడఁగూర్చుండియుండిన సభికులను, బురోహితుండగువసిష్ఠునింబూజించుటకై, దశరథుండు లేచునపుడే, యాసనంబులనుండి, లేచిరి. అని, తాత్పర్యము.
--	--

గురుణా త్వభ్యనుజ్ఞాతో మనజౌఘం విస్సజ్య తమ్
వివేశాం తఃపురం రాజా సింహా గిరిగుహమివ. ౨౫

టీక॥ రాజా = దశరథమహారాజు; గురుణా = గురుండగువసిష్ఠునిచేత; అభ్యనుజ్ఞాతస్తు = అనుమతింపఁబడినవాఁడైయే; తం = ఆ; మనజౌఘం = సభికులమునుష్యులసమూహమును; విస్సజ్య = విడిచి; అంతఃపురం = అంతపురమును;	
---	--

సింహాః=సింహము; గిరిగుహామయ=పర్వతమునందలిగుహనుంబోలె; వివేశ=చూచెను.
దశరథమహారాజు, వసిష్ఠుననుమ

హినుండి, సభకులనుండఁబడినది, సింహాంబుపర్వతంబునందలి గుహం బ్రవేశించునట్లు, అంతఃపురంబుం బ్రవేశించెను. అని, తాత్పర్యము.

త దగ్ర్యవేషప్రమదాజనాకులమ్
మహేంద్రవేత్తప్రతిమం నివేశనమ్
విదీపయం శ్చారు వివేశ పాథి=వ
శ్వశీవ తారాగణసంకులం నభః. ౨౬

టీక॥ పాథి=వః=దశరథమహారాజు; అగ్ర్యవేషప్రమదాజనాకులం=శ్రేష్ఠమయిన వేషముగల స్త్రీజనముచేఁగలంతనొందియుండునదియును; మహేంద్రవేత్తప్రతిమం=దేవేంద్రునియింటి తోఁబోల్కొలదియును; చారు=సుందరమునగు; శత=అరివేశనం=గృహమును; శశీ=చంద్రుడు; తారాగణసంకులం=నక్షత్రములసమూహముచే

వలె; విదీపయ=మిక్కిలియుంబ్రకాశింపఁజేయుచు; వివేశ=ప్రవేశించెను.
దశరథమహారాజు, చక్కఁగానలంకరించికొనియుండు స్త్రీలచేసిండి దేవేంద్రునిగృహంబుతో నాటియగుచుండుతనగృహంబును, జంద్రుండునక్షత్రములచేసిండియున్న యాకాశంబునుంబోలె, బ్రకాశించునట్లు సేయుచు, బ్రవేశించెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
అయోధ్యాకాండే, పంచమస్కంధః.

ఇది, సృష్టాథము.

ఇది, పరమాథ=చుద్రీకాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, అయోధ్యాకాండ పంచమస్కంధః టీక,
ముగిసినది.

(౫)

షష్ఠసర్గప్రారంభః.

గతే పురోహితే రామ స్సాంతో నియతమానసః
సహపత్న్యా విశాలాఙ్గో నారాయణ ముపాగమత్. ౧

టీక॥ పురోహితే = వసిష్ఠుండు; గతే = పోయినవాడ; రామః = రాముండు; స్సాంతః = స్నానము చేసినవాడై; నియతమానసః = నియమంబుగలమనస్సుగలవాడై; విశాలాఙ్గో = వెడల్పులయిన కండ్లుగల; పత్న్యాసహ = భార్యయగునీతితోఁగూడ; నారాయణం = నారాయణుని; ఉపాగమత్ = ఉపాసించెను.

పురోహితుండగు వసిష్ఠుండు పోయినవాడై, రాముండు, స్నానంబుచేసి, మనస్సునశ్చలంబుచేసికొని, విశాలంబులగు నేత్రంబులుగలభార్యతోఁగూడ, నారాయణునుపాసించెను. అని తాత్పర్యము. విశేషార్థము. — “విశాలనేత్రంబులుగలభార్యతోఁగూడ” ననుటచే, మనోనిగ్రహంబుసూచితమగుచున్నది.

ప్రగృహ్య శిరసా పాత్రీం హవిషో విధివత్తదా
మహతే దైవతా యాజ్యం జహవ ద్వలితానలే. ౨

టీక॥ తదా = అప్పుడు; రామః (అభ్యాసము) = రాముండు; విధివత్ = యథాశాస్త్రముగా; హవిషః = హవిస్సుయొక్క; పాత్రీం = పాత్రమును; శిరసా = శిరస్సుచే; ప్రగృహ్య = గ్రహించి; జ్వలితానలే = మండినయగ్నియందు; మహతే = పూజ్యుడైన; దైవతాయ = దేవతయగునారాయణునికొఱకు; ఆ

జ్వలం = నేతని; జహవ = హోమాముచేసెను. రాముండు, అప్పుడు, యథాశాస్త్రంబుగా, హవిఃపాత్రంబును, శిరసాగ్రహించి, మండినయగ్ని హోమాశ్రమనందు, దేవతలలోనున్న ముండగు నారాయణునికొఱ, కాజ్య హోమాముచేసెను. అని, తాత్పర్యము.

శేషంచ హవిష స్తస్య ప్రాశ్యా శాస్యా త్తనః ప్రియమ్

౧౧౫ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬

ప్ర

ధ్యాయ నారాయణం దేవం స్వాస్తీర్థే కుశసంస్తరే. ౩

వాగ్యత స్సహ వైదేహ్య భూత్వా నియతమానసః.

క్రీను త్యా యతనే విష్ణు శ్చ శ్చే నరవరాత్మజః. ౪

టీక॥ నరవరాత్మజః = రాచకొమరుండగు రాముండు; తస్య = ఆ; హవిషః = హవిస్సుయొక్క; శేషంచ = మిగతను; పాశ్య = భజించి; ఆత్మనః = తనకు; ప్రియం = ఇష్టమగు వాని; ఆశాస్య = కోరుకొని; దేవం = సృష్టిస్థితిసంహారములచేఁగ్రడించునట్టి; నారాయణం = నారాయణుని; ధ్యాయ = ధ్యానించు; విష్ణోః = విష్ణుదేవునియొక్క; శ్రీమతి = అన్నిటికన్ననతశయించినదగు; ఆయతనే = ఆలయమునందు; స్వాస్తీర్థే = తనచేతంబువుకొనబడినకుశసంస్తరే = దభలచేఁ జేయబడినశయనమందు; వైదేహ్యసహ = సీతతోఁగూడ; వాగ్యతః = మాటవిషయమయి నియమముగలవాఁడును; నియతమానసః = నియమింపబడిన మనస్సుగలవాఁడును; భూత్వా = అయి; శిశ్యే = పరుండెను.

రాచకొమరుండగు రాముండు,

హృదయముసేయఁగామిగిలిన హవిస్సునుఘటించి, తనకుఁబ్రിയంబుగోరుకొని, నారాయణునిధ్యానించుచు, శ్రీమంతంబగునారాయణ దేవాలయంబునందు, దాసే దభలంబబుచుకొని, యందు, సీతతోఁగూడ, మానంబునొంది మనసు నిశ్చలంబుఁ జేసికొని, శయనించెను. అని, తాత్పర్యము.

విశేషార్థము, — “వైదేహ్యసహశిశ్యే” (సీతతోఁగూడబరుండెను) అనుటచే, జితేంద్రియత్వంబు సూచింపబడినది. “నరవరాత్మజః” (రాచకొమరుండు) అనుటచే, “తానునారాయణావతారంబయ్యును, త్కత్రియుండుకావున, “విప్రాణాం దైవతంశంభుః క్షత్రియాణాంజనార్దనః” (బ్రాహ్మణులకుశివుండుదేవుండు; క్షత్రియులకునారాయణుండుదేవుండు) అనిచెప్పబడిన క్షత్రియధర్మంబుననుసరించువాఁడనిసూచితమయినది.

ఏకయామావశిష్టాయాం రాత్ర్యాం ప్రతివిబుధ్య నః

అలంకారవిధిం కృత్స్నం కారయామాస వేత్తనః. ౫

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండముః

స ౬

టీక॥ సః = ఆరాముడు; ఏకయా మాసః = చేయించెను.

మావశిష్టాయాం = ఒకజామమిగిలేనది
గాఁగల; రాత్ర్యాం = రాతరియందు; ప
తివిబుధ్య = మేల్కొని; క్షేత్సనః = ఇంటికే;
కృత్స్నం = సమస్తమైన; అలంకారవి
ధిం = అలంకారకార్యమును; కారయా

ఆరాముడు, ఏకజామం రాత్రీ
యుండగానే, నిద్రలేచి, గృహంబున
కంతయునలంకారముజేయించెను.
అని, తాత్పర్యము.

తత్ర శృణ్వక్ సుఖా వాచ స్సూతమాగధవందినామ్
పూర్వాం సంధ్యా ముపాసీనో జజాప యతమానసః. ౬

టీక॥ రామః (అధ్యాహృతము) =
రాముడు; సూతమాగధవందినాం,
సూత = పౌరాణికులయొక్కయు, మా
గధ = వంశావళింగీతికంచువారలయొ
క్కయు, వందినాం = స్తుతిపాఠకులయొ
క్కయు; సుఖాః = సుఖంబుగలిగించున
ట్టి; వాచః = మాటలను; శృణ్వక్ = వి
నుచు; పూర్వాం = మొదటిదైన; సం
ధ్యాం = ప్రాతస్సంధ్యను; ఉపాసీనః =

ఉపాసించినవాడై; యతమానసః = ని
యమంబుగలవనస్సుగలవాడై; జజా
ప = గాయమిని, జపించెను.
రాముం, ఉచ్చట, సూతమాగధవం
దిజనంబులనుభుక్తరంబులగుమాటలవిను
చు, బ్రాతస్సంధ్యనుపాసించి, మనోసి
గ్రహంబుగలిగి, గాయత్రీజపము చే
సెను. అని, తాత్పర్యము.

తుష్టావ ప్రణతశ్చైవ శిరసా మధుసూదనమ్
విమలక్షౌమసంవీతో వాచయామాసచ ద్విజాన్. ౭

టీక॥ రామః (అధ్యాహృతము) =
రాముడు; మధుసూదనం = మధువను
రాక్షసుంజంపినవిష్టుని; తుష్టావ = స్తు
తించెను, శిరసా = తలచేత; ప్రణతశ్చై
వ = నమస్కరించెను. విమలక్షౌమసం

వీతః = తెల్లనిపట్టుబట్టచేఁగప్పబడిన
వాడై; ద్విజాన్ = బ్రాహ్మణులను; వా
చయామాస = వుచ్చాహమునుంజెప్పిం
చెను.
రాముండు, విష్ణుదేవునింబిస్తుతించి

సాష్టాంగంబుగనమస్కరించెను; అం హవాచనంబుచేయించెను.
త, మజలస్నానంబుచేసి, శిల్పినిపట్టు అని, తాత్పర్యము.
బట్టగట్టుకొని, బ్రాహ్మణులచే, బుచ్చా

తేషాం పుణ్యాహాఘోషో ధ గంభీరమధుర స్తదా
అయోధ్యాం పూరయామాస తూర్వః ఘోషానునాదితః. ౮

టీక॥ అధ=అటుత ర్వాత; తదా= ధ్యాపట్టణమును; పూరయామాస=నిం
అప్పుడు; గంభీరమధురః=గొప్పదియు చెను.
నుమనోహరంబునగు; తేషాం=ఆబ్రా అంశ, నప్పుడు, ఆబ్రాహ్మణులుపు
హ్మణులయొక్క; పుణ్యాహాఘోషః= ణ్యాహంబుచెప్పగా, మధురంబగునా
పుణ్యాహాధ్వని; తూర్వః ఘోషానునాది గొప్పధ్వని, వాద్యధ్వనింగూడి, యయో
తః= వాద్యములధ్వనిచేసనునరించిధ్వ ధ్వయంతయు, నిండినది.
నింపబడినదై; అయోధ్యాం = అయో అని, తాత్పర్యము.

కృతోపవాసం తు తదా వై దేశ్యసహ రాఘవమ్
అయోధ్యానిలయ శ్రుత్వా సర్వః ప్రముదితో జనః. ౯

టీక॥ తదా=అప్పుడు; అయోధ్యాని చినది.
లయః = అయోధ్యయందునిగల; జ అప్పుడు, అయోధ్యనుండుజనులంద
నః=జనము; సర్వః=అంతయు; రాఘ టు, రాముండునుసీతయు యథావిధిగ
వం=రాముని; వై దేశ్యసహ = సీత నుపవాసంబునవున వృత్తాంతంబువిని,
తోఁగూడ; కృతోపవాసం= చేయఁబడి చాలసంతసించిరి.
నయుపవాసముగలవానిఁగా; శ్రు త్వా అని, తాత్పర్యము.
తు=వినిసంతనె; ప్రముదితః=సంతసిం

తతః పౌరజన స్సర్వ శ్రుత్వా రామాభిషేచనమ్
ప్రభాతాం రజసిం దృష్ట్వా చక్రే శోభయితుం పురీమ్. ౧౦

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; పౌరజనః = పట్టణమునందుండుజనము;

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము. ౧౨౧

స ౬

సర్వం=అంతయు; రామాభిషేచనం= రామనభిషేకమును; శ్రుత్వా=విని; ప్రభాతాం=తెల్లవాటిని; రజనీం=రాత్రిని; సృష్ట్యా=మఱిపునఁ = పట్టణమును; శోభయితుం=అలంకరించుటకు; చక్రే=చేసెనది.

అంతఁ, బట్టణంబునందుండినను అందఱును, రామాభిషేకమునఁ గలుగఁజేసి నైనారుగావునఁ, తెల్లవాఱులుచూచి, పట్టణంబునలంకరించుటకై, యరఁటిచెట్లుగట్టుట మొదలగు కార్యంబులంజేసిరి. అని, తాత్పర్యము.

సితాభగినిరాభేషు చేవతాయతనేషుచ
చతుష్పథేషు రథ్యాసు వైశ్యేష్వటాలకేషుచ. ౧౧
నానాపణ్యసమృద్ధేషు వణిజా మపణేషుచ
కుటుంబినాం సమృద్ధేషు శ్రీమత్సు భవనేషుచ. ౧౨
సభాసుచైవ సర్వాసు వృక్షేష్వా లక్షితేషుచ
ధ్వజా స్సముచ్చితా చిత్రాః పతాకాశ్చ భవం స్తదా. ౧౩

టీక|| తదా=అప్పుడు; సితాభగినిరాభేషు=తెల్లనిమబ్బుతోనుబర్వతశిఖరముతోనుసమానములయిన; చేవతాయతనేషుచ=చేవాలయములందును; చతుష్పథేషు=చాలుగు దారులుకలియఁ న్నలములందును; రథ్యాసు=రాజమఱగఁబులందును; వైశ్యేషు=చౌధాలయములందును; అట్టాలకేషుచ=ప్రకారములమీద యుద్ధాధికముగా నిమింపఁబడిన నాలుగు స్తంభములమంటపములందును; నానాపణ్య సమృద్ధేషు=పలుదెఱంగులగువిక్రయింపఁదగిన వానిచేసిండిన; వణిజాం=వైశ్యులయొక్క; ఆపణేషుచ=అంగల్లయందును;

కుటుంబినాం=గృహస్థులయొక్క; సమృద్ధేషు=వృద్ధిగలవియును; శ్రీమత్సు=సంపదగలవియునగు; భవనేషుచ=ఇండ్లయందును; సర్వాసు=సమస్తములయిన; సభాసుచైవ=సభలయందును; అలక్షితేషు=అంకటనుజూడఁబడిన, ఉన్నతములయినయనుట; వృక్షేషుచ=చెట్లయందును; ధ్వజాః=గుఱుతులుగలపెక్కెములును; చిత్రాః=నానావిధములయినరంగులుగల; పతాకాశ్చ=పట్టిపెక్కెములును; సముచ్చితాః=ఎత్తఁబడినవి; అభవన్=అయినవి.
అప్పుడు, తెల్లనిమేఘంబును తెల్లనిపర్వతశిఖరంబునుంబోలి యొప్పుచుండు

దేవాలయంబులందును, జదుకంబులం బులునగుగృహంబులందును, సమస్తస
దును, రాజమాగలంబులందును బౌద్ధా భాస్థలంబులందును, ఉన్నతంబులగువృ
లయంబులందును, అట్టాలకమందిరంబు యంబులందును, రాజచిహ్నంబులుగల
లందును, నానావిధంబులగువస్తువులచే టెక్కెంబులను, మఱియుంబలుడెఱం
సమృద్ధంబులయియుండు వైశ్యులయం గులగురంగులుగలపట్టి టెక్కెంబులను,
గల్గయందును, శ్రీమంతంబులుసమృద్ధం బుట్టిరి. అని, తాత్పర్యము.

నటనతక సమంజసంఘానాం గాయకానాంచ గాయతామ్
మృగసంకణసుఖా వాచ శ్శుశ్రువుశ్చ తతస్తతః. ౧౪

టీక|| జనాః (అధ్యాపృతము) = జనః; వాచశ్చ = మాటలను, పాటలనను
నులు; తతస్తతః = అంతనంత; నటనతక ట; శుశ్రువుః = వినిరి.
కసంఘానాం, నటం = అభినయము సే అంతంతకు, నటులునతకలునుమ
యువారలయొక్కరి తక = నా నోహరంబుగాఁబాడుచు, నభినయంబు
ట్యము సేయువార యు, సం లునాట్యంబులుఁ జేసిరి; గాయకులుమ
ఘానాం = సమ, అయొక్క నోహరంబుగాఁ బాడిరి, అధ్వని, చె
యు; గాయతాం = పాడుచున్న; గా వలకు శ్రవణమాత్రంబునసంతోషంబు
యకానాంచ = గానము సేయువారల సేయుచునంతమనసునకునాన్వేదంబునె
యొక్కయు; మనఃకణసుఖాః = మన అపుచు, జనులకువినవచ్చెను.
సునకునుజెవులకును సుఖము గలిగించు అని, తాత్పర్యము.

రామాభిషేక యుక్తాశ్చ కథాశ్చక్ర మిథో జనాః
రామాభిషేక సంపాద్యై చత్వరేషు గృహేషుచ. ౧౫

టీక|| రామాభిషేకే = రామునిప మిథః = పరస్పరము; రామాభిషేకయు
క్తాభిషేకము; సంప్రాప్తే = రాఁగా; చ క్తాః = రామునిపట్టాభిషేకముతో సం
త్వరేషు = ముంగిల్లయందును; గృహే బంధించిన; కథాశ్చ = మాటలను ; చ
షుచ = ఇ. యందును; జనాః = జనులు; క్రుః = చేసికొనిరి.

శ్రీమద్రామాయణముఃఅయోధ్యాకాండము.౧౨౩

స ౬

రామునిపట్టాభిషేకము సమిపింపఁ బట్టాభిషేకంబుం గుఱించినమాటలనే, గానే, జనులు, ముండ్ల యందును గృహస్థరము చెప్పకొనుచుండిరి. హంబు లోపలనుండు, రామునిప అని, తాత్పర్యము.

చాలా అపి క్రీడమానా గృహద్వారేసు సంఘశః
రామాభిషవసంయుక్తా శృంగారేపం మిళి కథాః. ౧౬

టీక॥ ఏనం=ఇప్పుడు; గృహద్వారే చక్రః=చెప్పకొనిరి.
షం= ఇండ్ల వాకిల్ల యందు; సంఘశః= గృహంబుల వాక్కిల్ల యందాడుకొ
గుంపులుగా; క్రీడమానాః= ఆడుకొను నుచుండుపిల్లవాండు సంగూడ, రాము
చున్నట్టి; చాలా అపి=పిల్లవాండును; నిపట్టాభిషేకంబు గుఱించినమాటలనే,
మిళి=పరస్పరము; రామాభిషవసం పరస్పరము, చెప్పకొనుచుండిరి.
యుక్తాః=రాముని పట్టాభిషేకముతో అని, తాత్పర్యము.
సంబంధించిన; కథాః = మాటలను;

కృతఘ్నోప హరశ్చ ధూపగంధాధివాసితః
రాజమార్గాః కృత స్థీ మార్గా పౌరై రామాభిషేచనే. ౧౭

టీక॥ రామాభిషేచనే=రామునిపట్టాభిషేకమునిమిత్తమయి; పౌరైః= యంబడినది.
పట్టణంబునందుండుజనులచేత; రాజ మార్గాః=పెద్దత్రోవ; కృతఘ్నోప యయోధ్యనుండుజనులు, రాజమార్గం
హరశ్చ = చేయబడినపుష్పములయొ బులనంతటనుబుప్పంబులంజల్లి. సుగంధి
క్రొ చల్లుటగలదిగాను; ధూపగంధా ధూపంబులువేసి, యలంకరించి, శ్రీమం
ధివాసితః= పొగలగంధముచే వాసన తంబులగునట్లుచేసిరి. అని తాత్పర్యము.
గొట్టునట్లు చేయబడినది గాను; శ్రీ

ప్రకాశ కరతౌఢాంచ నిశాగమన శంకయా
దీపవృక్షౌ స్రధా చక్ర రనురథ్యాసు సర్వశః. ౧౮

శ్రీమద్రామాయణము * అయోధ్యాకాండము ౧౨౫

స ౬

యందుగొలువకూటంబులందు గుంపు నొకరుమోటలాడుకొనుచు నుండును. అందులకు గాఢజేరి, యచ్చట, నొకరితో నట్టిసి, ప్రశంసించిరి. అని, అర్చనము.

అహో మహాత్మా రాజాయ మిద్యోకు కులనందనః
జ్ఞాత్వా యో వృద్ధ మాత్మానం రామం రాశ్యే భిషేక్యతి. ౨౧

టీక॥ యః=ఎవ్వఁడు ; ఆత్మానం= మహారాజు; మహాత్మా=అధికమయిన
తన్ను; వృద్ధం=మరుసలిసిగా ; జ్ఞా బుద్ధిగలవాఁడు. అహో=అశ్చర్యము!
త్వా=ఎఱింగి; రామం=రాముని; రా ఇద్యోకువంశంబును సంతోషింపఁ
శ్యే=చొరతనమునందు; అభిషేక్యతి= శేయునట్టి యీదశరథమహాజు, తాను
అభిషేకింపఁగలఁడో; సః(అధ్యాపృతము) వృద్ధుండగుట నెఱింగి, రాజ్యంబునందు,
తము)= అట్టి; అయం=ఈ; ఇత్యై రామసభిషేకింపఁచలంచినాఁడు, కా
కుకులనందనః=ఇద్యోకువంశమునుసం వున, సితండు, మిక్కిలియుబుద్ధిశాలి. ఆ
తసింపఁజేయునట్టి; రాజా= దశరథ శ్చర్యము! అని, తాత్పర్యము.

సర్వే పృథుగృహీతాస్తస్య నోహరామో మహాపతిః
చిరాయ భవితా గోస్తా దృష్టలోకపరావరః. ౨౨

టీక॥ యత్=ఏకారణంబువలన; దృ త, అనుగ్రహింపఁబడినవారము; స్త
ష్టలోకపరావరః= చూడఁబడినలోకం (స్థః)=అగుచున్నాము.
బునందలియెచ్చుతక్కువలుగలిగిన; రా మనము బహుకాలముగాఁ గోరున
మః=రాముఁడు; చిరాయ=బహుకా ట్లు, మనకు , లోకంబునందలియెచ్చుత
లమునకుఁనః=మనకు; మహాపతిః=రా క్కువలనన్నిటినెఱింగిన రాముండు రా
జును; గోస్తా=రక్షకుండును; భవితా= జును రక్షకుండునుగాఁగలఁడు, కావున
కాఁగలఁడో; తత్(అధ్యాపృతము)= మనముపరమేశ్వరునిచే ననుగ్రహింపఁ
ఆకారణమువలన; వయం(అధ్యాపృ తము)=మనము; సర్వేపి= అందఱము
ను; అనుగృహీతాః= పరమేశ్వరునిచే

అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణముః అయోధ్యాకాండము. ౧౨౭

స ౬

లును, కావుననే; దిగ్భ్యః=దిక్కులనుండి; పాప్తాః=వచ్చినవారలనగు; జానపదాః=గ్రామములనుండు; జనాపి=జనులను; తతః=అప్పుడు; ఏవంధం=ఈయకారముగా; కథయతాం=చెప్పకొనుచుండు; పౌరాణం=పట్టణంబునందుండు వారిలయొక్క; వాక్యాని(అధ్యాహృతము)=మాటలను;

శుశ్రువుః=నినెరి.

అప్పుడు, రామాభిషేక వృత్తాంతము విని, నానాప్రదేశంబులనుండి వచ్చిన జానపదులగు జనులును, ఈవకాశము గానాపారులుమాటలాడు కొనుచుండగా, రామాటలనాలకించిరి.

అని, తాత్పర్యము.

తే తు దిగ్భ్యః పురీం ప్రాప్తాః | దప్తుం రామాభిషేకనమ్
రామస్య పూరియామాసుః పురీం జానపదా జనాః. ౧౬

టీక|| రామాభిషేకనం=రామునిపట్టాభిషేకమును; దప్తుం=చూచుటకు; దిగ్భ్యః=దిక్కులనుండి; పురీం=పట్టణమును; ప్రాప్తాః=పొందిన; తే=ఆ; జానపదాః=గ్రామములనుండు; జనాస్తు=జనులును; రామస్య=రామునియొక్క; పురీం=పట్టణమయిన యయోధ్య

ను; పూరియామాసుః=నించెరి.

అట్లు, రామాభిషేకవృత్తాంతము విని, రామునియభిషేకంబుం జూచుటకై, నానాప్రదేశంబులనుండి, యయోధ్యకువచ్చియున్న యాగ్రామవాసిజనులు, రామునిపట్టణంబగు సయోధ్యయంతయుండియుండిరి. అని, తాత్పర్యము.

జనాశ్చ సై ద్విసర్పచ్చ శ్శుశ్రువే తత్ర నిస్వరః
పర్వసూ దీర్ఘ వేగస్య సాగరస్యేవ నిస్వరః. ౧౭

టీక|| తత్ర=ఆయయోధ్యయందు; విసపహచ్చిః=వ్యాపించుచున్న; త్రై=ఆ; జనాశ్చేః=జనుల సమూహముచేత; ఉత్పాదితః= (అధ్యాహృతము)=కలిగింపబడిన; నిస్వరః=ధ్వని; పర్వసు=పూర్ణిమలందు; ఉదీర్ఘవేగ

స్య=అధికమయిన వేగముగల; సాగరస్య=సముద్రముయొక్క; నిస్వరః=ధ్వనివలె; శుశ్రువే=నినెంచిరి.

ఆయయోధ్యయందు, అట్లు, నానాప్రదేశంబులందుండివచ్చుచుండు జనస

